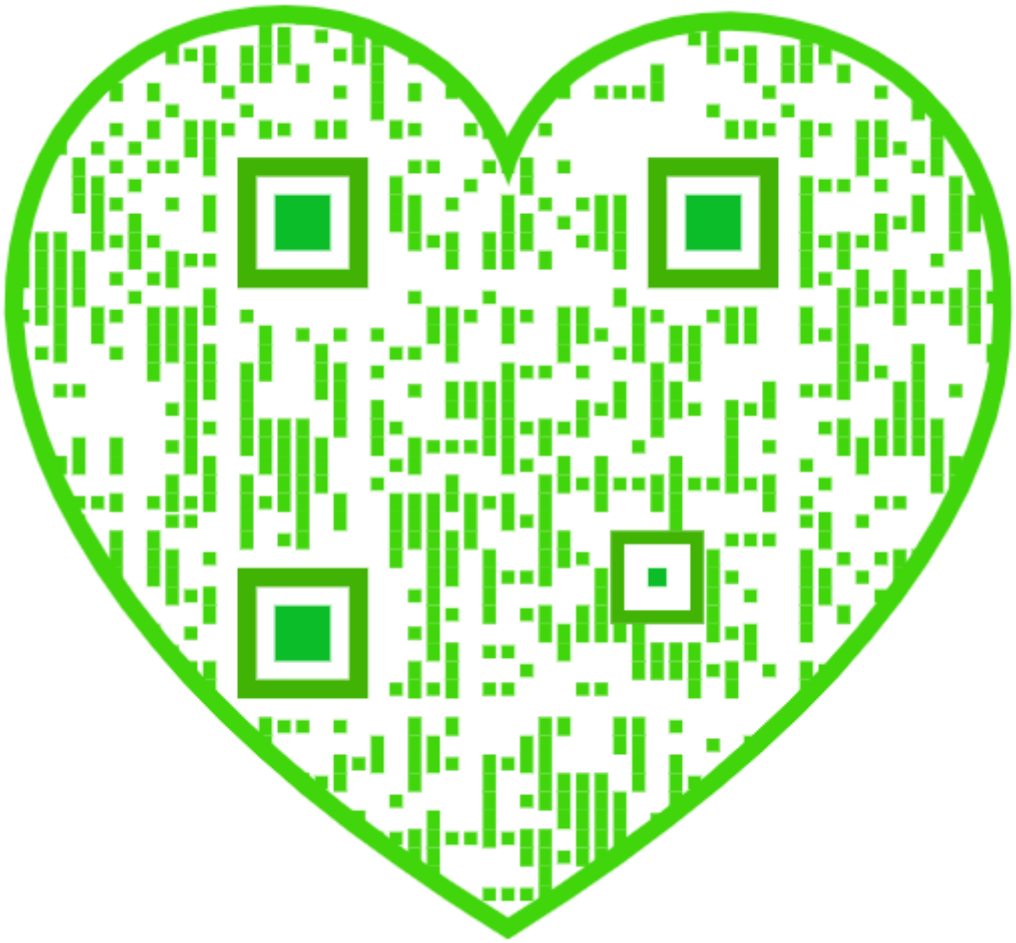

DE OUDE TIJD.

DE OUDE TIJD.

GESCHIEDENIS — MAATSCHAPPELIJK EN HUISELIJK LEVEN — MONUMENTEN — VOLKSEIGENAARDIGHEDEN — OVERLEVERINGEN — KUNST — NIJVERHEID — GEBRUIKEN — KLEEDING — VOLKSVERHALEN — SPREEKWOORDEN — LIEDJES

UIT

NOORD- EN ZUID-NEDERLAND.

ONDER LEIDING VAN

DAVID VAN DER KELLEN Jr.

MET MEDEWERKING VAN

NOORD- EN ZUID-NEDERLANDSCHE GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIGEN EN KUNSTENAARS.

1869.

HAARLEM,
A. C. KRUSEMAN.

Gedrukt bij Gebr. van Asperen van der Velde, te Haarlem.

INHOUD.

Blz.

De vlag van Nederland..... 1.
Lotgevallen van de Erasmus-standbeelden te Rotterdam..... 6.
Bezoeken in de Kabinetten van oudheden. 10.
De eerste luchtreizigers in Nederland.... 14.
Vianden, de bakermat der Nassau's, door P. H. Witkamp..... 16, 49, 93.
De exercitie ten tijde van Prins Maurits.
De Musketier..... 22.
De Schutter, Roer- of Busdrager.... 57.
De Spiesdrager..... 79.
De Rondassier..... 124.
De Targedrager..... 157.
Oude woonhuisjes te Dordrecht, door J. Gosschalk..... 28.
Kleeding van een meisje, uit den aanvang der 17e eeuw..... 31.
Volksbijgeloof. — De Witte Wijven..... 33.
Een bluffer gestraft..... 37.
Water al zoo in een burgerhuis van de 17e eeuw te vinden was. 38, 95, 229, 260, 291, 331, 392.
Belasting op het dragen van haarpoeder.. 42.
Ordonnantiën en vonnissen..... 43.
Spreekwoord (17e eeuw)..... 44.
Vreemdsoortige scheepslading..... 44.
Leverantie van Vrouwen voor de Kaap de Goede Hoop..... 44.
Kleediug van een meisje van 4 à 5 jaren. 45.
Veroordeelingen van dieren..... 46.
Een spreekwoord uit de 17e eeuw..... 47.
Een rijschool in 1701..... 51.
De "stoel van koning Sanderbout", door P. H. Witkamp..... 52.
Het schoolgaan in de 15e eeuw te Gent.. 54.
De albums of vriendenrollen uit vroegeren tijd..... 55.
Spreekwoord (17e eeuw)..... 59.

Blz.

Liefhebberijen en uitspanningen in 't laatst der vorige eeuw..... 60, 69.
Doop van prins Willem III..... 63, 92.
De wijdvermaarde roman van de Vier Heemskinderen..... 64, 105, 137, 173, 217.
Vonnis voor een lafaard..... 68.
Straatvoogd..... 68.
Hongersnood..... 71.
Het vrijen en het trouwen. 72, 109, 166, 265, 313, 367, 395.
Feesten in België. — Karel V en Keizer Maximiliaan van Oostenrijk in Gent, 1508.
I. De intocht..... 82.
II. Het tournooi..... 135.
III. Banket op den Collatiezolder... 201.
Hansje in den kelder..... 84.
Een held beloond..... 86.
Spreekwoord uit de 15e eeuw, door P. J. Harrebomée..... 86.
Een slaapkamer in de eerste helft der 17e eeuw..... 88.
Studentenleven, door Dr. G. D. J. Schotel.
De Academie..... 90.
Studenten-kamers..... 114.
De groen..... 115.
Broederschappen..... 162.
Uitspanningen..... 187.
De studie..... 213.
De promotie..... 252.
Studenten reizen, Alba amicorum.... 286.
Begrafenis van een Leidsch student in 1727..... 335.
De Arnhemsche scherpregter en zijne functiën in vorige eeuwen, door Mr. J. W. Staats Evers..... 98.
Het moorsch schenkketeltje ten stadhuize van Grave, door Dr. C. R. Hermans.. 101.
Elf, door J. ter Gouw..... 102, 118.

Blz.

Spreuken ..... 118.
Het een en ander betreffende de oude Rijnpoort te Arnhem, door Mr. A. Ver Huell. 122.
De plukking te Brugge, door Fr. de Potter . 126.
Een misverstand maakt Vlissingen vrij... 126.
Bekrachtiging van een vonnis..... 127.
Turkenvrees, door C. W. Bruinvis..... 127.
Een prins, die "niet veel van zeggen" was, door Fr. de Potter..... 128.
Het Hazewintje te 's Hertogenbosch, door Dr. C. R. Hermans..... 129.
Curiositeiten uit de lijfstraffelijke regtspleging van den ouden tijd, door Mr. J. W. Staats Evers..... 130, 148.
Spreekwoord (17e eeuw)..... 134.
De eerste spade voor de trekvaart tusschen Leyden en Haarlem..... 136.
De haring als gift in de 16e eeuw, door Fr. de Potter..... 136.
De Hofbeer..... 143.
De bouwmeester Alard du Hamel en zijne vrouw Margaretha van Auweningen, door Dr. C. R. Hermans..... 145.
Een ziekte van onze natie..... 146.
Soldaat en melkboer..... 147.
De "lange week voor Pinkster"..... 147.
Het paard in de wieg..... 147.
Uit een M. S. kroniek van het laatst der 16e eeuw, door P. A. Leupe..... 151.
De "sleutel" van Frans Baltensz laatste samenlapsel, door P. J. Harrebomée... 152.
De school en het onderwijs in vorige eeuwen, door Dr. A. Piccardt..... 153, 220, 263.
Kennemer en Westfriesche legenden, door J. Honig Jz. Jr.
I. De Rijp..... 154.
II. De Kooleters..... 165.
III. Joost van Blokker..... 203.
IV. Adriaan Win..... 203.
Van Alkmaar begint de Victorie! door P. J. Harrebomée..... 155.
Gevatheid..... 156.
Vergissing..... 156.
De Arnhemsche loterij in 1696, door W. J. de Voogt..... 158.
Spreuken..... 160.
De in 1868 gesloopte R. C. kerk te Neerlangel, door Dr. C. R. Hermans..... 161.
Twist tusschen de Fransche en Spaansche ambassadeurs te 's Hage in 1657..... 164

Blz.

Hollands krijgsregt uit het jaar 1663, door Mr. J. W. Staats Evers..... 164.
Willem III en de keurvorst van Brandenburg..... 165
De dienstboden in vroegere tijden..... 171.
Zilveren bruidskoffertje..... 173.
Communisten in vroegeren tijd..... 179.
Metselaars-werkloon in 1671, te Haarlem 180.
Van "Over het IJ", door J. Honig Jz. Jr. 181, 225, 281, 337, 358, 389.
Macht van de Ed H. M. Staten..... 185.
Van twee koningskinderen..... 186.
Zeegevecht in 't klein..... 191.
De tournooijen of steekspelen, door Mr. J. A. Smits van Nieuwerkerk..... 192.
Zangwijzen uit de eerste helft der 16e eeuw, door H. Gerlings..... 198.
Spreekwoord..... 200.
Minnelied van Margaretha van Oostenrijk. 200.
Spreuken..... 202, 243.
De kleinooden en sieraden eener vorstin, in het midden der 15e eeuw, door Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge..... 204.
Een tweede Huig de Groot..... 207.
Spreekwoorden en gezegden in de 17e eeuw, door P. A. Leupe..... 208.
Jezus in het kinderbad, door Prof. W. Moll. 209.
Gevangenen moesten vroeger ook voor hun onderhoud werken, door F. Caland.... 215.
Middelen tegen omkooperij..... 216.
Het leggen van een eersten steen in 1667. 216.
Ballet te 's Hage opgevoerd..... 235.
Betengeling der weelde..... 235.
De Moerbeziënboom van Jacoba van Beijeren, door Dr. S. Piccardt..... 236.
De Sint-Anthoniegilde te Dwingeloo, door C. van Schaick..... 237, 270.
Volksoverleveringen. — De vliegende Hollander..... 241.
Strafregt, 16e eeuw, door Mr. J. Soutendam. 244.
Het nagebed..... 244.
Het Huis Teilingen, door Mr. L. Ph. C. van den Bergh..... 248.
Speculatie-geest..... 251.
Een verdienstelijk man, door J. Honig Jz. Jr. 256.
Armband van de pijpers van 's Hertogenbosch. 268.
Het zingen met de Ster..... 273.
Een bruiloftsfeest, 1652..... 277.
Zilveren beker..... 279.
Volksbijgeloof, door H. Q Janssen..... 294.

	Blz.
De zeilwagen	297.
Het vrouwtje van Staveren	301.
Harde winter	302.
Staatsloterij in 1748	303.
Het engelen-gebed, door Mr. Baron Sloet van den Beele	304.
Het ganstrekken	305.
Bijzonderheden uit het Drentsche volksleven, door C. v. Schaick	306.
Hoe men in 1663 landverhuizers voor West-Indië wist te krijgen	308.
Strafregt, 16e eeuw	308.
De Munnikenboom te Utrecht	309.
Een paard in de wieg	310.
Hoe in Indië een groot heer begraven werd, door P. A. Leupe	311.
Verzoening	319.
Rectoers van der groeter scholen	320.
De drie gezellen uit Rosendael	320.
De Advokaat, door Mr. J. A. Molster.	321, 347.
Drinkgereedschap.	
I De Molenbeker	325.
II. Fluit- en luibeker	352.
III. De Stortebeker (17e eeuw)	357.
Kinderspelen en kinderdeuntjes in Drenthe, door C. van Schaick	326.
Vrouwenmoed	328.
Zorg voor een goede reputatie	330.
Het kwezelken	336.
Huwelijk tusschen Hervormden en Roomsch-Catholieken, door Fijnvandraat	343.
Spreekwoord, door P. J. Harrebomée	344.
Een beroep op het volk van Nederland	345.
Garen-zieden	351.
De Turf	353.
Toezigt op doodsadvertentiën, door Dr. Th. Jorissen	357.
Vrouw-Jacoba-kannetjes, door Dr. G. D. J. Schotel	364.
Het schoolonderwijs en de onderwijzers van den ouden tijd in Drenthe, door C. van Schaick	371, 402.
De Vrijdag en Prins Willem IV, door H. J. Velthuizen	374.
Bleekerijen (17e eeuw)	376.
Armoede en bedelarij in vroeger tijd	377.
Jagten op bedelaars, door Mr. J. W. Staats Evers	379.
Eene overstrooming in 1682, door Dr. Th. Jorissen	383.
Fransche huizen, door C. van Schaick	385.
Aanteekeningen over den zeilwagen	388.

LIJST DER PLATEN.

	Blz.
De vlag van Nederland	1.
Het standbeeld van Erasmus in de 17e eeuw.	8.
Het geboortehuis van Erasmus	9.
Kredens, 15e eeuw	13.
Het kasteel te Vianden in 1850	17.
Het kasteel van Vianden, in het noord-westen	21.
Musketier, 12e kommando	24.
Wapenen van den musketier en den schutter.	25.
Oude woonhuisjes te Dordrecht	29.
Kinderkleeding, 17e eeuw	32.
De witte vrouw van Monferland	33.
Deurklopper, aanvang 17e eeuw	40.
Sleutels uit de 16e en 17e eeuw	41.
Kleeding van een meisje, 1620—1640	45.
Vianden uit het zuid-oosten	49.
Stoel (Kredens van Koning Sanderbout)	53.
Roerdrager of schutter	57.
De Heemskinderen	64.
Huygen van Ardennen voor Karel den Groote.	65.
Trouwring	72.
Het Versieren van den deurklopper	73.
Serenade	77.
De piekenier	81.
Hansje in den kelder	85.
Een Slaapkamer, 17e eeuw	89.
Gewelven onder de slotkapel van Vianden.	93.
Voorhuis te Utrecht, 17e eeuw	97.
Moorsch schenkketeltje ten stadhuize van Grave	101.
De Heemskinderen voor koning Saforet	105.
't Spelevaren	109.
Grasbinden	113.
Studentenkamer	117.
Rondas	124.
Rondassier	125.
Het Hazewintje	129.
Beulszwaarden van Deventer	133.
Reynout en Madelgijs	137.
Grafzerk van Margaretha van Auweningen.	145.
Beulszwaard van Deventer	149.
De targedrager	157.
De Kerk te Neerlangel	161.
Platte grond der Kerk te Neerlangel	161.
Reukbal	168.
Speldenkussen	168.
Spiegeltje	169.
Zilveren bruidskoffertje	173.
Reynout en de kroon van koning Karel	177.
Zaandammer (Glasschilder)	181.
Zaandammer (Glasschilderij)	185.
Wapenheraut	192.
Trompetters, tamboer en pijper	193.
Ridder in tournooirusting	197.
De Collatie-zolder te Gent	201.

	Blz.
Vrouw Jacoba	205.
Fragment van een schoorsteenmantel	209.
Binnenvertrek en schoorsteen	212.
Reynout en Roland	217.
Zaanlander met zijn kind	225.
Zaanlander	228.
Venster uit de 17e eeuw	232.
Kast uit den aanvang der 17e eeuw	233.
De moerbeziënboom van Jacoba van Beijeren	236.
De vliegende Hollander	241.
Het huis Teilingen in 1596	248.
Teilingen in 1616	249.
Glasraam te Zaandam	257.
Hansje in den kelder	261.
Bruidskroontje	265.
Versiersel in den bruidskroon	265.
Armband der pijpers van 's Bosch	269.
Zingen met de ster	273.
Zilveren beker	280.
Huisje door Peter den Groote bewoond	281.
Huizen uit de 17e en 18e eeuw aan de westzijde van Zaandam	285.
Het kraamfleschje	292.
Het grabbelbakje	292.
De lollepot	293.
De zeilwagen	297.
Het onderstel van den zeilwagen	300.
Het ganstrekken	305.
De munnikenboom te Utrecht	309.
In statie zitten	313.
Het palmknoopen	317.
De molenbeker	325.
Blijde en Kat	329.
Upperken of proefpotje	332.
Tinnen theebus	333.
Vrouw en kind van Zaandam	337.
De kaper	341.
Fluit- en luibeker	352.
Het turfdelven	353.
De stortebeker	357.
Vrouwtje van Zaandam	360.
Vrouw van Zaandam, 18e eeuw	361.
Jacoba-kannetje	365.
Het bruidje van Jan Steen	369.
Bleekerijen 17e eeuw	376.
Bedelaars	377.
Bedelaarspenning van Amsterdam	381.
Fransche huizen	385.
Olie- en azijnstel	392.
Schommelflesch	392.
Chocoladepot	393.
Trouwen	397.
Bruidskamer en bed	401.

DE VLAG VAN NEDERLAND.

Wat moet wel het eerste onderwerp zijn, waarmede wij dit tijdschrift, dat dienen moet om het Nederlandsche volk meer en meer bekend en vertrouwd te maken met het doen en laten van zijne voorouders, zullen aanvangen?

De beantwoording dezer vraag is niet moeijelijk; het antwoord ligt voor de hand. De eerste regels moeten gewijd zijn aan 't geen ons het dierbaarst is: onze vrijheid, onze onafhankelijkheid en het zigtbare teeken

daarvan, onze eigen vlag, die, met opoffering van goed en bloed bekomen, met niet minder moeite herwonnen is, toen ze voor korten tijd verloren was onder de Fransche heerschappij.

Wij willen dus tot het volk van Nederland spreken van zijne vlag, waarover in de laatste jaren reeds zoo veel gesproken is, en die een tal van geschriften van meer of minder uitgebreidheid in het leven heeft geroepen. [1]

Gij vraagt, hoe dat toch mogelijk is? hoe er aan die drie banen zoo veel stof voor de drukpers kon zitten? Nog verwonderlijker zeker is 't, als wij gulweg bekennen moeten, dat wij niet meer wisten, hoe eigenlijk onze vlag er uitzag. — Zou dan die paar jaren, onder de plak van den Franschen Keizer doorgebragt, met onze vaan en zooveel meer, ons ook ons geheugen ontroofd hebben?

Algemeen was men van gevoelen, dat Neêrlands vlag bestond uit Rood, Wit en Blaauw, — of liever men dacht niet aan de mogelijkheid dat die eenigszins anders kon wezen.

In de laatste jaren echter zag men soms het Rood vervangen door *Oranje*, 't geen in enkele steden langzamerhand veld won.

De behouders van het rood meenden hierin te zien een vleierij aan 't Vorstenhuis. In hun oog deed men verkeerd en laag, dáárom de kleuren zijns lands te verlaten, die kleuren, waaronder — altijd volgens hunne meening — sinds eeuwen onze helden gestreden en onze onafhankelijkheid bevochten hadden.

Toch sloegen zij de plank mis, doch — hadden zij gelijk gehad, die handeling zou gewis den Nederlander onwaardig zijn geweest.

Hoe gehecht aan, hoe innig verbonden met Oranje Nederland ook moge zijn, — hoe ook elk onbevooroordeeld Nederlander, die 's lands geschiedenis kent, getuigen moet, dat, werd soms de band, die Neêrland en Oranje bindt, uit brooddronkenheid, moedwil, heerschzucht van regenten, of hoe ook voor een wijl losgerukt, ons land in dien tijd steeds zijne ongelukkigste dagen beleefde, terwijl het daarentegen steeds aan Oranje gegeven was, bij ons hoop, moed en geluk te doen herleven; — niettegenstaande dit alles, zou het verwerpen van de Vaderlandsche vlag uit vleierij een nooit te vergeven laagheid zijn geweest!

Toch, het dient gezegd, hebben onze vaders moedwillig de oude vlag verlaten, en wij werden alleen uit onkunde er toe gebragt, de nieuwe vlag als de echte te blijven beschouwen.

Oranje, *Wit*, en *Blaauw* — Orange, Blanche, Bleu — dat zijn onze kleuren.

Na al hetgeen er door zooveel kundige mannen voor en tegen geschreven is, behoeven wij hieraan niet langer te twijfelen en kunnen wij gerust den Franschman alleen in 't bezit laten van zijn *rood*, wit en blaauw.

Gij wilt bewijzen? Ze zijn thans niet moeijelijk te leveren. Wij zouden u slechts naar de voornoemde geschriften behoeven te verwijzen. Doch beter zal 't zijn, zoo beknopt mogelijk den hoofdinhoud daaruit hier ter plaatse mede te deelen.

Vóór alles dienen wij te weten, wanneer er eigenlijk eerst sprake kan zijn van een vlag van ons volk, een vlag van *Nederland*.

Wil een volk een vlag hebben, zoo dient natuurlijk dat volk zelf eerst te bestaan.

Dat er thans een Nederlandsch volk bestaat, daaraan zal wel niemand twijfelen; maar de vraag is, wanneer heeft dat volk zich tot een volk gevormd? van wanneer dagteekent dat bestaan?

Vond men in de middeleeuwen een Nederlandsch volk? Immers neen. Om een volk genoemd te kunnen worden, dient er tusschen de verschillende deelen een of andere band, een zamenwerken tot één doel, hoe dan ook, te bestaan. In de middeleeuwen zal men moeijelijk iets daarop gelijkends vinden.

Om ons slechts bij den Fries en den Hollander te bepalen. Vinden wij ze destijds niet steeds met elkander in oorlog en twist? niet steeds op elkanders vernietiging uit? Zelfs in tijd van vrede konden zij elkander nog moeijelijk verstaan, wijl elk zijn eigen taal sprak. En tusschen den Stichtenaar en den Geldersman was het weinig beter gesteld. Deze allen mogten dan ook de *lage-*, de *neder*landen bewoond hebben, om één volk genoemd te kunnen worden had de verhouding geheel anders moeten geweest zijn.

---

[1] Onder anderen de werken van Ter Gouw, Vermeulen, Guyot, de Jonge, Muller, Fruin e. a.

Toen het in 1544 Keizer Karel V gelukte, al de verschillende graafschappen, hertog- en bisdommen, en hoe de verdere stukjes mogen geheeten hebben, onder zijn scepter te brengen, zou men met eenig meer regt van een Nederlandsch volk hebben kunnen spreken; doch die vereeniging was grootendeels zóó tegen wil en dank en langs allerlei wegen en met grof en fijn metaal tot stand gekomen, dat er nog zeer weinig overeenstemming en zamenwerking tusschen Karel's Nederlandsche gewesten heerschte.

Voor zijn zoon Filips was de vereerende taak weggelegd, om uit die gewesten een zelfstandig vrij volk te scheppen, ofschoon dit niet in zijn plan lag en hij zeker nooit heeft kunnen droomen, dat dit het gevolg zou zijn van al zijne zorgen en opofferingen. Zijn harde handelwijze toch dwong deze gewesten tot verzet; — dat verzet, eens aangevangen, dwong hen, rond te zien naar hulp, welke natuurlijk het eerst te vinden was bij lotgenooten, die als zij 't zelfde doel beoogden; — de verschillende gewesten sloten zich dus bij elkander aan, zij verbonden zich tot gezamelijken weerstand, zij kregen één belang. Hunne vroegere zoo verschillende leuzen: "Holland," "Gelder," "St. Maarten," losten zich allen op in die van "ORANJE," die van hun hulp, hun Hoofd. Van dien tijd af aan kan er sprake zijn van een Nederlandsch volk, dat in 1648 als vrij, onafhankelijk, zelfstandig erkend werd.

't Is alzoo gedurende den opstand tegen Spanje, dat de Nederlandsche vlag het eerst kan gezien zijn.

---

[1] Wij behoeven ons dus in het minst niet in te laten met hetgeen er geschreven is over de vlag van vóór dien tijd. Of er ook al uit een rekening gebleken is, dat graaf Willem VI rood, wit en blaauw fluweel heeft gekocht; of ook al die kleuren in de wapens van de regerende huizen voorkwam; of men op schilderijen van vóór den opstand vlaggen van r. w. en bl. vinden kan: dit alles, hoezeer ook getuigende van den onderzoekingsgeest en de vindingrijkheid van sommige der hiervoorgenoemde geachte schrijvers, dit alles laten wij onaangeroerd, daar 't eigenlijk met de zaak weinig of niets gemeens heeft.

Het opgestane volk moest natuurlijk een herkenningsteeken hebben. Men moest kunnen weten, wie vriend, wie vijand was, men moest kunnen zien, onder welke vaan men streed.

Hoe nu die te nemen? De kleuren weer op te rapen, die men wegsmeet, die van den gehaten landsheer, tegen wien men strijd voerde, van wien men zich zocht los te maken — dat te veronderstellen zou bespottelijk wezen. Dit moge soms gebeurd zijn om den vijand te verschalken, of waar men in den aanvang den schijn wilde behouden nog wel van den Koning, maar niet van zijne maatregelen te willen weten, lang zal dit echter niet geduurd hebben.

Om de vaan te nemen van één der verbondenen, waartegen vader en grootvader, ja waartegen men welligt zelf zoo dikwijls gestreden had, dat ging evenmin.

Wat was dan wel het meest natuurlijke, wat lag het eerst voor de hand?

Immers de kleuren te volgen van hem, van wien-alleen men hulp verwachtte, van het beminde Hoofd, van den Prins, die met zijn geslacht goed en bloed voor het heil van het jonge volk op het spel zette.

Waarschijnlijk is het, dat, toen Prins Willem van Oranje met zijne grootendeels op eigen kosten geworven benden tot hulp aanrukte, hij ook aan die benden zijne kleuren gaf. Vermoedelijk zullen ook de water- en landgeuzen, die van hem hunne aanstellingen en lastbrieven ontvingen, zijne kleuren gevoerd hebben.

Laat ons thans zien, welke bewijzen ons door tijdgenooten geleverd worden, dat ten minste tot in 1650 de lands- of Prinsenvlag uit banen van oranje, wit en blaauw bestond.

In 1572 wordt Gouda bezet door een bende Geuzen, die vendelen vertoonde van O. W. B.

In 1572 worden bij een verslagen bende Geuzen drie taffen vaandels gevonden van 's Prinsen kleuren.

In 1582 voer de Hertog van Anjou van Middelburg naar Antwerpen. Hij werd begeleid door Nederlandsche schepen, die hunne ge-

wone, destijds reeds door de Spanjaarden zoo gevreesde wimpelen met de kleuren van den Prins van Oranje voerden.

In 1587 gaf de Admiraliteit van Zeeland bij twee besluiten last, vlaggen van die kleuren te doen maken voor de oorlogsschepen.

In 1596 werd door de Staten van Holland bepaald, dat de vanen der garnizoenen in hunne provincie moesten bestaan uit oranje, wit en blaauw, met den Hollandschen Leeuw op de witte baan. [1]

In 1596 en 1597 liet de Admiraliteit van Amsterdam vlaggen voor hare oorlogschepen maken van de bekende kleuren, met het wapen der Generaliteit op de witte baan geschilderd. [2]

In 1599 werd de vloot van 72 schepen onder van der Does verdeeld in drie eskaders, waarvan het eerste oranje, het tweede witte, het derde blaauwe vlaggen voerde.

In 1623 en 1625 gebood de Staten-generaal, dat de koopvaarders die de havens van de Middellandsche zee bezochten, de gewone vlag van den Prinse van Oranje hadden te voeren. [3]

't Is ligt te begrijpen, dat na den dood van Willem II in 1650, en bij de weinige geneigdheid, die de Heeren, die toen op 't kussen zaten, met de vijanden en benijders van het Huis van Oranje koesterden om ooit aan Willem's zoon het Stadhouderschap op te dragen — 't is ligt te begrijpen, dat het voor hen ondragelijk was, in hunne vlag steeds de hoofdkleur van dat Huis voor oogen te hebben en zij alle moeite aanwendden deze door 't rood te doen vervangen en zoo veel mogelijk alles, wat aan dat Huis herinneren kon, uit den weg te ruimen. Het volk echter, de soldaten, zeelieden en boeren waren al te zeer aan Oranje gehecht, om zich dat maar zoo gemakkelijk te laten welgevallen.

Zoo schoten de Haagsche schutters in 1652, niettegenstaande de daarop gestelde straf, door de nieuwe vaandels, omdat men daarin het wapen van den Prins door dat van Holland had doen vervangen. De Haarlemsche schutters deden eveneens.

Zoo had in 1653 de Staten-generaal, toen zij aan den Heer van Wassenaar het bevel over de vloot opdroeg, tevens daarbij het besluit gevoegd, dat hij de oude vlag en wimpel moest blijven voeren, zonder daaraan iets te veranderen, stellig uit vrees voor de zeelieden. Hoewel die woorden op mondelingen last geschrapt werden, kwamen de Friesche afgevaardigden tegen die verminking op, en de zaak bleef zooals ze was.

Zoo werd in 't zelfde jaar de jonge Prins door de Haagsche jongens, getooid met oranje-sjerpen en pluimen van O. W. en B., ingehaald, zeker niet met den wil van de Regering; ten minste hunnen trompetter werd zijn instrument ontnomen, 't geen aan de huizen en vensters van de Burgemeesters, van den Raadpensionaris de Witt en anderen werd gewroken.

Ook den ouden naam van *Prince*-vlag trachtte men te doen vervangen door dien van *Staten*-vlag. Het werd den Oranje-gezinden Admiraal Tromp zeer kwalijk genomen, dat hij in zijne rapporten nog steeds van Prinse-vlag bleef spreken.

Evenwel, wat moeite ook werd aangewend, het gelukte niet 's volks wensch te weerstreven. De nood van binnen en van buiten aangroeijende, moest men in 1672 den zoo gering getelden Willem III tot Stadhouder aanstellen. Met Oranje werden de vreemde indringers spoedig buiten de grenzen geworpen. Oranje had ten tweede male het land voor zijn ondergang behoed.

De dood van Willem III in 1702 bragt de tweede Stadhouderlooze regering in 't land, en waarschijnlijk met haar het rood in de vlag. Dit zou men opmaken uit het gebrek aan vaandels en vlaggen waarin de Oranjebaan te vinden was, zoodat er overal nieuwen gemaakt moesten worden, toen in 1747 Willem

---

[1] Stellig om den Prins niet te doen vergeten, dat ook zij iets te zeggen hadden.

[2] Bij de vorige maal dat er vlaggen noodig waren, had men eerst rood, wit en blaauw genomen; 't werd echter dadelijk veranderd.

[3] De Nederl. Koopvaarders op de Levantsche havens verschenen in de Middellandsche zee onder Fransche bescherming, dus onder Fransche vlag. Van daar welligt het vertelsel, dat wij onze vlag op ons verzoek van den Franschen koning Hendrik IV zouden gekregen hebben. Uit het bovengenoemde besluit blijkt echter, dat de Staten-generaal zich toen magtig en bekend genoeg rekende, om daar onder eigen vlag te durven verschijnen.

IV met de Stadhouderlijke waardigheid werd bekleed.

Hebben wij nog meer bewijzen noodig, dat O. W. en B. de ware kleuren onzer vlag zijn, dan kunnen wij nog bijbrengen de afbeeldingen van begrafenissen van Stadhouders, en ook een paar vlaggenboeken van 1695 en 1737, waar de vlag evenzoo beschreven wordt. Zelfs nog in 1787 vinden wij in een publikatie van de Staten van Utrecht: "Van de gecombineerde coleuren van Oranje, wit en blaauw, waarbij 's lands vlag van ouden tijden af, door geheel Europa is bekend geweest."

De laatste jaren van de vorige eeuw met hunne ongelukkige droombeelden van onmogelijke vrijheid, gelijkheid en broederschap, die uit de Fransche bollen in de gepoeijerde en gepruikte kopjes van onze karikatuurtjes van Bataven waren overgewaaid, noodzaakten Prins Willem V het land te verlaten. Oranje werd gebannen en de in 1796 vastgestelde zoogenaamde Nationale vlag bestond uit *rood*, wit en blaauw.

De Fransche Keizer vond dus die goede Nederlanders reeds aan *zijne* kleuren gewend, en — hij kwam, hij zag, hij nam: — weg waren vlag en vrijheid.

Aan alles komt een eind, ook de Keizer kwam ten val. Ons volk had weer een goede les gehad en zag reikhalzend uit naar het oude Oranjehuis.

Maar waaraan kan het nu toe te schrijven zijn, dat in 1813, toen Oranje met zooveel geestdrift en uitgelatenheid ontvangen werd, ook zijne kleur niet weder in onze vlag werd opgenomen? Het was niet uit afkeer van die kleur; daarvan getuigen de tijdgenooten, hoe alles en alles met oranje getooid was! En hoe het nog bij ons algemeen geliefd is, zagen wij allen, toen het voor een paar jaren, bij de herinneringsfeesten aan dien tijd, zelfs gevaarlijk was, zich zonder die kleur op straat te vertoonen.

Wat kan dan wel de oorzaak geweest zijn?

Onkunde en onkunde alleen, schoon het onbegrijpelijk blijft, dat onder de duizenden, die toch onze vlag van vóór 1796 gekend hebben, niemand de aandacht op dat verschil van kleur gevestigd heeft. 't Duurde tot in 1831, voor de Heer de Jonge het eerste geschrift daarover leverde.

Nog blijft ons een stelling van eenige schrijvers te behandelen, die meenen, dat in vroeger tijd geen onderscheid werd gemaakt tusschen rood en oranje. En dat waarom? Als bewijzen stellen zij:

1o. dat in 1643 door den Gouverneur-Generaal van Indië last werd gegeven, om in Hindostan vlaggedoek te koopen wit, blaauw en "Root oft Orangie."

2o. dat op sommige schilderijen soms naast schepen met vlaggen van O. W. en B. andere voorkomen van R. W. en B.

Het bedoelde bevel zou er voor pleiten, dat men tusschen beide kleuren geen verschil maakte. Maar het is dan toch vreemd, dat in alle andere stukken steeds van oranje, nooit van rood wordt gesproken. Waarom dan mogt de vlag van de Amsterdamsche admiraliteit niet *rood* blijven? (Zie de noot 2 op bl. 4). Welligt was de Gouverneur niet zeker, dat men in Hindosten oranje vlaggedoek te koop zou vinden, en bestelde voorzigtigheidshalve in dat geval rood. Dit raadsel op te lossen, is echter niet wel mogelijk.

Wat de schilderijen betreft, ook dat is zeker vreemd. Hoe zijn de schilders er toe kunnen komen, zich zóó in de kleuren te vergissen, dat men rood vindt, waar men oranje mogt verwachten? De vlag van Waterland zullen ze toch niet bedoeld hebben?

Veel zou misschien opgelost zijn, wanneer wij wisten, welke verwen zij tot de vorming van 't oranje gebruikten. Zooals men weet is het zamengesteld uit rood en geel. Daar er nu onder de gele verwen zijn, die met der tijd geheel verbleeken, is het niet onmogelijk, dat juist dezen op sommige plaatsen der schilderij gebruikt kunnen zijn. Zeker is het echter geenszins. — Herstellingen in latere tijden kunnen ook veel van de oorspronkelijkheid eener schilderij wegnemen.

De voorstanders van de éénkleurigheid willen ook, dat oranje een hoog rood is, daar men het wel oranje-rood noemt. Maar met hetzelfde regt zou men moeten zeggen, groen is

eigenlijk blaauw, daar blaauw ook slechts een toevoeging van geel behoeft, om groen te worden, zooals het rood om in oranje te veranderen. En wat de kleur oranje-rood betreft, evenzoo zegt men oranje-geel, geel-oranje, rood-oranje. — Bij zulke zamengestelde kleuren is de tweede kleur steeds de grondtoon, met een neiging naar de vooropgezette.

Tot bewijs dat men wel degelijk verschil zag, wijs ik nogmaals op de noot 2 op pag. 4. En nu laat ik aan ieders oordeel over, of al de schriftelijke bewijzen, waar — met uitzondering van het schrijven van dien Gouverneur — alleen en uitsluitend van Oranje gesproken wordt, niet méér beduiden dan de vergankelijke kleuren op schilderijen.

Zou het alzoo niet onze pligt zijn, onze oude Vaderlandsche vlag van ORANGE, BLANJE, BLEU, weder in haar oorspronkelijken staat te herstellen?

LOTGEVALLEN VAN DE ERASMUS-STANDBEELDEN TE ROTTERDAM.

Elk tijdperk wordt gekenmerkt door zekere voorliefde, een soort van manie voor de een of andere zaak. Zoo zouden wij het onze wel het tijdperk der monumenten en standbeelden kunnen noemen.

't Is nu juist wel niets meer dan zeer begrijpelijk en billijk, dat wij de nagedachtenis van personen, aan wie wij door hunne deugden of uitstekende bekwaamheden veel verpligt zijn, in eere houden willen, of dat wij gebeurtenissen, die van grooten invloed op ons volksbestaan zijn geweest, aan de vergetelheid willen ontrukken; maar ziet men, hoeveel moeite het in heeft tot dat doel een gedenkteeken opgerigt te krijgen, daartoe de benoodigde gelden te verzamelen, dan moet men zich waarlijk wel verwonderen, dat er nog iemand gevonden wordt, die genoeg liefde voor een persoon of zaak heeft, om zich de keus tot lid van een monument- of standbeelden-kommissie te laten welgevallen. En gesteld ook, dat het geld zonder bezwaar bij elkaar gevloeid zij — wat een last komt er dan nog kijken, hoevele haken en oogen tusschen hoofdkommissie, sub-kommissiën, huishoudelijke- en feestkommissiën, jury's, en daarachter hen, die bijgedragen hebben, en vooral het gros wat *niets* bijgedragen heeft en toch het hardste schreeuwt!

Als een staaltje willen wij alleen wijzen op het nationaal monument, door sommigen reeds als anti-nationaal monument betiteld, waarvan al voor jaren in 's Hage de eerste steen gelegd is. Welk een tijd gaat er niet verloren voor de leden dier kommissie, al ware het alleen met het lezen van het aantal rapporten en geschriften vóór en tegen het ontwerp en de uitvoering.

Daarmede is het evenwel nog niet altoos gedaan. Al staat ook zulk een gedenkteeken eens, toch komt er geen einde aan 't beoordeelen en 't veroordeelen. Zoo is het steeds gegaan, en zoo zal het wel altijd blijven.

En gelukkig nog, wanneer hetgeen wij oprigtten niet nog eenmaal door ons nageslacht neergehaald worde. Want ook daartegen zijn wij geenszins verzekerd.

Een voorbeeld dat de een afkeurt wat de ander goedgevonden heeft, vinden wij te Rotterdam in het gedenkteeken voor den wereldberoemden Erasmus.

De geleerde Rotterdammer zelf moge in de eerste helft zijns levens een zwaren strijd te strijden gehad hebben, ook zijn beeld heeft veel leeds ondervonden, eer het rustig en goed onderhouden op zijn tegenwoordige standplaats aan Rotterdam tot sieraad mogt blijven strekken.

Geen standbeeld hier te lande is meer genoemd dan dat van Erasmus. Elk aardrijkskundig schoolboekje leerde ons "Rotterdam met een standbeeld van Erasmus" kennen, zeker, wijl vroeger standbeelden hier te lande nog onder de zeldzaamheden behoorden.

De aardigheid, dat telken male als Erasmus de klok hoort slaan, hij een blad van zijn boek omslaat, hoorde elke Hollandsche jongen eenmaal met verwondering aan; en als hij daarop kon antwoorden: "een beeld kan niet hooren", dan was het een jongen waar wat in zat.

Onze Rotterdamsche monnik is waarschijnlijk de eerste man geweest, voor wien bij ons een standbeeld werd opgerigt, want reeds in 1549, toen Rotterdam de hooge eer mogt genieten, om den later zoo zeer gehaten Philips II, die zijn rondreis deed om zich als gehuldigd erfprins aan zijne toekomstige onderdanen te laten zien, te ontvangen, hadden de Rotterdammers een houten beeld doen vervaardigen voorstellende Erasmus, den man, op wien de stad zoo met regt trotsch mogt zijn. Het moest dan ook, om zoo te zeggen, de stad vertegenwoordigen, en het blad, door het beeld in de hand gehouden, bevatte den welkomstgroet aan den zoon van den beminden Keizer Karel V, den Hollandschen Graaf.

Na de feestviering vond men het zonde en jammer, het beeld weg te nemen; het was te fraai, om slechts voor eenige oogenblikken gediend te hebben. En geen wonder, de beeldhouwkunst en vooral het beitelen en snijden in hout had hier een buitengewone hoogte bereikt. Het beeld bleef alzoo staan. Wel was het dus bij toeval, dat Rotterdam een standbeeld bekwam.

Ongelukkig bood het hout niet lang weerstand aan weêr en wind. Doch eens aan een standbeeld gewoon, besloten de Rotterdammers in 1557 een nieuw van arduinsteen te doen vervaardigen, hetwelk gedurende 15 jaren ongestoord mogt staan, totdat het vreeselijke mishandelingen moest verduren.

Zooals bekend is, had Erasmus door zijne schriften veel tot het welslagen der hervorming bijgedragen. Dat hij daardoor bij de geestelijkheid nooit gezien was geweest, laat zich gemakkelijk begrijpen. Toen nu in 1572 de Spaansche soldaten in Rotterdam meester waren en daar vrij ruw huis hielden, was er gelegenheid om, kon men het niet meer aan Erasmus zelf doen, ten minste aan zijn beeld te vergelden, wat hij den Katholieken eens misdaan had. Aangehitst door een voorvechter werd het beeld van den ketter, zoo als deze hem noemde, belegerd en aangevallen, met een kogelregen beschoten, overwonnen, en eindelijk in het water geworpen. Gelukkig kostte dit roemrijke wapenfeit aan niemand het leven.

De Rotterdammers hadden alles lijdelijk moeten aanzien, en niet voordat de Spaansche helden vertrokken waren, kon er aan gedacht worden, Erasmus weder op te visschen.

Maar hoe deerlijk gehavend kwam hij uit het water te voorschijn!

Ontdaan van modder en vuil, bleek het dat hij zóó door de kogels verminkt was, dat het beeld, ofschoon zooveel mogelijk hersteld en weer geplaatst, toch niet geschikt was, om tot glorie der stad te strekken. De toenmalige min gunstige toestand der geldmiddelen ten gevolge van de voortdurende oorlogen maakte echter, dat men voor het oogenblik wel aan iets anders als aan een standbeeld te denken had.

In 1621 begon men desniettemin er ernstig over te spreken, een nieuw beeld te doen vervaardigen, en werd er dan ook besloten, daartoe over te gaan.

Niet uit afgebedelde bijdragen van partitikulieren, maar op kosten der stad werd thans een derde beeld besteld aan Hendrik de Keyzer, den beroemden beeldhouwer van Amsterdam, nu niet van hout of steen maar van metaal.

Naauwelijks was het in 1622 geplaatst, of het stond alweder bloot aan de aanvallen van de geestelijkheid. Thans echter kwam de wind uit een anderen hoek. Hadden in 1572 de Roomsche Heeren zijn ondergang berokkend, thans wilden de Dominees het te lijf.

De Rotterdamsche kerkeraad namelijk had aan de Rotterdamsche règering een verzoek om onderstand voor eene weduwe en eenige predikanten gerigt, waarop afwijzend was beschikt, wijl de stadskas het niet kon missen. Hierop volgde natuurlijk een uitval van den preekstoel. Dominee Leeuwius vloekte en donderde, zooals sommige van die heeren dat destijds doen konden. Hij verweet de regering, dat ze wel op kosten van ongelijk teeren en "wijnzuipen" konde, dat ze wel beelden op wist te rigten en dat nog wel beelden van vrijgeesten, die met alle godsdienst den spot hadden gedreven. Hij ging dus nog verder dan zij, die Erasmus slechts voor ketter uitgemaakt hadden.

Hiermede had hij de lont ontstoken. Het vuur kroop als een slang voort. Erasmus werd een afgod, een heilige — de Paapsche beeldendienst was weder ingevoerd, enz. enz., zoodat drie honderd leeken zich verbonden,

niet meer ten Avondmaal te zullen gaan, voor en aleer die valsche afgod van zijn voetstuk was weggenomen.

De tegenpartij niettemin weerde zich ook dapper. Men bevocht elkander met de pen, en de drukpers werd ijverig in dienst genomen. Één stil gehouden; toen men hem in 't water had gegooid, had hij niet gevraagd om opgevischt te worden; hij zou zich ook gaarne met zijn oude kleêren beholpen hebben; maar toen de regering hem een nieuw pak had gegeven, moest hij zich daaraan geheel lijdelijk on-

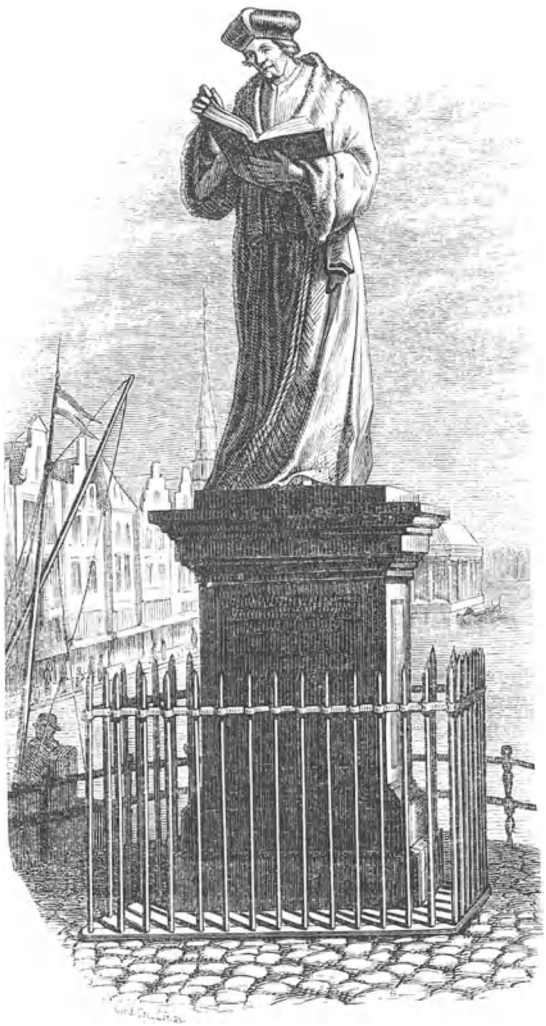

Het standbeeld van Erasmus in de 17e eeuw.

der verdedigers, waarschijnlijk Henricus Hollingerus, gewezen dominee in de stad Grave, doet in een geschrift Erasmus zelf spreken en zich geheel onschuldig aan de zaak verklaren. Hij toch had geen kwaad gedaan, zich met niets bemoeid en zich altijd rustig en onbewegelijk derwerpen; hij begrijpt ook niet, hoe hij aanleiding had kunnen geven tot het bespottelijk denkbeeld van afgoderij, enz. enz.

De kerkelijke Synode van Zuid-Holland werd daarop in de zaak betrokken. Deze was gelukkig zeer verstandig en zette den ker-

keraad de pen op den neus, hem onder 't oog brengende, dat een kerkeraad zich volstrekt niet met zulk een standbeeld te bemoeijen had, en dat hij slechts te zorgen hadde, om alle oneenigheden tot bedaren te brengen en rust en vrede in de gemeente te bewaren.

Nu was het uit met al de ruzie. Men had niets wijzers te doen, dan het beeld te laten staan, waar het stond, tot vreugde van geleerden en dichters, zoodat Vondel in dichterlijke vervoering zong:

. . . . . .

Die onlangs was van steen en glinstert van metaal,
En zoo de nijd zich steurt aan deez verdiende praal,
Wij gieten ligt van *goud* dien Rotterdamschen Heilig.

Noemt Vondel hem hier nu "Heilig" alleen om het rijmwoord, of wel om de tegenpartij te plagen? Wij weten het niet. Wel is zeker, dat Vondel weinig dacht, dat bijna 250 jaren later ook voor hem een standbeeld van metaal in 't Vondelspark te Amsterdam zou verrijzen, en dat hij daar zou moeten staan of liever zitten, als een blijk van hoogachting door 't dankbare nageslacht hem toegebragt.

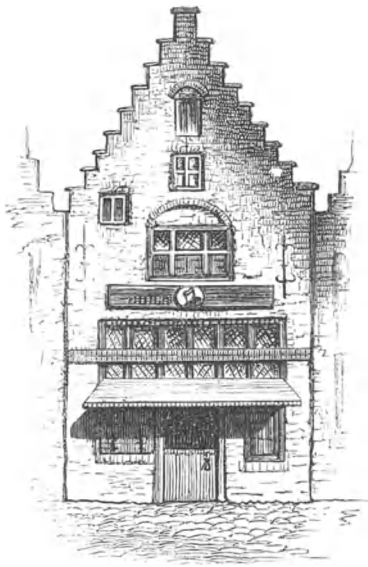

Het geboortehuis van Erasmus.

Erasmus kon zich nu in een vijftigjarige rust verheugen tot in 1672, toen het vuur, wat niet geheel gedoofd schijnt geweest te zijn, weer op nieuw ontgloeide, en wel zoo sterk, dat de regering besloot den metalen Erasmus in veiligheid te brengen en op te bergen, juist honderd jaren nadat de steenen was verdronken. Zij wilde echter den schijn vermijden, alsof vrees voor het volk haar daartoe noopte en deed het voorkomen, dat de bouwvallige staat van het voetstuk en van het gewelf dit wegnemen noodig maakte.

Toen het zoover was gekomen, vond men op een morgen het volgende versje bij het beeld:

Jerassemus, Jerassemus, gij moet vertrecken,
Het land is overal vol gecken.
Wij zellen trecken of luijen,
Of wij zullen Burgemeester Hartsmans glasen uitbruijen.

De dominee's hadden hieraan echter nog niet genoeg; zij werden, naarmate men toegaf, brutaler in hunne eischen en wilden nu van den raad een besluit, dat het beeld nooit meer geplaatst zou worden. Dit gelukte hun in zooverre, dat men reeds in den raad begon te praten van het beeld te zullen verkoopen of versmelten.

De stad Bazel, waar Erasmus vele jaren geleefd had en hoog gevierd was geworden, schijnt van dat plan berigt te hebben ontvangen, ten minste zij gaf last om het beeld tegen elken prijs te koopen.

Gelukkig echter voor de eer van de stad Rotterdam nam de regering, ook waarschijnlijk daartoe gedrongen door verschillende betoogen, met eene meerderheid van slechts twee stemmen het besluit, zelf het beeld te houden en de met Bazel gevoerde onderhandelingen af te breken.

Desniettemin duurde het tot in 1677 voor het weder goed en wel op een nieuw en prachtiger voetstuk op de Markt geplaatst werd. In de verzen en opschriften op dat voetstuk wordt hij ook alweder een Heilige genoemd en worden ook de lotgevallen van 't beeld medegedeeld.

Na dien tijd schijnt het nog slechts éénmaal aan een groot gevaar te hebben blootgestaan. Men wil namelijk, dat toen Napoleon behoefte had aan metaal voor zijne vuurmonden, hij Erasmus wilde doen smelten. Als ketter den vuurdood te sterven zou dien geleerde wel niet vreemd

voorgekomen zijn; doch Napoleon zelf had zeker, hoe weinig achting hij overigens ook betoonde voor 't geen de wereld het meest achtenswaard beschouwt, voor kunst en wetenschap, te veel eerbied om zulk een heiligschennis te begaan. Erasmus bleef, hoe dan ook, bewaard, misschien ook wel, wijl men, zooals gezegd wordt, den Keizer met kostbaarder metaal wist tevreden te stellen.

Hij staat nog steeds en zal, hopen wij, nog lang blijven staan.

Van tijd tot tijd heeft men Erasmus de rol van den Antwerpschen Eijerenboer of van den Romeinschen Pasquin doen spelen, d. i. de tolk te zijn van de denkbeelden van 't volk over gebeurtenissen, waarin dat belang stelt. Zoo droeg het beeld in 1747 en 48, in 1785—95 de onderscheidingteekens van de bovendrijvende staatkundige partijen; misschien zelfs heeft men het wel eens den vrijheidshoed opgezet. In 1813 lei men het deze woorden in den mond:

Durft niemand nog oranje dragen,
Ik durf mijn ouden kop wel wagen.

Zoo ook had men het, toen het zeker was dat het niet door Napoleon zou gesmolten worden, de volgende woorden doen spreken:

Hier sta ik nog gelijk voordezen
Aandachtig in mijn boek te lezen;
Maar had mij eens Napoleon,
Zoo als hij had gedreigd, gegoten tot kanon,
Dan had ik, hiertoe afgezonderd,
Hem zeker van zijn troon gedonderd.

Of Erasmus aan zijn tegenwoordigen makker graaf Hogendorp reeds een woord tot welkomst gerigt heeft, zooals in Amsterdam Rembrandt tot Vondel sprak, en of hij reeds iets gezegd heeft over de onrustige bewegingen der laatste dagen, is ons niet bekend. Of hij, als Pasquin, Hogendorp ooit tot zijn Marforio [1] zal aannemen, zullen wij moeten afwachten.

Bij de afbeelding van het standbeeld met het oude hek, dat eerst in de laatste jaren door een ander vervangen is, geven wij hiervóór een afbeelding van het huisje, waarin Erasmus op 28 Oct. 1467 geboren is. — Het was gelegen aan de westzijde der wijde Kerkstraat. — Toen Kortebrand het in het laatst der vorige eeuw teekende, zooals wij het hier weergeven, was het reeds veel veranderd.

[1] Marforio is een tweede beeld in Rome, dat men met Pasquin zamenspraken doet houden, soms meer, soms minder, dikwijls zéér geestig.

BEZOEKEN IN DE KABINETTEN VAN OUDHEDEN.

Het oude werk heeft den naam van zeer soliede of duurzaam te zijn, en waarlijk niet zonder reden. Bewijzen daarvoor zijn nog in menigte voorhanden. En zulks is voor ons zeer gelukkig, daar wij anders, zonder hen, alleen uit beschrijvingen en afbeeldingen ons een, zeker niet altijd zuiver denkbeeld van de toestanden in de verschillende tijden hadden moeten vormen, terwijl ons thans, wanneer soms de gelegenheid gegeven wordt ons omringd te zien van wapenen, meubelen en verdere voortbrengselen van de kunst en nijverheid onzer voorouders, in weinige oogenblikken een blik op het leven van dien tijd gegund wordt veel meer waar, dan de beste schrijver ons dien had kunnen schenken.

Jammer genoeg, dat men dit niet vroeger heeft ingezien, dan zoude men niet zoo baldadig de schoonste meubelen en andere zaken uit vroegeren tijd als brandhout gebruikt of voor oud ijzer of zilver verkocht hebben, iets wat zelfs nog in deze eeuw plaats vond. Dank zijn wij daarom verschuldigd aan hen, die hun best gedaan hebben en nog doen, om daarvan zooveel mogelijk te redden, wat van eenig belang kan wezen.

Toch is die taak, ten minste hier te lande, vrij moeijelijk, en niet altijd even aangenaam.

Niet alleen staat hij, die zich met dat verzamelen ophoudt, dikwijls bloot aan de bespotting van een groot deel van het publiek, dat hem, als het al heel wel is, met een medelijdend schouderophalen beschouwt;

maar hij heeft daarenboven groote geldelijke opofferingen te brengen. Want, en 't is waarlijk vreemd, gewoonlijk wordt een voorwerp uit vroegeren tijd, wat nooit de aandacht van zijn eigenaar heeft kunnen trekken, op eens voor hem van groot belang, zoodra een oudheidkenner er zijn oog op heeft doen vallen. Alsdan wil hij er voor geen geld afstand van doen. Wat het een ander waard is, is 't ook hem waard, en 't kost hem een groote opoffering, het vroeger niet getelde tegen een stevige som te verruilen.

't Is wel waarschijnlijk, dat, wanneer 't op geld aankomt, de verzamelaar in 't buitenland het even lastig zal hebben als de onze; doch hij heeft ten minste de voldoening, dat zijne pogingen worden toegejuicht en zijne schatten bewonderd, ja zelfs, wat voor sommige menschen ook al een genoegen is, benijd worden.

Maar — in andere landen geeft ook de Regering het voorbeeld in 't scheppen van Museums van Oudheden, niet alleen met het doel om het volk met de leefwijze van zijn voorouders bekend te maken, maar voornamelijk om den handwerksman in de gelegenheid te stellen, fraaije modellen voor zijn studie te zien.

"Fraaije modellen," hoor ik zeggen; "in die oude, vuile vodden fraaije modellen tot studie te zien?" Lach zoo hard als gij wilt, toch is het zoo. Al klinkt het aan 't gros onzer natie nog vreemd in de ooren, toch weet ik, dat het geen kwart eeuw zal duren, of men zal inzien, dat er ten nutte van den ambachtsman niets beters te doen is, dan zulke verzamelingen te vormen en voor hem toegankelijk te stellen.

Men zal zeggen: "Nederland bezit reeds Museums van Oudheden" in zijne verzamelingen op het Mauritshuis te 's Gravenhage en de grootere Museums te Leiden." 't Is zoo. Doch al bevindt zich in de eerste ook menig schoon voorwerp, 't getal is niet groot, en men denkt er niet aan, die goed te plaatsen en te vermeerderen.

Voor die in Leiden heeft men meer opgeofferd, dank zij de moeiten door de ijverige direkteuren daarvoor gegeven. Doch wat men dáár bewaart: de nalatenschap van Egyptenaren, Grieken, Romeinen, is zeker voor enkelen van groot belang, maar kan nooit zóó den Nederlander aantrekken, als 't geen zijne eigen voorouders hem nalieten.

Niettegenstaande alle moeijelijkheden willen wij de hoop niet opgeven, dat onze Regering ook eens ten opzigte van deze zaak een beter inzigt zal krijgen en inmiddels met belangstelling de pogingen begroeten, die onder de bescherming van Zijne Majesteit den Koning door eene vereeniging van geleerden, kunstenaars en verdere liefhebbers aangewend worden, om in de bestaande leemte te voorzien.

Opgerigt ten gevolge van de zoo schitterende en door duizenden bezochte tentoonstelling van Oudheden, in 1858 te Amsterdam gehouden, mogt deze vereeniging, *het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap*, gevestigd te Amsterdam, dit jaar haar tienjarig bestaan vieren.

Gedurende dien tijd heeft zij een reeds vrij noemenswaarde verzameling oudheden bijeengebragt, waarvan het blijvend bezit ook zelfs bij een mogelijke ontbinding des genootschaps aan 't Vaderland verzekerd is.

Ofschoon bedaard en langzaam, zonder veel opschudding te maken, dus regt op zijn Oud-Hollands voortschrijdende, wint het genootschap meer en meer in kracht, en zal naarmate het meer bekend wordt een grooter aantal beschermers, als leden of donateurs, winnen, iets wat zoo onmisbaar is om het geheel zijn roeping te kunnen doen vervullen en zijne verzameling voor het publiek, en daardoor een leerschool voor den handwerksman, open te stellen. [1]

Om tot die meerdere bekendheid het onze bij te dragen, willen wij de bezoeken in de verschillende kabinetten aanvangen met dat van

Het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam.

Ofschoon de zaal van het gebouw Concordia op de Pijpenmarkt te Amsterdam, waarin het

[1] Aangenaam zal het der Redaktie van dit tijdschrift zijn, alle gevraagde inlichtingen aangaande deze vereeniging, die zoozeer de medewerking van de geheele natie verdient, aan belangstellenden te verschaffen.

genootschap voorloopig zijn zetel heeft gevestigd, totdat het zich eens in het bezit van een eigen vrij lokaal zal gesteld zien, onder de groote zalen van Amsterdam kan gerekend worden, is reeds een enkele blik voldoende om te doen zien, dat voor zulk een menigte voorwerpen als het museum reeds bezit, meerdere ruimte weldra allernoodzakelijkst zal worden, ook al weet men het niet, dat reeds veel op andere plaatsen geborgen is geworden. Toch levert die zaal, trots de verwarring die er door dat gebrek aan ruimte min of meer heerscht, een verrassende schilderij op.

Bijna alle vakken van kunstnijverheid zijn reeds vertegenwoordigd. Er heerscht alzoo genoeg verscheidenheid, om zelfs den oppervlakkigen bezoeker een paar uren bezig te houden.

Onder de meubelen bekleedt een eerste plaats het hiernevens afgebeeld eikenhouten kastje uit de 2e helft der 15e eeuw, een tijdperk waarin de kunsten en de nijverheid in hoogen bloei stonden, dank zij de rijkdommen, in het land gebragt door den zich meer en meer ontwikkelenden koophandel, en de weelde en pracht, die aan het Bourgondische hof heerschten en die, haren weg bij de Edelen vervolgende, ook doordrongen in de woningen van den vermogenden burger. De kunst van het snijden en beeldhouwen in hout vooral had hier destijds al eene bijzondere hoogte bereikt.

Zoo vindt men aan dit kastje weinige plekken, die niet met gesneden ornementen zijn gevuld, en dat zoo fijn en zuiver, als men slechts wenschen kan. Het schijnt niet bestemd geweest te zijn om tegen een muurwand geplaatst te worden, daar de versieringen zich aan alle zijden bevinden. Waarschijnlijk is het berekend op een verhevenheid gesteld te worden, daar men anders op het met zeer weinig zorg bewerkte en bijna ruw gelaten plat van de kap zou hebben kunnen zien; 'tgeen niet in de bedoeling van den maker kan gelegen hebben.

Wanneer wij den waren naam moesten zoeken, die aan die soort van kastjes gegeven kan worden, zouden wij het een kredens noemen. Kredensen waren kastjes, die zoowel in de kerken als in de woningen gebruikt werden, en waarin men het zilverwerk bij de mis of bij den maaltijd noodig, wegborg, en waarop dat, wat niet in handen was, neergezet werd. Zoowel voor het een als voor het ander vindt men bij dit meubeltje de gelegenheid.

Om veel te bergen is hier weinig mogelijkheid, zooals men kan zien. Het bovengedeelte bestaat uit één kastje, waarvan de deur de twee middelpaneelen beslaat. Het sleutelgat is verborgen achter het middelste pilaartje en wordt bij het wegdraaijen van een gedeelte van dat pilaartje zigtbaar. Onder het kastje zijn twee laadjes, die niet gesloten kunnen worden en die tot achteren doorloopen. Tusschen de vier pootjes is er gelegenheid om het een of ander te pronk te zetten. Het meubeltje is 1.48 Ned. el hoog, en op zijn grootste breedte aan het voetstuk 1.08 N. el breed bij een diepte van 80 N. duim.

Voor een jaar of vijf werd dit kastje gevonden op een zolder van het "Provenhuis van Paelinck en Foreest" te Alkmaar, waar het voor het museum werd aangekocht. Welke bestemming het vroeger heeft gehad, valt moeijelijk uit te maken. De pijlen op een der paneeltjes zouden doen vermoeden, dat het voor eenig schuttersgild is gemaakt.

Weinig heeft de vervaardiger kunnen vermoeden, dat zijn werk nog eens te Parijs op een Wereldtentoonstelling zou pronken. Wie droomde in zijn tijd dan ook van tentoonstellingen? Ook zonder die werd men bekwaam; 't zal die mannen stellig genoeg geweest zijn, zoo de gildebroeders hunne goedkeuring of bewondering over het vervaardigde lieten blijken. Desniettemin *is* het te Parijs geweest; het Bestuur van het Kon. Oudheidk. Genootschap had het waardig gekeurd, om als proef te dienen van de kunstvaardigheid van de Nederlandsche meubelmakers uit dat tijdvak. Het had dan ook aldaar de eer van als het fraaiste van de meubelstukken genoemd te worden, die uit de 15 eeuw tentoongesteld waren. Hoe jammer dat des vervaardigers naam niet bekend is; niet wijl hij een "legioen van eer" of een medaille zou hebben kunnen krijgen, maar omdat hij verdiende genoemd te worden door hen, die de levens der kunstbeoefenaars hebben beschreven.

Een kastenmaker onder de kunstbeoefenaars te willen noemen moge vreemd klinken; maar men bedenke, dat aan de meubelen van

die tijden de beeldhouwer de hoofd-, de kastenmaker de tweede persoon was. Van politoeren en glad maken was toen geen sprake.

Willen wij een juist begrip verkrijgen van de verhouding, waarin de beeldhouwer tot den schrijnwerker stond, wij hebben slechts de keuren op te slaan van het schrijnwerkersgild van de stad Brugge, waarvan de beeldhouwers een klein deel uitmaakten.

Wij lezen aldaar:

"Den vrijen meester beeldensnijder, schuijlende onder den scrijnwercker sal vermoghene te maekene ende te vermaekene om te vercoopene ter exclusie van alle andren alle soorten van beeldewerck, bestaende in, beelden, kindekens, enghelkens, cieraeten aen kassen, deuren, schouwen, autaeren, gheaan eenigh werck tusschen den timmerman en den scrijnwercker gemeene, in welck geval dit sal vermoghen gedaen te worden door die het werck is maekende.

Item, niemand vermagh eenighe van boven staende wercken te maekene op de boete van 50 schellinghen grooten."

(Wordt vervolgd).

stoeltsels, predick stoelen, communie bancken; tomben en alle andren wercken van moleuren aen schilderijen ende spieghels.

Item. wanneer hij eenighe *rechte lijsten* te maekene sal hebben, die met de *schave* moeten gestecken worden, sal hij gehouden zijn die door den vrijen scrijnwercker te laten maekene, ten ware deselve moesten dienen

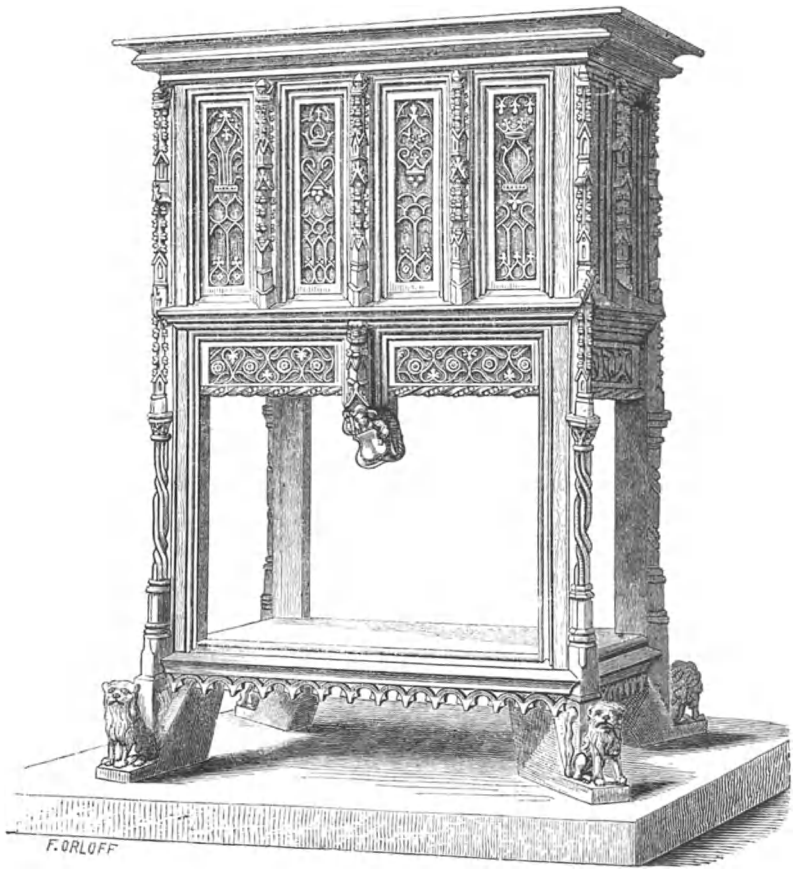

Kredens 15e eeuw.

DE EERSTE LUCHTREIZIGERS IN NEDERLAND.

Wanneer tegenwoordig een uitvinding is gedaan, blijft zij niet lang in hare kindschheid, maar ontwikkelt zich met een verbazende snelheid.

Voorheen ging dat niet zoo, en ook nu nog zijn er altijd uitvindingen, die op één hoogte blijven staan, of slechts langzaam vooruitgaan.

Daaronder bekleedt de luchtscheepvaart een eerste plaats. Niettegenstaande vele bekwame koppen zich de volmaking van die vaart tot levensdoel gesteld hebben, en niettegenstaande de luchtvaartmaatschappij van Nadár geld en levens waagt om een geschikt voertuig op den goedkoopen en verheven maar gevaarlijken luchtweg uit te denken, komt men er toch niet veel verder mede.

Het eerst, dat men hier te lande een mensch zich zoo hoog boven de anderen zag verheffen door middel van een luchtbol, was waarschijnlijk in 't jaar 1785. De "Nederlandsche Mercurius" verhaalt die opstijging zeer naauwkeurig.

De Heer Blanchard was conducteur op den ballon, die den 12^{en} Julij van dat jaar te 's Hage, uit den tuin van het Oude Hof oprees, waar omstreeks een jaar geleden soortgelijke ballons, doch zonder geleide van personen, waren opgestegen. 't Zou de twaalfde luchtreis worden, door den Heer Blanchard ondernomen.

Wat gewoonlijk bij zulke voorstellingen niet het geval is, gebeurde dien dag: 't was mooi en allergunstigst weder. Natuurlijk waren van alle kanten de nieuwsgierigen op komen dagen; torens, daken en vensters werden met liefhebbers gevuld; de Prinsen, het Hofgezin en tal van aanzienlijke personages bevonden zich in de onmiddellijke nabijheid van den ballon, terwijl het groote publiek zich op straat behielp, en bij elk valsch gerucht als op een commando de kin in de lucht stak naar de zijde, waar zich de verschijning zou vertoonen. Alles zoo als dat nu nog gebeurt. De ballon was reeds eenige dagen te voren op de zaal van 't oude Hof te zien geweest (waarschijnlijk niet gratis), terwijl, om de nieuwsgierigheid op te wekken, de benoodigde toestel ook reeds geruimen tijd had gereed gestaan.

"Vier en twintig oxhoofden, zoo zegt de genoemde berigtgever, waren in twee partijen naast elkander geplaatst, waarin de stoffen gedaan werden tot voortbrenging der ontvlambare lucht, waarmede de bol gevuld moest worden. Deze stoffen bestonden uit vitriool-olie, zinc en water. De oxhoofden waren allen van boven voorzien van blikken buizen, waardoor de door opbruissching verkregen lucht in 2 andere grootere oxhoofden gebragt en voorts in een kuip met water verkoeld werd, waarna deze lucht uit elk derzelven door een met elastieken gom bestreken buis van zijden taf in een algemeenen ontvanger en zoo in den grooten luchtbol geleid werd, die mede uit zijden taf zeer konstig saamgesteld en met hetzelfde vernis bestreken was."

Men ziet, hoe onze tegenwoordige luchtreizigers het heel wat gemakkelijker hebben, sedert overal gasfabrieken zijn opgerigt!

's Morgens was de ballon reeds in den tuin gebragt, en het net er over gespreid. Om 12 ure begon men met het vullen der oxhoofden en om 2 ure waren ze allen in volle werking.

Het werk ging echter niet naar den zin; zooals altijd haperde er een en ander aan. Vooreerst had de blikslager, door wien de buizen gesoldeerd waren, zeker niet begrepen, dat ze geheel gesloten moesten zijn; er ging daardoor veel van de ontvlambare lucht verloren. Daarbij schijnen kwaadwilligen, die er toen even goed als thans waren, terwijl zij op de zaal den ballon bezigtigden met spelden of een pennemes daarin bovenaan gaatjes gemaakt te hebben. Mij zou 't niet verwonderen, wanneer die kwaadwilligen schippers of voerlui geweest zijn, die bang waren dat zulk een nieuw middel van vervoer hen om hun brood zou helpen.

Hoe het ook zij, 't werd zeven ure, en nog was de ballon slechts voor twee derde gedeelten gevuld. De toeschouwers werden

ongeduldig. En waar de teleurstelling het naar de opstijging van een luchtballon wachtend publiek, vooral het niets betalend publiek, toe brengen kan, dat heeft Blanchard's volgeling Nadár te Amsterdam ondervonden. Blanchard vreesde daarvoor, en het geduld van de toeschouwers niet langer durvende tergen, besloot hij dus maar zoo goed mogelijk op te stijgen.

Maar wederom kwam er verhindering.

Er waren meer liefhebbers voor zulk een pleizierreisje. Aan den Heer de Breuilpont, kapitein van de Dragonders, en den Heer Honinckthun, eveneens een officier, waren plaatsen in de luchtschuit beloofd. Zij waren al ingestegen, en welligt werd er reeds gezongen

> ..."Zij zitten nu in 't schuitje,
> en het Noodlot voert hen mee,"

of spoedig was men verpligt een variant op dat liedje te maken:

> "Zij zaten zamen reeds in 't schuitje,
> maar 't Noodlot liet er één van thuis;

want — de ballon, niet genoeg gevuld zijnde, kon onmogelijk drie passagiers dragen. Nu is 't voor een krijgsman nooit aangenaam achter te blijven. Hoe spoedig toch zouden zij, die niet met de ware oorzaak bekend waren, dat achterblijven aan vrees kunnen toeschrijven! Daarenboven schijnen de beide officieren werkelijk liefhebbers geweest te zijn, zoodat zij het niet eens konden worden, wie er uit zou gaan. Ware ik in hun geval geweest, ik wil 't gaarne bekennen dat ik met genoegen aan mijn reisgenoot den voorrang zou hebben afgestaan. Bij hen echter liep het zoo hoog, dat niet alleen de Fransche gezant, maar zelfs de Prins er tusschen moesten komen, die het eindelijk zóó ver bragten, dat zé besloten het lot te laten beslissen; met dat gevolg, dat de Heer de Breuilpont weer aan land moest stappen. Hem volgde nog eenige verdere ballast, totdat eindelijk tegen kwart voor achten de bol opsteeg, ongelukkig echter niet regt naar boven, maar zóó dat ze kennis maakte met een schoorsteen, waarop Blanchard al lang een kwaad oog gehad, en dien hij daarom reeds als "cette maudite chéminée" begroet had. Veel moeite kostte het, om de bol en den schoorsteen, die zich aan het net vasthield, te doen scheiden; maar toen dit eindelijk gelukt was, stegen de heeren "tot boven de wolken."

Daar ten gevolge van die ontmoeting alle ballast was weggeworpen, kon men geen groote reis ondernemen. De beide reizigers vermaakten de achtergebleven toekijkers met het zwaaijen van hunne vaandels, en schreven en expedieerden brieven uit den hemel naar de aarde, totdat ze nagenoeg zes uren van 's Hage af waren. Toen lieten zij den bol dalen bij een uitgeveenden plas, de Moeren, op den weg van Gouda, waar de boeren hen reeds stonden te wachten. De stokken en hooivorken, waarmede dezen gewapend waren, toonden hun, dat die lieden daar niet bijeengekomen waren, om de reizigers hun compliment te komen maken of wel om hun tot eerewacht te strekken. Neen, dat volkje was zoo weinig gevoelig voor de eer van die zending van boven, dat het 't schuitje aan stukken hakte en mede pakte wat het grijpen en vangen kon.

De eigenaar van het land meende te moeten profiteeren van zulk een niet alle daag voorkomend en hem zoo regtstreeks uit den hemel toegevallen buitenkansje en eischte van zijne ongenoode gasten 10 dukaten schadevergoeding, ofschoon noch hij noch zijn land iets geleden hadden. De boer dacht al heel slim te zijn. Doch de Franschman was nog slimmer. Hij wist den boer te beduiden, dat hij op het oogenblik geen geld bij zich had, daar het hem daar boven toch onnut zou geweest zijn; maar wel wilde hij 't boertje een briefje geven, waarop hij den volgenden dag in den Haag het gevraagde geld zou kunnen ontvangen. Had de boer Fransch kunnen lezen, misschien zou Blanchard er niet heelhuids afgekomen zijn, ten minste wanneer de vertaling, die de Mercurius er van geeft, getrouw is. Het zou van den volgenden inhoud geweest zijn:

"Ik ondergeschrevene verklaare neer gekomen te zijn op een leeg weiland behoorende aan een lompen brutaale boer, die hierdoor geen de minste nadeel geleeden heeft en die de onwaardigheid had van 10 ducaten van mij te eischen, na geholpen te hebben om mijn schuitje en den bol te verscheuren."

Blanchard.

Met behulp van den thans gelukkigen boer werd den reizigers een schuit bezorgd, die hen met het overschot van den ballon na een paar uren varens in Rotterdam aanbragt.

Of de boer ooit naar 's Hage gegaan is, om zijn geld te halen, is niet bekend. Wel weten wij, dat de reizigers den volgenden dag hunne intrede aldaar gehouden hebben, gezeten in een rijtuig en hunne vlaggen in de hand houdende. Dadelijk naar den Prins-Erfstadhouder gereden, werden zij allervriendelijkst door hem ontvangen, ja zelfs ten middagmaal gehouden. Ook mogt de heer Blanchard van de zijde der ingezetenen velerlei eerbewijzen ontvangen.

Dit was nu wel de eerste luchtreiziger in ons land, maar het was geen landgenoot. De eerste landsman, die als bestuurder van een ballon een reis waagde, was een zekere Abraham Hopman, een Haarlemmer, die 29 September 1804 te Rotterdam opsteeg. De Algemeene Konst- en Letterbode van 1804 deelt ons daarvan iets naders mede.

Gemelde Abraham Hopman had in de maand Julij van dat jaar meermalen beproefd te Amsterdam op te gaan, doch door onderscheidene oorzaken was die onderneming mislukt. In Rotterdam ging het hem beter, zoodat hij den 29 Sept. even 4 uur aldaar opging en zoo hoog klom, dat hij spoedig uit het gezigt was.

Na eenigen tijd kwam de ballon met den eersten Hollandschen luchtreiziger op de aarde terug, digt bij Schiedam. Ongelukkig raakte de gondel aan den kant van een sloot, kantelde waarschijnlijk, zoodat de held in de sloot tuimelde. Terwijl hij in 't water lag te spartelen, verkoos de ballon nog een reisje naar eigen verkiezing te maken en vervolgde, weder gerezen zijnde, nog een tijd zijn weg, tot hij uitgeput en vermoeid ten half 6 op de buitenplaats Bakkershagen onder Wassenaar zich in een bosch ter ruste legde.

De moedige Haarlemmer had behalve het natte pak, door zijn ballon hem bezorgd, geen letsel bekomen en kwam gezond en wel tegen 8 uur weder in Rotterdam terug.

VIANDEN,

DE BAKERMAT DER NASSAU'S IN DE ZEVENTIEN NEDERLANDEN.

DOOR

P. H. WITKAMP.

Eindelijk lag het voor mij, het lieve bevallige steedje, met zijne schilderachtige burgruïne.

Wanneer ik hier van *eindelijk* spreek, wil dit niet te kennen geven, dat de lange wandeling van Luxemburg, over Walferdingen, Berg, Ettelbrück en Diekirch, met uitstapjes naar Gilsdorf en den Herrenberg, mij had vermoeid of verdroten. Geenszins, want ik had te Mersch overnacht, en het Merschdal en Sauerdal zijn prachtige valleijen die aan het beroemde Ahrdal ter zijde gesteld kunnen worden, valleijen die ik in menig opzigt schooner vind dan het geprezen Vesdredal tusschen Luik en Verviers.

Maar ik mag *eindelijk* zeggen, omdat sedert eene wandeling van Brussel naar den Eifel in 1840, waarbij ik onder anderen Namur, Dinant, de grot van Han, Diekirch, Luxemburg, Remich en Trier kennen leerde, ik innige spijt gevoelde, daaraan geen uitstapje naar Vianden te hebben kunnen toevoegen, Vianden, de bakermat der Nassau's in de Zeventien Provinciën. De wensch, dit onvrijwillige verzuim te herstellen, was telken jaar levendiger geworden, en nu, na acht en twintig zomers, werd hij eindelijk vervuld.

De verschillende afbeeldingen door mij van het steedje en zijn kasteel verzameld, hadden veel tot dien langgekoesterden wensch bijge-

dragen, maar hoe bevallig en uitlokkend ook — de nevensgaande houtsneden kunnen het getuigen — de werkelijkheid overtrof de voorstelling.

In eene hellende kloof langs steile bergwanden daalt Vianden, van den slotingang af naar de ruischende Our (Ur), te midden van het weelderigst geboomte, van wijnbergen en velden, en hoog boven de stad, op eene breede rots, verheffen zich de overblijfselen van den burg, ruimer van omvang en schilderachtiger dan die van de Drachenfels in Bonn's trotsche omstreken.

meer dan 30 had gebragt; hoezeer de merkwaardigheden van Diekirch mij een paar uren hadden ontroofd en 't beklimmen van de steile flanken des hoogen Herrenbergs mij vrij wat zweetdroppelen had gekost, kon ik den lust niet weerstaan, nog vóór den avond naar het kasteel op te klauteren, en toen de maan was opgekomen, de kronkelingen van de Our te volgen.

Lezer, ik wensch u, zoo ge ooit te Vianden komt, een zoo heerlijken avond toe als mij den 27sten Julij 1868 te beurt viel. Wel regende het eene wijle, terwijl ik binnen den

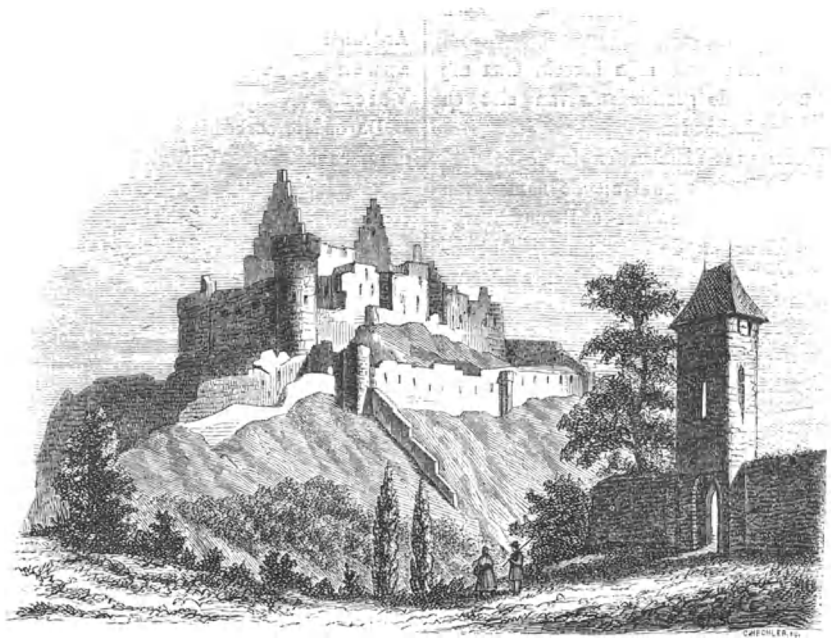

Het kasteel te Vianden in 1850.

In 't *Hôtel de Vianden*, van den Heer André Mathelet, vond ik een uitmuntenden gasthof. De eigenaar en zijne gade betoonden mij eene voorkomendheid, die men in den vreemde doorgaans slechts dan vindt wanneer men bij vrienden afstapt. Ik had dien avond en den volgenden morgen weêr een te huis.

Intusschen lang vertoefde ik niet in de zaal of op mijn kamer. Hoezeer de weg van Mersch naar Vianden minstens 25 mijlen lengte heeft, en het uitstapje naar Gilsdorf die tot ouden burg ridderzaal en galerijen in oogenschouw nam, maar de prachtig herstelde kapel, wier bouworde zoo geheel afwijkt van alle anderen, was eene uitmuntende plek om het hemelvocht te ontschuilen, en deed zoo vreemde tooneelen voor de verbeelding oprijzen, dat het geen verdriet baarde, dáár de wisseling van het weder af te wachten.

Voeg er bij dat niet alleen de herinnering aan lang-vervlogene tijden en het schoon van 't landschap mijn gemoed in beweging brag-

ten. Bij het binnentreden van het steedje was een knaapje van vier of vijf jaren naar mij toe gekomen en had den vreemde een handje geboden, en, terwijl ik hem een groschen of een halven franc in de hand drukte, was zijn voorbeeld door ettelijke jongetjes en meisjes van gelijken leeftijd gevolgd, wier blozende gezigtjes den Hollander, als ware hij een oud bekende, toelachten. Dat de moeders, toen deze zagen, dat ik den kleine iets vereerde, hen terugriepen, bewees mij, dat het welkom der kleinen van harte was gemeend, en dat de jeugdige Léonie André mij in den bouwval met een regenscherm werd nagezonden, schonk mij de overtuiging, dat ik wèl had gedaan met aan het *Hôtel de Vianden* af te stappen.

Maar genoeg van mijn bezoek. Gun mij thans u over de geschiedenis van slot en steedje te onderhouden.

Oudheden te Vianden en in de nabuurschap gevonden, zoowel als de namen van sommige hoogten, de Römer- of Roomschberg, de Castelflour en de Hunnenberg, bewijzen dat ter plaatse van kasteel en stad eens Romeinen gevestigd waren.

Mogen wij hierdoor de zekerheid hebben, dat de oudheid der veste tot de eerste eeuwen onzer jaartelling opklimt, in een land als Luxemburg heeft dit niets buitengewoons, daar dit gewest eenmaal tot den onmiddellijken omtrek van eene der Romeinsche hoofdsteden, Augusta Trevirorum, behoorde, en nog ten onzen tijde in alle rigtingen overblijfselen van Romeinsche heirbanen, Romeinsche kasteelen, legerkampen en hofsteden worden gevonden.

Overweegt men dat te Vianden de bergen langs de Our elkander digter naderen dan noord- en zuidwaarts van daar, en naar eerstgenoemde zijde de grens liep tusschen het gebied van Eburonen en Trevieren, [1] zoo heeft het vermoeden vrij wat grond, dat de burgberg reeds in den Keltschen of Galschen tijd was bewoond. De naam Vianden pleit voor deze beschouwing, evenzeer als het aanwezig zijn van eene heilige stede in het naburige woud op eene hooge rotsflank, waar nu, sedert eeuwen, een Lieve Vrouwebeeld wordt vereerd, doch in nog ouder tijden, naar allen schijn, de offeraltaren der oude Heidenen rookten.

De Keltsche of Galsche naam van Vianden was oorspronkelijk v i e n, wat met ons *rotsachtig* overeenkomt, hetgeen de Romeinen tot V i e n n a verbogen. In den laatsten vorm komt de naam van kasteel, graafschap en steedje in schier alle oude oorkonden voor. In Fransche diploma's wisselt V i e n n e vaak met V i a n d e n af, gelijk in 't Duitsch V i a n d e n met V e i e n en V e y e n t h a l. In den Ardenner tongval klinkt de naam thans V e i a n n e n of F e i a n n e n, in den Eifeler V e i e n.

De oudste oorkonde die van de plaats melding maakt, is een giftbrief van St. Irmina, die ten jare 698 aan de abdij Echternach een wijngaard wegschonk *in Monte Viennense cum Vinitore nomine Alitfrido.*

Bij het erfelijk worden der groote leenen werd Vianden de zetel van een grafelijk geslacht, dat het gebied voerde over verschillende landen aan de Our, Gei, Dins en Prüm.

Even als bij de meeste graafschappen, ligt de oorsprong dezer heerschappij in het duister. Oude kronieken gewagen, onder meer, van een Graaf Enguerrand van Vianden, die in 844 den oorlog aan den Graaf van la Roche verklaarde; van een Viandensch Gravenzoon, die, na te Lobbes in 928 het kloosterleven omhelsd te hebben, den bisschopszetel te Verona beklom; van een Graaf Arnoul van Vianden, die in 981 een verbond sloot met den Graaf van Ardenne.

Zeker is het, dat de oudste oorkonde, die van een Viandener gewaagt, een giftbrief is in den jare 1046 uitgevaardigd, waarin zekere Graaf Gerhard voor zich en zijnen zoon, mede Gerhard geheeten, de villa Geichlingen aan het sticht te Echternach vereert. 't Is allerwaarschijnlijkst dat de getuige die onder den naam van G e r a r d u s d e V i e n n a

[1] Aan die grens herinneren de namen van talrijke naburige dorpen en gehuchten, die op s c h e i d eindigen: Poscheid, Landscheid, Putscheid, Nachtmanderscheid, Hoscheid, Lipperscheid, Schlindermanderscheid, Bourscheid, enz.

dit document onderteekende, een bloedverwant des schenkers is geweest.

Achtenzeventig jaar later (1124) gewaagt eene oorkonde door Alberon, Bisschop van Luik, gegeven, van een Comes Fridericus de Vienna. Met dezen Frederik kan men de geschiedenis van het graafschap geregeld volgen, al ontbreken nog sommige opgaven, die den juisten tijd vermelden waarop de regering van den eenen Graaf op den anderen overging.

Frederik van Vianden wist in 1139 den Graaf van Luxemburg te bewegen, een voorgenomen togt tegen Trier te staken, maar later kwam hij zelf in botsing met het stift in de Moezelgouw. Aartsbisschop Adalberon had hem namelijk in 1148 de bewaking van een der torens van het slot Arras toebetrouwd. Daarmede niet tevreden, bezette Graaf Frederik den ganschen burg, versperde de vaart op de Moezel en stelde de nabuurschap op schatting.

Hieruit ontstond een krijg die met het verdrijven der Viandeners uit Arras eindigde.

Naar het schijnt, had Graaf Frederik vier of meer kinderen uit zijnen echt, van welken Siegfried zijn opvolger over Vianden werd. Gerhard omhelsde den geestelijken staat, werd tot abt van Prüm verheven en stichter van 't convent te Nieder-Prüm. Godfried, een derde zoon, vestigde zich te Brandenburg in het naburige Bleesdal, waar nog heden de schilderachtige bouwvallen van een ridderslot eene hoogte kroonen. Adelheide eindelijk, 's Graven dochter, vermaagschapte zich door huwelijk met de Molbach's of Maulbach's, wier stamhuis in de nabuurschap van Düren wordt gevonden.

Siegfried had zijn vader in de worsteling om Arras de behulpzame hand geboden. Niettemin vinden we hem later meermalen onder de getuigen die Triersche oorkonden bezegelden. Zoo teekende hij den stichtingsbrief der Premonstreiter abdij Arnstein in 1156, en den giftbrief betreffende de Coblenzer tol aan de st. Simeonskerk te Trier in 1162.

Van Graaf Godfried, die Siegfried opvolgde, zijn weinig bijzónderheden tot ons gekomen. Hij was in 1192 's Keizers getuige, toen deze de kerk te Echternach in hare voorregten bevestigde.

Meer weten wij van zijnen zoon, Graaf Frederik II, die, even als Frederik I, in grooten onmin met Trier leefde. Hij voerde echter den oorlog met grooter geluk dan zijn overgrootvader en grootvader. Ja, hij nam zelfs ten jare 1193 Aartsbisschop Johan gevangen. Gelukkig voor den prelaat, trok Hendrik, Pfalzgraaf aan den Rijn, zich het lot van den Trierenaar aan, waardoor eerlang de gevangene uit zijnen kerker werd ontslagen. Beide partijen sloten daarop een zoen, waarbij Graaf Frederik aan den Aartsbisschop de kasteelen Dollendorf en Gerland wedergaf, om ze als leenen terug te ontvangen.

Graaf Frederik, onderrigt dat de Aartsbisschop op wraak peinsde, meende den Trierenaar vóór te moeten zijn en bouwde aan de Kyll, omstreeks den Quintenberg, op bisschoppelijken grond, eene sterkte die hij Rammstein noemde. Dadelijk werd door Aartsbisschop Johan eene tegensterkte opgeworpen, en nu hadden voortdurend schermutselingen tusschen de Trierenaars en Viandeners plaats. Maar Johan wilde Rammstein ten onder brengen. Storm noch uithongering konden aangewend worden, daarom moest list helpen. Op zekeren zomerdag van 1206 liet de Kerkvoogd eenige vaten wijn langs de heerbaan voeren. Naauwelijks was dit op Rammstein opgemerkt, of de torenwachter gaf kennis aan de burgzaten, dat een goede buit te bejagen was. Ruiters en manschappen snelden ter poorte uit, vielen op de voerlieden aan en bragten de vaten in triomf op hunne welversterkte rots. Men braste en slempte tot laat in den nacht. De wacht werd verzuimd, en eer de Viandeners van hun roes hersteld waren, zagen zij zich, bij den gloed der vlammen, in de magt der Trierenaars, die een vreeselijk bloedbad aanrigtten. Rammstein zelf werd met den grond gelijk gemaakt.

Gebeurtenissen als die op Arras en Rammstein gaven aanleiding dat Vianden 's oudste Graven in sagen en vertellingen als eerste roofridders werden afgeschetst, die niets ontzagen om hunne magt en rijkdommen te vermeerderen. Eene zoodanige overlevering is door een Luxemburger dichter medegedeeld, wiens

verzen ik gepoogd heb in Hollandsche rijmen weêr te geven.

Daar zetelt op Vianden
Een graaf belust op buit,
Naar al de Ardenner landen
Ziet hij begeerig uit.

Hij lokt naar zijne zalen
Baron en baanderheer,
En doet ze rijk onthalen,
Maar menig keert niet weêr.

Dan eischt hij van diens erven
Land, luiden en kasteel,
En weet ze te verwerven: —
Schijngronden kent hij veel.

Op Bourscheid slaat hij de oogen,
Hij noodigt Bourscheid's heer,
En de uitslag van dit pogen
Is: "Bourscheid haakt naar de eer!"

Het strijdros is bestegen,
Een paadje volgt alleen.
Nu vlug langs veld en wegen
Naar 't hoog Vianden heên.

Wat blij verwellekomen!
Wat vrolijk zamenzijn!
Wie zou' zijn lust betoomen,
Bij liefde, spel en wijn?

"Een hoog voor Veien's vrouwen!"
Roept Bourscheid, met een lach,
"Hier zou 'k een kluisje bouwen,
"Nooit zag ik schooner dag!"

Ook beneden is 't feest, bij jokken en wenschen,
De dienstlui, de maagden beijvren zich zeer
Te volgen het voorbeeld van d'edelen heer,
Immers knapen en maagden zijn eveneens men-
(schen?

Bij 't rinkinken van borden, van kroezen, van
(kannen,
Wordt luchtig gezwetst, bij gestoei en gelach,
Van veeten verhaald en van bloedigen slag,
Worden daden beoordeeld van ridders en mannen.

"Geen held haalt bij Bourscheid;" liet d' paadje
(zich hooren,
"Mijn heer is de treflijkste ridder van 't land,
"Een bliksemstraal is het rapier in zijn hand,
"Ja, door vuur en door staal weet hij henen te
(boren."

"Hoor eens, vriendlief! geen pogchen, dat komt
(maar tot schanden."
Zoo riepen de dienstlui, de krijgers, de wacht,
"Hij sneeft nog, uw meester, door ons, dezen nacht,
"Immers levend verliet zulk een gast nooit Vi-
(enden."

Zonder dralen verwijdert de knaap zich naar
(boven.
En sluipt naar zijn heer en berigt het geval,
Die ijlt, zonder hoed, met den knaap naar
(den stal,
Springt te paard en verdwijnt achter wallen en
(kloven.

Veien's graaf zag den ridder het hazenpad kiezen,
Te laat viel de poortbrug. Vol spijt in 't ge-
(moed,
Verheft hij zijn stem: "Haal, heer Bourscheid,
(uw hoed!"
"o Neen," klinkt het weer. "Wees voor altoos
(gegroet,
"Het is beter den hoed dan het hoofd te ver-
(liezen!"

Na dezen uitstap op 't gebied der sage, keeren we tot Graaf Frederik II weder. Had hij zich een tegenstander van den Trierschen Aartsbisschop betoond, voor Hendrik den Blinde, Graaf van Luxemburg, was hij een trouw bondgenoot. In den strijd, dien deze tegen Baudouin V, Graaf van Bar, om 't bezit van Namur (Namen) voerde, sloot hij zich bij den Luxemburger aan en onderscheidde zich vooral door zijne dapperheid bij den slag van Neuville aan de Mehaigne, op den 1sten Augustus 1194.

In 1212 mengde hij zich in de twisten tusschen Brabant en Luik om het bezit van 't Graafschap Moha, doch in 1214 vinden we hem te Luxemburg, ter bijwoning der feesten, die bij het huwelijk van Walram van Limburg en Arlon met Ermesinde van Luxemburg in de hoofdstad aan de Alzette gegeven werden.

Hij overleed in of omstreeks 1220, nalatende uit zijnen echt met Mathilda van Salm in de Ardennen, drie of meer zonen, van welken ons nogtans slechts Hendrik en Filips bij naam bekend zijn.

(*Wordt vervolgd.*)

---

[1] Een groot aantal Luxemburgsche volksoverleveringen deelde ik mede in *de Tijd*, 1857 en verv. Daaronder was ook de bovenstaande, hoezeer grootendeels in andere bewoordingen.

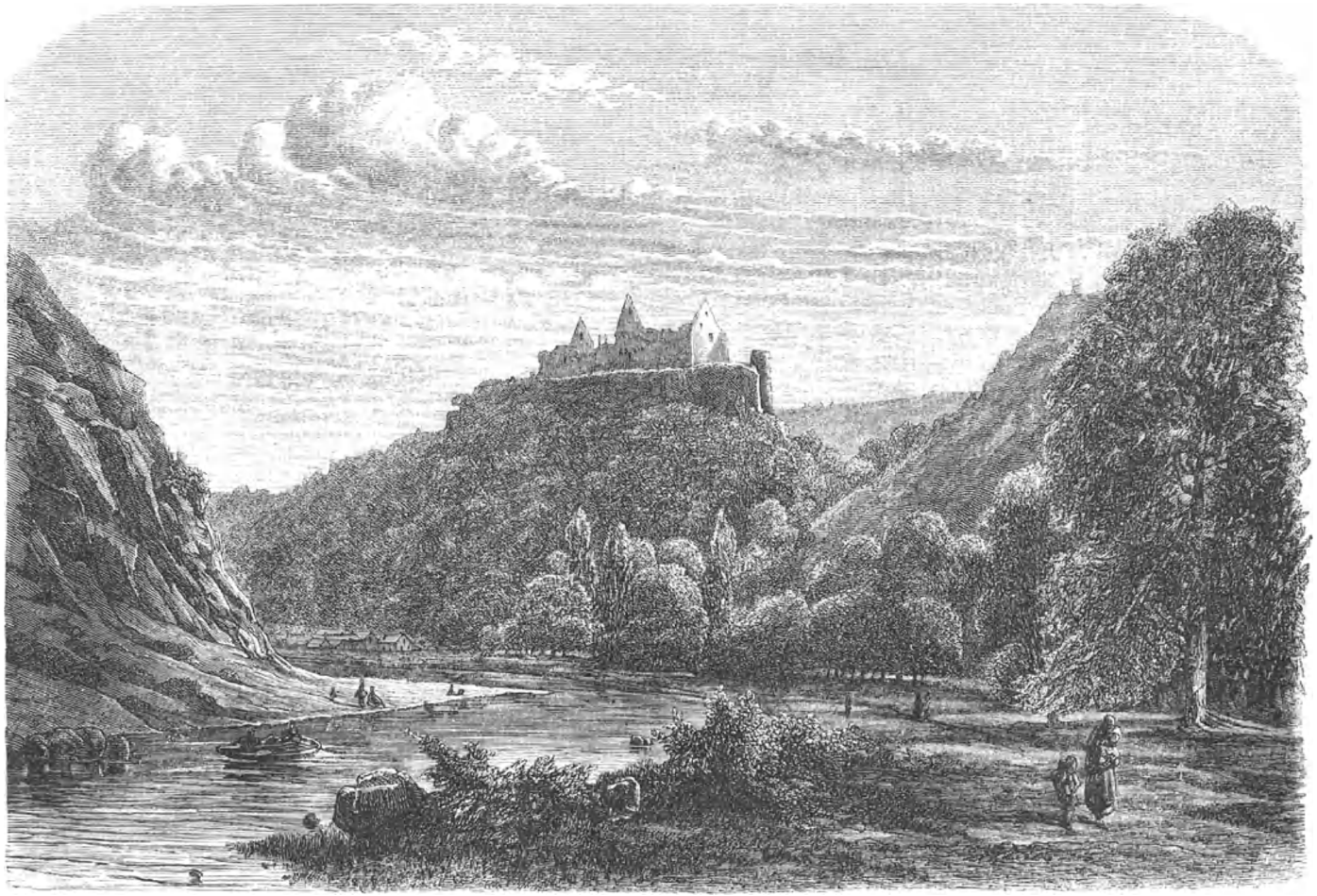

Het kasteel van Vianden, uit het noordwesten.

DE EXERCITIE TEN TIJDE VAN PRINS MAURITS.

In den tijd waarvan wij spreken, het laatst der 16e en de eerste helft der 17e eeuw, werd het voetvolk verdeeld in Musketiers, Schutters (bus- of roerdragers), Piekeniers, Rondassiers en Targedragers.

DE MUSKETIER.

Het voornaamste wapen van den Musketier bestond natuurlijk uit het musket (fig. A op bladz. 25).

Voor we er toe overgaan, dat wapen te beschouwen, willen wij, in zoo weinig woorden mogelijk, nagaan, hoe het musket in de wereld gekomen is.

Bij de eerste vuurwapenen willen we ons niet ophouden; zij waren zóó onvolkomen, dat het een buitenkansje was, wanneer er eens een schot raak was, en eigenlijk de knal van het geschut het meest kwaad deed door den vijand vervaard te maken.

Eerst in den aanvang der 15e eeuw begonnen de vuurwapenen iets te beteekenen. De handvuurwapens, (als men de wapenen alzoo wil noemen, die met een trekker, en niet uit de hand werden ontstoken) bestonden uit de volgende vier soorten:

1°. De haken, [2] haakbussen, bussen of arquebussen, wegende meer dan 20 N. pond en schietende kogels van 5 à 6 Ned. lood.

2°. De halve haken of handroeren, met kogels van 3 à 4 Ned. lood.

3°. De dubbelhaken, omstreeks 2 N. el lang. Kogels van 8 à 16 N. l.

4°. De dubbele-dubbelhaken van ruim 2 tot bijna 3 el lengte. Schietende kogels van 16 à 22 N. l.

Deze laatsten wogen soms wel 100 N. pond.

Het laat zich begrijpen, dat de twee laatste soorten in 't geheel niet door één man te vervoeren waren; ze werden dus gesteld op een drievoetig onderstel of bok; de gewone haak rustte veelal op de borstwering of eenig ander vaststaand voorwerp en zelfs de halve haken hadden noodig door een vork gesteund teworden.

De last van die zwaarte van de beide laatste wapens werd gevoeld, en men zocht ze meer en meer ligter te maken, door er zoo min mogelijk ijzer en hout aan te brengen en kleiner kaliber te nemen. Men maakte ze dus: haken die 6 à 8 Ned. pond wogen en kogels schoten van 1 à 3 Ned. lood; — een groot verschil, voortspruitende uit de verschillende keus der dragers.

Deze voor de geharnasten gevaarlijker dan de vroeger onhandelbare wapenen, veroorzaakten dat nu de harnassen dikker gemaakt werden, waardoor men weder verpligt werd op de oude haken terug te komen.

De Spanjaarden waren de eerste, die (niet vóór 1520) op de gedachte kwamen kleine dubbelhaken (hacquebutes à croq) van hun onderstellen te nemen; zij verkortten den loop en verdunden het ijzer zooveel mogelijk. Zij maakten dus den dubbelhaak draagbaar, wegende nu 8,5 à 9,5 Ned. pond, met kogels van 4 à 5 Ned. lood, en voegden er wederom den furket of vork tot steun bij.

De Fransche maarschalk de Vielleville wapende 70 man van zijne lijfwacht met zulke wapenen, die men "mousquets", en wier dragers men "mousquetaires" noemde.

De Spanjaarden bragten het "*musket*" [1]

[1] Gevolgd naar de "Wapenhandelinghe van roers, musquetten en de spiessen, achtervolghende de ordre van S. Excel. Maurits, Prins van Orangie enz. enz. Figuirlyck afghebeelt door Jacob van Geyn." Amsterdam 1608.

[2] Haken, waarschijnlijk zoo genoemd naar de haak, die meestal onder de lade zit, om het geweer beter op eenig voorwerp vast te zetten.

[1] Het woord Musket is volgens sommigen afgeleid van muchetus, sperwer, wijl de haan van 't musket dikwijls den vorm van den kop van dat dier heeft.

Even dikwijls echter gelijkt de haan ook op een slangenkop; vandaar waarschijnlijk dat de haan bij de Franschen *Serpentin* wordt genoemd.

hier in 't land, en 't werd ook door den Prins van Oranje spoedig overgenomen. Van dien tijd af heeft men de zware, zóó veranderde dubbelhaken musketten genoemd, terwijl de ligtere den naam van haken — haakbussen — en voornamelijk die van roeren hebben behouden.

Aan volkomen eenvormigheid van zwaarte en kaliber viel niet te denken, daar gewoonlijk elk soldaat zijn eigen wapen moest aanschaffen voor hij werd aangenomen, en natuurlijk keus en middelen bij den een en den ander geheel verschillend waren. In elk geval was het een zeer zwaar wapen, zoodat alleen zeer krachtige mannen het musket konden behandelen.

Ofschoon wel bij het vuren de vorketstok tot steun gebruikt werd en de schouder van den musketier met een soort van kussentje, tot vergemakkelijking bij het dragen, was beveiligd, werd toch op den duur het musket als te moeijelijk te behandelen bevonden. Het was daarom dat Prins Maurits in 1598 de zwaarte van den musketkogel verminderde tot op tien in het oude pond, en zelfs in 1599 dat getal op twaalf bragt; daardoor kon natuurlijk het musket ook minder zwaar worden, zoodat zulk een wapen toen nagenoeg 6,5 Ned. pond woog en de geheele lengte circa 1,6 N. el bedroeg.

Was het nu al niet meer de zwaarte, dan maakte toch de lengte een juist treffen moeijelijk, hoewel hierin eenigzins werd te gemoet gekomen door den vorketstok. Door Gustaaf Adolf werd het musket eindelijk op 5 Ned. pond zwaarte gebragt, welk voorbeeld weldra allerwege navolging vond.

Wat de sloten betreft: de vuursteensloten, zooals ze in onzen jongen tijd gebruikt werden, deze kende men nog niet. De eerste gedachte voor die wijze van zamenstelling ligt in de Hollandsche en Spaansche snaphaan- of batterij-sloten, [1] die waarschijnlijk in het laatst der 16e eeuw uitgevonden werden. Deze zijn, hoewel ze veel vóór hadden bij de radsloten, waarover wij hierna zullen spreken, om ons onbekende oorzaak nooit bij de legers ingevoerd. Men ziet ze dan ook bijna uitsluitend alleen bij pistolen toegepast. In 1640 werd het beste uit de beide stelsels door de Franschen vereenigd en zoodanig verbeterd, dat wij het nieuwe snaphaanslot reeds in 1648 bij een deel van 't Fransche voetvolk ingevoerd zien. Het duurde echter tot in den aanvang van de 18e eeuw voor de andere sloten er geheel door verdrongen werden.

Bij ons schijnt het zeer langzaam gegaan te zijn. Prins Willem de derde toch beveelt in 1674, dat bij elke compagnie 20 snaphaansloten moeten aanwezig zijn, om bij bijzondere gelegenheden op de musketten geschroefd te kunnen worden. [1]

Een ander slot, in Maurits' tijd meer in gebruik, was het radslot, in 1515 te Neurenberg uitgevonden, waarbij een getand rad met kracht tegen den neergeslagen stilstaanden vuursteen of liever tegen een stuk pyriek of zwavelkies (den vuursteen gebruikte men destijds nog niet) sloeg. Doch deze sloten waren te kostbaar (circa *f* 100) en zoowel het ijzer als de te zachte steen sleten te spoedig; ook hadden ze nog andere gebreken, zoodat ze alleen bij de ruiterij en bij sommige lijfwachten in gebruik kwamen.

De gewone musketier moest zich behelpen met een lontslot, waarbij de lont tusschen de lippen van den haan werd gestoken en op de pan werd getrokken. De lontsloten waren reeds in het begin der 15e eeuw uitgevonden en werden met weinig wijzigingen behouden. Vóór dien tijd was er geen sprake van een slot; in 't begin werd de lont met de hand aan het laadgat gebragt, later werd die in een haan gezet, en door twee veeren op het kruit gedrukt.

Bij het lontslot zat de haan gewoonlijk niet aan dezelfde, maar aan de andere zijde van de pan als tegenwoordig, en boog zich dus niet van den musketier af, maar juist naar dezen over.

---

[1] Naar men wil zoo genoemd, wijl een korps stroopers of vrijbuiters, snaphanen geheeten, zich van musketten met dusdanige sloten bediende.

[1] Ordre van Sijne Hoogheijdt den Heere Prince van Orange, waerna Syne hoogheijdt wil dat alle collonels ende officieren der Vereenighde Nederlanden haer sullen hebben te reguleren. Gravenhage 22 December 1674.

Bij regenachtig weder werd het vuren zeer bemoeijelijkt, soms geheel onmogelijk gemaakt, daar de lont vochtig werd en de regen voortdurend het vuur bluschte. Menige nederlaag is daaraan te wijten. Ook kostte het heel wat tijd, voor een musket geladen en afgeook nog al wat te wenschen over. Als vizier had men of een open koperen kokertje op den loop van het musket, waar de musketier door keek, of wel een opstaand uitgeveild ijzeren plaatje, en aan den mond van 't geweer een klein ijzeren knopje (korn). De

Musketier. 12e kommando.

schoten was; na elk schot moest de lont uit den haan genomen, gemeten, vastgezet, aangeblazen, het pandeksel geopend, gesloten, afgeblazen worden; in één woord, zoo als wij bij de exercitiën zien zullen, men had tusschen twee schoten ruim 70 noodige bewegingen te maken. Het juist treffen liet laad- of stampstok was van hout, en, daar die dikwijls brak, was de musketier soms in eens van zijn hoofdwapen beroofd. De bajonet voerde men eerst op het einde der 17e eeuw in. Wel zette men reeds vroeger een dolk, korte sabel of priem in 't geweer, volgens het bij de Maleijers opgedane

voorbeeld, doch de eigenlijke bajonet, die niet in 't schieten hinderde, schijnt, zooals onze Coehoorn zegt, in 1682 door dezen uitgevonden te zijn. 't Duurde echter een heele tijd eer zij in praktijk kwam.

De furguet, vorketstok of vork (fig. B) was eenvoudig een stok, beneden met een stevige ijzeren punt, van boven met een soort van ijzeren vork voorzien. Een lederen riempje strekte om de vorket gemakkelijker te kunnen dragen en haar des noods te kunnen doen slepen. De musketier voerde het kruit mede in houten met leder overtrokken kokertjes, kruitmaten geheeten (fig. C en D), hangende gewoonlijk ten getale van elf stuks aan een lederen baudelier, die van den linker schouder naar de regterheup viel. Elk kruitmaatje had één lading in. Aan denzelfden draagband hing nog een eenigzins langer kokertje, inhoudende fijner kruit, dat men door een gaatje in het deksel van het kokertje op de pan liet loopen. Tot hetzelfde doel werd gewoonlijk ook nog een kruitfleschje of kruithoorntje (fig. E) medegevoerd.

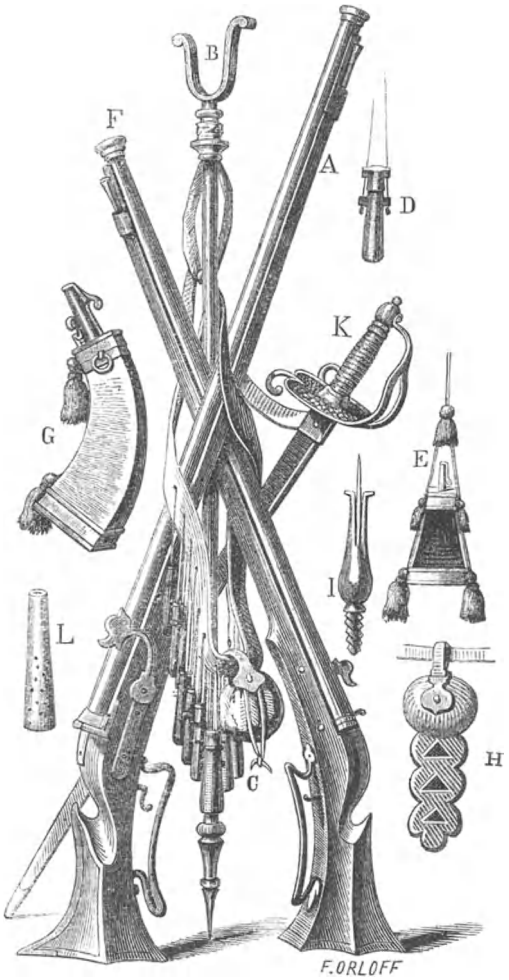

Wapenen van den musketier en den schutter

Een lederen zakje tot berging van de kogels, een vetlap, een naald om 't laadgat door te steken, was eveneens aan den bandelier opgehangen; eindelijk nog, om den winkel voltallig te maken, eenige stukken lont van 6 à 7 span lengte, een tinnen fleschje met olie, en een lontverberger, d. i. een koperen kokertje met gaatjes (fig. L) om de lont brandend te kunnen houden, zonder dat het licht den drager verraadde. Den degen (fig. K), en hiermede is ten slotte de uitrusting voltooid, droeg men aan een draagband om het middel vastgemaakt. Zulk een musketier had alzoo heel wat meê te sleepen, en werd hij genoodzaakt op de vlugt te gaan, dan was hij wel te beklagen met al dat goed, dat hem om zijn lijf slingerde; gelukkig had hij er muziek bij door het voortdurend tegen elkander slaan van de houten of blikken kruitmaten.

Wat de kleeding aangaat, uniform was destijds alleen bij enkele korpsen b. v. de lijfwachten ingevoerd. Wel droeg de musketier meestal den breedgeranden hoed, de roerdrager of schutter daarentegen gewoonlijk den ijzeren stormhoed, maar ook dit hing geheel van de willekeur des soldaats af.

De soldaat ontving het onderwijs in de behandeling van de wapenen door den *Lanspesaad*, *Landtspsaat*, ook *gevrijde* genoemd, een man, die als 't noodig was de plaats van den korporaal moest vervullen.

De voornaamste verpligtingen van dezen laatste bestonden in het houden van den staat en de rekening van zijne kompagnie, in het uitzetten der gevaarlijkste en belangrijkste posten (de schildwachten op de gewone posten worden door den Lanspesaad opgebragt), in het doen der ronde enz.

"In zijne bewaring (zoo zegt Hendrik van Buren, de Drilmeester der stad Utrecht) moet een krasser en een varkenssteert, om in den stamper geschroefd te konnen worden, wesen, om, of 't gebeurde dat een van sijn soldaten haar musket onklaar wierde, terstond te konnen helpen." (Fig. I).

Nevens den Lanspesaad was ook de sergeant met het onderwijs belast. Daarenboven haalde deze het wachtwoord bij den Hoofdbevelhebber en bragt dat aan de minderen over. Ook zorgde hij voor de orde in de gelederen, voor het welverstaan en weluitvoeren van de gegeven kommando's, wanneer het vuren en de trommelslag het verstaan moeijelijk konden maken; zoo ook voor de bagage, de zieken en de gekwetsten. Zijn wapen was de hellebaard, terwijl de beide eerstgenoemde onderofficieren nog het musket of het roer tot wapen hadden.

Boven hem was weder de luitenant of onderhopman gesteld, die op zijne beurt als het hoofd der kompagnie den kapitein of hopman moest erkennen.

Laat ons thans beproeven, of wij van de kommando's die wij zullen hooren geven, iets kunnen begrijpen. De troep staat in rijen geschaard; de hopman kommandeert:

1. "Marcheert met de furquet in de hand!" [1]
   Hierbij wordt de vorketstok als een wandelstok in de regterhand genomen, het musket ligt over den linkerschouder, de linkerhand op de kolf met de beide brandende einden der lont tusschen de drie laatste vingers.
2. "Marcheert ende draecht de furquet neffens de Musquet!"
   Om zich tot 't vuren "verdich" te maken en de regterhand vrij te krijgen, neemt de musketier ook zijn vorket in de linker hand, laat bij het kommando
3. "U furquet sincken laet en vā [2] u schouder u Musquet neemt!"
   zijn geweer eenigzins zakken en vat het met de regterhand.
4. "Mette rechterhant u Musquet omhooch hout ende in de linckerhant sincken laet!"
   Hij neemt het geweer van den linkerschouder, brengt de linkerhand voor het

[1] Wij hebben het als eigenaardig geoordeeld, de oude spelling te behouden.

[2] Het dwarsstreepje boven de *a* beteekent het weglaten van een letter, hier de *n*. In het vroegere, vooral in het middeleeuwsche schrift, maakte men van deze weglatingsteekens een zeer willekeurig gebruik, waardoor het lezen dier schriften dikwijls zeer bemoeijelijkt, zelfs soms aanleiding gegeven wordt tot verkeerde opvattingen.

lijf en laat in deze bij het kommando:

5. "In de linckerhant u Musquet neemt ende u furquet neffens de Musquet draecht!" het musket glijden en houdt het in evenwigt; dezelfde hand houdt ook de vorket en de lont, waarvan het ééne brandend eind ook bij het volgend kommando in die hand blijft. De regterhand is thans vrij.
6. "V [1] lonte in de rechterhant neemt!"
7. "V lonte afblaest ende wel hout!"
   Het eene met de regterhand overgenomen eind van de lont brengt hij naar den mond en blaast het smeulende vuur in gloed, drukt het bij 't volgende kommando tusschen de lippen van den haan, en beproeft bij het negende of het op de juiste lengte zit, om op de pan te vallen. Let op:
8. "V lont opdruckt!"
9. "V lont versoeckt!"
10. "V lont afblaest en u pan opent!"
    Nadat hij 't musket naar den mond heeft gebragt, om nog eens de lont aan te blazen, waarbij hij met de regterhand het pandeksel voor de afvallende vonken beschut, opent hij dat, en zijn wapen is gereed. En nu klinkt het:
11. "V Musquet omhooch hout ende aenlegt!"
12. "Schiet!"
    Zijt gij geschrikt? Gij zaagt het toch aankomen, hoe hij zijn geweer in de vork legde en beiden liet zakken; hoe hij zijn linkerbeen zoo sterk voor-, zijn regter achteruitbragt, zijn hoofd op zijde legde om te mikken, en den regter arm ver naar boven opligtte.
    Hoor nu verder de bevelen!
13. "V Musquet afneemt ende neffens u furquet draecht!"
    Hij neemt nu weder de positie 5 aan.
14. "V lont afneemt!"
15. "Ende voechtse weder tusschen de vinghers!"
16. "V pan afblaest!"
17. "Op u pan polver doet!"
18. "V pan toedoet!"
19. "V pan affschut!"
20. "V pan affblaest!"
21. "V musquet omdraeyt!"
22. "ende u furguet sleijpt!"
    Gij ziet, dat ze ook bang zijn voor ongelukken; daarom dat voortdurend afblazen en afschudden.
    Het kruit uit het laadfleschje is op de pan; nu zal het op een laden aangaan, waarbij een flink musketier wel den forketstok, maar niet het musket op den grond laat raken: zekerlijk geene gemakkelijke taak.
23. "V mate opdoet!"
    Met den duim schuift hij het deksel van een der kruitmaten; soms moet hij daartoe zijne tanden gebruiken; waarna hij 't maatje leeggiet op 't kommando van
24. "V Musquet ladet!"
25. "V laetstock vvttrect!"
26. "V laetstock cortvat!"
    Om dien in 't midden te vatten, stoot hij daarmede tegen de regterheup, neemt meteen in die hand den kogel uit den kogelzak, doch gewoonlijk uit den mond. Als het er heet toegaat, wint het den musketier tijd, ze daar te bewaren.
27. "V polver neer stampt!"
28. "V laedtstock uyt u Musquet trect!"
29. "V laedtstock cort vat!"
30. "V laedstock opsteect!"
31. "V musquet met de linckerhant voorbrengt!"
32. "Ende met de rechterhat om hoogh houdt en u furquet hervat!"
33. "Op u schouder u musquet leght!"
34. "Marcheert ende draecht de furguet neffens de musquet!"
    Wordt hij op schildwacht gezet, dan zijn de volgende kommando's voor hem noodig:
35. "Van u schouder u musquet neemt!"
36. "V musquet in de furquet leght!"
37. "Op u furquet u musquet hout!"
38. "V musquet en de furquet, met de linckerhandt alleen in 't ghewichte hout!"
39. "V lont in de rechterhant vat!"
40. "V lont affblaest!"
41. "V lont opdruct!"
42. "V lont versoect!"

[1] De *V* en de *U* werden veeltijds door elkander gebruikt.

43. "V pan deckt ende ghereet staet!"

De man staat thans op schildwacht, en klaar om te vuren als er onraad komt.

Men heeft kunnen bemerken, dat het laden, het vuren en het op schildwacht staan alles is wat men te leeren heeft, uitmakende in 't geheel 95 tempo's of bewegingen.

Heel veel regel schijnt er verder niet te zijn, wijl het den bevelhebbers zoo bijzonder aanbevolen wordt, op te letten, of hunne manschappen wel den loop van 't musquet naar boven houden, en daartoe het generaalkommando steeds gereed te hebben: "V loop om hoogh hout!"

Gij wenscht te weten, hoeveel zulk een musketier met al zijn zwoegen wel verdient? 't Spijt mij, dat ik u niet kan mededeelen hoeveel zijn soldij *thans* bedraagt. Als stellig kan ik u echter verzekeren, dat hij in 1598 op 11 à 12 gulden 's maands kon rekenen.

En nu voor 't oogenblik genoeg van die musketiers. Een ander maal zullen wij zien of wij ook iets van de schutters kunnen te weten komen.

(*Wordt vervolgd*). V. D. K.

OUDE WOONHUISJES TE DORDRECHT.

In 't eerste nummer van een tijdschrift, gewijd aan den "*Ouden Tijd*" mag allerminst iets ontbreken omtrent de stad, die zich zoo gaarne de oudste stad van Holland hoort noemen; en waartoe, als men haar chronykschrijvers gelooven mag, eenige honderd jaren voor Christus, "slaven, gehylikt aan wilde Nedersassen oft Vriezen, zijnde een ruyg volk, groot van live en stature," den grondslag gelegd hebben. Ik bedoel omtrent de stad Dordrecht.

Ik zal mij echter liefst niet inlaten met de schrandere veronderstellingen omtrent de stichting der stad, waarin de hooggeleerde Heer Petrus Scriverius zich verdiept, en die, verrijkt met andere even scherpzinnige verhalen, geboekstaafd zijn in het werk van Matthijs Balen, even bekend door de flinke gravuren van Romein de Hooghe, als door den tekst, waarin overigens meer keuren, handvesten en ordonnantiën, dan geschiedkundige gegevens voorkomen.

Twee bijzonderheden vergunne men mij echter er uit meê te deelen; de eerste omtrent de duurte van het geld vier eeuwen geleden; de tweede een tragische geschiedenis, die een licht werpt op de regtsbegrippen van het jaar 1538, en ons geen hoogen dunk inboezemt omtrent de waakzaamheid der dienaars van den schout.

Wij vinden dan in het meergenoemde boek een lijstje, dat den geleerden schrijver reeds curieus voorkwam, en op ons nog in meerdere mate dien indruk zal maken. In 1465 kostte een dozijn handschoenen 6 stuivers, een vat bier 13 stuivers; in 1466 golden drie schapen 52 stuivers, en 26 hoenderen 29 stuivers. Wat den bouwkundige zeker belang zal inboezemen: in 1468 werd voor anderhalf duizend steen, aan het Gasthuis vermetseld, 15 stuivers betaald, iets, dat van middelmatigen steen thans wel het 48voudige zou kosten. Het jaar 1470 schijnt nog goedkooper geweest te zijn; inmers daarover staat te lezen, dat voor een kop boter van 3 pond 2 stuivers, voor drie schapen 38 stuivers, en voor 38 hoenders de geringe som van 25 stuivers werden gerekend. Waarlijk, toen moet men met het daggeld van 1 gulden 10 stuivers, dat "Heijn de Kok" genoot, misschien wel voor het aanregten van een gildemaaltijd, al een heel eind weegs hebben kunnen komen, en mogen wij het zwaard en de hand van St. Paul, die voor vijf stuivers werden hersteld, al wel een weinigje duur vinden.

De tweede bijzonderheid, aan Balen ontleend, die daaraan een plaat wijdt, waarop men uitvoerig de geregtsoefening kan volgen, is — zooals ik reeds zeide — van zeer tragischen aard; het is de geschiedenis van dertien gruwelijke moorddaden, door zekeren Jan Smidt van Tilburg, in gemeenschap

met zijn vrouw, zijn zoon Andries en dochter Marije, gepleegd.

Deze eerwaardige familie, die een herberg hield, reisde op haar afschuwelijk ambacht, en wist hare slagtoffers te Oudenbosch, te Baardwijk, zelfs te Keulen en te Mechelen te vinden. In Dordrecht strekte de dochter Marije, die — zegt Balen — zeer schoon maakte voor het verontwaardigde gevoel der regters echter geen reden uit, om hem aan de strafoefening te onttrekken. Met consent van den Bisschop, toen te Egmond logerende, werd zijn lijk opgegraven, en eveneens aan de vlammen prijs gegeven.

Tot bewijs, welke verbindingen Dordrecht in 1538 had, moge strekken, dat

was, ten lokaas, dat onbezonnen jongelieden ten verderve voerde.

Den in dien tijd sterk wrekenden arm der geregtigheid ontgingen moeder, zoon en dochter, ofschoon wel wat laat, echter niet. Zij werden allen levend verbrand, na een 13voudige verwonding, hun met een glociende bijl toegebragt.

De vader was toen reeds gestorven: dit een der dochters van den euvelvader, die — zooals zij voor 't geregt verklaarde — de gruwelen t' huis noch kon toezien noch wilde verraden, heel naar Venetië zich in een dienst begaf.

Maar genoeg hierover; keeren wij tot de stad en hare stichting terug. Het gewone verhaal hierover luidt, dat Dirk III er in 1015 den grondslag van legde, en wel in

een tol, waarmede hij den Utrechtschen Bisschop Adelbold, die zijn handen vol had met de Noormannen, — en de Tielsche kooplieden grooten afbreuk deed.

Bekend in de vaderlandsche geschiedenis is verder het feit, hoe in 1046 Dordrecht reeds zulk een belangrijke stad was, dat de bisschoppen van Luik, Keulen en Utrecht het graaf Dirk IV bloedig betwistten; welke twist, afwisselend ten gunste van de eene en de andere partij, tot 1049 werd voortgezet, in welk jaar een nieuwe aanval der Bisschoppen geschiedde, die wel is waar door Dirk IV werd afgeslagen, maar hem den dood kostte. Daags na den slag, waarvan "de deftige Rijmschrijver Hoogstraten" getuigt, dat geen oorlog ooit een vleeschbank leverde zoo beroemd — natuurlijk om te rijmen op "den hoek, die eeuwen lang Moordhoek zal worden genoemd," — ging graaf Dirk aan Stabboom (den waterkant langs de Merwede) wandelen, en werd uit een huis, genaamd Holland, door een vergiftigen pijl doodelijk getroffen.

En dit laatste voorval brengt mij tot de huisjes, op bijgaand plaatje voorgesteld. Met het teekenen daarvan bezig, verhaalde een uit de menigvuldige omstanders, dat uit dát huis nu eigenlijk de pijl op Dirk IV was geschoten, een verhaal dat ik niet bevestigd heb kunnen vinden. Merkwaardig genoeg dat de traditie daarvan nog steeds onder het volk voortleeft.

In den gevel van het hoekhuis staat tot tweemalen toe, dat het de hoek van St Joost heet: het vertoont zich nog nagenoeg geheel als in 1625 — het jaartal van het gevelsteentje — met uitzondering van den luifel en den geveltop. De luifel (dien ik echter de vrijheid genomen heb op het teekeningetje te herstellen) heeft plaats gemaakt voor een zeil; de geveltop, die wel uit trapjes zal bestaan hebben, is vervangen door een holle lijn, bekroond met een halven cirkel, een vorm in het laatst van de vorige eeuw opgedoken.

Tot mijn spijt heeft het huisje, door de schuld van den houtgraveur, een veel wankelbaarder aanzien dan in wezenlijkheid; de lijn boven de onderpui, als gewoonlijk een afgeronde zware balk, moest wat minder naar de rechter zijde duiken; de uitmetselingen om de ramen heen konden wat gelijkmatiger geloopen hebben: maar ik hoop toch, dat het plaatje eenigzins een beeld mag geven van zijn eigenaardig karakter.

Roemt Viollet-le-Duc, de groote fransche schrijver over de bouwkunde, de doelmatigheid en sierlijkheid der vormen uit de 13de en 14de eeuw, wij mogen er gerust de onzen uit de 16de en 17de meê in één adem noemen.

Men lette slechts op de inrigting der winkels. Het was algemeen de gewoonte — men ziet dit nog in kleine steden — om voor de deur uit te stallen: men beschutte dan zijn waren door een luifel; de vensterluiken openden zich in het midden, zoodat men op het onderdeel waren kon ten toon stellen. Maar die luifel nam een groot deel van het licht in den winkel weg. Welnu, men maakte het deel daarboven zooveel mogelijk van glas, en stelde het zamen uit dikwijls sierlijk gesneden en geprofileerde dragers. En om dit glas, dat in zijn looden zetting niet altijd even digt mag geweest zijn, tegen den waterdrop te beschutten, metselde men het geheele huis, langzaampjes aan, voorover, zoodat de top wel eens 50 duim en meer over de straat hing.

Dit laatste is wel is waar doelmatig, maar toch altijd eenigzins gevaarlijk; de ankers moeten alles ophouden, en men is dus later daarvan teruggekomen. De architektonische indeeling, het gevolg van den luifel, is echter in ieder opzigt te verkiezen boven de wijze, die door onze manie voor groote glazen aan de hand is gedaan. Men ontziet zich thans niet de glazen te doorsnijden door een zeil, opgehangen tusschen spichtige ijzeren kolommen, die den bovenbouw torschen; zoodat wat voor een winkel een hoofdzaak uitmaakt, tot een meubel is verlaagd, zonder harmonie of zamenhang met het geheel.

De tweede en derde verdieping van onze huisjes vertoont almeê interessante details. Behalve een versje, op den toren van St. Joost doelende, die daar stond, wijst een gevelsteentje op het jaartal waarin het gesticht is.

Ziedaar weêr een kernachtig zestiende- en zeventiende-eeuwsch gebruik: tot in achter-

buurten toe, ieder huis draagt zijn geboorteakte met zeker welgevallen op de borst. Toen bouwde men nog een huis voor zich en de zijnen, gaf het een naam als aan zijn kind, gedacht gaarne de aanleiding tot zijn stichting: thans verwisselt men van huis als van kleedingstuk. En daarom stelt men er niet meer eischen aan, dan aan zijn jas: als het maar goedkoop is — naar schoonheid wordt weinig gevraagd.

Behalve de banden van witten steen (op het teekeningetje komen zij weinig uit), die zulk een schilderachtig effect aan onze oude steden bijzetten, heeft het voorgestelde nog een vorm, dien ik geneigd zou zijn bepaald Dordrechtsch te noemen, (namelijk de eigenaardige dragers tusschen de vensters, die eerst een eind weegs den venstertoog volgen, dan loodregt opgaan, om door een strekschen boog vereenigd te worden), wanneer ik ook niet een enkel voorbeeld daarvan uit Rotterdam en Delfshaven opgeteekend had; een vorm, die, hoewel hier geheel motieven der Renaissançe vertoonende, zijn oorsprong uit den zoogenaamden Gothischen tijd niet kan verloochenen. Laat mij daarmeê voor heden van de huisjes afstappen, om als de Redaktie het mij veroorlooft, op die details later uitvoeriger terug te komen.

Nov. 68. J. GOSSCHALK.

KLEEDING VAN EEN MEISJE, UIT DEN AANVANG DER 17e EEUW.

Er bestaat een groot verschil in de wijze van opvoeding der kinderen van den tegenwoordigen tijd en die van voorheen. Wat zouden onze overgrootmoeders de handen in elkaâr slaan en, het hoofd schuddende, over het bederf der tijden en de liefdeloosheid onzer vrouwen, de moeders onzer kinderen, zich beklagen, wanneer ze zagen, hoe zij onze kleinen, zooveel 't slechts kan, het hoofd ongedekt laten, — het ligchaam zoo min mogelijk inbakeren en aan de natuur vrij spel geven daar, waar men vroeger meende de kunst te hulp te moeten roepen!

Die goede oudjes, ze wisten niet hoezeer ze de kinderen zouden inpakken, als om ze reeds van de geboorte af te doen gevoelen, dat ze hier in een jammerdal gearriveerd waren! Ze begrepen niet, hoe zij hen martelden door hun de vrijheid, die ze slechts één oogenblik mogten genieten, onbarmhartig, en toch uit zuivere liefde en bezorgdheid, te ontnemen, 't ligchaam en handen en beenen in ketenen — al waren die ook slechts van linnen — te klinken, het hoofd, nadat het gekneed en gefatsoeneerd was, met flepjes en eenige lagen van cruijn- en flepmutsjes en vaderliefjes te bedekken, niet alleen voor de warmte, maar ook om de ooren en oorlellen en de slapen toch vooral goed plat te houden. In één woord, alle vrijheid van beweging werd hun benomen. Zelfs het schreeuwen, die heerlijke oefening voor de longen, werd hun belet, door hun de suikerdot (een kneedsel van brood en suiker in een dun doekje gebonden) in den mond te stoppen.

Het toppunt van de bakerskunst was bereikt, wanneer het der baker gelukt was, van een kind zulk een stevig pak te maken, dat men het "over een huis kon gooijen."

Gelukkig geeft men tegenwoordig meer vrijheid aan het lieve jonge goedje, en 't zal nog beter worden, zoodra men begrepen zal hebben hoe noodig het is, dat vooral op de meisjesscholen meer geleerd worde van de inrigting van 't menschelijk ligchaam, en de moeders en dienstmeisjes beter weten zullen hoe men een kind kan aanpakken, zonder het te schaden. Tot zoo lang is het misschien nog zoo kwaad niet, aan het teedere kinderligchaam door het inpakken eenigen steun te geven, om het te vrijwaren tegen kneuzingen en verzwikkingen.

In afwachting van eene afbeelding van een gebakerd kind uit den ouden tijd, geven wij er hier een van een meisje van nagenoeg één jaar oud, en wel uit den aanvang van de 17e eeuw. Op dien leeftijd is, gelijk men ziet, reeds eenige vrijheid aan

armen en beenen gegeven; toch is het zigtbaar, dat het arme kind 't nog vrij benaauwd moet hebben.

Een noppenmutsje, uit drie, bij de jongens uit zes stukken bestaande, met een dubbele kant of borduursel bezet, waarvan de eene zijde op 't voorhoofd valt, de andere op 't mutsje is teruggeslagen, bedekt minstens een paar ondermutsjes en een flepje, dat midden op 't voorhoofd uit het mutsje te voorschijn komt.

Het witte jurkje of wammesje is, wat het lijfje betreft, vrij passend, doch de rok is verschillende plaatsen opengesneden is en gelegenheid geeft om het waarschijnlijk wit satijnen onderkleedje te zien. De door dat opensnijden gevormde banden zijn, evenals de zijden van den naad van de ondermouw, met koordjes gestikt.

De manchetten of lubbekens, het groote halsboord en het van boven fijn geplooid boezelaartje, het laatste meestal met, doch hier zonder opnaaisel, 't is alles met kant omzet.

De breede band of lint, die achter aan

Kinderkleeding, 17e eeuw.

op den groei gemaakt; daarom is er een opnaaisel in gelegd, iets wat men destijds veel deed en wat ook door de mindere afwisseling der mode beter te gebruiken was dan tegenwoordig, vooral bij witte stof.

Een soort van sjaaltje met breede over de mouwen vallende klep, alles met kant omzet, is op het lijfje genaaid; de mouwtjes, langer dan de arm, worden opgetrokken, zitten alsdan van de hand tot aan den elleboog glad en sluitend, en vormen, wijder wordende, een soort van dof, die op de mouw te voorschijn treedt, is een soort van valsche mouw, een navolging van de wijde overmouwen, die men over de anderen kon digtknoopen, doch gewoonlijk los liet hangen.

Aan een gouden keten heeft het kleintje een massief zilveren rinkelbel, met verguld, welligt wel geheel gouden handvat en bellen, zonder twijfel een pillegift van een liefhebbend peet.

De hier gegeven afbeelding is gevolgd naar een oude schilderij.

VOLKSBIJGELOOF.

DE WITTE WIJVEN.

Onder welken vorm ook de mensch zijne Goden vereerde, steeds schijnt het hem onmogelijk geweest te zijn, zich den afstand, die hem van die Goden scheidt, voortestellen, zonder dien aan te vullen met wezens, minder dan de Goden maar toch meer dan de mensch zelf.

Zooals al het geschapene één keten vormt, waarvan elk schepsel één schakel uitmaakt, zoo meende de mensch die keten ook te moeten vervolgen tot aan de Godheden, door daaraan schakels toe te voegen, bestaande uit mindere- en half-goden en uit verschillende soorten van andere wezens en geesten

De witte vrouw van Monferland.

van minder gehalte, die èn met de goede of kwade Goden en met den aardbewoner in dadelijke aanraking stonden.

Ook de Godenleer van de Germanen, onze voorouders, die zoo hoog verheven stond boven die der Grieken, bevolkte de geheele schepping met soortgelijke wezens. De eenzame heide, het donkere geheimzinnige bosch, water en lucht, 't werd alles bezield; 't wemelde, in de verbeelding van den Germaan, van geesten, nu eens tot heil, dan weder tot plaag van den mensch werkzaam.

Aan het Christendom, dat zelf toch ook reeds in zijne engelen en duivelen, als dienaren van den God van het goed of van den duivel, zijne tusschenwezens en geesten medebragt, was het onmogelijk, het bijgeloof onzer voorouders op eenmaal uitteroeijen. Onvermijdelijk was het, dat de tot het nieuwe geloof bekeerden iets uit het oude in het nieuwe overbragten. De leeraars moesten dit wel oogluikend toelaten. Verder werkte de verbastering van de Christelijke leer in de latere middeleeuwen het bijgeloof zeer in de hand, en wij weten het allen, hoe bij al de verlichting van onzen tijd, vooral op het platte land het geloof aan spoken, geestverschijningen, voorteekens, tooverheksen, enz. nog niet geheel verdreven is.

Dat de Hervorming het bijgeloof verwonnen heeft, wordt soms ten onregte beweerd; immers zelfs het meerendeel van de hervormde leeraars van de 16e eeuw en later waren daarvan gansch niet vrij. Tot een voorbeeld halen wij hier aan, hoe de anders zoo geleerde dominee van Coevorden, Johan Picardt, die behalve dominee tevens doktor in de medicijnen was, zich uitlaat over hen, die 't bijgeloof weg wilden redeneeren. "Ick weet wel, zegt hij, dat 'er menschen gevonden werden, die door ignorantie van oude dinghen, voor fabeltjes houden al wat van deze *witte wijven* verhaelt werdt. Doch deze zijn alsoo wijs en scherpsinnigh, als andere sijn, welcke spotten met alle spokerijen alsof die oock al te samen fabulen waren. Dit is eenen compendieusen wegh tot de vervloeckte Leer van David Joris, die eerst spotte met de Spokerijen, en hielt die al te samen voor fabulen, maer daer na leerde hij datter geen Duyvelen waren." etc. etc.

Zoo sprak een zeer knap dominee in 1659.

In een groot gedeelte van ons land hield men dan ook het bestaan dezer witte dames en zoovele andere dergelijke wezens voor bewezen, en welligt zullen er thans ook nog wel hier en daar oude boeren te vinden zijn, die in de stellige verbeelding verkeeren, met eigen oogen er wel ooit eens eene gezien te hebben. Zoo het u lief is, er iets over te hooren, ik zal er u wat over mededeelen.

Ware ik niet overtuigd, dat geen mijner lezers van al 't geen ik hier ga vertellen iets in 't minst zal gelooven ('t geen ik in elk ander geval zeker zeer zou betreuren), ik zou mij wel wachten door meerdere verbreiding van die sprookjes het bijgeloof in de hand te werken.

Wanneer men in sommige streken van ons land, vooral in Drenthe, Groningen, Overijssel, Gelderland, de stille heivelden doorwandelt, ontmoet men hier en daar heuvels of belten, waarvan de top als een uitgebrande krater ingestort schijnt. Meestal vindt men er eenigen bij elkander, waarvan er dan soms één van grootere afmeting met drie of vier kraters tusschen de anderen inligt.

Een groot deel van deze heuvels heeft tot begraafplaats gediend, waarschijnlijk van de Germanen; van daar, dat men er lijkurnen en andere voorwerpen, die de dooden op hunne reis medekregen, in vindt. Dat ze door menschenhanden opgeworpen zijn, zou men ook daaruit opmaken, dat zich dikwijls bij die heuvels een kuil, die natuurlijk een waterkom is geworden, bevindt en die gevormd zal zijn door het uithalen van het zand of de aarde, tot het opwerpen der grafheuvels benoodigd.

Zoo beschrijft de heer Staring er een: "Volgt een wandelaar de keten der Lochemer hoogten oostwaarts, tot aan de uiterste palen der buurschap Barchem, zoo doet zich een dal van geringen omvang voor hem op, dat zich trechterswijze verdiept. Dit is de Wittewijvenkuil. Boven vertoont zich, niet ver van zijnen rand, een voorvaderlijke grafheuvel: de Koerbelt."

In deze heuvelen nu was het, dat de *witte vrouwen*, *witte wijven*, *witte juffers*, ook wel eenvoudig *witten* genoemd, zich ophielden; zelden alleen, maar gewoonlijk met haar drieën in één wivenbelter wonende. Het waren schoone vrouwen, grooter en krachtiger dan het menschelijk geslacht, gekleed in een rein wit gewaad, en zich slechts des avonds of des nachts vertoonende. Onder den grond wonend behoorden zij dus tot de aardgeesten.

De een beschrijft haar als den mensch genegen en gaarne hem hulpbetoonend. Zoo vertelt de genoemde dominee Picardt, "dat se by dagh en nacht dickwijls van barende en noodtlydende vrouwen zijn ghehaelt en hebben die geholpen, ook dan wanneer alles disparaet was." Zoo leest men (Geldersche almanak 1842), hoe de witte vrouw van Monferland bij 's Heerenberg, die altijd met een mandje aan den arm rondspookte, eens een boerenknecht vond, die, waarschijnlijk moedeloos, op een houthoop was neergezeten. Daar verscheen hem het vrouwtje en nam plaats aan zijne zijde. Of zij met hem gesproken heeft, weten we niet; maar zeker is 't, dat ze spoedig weer opstond en iets verder geloopen driemalen met den voet op den grond stampte. Daarop was zij verdwenen. De knecht is spoedig op die plek aan 't graven gegaan, en, tot zijne niet geringe verwondering en blijdschap, vond hij aldaar . . . een ijzeren kist vol schatten."

Maar niet altijd hoort men over haar met zulk een lof spreken, want dezelfde heer Picardt zegt van haar: "Dese *witte wijven* dan, zijn gheweest rechte Oreades, Nimphae Montium, Bergh-duyvelen, Veldt-duyvelen, Duyvelsche Spokerijen, die door het rechtvaerdigh Oordeel en toelatinge Godts, in en omtrent dese Heydensche begraffenissen, vreemde en onmenschlijcke aenslagen aengestelt, en die Heydensche menschen met haer bedriegerijen jammerlijck betoovert en geblinthoekt hebben. Dese Bergen dan zijn geweest die Antra en speloncken, uyt welcken den Duyvel hier te lande, door dese ghepretendeerde witte wyven, zijn Duyvelsche Oraculen en voorseggingen van toekomende dingen verkondight heeft; hoewel de Inwoonders deser landen deselve waren achtende voor hierlandtsche Sibyllen."

Van deze bekwaamheid in het voorspellen van toekomstige zaken, gaven zij onder anderen een bewijs aan Heer Jan van Wassenaar, denzelfden, die in 1511 bij zijne poging om de Gelderschen uit de buurt van Utrecht te verdrijven door Hertog Karel van Gelder gevangen genomen, te Hattem in een ijzeren kooi gesloten en tentoongesteld was geworden. Deze Jan van Wassenaar dan, in 1523 het den Gelderschen in Friesland lastig makende, zag op een nacht bij het beleg van Sloten, terwijl hij bezig was de posten te inspecteren, de spookverschijning van eene groote *witte vrouw*, die hem zijn ophanden zijnden dood aankondigde. Werkelijk ontving hij des anderen daags een schot in den arm, dat door de verkeerde geneeskundige behandeling hem weldra het leven kostte.

Dat die vrouwtjes zich met de kunst van 't voorzeggen ophielden, dat was nu minder, maar 't stond haar leelijker, dat zij hare handen zoo moeijelijk thuis wisten te houden, ten minste als men de oudere geestelijke schrijvers vertrouwen mag. Volgens hen zou hare zucht tot stelen zich niet bepalen tot het ontvreemden van eetwaren, huisbehoeften en kostbaarheden alleen, maar verdwaalde reizigers en herders, ja zelfs kraamvrouwen en jonge kinderen werden hare prooi en in hare holen gesleept. 't Is echter waar, dat ze de geroofde kinderen opvoedden en later soms weder aan de ouders terugbragten.

Is het wel wonder, dat ze met al dat stelen, 't welk zooveel honderde jaren reeds geduurd had, verbazend rijk moesten worden, ja zóó rijk, dat hare meubelen uit louter goud gemaakt werden? Wat zou hij gelukkig

---

[1] Alleraardigst is het prentje, dat hij in zijne "korte beschrijvingen van eenige vergetene en verborgene Antiquiteiten" bij dit artikel voegt. Het vertoont twee heuvels. In den eene is een nette opening, waaruit halverlijf een witte vrouw te voorschijn komt, bezig zijnde onder de noodige gesticulatien een oratie te houden voor het geknield liggende volk. 't Is zoo uitvoerig, dat men zou moeten vermoeden, dat de teekenaar het met eigen oogen moet gezien hebben.

zijn, die wist te ontdekken in welken heuvel zich de gouden tafel bevindt, waaraan de witte wijven bij bijzondere gelegenheden vergaderden en ten feestmaal aanzaten! Maar vergeten wij niet, dat die rijkdom niet alleen door slechte middelen was bijeengebragt; zij ontvingen immers, tot belooning van de aan de menschen bewezen diensten, verschillende geschenken.

Des noods konden zij zich zeer goed met een eenvoudigen maaltijd behelpen, maar toch deden zij gaarne bij de boeren een aanval op hunne worst en ham en wat er meer goeds te vinden was. Wel wil men, dat die boeren er geen schade bij hadden, zoo ze slechts hunne deuren openhielden en niets voor de witte dames wegsloten, daar alsdan, hoe zij zich ook aan een en ander ten goede deden, de voorraad niet in 't minst verminderde.

Wat haren drank betrof, zoo wel als in de oude tijden de Goden even goed als de menschen op bier gesteld waren, hielden ook de witte wijven daar bijzonder veel van, ja konden zij zich in het gebruik van dien drank wel eens te buiten gaan. Zij dronken het bier liefst niet uit een glas, zooals een fatsoenlijk mensch dat gebruikt, neen, zij slurpten zoo maar met haar allen een brouwketel leeg.

Gelukkig voor onze tegenwoordige bierdrinkers, dat men thans weinig meer van haar hoort! Of zouden zij welligt in sommige Beyerschbier-drinkers gevaren zijn, waarvan er ook velen liever den brouwketel als een glas tot hunne beschikking zouden zien staan?

Eénmaal zijn onze vriendinnen leelijk betrapt, zooals Dr. Halbertsma mededeelt.

'T was nog in den tijd, toen de landman zijn eigen zoogenaamd scharrebier brouwde. Een zekere boer stond dikwijls verwonderd en maakte zich mooi kwaad, als hij 's morgens zijn bier duchtig geminderd vond, zonder dat er eenig spoor van dieven te vinden was. De deuren waren altijd goed gesloten en gegrendeld geweest: Zijn knecht, die zeker bang was voor den dief aangezien te worden, wilde er het zijne van hebben; hij liet zich dus in een groote bos stroo binden, en besloot zoo bij den brouwketel op den uitkijk te blijven. 't Duurde tot midden in den nacht; daar zag hij, zonder te kunnen begrijpen, hoe ze binnen gekomen waren, de witte wijven zich om den ketel plaatsen. Maar naauwelijks gezeten, ziet er een van haar dat een der garven stroo zich beweegt en opstaat. Oogenblikkelijk rijzen allen op en zoeken een goed heenkomen.

Wanneer men haar plaagde, of niet met den noodigen eerbied behandelde, dan werden zij woedend. Vele verhalen zijn daarover in omloop, waarvan hier eenigen volgen, door Staring en Halbertsma bekend gemaakt.

Weddingschappen zijn altijd gevaarlijk. Dit ondervond een jonge boer, die er baldadig een aangegaan had. Hij wedde, dat hij des nachts een haardspit of zeissenaambeeld in den witte wijvenkuil te Barchem (hier voren genoemd) zou werpen. Werkelijk reed hij er te paard heen, en wierp onder het gescheeuw van: "Witte, witte, wit, hier breng ik oe een spit" het spit in den kuil. Gelukkig dat hij in vliegenden galop zich wegmaakte, want de witte vrouw volgde hem onder een losbarstenden storm op de hielen, zoodat hij zich met moeite door de openvliegende deuren van zijn dorschvloer kon redden, waar hem zijn spit met groot geweld achterna werd geworpen.

Een andere weddingschap werd te Borne in Twente aangegaan tusschen een boerenknecht en zijn meester. De eerste zou in het midden van den nacht naar de nabijgelegen belter gaan en de witte wiven plagen en tergen. De onverschrokken jongeling kreeg het paard van zijn baas ter leen. In den maneschijn reed hij flink op de tooverheuvelen aan, en stak met een puntig ijzer diep in een der belten. Op eens was alles bevolkt door die witte figuren, die hem zeker vermoord zouden hebben, zoo zijn paard minder vlug geweest ware, waardoor hij nog even vóór de hem volgende schare de deur van zijne woning kon binnenstormen en grendelen. Een van de beleedigden wierp hem een handbijltje achterna, dat gelukkig niet den boer, maar den deurpost trof. Nog voor weinige jaren was het aan dien deurpost zigtbaar, hoe de bijl de spaanders er af had doen vliegen.

Zoo ging het ook bij de witte wiven van de

heuvels in de marke van Groot Driene. Thans nog maakt de boer liever een omweg, dan zich, als 't donker wordt, daarbij te wagen; want 't is immers gebeurd, zegt Halbertsma, dat de boer van het erve de Waarbeke, eens bij maneschijn te paard over de eenzame Groot-Drieuer-Heide rijdende, op eens drie *witte wiven* uit hare onderaardsche woningen zag verrijzen. Maar de boer, gewoon als zijne tijdgenooten, om met deze personaadjen den draak te steken en door een rijkelijken dronk van dik Deventer-bier juist in een dichterlijken luim zijnde, sprak haar met de volgende regelen aan:

"Witte wiven wit!
"'k Wol oew (u) wal broan (braden), móar hebbe (geen spit,
"En um da'k neet hebbe een spit,
"Roop ik móar, witte wiven wit."

Hierop antwoordden de witte Juffrouwen in plat proza: "Wacht tot da wwe deene schoband to eknupt en daóre te erukt hebt." Doch de boer was wijzer en had geen lust om te wachten. 'T was goed ook, dat hij in vollen galop heen reed, anders waren de witte wiven, die hem nazetteden, achter op zijn paard gesprongen.

Het juffertje van Monferland, dat, zooals wij hierboven gezien hebben, niet kwaad was, kon ook al geen plagen velen; daarvan deelt Dr. Jansen eenige staaltjes mede.

Zoo zei een boer, die te Zeddam 's avonds in de herberg zat en nog naar Beek moest, spottend tegen zijne vrienden, toen zij hem nog langer dáár wilden houden, dat hij nog dien avond dansen moest met de juffer van Monferland. Op zijn kar voortrijdende, kwam hem de juffer reeds te gemoet, en hoe beangst en versteend van schrik de boer ook was, dansen moest hij, dansen, dansen, tot hij er bij neer viel. Drie dagen later was hij een lijk.

Een anderen boer, die haar miskend had, keerde zij met zijn volgeladen kar, paard en al ten onderste boven, tot zijn geluk echter zóó zacht, dat noch hij, noch zijn paard iets in 't minste gekwetst werden.

Of de witte wijven van Warfum, die met een bebloeden zakdoek om een boom dansen, die op de Houw, dansende met een spokend veulen en een spookhond, en meer anderen van die soort, wel tot *onze* witte vrouwen behooren, wordt, en naar ik vertrouw, met alle recht, door den geleerden van den Bergh betwijfeld.

Maar, hoe nu is het geloof aan de witte wijven in de wereld gekomen? Dezelfde heer meent dit op de volgende wijze te moeten oplossen. Afgezonderd van de wereld leefden bij die heuvels oudtijds heilige vrouwen, die, zich bezighoudende met de beoefening der heel- en kruidkunde, met het uitleggen van voorteekenen enz. en, door de bewoners der omstreken bij ziekten, vooral bij kraamvrouwen, in één woord bij alle niet alledaagsche voorvallen te hulp geroepen, voor dat hulpbetoon met geschenken beloond werden.

Na haren dood op die plaatsen begraven, bleef haar geest, in het volle genot van haar vroegeren invloed, magt en kennis, daar rondwaren. Welligt wenschten later ook hare vereerders na hun dood bij haar te rusten, om hun geest met dien dier vrouwen te doen zamenzijn; van daar is het te verklaren, dat men soms zoovele dier heuvelen bij elkaar vindt.

EEN BLUFFER GESTRAFT.

In 1652 werd te Amsterdam een zekere schipper Willem Bont tot drie jaren tuchthuisstraf veroordeeld, wijl hij valschelijk, eerst onder het volk en later aan de admiraliteit's Raden, verteld had, hoe hij, als kapitein van een brander, stoutmoediglijk een Engelsch schip had genomen. 't Kwam echter alles uit als leugens, en de pochhans onderging de bovengenoemde straf, nadat hij eerst, na eenigen tijd aan een paal gepronkt te hebben met zijn degen om den hals, zijne valsche bewijsbrieven en de geeselroeden voor zijn borst, zijn degen voor zijne oogen had moeten zien verbreken.

WAT ER AL ZOO IN EEN BURGERHUIS VAN DE 17e EEUW TE VINDEN WAS.

Iedereen weet bij ondervinding, hoe de zaak, waarmede zijn hoofd zich den ganschen dag bezig houdt, hem ook des nachts niet met rust laat. De koopman droomt van schoone speculatiën, de krijgsman van overwinningen, de verliefde van zijne aangebedene, de gierigaard van gevonden schatten, de reiziger van ontdekkingen in onbekende streken. Is het dan wel vreemd, dat de oudheidliefhebber droomt van ontdekkingen en van gevonden schatten op zijn terrein? De teleurstelling is bij hem dezelfde als bij elk ander, wanneer hij bij 't ontwaken ontdekt, dat al zijn schatten gevlogen zijn.

Hoe dikwijls gebeurt het mij, dat ik des nachts ronddwaal in een Nederlandsch Museum van Oudheden, zooals ik dat wakend in buitenlandschen deed! Hoe ben ik na zulk een nacht voor den ganschen dag ontstemd door de gedachte, dat, wat ik mij droomde, ook hier te lande waarheid kon zijn, maar welligt nooit waarheid zal worden. Dan weer droom ik, een belangrijk voorwerp in handen te zien van menschen, die het verwaarloozen en wien het niet uit de handen te krijgen is, iets, wat dikwijls genoeg ook in de werkelijkheid gebeurt, en wat wel onder de harde beproevingen kan gerangschikt worden.

Zoo vond ik eens voor eenige jaren de vrouw van een ambachtsman bezig, met aan de gracht haar houtwerk te schuren. Daarbij stond ook eene oude schilderij, die ook hare beurt kreeg. Op mijne vraag eens te mogen zien wat er op stond, liet de vrouw mij dat toe, en ik zag een der kapitaalste schilderijen van Brekelenkamp en, te oordeelen naar de enkele stukjes die nog het minst gesleten waren, een zijner meesterstukken. Ik brandde van woede, en voegde haar toe: "mensch, weet je wel, wat je daar bedorven hebt? dat je, als je dat niet zoo geschuurd hadt, daar eenige honderde guldens voor hadt kunnen krijgen?"

"Gef hier maar, meneer, 't raakt je nimmendal, 'k heb et al zooveul jaar geschuurd, en ik zal et blijven schuren tot et hout schoon is."

De schilderij was te ver bedorven, om er eenig geld voor te bieden; waarschijnlijk zal dus nu het hout wel schoon zijn.

Onlangs had ik een droom, een langen droom, die, niettegenstaande ik meermalen een oogenblik ontwaakte, steeds vervolgd werd. Ik had dien dag voor een oud huis heen en weer gedrenteld, een huis, dat, ja gedeeltelijk bewoond was, maar dat verder allen schijn had, in geen honderd jaar geopend geweest te zijn. Niettegenstaande al mijne pogingen was het mij niet gelukt, in 't huis door te dringen, om het eens in zijn geheel te doorzoeken. Vol spijt droop ik af naar mijn logement en naar bed, steeds geplaagd door mijn oude huis en de schatten, die ik daarin meende te hebben kunnen vinden, schoon er welligt niets bijzonders in te vinden was.

Is het wel in 't minst verwonderlijk, dat men, in zulk een toestand verkeerende, ook des nachts ten prooi blijft aan de vervolgingen van de verbeelding?

Ik sliep in, na lang tobben, na me van de regter- op de linker- en van de linker- op de regterzijde gewenteld te hebben; ik sliep eindelijk in . . . . . en . . . . . eerst was ik een der erfgenamen uit Dickens' *Verlaten Huis*, in de zaak van Jarndyce en Jarndyce, — neen, toch niet — geen Engelsche regters, geen lange statiepruiken. Neen, zij spraken ook geen Engelsch, 't was duidelijk Hollandsch wat er gesproken was. — Hoe kwam ik daar? — Ik was partij in die regtszaak. — Heden zal 't uitspraak zijn, zegt mijn advokaat. Ja, meer en meer wordt 't mij duidelijk: 't is de zaak die mijne famielje reeds sedert een paar honderd jaar bezig houdt, in tweespalt en vijandschap heeft gezet, en haar meer en meer verarmt. — 't Is de zaak van *'t oude huis*. — En 't vonnis is eindelijk gevallen: ik en mijn neef, mijn tegenpartij, zijn veroordeeld, de nalatenschap en 't oude huis te zamen te deelen.

Dat is dus het eind, waarmede onze voorouders hadden moeten beginnen, toen onze over-overgrootvader gestorven was. Maar neen,

de grootouders wilden elk voor zich het geheel. 't Is een ongehoord proces geweest, zulk een proces van twee honderd jaren, met dat gevolg, dat onze welgestelde famielje onder nul gekomen is. Twee honden vochten om het been, de derde liep er mede heen, en wij, arme erfgenamen, hebben in 't oude huis slechts een weinig kraakbeen en splinters overgehouden.

Nood leert bidden. Mijn neef en ik zijn wijzer geworden door de lessen, die onze ouders gekregen hebben; wij zullen niet appeleeren, en 't nu zamen wel zien te schikken zonder hulp van de behandelaars van 't regt. Wij, mijn neef en ik, zullen 't wel onder ons vinden; wij willen, kan het zijn, vrienden worden en de oude veeten vergeten.

Daarom zullen wij te zamen 't *oude huis* gaan bezoeken, 't huis van dien voorvader, die door zijne verkeerde onduidelijke beschikkingen de famielje ongelukkig heeft gemaakt.

Dadelijk gaan wij te zamen naar Z.... een stadje in Gelderland, waar wij ons erfdeel zullen gaan bezichtigen.

Wij nemen plaats op den spoortrein, zijn spoedig op de plaats onzer bestemming en stappen af aan de halt, zoo digt mogelijk bij onzen schat.

Als eigenaars van een *huis* had het ons gepast, gebruik te maken van een der rijtuigen, aan 't station wachtende, om reizigers naar 't bewuste stadje te brengen, maar mijn neef en ik zien elkander aan; en zonder elkander te taxeeren, begrijpen wij elkaar en nemen wij dus den schijn aan, alsof het wandelen ons aangenamer is dan het rijden.

Rijden kost geld, en wat hebben wij daar ginds te halen, om haast te maken en geld weg te gooijen? — oude meubelen en een oud, vervallen en niet onderhouden huis. Dat weinige is, vooral in zulk een afgelegen stadje, al bitter min waard.

Wat er bij den dood van den goeden ouden man aan geld en ander edel metaal en geldswaardig papier in 't huis te vinden was, dat hadden vertrouwde handen ingepakt, en 't was, niet langs een chemischen weg, maar door 't procedeeren alleen, geheel opgelost.

Wij waren dus wel verpligt, de reis zoo goedkoop mogelijk te maken. En daarbij hadden wij ook niets te verzuimen, ofschoon ik, 'k moet het bekennen, toch dol verlangend was, om al dat oude goedje en dat oude huis eens te zien; niet alleen omdat ik wist dat daar tegenwoordig nog al eenige waarde in zit, maar vooral omdat ik, zooals men reeds weet, een groot, maar ongelukkig geen rijk, liefhebber van die zaken ben.

Wij zijn dus op den wandel, stilzwijgend naast elkaar loopend. Daar wij elkaar niet kennen, weten wij niet wat te spreken; 't formulier van 't mooije weêr van van daag en gisteren was reeds in den spoorwagen opgezegd.

Eindelijk begint neef, toen wij een betooverend bosch voorbijgingen, waarin licht en schaduw zoo dartelend aan 't spelen waren:

"Een mooi bosch, neef, prachtige stammen, mooije masten, best hout, heel wat waard."

"Zoo neef, 'k heb er geen kennis van."

Ik begreep dadelijk, dat mijn neef een praktiesch en degelijk man was, maar voor mij geen pleizierig makker zou wezen bij ons bezoek in ons huis.

"'t Zal niet veel bijzonders zijn, wat we daar vinden zullen, neef; spinraggen, vermolmde meubelen, niet eens meer goed voor brandhout, in één woord een muffe boel."

"Misschien ja, misschien ook neen; je weet wel, neef, dat die zaken tegenwoordig niet te verwerpen zijn, en vermolmd, — de ouden hebben gewoonlijk goed hout gebruikt, dat een heelen tijd mee kon."

"Ik mag het lijden. Hoe meer een gek voor de prulleboel wil geven, hoe liever 't mij is. Ik zeg maar: 't zijn gekken, die voor dat oude leelijke, grove goed een cent uitgeven."

"Maar, neef, is 't niet wat gewaagd, iemand voor gek uit te maken, alleen maar omdat hij met u in gevoelen verschilt? Misschien houdt een ander u, zoo al niet voor gek, ten minste voor dom, wetende, dat uw oordeel alleen uit onbekendheid met hetgeen waarover gij praat, voortvloeit."

"Nu, mij is 't goed, ik zal er niet over twisten, ik heb mijn genoegen van pleiten voor..."

"Maar, wilt ge mij dan toch niet het genoegen gunnen, dat ik u met tastbare bewijzen, die we stellig wel in ons huis zullen vinden, zoeke te overtuigen, dat het juist geen gekken

of dommen behoeven te zijn, die belang in zulke voorwerpen stellen?"

"Ge kunt het probeeren, maar ik weet toch reeds vooruit, dat al uw praten mij niet van gevoelen zal doen veranderen."

Wij zijn het stadje binnengekomen. De eerste jongen de beste kent het "Oude Huis" en wil ons het ook wel aanwijzen, ofschoon hij wel eenigszins schuw is voor die vreemden, die naar dat huis willen, waar het stellig en zeker moet spoken.

Werkelijk ziet dat vervallen huis met zijn dertien gesloten vensters, zes beneden en zeven boven, er somber en spookachtig uit.

Doch — erfgenamen zijn altijd moedig — dus ook wij, die met moed de vierkante, platte hardsteenen stoep opstappen en zoodoende voor de gesloten deur staan.

"Naar een schel behoeven we wel niet te zoeken, neefje; de spoken zullen toch niet opendoen."

"Uw zoeken zou toch ook vruchteloos zijn, ge zoudt geen schel vinden. Toen dit huis gebouwd werd, behoorden de schellen aan de gewone burgerhuizen nog tot de zeldzaamheden. Maar, zie hier dien klopper, hoor, die maakt meer geweld dan een schel."

"Nu, van zulk een geraas wordt het geheele huisgezin wakker."

"Juist daarom zijn de kloppers door de schellen vervangen."

"Maar, wat een zwaar stuk ijzer, hoe massief!"

"Zwaar is 't zeker. Als 't niet zoo was zou 't niet zoo door 't huis klinken; maar daarom is het nog niet leelijk, en gegoten is het ook niet, zooals dat tegenwoordig de mode is. In dien tijd was er voor een smid nog wat meer te verdienen, daar het meeste ijzerwerk gesmeed werd. Dat deze klopper nu juist niet van het fijnste werk is, en ik er u vele fraaijeren

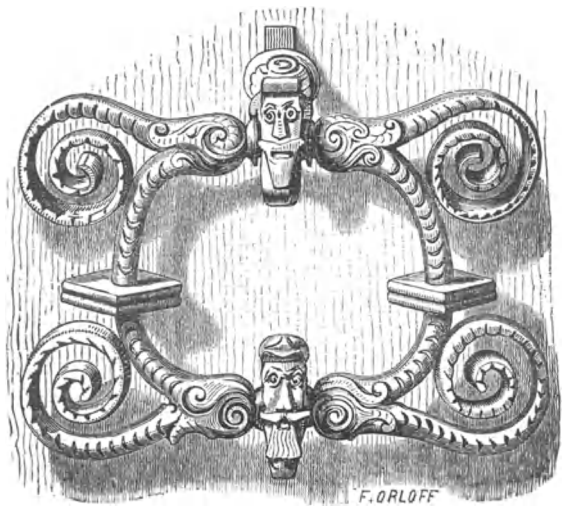

Klopper uit den aanvang der 17e eeuw.

zou kunnen wijzen, is óók waar, maar.... voor oud ijzer zullen wij hem toch niet verkoopen, wij krijgen er méér voor.

"Kijk eens, hoe secuur die ouden waren! Vóór ze hunne deur openden, zagen ze door dat venstertje naast de deur naar buiten om te zien of het "goed volk" was, dat, binnen gelaten wilde worden. Vroeger hadden ze in de deur zelve een met traliën voorziene opening. De zware ijzeren staven, waarmede het venstertje verzekerd is, zouden lang aan de vijl van een inbreker weerstand kunnen bieden; zij toonen ons duidelijk, dat in den ouden tijd nachtelijke invallen niet tot de zeldzaamheden behoorden en zulk

eene beschutting wel noodig maakten. Bij ons zou zoo iets geheel overtollig zijn.

"Maar kom, laat ons nu naar binnen gaan. Waar hebt gij den sleutel, neef?"

"Ik meende, dat gij dien zoudt hebben. Maar, wat gedaan; weer terugreizen en den sleutel gaan opzoeken, dat kan er niet op overschieten; en daarbij, wie weet wáár die te vinden is?"

"Laat ons dan maar naar een smid omzien, die het slot kan opensteken. 'T is gelukkig, dat wij den tijd hebben, want ik vrees, dat het heel wat moeite zal kosten, eer het opengestoken zal zijn. De ouden maakten hunne sloten dikwijls zóó zamengesteld, dat men zich waarlijk verwonderen moet over hun geduld en naauwkeurigheid. Zie maar eens, als ge oude sleutels vindt, wat daar allerlei figuren in zitten, niet voor den schijn, maar zij zitten werkelijk ook in de *sloten*.

Ook tegenwoordig meent men wel eens, den kunstig zamengestelden sleutel beziende, een secure sluiting te hebben, maar, jawel, in 't slot zelf is niets van al dat moois te vinden, en een kromgebogen spijker is voldoende om het te openen.

"Geloof me, ge zult zien, dat wij hier lang werk zullen hebben. Dus maar spoedig een smid opgezocht."

Ha, daar hebben we er al een; misschien zal het wel de eenigste smid in 't stadje zijn.

Druk schijnt die man het niet te hebben, 't is ten minste vrij stil in zijne werkplaats. 'T duurt ook vrij lang, eer er iemand te beroepen is; o, ja, 't is ook juist schaftijd; — eindelijk — daar komt de baas aansukkelen, — hij maakt minder haast, dan wij, ongeduldige erfgenamen.

"Vriend, wilt ge eens met ons meegaan, om een slot open te steken?"

"Neen, meneer, die verkoop ik niet."

Sleutels uit de de 16e en 17e eeuw.

"Ah, ha, ik merk, vriend, dat je een beetje doof bent; ik *wil* niets van je koopen, 'k vraag je maar alleen, of je mee wilt gaan, om een slot open te steken?"

"O, zoo — ja wel — dadelijk tot je dienst, heeren, waar moet ik wezen?"

"In 't oude huis, — we hebben den huissleutel vergeten."

'T ouwe huis, neen, meneeren, — dank je — dat zal niet lukken, dat is me te kunstig; en daarbij 'k verstoor niet graag de rust van de....

"Kom, kom, vriend, je weet toch wel

beter, die spoken zullen je geen kwaad doen, je behoeft ook niet *in* 't huis te gaan, en — je bent immers een knappe vent in je vak, je kunt het probeeren — hebt ge dan wel ooit het slot gezien?"

"Dat wel niet, maar... ik ken die oude sloten. Ze zijn net zoo doof voor onze loopers, als ik voor het tikken van mijn orlosie."

'T gelukte ons eindelijk door de belofte van een goede belooning — want daarom was het den ouden slimmert ook te doen — hem over te halen om mede te gaan, maar nu — och, och, wat duurt het lang, eer hij alles bij elkaar heeft, wat hij voor zulk een moeijelijke operatie denkt noodig te hebben.

Wij helpen hem zoeken. Bij 't snuffelen aan alle kanten valt mijn oog op een drietal uitmuntende oude sleutels.

"Hier, vriend, heb ik wat, dat je misschien van dienst kan zijn; welligt krijgt ge daarmede de deur open, één van de drie kan wel op het slot passen."

"Denk daar niet aan, meneer. Dat zou wel een heel groot wonder moeten zijn; en daarbij, je hebt meer geleerd dan ik, en dus weet je ook wel, dat alleen de grootste van de drie een sleutel is voor een huisdeur.

"Maar met dat al mag je ze gerust wel eens op je gemak bekijken, heeren. Ik heb er al jaren lang liefhebberij in gehad, en ze daarom altijd schoon en netjes bewaard. Ziet ge wel, hoe in den een den naam staat van het heerschap, dat hem deed maken? Toen 'k nog jonger was, heb ik dikwijls gezeid: "'k gaf een stuk van mijn pink, als ik zóó kon werken;" want al hadt je me honderd gulden willen geven, en hoewel ik nooit te lui ben geweest om wat te verdienen, 'k zou er geen kans toe gezien hebben, er je zóó een te maken.

"Zie zoo, heeren, ik geloof, dat ik nu alles heb, wat me kan dienen."

Maar, lezer, volg mij, bid ik u, niet langer. Uw geduld is genoeg op de proef gesteld met al dat wachten. Een uur gaat er op zijn minst genomen mee heen, eer de oude man gereed is. Maak van dien tijd gebruik, het stadje eens op te nemen. Wij blijven bij den smid, die door het gerinkinkel met zijne sleutel- en looperbossen schijnt te willen aankondigen, dat hij aan 't werk zal gaan.

(*Wordt vervolgd.*)

BELASTING OP HET DRAGEN VAN HAARPOEDER.

(DUKATENKOPJES.)

Voor ons, mannen, staat een gruwelijke belasting voor de deur: de belasting op de tabak. [1] Wat zullen wij er tegen in brengen?

Eten is noodig, maar rooken is weelde, — die de belasting niet wil betalen, hij rooke niet. Onredelijk is dus die belasting niet.

Maar, waarom nu alleen het sterke geslacht belast? Omdat dat meer dragen kan dan het zwakke? Maar dan wil ik verder gaan en onze dames ook bevrijden van den last der nekhaarbundels of chignons, nog grooter weelde en onnut dan ons rooken, dat toch, men moet het bekennen, een groot genot is. Ja, wat meer zegt, die buidel is een kwaadstichter, hij ontrooft ons het vertrouwen op onze vrouwen. Of denkt er ooit eenig man meer aan, dat die overvloed van haar echt zijn kan? De vrouw dus, die van de natuur rijk met haar gezegend is, wordt toch niet meer geloofd en alles als valsch over één kam geschoren.

In allen ernst dus zou ik aan onze Tweede Kamer in bedenking geven, de belasting op de chignons ter sprake te brengen. Te nietig voor dat ligchaam?

Maar weet gij dan niet, dat zulk een belasting niets nieuws zou zijn, — er leven er nog wel onder ons, die belasting betaald hebben, om een poederhoofdje te mogen dragen.

Met 1° Januarij 1806 immers trad in werking een belasting op het dragen van haarpoeder, hetzij met rond of gekapt haar, paruiken, tourtjes en wat dies meer was, zonder exceptiën.

De acte van consent tot het dragen van dit alles, werd op een aan het bestuur

[1] Of zouden wij hoop mogen koesteren, dat die slag afgewend zal worden?

der stad of gemeente gerigt verzoek afgegeven op gezegeld papier van vijf gulden, verhoogd met de gemeentebelasting, en als altijd met de noodige leges. Zij moesten telken jare op nieuw betaald worden. De vreemdeling, die hier te lande langer dan een maand verblijf hield, zonder echter zijn vaste woonplaats hier te houden, deelde ook in de belasting, schoon hij er goedkooper afkwam dan de inboorling, kunnende volstaan met een zegel van slechts vijftien stuivers.

De belasting schijnt voor alle hoofden even hoog en niet in klassen verdeeld geweest te zijn; een groote pruik of een pruikje, veel of weinig poeder, — alles voor één geld.

Zoo de belasting op de chignons dóór mogt gaan, zou ik voorstellen, die op een andere wijze interigten, en wel degelijk verschillende klassen te maken. De inhoudsmaat of wel het gewigt konden tot grondslag aangenomen worden.

Of de belasting op het dragen van haarpoeder wettelijk opgeheven is, dan wel of zij van zelf ophield, toen er ten gevolge van de verandering der mode geen patenten meer gevraagd werden, ik verklaar het niet te weten. Wel weet ik, dat er bij deze belasting weinig fraude kon plaats grijpen. Al hadde men ook geslaagd, op de een of andere wijze zijn poederhoofd te verbergen, dan nog was de kraag der jas van den schuldige hem tot verklikker geworden, zoo besneeuwd als die er altijd uitzag.

Hoe de bewuste consenten ingerigt waren, deelt "de Navorscher" in eenige voorbeelden mede. Eén daarvan volgt hierbij:

N°. 55. Patent tot het dragen van hairpoeder.

Departement Gelderland. Stad en Schependom van Nijmegen.

Consent aan den Heere J.... B.... om gedurende den loop van dit jaar Hairpoeder te dragen, zijnde 's Lands en Stads recht, benevens de kosten door denzelven voldaan.

Gegeven te Nijmegen de 2 Januarij 1800 zeven,

Op last van den Magistraat.

(w. g.) M. v. d. Waarden.

Zegel	*f* 5:	1: —
Stadsbelasting. .	„ 1:	-: —
Leges	„ -:	6: —
	f 6:	7: —

Een ander is van 1811. — Een derde van Amsterdam, geeft als volgnummer N°. 5609 — dus wel een bewijs, dat die belasting nog al wat opleverde.

De lands-belasting schijnt even als de stedelijke en de leges niet altijd en niet overal even hoog geweest te zijn.

In 1806 was de eerste te Amsterdam *f* 5 — in 1811 *f* 5: 1 st., terwijl het geheel bedroeg in 1806 — *f* 6: 12: — en in 1811 niet minder dan *f* 9 —.

Of dus de scheldnaam van *Ducatenkop*, dien men den poederdragers achterna wierp, ooit letterlijk juist geweest is, staat te betwijfelen, doch 't zou niet moeijelijk zijn, dit na te vorschen.

ORDONNANTIEN EN VONNISSEN.

Onder de middelen, die dienen, ons een juisten blik te doen slaan in het leven van voorheen, bekleeden de vonnissen een eerste plaats. Naarmate de een of andere ondeugd meer heerschte, zooveel te zwaarder werd ze gestraft, — naarmate de straffen ligter werden, en men minder meedoogenloos met het leven van zijn medemensch, al ware die ook een boosdoener, speelde, — in dezelfde mate, mag men aannemen, maakte ook de algemeene beschaving voortgang. Vindt men zeer ligte of wel geene straf gesteld op misdrijven, waarvan wij toch weten, dat ze in dien tijd bedreven werden, dan kan men daaruit opmaken dat die ondeugden heerschend waren en men ze dus, om zoo te zeggen, niet als misdaden beschouwde.

't Is daarom, dat wij in ons blad een plaats

beschikbaar stellen voor ordonnantiën en vonnissen, die eenigzins het leven van voorheen duidelijk kunnen maken.

STRAATVECHTEN.

1478.

Burman deelt mede, dat in 1478 door den Raad der stad Utrecht eene nieuwe ordonnantie op straatvechterijen werd uitgevaardigd, waarbij hooge geldboeten tot straf werden gesteld, en tevens bepaald werd, dat degeen, die die boete niet betalen konde, openbaar op de plaats voor het Schepenhuis zou gegeeseld worden.

In den loop van datzelfde jaar werd besloten, dat zulks voortaan op het plein *de Neude* zou plaats hebben, waartoe men aldaar een paal neêrzette.

BELEEDIGINGEN AAN GEESTELIJKEN.

1462.

In een tijd, toen op elk misdrijf zware straf stond, werd in een stad, waar de geestelijken den hoogen toon voerden, elke beleediging hun aangedaan, natuurlijk als een vreesselijke misdaad beschouwd.

Zoo was in 1462 de Domproost van Utrecht door een zekeren Dirk van Lederdam zwaar belasterd en belogen. De beschuldigde werd daarop veroordeeld tot tentoonstelling op een schavot, en verder tot rondvoering door de stad; daarna werd hij op de beide kinnebakken met een gloeijenden sleutel gebrandmerkt en ten slotte voor eeuwig uit de stad gebannen.

SPREEKWOORD.

(17e eeuw.)

Eén vrouwe is een menaige;
Twee vrouwen is een clappaige;
Drie vrouwen is een eyermerct;
Vier vrouwen is een jaermerct;
Vijf vrouwen is eenen beer,
Teghens zes vrouwen en is geen gheweer,
Zeven vrouwen en zyn niet te blusschen,
Want sy sijn eenen duyvel op een cussen.

Gent. F. D. P.

VREEMDSOORTIGE SCHEEPSLADING.

Terwijl in 1652 de Engelsche admiraal Blake aan den mond van 't Kanaal onze koopvaarders zooveel mogelijk inpakte, ontmoette hij ook een scheepje van 14 stukken, komende uit Guinea en grootendeels geladen met bavianen, meerkatten, raven, perkietjes, en ook eenig goud aan boord hebbende. De schipper verweerde zich dapper, al wendende en keerende, maar de volle lagen, die hij ontving, bragten zijn schip weldra in zinkenden staat, nadat al de manschappen dood of zwaar gekwetst waren. Eenige Engelschen, op hoop nog eenig goud te redden, vlogen naar beneden, waar ze zeker zeer verwonderd waren, niets dan bavianen en meerkatten te vinden. Ze konden die verwondering echter nooit aan iemand mededeelen, wijl ze met het schip de reis naar beneden maakten. De beesten sprongen voor een deel er nog uit, zoodat men vele van die vreemde pasagiers zag wegdrijven. 't Is jammer, dat er niet gemeld wordt, of die bezending voor eenige menagerie, of wel voor een speculant bestemd was.

LEVERANTIE VAN VROUWEN VOOR DE KAAP DE GOEDE HOOP.

In het midden der 17e eeuw had men gebrek aan vrouwen in onze Kolonie aan de Kaap. 'T was zéér natuurlijk, — het waren immers gewoonlijk jongelui, die daarheen gingen, en die, wijl het hun daar zoo goed ging, gaarne wilden trouwen. Maar van waar de vrouwen te halen? Gelukkig wist men in Holland er een middel op; men nam namelijk uit de weeshuizen van Amsterdam, Rotterdam en andere steden "zuivere, deugdzame en eerzame vrouwspersonen"; men zond ze, doch altijd met haren vollen wil en de toestemming harer vrienden, derwaarts en men recommandeerde ze aan den Heer Riebeck, die naderhand Gouverneur van de Kaap is geworden.

KLEEDING VAN EEN MEISJE VAN 4 OF 5 JAREN.

1620—1640.

Het kindje, dat wij op bladz 32 op één-jarigen leeftijd zagen, is opgegroeid tot een meisje van 4 of 5 jaren. 't Is thans niet meer zoo ingebakerd en ingepakt als in dien tijd, ofschoon de kleeding toch nog niet geschikt is, om veel beweging toe te laten, ten minste zoo het lieve kind geen bestraffing van haar zindelijke en keurige moeder op wil loopen voor 't verknoeijen en 't verkreukelen van het zoo net gemangeld en gestreken linnengoed.

Wat het kindje áánheeft is bijna alles geheel wit, met uitzondering van het uit zware stof gemaakte jurkje, waarvan de rok van voren nagenoeg volkomen bedekt wordt door het schort of boezelaartje, dat van boven van een opnaaisel voorzien is, en pas, men kan het duidelijk bemerken, versch uit de kast werd gehaald.

Naar eene schilderij uit den tijd.

Het jurkje met de wijde, doorgesneden en daardoor als uit breede banden gevormde mouwen, waartusschen de witte ondermouwen

te zien komen, heeft een witten grond met sierlijke bloemen, bladeren en ranken van rood, geel en donkergroen bedekt. De gelief koosde tulp- of klokvorm komt daarin het meest voor.

De witte stof, waaruit het lijfje, dat met twee banden over de schouders loopt, gemaakt is, schijnt zeer zwaar te zijn. Daaronder heeft het kind een hemdje van kamerdoek met zeer breede en sterk gesteven halsboord, dat met de breede fraaije handboorden het arme schepseltje tot een plaag moet strekken. De armbandjes van twee snoeren pareltjes werden, hoop ik, alleen bij feestelijke gelegenheden, zoo als bij het maken van dit portret, uitgestald; ze zouden anders al heel spoedig verloren geraakt zijn.

Het haar is even boven 't voorhoofd door een dwarsscheiding in tweeën gedeeld, waarvan het kleinste gedeelte naar voren gekamd en laag op het voorhoofd glad afgeknipt is. Ware het dametje een dozijn jaren ouder, zouden wij dat haar, door kunst in krulletjes gevormd, op het voorhoofd vastgeplakt vinden, zooals het de mode bij de dames was, terwijl zij de rest van heur haar in lossere krullen en krulletjes om 't hoofd lieten zwieren. Bij onze kleine hangt dat overige haar rondom eenvoudig glad naar beneden, alleen getooid met een paar bloemen, de meest passende versiering voor een lief kinderkopje.

VEROORDEELINGEN VAN DIEREN.

Ten jare 1516 bragt de officiaal van de stad Troyes (Frankrijk) een vonnis uit, waarbij de rupsen in den ban geslagen werden. [1] Las men zoo iets in een almanak, of in eene courant, men zou ongeloovig de schouders ophalen, en de geestigheid van den uitgever flauw vinden. Even bespottelijk echter zijn de volgende vonnissen:

De schepenen der keure van de stad Gent veroordeelden van hunnen kant in 1578 eene koe, die zich zóó verre vergeten had, een kind dood te steken:

"Den 5 September 1578, int collegie, "up de clachte van mijnheer den onderballiu "nopende de koe van eenen Pieter de Lamoy, "dewelcke het kint van Pieter Wulghen doot-"gesteken heeft, es bij mijnheeren scepenen "van de keure der stede van Ghendt ghe-"ordonneert, dat men de coe vercoopen zal, "*ende doen slaen*, ende van den ghelde darof "comende gheven der helft aan den vadere "van den overleden kinde, ende dandre helft "in de camere van den armen deser stede; "ende bij den Scherprechtere het hooft van de "voornende koe doen stellen op eenen staecke, "ter plaetse patibulaire" (de plaats waar de galg stond) ghecostumeert."

Het is te denken, dat de koe in kwestie met een diep leedweezen over haar misdrijf zal gestorven zijn...

Sloeg men te Gent eene booze koe den kop af, te Clermont, nabij Laon, werd ten jare 1494, op den 4^{en} Juni, een deugniet van een varken gehangen. — Jehan Levoirrier, licentiaat in de rechten, vriend van den heer St. Martin, sprak zulk een vonnis uit tegen een zwijn, dat een jongen koewachter, met name Jehan Lenfant, met haar en huid verslonden had.

Gent. FRANS DE POTTER.

Dergelijke vonnissen zijn ook in de Noord-Nederlandsche provincien niet zeldzaam geweest. Hierbij volgt de veroordeeling en het vonnis van een hond, genaamd *Provelie*, die zich niet ontzien had om het kind van Jan Jacobsz. van der Poel te bijten, welk kind, "op 9 Mey 1595 speelende tot zijn oom, een stuk vleesch in de hand had. De gevangene genaamd Provetie heeft, daarna grijpende, het voorn. kind gebeeten en alzoo een wonde geinflegeerd in de tweede vinger van den regterhand gaende door het vel tot aan het vlees, zoodanigh dat den bloede de wonde uytliep ende het kind in korte dage daarna

[1]) Het vonnis luidt: "Parties ouies, faisant droit sur la requeste des habitants de Villenore, *admonestons les chenilles, de retirer dans dix jours et à défaut de ce faire, les déclarons maudites et excommuniées, etc.*

door den schrik deser wereld is komen te overlijden, waarover den heer Eysser (Lot Huygensz. Gael, de schout) hem Provetie in apprehensie heeft genomen: blijkende al hetselve bij des gevangene eygen confessie bij hem buyten pijn en banden van ijsere gedaen ende [also] het voorsz. saken zijn van quade gevolgen die in een stad van goede politie niet moet werde geleeden, maar tot een exempel van andere insonderheyd van quade honden ten hoogsten enz. enz."

Copie Sententie.

Scheepenen der stad Leijden gezien hebbende den Eysch en Conclusien gedaen en genomen by Lot Huygens Gael, Schout dezer stad, op ende ten Lasten van den hond van Jans Jansz. van der Poel, genaamt *Provetie* ofte so hy anders met naam ofte toenaam soude mogen zyn genaamt, tegenwoordig synde gevangen, gezien mede de informatie by den Heer Eysscher tot dien eynde bekomen, mitsgaders de gevangens eygen Confessie buyten pyn en banden van yseren gedaan, doende Regt, en uyt den naem enz. hebben hem gecondemneert en condemneeren hem mits dezen geleyd en gebragt te werden op 't Pleyn van 's Gravesteijn alhier, alwaer men gewoon is de boosdoenders te straffen en dat hy aldaer door den Scherpregter met de Koorde aan de Galge tusschen Hemel en aarde zal werde gehangen tot dat er de dood na volgt, dat voorts zyn dode Lyf zal werde gesleept op een horde tot op het galge Velt en dat hy aldaer aan de galge zal blyven hangen tot afschrik van alle andere honden, en elk tot een exempel, Verklaart voorts alle zyne goederen indien hy eenige mogt hebben te zyn verbeurt en geconfisqueert, ten behoefe van de Graaflykheid etc.

Actum en de Openbare Vierschaar Preesentibus alle de Heeren Scheepenen den 15 mey 1595."

Deze vonnissen zouden ons doen vermoeden, dat in den "ouden tijd" de beesten op één hoogte gesteld werden met de menschen, ten minste waar 't op straffen aankomt, schoon ook belooningen aan dieren voor bewijzen van trouw niet geheel ontbreken.

EEN SPREEKWOORD UIT DE XVIIe EEUW.

In de eerste helft der 17e eeuw ontstond er te Dordrecht een spreekwoord, dat sedert burgerregt onder de vaderlandsche spreekwoorden heeft verkregen.

Het is op sijn Frans Baltense, d. i. het is verward, onzin.

De oorsprong van dit spreekwoord is de volgende:

In het midden der 17^e eeuw woonde in de Nieuwe Kerkstraat te Dordrecht een boekdrukker Frans Baltensz genaamd, zoon van Baltens Franszoon, ouderling bij de Hervormde gemeente aldaar, en heimelijk de leer van David Joris, die tot in het midden dier eeuw te Dordrecht eenige weinige vereerders en navolgers had, toegedaan. Nadat hij zich door het uitgeven van eenige kleine en thans vergetene geschriften zijner stadgenooten had bekend gemaakt, liet hij, in den jare 1635, een door hem zelven opgesteld boekje, getiteld: *Gulden Kleinoodt, streckende ter verclaringhe van het XIIIe Capittel des Evangeliums Johannes* bij Nicolaes Centen drukken, en gaf aan zijne medeboekhandelaren, Troyen, Brullaert en Reinier, "een riem van exemplaren," om ze onder de gemeente te verspreiden.

Daar hij dit zonder voorkennis en toestemming van den Kerkeraad had gedaan, werd er in diens vergadering, den 27 n December van dat jaar gehouden, over gehandeld. Men las er eenige perioden of afdeelingen uit voor, en bevond: "dat het een hers- en sinneloos schrift was, daar uit geen verstant in 't alderminste kon gevat ofte geraept worden, noch van den Evangeliste noch van zijnen uitlegger selve, en daer geen ander vrucht van kon genoten worden, als een openbare bespottinge van christelijcke religie." "Over sulcx (lezen wij in de kerkelijke acta) naerdien eenighe broeders alvorens hadden geraden gevonden den auteur van dat boexken voor de vergaderinghe te doen staen, en hem daerover te hooren, is hij voor deselve gecompareert, en naer eenighe ondervraghinghe, soo over de

meyninge van zijn boecxke, als over de gelegentheydt van het drucken en verspreyden van hetselve, heeft hij de broeders zijn oogmerck en intentie gheopent, mitsgaders eenighe verklaringhe van syne vreemde en ongehoorde manieren van spreken gedaen." Nadat de broeders "die intentie en verklaringhe" gehoord hadden, verklaarden zij eenstemmig "dat hij een persoon was seer swack ende kranck van hersenen", en besloten "de gedruckte exemplaren intetrecken, om de ontwijfelbare bespottinghe van Gereformeerde Kercke te voorkomen." Ook vernamen zij "dat hij noch over de andere capittelen, de overige capittelen van hetzelfde Evangelie in geschrift had", die hij echter beloofde niet te zullen laten drukken. Eenige dagen later liet de regering, op verzoek van den kerkeraad, de gedrukte exemplaren van het *Gulden Kleinoodt* ophalen en verbood Baltensz. de uitgave zijner aanteekeningen op dien Evangelist, zonder toestemming van den Kerkeraad.

In weerwil van dit verbod en zijner belofte gaf, Frans Baltensz. dertien jaren later, in het laatst van 1648, het vervolg van syn "*Gulden kleinood, of de verklaring van het vierde, eerste, dertiende, derde, vijfde, zesde, zevende, achtste en negende Hoofdstuk van het Evangelie vam Johannes*", met den titel van "*Samaritane ofte Spieghel der Godtsvreesentheyt en Eerbaerheydt*" in het licht. Vóór elk Hoofdstuk stond een bijzondere titel, b. v. *Samaritane* enz. *ofte ghespreck van den Heere met het rechtgheloovigh wijf van Samaria, oft uyt Jacob van Ephraim van Sichar, beschreven in het vierde capittel van den Evangelist Johannes, in prijs voorghestelt, die met vergeldinghe vergolden wordt, volghens de woorden des Heeren (wie maeyt, die ontfanght loon). De Heere die verheffende boven de Discipelen by hem, segghende: andere hebben ghearbeyt en ghy zijt tot haren arbeydt inghegaen, ofte een woordelijcke verclaringhe van het vierde Capittel des Evangelist Johanne. Ghedaen door F. B.*"

Van welken aard deze verklaring was, blijkt uit de volgende proeve:

"*Jesus antwoordde ende seyde tot haer, soo ghy wisset de gave Gods, en wie sy is, die het u seyt; geeft mij te drincken.*" Dat is, de Heere hier voren beschreven, seyde daerop, ende sprack tot het rechtgeloovigh wijf van Samaria, of uyt Jacob van Sichar, wanneer dieselve kendet het gheschenkt, welcke God de Heere haer daer doet met magten haer na haer versadinge van uyt sijn haer afbeeldinghe of water Jacobs daer in medragen te huys, en welck een deselve geschiedt te zijn, welcke tot dat selve rechtgheloovigh wijf spreeckt schenckt of doet mij te smaken, of begrijpen haer versadinghe, van uyt syn, haer daer die afbeeldinghe en misdraghen te huys, dat die die er haer de rechte verklaringhe haer dat misdraghen uyt syn doen sal."

"*Jesus seyde tot hem, gaet U sone leeft.*" "Dat is, de Heere hier voren beschreven, sprack tot de rechtgeloovighe hof-besorgher van een koninck, in verklaren hem in syn God de Heere in syn inseyndinghe van Godt de Heere, die in Galilea in verklaren hem, die in de rechtgeloovighe in synen huyse, in syn voor die rechtgeloovighe of weters den Heere," enz., enz.

Op deze wijze zijn 315 bladzijden gevuld. Hoogstzeldzaam ontmoet men één verstaanbaren volzin.

Baltensz. had van den Kerkeraad verlof gevraagd, om zijne verklaring te mogen drukken. Toen deze hem geweigerd was, wendde hij zich tot de classis van Zuid-Holland, die, na herhaalde pogingen om hem van zijn plan aftebrengen, den burgemeester er mede bekend maakte. Deze verbood het verkoopen en verspreiden van zijn boekske (dat onder de hand was gedrukt), en eerst vele jaren later begonnen zijne erfgenamen het voor een zeer geringen prijs te verkoopen.

In den aanvang der 19e eeuw was de "Samaritane," vooral te Dordrecht, nog niet zeldzaam; doch thans geldt zij op verkoopingen tot *f* 5 en *f* 6. Tot nog toe heeft men te vergeefs getracht den "Sleutel" van dit boekske op te sporen; want men wil dat die er op zou bestaan hebben. De Kerkeraad wist echter van dezen "Sleutel" niets, en bleef Baltensz "voor seer swack en kranck van hersenen" en zijn boeck voor een hersen sinneloos schrift houden."

G. D. J. S.

VIANDEN,

DE BAKERMAT DER NASSAU'S IN DE ZEVENTIEN NEDERLANDEN.

(Vervolg van blz. 21.)

Hoezeer de kronieken en geslachtregisters alleen eene dochter van den Salmschen Graaf Hendrik II als echtgenoote van Graaf Frederik II van Vianden vermelden, kent de traditie dien Graaf nog eene tweede gade toe, en wel — tegelijkertijd toen hij met Mathilda van Salm door den echt was verbonden.

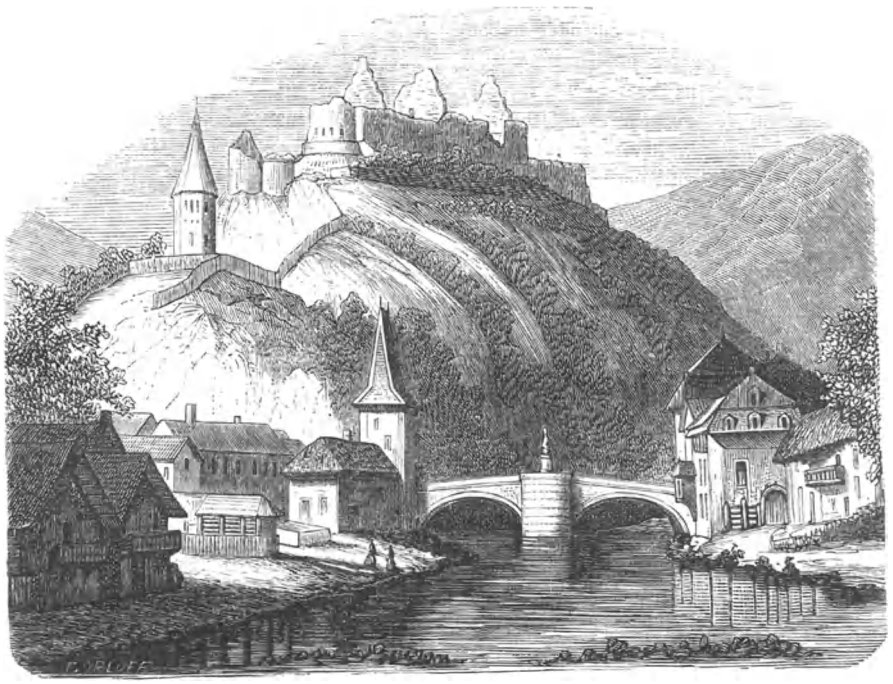

Vianden (van uit het Zuid-Oosten.)

Graaf Frederik had namelijk in de laatste jaren zijns levens het kruis op de schouderen gehecht en een togt naar het Heilige land ondernomen. Daar streed hij met denzelfden heldenmoed dien hij in zijne veeten met Trier had ten toon gespreid. Doch op zekeren dag werd hij met zijn klein hoopje volgelingen door duizenden Saracenen overmand en als krijgsgevangene in boeijen geklonken. Gelukkig onderscheidde hem de dochter des sultans, wiens slaaf hij geworden was. Zij werd in liefde voor hem ontstoken en beloofde hem de vrijheid te bezorgen, indien hij zich met haar in den echt verbond. Te vergeefs voerde Graaf Frederik II aan, dat hij reeds eene gade had: de Oosterlinge, wier vader een harem vol vrouwen bezat, kon deze verontschuldiging niet laten gelden. Zij haalde den Graaf over met haar te vlugten en volgde hem naar Vianden, waar zij met Mathilda wedijverde om 's Graven leven te veraangenamen.

Naar allen schijn verwart de traditie Graaf Frederik met een ander kruisvaarder, die door eene Saraceensche werd bevrijd: zeker is het, dat een zelfde verhaal bestaat ten aanzien van den Ridder von Gleichen in Thüringen, en dat te Luxemburg een soortgelijk vertelsel den Graaf van Mansfeld te gelijker-

tijd twee vrouwen toekent. Veeleer schijnen de volgende gebeurtenissen te pleiten voor de meening dat Graaf Frederik II van Vianden het terugbekomen zijner vrijheid te danken heeft aan de tusschenkomst van de Trinitariërs.

Graaf Hendrik I van Vianden, die zijn vader Frederik II opvolgde, had tot gade Margaretha, weduwe van Raoul van Issoudun en dochter van Pieter van Courtenay, Graaf van Nevers en Auxerre, en Jolanda van Henegouwen. Deze verwantschap wikkelde hem in een oorlog met zijne magtige naburen, Walram van Limburg, Markgraaf van Arlon, en Gravin Ermesinde van Luxemburg, die, door het huwelijk met elkander verbonden, aanspraak maakten op het graafschap Namen. Werkelijk had Ermesinde's vader Hendrik de Blinde, genoemd graafschap bezeten; en mogt ook bij 't verdrag van Dinant op 26 Julij 1199 dit gewest aan Graaf Filips de Edele, zoon van Boudewijn den Moedige van Henegouwen, zijn ten deel gevallen, Walram en Ermesinde beweerden, dat met den dood van Filips in 1212, Namen op nieuw aan Luxemburg was gekomen.

Voor de Viandeners liep deze strijd niet gelukkig af, al had ook de Aartsbisschop van Keulen, Engelbert I, zich aan hunne en de Henegouwsche zijde geschaard. Bij eene schermutseling met de vereenigde Limburgers en Luxemburgers werd Graaf Hendrik van Vianden, nevens zijne broeders, gevangen genomen, en zij bleven krijgsgevangen tot op den zoen die in Augustus 1220 tusschen de oorlogvoerende partijen werd getroffen. Engelbert bewerkte daarbij, dat Hendrik van Vianden en zijne broeders zonder rantsoen werden ontslagen, maar kreeg daardoor een overwigt, dat niet zonder invloed op het graafschap Vianden bleef. Hendrik vond zich namelijk gedwongen, om zijn allodiaal goed Hamm aan den Aartsbisschop op te dragen en het van dezen weder in leen te ontvangen. Ook werd in den leenbrief bepaald, dat het aartsbisdom Keulen zoolang een regt van medebezit aan het Viandensch kasteel zou hebben, tot Graaf Hendrik aan dit stift Manderscheid of het kasteel Neuerburg in eigendom zou toegewezen hebben.

Inmiddels hadden eene aangehuwde tante uit den huize van Courtenay, en hare beide opvolgers, schoonbroeders van Graaf Hendrik van Vianden, zich in het bezit van Namen gehandhaafd. Doch geen dezer drie vorstelijke personen genoot lang de voordeelen van de schoone heerschappij, daar Jolanda reeds in 1216, haar zoon Filips II in 1226 en Hendrik II in 1228 of 1229 uit het leven werden weggerukt. Volgens regt had een der beide broeders van den laatst-overleden vorst, Boudewijn of Robert, nu als Graaf van Namen moeten opvolgen, doch de eerstgenoemde zetelde als keizer in 't afgelegen Konstantinopel, en de tweede was een kind, dat zich niet kon doen gelden. Van deze omstandigheid maakte Graaf Hendrik van Vianden gebruik, om zich het gezag over de landen aan Maas en Sambre toe te eigenen, daartoe aangespoord door zijne gade Margaretha, wier eerzucht zeer was toegenomen, sedert hare zuster de koninklijke kroon van Hongarije droeg.

Doch berustten Margaretha's regten op Namen op losse gronden, een pretendent die nog veel minder aanspraak op dit graafschap kon maken, kwam eerlang den Viandener en zijner gade de rijke erfenis betwisten. Die man was Ferdinand of Ferrand van Vlaanderen en Henegouwen, die, zich weinig storende aan de uitspraak van Paus Gregorius IX (welke zich inmiddels voor Margaretha had verklaard), of aan het bondgenootschap tusschen Graaf Hendrik en den Bisschop van Luik, in het Pays d'entre Sambre et Meuse viel, tot Floreffe voortrukte en deze sterkte bemagtigde. Intusschen, de overwinnaar, bewust dat zijne zaak op bijster zwakke gronden steunde, neigde tot een vergelijk, toen hem dit werd aangeboden: tegen den afstand der baljuwschappen Viéville en Golzinne gaf hij zijne aanspraken op, en erkende de heerschappij van Hendrik over het zoo zeer betwiste Namen.

Het huis van Vianden had nu een trap van luister beklommen, welke dien van al de vorsten in de Ardennen overschaduwde. "De Markies van Namen, Graaf van Vianden," zooals Hendrik zich thans noemde, poogde dien luister te verhoogen door grootsche werken te ondernemen. In vereeniging met

zijne vrouw vergrootte hij hunne stad Bouvignes aan de Maas en stichtte o. a. de prachtige abdij Grand-Pré te Namen.

Niettemin, aan zijne heerschappij aan Maas en Sambre kwam welhaast een einde. In 1237 keerde zijn zwager Keizer Boudewijn van Konstantinopel terug en dwong Hendrik om van het graafschap Namen afstand te doen.

Graaf Hendrik thans weer bij voortduring op zijn schoon kasteel te Vianden gezeteld, nam nu des te ijveriger de verbetering van zijn voorvaderlijk erfgoed ter harte. Hij stichtte aan den voet van het kasteel een hospitaal, en, gedachtig aan de redding zijns vaders uit de gevangenschap der Saracenen, vestte hij den 24 Mei 1248 te Vianden een klooster voor de Trinitariërs, aan wie hij genoemd hospitaal afstond benevens de inkomsten der kerken te Mettendorf en Daleyden. Uit hoofde dezer schenking zouden de broeders Trinitariërs de kerkelijke diensten in Vianden's slotkapel waarnemen, en daar de orde bij hare statuten verpligt was, om het derde deel van hare inkomsten tot het loskoopen van gevangenen te besteden, bepaalden Graaf Hendrik en zijne gemalin, dat de inkomsten van Mettendorf en Daleyden eerst na vijf jaren tot dit doel besteed zouden worden.

Graaf Hendrik had de smart zijn oudsten zoon, Frederik, vóór zich ten grave te zien dalen, want bij de kloosterstichting van 1248 was deze reeds overleden. Daarentegen had hij het genoegen in zijn zoon Filips een wakker medestander te vinden en van zijne beide zoons die den geestelijken stand omhelsd hadden, Hendrik en Pieter, den eerstgenoemde tot Bisschop van Utrecht verheven te zien. Ook had hij een kleinzoon in de armen mogen sluiten, daar Frederik bij een Gravin van Salm een zoon, mede Hendrik genoemd, verwekt had.

In weerwil van zoo vele zegeningen, stond Graaf Hendrik het bewind over Vianden in of omstreeks 1252 aan zijn zoon Filips af, schaarde zich onder de Kruisvaarders en stierf naar het schijnt in Palestina.

(*Wordt vervolgd*).

EEN RIJSCHOOL IN 1701.

Aan den post van Pikeur eener manege waren vroeger meer moeijelijkheden verbonden dan tegenwoordig; 't was niet genoeg paarden te houden en les in 't rijden te kunnen geven, er moest in een manege méér dan dat geleerd kunnen worden. Zoo lezen wij van zekeren Marcus de Staffa, den eersten Rijdermeester van de Utrechtsche hoogeschool, dat hij, bij de stichting der rijschool in 1701 als Pikeur aangesteld, zich tegen een zekere jaarwedde verbond, om steeds twintig paarden met de noodige ondergeschikten ten dienste van de rijlustigen beschikbaar te houden, maar ook daarenboven te zullen zorgen, dat zijne onderpikeurs gedurende vijf dagen per week les hadden te geven in de rijkunst niet alleen, maar ook in 't dansen, 't schermen en 't exerceeren zoowel met de piek als met den snaphaan, eindelijk ook in de — wiskunde.

De Staten daarentegen zorgden voor de stalling, de kosten en voor 't geen verder tot een volkomen rijschool vereischt werd.

Binnen zes maanden waren èn gebouw èn renbaan ook al op kosten van de Staten van Utrecht ingerigt en gereed om op 4 Maart 1701 ingewijd te worden.

In plegtstatigen optogt, voorafgegaan door negen trompetters, begaven de zes gemagtigden der Staten zich naar het plein het Vreeburg, waar de rijdermeester de Staffa op zijn wit paard, de Parel genaamd, verschillende toeren uitvoerde en eindelijk in de renbaan zijne onderpikeurs, onderwijzers in de wisdans- en schermkunst, de Heeren de Roij, la Forest en Hermet, aan de Heeren Gemagtigden en anderen voorstelde.

Zulk een weinig beteekenende gebeurtenis vond men toen toch merkwaardig genoeg, om ter herinnering daaraan drie medailjes te doen slaan. Gebeurde dat tegenwoordig nog zoo bij elke inwijding eener school, dan zouden de stempelgraveurs het met geen mogelijkheid af kunnen.

Hoe verstandig handelden die Heeren, om aan

de rijschool ook een school voor de wiskunst te verbinden! De rijlustige studenten toch behoefden toen niet bang te zijn, dat Papa eens in stad kwam om zoontje te bezoeken; want kreeg Papa de boodschap, dat de zoon niet thuis maar in de manege was, dan kon immers de man niet boos, maar wèl zeer tevreden zijn over de leergierigheid zijns lievelings, die zóó bijzonder op de wiskunst gesteld was, dat hij die, misschien wel zelfs te paard, beoefende.

DE "STOEL VAN KONING SANDERBOUT."

Bijna iedere streek des lands houdt een beroemden of beruchten naam in herinnering. De moeder leert dien haar kind stamelen, de vader spreekt er over met zijn zoon, zijne dochter, zijne buren, met de vrienden die hij te zijnent ontvangt. Haarlem heeft honderden mannen en vrouwen, beroemd in de letteren, kunst en geschiedenis, opgeleverd, maar het volk kent er slechts weinigen van. Naauw echter spreekt ge van Laurens Coster of Kenau Hasselaar, of ieder herinnert zich dien grooten poorter, die fiere burgeres, en elk verhaalt van hun bedrijf, alsof dit eerst gisteren ware voorgevallen. Noem te Utrecht den naam van Paus Adriaan, en elk wijst u het huis Brandaa als zijne geboorteplek, 's Paushuizen als zijn verblijf. Ja, dikwerf weet de ongeletterde meer van zulke beroemdheden dan de kronieken en geschiedenissen. Zoo ge te Zaandam geene moeijelijkheden wilt hebben, verhaal dan niet te luide, dat Czaar Peter, na een verblijf van weinige dagen aan de Zaan, het scheepstimmeren te Amsterdam heeft aangeleerd, en wilt ge u te Muiden niet doen uitlagchen, verzeker dan niet, dat Gerard van Velzen, Graaf Jan's wraak, naar elders is ontweken en hij den moord aan Graaf Floris niet in een kerkerhol op het slot heeft geboet.

In het deel van 't Nederlandsche hertogdom Limburg tusschen Roermond en Maastricht, is geene herinnering bij het volk zoo levendig als die aan Sanderbout, zoo als het den Lotharingschen Koning Zwentibold gewoon is te noemen. Het wijst er zijn woonstede, zijn graf en zijn rijkszetel aan en vertelt in den huiselijken kring trekken uit 's Vorsten leven die de traditie het meedeelde, maar nooit door een geschiedschrijver opgeteekend zijn.

Berigten van tijdgenooten en archieven ontwerpen van Zwentibold het volgende beeld.

Hij was een bastaardzoon van Duitschland's Keizer Arnulf, een kleinzoon van Karloman en een achterkleinzoon van Lodewijk den Duitscher. Op eene vergadering te Worms in 895, had zijn vader hem de kroon van Lotharingen, en derhalve een deel der tegenwoordige Nederlanden, afgestaan, doch Zwentibold's regering was door zoovele wreedheden gekenmerkt, dat de rijksgrooten zich tegen hem verklaarden, en het land eerst aan Karel den Eenvoudige, Koning van Frankrijk, en vervolgens aan Keizer Lodewijk opdroegen. Zwentibold poogde zich door de wapenen te handhaven: met Karel den Eenvoudige trof hij een verdrag, doch in den strijd met Lodewijk van Duitschland delfde hij het onderspit: hij sneuvelde den 13 Augustus van 't jaar 900 aan de Maas, volgens zekere overlevering op den Rohrsack of Welschen heuvel bij Urmond, en werd, volgens eene andere traditie, te Susteren begraven.

De hoofdsteden van Zwentibold's rijk waren Metz en Aken. Nogtans verwijlde hij bij voorkeur op het kasteel Grasbroek, tusschen Sittard en Roermond, in de gemeente Born.

Van dit koninklijk verblijf is weinig meer over; doch aan de zuidzijde der tegenwoordige hoeve Grasbroek, vindt men, eenige palmen onder den grond, overblijfselen van een gebouw, die getuigenis geven, dat daar eens een weidsche burg heeft gestaan, die door muren, grachten en verschansingen werd gedekt.

De hoeve zelve getuigt mede van hooge oudheid. Aan een der met torens gedekte muren ziet men, ongeveer 4 el boven den grond, eene deur, die tot een kamer geleidt, waar men in vroegeren tijd den "stoel van Koning Sanderbout" bewaarde, doch die later naar het naburige kasteel Born is gebragt.

Die "regterstoel, door een baldakijn gedekt", is inderdaad een merkwaardig voortbrengsel der schrijnwerkerskunst, en, schoon het lofwerk veel heeft geleden, der beschouwing overwaardig. Intusschen, gelijk het doorgaans gaat met het volk, ten onregte heeft het ook hier dit merkwaardige meubel met zijn geliefden "held" in verbinding gebragt: de ouderdom van het schrijnwerk is verbazend overdreven, want terwijl de overlevering het een voortbrengsel der 9e eeuw noemt, durft geen kenner van dergelijke zaken de vervaardiging vroeger plaatsen dan in de 15e eeuw.

Daarbij ziet elk van ons, dat deze zoogenaamde stoel geen stoel, maar wel een kredens is, die meer gelegenheid tot plaatsing van het zilverwerk aanbood dan de op pag. 13 afgebeelde, voor wie ze ook in schoonheid niet behoeft te wijken.

De oorzaak, die Zwentibold in Sittard's omstreken zóó populair heeft gemaakt, dat de landlieden al wat oud en belangrijk is tot hem terugvoeren, is waarschijnlijk het gevolg der herinnering aan zijn verblijf op Grasbroek, aan de magt der abdij te Susteren, die vooral door de komst van Zwentibold's dochteren tot bloei geraakte, en aan eene gift, waarbij genoemde Lotharingsche vorst aan de ingezetenen van Sittard, Born, Guttecoven, Limbricht, Munstergeleen, Geleen, Beek, Elsloo, Stein, Urmond, Berg, Obbicht, Papenhoven en Buchten een uitgestrekt woud, de Graat, zijn gewoon jagtveld, tot gemeenschappelijk gebruik afstond.

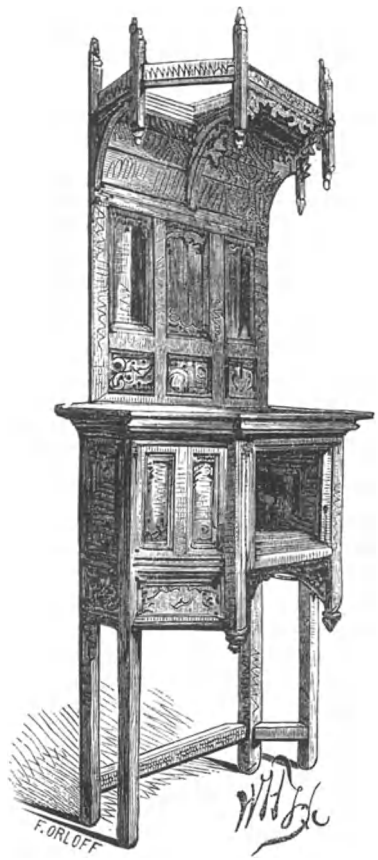

Stoel (Kredens) van Koning Sanderbout.

Een oud afschrift aangaande de wetten waarnaar deze Graat werd beheerd, berust op het kasteel te Born en bevat de geschiedenis der schenking in de volgende woorden.

"Het was een Heer te Born, der was gebohren uyt overland. Conink Sanderbout was he genaemt, en he laeg bij syne vrouw en sliep, en God sand hem in synen sin, dat hy sich met haer vereent, dat hy woyde [1] geven den armen luyden eene gave om God, want he had se dikwils gebracht, in groote noodt, en syne huisvrouw beliefde, dat hy hun gaf den Bosch geheeten den gradt, mitter heyden en weyden, omdat hij hun in voortyden had deck [2] gebragt in groot lyden, met kriegen, rooven en branden. Soodat hij aan hun syne siele woude quiten, en 's morgens doen hy op was, bragt hy syne Heeren die by hem waren, voor, wat God hem in synen sin gesant had, die deese saeke gerne holpen vermeeren; he gink dan doen de Mes [3] uyt was, en dede eenen man op syn paerd sitten, gelyk dat den Heeren water genomen hadden; voor het eeten reidt hy van der bruggen, en de koning had hem geseyd: soo wie veel kirspelen dorpen, dat hy omryden konde binnen den maeltyd die souden op den Bosch heyden en weyden gehooren; soo reidt hy eerst tot Born, van daer tot Guttekoven, van daer tot Limbricht, van tot daer Sittard, van daer op Muntser geleen, van daer naer Opgeleen, van dae naer Beek, van daer tot Elsloo,

[1] Wilde. [2] Dikwijls. [3] Mis.

van daer naer Stein; van Stein quam hy aen de Houserlinden, en daer stond een wit ros gesadelt, sijn peerd was moey, en hy stond van syn peerd en klom op dat wit ros en liet syn peerd op straet staen, en reidt van daer voort naer Urmond, van daer naer Berg van daer naer Bicht, van daer op Papen hoven en van Papenhoven tot Buchten, en reidt sootot Houtumb, en hy vond daer een al de wyf bij de valderen [1] staen, en he baed haer, dat sy hem hetselve open dede dat sy niet doen en woude, en doen was hem een teeken gegeven, dat de Heeren gegeten hadden; soo reidt hij om Houtumb, en was nog ten goeden tyde te Born, als den Koning en de Heeren van de maeltyd water namen, en doen vertoeg [2] hy den Heeren soo he [3] al geweest was en hoe het hem gegangen was.

"Doen ginck Conink Sanderbout sitten en ordineert die rechten en breuken die voertaen hy en alle toekomende Heeren van Born souden hebben en dat sy Overheeren souden blyven der voorsschrevene Gemeentens en om des Gemeynde gebruyk wil, op dat den bosch niet vergankelijk worde.

"Eerst sprak den Coninc tot den dienaer, soo [4] die vrouw van Houtumb u niet door laeten woude, soo is Houtumb tot ewige dagen quyt de Heyde."

Nu volgen bepalingen betrekkelijk het toezigt op de Graat, het aanstellen van houtvesters (2 uit elk der 14 kerspelen), den houtkap enz. Daarbij is aangeteekend, dat ieder priester der 14 kerspelen jaarlijks vier wagens groen hout uit het bosch zou kunnen halen, doch "dafur zal hy alle Sondag in syne kerk bidden en doen bidden voor Conink Sanderbout en syns huysvrouw ziele."

P. H. WITKAMP.

[1] Valdeur. [2] Verhaalde. [3] Waar hij. [4] Daar.

HET SCHOOLGAAN IN DE XVe EEUW TE GENT.

EENE VERZACHTENDE OMSTANDIGHEID INGEVAL VAN "BEURZESNIJDEN."

Deze titel zal den lezeren van "De Oude Tijd" wellicht vreemd voorkomen, niettemin is het hier vermelde feit echt, zoo als de volgende regelen mo en uitwijzen:

> "*Memorie van een kint van XIII jaeren, dwelc ghevanghen was, omdadt een burse ghesneden hadde.*
>
> "Anno XIIIIe V was ghevanghen eenen Martius Goejans Zuene, scoolier ter scoolen ghaende, houdt omtrent XIII jaeren, omdat hij een burse ghesneden hadde daer ghelt in was in onser vrouwen keercke, waer af men ghewaerre wardt ende ghaf voetstaens de burse met den ghelde wedere denghenen diese ghesneden was, van den welcken dat de proost liet compositye (minnelijke schikking) maken ter bede van ghoeden lieden, anghesien zyn jonede, ende *omdat hy ter scoolen ghinck*, met XVIII pond groten."

Dit leest men op de 9e bladzijde van het *bouck van memorien der abdije van St. Pieters*, in het provinciaal depot van 't staats archief, te Gent, bewaard.

De jeugdige beurzeknipper werd dus eenigermate verschoond, eensdeels uithoofde zijner jonkheid, anderdeels omdat hij *ter scolen ginck*. Zijne verantwoordelijke ouders kwamen er af met de betaling eener boete.

Ware de plichtige een gewone straatlooper geweest, dan zou hij — bovenstaande aanteekening laat het vermoeden — zijn vergrijp, des te erger in de oogen der vierschaar der St. Pietersabdij, daar 't in de kerk had plaats gehad, met gevangenisstraf, ja misschien met het verlies van een *lid*, geboet hebben. Er is, dunkt ons, uit deze omstandigheid op te maken, dat het getal scholieren in het jaar 1405 te Gent wel nog zeer gering moet zijn geweest, om van 't schoolbezoek eene beweegreden tot genade te maken, zelfs voor een misdaad, die eene verregaande bedorvenheid van den plichtige doet onderstellen. Ook schijnen de schepenen van St. Pieters door het verleenen van genade de ouders te hebben willen aanmanen, om hunne knapen naar school te zenden.

Gent. FRANS DE POTTER.

[1]) De beurzen en tassen werden vroeger aan een koord, band of ketting aan den gordel bevestigd. Een beurzensnijder was dus hij, die dat koord doorsneed en zich zoo van de beurs meester maakte. Hij behoorde dus min of meer tot de klasse der zakkerollers.

DE ALBUMS OF VRIENDENROLLEN UIT VROEGEREN TIJD.

In mijn bezit bevindt zich een album, waarvan de inhoud wel waard is gekend te worden, ofschoon hij juist niet geschikt is, om in zijn geheel onder het oog van elk een te komen, wijl er al te veel uit zou blijken, dat de zedelijkheid bij onze voorouders niet zoo bijzonder ver boven die van onzen tijd stond, zooals men ons wel eens wil wijs maken; iets wat toch ook reeds genoeg uit de liederboeken en tooneelstukken van den ouden tijd kan bewezen worden. Wel moeten wij daarbij in 't oog houden, dat woorden, waar wij den neus voor ophalen, bij de ouden alledaags voorkwamen; men noemde toen ter tijd de dingen meer bij hunne ware namen, terwijl wij soms daarvoor fijnere, minder het oor kwetsende termen gevonden hebben, of wel de Fransche taal te hulp roepen voor iets, waarvan de Hollandsche uitdrukking zich schaamt ons over de lippen te vloeijen. Maar om op mijn en op de albums van vroegeren tijd terug te komen.

De albums van vroeger waren anders ingerigt dan de onzen. *Wij* hebben prachtige banden, waarin losse schoone bladen, die wij tot vulling aanbieden aan elk schilder, componist of dichter, die wij onder ons bereik kunnen krijgen, zonder daarbij in te zien, dat de eer om in onzen vriendenrol te prijken, door genoemde kunstenaars van ons gekocht wordt ten koste van een gedeelte van hunnen tijd — of wel, wij koopen teekeningen, snijden ze in den vorm van ons album, en nemen daarbij den schijn aan, de beroemde makers onder onze vrienden te tellen; — eindelijk, en dit is een uitkomst voor velen, hebben wij de Photographie-albums uitgevonden, waarin men zijne schatting met een onkostbaar portretje en een nog onkostbaarder handteekening kan voldoen.

Niet zoo ging het vroeger.

Tot de albums gebruikte men òf in den gewonen vorm van een boek gebonden bladen papier of perkament, òf meer nog, vooral in de 16e en 17e eeuw, nam men daartoe een met wit papier doorschoten plaatwerk, emblematá's of zinnebeelden voorstellende, met daarop betrekking hebbende spreuken. Deze boeken bood men zijnen vrienden aan, om daarin te schrijven of te teekenen, wat hun goeddacht. Daar nu elk, die toen iets beteekende, of soms ook die minder beteekende, een spreuk had, vulde hij zijn naam in bij de spreuk, die het meest op de zijne geleek, en deed die van een paar woorden in poezy of proza, van eene teekening of van zijn wapen vergezeld gaan. De vrienden waren in één boek, in één band bij elkaar, en hij die van dien band werd losgescheurd, moest het zeker wel erg bont gemaakt hebben. Met losse bladen gaat dat gemakkelijker.

't Is echter niet over die soort van albums, dat ik thans spreken wil.

't Is over een bandje van nagenoeg honderd velletjes perkament, langwerpig van vorm, waarin zich een tal allerfraaiste teekeningen bevinden, meestal betrekking hebbende op liefde en huwelijk.

De naam van den eigenaar blijkt uit de volgende woorden.

Poëtighsche Gedachten, over de historiën, die hier in desen boeck verbeelt staen met verschijde wapenen, die aan Joncker Henric van der Borch, licenciaet in de rechten tot Duaway (Douai) in teken van vrintscap in 't jaar 1599 *met*

WAPENEN VAN VERSCHYDE GESLACHTEN

syn vereert.

Daartegenover leest men:

DEN OORSPRONCK DES ADELDOMS

Om den Adel te verkrijgen en te bewaeren,
Moet men zeer veel Deughs vergaeren
Want geleerthijdt, wijshijdt, vrintscap en eere,
Beleefthydt en verstant maecken de groote
Heeren.

Het honderdtal adelijke of wapenvoerende Heeren, die aan van den Borch in zijn album de afteekeningen van hunne wapens vereerd hebben, konde meteen uit het bovenstaande, zoo zulks noodig mogt geweest zijn, een schoone les opdoen.

Daaronder:

Het is de groodtste sothydt gewis
Adel te willen zijn dat men niet en is.

't geen ook alweer een lesje was, voor onadelijken, die toch in dat album met een wapen wilden bluffen.

Als een proef van de meestal koddige dichtwerken en rijmelarijen, waarmede het album gevuld is, schrijf ik het volgende uit, tevens als bewijs, hoe reeds vroeg in de 17e eeuw de Franschman als een wispelturig modezot beschouwd werd. Later volgen staaltjes van anderen aard.

OUWE EN NIEWE MODE.

Een seker schilder had naert leven
De natien haer dracht gegeven
Men sagh daer schotsmans blauwe muts
En Switsers flodderbroeck [1] en futs
En Conterman met klijne spooren
Met lange broeck en steert te vooren.
Men sag hoe dat den Spaenjaert stack
In nauwe mouwen en Kasjack
Gelopt geknevelt tot sijn ooren
Den Rus was schier in 't bont verlooren
Men sagh er Pool en Transilvaen
Met haer kaale bollen staen
Den Duijtscher in den buffel steecken
Een iders kleet dat scheen te spreecken
Een sagh men naeckt in 't hemt bijstaen
Die op zijn schouders had gelaen
Een stuck laecken en stof daerneven
Kant, lint en scheer was hem gegeven
Die dit sagh die docht het vremt
Dat dese kerel dus int hemt
Geschildert stont met naeckte billen
Ende sien kost naer sijn willen
Ick bad de meester om de reên
Dat dese daer dus stont alleen
Aen hem eens uyt te willen leggen
Hoort sijd d'ander 'k sal 't u seggen
Want die hier geschildert staen
Aen haere dracht kent men se aen
Soo een Fransmans sijne kleede
Mee soo was; hij stont hier mede
Maer die gij hier dus naeckt siet staen
Dat is een Fransman, die sigh aen
Geen een mannier van dracht wilt binden
Maer stadigh weer wat niews te vinden
Die nimmer blijft op een mannier
Kon ik niet anders stellen hier
Ik heb hem stof en scheer gegeven
Daer magh hy naar syn sin mee leven
Want eer it half is gedaen
Komt weer een ander mode aan
Dan heeft men aen sijn n.... [1] een heele
(Fransche winckel
Dan wederom soo slecht als eenen boeren
(kinckel
Want die na fransche mode leeft
Syn sinne veel te doen en geeft.

Deze aardigheid komt zonder de vier laatste regels en met kleine veranderingen vóór in de werken van J. van Paffenrode, Vrijheer van Ghussigny. Zijne gedichten zijn over het algemeen niet van de kieschste soort, en neemt men daarbij in aanmerking, dat ze grootendeels opgedragen zijn aan deftige lieden, en dat de in zijn uitgegeven dichtbundel [2] opgenomen bruiloftsgedichten zelfs voor hooge personaadjes met de vuilste aardigheden zijn gevuld, die men thans niet eens in de gemeenste kermisdeunen vindt, dan zeker kan niemand zoo bijzonder over het tegenwoordige zedebederf, in vergelijking met dat van vroeger, klagten inbrengen, tenzij men aanneme, dat wat vroeger alleen bij het woord bleef, thans meer tot daad geworden is.

[1] De Flodderbroek, in het midden der 16e eeuw op haar volle kracht, bestond uit een zeer wijde broek, waarvan de pijpen aan de knieën waren opgebonden. Het is onbegrijpelijk hoeveel stof er voor benoodigd was; de wijdte en lengte werden zóó overdreven, dat het flodderen dier broeken zelfs de aandacht der geestelijken trok en zij de dragers doch vruchteloos met 's Hemels straf bedreigden. De Duitschers en Zwitsers vooral munten in overdrijving uit.

[1] Hier ligt in 't origineel een inktvlek.

[2] Ik heb vóór mij den 12den druk van de gedichten van J. van Paffenrode Vrijheer van Ghussigny. Amst. 1711.

Hoe gewild waren dus die vuile snakerijen!

DE EXERCITIE TEN TIJDE VAN PRINS MAURITS.

(Vervolg van bladz. 28.)

DE SCHUTTER, ROER- OF BUSDRAGER.

Zooals wij hiervoor (bladz. 22) gezien hebben, was, vóór de Spanjaarden de musketvuurwapen, zóó zwaar echter altijd nog, dat het op een vork of kruk moest rusten.

Roerdrager of schutter (1ste commando).

ten uitvonden, de halve haak, handroer of halve bus het minst zware draagbare

'T is niet onbelangrijk hier mede te deelen, hoe de Italiaansche schrijver Billi over

die handroeren spreekt: "By de belegering van Lucca in 1430 waren de Florentijners voorzien van geschut, dat door middel van schietkruit groote steenen naar de stad slingerde. De belegerden echter, ziende dat daarmede weinig schade werd aangerigt, dreven de spot er mede en veroorzaakten daarentegen van hunnen kant den belegeraars groot nadeel met hun geweervuur, dat in Italie nog onbekend was." Woordelijk zegt hij: "zij vonden een nieuw wapen uit. In hunne handen hielden zij een soort van kolf of klaauw (van daar klaauwe- of kloveniers) waaraan een ijzeren roer (holle cylinder) bevestigd was, dat, met zwavel en salpeter gevuld, ijzeren kogels wierp. Als het schot trof, gaf het onvermijdelijk den dood en noch harnas noch schild waren een voldoende beschutting, want 't was niet vreemd, wanneer één kogel een gelid van 2 of 3 man diep doorboorde."

Zij, die van zulk een wapen voorzien waren, werden arkebusiers, haak- of busschutters, roerdragers genoemd; zij droegen den ijzeren stormhoed en een borstkuras; meerdere beschutting hadden zij niet.

Aan het eind der 15e eeuw was het deel, dat de harquebusiers van een leger uitmaakten, reeds vrij groot. Bij de Franschen was dat $\frac{1}{10}$, bij de Spaanschen $\frac{1}{3}$, bij de Duitschers $\frac{1}{6}$ deel van al het voetvolk.

Bij den slag van Grandson door de Zwitsers op onzen Karel den Stoute gewonnen, maakten zij 800 zulke bussen buit; de grooteren, die meer onder 't geschut te rekenen waren, niet daaronder begrepen.

Dat de ridderschap dit wapen, waardoor iemand zonder moed op een afstand den moedigste kon dooden, sterk verafschuwde, laat zich begrijpen; van daar, dat een gevangen roer- of busdrager dikwijls aan een onbarmhartige behandeling bloot stond.

Zooals vroeger gezegd is, nadat men de handvuurwapenen allen ligter gemaakt had, was het ondoelmatige daarvan ten gevolge van het verzwaren der harnassen gebleken. Toch bleef het roer als het minst zware vuurwapen bestaan, toen het musket ingevoerd was, en behield voortaan uitsluitend den naam van haakbus naast dien van roer of caliber, in tegenstelling van het meer zware musket.

Bragt men het laatste op 6 N. P., het roer woog niet meer dan 4 N. P., — de lengte was óók minder, zijnde slechts 1.35 à 1.4 N. el — terwijl de kogels, volgens de bepaling van Prins Maurits, moesten zijn van 20, later van 24 in één pond.

De schutters mogten volgens de order van 6 Feb. 1599 hier te lande geene "vuurroers," d. z. geweren met de Hollandsche batterij-sloten (zie bl. 23) gebruiken.

Laat ons thans zien, wat er zoo al tot de wapening van den harquebusier behoorde (zie het plaatje op blz. 25).

Zijn roer (fig. F) is in vorm nagenoeg aan het musket gelijk, alleen zijn de afmetingen kleiner, waardoor hij geen behoefte heeft aan den vorketstok. Den bandelier met de kruitmaten draagt hij niet; daarentegen heeft hij een groote kruitflesch en een flesschendrager. [1]

De kruitflesch of kruithoorn (fig. G) is gewoonlijk van been of hoorn, meestal met ingesneden figuren versierd, of wel heeft ze den vorm van fig. E, doch veel grooter, van hout of blik en met zwart fluweel overtrokken. In beide gevallen is het beslag ijzer. Het pijpje bovenaan, kan juist genoeg kruit voor één lading bevatten. Door het drukken op een veer en het omkeeren van de kruitflesch loopt het pijpje vol kruit, 't welk door het loslaten van de veer van het overige is afgesloten zooals dat nog tegenwoordig eveneens bij de kruithoorns toegaat. Aan de achterzijde der kruitflesch bevindt zich een lange ijzeren haak, die, gestoken in een der driehoekige insnijdingen in den flesschen-drager, de flesch daaraan doet hangen. Die flesschen-drager (fig. H) is een dik zwaar stuk leder, waarin 2 à 3 van de genoemde insnijdingen zijn gemaakt om de flesch naar believen hooger of lager te hangen. De kogelzak, waarin 12 à 15 kogels, vetlap en naald tot het doorsteken van 't zundgat, hangt daar boven, of liever maakt er een geheel mede uit, terwijl de drager eindigt in een lederen oog, dienende om de riem, waaraan ook de degen (fig. K) hangt, door te kun-

[1] Of dit wel de *ware* naam is, durf ik niet verzekeren. Die er mij een beteren voor weet te geven, zal ik daarvoor hoogst dankbaar zijn.

nen steken. Behalve op die wijze is het gevaar van verlies der kruitflesch nog voorkomen, door ze ook met koorden aan den voornoemden riem te verbinden.

Een kleinere kruitflesch (fig. E) hing ook nog aan dien riem. Daarin was het fijnere kruit, dat alleen diende om op de pan te storten. Den Schutter werd aanbevolen, om, als het kruit soms niet langer gemakkelijk ontbrandde, het met zwavel te vermengen en het vooral goed fijngestooten en droog te houden.

Verder heeft de roerdrager nog bij zich een fleschje met boomolie — eindelijk nog den lontverberger (fig. L). De laatste was een Hollandsche uitvinding. Wat de lont aangaat, deze droeg hij even als de Musketier, ook al aan zijn riem.

Het borstkuras was, zooals men ziet, afgeschaft, doch de roerdrager pronkte nog steeds gaarne met den ijzeren stormhoed. Deze uitrusting was de meest gewone — evenwel had men evengoed schutters, die den bandelier met kruitmaten, of die den gewonen hoed in plaats van den stormhoed droegen.

Om nu langen tijd te besteden tot bijwoning van de exercitie der schutters, geloof ik dat jammer zou zijn. Wanneer wij van de commando's voor de musketiers die weglaten, waarbij over de furquet wordt gehandeld, zullen wij nagenoeg de bewegingen en handgrepen voor de schutters hebben.

1. "Op u schouder u Roer wel hout ende Marcheert!"
   Om zich voor 't vuren gereed te maken, wordt hem bevolen:
2. "Van u schouder u Roer neemt!"
3. "Ende met de rechterhant om hooch hout!"
4. "In de linckerhandt u Roer neemt!"

N°. 5—20 zijn dezelfde commando's als 6—21 van den Musketier.

Alleen in plaats van het 22ste, waar het heet "U furquet sleypt," komt het 21ste van den schutter "Ende u Roer neffens u lincker sijde sincken laet!"

Verder zijn de 22ste—32 weder dezelfde als 23—33 van vroeger.

Om op schildwacht gezet te worden, commandeert men:

33. "Op u schouder u Roer welhout ende Marcheert nae de schiltwacht!"
    Op post gekomen, is het weder:
34. "Van u schouder U Roer neemt!"
35. "Ende in de lincker hant sincken laet!"
36. "U Roer wel hout!"
37. "U Roer in de linckerhant alleen hout!"
38. "U lont enz." zooals 39—43 bij het musket leert.

In het geheel heeft dus het roer één commando minder dan het musket. De harquebusier verdient dan ook minder dan de musketier; hij heeft zich minder te vermoeijen. Zagen wij dat de laatste *f* 11 à *f* 12 's maands had, de roerdrager heeft slechts *f* 8 à *f* 9.

Hiermede meen ik een vrij volledig denkbeeld gegeven te hebben van de draagbare vuurwapenen en hunne behandeling in den aanvang der 17e eeuw. Hij, die verlangt om ze in natura en in groote verscheidenheid te zien, zal daartoe weldra ruimschoots gelegenheid vinden bij de *tentoonstelling van wapenen* en andere voorwerpen tot den krijg betrekkelijk, die de Maatschappij Arti et Amicitiae te Amsterdam zich voorstelt over een paar maanden te houden, en die naar het zich laat aanzien, zeer luisterrijk zal wezen. [1]

(*Wordt vervolgd*). V. D. K.

---

[1] Wij meenen ons verpligt tot eene algemeene inzending te moeten uitnoodigen, die geschieden moet voor 23 Februarij a. s. Kosten van vervoer, assurantie enz. komen voor rekening van de maatschappij. Mondelingsche of schriftelijke inlichtingen aan 't lokaal der maatschappij te bekomen.

SPREEKWOORD.

(XVIIe eenw).

Men kent eens mans
Wijsheyt, als hij Hooft is;
Bedoelinghe, als hij ghelooft is;
Deucht, als zijnen last groot is,
Rijkdom, als hij doot is.

Gent. F. D. P.

LIEFHEBBERIJEN EN UITSPANNINGEN IN 'T LAATST DER VORIGE EEUW.

Wanneer iemand spreekt over een zaak, waarvan hij niet genoeg weet, is er natuurlijk niets anders dan iets oppervlakkigs, gebrekkigs of verkeerds van hem te wachten.

Zoo is het ook gesteld, wanneer vreemdelingen, die ons land komen zien, ter loops een paar steden beschouwen, en een beschrijving van ons land willen geven, die ons nu eens doet schateren van lagchen, dan weder in ernst boos maakt over al 't geen men ons land en onzer natie aanwrijft. Een enkele maal echter komt het ook wel voor, dat er een zoo blind ingenomen met ons is, dat hij doet denken, dat Holland een waar paradijs is.

Noch het een noch het ander is het, wat wij willen.

Welkom dus is de vreemde, die niet uit een paar dagen verblijf, maar uit een lang verkeer den Nederlander en zijn land heeft leeren kennen en met een vrij onbevooroordeeld oog rond heeft gezien. Dikwijls bevat zijn gevoelen meer waarheid dan dat van hem, die, hier geboren en opgevoed, nooit met eenig ander land heeft kennis gemaakt.

Zoo gaf in 1792 een Duitsch luitenant van het regiment Saxen-Gotha, in dienst van onze republiek, een zekere Grabner, die jaren lang hier te lande leefde en in verschillende steden in garnizoen lag, in eenige brieven een overzigt van den toestand van ons land in 't laatst der vorige eeuw. [1] Hij schijnt vrij wel met de republiek en het volk ingenomen geweest te zijn, ofschoon hij meermalen tot verbetering in sommige toestanden en inrigtingen enkele, dikwijls niet te verwerpen wenken meent te moeten geven.

In een van die brieven beschouwt hij de liefhebberijen en uitspanningen van den Hollander van dien tijd.

Nadat hij medegedeeld heeft, hoe hij, dagelijks hoorende en ziende, hoe matrozen, visschers, ambachtslieden en ligtvaardige vrouwen, al zingende langs de straat zwierden en hoe op de marktdagen honderde menschen op de hoeken van de straten naar liedjeszangers en lierdraaijers stonden te luisteren, daaruit opgemaakt had, dat de natie veel aanleg tot de muziek verried, zegt hij later van dat gevoelen geheel teruggekomen te zijn, daar de twee of drie inlandsche componisten weinig of niets beteekenden. [1]

Openbare concerten worden te 's Hage en te Amsterdam slechts zelden gegeven, tenzij men de Amsterdamsche muziek- of speelhuizen daaronder mogt willen verstaan. Dáár echter is de muziek slechts een dekmantel voor minder verheven uitspanningen.

Van den dans maakt de Nederlander nóg minder werk dan van de muziek. Openlijke bals zijn in de volkrijkste steden, den Haag en groote garnizoensplaatsen uitgezonderd, iets zeer ongewoons.

Hoe verachtelijk het dansen in vele plaatsen onder den burgerstand aangemerkt wordt, kunt gij uit deze omstandigheid besluiten, dat eene Noordhollandsche vrouw mij eens haren losbandigen zoon in deze woorden afschilderde: "Hij is een losbol, een ligtmis, een.... om kort te gaan, — de jongen leert dansen!"

Zoogenaamde redouten (gemaskerde bals) worden hier volstrekt niet geduld en zijn in vele steden wel uitdrukkelijk verboden. In Amsterdam mag zelfs niemand zich in maskerade-kleederen vertoonen, op een boete van 100 gulden of zes weken bannissement in 't tuchthuis; nademaal, gelijk de deswegens uitgevaardigde publikatie van 1783 daarbij voegt, zulks tot niet anders dienen kan, dan om slecht gespuis met brave lieden onder een te vermengen, waardoor aldus gele-

[1] Brieven over de Vereenigde Nederlanden, door J. Grabner, Haarlem, 1792.

[1] Welligt had de schrijver gelijk, dat het hier in dien tijd (1792) zoo geschapen stond. Of het vroeger anders gesteld was, behoeft men tegenwoordig slechts aan des schrijvers landgenooten te vragen, waarvan er zijn, die niet aarzelen te verklaren, dat de eeuw van 1450 tot 1550 in de geschiedenis der muzijk eigenlijk den naam verdient van de *Nederlandsche* eeuw.

genheid wordt gegeven om de burgerlijke tucht en goede zeden met voeten te treden, en over 't algemeen de veiligheid der stad daardoor gevaar zou kunnen loopen.

Vauxhalls heeft men wel in eenige steden gedurende de kermis geopend; doch zij bestaan alleen uit een paar lange armhartige vertrekken, die zéér verlicht zijn, maar voor 't overige met de vauxhalls te Londen en te Parijs niets gemeens hebben.

Gij zult misschien vragen: "welke verlustigingen hebben dan de Nederlanders, indien zij die niet scheppen uit de drie voorname bronnen des vermaaks, het tooneel, [1] den dans en de muziek? Die menschen kunnen toch niet altoos in bezigheden gewikkeld zijn, of hunne famielje-gezelschappen bijwonen?"

"Zij zijn en doen zulks ook in der daad niet, mijn vriend! maar hebben menigerlei nationale vermaken; zij hebben hunne kolfbanen, zeilpartijen, harddraverijen, meer andere spelen en de zoogenaamde liefhebberijen. Dit laatste woord beteekent in een uitgestrekten zin alles, waarmede iemand, behalve zijne beroepsbezigheden, zich met zekere geestdrift, hoewel alleen tot zijn genoegen, onledig houdt. In dezen zin gebruikt de Nederlander hetzelve, wanneer hij om een gevoelloos en bekrompen mensch te kenmerken, hem "een mensch zonder liefhebberij" noemt." Onder de liefhebberijen nu noemt de schrijver de knipkunst of de bekwaamheid om allerlei zaken uit papier te knippen, van welke kunst hij slechts in de Duitsche kloosters óók eenige sporen gevonden had. Men kent ze, die knipsels, uit wit papier gesneden en dan op donkeren grond geplakt. Zij zijn nog wel eens hier en daar in lijsten achter glas opgehangen. Die liefhebberij dagteekent echter reeds van veel vroeger. Gewoonlijk is het belangrijkste daaraan het groote geduld van den vervaardiger. Toch, zegt de schrijver, van die dingen gezien te hebben, die op twintig dukaten en méér waarde geschat werden. Borduren, teekenen, schilderen, 't verzamelen van kunstvoortbrengselen van allerlei aard, van delfstoffen, schelpen enz. enz. vormden even als thans de verdere liefhebberijen. [1]

De liefhebberijen, zegt hij verder, zijn van verschillenden aard. Aldus heeft hij eenige boeren in Noordholland de vaardigheid, waarmede zij moeijelijke rekenvoorstellen spoedig wisten op te lossen, *hunne* liefhebberij hooren noemen.

Andere boeren weder hebben hunne porceleinkasten gevuld met bestrikte bruiloftspijpen van hunne geheele famielje. 't Is aardig, maar er hoort een goed geloof bij; daarenboven geeft niemand er iets in 't minste om, of Jaap of Piet of wie ook uit zulk een pijp gerookt hebben. De verzamelaar te Rotterdam, waarvan de schrijver ook al gehoord had, en die een aanzienlijke som gelds verspilde aan alle mogelijke soorten van schoenen en knoopen, hoorde weder tot een andere soort van liefhebbers; hij, ten minste, moest, om aan zijne liefhebberij wat te hebben, iets van volkenkunde en van de verschillende tijden weten; daartoe moest hij de wetenschap in den arm nemen.

Bespottelijke liefhebberijen waren er even als thans, b.v. de verzamelingen van gouden en zilveren zweepen, door de paarden van de eigenaars of door die van hunne voorvaders gewonnen bij harddraverijen. Hoe zot! Waren 't nu nog verzamelingen van *paarden* geweest, dan was 't iets anders. Mooije zweepen of zweepen van verschillende natiën, dan kon 't er ook nog door; maar *gewonnen* zweepen, — dat is even zot als de verzamelingen van medailles, behaald voor zeldzame bloemen, gekweekt door de kennis van betaalde tuinlieden.

De liefhebberij in zeldzame bloemen was ook toen al aan de orde, en is 't wel wonder? welk mensch heeft geen pleizier in bloemen,

[1] Aan het tooneel heeft de schrijver een geheelen brief gewijd, waaruit welligt later een en ander medegedeeld zal worden.

[1] Men behoeft slechts het groot getal en de uitgebreidheid van de catalogussen der verkoopingen van verzamelingen uit dien tijd na te gaan, om overtuigd te worden hoe die lust tot verzamelen algemeen was. Waarom is dat tegenwoordig zooveel minder geworden? Zou 't bezoeken van koffijhuizen of kransjes (in Amsterdam collesies) zooveel aangenamer en nuttiger zijn, dan 't besteden van zijne vrije uren aan de beoefening van de een of andere kunst of wetenschap?

al zijn 't nu juist niet de zeldzamen, die zeker niet altijd de fraaisten zijn. Dat woord *zeldzaam* is de zwakke zijde van de liefhebberijen. Hoe ligt vervalt de liefhebber in de fout, van zich niet te vreden te stellen met iets wat fraai, goed en bewonderens waard is, maar hoe spoedig wil hij iets hebben, wat zijn makker in 't verzamelen *niet* heeft. Dit baart jalouzy, soms vijandschap tusschen anders beste vrienden.

Met deze filosofische beschouwingen echter houdt zich onze luitenant niet op, maar gaat over tot de beschrijving van de nationale spelen.

De kolfbaan meent hij, dat alleen in de Nederlanden bekend is. 't Is in ieder geval hier ook thans *nog* genoeg in trek, zoodat het niet noodig is dit spel te beschrijven. Voor de gezondheid en om den speler een nuttige beweging, een geoefend oog te bezorgen, is het stellig bijzonder geschikt. Gewoonlijk werd het slechts om het gelag gespeeld; maar dikwijls ook lieten de kasteleins, die kolfbanen hadden, om den prijs spelen, meestal uit een met zilver beslagen kolf bestaande.

Het varen met eigen jagten en boeijers zal wel altijd een plaats onder de volksvermaken blijven bekleeden. Destijds deed men dat nog meer dan thans; ook waren de vaartuigen fraaijer beschilderd, meer met beeldhouwwerk en verguldsel versierd en hadden prachtig gemeubelde kajuiten. Die aan de hooge collegien behoorden, spanden natuurlijk de kroon. Ook van de spiegelgevechten, van het zoogenaamd admiraalzeilen werd veel werk gemaakt. De fraaiste vaartuigen met al hunne vlaggen, wimpels en haneveeren versierd, worden als twee vijandelijke vloten verdeeld; onder 't gedonder van 't geschut begint het gevecht, dat echter alleen bestaat in het zeilen om het hardst. De toeschouwers gingen, evenals bij de harddraverijen in Engeland en Frankrijk, weddingschappen aan op de vaartuigen, die zij 't meest als snelzeilers meenden te kennen. Alles eindigde, zooals altijd, met een vrolijken maaltijd.

In 't klein werden die wedvaarten ook in de dorpen gehouden, vooral in de provincie Holland. Alsdan waren de mededingers, in plaats van heeren, slechts boeren, schippers en visschers. De herbergiers loofden als prijzen vlaggen uit, die door de verteringen der deelnemers en toeschouwers rijkelijk betaald werden. De naijver was daarbij even sterk als die van de heeren; toch was die liefhebberij, sinds de geest van partijschappen onder de mindere standen nog meer dan onder de hoogeren woedde, zeer verminderd.

De harddraverijen worden als volksvermaak ook niet vergeten. Veel verandering is daarin niet gekomen. Of dezelfde schurkerijen, waarvan de luitenant spreekt, nog gebeuren, weet ik niet; een ander zou ons misschien beter kunnen onderrigten, of thans soms nog die harddraverijen alleen geschieden, om het een of ander paard, waarover men in onderhandeling is, een zweep, (de destijds meest gewone prijzen) te laten winnen, daar het paard voor den kooplustigen liefhebber alsdan eenige honderd guldens meer waard was. In dat geval wisten de deelnemers, die op zekere wijze omgekocht waren, vooraf reeds met genoegzame zekerheid, welk paard den prijs behalen zou, ten ware dat eenig ongenoode gast, daar tusschen in komende, hen een verkeerde rekening deed maken. Dit gebeurde somtijds en gaf aanleiding tot menigerlei geschil.

Den schrijver was het niet bekend, of de winners ooit bezongen werden; wel vond hij de portretten van Malle-Jan en van Ruin *van de hooge linde*, die voor 20 jaren, dus in 1770—80, de matadors bij alle harddraverijen waren, ten minste op tien plaatsen aan den muur hangen tegen éénmaal de portretten van de beroemdste Nederlandsche tooneelspelers Punt en Corver. De genoemde paarden liepen twee honderd roeden of het vijfde van een uur gaans in één minuut, en dat niet in galop, maar steeds in den draf.

Vervolgens komt hij aan het schaatsenrijden, waarbij alles zich juist toedroeg als nog bij het tegenwoordig geslacht.

Juist een jaar vroeger, dus in 1791, was in den Haag door een Zwitser de kunst uitgevonden, om het schaatsenrijden des zomers na te bootsen, en wel door onder de schaatsen vier radertjes te plaatsen, even als wij 't op het tooneel soms zien en zooals nog onlangs de bekende Amerikaan

Füller zijne kunsten vertoonde. Daar men er echter slechts op effen wegen mede kon rijden, maakte die kunst weinig opgang.

Wat men tegenwoordig niet zooveel meer ziet als toenmaals, 't zijn de ijsschuitjes, gewone schuiten, waaraan bij den voorsteven een plank vastgenageld is, die aan elk der einden een schaats heeft. Een ander glad stuk ijzer wordt aan den achtersteven aangebragt, terwijl een groot ijzeren mes aan het roer is bevestigd, om de behoorlijke streeklijn te geven. De groote zeilen verschaffen een ongehoorde snelheid aan de vaart. Een, zoo hij het noemt *kluchtig*, voorbeeld geeft de schrijver daarvan aan, waarvan de één de kluchtigheid, de andere de waarheid niet zal kunnen inzien:

"Een jong Hoogduitsch kandidaat, die te Amsterdam onlangs in zeker huis, als gouverneur der kinderen geplaatst was, wilde het zeer beroemd dorp Zaandam bezien en begaf bij eene bekwame gelegenheid zich derwaarts. In de herberg zijnde, kwam hij in gesprek met een Amsterdamsch Heer, die met zijn ijsschuitje daar was aangekomen, en hem aanbiedt, hem mede naar de stad te nemen. De Duitscher weigert deze aanbieding niet, en beide gaan met elkanderen te scheep. De beleefde Amsterdammer raadt zijnen passagier aan, om zich op den bodem van de schuit neer te leggen, ten einde zich beter voor de koude te beveiligen. Naauwelijks had deze dien raad gevolgd en zich in zijnen schanslooper wel ingewikkeld, of zijn reisgenoot maakt hem bekend, dat zij ter plaatse gekomen zijn waar zij wezen moeten. De gouverneur merkt dit aan als korstwijl, maar klimt evenwel aan land, en wordt met eigen oogen overtuigd, dat hij zich inderdaad te Amsterdam bevindt. Dewijl Zaandam vijf kwartier uurs van die stad af is, en hij dezen weg in weinige minuten terug afgelegd heeft, kan hij de zaak onmooglijk begrijpen; hij verhaalt ze aan zijn heer als een wonderwerk en beweert stijf en sterk in zijnen eersten ijver, dat de Satan daarmede gespeeld moet hebben."

Zoo ver de anecdoten-verteller; hij, die gelooft, dat de Duitscher hem wat op de mouw zoekt te spellen, weet ten minste, wat men in dien tijd onder een kluchtige anecdote verstond.

(*Wordt vervolgd.*)

DOOP VAN PRINS WILLEM III.

Op den 15 Januarij 1651 had in den Haag onder treurige omstandigheden de doop plaats van den prins Willem Hendrik, later den zoo beroemden Willem III, die den 8ste van die maand geboren was, juist 8 dagen na den dood zijns vaders. De geheele stoet reed in met zwart rouwlaken behangen karossen naar de Groote kerk, begeleid door een groot getal hellebardiers, aan weerszijden der karossen loopende. Aan 't kerkhof, dat tot aan de kerk geheel met zwart laken belegd was, gekomen, stapte men uit. Vooraan ging de oudste dochter van den heer van Brederode, dragende den jongen prins in een lang kleed, dat, onder hare armen doorgaande, weder over de armen van vier adelijke juffers nagedragen werd; vervolgens volgde des Prinsen grootmoeder, Amalia van Solms, de weduwe van Frederik Hendrik gaande tusschen Graaf Maurits en een Engelsch Heer. Achter haar liep de koningin van Bohemen en andere hooge personages, de Staten-Generaal der vrije vereenigde Nederlanden, de Staten van Holland, West-friesland en Zeeland, de gedeputeerden van Delft, Leijden en Amsterdam. Eindelijk de Heer Veldmaarschalk van Brederode met sommige gezanten en verderen adel. De oude Prinses-weduwe, Amalia van Solms, hield den prins ten doop, in tegenwoordigheid van een ontelbare menigte, en onder het gelui van de klokken, waarna de stoet in dezelfde orde weder naar 't Hof terugkeerde.

DE WIJDVERMAARDE ROMAN VAN DE VIER HEEMSKINDEREN.

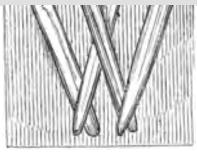

ie uwer hoorde niet menigmaal, wanneer hij vier jongelieden ontmoette, die vriendschappelijk en vertrouwelijk bijeen waren, de opmerking maken: 'daar hebt ge de vier Heemskinderen." Hoe dikwijls hebt ge zelf die woorden gebezigd, zonder regt te weten, wat of wie eigenlijk die Heemskinderen waren.

Toch was eens de geschiedenis of liever het dichterlijk verhaal, de roman van die vier gebroeders een der meest gelief koosde vertellingen voor onze voorouders, en gedurende een reeks van eeuwen zóó algemeen bekend en bemind, dat zij ten onderwerp strekte aan gevelsteenen en uithangborden en zelfs de jeugd er vroegtijdig mede vertrouwd gemaakt werd, door haar bij het Sint-Nikolaasfeest te verrassen met het beeld van het paard met zijne vier ruiters, dat, hoewel om zijn verlokkend zoet door de kleinen spoedig verslonden, toch telken jare weder frisch en ongeschonden uit den oven te voorschijn draafde.

Aan vorstenhoven en op ridderverblijven werd zulk een legende natuurlijk het eerst gehoord; weldra echter werd ze ook het eigendom van het volk, en nog tot in de vorige eeuw wist zij met al hare wonderlijke voorvallen en bovennatuurlijke heldenfeiten voor burger en boer menigen langen winteravond te verkorten, daar zij, talrijke malen en in verschillende vormen gedrukt en herdrukt, in duizende handen was gekomen. Evenwel is dit verhaal niet van Nederlandschen of Belgischen, wel van Fran-

schen oorsprong. 'T behoort tot de zoogenaamde Karelromans, verhalen, die allen den nooit genoeg geëerden Karel den Groote, den Keizer, die zijnen tijd een paar eeuwen vooruit was, met zijne twaalf paladins of gezellen om zich gegroept, tot hoofdpersoon hadden. Keizer Karel, van wien wij in de kapel van het Valkenhof te Nijmegen nog altijd een aandenken hebben, leefde, zoo als ieder weet, van omstreeks 742 tot 814; doch de bewuste romans zijn van lateren tijd, minstens wel drie eeuwen na zijnen dood vervaardigd of liever tot één verhaal bijeengebracht.

Het Nederlandsch geslacht der van Arkels heeft steeds de legende bewaard, hoe een zekere Heyman van Arckel een koningsdochter schaakte en in zijnen echt met vier zonen gezegend werd, dus vier Heyman's kinderen, die op een der Arkelsche kasteelen te Heukelom afgebeeld stonden, met hun vieren op één paard gezeten. Welligt heeft dit mede gewerkt, den roman hier te lande zoo geliefd te maken.

Menigeen zal misschien bij het lezen van de wonderlijke avonturen medelijdend de schouders ophalen en spotten met hen, die zich vermaken konden met het lezen van zooveel onwaarschijnlijks en onmogelijks. Toch zijn er vele zoogenaamde historische romans uit latere tijden, die uit even groote onwaarschijnlijkheden zijn zamengesteld en toch, wijl ze de lezers in een voortdurende spanning houden, letterlijk verslonden worden.

Bij een heldenroman als deze heeft men zich natuurlijk te wapenen tegen weekhartigheid. Weinige bladzijden komen er in voor, die niet met bloed bevlekt zijn, moord en doodslag is schering en inslag, en 't geeft een aangenaam rustpunt, wanneer men van tijd tot tijd eens een blijk van edeler gevoelens tegenkomt of onthaald wordt op

de guitenstreken van den ouden Madelgijs.

Om de legende der Heemskinderen in haar geheel te geven, zou hier niet te pas komen; wij willen dus alleen den hoofdinhoud mededeelen.

Het was feest aan het hof van Keizer Karel, zooals men de gewoonte had, jaarlijks op den verjaardag van zijne krooning in 't jaar 800 feest te vieren. Al wat voornaam was, vereenigde zich daar; tot zelfs de Paus was tegenwoordig, en natuurlijk ook een tal van adelijke vrouwen. Zoo bevonden zich ook onder de gasten de Heer Heymijn, graaf van Ardennen en Aymerijn van Nerboen, een paar ridders, die den Keizer dapper en trouw gediend hadden, zonder daarvoor ooit eenige belooning ontvangen te hebben.

Heer Huygen van Ardennen, hunnen neef, die niet schijnt geweten te hebben dat ondank 's werelds loon is, hinderde dit geweldig, zoodat hij te midden van het feest voor den Keizer trad en hem in gepaste bewoordingen onder 't oog bragt, dat in deze onregt was gepleegd. De Keizer echter scheen geen lust te hebben zijn begane fout te erkennen en te verbeteren, en werd, toen Huygen in heftiger taal vervolgde, zóó woedend, dat hij zijn zwaard trok en Huygen zijne familieliefde met den dood deed bekoopen.

Zulk een dood ongewroken te laten, zou geheel tegen de zeden der middeleeuwen gestreden hebben. Huygen's ooms en hunne vrienden sprongen woedend op, en weldra bood de straks nog zoo prachtige feestzaal met haren feestdisch een geheel ander tooneel aan. "Wraak, wraak!" weergalmde in de zaal en daar buiten. Weldra geraakten de beide partijen handgemeen en konden eerst door den invallenden nacht gescheiden worden, na elkander groote verliezen te hebben toegebracht. Haymijn en zijne volgelingen weken wel, doch de krijg duurde toch voort. Keizer Karel geen einde ziende aan dat moorden en verwoesten, riep ten laatste zijne voornaamste vazallen ter vierschaar op, waarvan het gevolg was, dat Haymijn's geslacht en volgelingen ten lande uitgebannen werden. Deze haastten zich te vlugten, en moesten, daar hunne achtergelaten goederen verbeurd verklaard waren, in 't vervolg met vechten en rooven den kost trachten te verdienen. Zestien jaren maakten zij den schrik van die streken uit en roofden tot voor de poorten van Parijs. Eindelijk begon dit Karel's vazallen, die nooit tot rust konden komen en steeds tegen hen op moesten trekken, te vervelen; zij smeekten dus den Keizer, vrede met Haymijn te maken. Hij was hiertoe lichtelijk te overreden, gemakkelijker dan Haymijn, die niettegenstaande hem aangeboden werd negenmaal zooveel goud, als zijn doode neef gewogen kon hebben, te zullen ontvangen, niet eerder den vrede wilde sluiten, dan nadat de Keizer daarenboven vrouw Aye, zijne zuster, aan Haymijn tot gade toegestaan en tevens al de verbeurdverklaarde goederen aan hem en zijne volgelingen teruggegeven had.

De ontmoeting der aanstaande zwagers was zoo hartelijk, als men zich dat kan voorstellen van een paar menschen, die elkander gedurende een tal van jaren alle mogelijke nadeelen hadden toegebragt. Karel vroeg ootmoedig om vergiffenis voor den door hem in drift beganen moord, en alles kondigde rust en vrede in de toekomst aan. De bruiloft werd met alle statie voltrokken, de feesten duurden veertien dagen, doch onder al die vreugde kon Haymijn toch maar den moord van zijn goeden neef niet vergeten, ofschoon die hem goud en eene vrouw opgeleverd had. Een voorwendsel tot verbreking van den vrede was spoedig gevonden, vooral daar Karel niet onduidelijk liet bemerken, dat hij er niet bijzonder op gesteld was het gezelschap zijns nieuwen zwagers bij voortduring te genieten. Na den Keizer zijn handschoen tot uitdaging toegeworpen te hebben, vertrok Haymijn met zijne vrouw naar zijn kasteel van Pierlepont, vierde daar feest met zijne vrienden en verklaarde bij 't maal, aan Karel alle mogelijke afbreuk te zullen doen, natuurlijk tot groot verdriet van zijne arme vrouw Aye.

Dat het feest lang duurde en de wijnbeker daarbij goed aangesproken was, zou men opmaken uit den vreeselijken eed, dien Haymijn, in zijn slaapvertrek gekomen, uitsprak. Hij bezwoer, dat hij Karels geslacht, ook de kinde-

ren, waarover Karels zuster ooit moeder (dus hij zelf vader) mogt worden, van het leven zou berooven. De angst zijner vrouw is ligt te begrijpen, daar zij, zooals wij later zien zullen, dien eed in vollen ernst opnam.

Weldra vertrok Haymijn volgens de vreemde gewoonte der ridders naar den oorlog, die steeds wel ergens te vinden was. Vechten was om zoo te zeggen hun ambacht, en 't gaf hun, zoo zij er goed afkwamen, eer, roem en voordeel; en als zij dan daarbij nog 't geluk hadden, hun zwaard tegen de Heidenen of Sarracenen te kunnen keeren, waartoe er destijds nog al gelegenheid was, zoo deden zij tevens in hun oog als Christenen een verdienstelijk en Gode welbehagelijk werk. Haymijn vertrok alzoo.

Intusschen had vrouwe Aye, gedachtig aan den door haar man gezworen eed, voor hem verzwegen, wat ze in een ander geval hem stellig zoo gaarne medegedeeld zou hebben. Zij volgde den raad, haar door een jonkvrouw, de eenige, die in haar geheim deelde, gegeven, om in een klooster hare bevalling af te wachten. Weldra werd zij moeder over een zoon, dien zij Ritsaert liet noemen en dien zij heimelijk deed opvoeden. Juist bij tijds keerde zij huiswaarts, daar de valbrug van 't kasteel op denzelfden dag niet alleen voor de burgtvrouw, maar ook voor den burgtheer moest neergelaten worden.

Niet lang echter had Haymijn rust op zijn kasteel; hij ging daarom spoedig op nieuw de wereld in. Zijne vrouw daarentegen moest weder het klooster te baat nemen, waar zij weldra een tweeden zoon bij den doop den naam van Adalaert kon doen geven. Terzelfde plaatse werd ook haar derde zoon Writsaert geboren, en steeds bleef het geheim bewaard.

Ten derde male na een zevenjarige afwezigheid kwam de reeds doodgewaande Haymijn weder opdagen, om na van zijne bekomene wonden genezen te zijn op nieuw te vertrekken.

Toen vrouw Aye voor de vierde maal uit het klooster terugkwam, was Heer Haymijn, zonder er iets van te vermoeden, vader van vier zonen, de vier Haymijnskinderen, later verbasterd in Heemskinderen. De jongste, Reynout, was buitengewoon groot en sterk, even als zijn neef Lodewijk, de zoon van den Keizer, die denzelfden leeftijd had. Toen zij vijftien jaren waren, won Reynout het echter verreweg van hem.

Langzamerhand werd keizer Karel een dagje ouder en hij begon naar rust te verlangen; daarom dacht hij er over, om aan zijn zoon Lodewijk het bestuur zijns rijks op te dragen. Hij riep hierover het gevoelen in van een daartoe bijeen geroepen vergadering, waartoe al de edelen in zijn rijk waren uitgenoodigd. Men bragt hem onder 't oog, dat hierin geen besluit genomen kon worden, zoolang een der edelste mannen, Heer Haymijn, niet in de vergadering zijn gevoelen had doen hooren.

Karel moest toestemmen, dat men gelijk had. Doch om onzen vriend aan het hof te krijgen, was gemakkelijker gezegd dan gedaan. Niemand had grooten lust zich met de taak te belasten, hem die uitnoodiging te boodschappen, want, ofschoon Haymijn wel oud en zwakker was geworden, wie waagt zich gaarne in het hol van den leeuw, al is die ook wat oud?

Toch werden er vier ridders, waaronder wij een Willem van Oranje ontmoeten, gevonden, die het wilden wagen, en die zich dan ook op 't kasteel van Pierlepont lieten aanmelden.

Dáár zat Haymijn midden onder zijn hofstoet van ridderen en edelvrouwen, — somber zwijgen heerschte in de zaal. — Zelfs toen Graaf Roelant namens zijne medeafgezanten zich van zijn opdragt kweet tot twee malen toe, verwaardigde Haymijn zich nog niet, een enkel woord tot antwoord te geven.

Eindelijk waagde vrouwe Aye het, haren vrienden van voorheen welkom te heeten en bad haar gemaal voor zijn eigen eer, zich niet alzoo, als een boer, te gedragen. Dit was het sein tot uitbarsting. Een vuistslag deed der arme vrouw neus en mond aan 't bloeden springen en wierp haar ter aarde. Door hare vrienden opgeholpen, verzekerde zij, om hen te doen bedaren, dat zij geen pijn gevoelde, ging naar haar man, kuste hem en herhaalde haar verzoek, toch te willen antwoorden.

Haymijn had berouw over 't gebeurde, en

verontschuldigde zich. Hij toch was de ongelukkigste man, zij de ongelukkigste vrouw ter wereld: zij toch hadden immers nooit het geluk mogen smaken, kinderen te hebben. Kinderloos stervende, zoo zouden hunne bezittingen aan de kroon van dien Lodewijk komen. En zou hij nu zelf dien gehate moeten kroonen?

De vrouw herinnerde hem aan zijn eed. Had hij niet gezworen, om de kinderen, die ze mogten krijgen, te dooden? Toen hij verklaarde, dat die eed niet gemeend was geweest, en een nieuwen eed zwoer, dat hij zijn kinderen goed behandeld zou hebben, zoo hij ze slechts gehad hadde, toen nam zijne vrouw hem aan de hand en bragt hem voor een gesloten geheime kamer, waarin hij zijne kinderen zou vinden.

Juist hadden de jongelui het daar niet naar hun zin; het eten, wat ze kregen, beviel hun niet, en vooral de jongste, Reynout, speelde zoo schrikkelijk op, dat Vader Haymijn, die buiten de deur stond, hem dadelijk aan zijn brutale taal voor zijn zoon herkende. Van vreugde trapte hij de deur naar binnen, waarover Reynout zoo dol werd, dat hij zijn vader over een bank op den grond wierp. De oude werd waarlijk bang en riep uit, dat hij zijn vader was en hem tot ridder zou slaan. Reynout verklaarde dat het hem leed deed, zijn vader geslagen te hebben. Daarop kuste de oude man zijne zonen, maar vooral Reynout, zóó hartelijk, dat dezen de lippen aan 't bloeden raakten, 't geen den jongen driftkop alweder in toorn deed ontsteken, dien hij alleen inhield, omdat het zijn vader was, die hem zóó hartelijk gekust had.

Gelukkiger sterveling dan Haymijn was er niet te vinden; zoo op eens vader te zijn van vier zulke knappe jongens! Hij leidde ze de zaal binnen, waar hij ze tot ridders sloeg en hun zijne goederen vermaakte. De drie oudsten kwamen er het slechtst af, daar Reynout *alles* kreeg; de anderen moesten hun eigen fortuin zoeken. Die jongen was zóó groot en zóó lang, dat zijn vader op een bank moest klimmen, om hem den ridderslag te kunnen geven.

De moeder had reeds lang voor prachtige wapenen gezorgd; de vader liet thans de paarden voorbrengen. Het sterkste ros werd natuurlijk voor Reynout uitgezocht; hij probeerde het met een vuistslag, die het dood neer deed vallen. Een sterker viel hetzelfde lot ten deel. Een derde zakte met gebrokene lenden ineen, toen Reynout er op wilde springen. De oude Heer had in dit alles groote pret. "Voor *u* weet ik een beter ros, dat van een drommedaris stamt, het ros Beyaert [1], wat niemand om zijn sterkte durft naderen." Dat was een kolfje naar Reynouts hand. Met een flinken stok gewapend, ging hij den toren binnen, waar Beyaert stond, die hem vrij onvriendelijk met een vreeselijken slag met een der achterpooten begroette. Reynout viel eerst bewusteloos neder, maar het gelukte hem toch, na lang worstelen, het paard te bestijgen, en voort ging het als de wind het veld in! Het wonderdier deed sprongen van veertig voet. Het had thans zijn meester gevonden. (*Wordt vervolgd.*)

VONNIS VOOR EEN LAFAARD.

Op 22 Julij 1852 werd onze haringvloot door de Engelschen onder den admiraal Blake aangevallen en verloor nagenoeg een dertigtal buizen. Van de 12 schepen, die de vloot beschermden, werden er 11 door den vijand genomen. Het 12 schip was op den loop gegaan en had de anderen in den steek gelaten. Natuurlijk werd de kapitein bij zijn thuiskomst gevangen genomen en waarschijnlijk tot de galg veroordeeld. Hij schijnt echter op de eene of andere wijze gratie verkregen te hebben, daar in zijne plaats een zwijn werd opgeknoopt. Vernederender straf voor een krijgsman was er wel niet te bedenken.

STRAATVOOGD.

Tot in de 17e eeuw werden de vrouwen, zoo wel ongehuwde meisjes als weduwen, in regtszaken als onmondig beschouwd, en moesten daarom een Voogd kiezen, Straatvoogd genoemd. Bij verkoop van onroerend goed bleef te Amsterdam deze gewoonte nog tot in het laatst der vorige eeuw in gebruik.

[1] Destijds hadden, zooals ook nu nog, de goede paarden hun eigen namen.

LIEFHEBBERIJEN EN UITSPANNINGEN IN 'T LAATST DER VORIGE EEUW.

(Vervolg van blz. 63).

Al deze uitspanningen zijn vrij onschuldig, sommigen zelfs nuttig; van daar dat ze, al mogen sommigen ook minder in de mode zijn dan vroeger, welligt nooit geheel in onbruik zullen geraken.

Er waren echter andere volksvermaken, die meer bij barbaren thuis behoorden en die door de beschaving geheel verdrongen zijn. Er mogen zich onder de oudere lezers nog velen bevinden, die die zoogenaamde vermaken meermalen hebben bijgewoond, onder de jongeren zal dat met zeer weinigen het geval zijn.

De schrijver noemt daaronder het katkneppelen, het trekken van de gans en het vogelsnijden, waarbij het palingtrekken kan gevoegd worden. Daar ik zelf nooit iets van dien aard heb bijgewoond doe ik het best, woordelijk af te schrijven, wat hij er van zegt.

"Het vogelsnijden is een hatelijk spel en weinig minder afschuwelijk dan de hanengevechten in Engeland. Men bindt een gans, haan of anderen vogel, bij de beenen aan een touw, 't welk acht of negen voeten hoog boven de aarde tusschen twee palen is gespannen, die tamelijk verre van elkander staan. De spelers worden vervolgens door het binden van een doek voor de oogen geblind, en men wijst den prijs toe aan den zoodanige, die in een vollen draf den vogel den kop weet af te snijden.

"Het ganzentrekken is nog barbaarscher en geschiedt op de volgende wijze. Men spant een dik touw tusschen twee hooge palen, dwars over een vaart of rijweg, naarmate dit wreed schouwspel te water of te land zal vertoond worden, aan welk touw een gans, wier kop met vet of olie besmeerd en glad gemaakt is, bij de beenen wordt opgehangen. De lieden, die deze gans trekken zullen, worden alsdan in een wagen of schuitje zoo snel maar immer mogelijk is, de een na den ander regt onder den vogel heengevoerd en — die het arme dier den kop afrukt, wint den prijs, welke even als bij het vogelsnijden in een mes met zilveren beslag of iets dergelijks bestaat. Dewijl de gans zóó hoog hangt, dat men haar niet dan met moeite bereiken kan, en haar glad gemaakte kop zeer ligt door de handen glijdt, vallen doorgaans verscheiden dezer spelers van den wagen af, of van de schuit in het water, eer een hunner het geluk heeft den prijs te behalen. (Het palingtrekken is meen ik, in denzelfden geest.)

"Het kat-knuppelen is een waardig tegenstuk tot de beide voorgenoemde spelen. Om deze liefhebberij te verrigten, steekt men een levende kat in een ton, kuipt ze toe en hangt dezelve op aan een touw, 't welk aan twee op eenigen afstand van elkander staande palen in dier voege vastgemaakt wordt, dat de ton heen en weder slingeren kan. Nu gaan de spelers twintig of dertig schreden van dáár staan, en werpen, ieder op zijn beurt, met een knuppel naar de ton, tot eindelijk een van hen den bodem inwerpt en de kat daaruit komt springen. Deze heeft alsdan het spel gewonnen. Lieden, die minder ongevoelig zijn, nemen hiertoe een groote lederen bal, in plaats van een kat.

"Alle deze genoemde spelen, die gedeeltelijk even barbaarsch als gevaarlijk zijn, ken ik alleen van hooren zeggen, want ze raken ook hoe langer hoe meer uit de mode, (dat was dus reeds in 1792). De boeren en matrozen, die zich daarmede inzonderheid plagten te vermaken, doen zulks tegenwoordig veel liever met verscheiden soorten van balspelen, waaronder eenigen zijn, die niet weinig oefening en kunst vereischen."

Van de kermissen zegt de schrijver zeer weinig. Om tot nut van den handel te dienen, zooals de Leipziger en andere missen, vindt hij ze onnoodig, maar

"het voornaamste oogmerk derzelven schijnt

enkel het vermaak des gemeenen mans ten doel te hebben, ten einde hem ten minste éénmaal in 't jaar gelegenheid te geven om zijn zuinig bijeengebragte spaarpot naar eigen goeddunken te verteeren en ze of in handen te leveren van omreizende tooneelspelers, koorddansers, kunstige paardeberijders, balanceerders, marionettenspelers, chineesche schimmen, goochelaars, kwakzalvers en hansworsten, of daarvoor zijn huisgezin in een speelhuis of wafelkraam op een flesch wijn te onthalen."

Ook het St. Nicolaasfeest noemt hij onder de volksvermaken. "De opgeschikte winkels, de zwermen kijkers en koopers brengen in de steden een levendigheid, een gewoel en een vrolijkheid onder het volk, die men anders het geheele jaar door niet bespeurt. Ongelukkig ontaardt die pret bij den ruwen hoop dikwijls in krakeel en vechtpartijen." — Wat hij verder van kinderpret zegt, en over het bang maken der kinderen, is zeker waar, doch wij kunnen het overslaan en zien, wat hij over de speelreisjes mededeelt.

"Wat de speelreisjes betreft, moet het wel een zeer arm huisgezin wezen, bijzonder in de provincien Holland en Zeeland, 't welk niet iederen zomer een speelreisje te water of te land onderneemt. Men ontmoet dikwijls wagens en schuiten, opgepropt vol met zingende, kussende en drinkende jongelingen en meisjes en meent in dezelve een troep bacchanten te zien; terwijl het ondertusschen alleenlijk lieden zijn, die een speelreisje doen en deze moedwilligheden mede onder de voorrechten der vrijheid tellen. Ik kan ze intusschen om die reden niet zoo zeer verdenken; want een ieder heeft het recht zich op zijne wijze te vermaken; genoeg, wanneer hij zich maar in dier voege vermaakt, dat daarop geene knagingen van zijn geweten volgen, en dit laatste is zeer zelden het geval bij deze speelreisjes. Men schertst, lacht en drinkt, en keert moede, maar toch vergenoegd, wederom naar huis. Zoo dikwijls men naderhand elkander bezoekt, geniet men alle vroegere speelreisjes op nieuw; men spreekt daarvan met verrukking, waarbij de verbeeldingskracht zich ongemeen werkzaam betoont en het verhaal met zulke bekoorlijke omstandigheden opsiert, als bij de daad zelfs geenzins plaats hadden. Deze reizen gaan gemeenlijk niet verder dan tot een nabij gelegen stad of bezienswaardige landstreek; doch welgestelde lieden rekken ze ook somwijlen uit tot in andere provincien, ja zelfs tot Kleef toe, en streelen hun zelve alsdan met de verbeelding, dat zij in Duitschland geweest zijn. Dewijl nu omstreeks Kleef morsigheid en bedelarij beiden in de hoogste graad heerschen, is het uit dien hoofde, niet slechts onder de geringere, maar ook onder de voornamere klassen gansch geen ongewone zaak te gelooven, dat het geheele Duitsche rijk de eigenlijke woonplaats van armoede, ellende en morsigheid zijn moet. Aldus zijn deze speelreisjes waarschijnlijk niet weinig de ware oorzaak, waarom de uitdrukking "arme kale Duitscher" in Holland even onschuldig van de lippen vloeit, als in Duitschland de benaming van "onbeschofte gierige Hollander."

Nadat hij nog een paar woorden gewijd heeft aan vermaken en feesten van plaatselijken aard, besluit hij zijn brief aldus: "Hiermede eindigt nu het register der Nederlandsche volksvermaken, waaruit gij ten duidelijkst zien zult, dat het met de weelde in dit land nog hoegenaamd geen gevaar heeft, ten minste, dat de eenvoudige ongekunstelde genoegens van dit volk, alsnog in geene deele vergeleken kunnen worden met de bedwelmende en geldverkwistende vrolijkheden van andere natiën. Zoo iemand gezegd had, dat in het Palais Royal op één dag meer nutteloos verkwist wordt, dan de Nederlanders al te samen genomen in een *geheel* jaar aan hunne vermakelijkheden ten koste leggen, zou hij een waarheid gezegd hebben." — Wat het laatste betreft, 't is zeer fraai gezegd, doch gelooven doe ik het niet. Wanneer ons volk los komt, weet het even goed van geld uit te geven als andere natiën.

Welke slotsom trekken wij thans uit het gelezene:

Met genoegen zien wij, dat door de meerdere beschaving de barbaarsche pretmakerijen uit de wereld geraken, — dat de woeste, ruwe uitspanningen, als kermissen en andere, haren

ondergang nabij zijn, of even als de speelreisjes van karakter veranderen, — dat de onschuldige en nuttige vermaken blijven, zooals ze reeds voor lang waren, — en dat alles zien wij met genoegen. — Gaarne echter zagen wij ook, dat het meer stille huisselijke genot, uit het verzamelen van voortbrengselen van natuur, kunst en wetenschap voortvloeiend, even als voorheen, meer gezocht werd. Misschien vindt men eene verontschuldiging in de meer dan vroeger bestaande *publieke* verzamelingen, waardoor het schoone en wetenswaardige gemakkelijker onder het bereik van een ieder komt, zonder dat hij het daarom juist in eigendom behoeft te bezitten.

HONGERSNOOD.

KWADE TIJDEN.

Een der ongelukkigste jaren voor het volk van Zuid-Nederland was het jaar 1126. Ook Frankrijk en Engeland, maar vooral Vlaanderen, verloren duizenden van hunne inwoners.

Een voorbeeldeloos strenge winter, en de daaropvolgende regen en storm gedurende het geheele voorjaar van 1126, vernietigden den geheelen oogst en bragten over Belgie den zwaarsten hongersnood, dien het ooit gevoeld had.

Gelukkig regeerde destijds in Vlaanderen een Graaf, die het geluk van zijne onderdanen tot zijn levensdoel stelde en daarom met regt Karel den Goede genoemd is. Hij wendde alles aan, om de gevolgen van de schraalte der levensmiddelen zoo min mogelijk te doen gevoelen; hij verbood ten strengste het gebruik van granen voor de bierbrouwerijen, deed alle honden als onnutte broodverbruikers doodslaan, en ziende dat dit nog weinig hielp, liet hij alle zolders en pakhuizen, waar graan geborgen was, openen.

Om de behoeftigen te helpen, waren alle eigen opofferingen hem niet te groot; geen arme mogt van hem weg gezonden worden, zonder eenig blijk van zijn goedheid ontvangen te hebben. Uitsluitend om uit te deelen en wel te doen, benoemde hij een zekeren Tammaerd tot zijn aalmoezenier, die den Graaf veelal moest verzellen. Deze Tammaerd schijnt dit werk met liefde te hebben uitgeoefend; op één dag toch deelde hij in de buurten van Yperen niet minder dan 7800 brooden uit. Ook werd hem opgedragen telken Vrijdag de armen van kleederen te voorzien, — ja, de goedheid van den Graaf ging zóó ver, dat, al zijn middelen uitgeput zijnde, hij zijne eigen lijfkleederen onder de behoeftigen verdeelde, om hen te beschutten of om hen daardoor in de gelegenheid te stellen, door ze te verkoopen, geld voor brood te verkrijgen.

Weinig kon men denken, dat zijne edelmoedigheid hem het leven zou kosten, en toch was dit het geval.

Al zijne pogingen tot leniging der zware beproevingen zouden nog weinig geholpen hebben, zoo geen hulp uit het Noorden gekomen ware. Uit de Oostzee daagden een groot aantal met koorn geladen schepen op, maar, jammer genoeg, 't ging toen, zoo als het ook in onze dagen zou gaan: de opkoopers maakten zich spoedig van den voorraad meester.

Twee broeders, Lambert en Berthold van der Straeten, de laatste Proost van Sint Donaat te Brugge, beiden rijke en magtige heeren, kochten al het aangevoerde op, ja, om toch zoo weinig mogelijk in andere handen te laten, pachtten of kochten zij de tienden op, door verschillende Vlaamsche gemeenten aan sommige abdijen verschuldigd. Daar door kwamen zij dus ook nog in het bezit van een groot deel van den zoo geringen oogst, en konden nu de prijzen geheel naar hunne verkiezing rigten en onnoembare voordeelen behalen.

Een tijd lang ging dat goed, maar weldra kwam het ter oore van den Graaf, die zich toen te Yperen ophield. In Brugge ko-

mende, was hij spoedig op de hoogte van de zaak. Tammaerd werd uitgezonden om alles te onderzoeken, wijl de Graaf niet overijld wilde te werk gaan. 'T bleek hem weldra, alles maar al te waar te zijn. Hij liet de beide woekeraars voor zich komen en overlaadde hen in tegenwoordigheid van zijn hof met de scherpste verwijtingen. Berthold, hoewel een geestelijke, even onbeschaamd en brutaal als inhalig en onmenschelijk, hield vol, ja zwoer er een duren eed op, dat hij bij al zijne aankoopen naauwelijks zes weken in de behoeften van zijn kapittel kon voorzien, — de andere verklaarde bij kris en kras, dat zijn voorraad niet eens voldoende was voor zijn eigen huishouding.

De Graaf echter werd door Tammaerd beter ingelicht. Hij liet dan ook hunne voorraadzolders openen, en deed den Proost zooveel koorn geven als zijn kapittel in zes maanden kon noodig hebben. Zijn broeder kreeg genoeg voor zijn huishouden. Verder werd een deel verkocht, terwijl de rest ten deel viel aan de talrijke behoeftigen.

Er was, zoo zeggen de kronijkschrijvers, zóó veel bij elkaar, dat de geheele bevolking van Brugge meer dan twee jaren daaraan genoeg had.

De beide woekeraars werden door den verontwaardigden Graaf als voor altijd ongeschikt en onwaardig voor de uitoefening van eenige openbare betrekking verklaard.

Daardoor was natuurlijk de geheele famielje van der Straeten diep vernederd en beleedigd. Wraak was het dus, wat zij wenschte. Niet lang dan ook duurde het, of de edele Graaf viel als offer van die wraak door den dolk van Bouchard, die, als bedelaar verkleed en vergezeld van eenige vrienden, hem aan de kerk, waar hij gewoonlijk ging bidden, opwachtte. Terwijl de edelmoedige vorst den gewaanden bedelaar een gift wil toereiken, stoot deze hem met verscheidene dolksteken ter neder, waarmede een einde werd gemaakt aan een leven, dat aan weldoen gewijd was. Door zijn dood werd de grond gelegd tot een reeks van bloedige twisten over de troonsopvolging, waardoor Vlaanderen gedurende langen tijd rust noch vrede kon genieten.

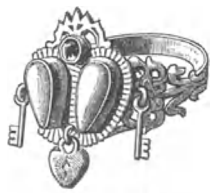

F.O

HET VRIJEN EN HET TROUWEN.

Weinige dingen op de wereld hebben zoo spoedig en zoo algemeen opgang gemaakt als het vrijen en het trouwen. Al staat het ook niet geboekt, toch weten wij zeker, dat Adam Eva naauwelijks had gezien, of hij declareerde haar zijne liefde. In welke taal hij dit deed is niet bekend, maar dat Eva hem begreep, toonde zij, door hem dadelijk hand en hart te schenken. Ze had dan ook al geene andere keus.

Op 't consent van vader en moeder behoefden zij niet te wachten, hunne papieren waren allen in orde, ten minste aan den toen nog gebrekkelijk ingerigten "burgerlijken stand" maakte men er geene aanmerkingen op, getuigen waren niet noodig, 't ging dus alles zeer famieljaar. Eva maakte niet veel werk van haar bruidsjurk, plukte eenvoudig wat mirt en oranje-bloesem, 't geen haar in hare lange prachtige lokken zeer goed stond, — Adam had zijn witte das slechts even uittewasschen, en 't droogde in dat warme land spoedig; een paar glacé handschoenen had hij nog bewaard van een vroegere festiviteit,

die niet doorgegaan was, — dus binnen een paar uur waren ze getrouwd. Ze gaven elkaar hun woord van trouw, en daarmede was hun huwelijk voltrokken.

Maar 't is slechts aan dat ééne paar menschen vergund geweest, zoo zonder kwellingen en zoo eenvoudig te mogen trouwen.

Wij, arme sukkels, bekomen niet zoo zonder veel moeite en last een dierbare wederhelft.

alles, dus ook aan deze folteringen een einde. Over al die lasten en vermoeienissen komt men eindelijk heen, en van harte wenschen wij elk getrouwd paar toe, wanneer die roes voorbij is, te kunnen zeggen, dat dat lijden ruimschoots door later geluk vergoed is geworden. Helaas, 't gaat niet altijd zoo!

T' is een schoone tijd, wanneer de eerste liefde ontwaakt, nog schooner, wanneer men

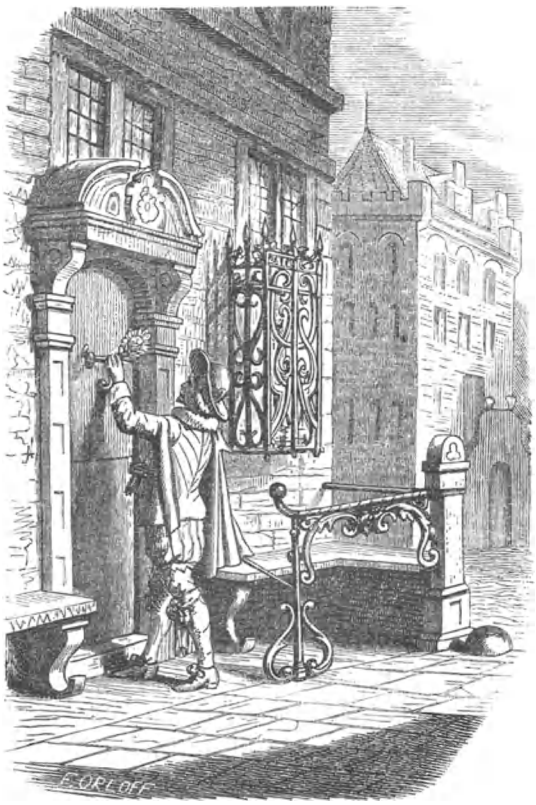

Het versieren van den deurklopper.

Zijn wij ook al gelukkig genoeg, om de vrijheid tot nadere kennismaking te verkrijgen; hebben wij ook al de zekerheid het hart van haar, die wij eens de onze hopen te zullen noemen, en de genegenheid der ouders bemagtigd te hebben, dan volgen de visites, de partijen en feesten, eindelijk kennisgevingen, receptiën, de trouwdag, ja, wat al niet meer! Gelukkig is men gedurende dien tijd in een soort van roes, en gelukkig ook is aan de zekerheid heeft, weêrgemind te worden! Droomen van toekomstig geluk, waarom ziet men ze zoo zelden vervuld? Wel ongelukkig is hij, wien dat heilige gevoel eener eerste liefde nooit in de borst heeft gegloeid. Diep beklagenswaard, die dat geluk nooit gekend heeft!

Verrassend zijn de veranderingen, die de liefde bij jong en oud bewerkt. De lafaard wordt een held, de slordige wordt net, de

onbeschaafde krijgt fijne manieren, zoodra hij slechts ziet, dat zulks zijner aangebedene aangenaam is.

Steurt u lief haer licht int minnen,
Leert u buyghen nae haer sinne,
't Gheen sy wil, ghewillich doet,
Is sy quaet, toont ghy u goedt.

Ja, zelfs de achtenswaardige grijsaard maakt nog belagchelijke kuren, als Amor's pijl hem gekwetst heeft.

De liefde overvalt zoowel den boer als den edelman. Maar toch *vrijt* een edelman op een andere wijze als een boer. Ook heeft elke tijd en elk volk zijn bijzondere manier van vrijen, ja zelfs ging het vroeger daarbij in het eene gedeelte van ons landje geheel anders toe dan in het andere.

Daarover is zeker al zeer veel geschreven, dus ook wij mogen in ons tijdschrift de gebruiken en gewoonten, die er bij ons te lande bij het vrijen en het trouwen te pas kwamen, niet voorbijgaan.

Sommigen zeggen, dat het nog al moeielijk is, om het een meisje te doen bemerken, dat zij een hart gestolen heeft. Anderen willen daarentegen, dat een meisje zulks al zeer spoedig begrijpt.

Wel is waar was er misschien vroeger minder gelegenheid voor een jongen om een meisje te ontmoeten dan tegenwoordig, daar de jonge dochters toen minder op straat kwamen, minder op publieke plaatsen, in schouwburgen, concerten, societeiten; maar toch bleef één hulpmiddel, *de kerk*, nog altijd over. Elk meisje weet spoedig, zoo zij des Zondags bij het aan- en uitgaan der kerk altijd denzelfden, haar eerbiedig groetenden jongeling op dezelfde plaats ziet staan, dat dat jonge mensch om *haar* daar staat. Wist zij het niet, zoo zouden zijne oogen het haar immers wel zeggen. Dat ging in den ouden tijd eveneens. Vond dan de jonge maagd op den een of anderen dag den deurklopper of ring versierd met een bloem of een ruiker, dan kon zij zeer goed begrijpen, wie dat gedaan had. Liet zij die bloemen wegwerpen, zoo was het een kwaad teeken voor den armen jongen, maar daarom moest hij toch den moed niet opgeven en dat versieren nog maar eens herhalen. Al waren de bloemen ook al weggeworpen, 't was immers niet bewezen, dat dit op bevel van de schoone zelve was geschied.

Nog eens beproefd, en, o geluk! thans is de ruiker wel niet meer op zijn plaats, maar nu is hij in handen van 't meisje, en de jonkman ziet, hoe zij hem niet zonder welgevallen beschouwt. Wist zij thans toch maar den naam van dien galanten jongeling! Wacht slechts, daar zal hij wel voor weten te zorgen: een versje, een raadseltje, een rebus, tusschen een nieuwen ruiker gevoegd, doet haar den naam kennen, dien zij wellicht zelf ook eens voeren zal.

En nu niet verzuimd, om tienmaal op een dag het huis en 't venster van de jonge maagd al buigende en met den noodigen eerbied groetende voorbij te gaan.

Gaat alles zoo naar wensch, dan zou een serenade ook niet kunnen schaden. Zoo hij zelf niet zingen kan, welligt heeft de minnaar dan wel een vriend, die meer muzikaal is dan hij, die hem die vriendschapsdienst wel zal willen betoonen. Zoo ook dat niet mogelijk is, dan huurt hij een paar muzikanten en musiceert zoo lang, totdat de nieuwsgierigheid en gestreelde ijdelheid het meisje naar het venster drijft.

Mint zij 't roeren van de snaren,
Zoo zij tot het spelen helt,
Gij doet vedelaars vergaren,
Die wat *zagen* voor uw geld.

Zou zij het kunnen nalaten, bij 't genieten van zooveel eer, bij 't zien van zooveel liefdebetoon, zich eventjes te vertoonen tot een kleine belooning?

"Dan leerde men lustig ter zachten bed uytstijgen
"En in een onderkeurs ten vengster varen
"Op stem en snaren.
"Dan leerde men zachtjes om de oude lien te (mompen
"De voetjes zetten, dat het niemand luister,
"Alleen bij duister."

Bij de mindere burgerlui gaat dat alles natuurlijk eenvoudiger in zijn werk. Bij hen is het altijd gemakkelijker, gelegenheid te vinden elkaar te zien, bijvoorbeeld 's avonds

aan de deur op de bank, dan wil men wel eens een luchtje scheppen. Vader rookt zijn pijp, praat met de buren, en och — een vrijer is zoo slim, hij weet wel genoeg te bedenken, om, met den vader en moeder beginnende, tot de dochter te geraken.

Niet gemakkelijk zou een jongen het wagen, werk te maken van een meisje, zoo hij niet verzekerd ware, dat zij "geen avontuurtje gehad heeft", dat is, geen ander vrijer had, en ook wachtte hij zich wel tot een verklaring te komen, wanneer hij niet eenigzins verzekerd was, dat *het meisje hem wel mocht lijden.*

Een blaauwtje te loopen; behoort dan ook niet tot de prettigste gewaarwordingen.

"Blauwe schenen syn de stranden
"Daer het scheepje op verseyld,
"Voor de klippen, voor de sanden
"Is het noodig dat men peyld."

En 't was niet alleen de pijn, die de blaauwe scheen veroorzaakte, maar men stond daarenboven aan allerlei bespotting bloot. Aan de Zaan kreeg de patient een zak met banden, die hij tot heeling van zijn geblesseerden scheen over zijn kous moest winden. Van daar het "*de zak krijgen.*" Hij kon dit echter afkoopen door de vrienden te trakteeren. Op andere plaatsen zond men hem een pop van stroo, of een witten doek.

Werd des vrijer's verklaring niet ongunstig opgenomen, dan vervoegde hij zich ook bij de ouders van zijn beminde om de toestemming tot verkeering. Vóór alles had hij natuurlijk ook altijd met zijne ouders daarover beraadslaagd, zoo hij een braaf en verstandig kind was. Zegt Krul niet in zijne "Minnebeelden": Oudeliens raedt, jongheliens baet, en

Waer jonckheydt lieft met ouders raet,
Daer blijft de Liefd' in goede staet;
Waer raedt verstooten wert in 't Minne,
Daer sal Liefd' seiden welvaert vinne:
Hierom, ô Jeught, als Liefd' u prest,
Volght Ouders raedt het is u best:

en vervolgens meer uitsluitend tot de jonge dochters alleen:

't Is niet genoch een Man te trouwe
Daer dient ghelet op 't onderhouwe,
Van Wijf, van Kinders, Huysghesin;
Door kloeck beleyt, en goedt ghewin;
Dit syn (ô Jeught) des Ouders wetten,
Waer op u naerstich staet te letten,
Opdat ghy niet en slaet ter hant,
Wt sotte lust een Gheestich quant,
Die onbedreven is in saecken,
Die de ghetrouwde lieden raecken;
Dit is te segghen, dat ghy troudt
Een, die u in eeren houdt.
want
't Is haest ghetrout, "dat langh berout."

In de Ommelanden liet een jongen zijn hartewensch door een *maaks* of *meeks*man, *degens*man of *vrijerdrager*, een zijner vrienden, bij de ouders van zijn beminde voordragen. Hadden zij er niets tegen, dan mogt die maaksman op den eerstvolgenden Dingsdag of Vrijdag avond met den vrijer, elk met een stok gewapend, een bezoek komen brengen. Hij gaf alsdan den vrijer het voorbeeld om het meisje een kus of bekje te geven. Ging de vrijagie vlot van de hand, dan liet hij de twee alleen in 't vertrek, ging bij de huisgenooten zitten en vertrok met zijn vriend niet voor twaalf of één uur.

De tijd voor een volgend bezoek meteen bepaald zijnde, kon de jonkman het daarbij wel alleen af en verkreeg van de maagd de toezegging van tot dien of dien dag de zaak in beraad te zullen houden.

De groote dag gekomen, zoo zorgde de maaksman dat hij weer mee ging, want er was voor hem een nieuwen hoed te verdienen (op andere plaatsen was het een fulpen broek), als de zaak naar wensch ging. Zij hadden slechts even den neus over de onderdeur te steken, om te weten hoe het er mede geschapen stond: ze hadden slechts één blik te slaan op de koffikan; was die versierd, zoo

---

Het eenigste wat een meisje tot verdediging heeft, als een jongen te brutaal wordt, is het krabben en schoppen. Schopt zij hem flink tegen de schenen, hij zal 't haar niet langer lastig maken; zijn scheen zal hem wel spoedig bont en blaauw kleuren. Vandaar dat de Grootjes van 't Kamper eiland aan hare kleindochters, als die in gezelschap van jongens moeten komen, den raad geven: "Asse ouw te nao komen, geef ze fiks een schup voor de schenen."

Te Sluis noemt men dan ook een blaauwtje loopen "den schop krijgen."

wisten ze, dat dat "ja" beduidde. Dan werd er ook den geheelen nacht volgehouden, en niet voor het morgen was vertrokken ze in hunne chais met het versierde paard.

Bij de welgestelden in Groningen werd er op dien beslissenden dag een maaltijd aangeregt, waarop het ter tafel verschijnen van een ham beteekende, dat er ten gunste van den jonkman beslist was.

In Friesland bij de boeren heette het op een meisje uitgaan: "Uit meiden gaan" Daar ging de aanstaande vrijer er Zaturdag's of Zondag's avonds op los. Dan was hij in zijn Zondagspak. Hij sprak het eerst den vader aan, richtte zoo vervolgens ook een woord tot de dochter, die, als de jongen haar beviel, de een of andere beweging van coquetterie maakte, alsof ze zich wat op wilde knappen, door b. v. hare muts regt te zetten. Alsdan kon de vrijer gerust dien nacht bij haar blijven praten. De oudjes gingen naar bed.

Nam de meid geen notitie van hem, dan kon hij verdere moeite sparen en deed het verstandigst af te zakken; ze zou in staat zijn geweest het vuur voor zijn neus uit te dooven.

Zoo was in het vroegere Westfriesland het opnemen van de *tang* een teeken, dat de vrijer, die "schooijen" kwam, niet welkom was. In het tegenovergestelde geval stond de jonge dochter, om wie het te doen was, op en gaf hem een stoel.

In Hinlopen, waar de oude Friesche gebruiken nog lang hebben stand gehouden, nam de vrijlustige jongen de een of andere bejaarde weduwe in den arm, om het bij het meisje en hare ouders zoo ver te brengen, dat hem een bezoek bij het eerste geoorloofd werd. Voor één maal werd dit gewoonlijk toegestaan, en hij kon dan het meisje vinden, niet in het eigenlijke woonhuis, maar in het bijgebouwtje of lijtshuws. Dáár zat ze dan alleen op de komst van den jonkman te wachten, die haar al spoedig eenig geld gaf, ten einde daarvoor een en ander, om te smullen, te halen. Naarmate zij langer of korter weg bleef, kon hij natuurlijk opmaken of zijn gezelschap haar meer of minder aangenaam was. Bevielen ze elkaar, dan werden die bezoeken voortgezet, die men daar "it kortegerdjen" noemde. Ongestoord echter zaten ze niet zoo te zamen, want de andere jongens hadden er genoegen in om hen te storen, te "strunen". Daartegen was niet veel te doen, ja zelfs men mogt niet weigeren dat andere jongens van denzelfden stand hen gezelschap kwamen houden, als zij slechts hun deel in de vertering betaalden. Men deed dus zijn best, om die kortegerdjen zoo geheim mogelijk te houden, en 't meisje zorgde het licht zoo goed zij kon voor den voorbijganger onzigtbaar te houden.

In de buurt van Axel heette het "verzoek ontvangen", wanneer een meisje tot kennismaking aangezocht werd. Zonder dat de ouders wisten, wie de vrijer was, gaven zij hun dochter verlof, in de bakkeet den jongen op te wachten, die dan met een grooten verleidenden zoeten koek in de hand het opengelaten venster inklom. Nam zij bij het heengaan of later het overschot van dien koek aan, maar ook niet eerder, dan was de zaak beklonken en de jongelui gingen naar de ouders om hunne goedkeuring te verkrijgen. Waren die er mede tevreden, zoo werden famielje en buren op rijstebrij met suiker en kaneel onthaald. Zoo de vrijer zijn koek op den vierden avond nog niet had kunnen slijten, dan kon hij "met de koek op het hoofd," zooals men dat noemde, naar huis gaan. [1]

In den omtrek van Goes heette het uit vrijen gaan: "Zaturdagavond houden."

In Zaandam begon de vrijerij met een *los*, om als 't wel gelukte in een *vast* verkeer over te gaan.

Het los verkeer ving aan met het zoogenaamd selschippen, d. i. eenige jongens maakten afspraak evenveel meisjes bij elkaâr te vragen, om te zamen een prettigen avond te hebben. Elk moest voor een vrijster zorgen. Precies om 9 uur klopte hij bij het meisje, dat hij voor zich wenschte, aan; kwam hij vroeger, men sloeg geen acht op hem; kwam hij later, dan had het den schijn, of hij reeds bij een andere vrijster te vergeefs geweest was en — de deur werd ook niet geopend. Was hij binnengelaten, alsdan maakte hij de afspraak, ging naar zijn

[1] Vele van deze gebruiken zijn nog in wezen,

kameraden terug, en zij zorgden dat het noodige (maar geen wijn of brandewijn), bij een der meisjes werd bezorgd, waar ze vervolgens gezamelijk onder spelen en zingen den nacht doorbragten.

Dit *los* verkeer duurde drie weken; drie Zondagen kwam de vrijer het meisje "anpraijen," om met hem den nacht in 't selschip "op te zitten."

Beviel hij niet, dan bedankte het meisje hem voor dien derden nacht. In het tegenovergestelde geval mocht hij al vroeger aankloppen en binnenkomen, — ook werden dan zijne bezoeken des Woensdags ontvangen, en 't los verkeer was in een *vast* veranderd. Het paar mogt in Amsterdam kermis gaan houden en ook aldaar met Pinksteren aan den *Buitenkant* deel nemen aan het dolle huishouden.

Nog vreemder ging het te Schermerhorn toe. Daar werden van tijd tot tijd vrijstermarkten gehouden. Dan klonk de stem van den omroeper, daarvoor door de vrijlustige jonkmans betaald, door het dorp, "dat alle de vrijsters die lustig en rustig zijn om te trouwen, zich dan en dan zullen hebben te vervoegen in de Herberg "de Valck" of in een andere, en dat aldaar bier en brandewijn zou geschonken worden."

Tegen den bepaalden tijd zag men een

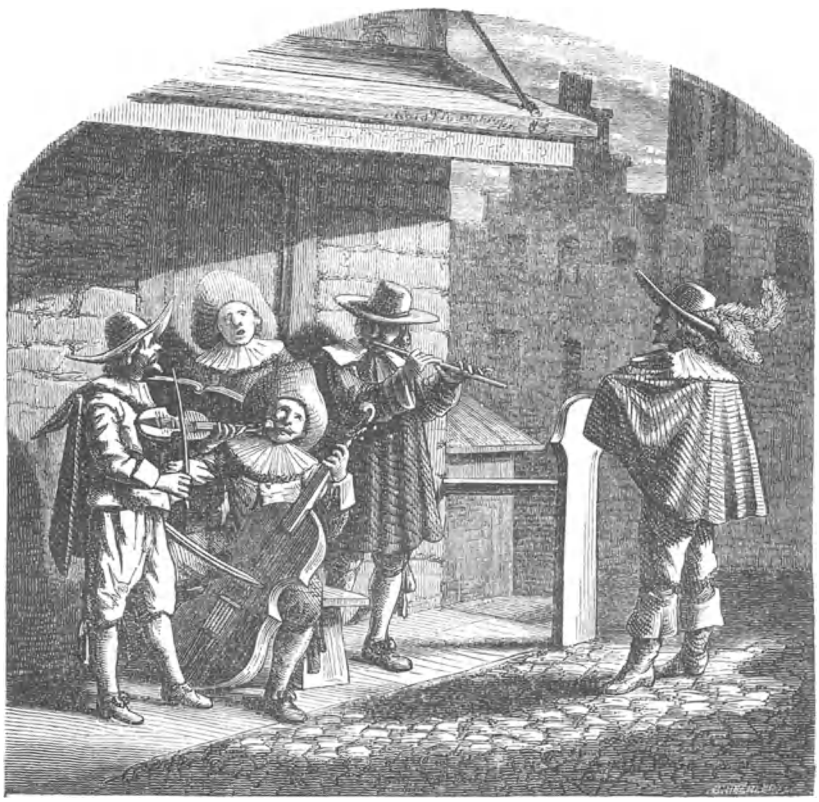

Serenade.

grooter of kleinere troep boerenmeiden voor de herberg heen en weer slenteren en draaijen, zooals alleen boerinnen dat doen kunnen. Geen van allen wilde de eerste zijn om binnen te gaan. Eindelijk kwamen de boerenlummels naar buiten en haalden de dames binnen.

De jongens en de meisjes schaarden zich afzonderlijk elk aan een kant van de kamer; de *maakkoop* of makelaar liep van de eene

partij naar de andere; eindelijk werden de voorwaarden bepaald, en de lieve deernen werden achtereenvolgens aan de meestbiedenden geveild.

Vroeger speelde men op den Schouwburg te Amsterdam dikwijls het kluchtspel: de *Schermerhornsche vrijstermarkt*, waarin ook het reglement van verkoop in rijm voorkomt, dat door een rijmlustigen Schermerhornschen Schout zou zijn opgesteld:

Ik wil dat ieder zich geweut
Voortaan naar deze wet te leven,
Die ik hier duidlijk heb beschreven;
Dat is, dat elk in 't openbaar
Hier vrij op Maandag al zijn waar
Mag veilen, wat belangt de vrouwen.

Indien hier vrijers willen trouwen,
Die mogen 't allen dag ter week
Omroepen laten door de streek,
Waartoe zal zijn een Secretaris,
Alsmede nog een Commissaris,
Die al de meisjes groot en kleen
Op zullen veilen, één voor één.

Indien het dan kwam te geschieden,
Dat hij, die 't meeste kwam te bieden,
Geen goede zin had aan de meid,
En dat hij uit het huwlijk scheidt;
Deez' zal haar geven twee Ducaten,
En daarmeê kan hij 't meisje laten.

En zoo ook de verkochte meid
Geen zin in haren vrijer heit,
Heeft zij 't gelag slechts te betalen,
En niemand heeft er op te smalen.
Aangaande nu 't geboden geld,
Dat moet in handen zijn gesteld
Van 's meisjes vader.

Indien zij beiden zijn vernoegd,
En dat zich ellick hupskens voegt,
Dan zou men vrijlijk mogen trouwen
En 't geldje bij elkander houwen.

Wanneer de koop is klaar geraakt,
En dat men het verkoopen staakt,
Zoo zal de vrijer voor het meisje,
Dat hij gekoft heeft, geven net,
Hetgeen dat ik er thans toe zet.

Een daalder voor den Secretaris,
Een gulden voor den Commissaris,
En voor den armen wat hij wil,
En daarmeê blijft het alles stil

Dit zijn de wetten en geboden
Van Tobias van Pottenrode.

Tusschen 1730 en 1740 schijnt dit gebruik een eind genomen te hebben. Wèl ging nog de omroeper met zijn koperen bekken rond, maar de meisjes kwamen niet op; zij begonnen zeker in te zien, dat het wat al te erg was, als een stuk vleesch op de markt gebragt te worden.

Ook te Schagen bestond er een vrijstermarkt, ofschoon de lieve kinderen daar niet geveild werden en alleen slechts te kijk stonden, alsof ze te koop waren; daarbij heette het ook, dat het maar alleen te doen was om een kermisvrijer te krijgen, schoon de vrijerij gedurende de kermis veelal tot het vervolgen van die liefhebberij aanleiding gaf.

Daar te Schagen was de schouwplaats niet de herberg, maar het kerkhof, dat, zooals op vele dorpen, door een laag muurtje van het marktplein werd afgescheiden. Het marktgeld was niet hoog, een dubbeltje slechts de persoon, zoowel voor jongens als meisjes, ten voordeele van de armen. De zoogenaamde werveldraaijer van het hek voerde de directie (wij zouden hem dus den directeur noemen). Hij zorgde, dat de meisjes, die hij toeliet, allen den gepasten leeftijd hadden, niet te jong, niet te oud. — Waren de meisjes binnen, dan kwamen de jongens hunne keuze doen, waartoe geen vreemde snuiters toegelaten, maar door den werveldraaijer buiten de poort of 't hek gehouden werden. Elk zocht zijne gading, die hier door keus en door wederkeus, niet door koop moest bekomen worden.

Het meisje was blijde een "gerievertje", en de jongen niet minder in zijn tuin een "lievertje" gevonden te hebben, zoo als ze genoemd werden. De jongen nam stilzwijgend de verpligting op zich, het meisje gedurende den geheelen duur der kermis vrij te houden en het, waar het ook mogt te huis behooren, naar huis te brengen.

De paren gingen eerst statig de kermis en de kramen rond, waaruit de meisjes zeker wel dadelijk een of ander geschenk tot bezegeling van het verbond ontvingen, en vervolgens naar de herberg voor de viool.

De arme schepseltjes, die geen vrijer hadden opgeloopen, bleven verlaten achter. Wel kregen zij hun dubbeltje terug, als ze wilden, maar zij strekten dikwijls tot voorwerpen van spot, die armen!

(Wordt vervolgd.)

DE EXERCITIE TEN TIJDE VAN PRINS MAURITS.

(Vervolg van bladz 59.)

DE SPIESDRAGER.

De speer, de spies en de piek zijn, na den eenvoudigen stok en knods, zeker wel de oudste wapenen. Een stok aan het ééne eind tot een punt gesneden gaf zonder twijfel aanleiding, om die punt uit een harder stof dan het hout te maken, en de eerste bewerker van het ijzer heeft stellig wel zijn eerste proeven aan een speerpunt afgelegd.

Wij willen niet lang stil staan bij de verschillende wijzen, waarop de oude volken van hunne met ijzeren punten voorziene stokken gebruik maakten, evenmin als wij ons zullen inlaten met de lansen en speren der ridders en ruiters uit de middeleeuwen. Wij hebben thans alleen te doen met het *voetvolk*, dat zich van die wapenen bediende.

Onder Karel den Stoute was het gros van 't voetvolk met de speer of piek gewapend; een kleiner deel gebruikte de hellebaard.

De Piek bestond uit een stok van esschenhout van 3,5 à 4 el lengte, waaraan een dunne 2,5 à 2,8 palm lange ijzeren spits; in 't geheel was dit wapen nagenoeg 3,75 à 5 el lang.

Zij, die er mede gewapend waren hadden een borst- en rugharnas, in de eerste tijden bestand tegen een musket- of busschot, verder dijplaten, halskraag, helm en armstukken; de laatsten vervielen later. Den helm konden zij bij vermoeijende marschen ophangen aan een haak, onder aan de regterzijde van het ruggestuk van hun harnas. Verder droegen zij een degen, soms ook wel daarenboven een koppel pistolen.

Bij den aanval werd de piek met beide handen bijna horizontaal vooruit gebragt. Om zich te verdedigen tegen de ruiterij, plaatste men de spies met het ondereinde tegen den sterk achteruit gestrekten regtervoet en de ijzeren punt juist op de hoogte van de borst der paarden gerigt.

Op die wijze stonden twaalf of meer gelederen achter elkander en vormden dus een door de ruiterij moeijelijk te verbreken ligchaam; daarom maakten de piekeniers dan ook de hoofdmagt van het leger uit.

De hellebaard was korter dan de piek, daar de lengte van den stok 1.5 à 2.5 el bedroeg, waaraan een circa 3 palm lange ijzeren punt, aan beide kanten snijdend, beneden aan de ééne zijde met een dunne scherpe halvemaanvormige bijl voorzien, aan de andere daartegenoverstaande zijde in een horizontale soms naar beneden omgebogene punt eindigende. Die omgebogen punt diende om den ruiter van 't paard te trekken.

Om te voorkomen, dat de stok doorgehakt werd, was die met een menigte spijkertjes of knopjes beslagen en het ijzer met lange lippen aan den stok vastgemaakt. Gewoonlijk was de hellebaard dáár, waar de stok in het ijzer trad, met een grooten bont gekleurden kwast voorzien. Vroeger hadden ook de stokken dikwijls de kleuren van den vorst of van de stad, tot wiens dienst ze werden gebruikt.

De verhouding van het getal piekeniers tot dat van de andere wapenen stond als volgt:

Tegen het laatst der 16e eeuw was in Duitschland een kompagnie of vendel van 500 man zamengesteld uit 200 lange spiesen, 45 hellebaarden, 45 zwijnspieken (nog korter maar zwaarder dan de hellebaarden), 200 bussen en 10 slagzwaarden.

In Frankrijk bestond een piekeniers-vendel uit 100 pieken, 50 musketten en 50 haakbussen of roeren. Een schuttersvendel daarentegen uit 200 roeren, 50 musketten en 50 hellebaarden. Bij de Spanjaarden maakten in dien tijd de pieken een derde deel van een vendel uit.

In 1598 waren in een Hollandsch vendel van 150 koppen 39 spiesdragers, die 7 à 8 gl. in de maand verdienden en 10 hellebaardiers, die 9 à 10 gl. soldij genoten. De compagnie van zijne Excellentie, staande onder 't bevel van Moullerie telde onder de 110 hoofden, waaruit dat vendel was zamengesteld, 40 "rustinge spiessen", d. h. spiesdra-

gers, die rustingen droegen, ijzeren harnassen met tassetten of dijstukken, die niet aan een musket- of roerkogel, wel aan een pistoolschot konden tegenstand bieden.

Bij de oefening der spies gaat het op de volgende wijze toe:

In rust staande houdt de piekenier de spies in de regterhand, nagenoeg één voet van zich af geplant, de hand ter hoogte van zijn hoofd, den arm een weinig gebogen, den linkerarm in de zijde.

Op 't kommando van:

1. "Opwaerts draeght Uw spies!"
   brengt hij in drie bewegingen de piek naar boven, totdat hij het benedeneinde in de regterhand heeft, en de piek tegen den arm rustende loodregt naar boven gerigt is. De linkerhand rust op het gevest van den degen.
2. "Neder v (u) Spies stelt!"
   En de piek daalt weder in drie bewegingen naar haar vorige plaats.
3. "Op de schouder v spies leght!"
   De spies wordt met beide handen opgenomen en in twee bewegingen bij 't kommando:
4. "Plat v spies draeght!"
   op den regterschouder gelegd en door de regterhand in evenwigt gehouden. Wanneer men op elkaar gedrongen of in gesloten gelederen marcheert, wordt de spies, ten einde men elkander niet beschadige, schuins gedragen; op 't kommando:
5. "Schuyns v spies draeght!"
   dat is, in plaats van die *plat* op den schouder te leggen, zooals bij 't vorige bevel, laat men het ondereinde eenigzins zakken, zonder echter de piek van den schouder te nemen.
6. "Door de poort v spies velt!"
   't Is natuurlijk niet gemakkelijk, met zulk een lang onhandelbaar wapen een naauwe poort door te komen. Alsdan neemt de piekenier de spies met de punt vooruit in beide handen, de regterhand, waarin hij het ondereinde houdt, sterk naar achteren gestrekt. De linkerarm gebogen, met den elleboog tegen de heup gedrukt en de hand ter hoogte van de kin, steunt de spies, zoodat tevens elke mogelijke hinderpaal of aanval den piekenier in een verdedigende houding vindt.
7. "Neder v spies stelt!"
8. "Opwaerts v spies draegt!"
9. "V spies velt!"
10. "Neder v spies stelt!"
11. "Aent punt v spies houdt!"
    De laatste beweging wordt uitgevoerd, wanneer, de soldaat aan een poort op wacht staande, eenig volk daar in of uit trekt. Waarschijnlijk is het als een eerbewijs te beschouwen.
    Hij houdt alsdan de regterhand in de heup, laat de piek door die hand naar achteren schieten, de linker-elleboog wordt aan het lijf gesloten, de hand omklemt de spies aan het boveneind, alleen het ijzer bloot latende. Nog verder wordt de piek naar achteren geschoven, zoodat het ijzer tegen de regterhand komt; wanneer het klinkt:
12. "V spies sleypt!"
    dan komt ook de linkerarm vrij, dien men verder in rust langs het lijf laat hangen. Bij begrafenissen wordt tot teeken van rouw de piek op die wijze gedragen.
    Verder volgt weder:
13. "V spies velt!"
14. "Teghen v rechtervoet v spies velt ende v gheweer treckt!"

Zóó wacht hij de ruiterij af (zie het plaatje) waartegen hij zich met piek en zwaard zal verdedigen. Om den schok van den aanval te weerstaan, ieder zal het begrijpen, dient de piekenier kracht in arm en been te bezitten.

Is 't gevaar afgewend, dan klinkt het op nieuw:

"Neder v spies stelt!"

"Op de schouder v spies leght!"

"Achterwaarts v spies velt!"

Dit geschiedt als men zich omkeeren wil en toch de op den schouder liggende piek in dezelfde rigting wil houden. In drie bewegingen, zooals bij bijna al de kommando's, wordt ze hierbij over 't hoofd getild.

"Rechts herstelt v!"

Weder worden dezelfde bewegingen in tegenovergestelde orde gemaakt.

Eindelijk weder het reeds genoemde:
"Schuyns v spies draecht!"
de gewone houding van piekenier en piek bij 't marcheeren.

bij de paraden daarmede gewapend. Verder nog de pertuisaan of partisaan, van denzelfden doch zwaarderen vorm, de wapenhaak, de wapenzeis en de wapenvork, allen wapenen,

De piekenier (commando 14).

Behalve de genoemde piek, gebruikte men nog de halve piek of sponton, die iets meer dan de halve lengte van de heele piek, maar denzelfden vorm heeft. Meestal zijn de officieren minder geschikt om in 't veld, dan wel in de loopgraven en dergelijke werken gebruikt te worden.

(*Wordt vervolgd*)

FEESTEN IN BELGIE.

KAREL V EN KEIZER MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK IN GENT, 1508.

I. DE INTOCHT.

Er is misschien geen volk ter wereld, dat zóó de kunst verstaat, om feesten aan te rigten als het volk van Zuid-Nederland. Allen, die ooit door onze zuidelijke broeders te gast genood zijn, om met hen de belangen van kunst en wetenschap te bespreken, herinneren zich steeds met genoegen de dagen in hun midden doorgebragt, dagen, waarin zij door feesten overstelpt werden, die steeds als schoone vervlogen droomen in herinnering blijven. Niemand zal dáár ooit gezegd hebben, wat ik eens van een onzer eerste Belgische letterkundigen bij een congres te Amsterdam hoorde: "'k wenschte een hengelroede, om in uwen Amstel te gaan hengelen." Bij ons is 't al heel wel, als de gemeenteraad een paar honderd gulden voor een vuurwerkje durft of wil toestaan. Men zal zeggen, een handelnatie als de onze, heeft wel wat anders te doen, dan van die menschen notitie te nemen; maar is Antwerpen, dat juist door hare feesten uitblinkt, dan ook niet eene stad, wier handel iets beteekent? Er moeten dus andere redenen zijn, waaraan dit verschil is toe te schrijven. Misschien vinden wij die later wel eens. Voor het oogenblik zeg ik, "wat feesten aangaat: Eere den Belgen."

't Is niet van van daag of gisteren, dat Belgie die kunst kent, maar ook reeds in lang verleden tijden wisten de Belgen alle mogelijke pracht en luister ten toon te spreiden, wanneer hunne vorsten hun een bezoek bragten. Zoo volgt hier een verhaal van de wijze, waarop Karel de vijfde, in gezelschap van zijn grootvader, Keizer Maximiliaan, in zijn geboortestad Gent ingehaald werd, en dat wel in 't jaar 1508, toen hij dus acht jaren oud was.

Belgie zat in grooten nood door de invallen en plunderingen van den Hertog van Gelder, Karel van Egmond, die, gebruik makende van den dood van Filips den Schoone in 1506, de gesloten verdragen verbrak, en met zijn talrijk leger, voor een groot deel uit Fransche hulptroepen van Lodewijk XII bestaande, Belgie te vuur en te zwaard verwoestte. In Roermond genesteld, deed hij naar alle zijden strooptogten en bedreigde zelfs Brussel.

De te Leuven vergaderde staten, ten einde raad, besloten een deputatie naar den voogd van hun heer, naar Keizer Maximiliaan te zenden, ten einde hem te bidden, zelf in Braband te komen en daar orde op de zaken te stellen. Deze beloofde, zoodra zijne verschillen met Venetië zouden vereffend zijn, te zullen komen, en werkelijk kwam hij weldra zijne belofte na, door zich naar Brussel te begeven.

Terwijl hij zich dáár ophield, ontving hij drie afgezanten uit Gent, die belast waren, hem te verzoeken met "mynder vrouwen van Savoyen ende met onsen gheduchten Heere ende Prince, den Graef Kaerle binnen zynder stede van Ghendt" te komen. Zij keerden terug met de blijde boodschap, dat de stad zich op een bezoek in het laatst der maand Februarij kon voorbereiden.

Den 23 Febr. 1508, 't was op een Vrijdag, vond men Gent in feestgewaad. De meeste straten waren met wimpels, vaantjes, door een ligt koeltje in beweging gehouden, met tapijten en fraai gekleurde stoffen opgesierd, terwijl van de publieke gebouwen en de Steenen [1] de vlaggen wapperden met de kleuren en

---

[1] De meeste gebouwen waren destijds nog slechts van hout; het getal der van steen gebouwden was betrekkelijk gering, en alleen door de voornamen bewoond. Ze werden tot vereenvoudiging soms in plaats van steenen gebouwen alleen *steenen* of steinen genoemd. Een 's Gravenstein was dus een steenen gebouw van den Graaf.

de wapenen van Vlaanderen, van de Stad en van 't Keizerrijk. Twee prachtige Eerepoorten waren opgerigt, waarop de stads muziekanten, te weten zes trompetters, geplaatst waren, die krijgsmuziek aanhieven.

Een deputatie uit de regering werd naar gewoonte den Vorsten te gemoet gezonden. Zij kwam 's morgens met den adel en de voornaamste burgers voor het stadhuis bijeen, waar allen te paard, zich tot een schitterenden ruiterstoet gevormd hebbende, zoo ver mogelijk de verwachte Hooge Personages te gemoet gingen.

'T werd tegen den avond eer men terug kwam; de wachteir op den wachttoren gaf het sein dat de stoet naderde, de bussen donderden, en Roeland, de vermaarde groote klok van Gent, verkondigde met zijn zware stem aan de geheele bevolking, dat de stad haren meester binnen hare muren mogt zien.

Men weet, welke groote rol de Rederijkers-kamers in die tijden speelden. Thans ook namen zij een belangrijk deel aan de feestviering. Vele stellaadjen of theaters waren hier en daar opgerigt, waarop figuren en zinnebeelden vertoond werden, die van het vreugdegevoel van de ingezetenen deden blijken. Latijnsche spreuken op de theaters of op de rollen, die de beelden in de hand hielden, gaven de uitlegging van de soms historische, soms zinnebeeldige voorstellingen. Die theaters hadden een, twee à drie verdiepingen, al naar 't geen men wilde vertoonen.

Vier waren er opgeslagen op den weg, dien de stoet volgde, een voor elke rederijkers-kamer, die de volgende namen droegen: het gezelschap van Sinte-Agnetta, genoemd de Boomlooze mande, de kamer Maria t'eeren, die van Sinte-Barbara, eindelijk die genaamd de Fontein. De onkosten werden voor een deel door de stad vergoed.

Alle standen waren in den stoet vertegenwoordigd, van den magtigen abt van Sint-Pieter af tot den eenvoudigen werkman toe, de schutters-genootschappen van Sint Michel, van Sint Joris, van Sint Sebastiaan en van St. Antonius, met hunne blazoenen, wapenen en andere onderscheidingsteekenen, daarachter de bekende hooggeroemde Gentsche gilden onder hunne prachtige banieren. Dan volgden de huurtroepen, eerst niet minder dan tienduizend voetknechten, gewapend met pieken en gekleed in roode rokjes, waarop voor en achter een palster of beslagen stok was geborduurd. Hierachter zag men tweeduizend Albaneesche ruiters, in rokken of kerels van half blaauw en half rood gestoken. Deze huurlingen waren beroemd om hunne dapperheid, maar tevens berucht om hun slecht gedrag.

Ontelbare ridders, van top tot teen in 't ijzer, omringden den hoofdgroep, den Keizer en den jongen Aartshertog, die in schitterende uitmuntend geciseleerde harnassen, op even prachtig gewapende paarden, aller oogen bonden. Zij hadden het hoofd ongewapend, en alleen met een witten hoed gedekt. Bij hen reden 's Keizers dochter Margaretha van Oostenrijk, de Gouvernante dezer landen, benevens een Paltsgraaf van den Rijn, de Prins van Saxen, de Gouverneur van Vlaanderen en anderen.

De trein werd voortgezet door de bedienaars van minder hooge staats- en hofbetrekkingen, de minstbeteekenenden vormden natuurlijk het slot. De meeste dier personen droegen de liverei of de kleuren van den vorst; zij ontvingen van de stad verschillende geschenken in geld, waarvan de stads rekeningen de bewijzen leveren.

Zoo kregen de dienaars van "ons gheduchs Heeren", den jongen Karel:

De maarschalk (hofmaarschalk of hoefsmid?) 3 sc. groot.

De palfrenier en de stalknechten (de ghesellen van den stalle) 6 sc. 8 d. gr.

De behangers 6 sc. 5 d. gr.

De mannen van de rosbaar (van der littiere) 2 sc. gr.

---

[1] Nacht en dag was er een wachter op den toren of beffroi, om tegen brand en onraad te waarschuwen.

[1] Dat juist de behangers hier genoemd worden, is niets vreemds; de Vorsten voerden steeds tapijtwerken en meubelen mede, om die te gebruiken, waar zij ze noodig hadden. Aan de behangers was de zorg over een en ander opgedragen.

De portier 2 sc. 8 d. gr.

De oblybackere 2 sc. gr. (banketbakker?)

De hofmeester (sommelier de la panneterie) 4 sc. gr.

De boogschutters 12 sc. 6 d. gr.

De gewapende kamerbewaarders (behalve haerlieder ordinaire Kerssavondt) 8 sc. gr.

De koetsier, te zamen met dien van de Gouvernante 4 sc. 8 d. gr.

Die van den Keizer:

De speelluiden en menestreels 9 sc. 4 d. gr.

De koetsier (waghenare) 2 sc. gr.

De hellebaardiers 16 sc. 8 d.

De behangers (tapissiers) ende fouriers 30 sc.

De herauten van den Keizer en die van Karel 2 liv. 4 sc. 8 d. gr.

De lakkeijen van de Gouvernante 4 sc. gr.

De kamerbewaarders van de Gouvernante 3 sc. gr.

Eindelijk de 12 boden (messagiers) te paard (mitsgaders 3 sc. gr. voor haer ordinaire nieuwejaer) 9 sc. 8 d. gr.

In alles kostte dit de stad 28 liv. 13 sc. 6 d.

Hieruit blijkt het meer of minder belang, wat aan de verschillende bedieningen werd gehecht.

Des avonds was de stad luisterlijk verlicht. De regering deed den stoet door niet minder dan 1872 toortsen begeleiden, terwijl de huizen door kaarsen, verlichte papieren lantaarnen en schilderijen onder elkander om den voorrang streden.

Voegt men hierbij den rijkdom van de versieringen der schilderachtige gebouwen zelven, door de toenmalige bouwtrant zoo ruimschoots toegestaan of liever geeischt, thans nog verhoogd door de tapijten en bonte stoffen, de wapperende vlaggen, de tallooze lichten weerkaatsend in het schitterend ijzer en staal der wapenrustingen, de door pracht en bonte kleuren bekende kleeding dier tijden, toen ook voor den Vlaamschen burger fluweel en satijn niets ongewoons waren, en men zal zich een flaauw begrip kunnen vormen van 't geen er op den avond van 23 Febr. 1508 te Gent te zien was.

Is tegenwoordig een feest, b. v. de inkomst van een koning, hoogst welkom aan kleermakers, modisten en verschillend soort van winkeliers, hoe moet het in dien tijd dan wel geweest zijn, toen de stoffen zooveel langer mee konden, en de mode niet zoo alle jaar vorderde, dat men nieuwe kleederen nam. Dan moest dus bij zulk een gelegenheid ieder in 't nieuw, de burgemeesters gingen voor, de ondergeschikten volgden. De eersten kregen toen in Gent op kosten van de stad nieuwe zwarte damasten toga's met breede geele streepen, de ondergeschikten bekwamen ook nieuw goed; maar 't hunne was oud nieuws, want 't werd gemaakt uit de oude kleederen, die door de Burgemeesters afgelegd waren.

Zoo ook kregen de Hofmeesters van de Vorsten ook allen van dat oude goed, om onder hunne ondergeschikten tot kleeding uit te deelen.

Behalve den Burgemeesteren en den ondergeschikten gaf de stad ook nog aan "Koenraad geck van der K M, ende t'jonghe geckxen van onsen harde gheduchten Heere ende Prince hertoghe Kaerle" ieder een volmaakt stel damasten en lakenschen kleederen van een zonderlingen vorm, en rood, geel en wit gekleurd.

De vorstelijke personen namen hunnen intrek in het huis of paleis ten Walle. Wat men hun ten genoegen gedurende hun verblijf in de stad aanrigtte, zal de volgende aflevering u doen zien.

(*Wordt vervolgd.*)

HANSJE IN DEN KELDER.

Onder het groot aantal uitmuntend gedreven zilverwerken, die in de Nederlandsche afdeeling van de "geschiedenis van den arbeid" op de Wereldtentoonstelling te Parijs in 1867 voortdurend een menigte bewonderaars deden te zamen vloeijen, bevond zich ook het hierbij afgebeeld drinkschaaltje.

Nadat de catalogus verschenen was en eenige dagbladen daaruit de beschrijving van dit voorwerpje hadden opgenomen, moest iedereen het zien, en werd dan soms de mekaniek er van voor de een of ander Vorstelijk of ander bevoorregt personaadge

[1] Kunnen de bezuinigers bij stad of lande dit voorbeeld misschien hier of daar navolgen?

in werking gebragt, dan was de hulp van den gewonen Sergent de ville niet voldoende, om orde te houden onder den naar Nederland stroomenden stoet nieuwsgierigen.

't Was toch niet te doen om de fraaiheid van het voorwerp dat men zich verdrong, och, neen, — om iets schoons te zien was er daar gelegenheid te over, — maar het groote publiek zocht een afwisseling — en na al het schoone wilde het iets vreemds, iets zonderlings, iets aardigs. En dit vonden zij in ons "Hansje in den kelder," — dat was iets orgineel Hollandsch.

Werkelijk is dat ook zoo, en ik geloof dan ook niet, dat die drinkschaaltjes bij andere natiën bekend of in gebruik zijn geweest.

Gij, lezer, hebt ze zeker wel gezien. — Zoo niet, zie hier dan, hoe ze zijn ingerigt.

Hansje in den kelder.

Gewoonlijk maakte men ze van zilver, een enkele maal van koper, in 't laatste geval zeer eenvoudig zonder versiering, doch in het eerste vindt men ze soms uitmuntend gedreven en met zinnebeeldige voorstellingen op het huwelijk toepasselijk opgesierd.

Zoo als het plaatje doet zien, bestaan ze uit een schaaltje op hoogen voet. In het midden van dat schaaltje is een halve holle bol, een halve wereldbol gezet, van onderen met openingen voorzien. Van boven heeft die bol nog een grootere opening, gesloten door een zilveren beeldje. Die opening is de mond van een naar beneden gaand kokertje, dat ook van onderen open is en om zoo te zeggen de as van den wereldbol vormt. In dit kokertje zit een kinderbeeldje verscholen, waaraan van onderen een hol bolletje, soms een kurkje bevestigd is. Giet men nu wijn of eenige andere loeistof in het schaaltje, zoo dringt die het eerst door de gaatjes in den bol en doet, naarmate ze hooger klimt, het holle bolletje en daardoor het daaraan bevestigde kinderbeeldje rijzen, totdat dit naar buiten komt en eindelijk als op de wereld schijnt te staan.

"Ah! Voilà qu'il paraît," riepen alsdan de vrolijke Franschen, als het hoofdje te voorschijn kwam, en schaterden het uit van pleizier.

Dat het beeldje, dat den uitgang sloot, weggenomen moet worden voor het tweede kan te voorschijn komen, is natuurlijk.

Gij begrijpt ligtelijk, bij welke gelegenheid die "Hansjes in den kelder" gebruikt werden. De ouden hadden bij hunne maaltijden en familiefeesten meer zulke aardigheden en feestdronken, die nu geheel uit de mode zijn.

Zoo is 't ook het geval met die van ons "Hansje," die zeker zeer veel werd gedronken, wijl er nog vele van de daarbij benoodigde drinkschaaltjes in wezen zijn. In een eenigzins groote famielje bevindt zich dan ook al gewoonlijk een der dochters, zusters, moeis of nichten, die zich in het blijde vooruitzigt mag verheugen, weldra de moedervreugde te zullen smaken, en die zich beleedigd zou rekenen, wanneer er bij een famielje- of vriendenfeest niet door een heildronk aan haar en haren toestand gedacht werd.

Niet altijd komt Hansje even vlug te voorschijn, soms blijft het ventje eenige oogenblikken in zijn kokertje haken en kost het eenige moeite om het uit zijn donkeren kerker te verlossen en het het daglicht te doen aanschouwen.

Of dit als een slecht voorteeken werd beschouwd, vind ik niet opgeteekend; het bijgeloof in de vroegere tijden heerschende, zou mij dit wel doen gelooven.

Er bestond nog een dronk, bij dezelfde omstandigheden in gebruik. "'t Wel afloopen van 't scheepje." Het is niet onwaarschijnlijk, dat men zich daarbij weleens be-

diende van de zilveren scheepjes op een voet of op raderen, die nog hier en daar gevonden worden, ofschoon anderen beweren, dat ze, met kruiden of specerijen gevuld, over tafel door de gasten elkander toegerold werden.

Verder hoorde men nog, maar meer bij burgerlieden, van "'t Tolleke in 't holleke," "'t kinneken in 't spinneken," "dat je swaantje goed swemmen magh," enz.

Natuurlijk was niet ieder in 't bezit van zulk een stuk zilverwerk. Alsdan vergenoegde men zich met geslepen glazen bokalen, waarop de hiergenoemde heildronken met kapitale letters te lezen waren.

In Belgie was ons Hansje in den kelder ook bekend, maar daar noemde men het "Maicken in 't schapraicken." [1]

Het schaaltje, wat hier is afgebeeld, is het eigendom van het Koninklijk Oudheidkundig genootschap, waarvan hiervoor op blz. 10 gesproken is. Het heeft een hoogte van 18, 5 Ned. duim, terwijl de middellijn van de schaal ruim 14 Ned. duim bedraagt.

Op den bol zijn voorstellingen van 't huwelijk en zijne pligten gegraveerd, op de schaal zelf, in zes afdeelingen, ziet men de twee duiven, een haan en een hen, een broeijende hen, een pellekaan met hare jongen, een schaap met lammeren, eindelijk een aap met haar jong.

EEN HELD BELOOND.

Bij resolutie van Hunne Hoog Mogende van den 1^{en} Januarij 1639 werd aan den kapitein van de Admiraliteit, Pieter van den Brouck, vereert eene gouden medaille, "uyt erkentenisse dat hy hun couragieuselyk heeft gedefendeert met syn onderhebbend schip tegen Seven Fregatten van den vyand."

P. A. L.

[1] Schapraicken, Schapperae is etenskast, aanregtsbank, Schapraai, Eetschapsraai. Ook vinden wij eens in 1606 in een besluit van Schepen en van Kerkmeesters de kerkbanken te Turnhout met den naam van Schappraei betiteld.

SPREEKWOORD UIT DE XVe EEUW.

God dank!
De proost van Aken op de vischbank.

Dit spreekwoord uit den tijd van de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten is genomen uit Voet Van Oudheusden's *Historische beschryving van Culemborg* (Utrecht. 1753), en aldaar te vinden Dl. I, blz. 64—68.

„A°. 1428. den 23 Febr. is Culenburg byna in den nagt overrompelt, dog wonderlyc verlost van moord, brand en plondering, 't welk toeging als volgt. Rudolf van Diepholt, wien dit godloos stuk, om bisschop Sweder te vergeeven, mislukt was, zogt op eene andere wyze zich te wreeken, de Stad te overrompelen, en den Bisschop in zyne handen te krygen. Hy zond Jan van Bueren, Proost van Aken en St. Marie t' Utrecht (en volgens Zweder Origines) ook den Heer van Bueren, midsgaders veele van de Hoeksche Partye en veel krygsvolk omtrent zamen vyftien hondert mannen sterk, welke des nagts aen de Oostzyde van de Stad, daer het school doe was en nog is, een brugge over de graft wierpen en de Stads muer beklommen. De Proost quam met 40 man binnen. Tot een Teken voor de geene, die nog buiten waren, staeken zy de Trompet. De Borgers onraet verneemende quamen voor den dag, terwyl de Vyanden, die binnen waren, naer de Poort spoeden, om die te openen voor de geene, die buiten waren, onderwege vier ongewapende Borgers dood slaende. Intusschen de Borgery, in de wapenen gekoomen en zamen gerot zynde, bood wakker tegenstand, en kregen den Proost met agtien man van de zyne omtrent de vier hoeken gevangen, die zy aenstonds nedervelden behalve den Proost, dien een schandelyker, smaedelyker en smertelyker dood beschoren was, want onder de Wyven geraekt, wierd hy na de Oude Vismarkt getrokken, en aldaer op een der Visbanken geworpen en aen mooten gekapt. De plaets, daer dit geschiede, was

[1] Zie de hevige verdeeldheden in het bisdom Utrecht, in hetzelfde Deel blz. 56—60, en den voorgenomen moord, blz. 63 en 64.

tusschen de vier Hoeken van de Markt, en NB. by tyde van Henrik van Cuik in den Jaere 1605 nog te zien en in weezen. By overlevering of oude aentekening heeft men, dat de Proost wierd getrokken uit een Rioel digte by de Slotspoort, in welke hy, uit groote vrees, en om zyn leven, waer het mogelyk te behouden, gekropen was. Ter gedagtenis wierd een Hoofd van steen, ruwelyk gehouwen, aen de binnen zyde van de Slotspoort naer de straet ziende in de muer gemetselt, verbeeldende het hooft van deezen voorvegter, en is aldaer als nog te zien. De overige van deze gezellen, die in de Stad waren, zyn 't ontkoomen, en die buiten waren stelden 't op een loopen, en dus wierd Culenburg en de goede Ingezetenen van deezen verderfelyken aenslag bevryd. Zweer van Culenburg meld de naemen van eenige, die van wederzyde gebleven zyn, als aen de zyde der Borgery: de Schoolmeester, Cantart die Cuper, Gerrit van Voorn en Geert Jansoon; van de andere zyde: De Proost van Aken, des Heeren Broeder van Bueren, Dirk Buys Clarenburg, Willem Gerrit Lauwens zoon, Sander Zuermond mit veele Dooden en Gevangens. Uit een brief van Zweder Bisschop te Utrecht blykt, dat Aert of Arend van Culenburg onder de eerste zwaer gequetst was.

„'t Is aenmerkelyk, dat alle de Historie Schryvers deeze schandelyke dood van Jan van Bueren verzwygen. De rede zal mogelyk weezen, omdat hy zoo een groot Personagie was: Een Geestelyk Persoon, een mededinger naer het Utrechtsche Bisdom, Proost van Aken en van St. Marien t'Utrecht, en dan nog van Hoog Adelyken afkomst uit het Alouwde Geslagte van Bueren gesproten, vermaegschapt by Huwelyken aen het Puik des Adels, en Broeder van Willem den regeerenden Heer. Dat Sweer het verzwygt, zulks kan weezen, omdat Gerrit de Tweede was getrouwt met Elizabeth van Bueren, eene Bloedverwante, ja eige Nicht van deezen Jan.

„Omme egter de waerheid van deeze gebeurtenis te staven zal ik hier bybrengen, 't geen Henrik van Cuik, een Culenburger, Bisschop van Roermond, een zeer geleerd Man, daer van schryft.

„Het is by geschrift nagelaeten (zegt hy) en 't staet in de Jaerboeken van Culenburg aengetekent, dat Jan van Bueren Proost van Aken en St. Marias Kerke te Utrecht, ten tyde als Zweder van Culenburg tot Bisschop van Utrecht was verkooren, met den Grave van Diepholt en met meer andere Oproermakers den Bisschop Sweder uit zynen Bisschops stoel heeft willen stoten. Als zy daer geen kans toe hadden, hebben zy onze stad Culenburg, op vermoeden, dat Zweder heimelyk daer uit met hulpbenden gesterkt wierd, gaen beoorlogen. Na dat zy dan eenige Krygsbenden verzamelt, en aen dien kant, daer het Parochie-school staet, eene brugge over de graft geworpen hadden, hebben zy de Stad in 't midden van den nagt aengetast en bemagtigt; Dog de Burgers de wapenen aenstonds aengeschoten hebbende, en de voornoemde Brugge, niet zonder schein van mirakel, afgeworpen en gebroken zynde, zyn de Vyandlyke Benden t'eenemael verdreeven en verslaegen. De Proost, die de aenvoerder van den toeleg was, wierd alleen gevangen, en na de Oude Vismarkt daer de plaets (N B.) van zyne Doodstraffe nog gezien wordt (te weeten 1605) gebragt. Daer hebben de Burgers, zoo mannen als vrouwen, hem in den Burgerlyken Oploop op de Vischbanken geleit, en van Lid tot Lid aen mooten gekapt. Zedert is 'er op St. Emerentiana's Dag (op welker feest de gemelde zegen bevogten was) eene plegtige en Jaerlykse Dankzegginge ingestelt, dewelke tot onzen tyd toe geviert is.

„De plegtige Dankzegginge bestond hier in, dat men Jaerlyks op den Dag van St. Emerentiana het H. Sacrament in processie omdroeg, Misse deede, verdienende alle Mannen en Vrouwen, die deze plegtigheit bygewoont hadden, veertig dagen aflaet.

„Zoo een schandelyk en droevig uiteinde had Jan van Bueren, een regte woelwater, die, in den Jaere 1421, Brussel meenende met zyne complicen te overrompelen, in den nagt aldaar met Hondert en vyftig schildboortige mannen gevangen wierd genomen; Die zedert mededinger na het Utrechtsche Bisdom is geweest, in den Jaere 1427 een aenslag had op Tyel, welke mislukte; Die de Geldersche dorpen bovengenoemd aen

koolen hielp leggen; Die de vlamme in de A bdye van Marienweert aanstak, en, daer hy een Geestelyke was en verpligt zulk een Heiligdom te beveiligen, niet ontzien heeft een medewerker, ja voorganger te weezen van die geene, die geen plaetse toegeweid aan Godt ontzagen.

„Die nu gereed was om moord en brand te stigten, komt zoo te pas als voren staat. Sweder van Culenburg heeft ten deezen opzigte een Versje bygebragt:

„Te Culenburch binnen mueren
Sloech Jan in den winter Buren.
Doet een af in 't getal,
Ghy vint den datum al. [1]

„Hoe dit moet getelt worden, laet ik een ander raeden: beter is het te verstaen, 't geen by het onbesuisd volk een spreekwoord is gebleeven, om dit buitengewoon voorval niet te vergeeten, en mogelyk op de baen, by de vreugde op St. Emerentiana's Dag, is gekoomen, wanneer men vrolijk zynde heeft geroepen:

„Godt dank! De Proost van Aken op de Vischbank!"

P. J. HARREBOMÉE.

---

[1] Wat den "Sleutel" van dit "Versje" betreft: men had vroeger de aardigheid, de letters van een vers, die als Romeinsche getallen in gebruik zijn, bijeen te tellen, om er alzoo een datum uit zamen te stellen. Schrijft men dan de beide eerste regels van het "Versje" op deze wijze:

te CVLenbVrCh bInnen MVeren
sLoeCh jan In Den wInter bVeren,

plaatst men de de Romeinsche cijfers naar volgorde aldus: MCCCLLVVVVIII, en telt men de D als 5 eenheden (niet als 5 honderden) daarbij, dan bekomt men het jaartal 1428. De derde regel van het "Versje" diende dan op deze wijze verstaan te worden: *Doet een in 't getal af*gaan (d i. verminderen in waarde). Ik erken, dat deze *telling* weinig van *wiskunde* heeft; maar zulk soort van aardigheden kunnen zelden op de keper beschouwd worden. Weet ik evenmin als Voet Van Oudheusden "hoe dit moet getelt worden," dan "laet ik" het, met hem, "een ander raeden."

EEN SLAAPKAMER.

IN DE EERSTE HELFT DER XVIIe EEUW.

Bijgaand plaatje, gevolgd naar een der fraaije illustratiën van de Brune's Emblemata of Zinnewerck, geeft ons een blik in een burger slaapkamer uit de 17^{e} eeuw. De Juffer, die daar bezig is het kleine kind te "helpen," is, haar kleeding wijst het uit, geen baker. Ook de voorzigtigheid, waarmede zij het kleintje aan de beentjes pakt, verraadt de moeder, bang als ze is haar lieveling eenige pijn te veroorzaken, en toch gelukkig de zorgen voor haar schat zelf op zich te kunnen nemen. Wees er zeker van, heeft zij het werk, waarmede wij haar thans bezig zien, geeindigd, zij zal, tot leniging van 't verdriet, wat ze den kleine onwillekeurig veroorzaakt heeft, haar een van de volle borsten voorhouden; want toenmaals behoorde het nog niet tot de "bon ton" zijne lievelingen door vreemden te doen voeden, en hunne eerste lachjes en liefdeblijken door vreemden te laten genieten. Ongelukkig genoeg die arme moeders, die door zwakte gedrongen zijn, hulp van gelukkiger vrouwen te moeten inroepen!

Het kind moet warmte, heeft de baker gezegd; daarom heeft de moeder 't vuur goed opgestookt, voor zij er bij plaats nam, want de hulp van de ellendige vuurmanden kan zij nog niet tebaat nemen, die kent men nog niet. Den ganschen dag zoo zorgvuldig ingepakt, zou 't kind immers, als 't bloot komt, ligt kou kunnen vatten. Och, moedertje, wees gerust en laat, voor gij 't kleintje weer gaat inbakeren, het een half uurtje zoo los op uw schoot liggen dartelen! In dien tijd zullen de kousjes, die gij zoo zorgvuldig te droogen gezet hebt, en ook het lakentje of dekentje, wat daar voor 't vuur hangt, weder geschikt zijn gebruikt te worden. Maar lieve vrouw, gezond is dat opdroogen in 't geheel niet; laat liever wat meer wasschen. Neem, als gij daartoe de kosten niet dragen kunt, wat minder kant aan uw kraag en muts, en geef daarvoor uw kleintje wat meer frissche kousen en linnengoed.

Hoe vindt gij, lieve lezeres, de bakermat of mand, waarin de vrouw heeft plaats genomen? Is 't geen goede uitvinding? Uw kindje zou bij het gebruik van die mand niet van 's bakers schoot kunnen vallen, wanneer die eens, zooals ze dat gewoon zijn, ingedommeld mogt wezen. Meestal zijn die teenen en beschilderde bakermatten aan het boveneind en de zijden hooger dan die wij hier zien, en beschutten daardoor baker en kind beiden beter tegen den togt. Een dekbedje, vooral des nachts zoo noodig, verwarmt 's moeders beenen en doet meteen het kleintje zacht liggen. Naast haar staat de luiercorf, luijermand, waarvoor 's mans moer gezorgd heeft, waarin 't moedertje straks wel al de kleedingstukjes zal opbergen, die thans wat al te slordig over den vloer liggen. Wees er verzekerd van, voor zij in hare bedstede daarachter zal stappen en de groen saaijen gordijnen digt zal trekken, is hare kamer zoo net in orde, dat er geene aanmerkingen zullen te maken zijn. Netheid is immers het kenmerk van een Hollandsche vrouw. Houd dus uwe moeder niet te lang bezig, kleine schalk, druil spoedig in, en zij zal u in uw wiegje leggen, vlak bij hare bedstede; gij kunt u niet bewegen zonder dat de goede vrouw opvliegt. Zorg dat Moeder niet hare toevlugt behoeft te nemen tot de dotjes, door de baker zoo zeer aangeprezen, evenmin als tot het slaapdrankje, die u, als gij haar te lastig waart en niemand het zag, toediende; dat laatste zou uw Moeder wel nooit doen: neen dan liever wat met u opgetrokken. Dit toont ze reeds door u een wieg gegeven te hebben zonder schommel-mekaniek. Misschien deed zij 't uit angst voor 't omvallen of uit vrees, dat de ledige wieg mogt geschommeld worden; zulks zou immers een slecht voorteeken zijn en uw dood of ongeluk na zich slepen. De baker heeft zoo uitdrukkelijk daartegen gewaarschuwd.

Een slaapkamer.

Waak, moeder, waak, weldra zult gij in uw trouwen hond een krachtige hulp en een trouw wachter over zijn aanstaanden speelmakker vinden. —

STUDENTENLEVEN.

DE ACADEMIE.

In den aanvang der XVI$_e$ eeuw, waren de noordelijke provinciën van Nederland nog in den nacht der middeneeuwsche duisternis gedompeld. Wel ontbrak het niet geheel aan voortreffelijke en geleerde mannen, die vooral in Frankrijk en Italie hunne wetenschappelijke opleiding hadden ontvangen en, aan het hoofd van deze of gene school geplaatst, of uit de eenzame kloostercel, het licht der beschaving trachtten te verspreiden; doch weinigen mogten zich in de stralen er van koesteren, en in de meeste steden zou Erasmus, evenmin als te Dordrecht, één geleerd man hebben gevonden. Eerst een halve eeuw na het uitbreken der hervorming, toen scharen van geleerden, door bloedplakaten en inquisitie uit het zuiden verdreven, zich in het noorden vestigden en daar scholen openden, werd wetenschappelijke en letterkundige beschaving meer algemeen. Doch die hoogere kennis wenschten te erlangen moesten die aan buitenlandsche hoogescholen verkrijgen, tot dat eindelijk Willem I in 1575 de Universiteit te Leyden stichtte. Hij deed zulks wel voornamelijk ter vorming van evangeliedienaars, opdat het "eene schoole van jeugdige Nazareners, de Libanon van 't geestelyck Nederlant, het Silo van Hollant, het palladium der kercke Christi" mogt zijn; maar tevens ter opleiding in die vakken, welke aan de Universiteiten te Geneve, Wittenburg, Heidelberg, Orleans, Padua, Bologne en op andere in het beschaafd Europa werden onderwezen. "Niet te vreden met één juweel in zijne vrijheitscroon, had het Vaderlant schatten veil, om haar geheel met kostelycke gesteenten te omringen." Dit juweel, de hoogeschool te Leyden, "'t leidsch Atheen," "de hoofdtempel der Musen", was wel "de kostelijckste steen;" maar oock "de overige hoogescholen", te Franeker, Groningen, Harderwyck en Utrecht, en de illustre scholen te Middelburg, Amsterdam, Deventer, Dordrecht, Breda en 's Hertogenbosch, "verspreidden een lieffelycken en zachten glans."

Alle waren gesticht toen ons vaderland in den even langdurigen als hardnekkigen strijd tegen Spanje was gewikkeld, en waren "alle gedenckteekenen van de sonderlinghe sorge, waarmede de hooge overigheid deser landen niet alleen de provintiën socht te vryen van geestelyck en wereldlyck gewelt maar oock van superstitiën en onkunde, wetende dat een goet gecomformeerde Staet nyet en kan bestaen, soo dese regneren, en dat, zoo als Nazianzenus zegt, "de geleertheyt onder alle menschelycke goederen de eerste plaets bekleet" en als Nyssenus, "dat wij de ryckdommen der wetenschappen, die de Heidenen bezitten, niet en mogen verachten."

Aan beide, de hooge en illustre scholen, ontving de uit- en inheemsche jongelingschap een wetenschappelijke opleiding; doch slechts aan de eerste werden akademische graden verleend. Deze waren "de binnenste heiligdommen, gene de voorhoven." Aan de laatste ontving men wel "de voorproef, maer niet de maeltyt zelve." Soms echter, wanneer er uitstekende leeraars aan verbonden waren, stelde men de illustre scholen boven de akademiën, en "hield men er den maeltyt" of "mogt men er nog een liefelycke nasmaeck op de keur van geregten, aen de een of andere hoogeschool gesmaeckt, genieten." Zoo voleindigden b. v. een schaar van jonge lieden te Dordrecht, onder d'Outrein en van Til, hunne te Leyden of elders aangevangen studien.

Even als de italiaansche, fransche, duitsche en zwitsersche hoogescholen, genoten de nederlandsche aanzienlijke voorregten, en niet minder lokten deze als de roem der hoogleeraren de jongelingschap derwaarts; doch waagde men het deze te besnoeijen of te beperken, dan dreigde zij de hoogeschool te verlaten, en zich naar een andere te begeven.

Het ligt niet in ons bestek, over de voor-

regten der buitenlandsche hoogescholen uit te wijden. Vele zijn even zeldzaam als zonderling, en door Horatius Lucius, Petrus Rebuffus en andere, vroegere en latere regtsgeleerden geboekt. Van een enkele mogen wij niet zwijgen; zoo mogten de studenten in Italie op feestdagen studeren, omdat de Apostelen op het pinksterfeest den H. Geest ontvingen. Zag een student een kamer, die hij voor zijne studien geschikt oordeelde, dan kon hij den huisbaas noodzaken die aan hem te verhuren, het aan den rector overlatende den huurprijs te bepalen. Vóór den verschenen huurtijd mogt een student zijn kamer verlaten, mits hij tot op den dag van zijn vertrek betaalde. Een student mogt zijne schuldenaars voor de akademische regtbank dagen, zoo hij niet verder dan vier dagreizen er van verwijderd was; hij zelf kon voor geen andere dan voor de akademische gedaagd worden. Huwelijksgoed en studie werden gelijk gesteld. Een bemiddeld vader kon door zijn zoon, van liefde voor de wetenschap brandende, gedwongen worden dezen de middelen te verschaffen tot studeren. Een handwerkman, het een of ander geraasmakend ambacht uitoefenende, kon door een student in zijne buurt, wien hij stoorde, genoodzaakt worden van woning te veranderen. Indien een student ligte vrouwlieden op zijn kamer wilde brengen, mogt hem zulks niet belet worden. Vooral hadden de adelijke studenten groote voorregten, en nog in deze eeuw hadden de grafelijke en vorstelijke studenten te Göttingen, onder vele anderen, bij verhooren een leuningstoel, schriftelijke citaties en een afzonderlijke zitplaats bij de voorlezingen. Diergelijke voorregten hadden de nederlandsche universiteiten wel niet, doch wel de voortreffelijkste, waarop meest alle Universiteiten in den vreemde konden bogen, zooals vrijdom van landelijke en stedelijke lasten, van tollen voor kleederen en boeken wanneer men naar de Universiteit ging of haar verliet, van inkwartiering, dag- en nachtwachten, van contributie, van alle stads werken en fortificatiën. Deze en diergelijke vrijdommen gaven niet zelden aanleiding tot hevige geschillen tusschen de leden der hoogeschool, de stedelijke regering en de pachters, en het misbruik dat de studenten van den vrijdom van stedelijken accijns maakten, noodzaakte de hooge regering de hoeveelheid wijn en bier, die elk student b. v. te Leyden zonder accyns mogt gebruiken, te bepalen (80 stoopen wijn, 12 halve vaten bier).

Te Utrecht moest de rector magnificus de verpachters een lijst ter hand stellen der studenten, die regt tot die vrijheid hadden; moesten deze de cedullen teekenen, ze bij den rector afhalen en die terstond bij den collecteur of pachter brengen, en ze, wanneer deze ze eigenhandig geteekend en te boek gesteld hadden, den wijn- of bierhandelaars overgeven.

Het voornaamste van alle voorregten was het forum academicum, de academische vierschaar, waarin, b. v. te Leyden, de rector magnificus, vier leden van den akademischen senaat, bij geregelde afwisseling uit elk der vier faculteiten te kiezen (assessors), de vier regerende burgemeesters der stad en twee leden der schepens-bank zitting hadden. Had de stedelijke overheid, door de tegenwoordigheid van burgemeesters en schepenen reeds een overwegenden invloed op de raadplegingen en besluiten der regtbank, zoo strekte de benoeming van den stedelijken hoofdofficier tot regtsvorderaar en openbaren aanklager (promotor) nog meer tot bevestiging der naauwe vereeniging tusschen stad en hoogeschool, en tot des te zekerder voorkoming van alle schadelijke botsingen. Aan deze vierschaar waren, in alle burgerlijke en lijfstraffelijke zaken, niet slechts alle studenten en beambten, uitgenomen de hoogleeraren, onderworpen, maar alle inwoners, die, in bezit van een akademischen graad, zich als akademieburgers hadden laten inschrijven. Geen stadsschout mogt een lid der universiteit in hechtenis nemen, zonder bevel van rectoren en burgemeesteren, uitgenomen die in eenig zwaar en enorm delict werden bevonden. Deze bepaling en het niet evident blijken uit de statuten, of rector en assesseurs geregtigd waren om lidmaten der universiteit buiten de hoogeschool in flangranti delicto te reclameren, gaven aanleiding tot hevige geschiller

tusschen de akademische en burgerlijke regtbanken. De uitspraken der akademische regtbank waren aan geen beroep onderworpen; zij hielden op gezette tijden hare gewone vergadering in een afzonderlijk vertrek, en hadden behalve een secretaris en mindere beambten, een afzonderlijke wacht tot handhaving der orde. Doorgaans werd een zeer zacht vonnis geveld "om de studenten niet afkeerig van de hoogeschool te maken." Geldboete, kamerarrest, gevangenisschap, verbanning van de hoogeschool waren schier de eenigste straffen, die hun zelfs voor doodslag werden opgelegd. Had een student een burger gewond of gedood, dan werd hij "geincarcereerd". Zulks werd hij ook dan, wanneer men, na verscheidene vorige delicten en ergerlijk leven, tumult had verwekt, lantarenpalen had omgesmeten, vensters, deuren en glazen verbrijzeld, huizen geteerd. In den kerker ging het soms lustig toe, en maakte men goede cier. Maakte men het te erg, dan werd de pedel gelast niemand in den kerker toe te laten, en te zorgen dat er geen wijn, tabak of sterke drank werd ingebragt.

Was het koud, dan mogt de gevangene des nachts zijnen kerker verlaten en zijn eigene kamer betrekken, mits hij er des morgens in terugkeerde. Maakte de student het al te erg, dan werd hij van de akademie gebannen. Zulks had vooral plaats wanneer men zich oneerbiedig jegens den senaat gedroeg of godlasterlijke woorden sprak. Zoo werd Alting te Leyden tot de roede veroordeeld, omdat hij het Statencollegie een broeinest van Jesuiten genoemd had; een ander gebannen, omdat hij Mozes, de Profeten en Jezus goochelaars genoemd had. Zulks was ook in Duitschland het geval. De senaat liet de grofste en baldadigste handelwijzen toe, doch strafte gestrengelijk een student die op de gezondheid van den duivel had gedronken.

De straffen waren zeer willekeurig; zoo werd inbraak en diefstal eens te Groningen met relegatie voor tien jaren gestraft, en die een ander op zijn kamer gelokt en afgerost had en voor den senaat weigerde te verschijnen, als incorrigibilis voor vier jaren geregeleerd; vier studenten, die manslag hadden begaan, werden tot een boete van 80 dukaten verwezen. Wanneer een student tot relegatie was veroordeeld, werd hem niet zelden de straf kwijtgescholden. Wiens naam echter uit het album was geschrapt, was onherroepelijk van de academie verbannen. Ook gaf men in plaats van verbanning niet zelden een consilium abeundi.

(*Wordt vervolgd*). G. D. J. S.

DOOP VAN WILLEM III.

Dwalen is menschelijk; men deed het voorheen en men doet het nog. Die zulks niet gelooven wil, behoeft slechts bladz. 63 van dit tijdschrift op te slaan en hij zal vinden, dat de daar aangegeven datum van den geboortedag van Willem III niet de ware is. Willem III werd geboren op 14 Nov. 1650, zijn vader stierf den 6 van die maand.

De vriendelijke hand, die ons op deze vergissing opmerkzaam maakte, voegt er ook bij, dat de koets, waarin zich de doopeling bevond, geheel met hermelijn was gevoerd, 't geen velen ergerde. Ook is zijn aandacht gevallen op de rol, die het getal 14 in 't leven van dien vorst speelt.

14 Nov. 1650, werd Willem III geboren te 's Hage.
14 Nov. 1677, trouwde hij de Engelsche Prinses Maria en deed
14 Dec. 1677 met haar zijne intrede in 's Hage.
14 Aug. 1678, won hij den slag van Sint Denis.
14 Nov. 1688, kwam hij op de kust van Engeland, waar hij spoedig de Koningskroon verwierf.
14 Junij 1690, vertrok hij naar Ierland, waardoor hij meester werd van de drie rijken, door zijn schoonvader verlaten.

Hij stierf in 't 14e jaar van zijne regering als Koning.

VIANDEN,

DE BAKERMAT DER NASSAU'S IN DE ZEVENTIEN NEDERLANDEN.

(Vervolg van blz. 51.)

Bisschop Hendrik van Vianden was voor Utrecht een verdienstelijk vorst. Nog had hij de hulde niet van al zijne onderdanen ontvangen, of het Sticht werd door den Heer van Amstel, den Heer van Woerden en den Graaf van Gelder bestookt. De Roomsch-Koning Willem van Holland spoedde zich, op het vernemen dezer vijandelijkheden, naar Utrecht, ten einde dien oorlog te stuiten, doch naauwelijks was hij in die hoofdstad gekomen, of Bisschop Hendrik keerde in zegepraal van den veldslag terug, Gijsbrecht van Amstel en Herman van Woerden, aan zijn paard gebonden, medevoerende.

Even krachtig als zijn optreden, was 's Bisschops geheele bewind. Hij schonk Utrecht eene lang ontbeerde welvaart, herbouwde de Domkerk, stichtte het slot te Vreeland tot dekking der Vechtstreek, schonk stadsregten aan Hasselt (1252), aan Amersfoort (1259) en aan Oudewater (1265), en zorgde zoowel voor de welvaart zijner onderdanen in het Over- als voor die in het Neder-Sticht.

Maar hoe gelukkig ook in zijn bestuur aan den Neder-Rijn, beroofde zijne tusschenkomst in de aangelegenheden van Vianden, dit graafschap, zijn vaderland, van den grootsten luister, dien het tot heden had bezeten: de onafhankelijkheid.

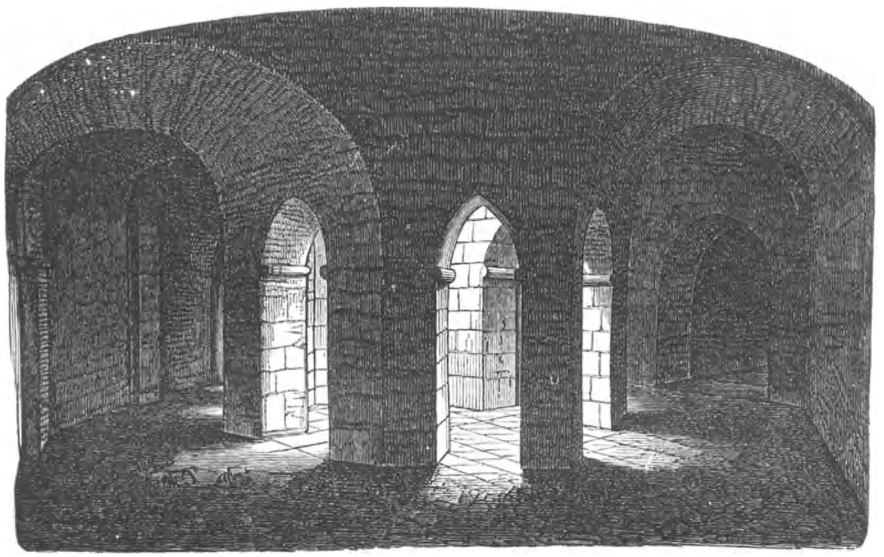

Gewelven onder de slotkapel van Vianden.

Wij hebben gezien, dat Hendrik van Vianden door zijn tweeden zoon Filips in de grafelijke waardigheid was opgevolgd, ofschoon der mannelijke spruit van den eerstgeboren, doch reeds overleden Gravenzoon Frederik, volgens erfregt, de grafelijke kroon toebehoorde.

Zoo lang Hendrik — zoo heette Frederik's zoon — een knaap was, had Filips niets van zijn neef te vreezen, want zijnen naburen boezemde de Graaf van Vianden door geestkracht en vermetelheid ontzag en eerbied in. Dit was vooral gebleken in een oorlog door

hem tegen Metz ondernomen. Hij was namelijk in den waan gebragt, door de burgers dier rijke stad verongelijkt te zijn, en had het ondernomen die veste te bestoken. Doch Graaf Hendrik II van Luxemburg, zijn magtige nabuur, had de zijde der Messins gekozen, en, terwijl Filips aan de Moezel en Seille oorlog voerde, viel de Luxemburger in 't graafschap aan de Our, sloot Vianden in en wist zelfs door list het kasteel te bemagtigen. Op het berigt hiervan had Filips zijne togten in het Pays Messin gestaakt en was naar Vianden gesneld, waarbinnen hij nu op zijne beurt den Luxemburger belegerde. Deze, afgescheiden van zijn land, was met een voorstel tot verzoening te berde gekomen, mits Filips hem en zijne Luxemburgers liet aftrekken. De overeenkomst was gesloten en gevolgd door een verdrag, waarbij de eene Graaf den ander de elkander toegebragte schade kwijtschold. 't Was des maandags na st. Nicolaas van 1257 dat Filips dit verdrag onderteekende.

Maar toen Hendrik tot een krachtig jongman was opgewassen, eischte hij het vaderlijk erfdeel uit de handen zijns ooms terug. Filips weigerde, en Hendrik, in zijne verwachtingen bedrogen, besloot de wapenen aan te gorden. Een grooten hoop aangeworven hebbende, trok hij op naar Schönecken, waar Filips zich tijdelijk ophield, veroverde die veste en hield er zijn oom opgesloten.

De tijding der onrust die Vianden beroerde, kwam welhaast te Utrecht bij den Bisschop, die, meer ter gunste van zijnen broeder dan van zijnen neef gestemd, in vereeniging met Pieter van Vianden, Proost te Luik, besloot, krachtige pogingen aan te wenden, ten einde Graaf Filips te bevrijden. Ongelukkig kwam hij op het denkbeeld om die verlossing aan den Luxemburgschen Graaf Hendrik II op te dragen.

Aan het hof binnen de rotsstad was men niet ongeneigd aan 's Bisschops stem gehoor te geven, doch alleen op zekere voorwaarden, waarvan één eischte, dat Filips zich tot een vassal van Luxemburg zou verklaren. Daarentegen beloofde Graaf Hendrik, zijn jeugdigen naamgenoot uit het Viandener huis uit het herwonnen graafschap te verdrijven, en, mogt het daarbij noodig zijn dat hij Schönecken belegerde, Graaf Filips daarvoor niet meer dan 700 Triersche ponden in rekening te brengen. Ja, bijaldien de kosten niet zoo hoog klommen, zoo zouden Cuno van Reuland en Wirich van Koerich de som bepalen (1264).

Dat de Bisschop van Utrecht deze voorwaarden onderschreef, blijft, bij de geestkracht die hij als kerkvoogd ontwikkelde, een raadsel. Want nu verloor zijn stamland, Vianden, den luister van een zelfstandig graafschap, en de Graaf van Vianden tot dezen tijd met dien van Luxemburg in magt en aanzien gelijk, werd nu diens leenman.

Hendrik van Luxemburg gordde na de onderteekening van het verdrag onmiddellijk de wapenen aan, doch de worsteling werd vermeden. De jeugdige Hendrik van Vianden verzoende zich met zijn oom op de volgende voorwaarden: Filips zou Graaf van Vianden blijven, doch aan zijn neef de heerlijkheid Schönecken, met de voogdij over het stift Prüm en alle daartoe behoorende goederen, zooals den hof van Pronsfeld, afstaan.

De Luxemburgsche Graaf was zoo verheugd over dezen loop van zaken, dat hij nu niet alleen Filips geene oorlogskosten in rekening bragt, maar zich zelfs verpligtte, zijn nieuwen vassal 400 Triersche ponden te schenken, waarvan hij er terstond honderd uitbetaalde.

Ofschoon de Graaf van Vianden nu tot leenhulde was verpligt jegens den Graaf van Luxemburg, bleef hij over zijne onderzaten evenzeer opperheer als voorheen. Ook was zijne onderwerping ver van volkomen. Zoo vindt men opgeteekend, dat in 1316 Jan van Holenfeltz en Arnoux van Pittingen, opperregters van het graafschap Luxemburg, benoemd werden om van Graaf Hendrik III te eischen, de poorten van het kasteel te Vianden voor de volgelingen van den Koning van Bohemen uit den huize Luxemburg open te houden; en dat in 1326 de Graaf van Vianden, toen hij geweigerd had den ontvanger der belastingen van Koning Jan te ontvangen, tot eene boete werd veroordeeld, welke de Graaf van Vianden standvastig weigerde te betalen. Nog vindt men vermeld, dat toen de Heer van Schönecken aan den Graaf van Luxemburg beloofde, dezen

als zijn leenheer tegen alle vijanden te helpen, hij hierbij bepaaldelijk den Graaf van Vianden uitzonderde, tegen welken hij beweerde zich niet te mogen wapenen.

De Graven van Vianden behielden ook de magt, binnen hun gebied leenen en gemeenten op te rigten, en in eene leenacte van Heer Walter van Clerff (Clervaux) tegenover Graaf Godfried in 1372, is de volgende merkwaardige bepaling ingevlochten:

"Wij houden deze goederen van den Graaf van Vianden en zijne opvolgers, belovende, dat wij hem getrouw zullen helpen tegen ieder, met uitzondering van den Graaf van Luxemburg. En zoo het mogt gebeuren, dat er oorlog ontstond tusschen den Graaf van Vianden en den Graaf van Luxemburg, zullen wij doen, hetgeen wij voor regt houden."

Het privilegie van 1308, waarbij Filips II het vlek aan den voet van zijn stamslot stedelijke regten schonk, en onderscheidene andere oorkonden getuigen, dat de beheerschers van Vianden, behoudens de hulde aan den Graaf van Luxemburg, souverein in hun graafschap waren.

Ook bewijzen de grafelijke regtbanken en de legermagt, die de Prinsen van Oranje nog op het einde der vorige eeuw te Vianden onderhielden, dat deze souvereine regten tot op de vereeniging met Frankrijk in wezen bleven.

(*Wordt vervolgd.*)

WAT ER ALZOO IN EEN BURGERHUIS VAN DE 17e EEUW TE VINDEN WAS.

(Vervolg van bladz. 42).

Ha, daar komen onze vrienden weer aan, die 't stadje eens bekeken hebben. Zie, ze hebben er reeds pret van, hoe wij het middelpunt geworden zijn van een groep leegloopers, die zich voor 't huis gevormd heeft; zij lagchen om onzen jongen wegwijzer, die voor de centen, die we hem tot belooning gegeven hebben, zijn pet met zwarte kersen, krieken, gevuld heeft, en, er zich niet weinig op latende voorstaan zoo van naderbij met de vreemden bekend te zijn, ons fluitende onthaalt op een straatdeuntje, tot verpozing onder 't kersen-eten.

Of wij ons verveeld hebben, terwijl de smid zijn kunststuk zocht uit te voeren? Misschien minder dan gij 't deedt onder het slenteren langs de straten; want de oude man is een aardig prater; en ziende dat wij, ten minste een van ons, niet zoo met minachting op den ouden tijd neerzien als men dat gewoon is, kwam zijn tong los en verhaalde hij ons zooveel van zijn vak en hoe dat in vroeger tijd, toen nog de gilden bestonden, daarmede toeging, dat het ons bleek, dat die man veel gereisd en veel gelezen moet hebben.

Ja, ja, wij bewoners der groote steden mogen wel eens met zekere minachting neerzien op de inwoners der kleinere steden, maar men vindt er vele onder die eenvoudige burgers, die, door de weinige gelegenheid tot uitspanning in de kleine steden veel ledigen tijd over hebben, dien ze aan lezen kunnen besteden en zoodoende een schat van kennis vergaderen, waarvan men bij hen het bestaan niet zou vermoed hebben.

Zoo vertelde hij ons, dat de smeden Sint Eligius of Sint Eloy tot hun Beschermheilige of Patroon hadden, wien ze, waar het gild rijk genoeg was, een kapel of altaar in een der kerken toewijdden. Zoo hadden die van Amsterdam hun kapel en altaar in de Oude kerk. In die stad hielden zij hunne vergaderingen op de St. Antonis waag, onder voorzitting van vijf, later zes overlieden, die, behalve den gewonen grooten gildenmaaltijd, nog eenmaal 's jaars het *sleutelmaal* hadden, waarbij zij gezamenlijk op kosten van de broederschap mogten teeren, 't geen later veranderd werd in een jaarlijksche uitkeering van zeshonderd gulden.

Die overlieden voerden ook het beheer over de armenbos, 't geen vroeger aan den deken en een bosmeester was toevertrouwd geweest, zij namen de gildeproeven af, waartoe zij echter na 1752 gehouden waren ook nog

de twee oudste gildebroeders te noodigen. Waarschijnlijk was er geknoeid.

Het Smidsgild nam in de eene stad meer vakken in zich op dan in de andere, b. v. in Amsterdam waren er bij opgenomen: de slotenmakers, de koperslagers, de messenmakers, de zwaardvegers en roermakers. In andere steden weder waren die vakken afzonderlijk of onder andere gilden begrepen.

De slotenmakers mogten geene sleutels in 't lood slaan, om andere sleutels daarnaar te maken, tenzij 't voor bekende personen ware. In dat geval moesten zij die afdrukken dadelijk na 't gebruik verbreken. Zij waren verpligt hun merk op de door hen gemaakte sleutels te stellen, alsook op de scherpe instrumenten. Namaak dier merken werd zwaar geboet. Hier was 't den smeden verboden in sommige bepaalde straten te wonen, in andere plaatsen weder woonden zij allen in één straat. Utrecht b.v. noemt nog de lange en korte Smeesteeg; de toren in den stads wal aan 't eind der eerste straat gelegen, aan hunne zorg aanbevolen, droeg den naam van Smeetoren. Het St. Eloyen-gasthuis aldaar was almede een hunner stichtingen. Ook te Gent en in een aantal andere plaatsen vindt men straten naar de smeden genoemd, en die zeker allen door smeden bewoond werden.

Die van Brugge moeten al vroeg zeer rijk geweest zijn. Zij deden toch reeds in 1352 een groote kapel en niet minder dan 7 Godshuizen bouwen in de Smeestraat aldaar. Daar te Brugge hadden zij een vreemd voorregt. Op den feestdag van Sint Eligius namelijk werden de paarden gezegend door den Proost van 't gild, die tot dat einde gewapend was met een zilveren hamertje, waarin naar verzekerd werd een reliek van den Heilige geplaatst was. Een tik met den hamer op den kop, en 't paard liep in vollen draf de Smedestraat af. Deze ceremonie, die eerst in 1782 werd afgeschaft, was een feest voor de geheele stad en een aardige bron van inkomsten voor 't gild, daar natuurlijk geen zegen zonder geld te krijgen was.

In Namen moesten zij het hameren staken, zoodra de klok van den noen zich om 3 uur Zaturdagsmiddags of op den dag voor een kerkelijk feest liet hooren, en, wanneer de seinhoren van 't gild klonk, met werken ophouden. Dat de gilden strekten om een broederlijken zin tusschen de beoefenaars van 't zelfde vak te vormen en te onderhouden, blijkt uit een der bepalingen van het Namensche gild. Zij luidde als volgt: "wanneer een smid, aan 't koopen zijnde van grondstof of gereedschap, door een bijkomend gildebroeder om deel in dien koop aangezocht wordt, zoo zal hij hem dit niet mogen weigeren."

Dit en nog veel meer, wat niet alles te onthouden was, heeft ons smidje ons medegedeeld, maar, krak — daar gaat het slot om, en knarsend draait de deur op hare scharnieren.

Zoo staan wij dan eindelijk in ons beloofde land. Hoe schilderachtig! Gij zegt: "hoe stoffig," niet waar, neef? Terwijl ik hier een Pieter de Hoogh wenschte, om zulk een door lijnen en kleuren verrukkelijk plekje met zijn penseel te beschrijven, verlangt gij hier een knecht met een stalbezem.

Veel belangrijks is hier niet te vinden; de geschilderde tegeltjes van Delfts fabrikaadje zijn niet van de fraaiste soort; 't neemt niet weg, dat ze aardig staan en volkomen aan het doel, om de kleederen te vrijwaren tegen de kalk der muren, beantwoorden. Ook kunnen de verschillende voorstellingen, die men er op vindt, den tijd korten van hem, die gedwongen is in den gang te wachten, beter dan marmeren platen tegen den muur hem kunnen bezighouden.

Het vervaardigen van die tegels was een bron van welvaart voor de stad Delft.

Behalve zulke blaauwe, vindt men ze ook in 't paarsch, soms ook met verschillende kleuren beschilderd. Meestal zijn er landschappen op voorgesteld, maar bijbelsche geschiedenissen, wapenoefeningen, dieren en andere voorstellingen zijn ook niet vreemd. De fraaije soorten worden vrij duur betaald; werkelijk zijn er dan ook onder, die de hand van een geoefend schilder verraden. Vooral zoekt men die, waarvan er eenige te zamen een schilderij vormen; zoo bezit het Kon. Oudheidk. Genootschap een gezigt in de stad Leyden; het N. Brab. Genootschap den slag tusschen Breauté en Lekkerbeetje; die beide schilderijen zijn uit misschien 200

tegels zamengesteld. Hoever de liefhebberij in die zaken iemand drijft, heeft de Heer Demmin te Parijs, die veel over aardewerk geschreven heeft, getoond. Voor eenige jaren te Delft zijnde, vond hij daar een huisje, vroeger door een meesterknecht van een der aardewerk-fabrieken bewoond, dat van binnen geheel met zulke tegels was versierd. Hij, geen anderen weg vindende om ze magtig te worden, koopt het geheele huisje en laat onder zijn toezigt de tegels er uit breken. Daarna verkoopt hij zijn huis weder, zeker niet zonder schade, en vertrekt naar Parijs, regt gelukkig met zijn waarschijnlijk wel wat duur gekochten schat.

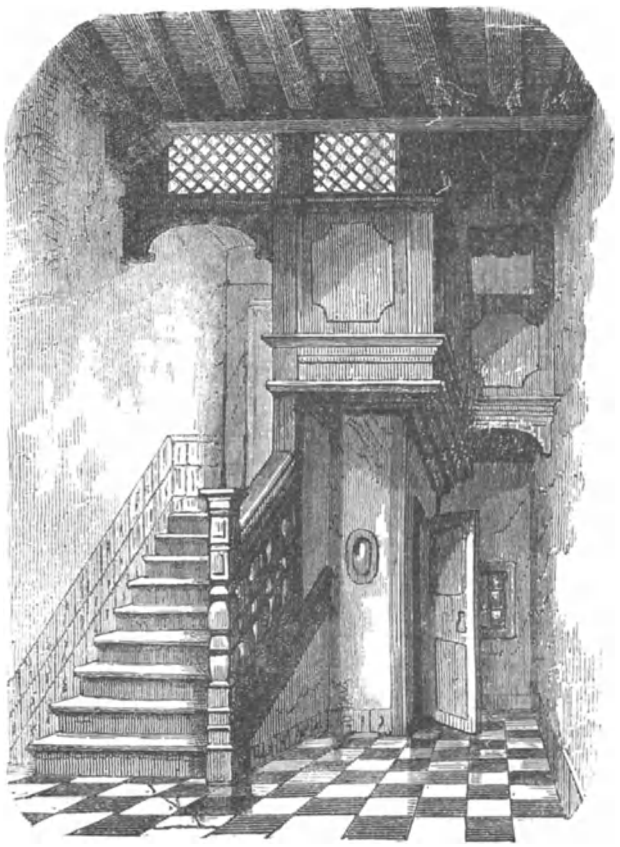

Voorhuis te Utrecht 17e eeuw.

Als iemand hier op die eikenhouten bank met fraai gesneden rug zit te wachten, totdat het den heer des huizes zal behagen bij hem te komen, moet hij zich niet onbewaakt wanen. Overal zijn kijkgaten, waaruit men hem kan bespieden. Op de trap naar boven, in het gangetje naar de keuken, ja zelfs in de keuken zelf zijn venstertjes en openingen, die, als 't alleen te doen ware om licht te verkrijgen, gemist konden worden.

Waar willen wij nu heen, naar boven, of eerst op deze hoogte blijven? Goed, dan maar de deur regts in.

(*Wordt vervolgd.*)

DE ARNHEMSCHE SCHERPREGTER EN ZIJNE FUNCTIEN IN VORIGE EEUWEN.

DOOR

Mr. J. W. STAATS EVERS.

Terwijl onze voorouders, gelijk wij vroeger reeds meermalen zagen, zoo kwistig waren met lijfstraffen van allerlei aard, zal het wel geen betoog behoeven, dat de handlanger der menschelijke geregtigheid meerdere bezigheden had dan een tot op onze dagen overgebleven opvolger, wiens betrekking gelukkig in een voortdurend otium (cum of sine dignitate?) bestaat. De scherpregter heette weleer stocker, hangman, dieflienker en meester van en met den zweerde, terwijl de benaming van scherpregter aan het scherpexamen of de pijniging ontleend wordt.

Hij was vroeger te Arnhem verpligt in een der stadstorens te wonen.

Toen deze ambtenaar, met name Gerrit Hoofdstad, in het jaar 1642 een paar huizen in de Wielakkersteeg aldaar had aangekocht, verstond de raad, ten einde de verontruste inwoners dier steeg voor zijne nabuurschap te vrijwaren, "dat de beul wel huizen in de stad mogt aankoopen, doch dat hij in het van ouds aangewezen huis moest blijven wonen." Weinige weken daarna werd hem echter het wonen in die steeg, na voorafgaand verhoor van buren (de commodo et incommodo?) toegestaan "ter consideratie, dus lezen wij in het Commissie- en Politieboek, van de diensten, die hij onder de schamele gemeente met zijne kuren dagelijks is doende, en mede op zijne belofte van zich in zijn handel en wandel zoodanig te zullen betoonen, dat zijne naburen goed contentement aan hem zullen hebben." Bij het toenemen der praktijk van den scherpregter, die reeds op verzoek van het chirurgijngilde wegens onbevoegde uitoefening der geneeskunst was beboet geworden, gelastte de raad in het volgende jaar Dr. Coets om hem op het stuk der kuren te examineren: dit examen gelukte, waarna men hem, echter zonder praejuditie voor zijne opvolgers, het praktiseren toestond, mits geene bekkens uithangende of open winkel houdende.

Het kostuum van dezen ambtenaar bestond oudtijds (1452) in een geborduurd kleed met het stedelijk wapen en een zwaard versierd, gelijk ook elders de mode was.

Tot de emolumenten der betrekking behoorde vroeger het overste of beste kleed van den regter, die voor het eerst over een halsgerigt stond, hetgeen voor eene som gelds werd afgekocht. De raad wees in 1595 een door den scherpregter gedaan verzoek tot bekoming van de twee mantels van opgehangen misdadigers af, ten ware kon bewezen worden dat zijne voorgangers dit ook genoten hadden. In de stedelijke rekening van 1523 komt voor, dat de regering aan den scherpregter meester Hans, twee tonnen bier op zijne bruiloft schonk, eene eer die alleen aan leden van het bestuur te beurt viel. Het aanzien van de betrekking nam echter met die officieele eerbewijzen niet toe, want toen de titularis in 1618 bij eene bediening van het avondmaal in de hervormde kerk te Arnhem tusschen de mannen aan de tafel was gaan zitten, gelastte de kerkenraad hem om voortaan de laatste plaats in te nemen. De raad veranderde dit evenwel eenige jaren later op verzoek van zijne vrouw, door de toekoming eener plaats aan de laatste mannentafel.

Bij besluit van 2 Julij 1677 legde de stedelijke regering den toenmaligen scherpregter Andrie Hansen een traktement toe van *f* 100 "onder verpligting om daarvoor alle justitie, kapitale of mindere, met aben dependentie, hetzij van examen, torture, met alle instrumenten, die hij gewoon

is te leveren, niets uitgezonderd, te verrigten, zonder iets meer te kunnen vorderen, behalve negen kannen franschen wijn bij het doen van iedere justitie. Hansen werd 20 October 1681 in zijne betrekking vervangen door zijn schoonzoon Hermanus Mossel op hetzelfde traktement, mits daarvoor doende alle justitie en den aankleve van dien, ordinair en extra-ordinair, binnen en buiten de stad, den scherpregter aangaande. De regering verminderde toen echter de negen kannen wijn op vier.

Wij deelen thans eene instructie voor den scherpregter mede, die ruim honderd jaren geleden door den Arnhemschen magistraat werd vastgesteld. Dit curieuse stuk, hetwelk aan het *Comissie- en Politieboek* van 1760 is ontleend, levert eene niet onbelangrijke bijdrage tot de kennis der barbaarsche straffen, die toen nog in ons vaderland werden toegepast en zal ons vooral doen zien op welk een lagen trap ons regtswezen nog voor zoo korten tijd stond."

"Bij resumtie gedelibereert zijnde op de reekening en declaratie door Johan Hendrik van Anhalt scherpregter alhier, wegens een gedane executie op den 6 Januarij des afgeloopen jaars 1759, en daarop nagesien synde de retroäcta en wat dat zijne praedecesseuren in officio voormaals voor diergelijke executiën genooten en geprofiteerd hebben gehad, hebben na gehouden deliberatie goedgevonden en verstaan, voorsch. rekening en declaratie, ofschoon tot een hoogere summa geextendeert, te taxeeren en modereeren, gelijk dezelve getaxeerd en gemodereert wordt, cragtende mits desen op eene summa van dartien guldens en sal ten dien einde ordonnantie ten behoeve van voors. scherpregter Johan Hendrik van Anhalt op deeser stads rentmeester geslagen en gedepecheert worden.

En dewijl bij het nasien der retroäcta bevonden is dat het declareeren voor executiën door de respective scherpregteren deeser stad gedaan sedert eenigen tijd seer gefluctuëerd heeft, hebben Haar welEd. en Achtb. om daaromtrent eens vooral een vasten en eenparigen voet te beramen, goedgevonden en verstaan, denselven te verleenen deese navolgende Instructie, ten einde om sig daarna in het vervolg stipt en exact te reguleeren."

"Instructie voor deeser stads scherpregter Johan Hendrik van Anhalt, om sig daarna in het declareeren voor gedane executiën te gedragen.

"Den voors. Scherpregter, wanneer gerequireert werd om eenige justitie te doen, hetzij in capitale, hetzij mindere straffen, sal voor vacatie, soo voor hem als voor zijnen dienaar niet meer mogen declareeren als eens drie guldens.

Voor yder visitatie om na een brandmerk of geesseling te sien een gulden; dog soo het geval mogte exteeren, dat hij meer als een persoon op eene reis soude moeten visiteeren, sal hij daarvoor niet meer mogen declareeren als eens dubbelt.

Voor het assisteeren bij een examen, alsmede voor het tortureeren van een gevangene, voor hem en syn dienaar elke reis drie guldens; dog soo meer als een de torture moet ondergaan, sal hij voor hem en zijnen dienaar niet meer mogen declareeren als eens dubbelt.

"Voor een gemeene geesseling sal hij soo voor hem als sijnen dienaar niet meer mogen declareeren als drie guldens: de garden en bindlijnen daaronder begrepen.

Voor een persoon gecondemneert om met garden om den hals op het schavot ten toon te staan, of daar meede buiten de stad geleid te worden, sal denselven niet meer mogen declareeren dan drie guldens, sonder voor garden of anders buiten sijne hier vooren gespecificeerde vacatie yts te mogen inbrengen.

Voor het setten van yder brandmerk soo voor hem als voor synen dienaar drie guldens, sullende het hem niet gepermitteert sijn, voor het dragen van de pot (hetwelk sijn post is) of op eenigen praetexten meerder te mogen declareeren.

Wanneer een delinquent gecondemneert wordt om met de strop om den hals gegeesselt te worden, sal voors. scherpregter voor hem en sijn dienaar niet hooger, booven hetgeen hem hier voorens toegelegt is,

mogen declareeren als drie guldens, de kosten van de strop daaronder begrepen.

Voor het afsnijden van een oor sal hij voor hem en sijn dienaar niet meer mogen declareeren als drie guldens.

Voor het afhouwen van een hand voor hem en sijn dienaar vijf guldens.

Voor het gebruiken en leveren van een schaapsvel bij een executie negen guldens.

Voorts sal denselven in cas van capitale executien declareeren als volgt:

Voor het hangen van een delinquent, daaronder begreepen het vastmaken van de leeder, vastbinden, mitsgaders het aanslaan van crammen, nagelen, kettingen, het leeveren van stroppen enz. voor hem en sijn dienaar booven de drie guldens vacatie van een dag dartig guldens.

Voor een delinquent het hoofd af te slaan, hetzij met het swaard of met de bijl, ofschoon op een rad gebonden, voor hem en sijnen dienaar, daaronder begreepen het schoonmaken van het swaard of bijl, het leeveren van touwen en bindlijnen en den gevangenen meede in bewaarender hand onder het gewigt te houden, boven de vacatie van drie guldens dartig guldens.

Voor het worgen van een delinquent aan een paal, daaronder meede begreepen stokken en andere instrumenten daartoe dienende, voor hem en voor sijn dienaar, booven de gewone vacatie van drie guldens dartig guldens.

Voor het radbraken van een delinquent, denzelven het hoofd af te houwen, met het aanslaan van knuppelen op het rad te setten, het hoofd op de pin vast te maaken en wat verder daaraan dependeert soo voor hem als voor synen dienaar, boven de vacatie van een dag ad drie guldens, vijftig guldens.

En soo het mogt gebeuren, dat soodanen delinquent gecondemneert was om met gloeijende tangen gekneepen te worden, sal hy voor yder reis knijpens niet meer mogen declareeren als vijf guldens, sonder eenige andere extra-ordinaire posten, daarvoor hetzij voor hem of voor synen dienaar in reekening te mogen brengen.

Insgelijx sal hij niet mogen declareren wanneer soodanen delinquent mogt veroordeelt sijn, om met hamer of knuppels aan het hoofd of anders geslagen te worden, dewijl sulx verstaan wordt onder het hier voorgen. meede begrepen te zijn.

En inval sodane delinquenten mogten gecondemneert syn, om na de gedane executie na buiten gebragt, en aldaar op het Galgevelt opgehangen, of op een rad gezet te worden, sal denzelven daarvoor soo voor hem en zijn dienaar, niet meer mogen declareeren als twintig guldens, daaronder meede begrepen de kar en hetgeen verder daartoe gehoort, alsmede het aanslaan van knuppels of andere instrumenten, welke bij de sententie mogten vastgesteld zijn, zonder dat het hen zal vrijstaan. desweegens eenige aparte vacatie hetzij voor hem, hetzij voor sijnen dienaar te mogen inbrengen.

Voor een delinquent aan een paal te worgen, en tot pulver te verbranden, of ook geheel levendig te verbranden, daaronder begreepen alle instrumenten, touwen, kettingen, en alles wat daaraan ap- en dependent is, mitsgaders denselven in bewaarender hand te houden tot onder het gerigt, booven en behalven de hier voorens gespecificeerde vacatie van drie guldens, voor hem en sijn dienaar vijftig guldens.

Voor een gevange te vierendeelen, voor yder vierendeel op een staak te doen setten of hangen, met al wat daaraan dependeert of annex is, voor hem en syn dienaar boven de drie guldens vacatie, seeventig guldens.

En inval het mogte komen te gebeuren, dat ymand in hegtnis sig selve het leven quam te benemen, en dat het lijk gecondemneerd wierde om op een horde gebonden en buiten onder de galg begraaven te worden, zal voorn. scherpregter voor hem en syn dienaar booven de voors. vacatie van drie guldens niets meer mogen declareeren als volgt:

Namentlijk voor het lijk op de horde te binden en te sleepen, de horden en de touwen daaronder begreepen eene summa van twintig guldens.

Voor het ophangen met een been aan de galg vijftien guldens.

Voor het afsnijden en begraven onder de galg en hetgeen daaraan verder annex is vijftien guldens.

Houdende Haar WelEd. en Achtb. aan sig om ten allen tijde deeze instructie sodanig te amplieren en te interpreteeren als sullen oordeelen en vermeenen te behooren.

En ten einde voors. scherpregter hiervan geene de minste ignorantie sal kunnen praetexeeren of woorwenden, is verder goed gevonden en verstaan, dat hem copie deeses zal worden ter handt gestelt, om te strekken tot syn narigt en sig na den inhoud deeses stiptelijk te gedragen. In waarheids oorkonde ect.

Actum Arnhem den 13 Febr. 1760."

In de gemeente-rekening van 1810 komt vervolgens nog voor dat de scherpregter der stad *f* 2 in rekening bragt "voor het smeren van den rug van een gegeeseld persoon."

HET MOORSCH SCHENKKETELTJE TEN STADHUIZE VAN GRAVE 1536.

Maximiliaan, heer van Buren, Leerdam, IJsselstein, St. Maartensdijk enz. pandheer van de stad Grave en den lande van Cuyk, wiens eenige dochter Anna met Willem den Zwijger gehuwd is geweest, was zijne stad Grave zeer genegen. Hij had uit den buit te Tunis, welke stad keizer Karel V in 1535 op Haradin Barbarossa veroverd had, een sierlijk zilver verguld schenkketeltje verkregen, van ruim 1 Ned. pond zwaar. Uit Afrika teruggekeerd, schonk hij het aan de regeering der stad Grave met verzoek, om bij feestelijke gelegenheden de stadsgasten daaruit te onthalen.

Tegenover de tuit is het wapenschild van den edelmoedigen schenker in kleuren geémailleerd geplaatst; om den buik is dit opschrift gegraveerd:

DIT + KLEYNOET + IS + BY + MAXIMILIAEN + IONCKGREEF + TOT + BVEREN + VAN + DER + ONGELOOVIGE + IN + APHRICA + GEWONEN + EN + OPTE + 28 + DESEMB. + A + 1536 + DER + STAT + GRAEF + GEGONEN.

Dit keteltje heeft in het binnenwerk aan den rand gemeten, eene wijdte van 15 Ned. duim en eene hoogte tot aan den rand van 8 duim. Van den bodem tot den bovenkant van den knop van het hengsel 18 Ned. duim. De bodem van het keteltje is verheven en gewerkt evenals de knop van het hengsel. Aan de regering der stad Grave komt de eer toe, dit kunstig huisraad als een dankbaar aandenken aan haren pandheer ongeschonden te hebben bewaard, ofschoon er dikwijls aanzoek gedaan is om het te vervreemden. Indien dit voorbeeld overal navolging gevonden had, zouden zoovele gedenkwaardige overblijfsels van kunst niet vervreemd en naar elders weggevoerd zijn.

C. R. H.

ELF.

DOOR

J. TER GOUW.

I.

Wat heeft dat arme getal *elf* toch gedaan, dat het zulk een kwaden naam heeft gekregen? — 't Kan erger niet, dan voor de geheele wereld ten toon gesteld te worden als "de malle!!" Wat mag er wel gebeurd zijn, waardoor dat getal zoo'n slechte reputatie gekregen heeft?

Ik wil u graag eens vertellen wat ik er van weet. Maar daar de beleefdheid vordert, dat men niet alleen praat, maar ook anderen 't woord gunt; — daar men er in onzen tijd bijzonder veel van houdt, *verschillende* meeningen te hooren; — en daar 't bovendien zoo'n oud-Hollandsche gewoonte is, om altijd eerst te vragen: wat de geleerden er van zeggen? — zoo wil ik vooraf eenige van die heeren, met hunne "verschillende gevoelens" voor den dag laten komen.

De eerste is wat men heden ten dage een "taalgeleerde" noemt; hij heeft een "spraakleer" in de hand, en leest ons daaruit voor, dat *elf* is *eenlif*, en *twaalf tweelif*; dat *lif* de stam is van *blijven*, en alzoo elf is: "er blijft een," en twaalf: "er blijft twee." — "Laat hem maar heengaan", roept ge, "wij worden er geen zier wijzer meê, en die lifjes doen ons maar aan liflafjes denken." — Goed; een tweede komt binnen; 't is een "bestendig lezer" van Wagenaar, — een merkwaardig man, een zeldzaamheid reeds, mogelijk het laatste exemplaar van een uitstervend ras. Hij meent het gevonden te hebben, en geeft er Henrick Pauwelsz. Boelensen de schuld van, — dien braven Amsterdammer, die, met de beste bedoeling van de wereld, in 't jaar 1562 te Amsterdam "tot behoef van de krancksinnigen," *elf dolhuyskens* stichtte. "Zoo," zegt hij "werd elf het mallengetal."

De man vergist zich. Vooreerst behoort die gekke beteekenis van *elf* geenszins te Amsterdam alleen t'huis, — integendeel, dáár welligt minder dan elders, omdat men er van ouds nog al veel met het getal *elf* heeft opgehad, als wij aan 't slot van dit opstel zien zullen. En ten andere kan de eerzame Henrick Pauwelsz. er niet meê beticht worden; want al eeuwen vóór hem wisten alle menschen dat *elf* het gekkengetal was. En als een veertiende-eeuwsche Leeraar in de wiskunde zijnen discipel tellen leerde, en tot *elve* gekomen was, durfde zoo'n jongen zijnen meester al toevoegen:

Gewisselyc ghy syt er een selve!

Maar wij willen een derden hooren, geen 'bestendig lezer", maar een denker, — een hooggeleerde, die er den bril bij op gezet heeft en een deftigen toon aanslaat.

"Het is u bekend — of bijaldien het u niet bekend ware, zoo maak ik het u bekend — dat men in de oudheid, ook bij zeer beschaafde volken, aan de getallen velerlei geheimzinnige en bovennatuurlijke beteekenissen verbonden heeft. Ik wil thans niet spreken van 't geen Oostersche en Grieksche wijsgeeren van grooten roem daarover geleerd en geschreven hebben, — naardemaal wij, bij de tegenwoordige kwestie ons alleen hebben te bepalen tot de begrippen van onze eigene voorouderen. Ook zij hebben aan vele getallen geheimzinnige beteekenissen gehecht.

"Van nummer één spreek ik niet; omdat "de Vermakelijke Spraakkunst," dit al negenmaal in poëzie heeft gedaan; — en dat ze 't juist negenmaal deed, heeft ook alweêr een diepen zin, doch dien ik u thans, om bij mijn onderwerp te blijven, niet verklaren zal. Ook van 't getal *drie* zal ik niet spreken; — dit staat met de Marine in verband, want "driemaal is scheepsregt;" — hoewel dit door sommige geleerden bestreden wordt, die beweren, dat de oorspronkelijke tekst

luidt: "driemaal is schepens regt," en 't dus niet tot de Marine, maar tot het oude Jus behoort, wat mij ook aan de galg doet denken. Ik wil evenwel thans niet onderzoeken, waarom *zeven* het galgegetal was; 'k wil kort zijn, en de galg is zulk een gewigtig stuk, dat men, eenmaal daaraan gekomen, ligt al te lang er aan hangen blijft. Liever wijs ik u op die onderscheiding van *de goede* en *de kwade negen*, naarmate de dobbelsteenen 5 en 4 of 6 en 3 oogen vertoonen. Ik zou u hiervan een zeer schoone uitlegging kunnen geven, en daarmeê op treffende wijze in verband brengen die oude zegswijze van "veel vieren en vijven niet genoeg!" Doch met al die vieren en vijven zou ik mijn kostelijken tijd verpraten, en ik wil die *goede* en *kwade negen* hier alleen te pas brengen om u te doen opmerken, dat men bij de verklaring van de symbolieke beteekenis der getallen, vooral het dagelijksch bedrijf onzer voorouders — het dobbelen — niet vergeten mag, — het dobbelen, waar zij zich veel liever meê bezig hielden dan met de studie, en waarom men dan ook in hun tijd geen enkele Akademie in 't land vond. En zoo heb ik u dan nu op 't regte standpunt geplaatst, om te kunnen begrijpen, hoe aan 't getal *elf* het denkbeeld van *gek* verbonden is geraakt. Gij hebt slechts te denken aan den worp 6 en 5. Wie de twee zessen wierp won den pot, — daarom was twaalf het volmaakte getal, en bestond de Godenraad in den Germaanschen hemel ook uit twaalf Asen. Maar 6 en 5 te werpen was een *gekke* worp, omdat die vlak aan 't kantje en toch mis was. Daarom wierp men hem, die *elf* wierp, het woord *gek* naar den kop, en van den dobbelbank ging die beteekenis van *nummer elf* in de taal van 't dagelijksch leven over." —

"Heel vernuftig!" zegt een vierde, een mathematicus, "maar ik geloof er niets van. Dat heb ik uit Meester Willem Bartjens beter geleerd. Volgens ons decimaalstelsel tellen wij nooit verder dan tien, — bij elf beginnen wij weêr van voren af aan. En daar nu ieder, die, als hij gedaan heeft, weêr van voren af begint, een *gek* is, zoo werd elf zeer natuurlijk het *gekkengetal*." —

"Jij en Bartjens maken dan zamen precies twee en twintig!" roept eindelijk een vijfde, die Middelbaar-Leeraar in historie en antiquiteiten is. "Ik wil 't u op geschiedkundige gronden beter verklaren. Dat *gekkengetal* is herkomstig uit het groote rijk van Babylon. De magtige koning Nabopolassar had in zijn' raad tien vorsten. Als deze gezeten waren, kwam de hofnar binnen, en nam de *elfde* plaats in. Eindelijk verscheen ook de koning als de twaalfde, en de vergadering was dan voltallig. Daarom werd twaalf het volmaakte, het koninklijke, maar *elf* het *gekkengetal* genoemd."

Doch nu al adviezen van geleerden genoeg; hoorden we er nog meer, ze zouden ons geheel van den weg helpen. De oorzaak der vermaardheid van 't getal elf is in geen spraakleer, in geen dolhuis, op geen dobbelsteenen, bij Bartjens noch bij Nabopolassar, en zelfs bij geen middelbare en geen hooge geleerden, maar heel ergens anders te zoeken.

II.

Er leefde in de verbeelding van onze voorouders een aardig volkje. En als ik hier van voorouders spreek, ga ik met mijn gedachten terug tot vóór de invoering van 't Christendom. Of gij ze Friezen, Batavieren, Saksers of anders noemen wilt, is tamelijk om 't even, — wij hebben niet met hun namen maar met hun begrippen te doen, — bijgeloovige begrippen, dwaze begrippen, gij moogt ze alweêr noemen hoe gij wilt, — maar 't waren in allen gevalle begrippen, en wij zijn gewoon die zaam te vatten onder den naam van Germaansche Mythologie.

Kent gij de Germaansche Mythologie? — Inderdaad, het is jammer, dat we er niet meer van weten, want voor de kennis van onze volkshistorie, van onze zeden en gebruiken, van onze taal en spreekwijzen, is het een allernuttigste wetenschap, en bij haar moet de sleutel gezocht worden tot veel wat ons nog duister en raadselachtig is. — En waarom is onze kennis dier wetenschap zoo gebrekkig en vrij verward? Vooreerst, omdat de berigten, die uit die vroege eeuwen tot ons gekomen zijn, vrij schraal zijn. Ten tweede, omdat men in ons vaderland zich steeds bij-

zonder weinig op de kennis daarvan heeft toegelegd, en hetgeen daaromtrent uit het volksleven zelf nog zou zijn op te zamelen geweest, van eeuw tot eeuw heeft laten verloren gaan. Ten derde, omdat wij die kennis voor 't grootste deel moeten putten uit de berigten van Christenschrijvers, die, zoowel uit onkunde als partijdigheid, onjuiste voorstellingen gaven van heidensche gebruiken en begrippen, welke zij verfoeiden, maar niet begrepen. En ten vierde, omdat in de middeleeuwen, uit wier overleveringen wij 't meeste aangaande 't oude volksgeloof opdelven moeten, wel de oude volksbegrippen nog voortleefden, maar niet meer in hun oorspronkelijk karakter, daar integendeel, al wat het geloof aan bovennatuurlijke wezens betrof, reeds uit zijn verband gehaald en dooreengehaspeld was, en zelfs de goede geesten van 't heidendom in de middeleeuwen al te zamen tot duivels waren gemaakt. Wij willen echter tevreden zijn met hetgeen we er van weten, en vervolgen.

Er leefde dan in de verbeelding van onze voorouders een heel aardig volkje: menschen waren 't niet; maar goden waren 't ook niet, geen halfgoden zelfs, en eigentlijk ook geen geesten. Wat het dan waren? 'k Weet het niet precies; hun natuur had iets bovenmenschelijks, iets dat hen tot de goden scheen te doen naderen, maar lichamelijk waren zij minder, dat wil zeggen, kleiner en zwakker dan de menschen. Zij scheidden zich dan ook van de menschen af; zij ontweken hen zelfs uit vrees; — alleen door nooddwang of toeval kwamen zij met de menschen in aanraking. Maar al waren zij kleiner en zwakker dan de menschen, toch bezaten zij 't vermogen om dezen te helpen of te schaden. Dikwijls waren zij ondeugend genoeg, om den menschen allerlei kwaad te doen; maar ook, wanneer 't zoo met hun luimen overeenkwam, vonden zij er vermaak in hun diensten te bewijzen en voordeel te bezorgen.

Dat kleine, aardige volkje heette Elfen of Alfen. Zij waren zóó klein, dat als een hedendaagsche natuuronderzoeker er nog eens onverwachts een voor zich kon zien staan, deze dat mannetje zeker voor een driejarig knaapje, dat niet best uit de kluiten gewassen is, zou aanzien. Zij werden ook niet, als de menschen, bij voeten, maar bij duimen gemeten, en daarom *duimlingen* of *duimpjes* genoemd. KLEIN *duimpje* is dan ook een pleonasmus. Natuurlijk waren ze, als alle andere volken, in heeren en dames onderscheiden: Elfen en Elfinnen, — en het zijn deze laatste, die in de oude sagen doorgaans de voornaamste rol spelen en wel van de Witte Wijven onderscheiden moeten worden.

Zij hadden nu eens een koning, dan een koningin aan 't hoofd hunner maatschappij. De schoone Elfenkoningin, vrouw Hulda, is de heldin van menige sage. De oud-Fransche Oberon (Auberon, Alberoi) was ook een Elfenkoning, en zijn naamgenoot de Duitsche Elberich leeft nog in sprookjes en liederen. 't Bijgeloof schreef den Elfen groote magt en rijkdom toe; zij beschikten over alle schatten der aarde; goud en edelgesteenten hadden ze maar voor 't wegwerpen. En hun koningen konden zelfs ook verliefd worden op de schoone dochteren der menschen, en voerden wel eens jonkvrouwen meê naar hun geheimzinnig verblijf. Zoo schaakte de Elfenkoning Laurijn de schoone Sindhilde, terwijl zijn neef Volmar met een andere mooije prinses doorging.

Hoe die prinsessen en jonkvrouwen op zulke dwergjes verliefd konden raken en er zich van laten schaken? Wel, gij begrijpt toch, dat in dien goeden ouden tijd alle romaneske avontuurtjes op de rekening der Elfen geschreven werden, al hadden zij er part noch deel aan. Niets was eenvoudiger, dan, als eens een mooije meid met een jongen hekkensprinnger op den loop ging, uit te strooijen dat een Elf haar meêgenomen had en zoo papa van alle nasporing af te schrikken.

(*Wordt vervolgd.*)

DE WIJDVERMAARDE ROMAN VAN DE VIER HEEMSKINDEREN.

(Vervolg van bladz. 68).

DE REIS NAAR HET HOF.

Ze gingen dan naar 't hof met een goed gewapend gevolg, en vergezeld van de hun maar de oude Karel, naar vrede alleen verlangende, deed alle moeite om Haymijn en zijnen zonen zooveel mogelijk eer aan te doen. Dit strekte slechts om Lodewijk nog meer van

door Karel gezonden boodschappers, Roelant, Willem van Oranje, Bernaert en Bertram.

Koning Karel, hoorende dat zij naderden, en hen zeker nog niet best vertrouwende, liet hun verzoeken de wapens af te leggen, voor ze de stad zouden betreden, doch trok hen tevens met zijn volk te gemoet, om hen feestelijk in te halen.

Dit eerbetoon echter beviel zijn' zoon Lodewijk niet, die 't gaarne anders gewild had, hen te vervreemden; hij wilde het niet gelooven, of nam ten minste den schijn daarvan aan, dat zij echte kinderen van Haymijn waren. Hij werd hoe langer hoe kwaadaardiger, toen hij zag, hoe alle ridders en jonkvrouwen om het zeerst met de broeders, vooral met den schoonen Reynout, waren ingenomen. Hij was jaloersch, en dat is een zeer ongelukkig gebrek en is dat altijd geweest. 'T werd er niet beter op, toen Reynout hem

zijn paard Beyaert, waar Lodewijk hem om verzocht, weigerde en daardoor liet blijken, dat hij niet veel aan hem gelegen liet leggen.

Toen er nu gegeten zou worden, gaf Lodewijk last, noch Reynout noch zijnen broeders iets voor te zetten. Zij hadden waarschijnlijk door de reis trek gekregen, dus Reynout werd boos, haalde zelf spijs uit de keuken, stiet den kok, die iets daartegen in te brengen had, bij 't voorbijgaan in 't vuur en sloeg den Drossaert, toen deze hem daarover kwam onderhouden, met zijn stok zóó, dat hij dood neerviel.

Toch nam Karel van dat alles geen notitie.

Nu zou 't op een slapen aangaan. Na een langen rit is men natuurlijk dood moe, en al waren de broeders ook nog zulke sterke jongens, toch voelden zij ook hunne leden. Ze stonden dus niet heel prettig te kijken, toen men hun, ook al weer op bevel van Lodewijk, in plaats van bedden, een bank tot slaapplaats aanwees. Gelukkig wist Reynout alweder raad, hij troostte zijne broeders en beloofde hun een betere rustplaats.

Naauwelijks waren het hofgezin en de gasten op hunne zachte bedden ingesluimerd, of Reynout nam een ijzeren schubben- of maliënhemd, sloeg daarmede zoo ongenadig onder de slapers rond, dat ze door elkaar tuimelden en een goed heenkomen zochten. De broeders hadden thans ledige bedden genoeg en ofschoon de verjaagde slapers, zoo naakt als ze waren, naar den koning vlogen om zich te beklagen, 't hielp hun niets.

De groote dag van de kroning brak aan. Ook Haymijn en zijne zonen zouden bij het feest een groote rol spelen en hooge eerebetrekkingen waren hun opgedragen.

Na de kroning werd er geofferd; de jonge koning gaf één gouden bezant (een muntstuk van dien tijd), Reynout van zijn kant offerde er twee, en toen ook Lodewijk hetzelfde deed gaf hij er *drie*, 't geen den haat tusschen de neven slechts aanwakkerde. Gedurende het verder gedeelte van den dag namen de broeders hunne betrekkingen met de meeste trouw waar en meenden dus, toen Lodewijk allen, die leenen of giften wenschten te ontvangen, bij zich in den tuin riep, ook iets te zullen krijgen; maar neen, allen kregen wat, zij alleen niets. Karel echter maakte, toen Haymijn zich daarover bij hem beklaagde, dat alles goed en beschonk ze met schoone landen, waarvoor zij, 't was wel wat plagerig, ook Lodewijk gingen bedanken.

Nog meer werd Lodewijk woedend, toen Reynout het hem afwon in het om het verst werpen van een zwaren steen, en hij peinsde op middelen, om de broeders in 't verderf te storten. Wetende dat hij de beste schaakspeler der wereld was, raadden eenige slechte vrienden hem, om Adelaert tot dat spel uit te noodigen. De prijs zou des verliezers hoofd zijn. Adelaert weigerde: hij mocht toch immers niet om zijns konings hoofd spelen? 't Hielp echter alles niet, hij moest wel.

Eerst won Lodewijk drie spellen, daarna kreeg Adelaert er vijf in zijn voordeel, zoodat hij eerlijk 's konings hoofd gewonnen had, maar 't geen hij natuurlijk weigerde. Daarvoor kreeg hij tot belooning een slag met 't schaakbord, dat 't bloed hem uit neus en mond sprong.

Daar dit voorval plaats gehad had in een afgelegen kamertje, wist Reynout van 't gebeurde niets af; hij keek dus vreemd op, Adelaert in den stal bij Beyaert te vinden, bezig zijnde het bloed met zijn mouw te stelpen.

Of Adelaert, Reynout's karakter vreezende, al zeide, dat hij door 't paard geslagen was geworden, Reynout kon 't maar niet gelooven en dwong op een niet bijzonder zachte wijze zijn broeder, hem de waarheid te zeggen. Hoorende, hoe het geval zich had toegedragen, kende zijne woede geene palen en — nu was het in ernst om Lodewijks hoofd te doen.

De twee broeders gingen naar hun vader, die even woedend wordende, zijn gevolg beval, zich te wapenen en vervolgens daarmede de stad uittrok. Ook Beyaert werd gezadeld en gereed gehouden, terwijl de beide broeders naar de zaal gingen, waar Lodewijk met zijn vader voor zijn zetel stond. Zonder veel complimenten sloegen ze hem het hoofd af, zoodat het bloed Karel in 't aangezicht spatte. Door de verwarring ontkwamen zij en zochten Haymijn op, die met achthonderd man buiten de stad gelegerd was.

"Laat ons vluchten, vader, riepen zij hem

toe, wij hebben onzen Koning het hoofd afgehouwen."

"Dat nooit," riep Haymijn, "wij zijn niet gewoon te vluchten. Die vlucht, hang ik op."

Welk een schrik en verwarring die onverwachte dood van Lodewijk aan het hof veroorzaakt had, laat zich begrijpen. Alles wapende zich.

"Helpt mij den dood van mijn zoon wreken!" riep de oude Karel, vol droefheid en woede. Weldra reed men op den moordenaar en zijne gezellen af, die moedig den storm afwachtten en te gemoet kwamen. Reynout vloog vooruit en stak den ouden koning met zulk een kracht, dat de oude man van zijn paard tuimelde. Ook de andere broeders deden hun best, doch zouden in 't nauw geraakt zijn, zoo ze niet door hun vader ontzet waren. Karel, weder op de been gekomen, beval, dat men Haymijn's leger zou omsingelen. Van alle kanten aangevallen, werd dat leger dan ook spoedig geheel vernietigd. Het paard van Haymijn zelf werd gedood, zoodat hij neêr viel en eindelijk zich aan bisschop Tulpijn gevangen geven moest.

Drie der paarden van de gebroeders waren eveneens gesneuveld, alleen Beyaert was nog frisch en gezond. De drie van hunne paarden beroofde ruiters sprongen dus op Beyaert's rug, en 't gelukte hun met hun vieren te ontkomen, dank zij de verbazende sprongen van 't paard. Was het den armen ouden koning Karel wel euvel te duiden, dat hij in zijne droefheid en woede Haymijn's kinderen uit zijn rijk bande, dat hij zwoer Haymijn zelf te doen hangen en diens vrouw, zijne zuster Aye, te doen verbranden, als de ouders van den moordenaar? Zijne genooten echter kwamen allen daartegen op. Was het wel geoorloofd om op de ouden verhalen, wat de jongen hadden misdaan?

"In 's Hemels naam dan," zei Karel. "'k Zal het hun vergeven, mits zij hunne kinderen afzweren."

Ofschoon het hun wel niet mooi stond, deden de ouden zulks, terwijl de genooten zwoeren, om, wáár zij de Heemskinderen ook mochten vinden, ze bij den koning te zullen brengen.

De jongelui intusschen vlogen op hun paard in allerijl naar het kasteel van Pierlepont, waar de mare van hun ongeluk alles in rep en roer bracht. Hun nichtje hielp hen, om een schat van goud en juweelen voor hunne reis bij elkaar te pakken, en voort ging het naar Spanje — naar den Moorschen koning Saforet. Hun vader was hem bekend, wijl die een jaar of zeven bij hem was geweest — gaarne dus nam de koning hen in zijn dienst, ofschoon zij bedankten om den christelijken godsdienst af te zweren — ook was hij zoo goed, hunne schatten in bewaring te willen nemen, die ze dom genoeg waren uit hunne handen te geven.

Van hunnen kant deden zij hun plicht en dienden den koning trouw gedurende drie jaren; doch hij van zijne zijde hield minder goed zijn woord.

Hij liet ze letterlijk armoede lijden. Hunne kleederen geraakten op 't laatst zoo versleten, dat ze er als bedelaars uitzagen. Eindelijk kwam aan hun geduld een einde. Reynout bracht dus den koning onder 't oog, dat hij verplicht was, hen zoowel van kleederen als van het verder noodige te voorzien en vroeg ten laatste om ten minste hunnen schat terug te mogen hebben. Hij werd echter met mooije praatjes afgescheept, en toen hun schildknaap, door hen naar den koning gezonden om hem nogmaals om kleederen of om hunnen schat te verzoeken, schrikkelijk mishandeld terugkwam, werd de woede van Reynout ten top gevoerd.

Hij beval Ritsaert en Writsaert zich te wapenen en Beyaert gereed te houden, ging met Adelaert naar den koning, smeekte hem eerst nog ootmoedig om hulp in hunne ellende of om hun schat terug te mogen hebben, en sloeg daarop, daar alles toch niets hielp, den koning eenvoudig het hoofd af en gaf dat aan Adelaert. Zij baanden zich een weg tot hun paard, en in galop vlogen de vier ruiters voort, op den voet gevolgd door 't Saraceensche leger, onder 't bevel van 's konings broeder Reyant, die echter spoedig een steek in zijn buik kreeg, zóó diep dat hij er niet meer aan dacht, ooit weder op te staan. Wonderen van dapperheid deden de vier ridders, geholpen door hun paard, dat van zich af-

beet en trapte, zoodat de vijanden er verschrikt van stonden.

Wel deed de overmacht hen bijna bukken, reeds dachten zij te vluchten; maar toch in 't eind bleven ze overwinnaars.

Doch waar nu heen? — "De wereld is ons te klein," meende Writsaert. — "Laat ons trekken naar Salforet's vijand, naar Ywein van Dordone," zei Ritsaert. — Zoo gezegd, zoo gedaan, en na een tocht van drie dagen kregen zij koning Ywein's burgt in 't oog. — Met het gekroonde hoofd van Salforet op een lans gestoken en onder hun wapperende banier trokken zij regelrecht op 't slot aan.

Koning Ywein stond juist naar buiten te kijken en kon zich maar geen begrip vormen, wat dat voor vier snuiters waren, die daar zoo te zamen op één paard zaten. "Bij God, mijn Schepper," riep hij uit, "hoe groot en sterk moet *dat* ros wel zijn."

Hoogst welkom was hem het hoofd zijns vijands en gaarne nam hij de vier jongelieden, nadat zij hem hunne namen genoemd hadden, in zijn dienst aan.

Regt vaderlijk werden ze door Ywein behandeld. Hij kleedde hen prachtig, liet hunne wonden genezen, zoodat ze in zeven weken weer geheel frisch en gezond waren, en zorgde dat hunne wapenen hersteld en vernieuwd werden.

Daarna verzamelde hij een leger en trok daarmede het rijk zijns vijands binnen. Waar de broeders zich ook vertoonden, steeds was de overwinning aan hunne zijde. Groot was de buit, en rijkelijk het deel, dat de koning hun daarvan gaf.

Na vier jaren aldaar in eere doorgebracht te hebben, scheen het ongeluk hen weder te willen bezoeken.

Koning Karel namelijk was door verspieders bericht geworden, dat zijne neven zich aan Ywein's hof bevonden. Hij zond een bode naar dezen met een brief, waarin hij om de uitlevering van de moordenaars zijn zoons verzocht.

Ywein wist niet, wat te doen, bedroefd als hij was om die boodschap. Hij riep zijn raad bijeen zonder voorkennis van de vier ridders en vroeg wat te doen. Hij was bang voor Karel, maar toch — Reynout had hem zoozeer aan zich verplicht.....

De meesten zijner edelen brachten hem onder 't oog, dat hij, door ze uit te leveren, verraderlijk zou handelen, — dat het beter ware, ze uit het land te laten trekken; — een van hen ging nog verder, en raadde den koning aan, zijne dochter aan Reynout ten huwelijk te geven: hiermede zou hij Reynout voor altijd aan zich verbinden en van *zijn* hulp verzekerd, behoefde men voor Karel niet te vreezen.

Dit behaagde den koning; hij ontbood de broeders en deelde hun Karels boodschap mede, hun de keus gevende van te gaan of te blijven. Reynout bad om verlof tot blijven en verzocht alleen een rots te mogen hebben aan de Gironde, om daarop een kasteel te kunnen bouwen. Hij verklaarde den koning, dien hij zeide reeds als zijn vader lief te hebben, altijd trouw te zullen dienen, te meer wijl hij 's konings schoone blonde dochter Clarisse boven alles beminde.

De dochter, de rots en de helft van 's konings vermogen werden hem geschonken, en weldra verrees een kasteel, verwonderlijk om zijn schoonheid en sterkte, dat, op een rots van wit marmer gebouwd, den naam ontving van Montalbaen of Blankensteen.

Op een bedevaart naar Sint-Jacob, die koning Karel in gezelschap van zijn neef en gezel Roelant maakte, voerde zijn weg hem voorbij Blankensteen.

"Neef Roelant," zei hij, "welk een prachtig kasteel is dat? In geheel Gasconje zag ik er geen zoo schoon en sterk! Wien mag dit toebehooren?"

"Mij is 't ook niet bekend," antwoordde Roelant, "ik zag het nooit te voren; 't komt mij onverwinlijk voor, en die het heeft laten bouwen moet wel een zeer rijk man zijn."

Zij kwamen aan de overzijde der rivier in 't land, wat Reynout behoorde. Dáár vernamen zij, wie de eigenaar was.

Hoe verwonderd stond Karel te kijken! "Ga," sprak hij tegen Roelant; "ga naar

't kasteel, zeg aan Reynout, dat hij 't mij geve en zich met zijne onderdanen in mijne handen stelle, dan kan hij vrede hebben en zich met mij verzoenen. Zoo niet, dan zal het hem kwaad bekomen."

Zooals vrij natuurlijk was, had Reynout geen lust zich gevangen te geven. Wel speet het hem, den moord aan zijn neef Lodewijk begaan te hebben, wel wilde hij zich met den koning verzoenen, maar zich gevangen geven, dat nooit — en met bedreigingen moest de koning maar niet aankomen.

Karel vond zich dus verplicht onverrichter zake voorttereizen; hij verweet Ywein zijn gedrag, spoedde zich, zijn bedevaart te volbrengen en haastte zich te huis gekomen, een groot leger bijeen te brengen, waarmede hij naar Montalbaen trok. 'T was al voor niet. Na een belegering van een geheel jaar kon hij weder naar huis keeren, zonder iets uitgericht te hebben als alleen het verwoesten van Reynout's land. Daarentegen had hij aan zijn eigen leger misschien meer schade geleden, dan door hem aan Reynout berokkend was.

(*Wordt vervolgd.*)

HET VRIJEN EN HET TROUWEN.

(Vervolg van blz. 78).

't Spelevaren.

De dorpskermissen waren en zijn nog in vele streken van ons land voor de boeren en boerinnen de beste middelen, om de eerste stappen tot een eerlijke vrijaadje te doen.

Eerst ziet men het volkje rondslenteren en ronddraaijen, totdat het zijn gading heeft gevonden. Een boertje weet ook wel te beginnen; al zou hij daartoe ook zelfs zijn lief met den elleboog tegen het lijf loopen, toch geeft dat aanleiding tot een woordenwisseling. Bevallen ze elkaar, zoo ziet men ze spoedig pink aan pink voortdrentelen, weldra gaat het arm in arm naar de herberg, en hebben ze daar dan zamen maar eerst een glaasje

brandewijn met suiker en een stuk zoetekoek gebruikt, dan wordt Harmen spoedig zóó vrij, dat hij zijn arm om Trijn's midden slaat en, trotsch op zijn meid, met een kracht en een aplomb voor de viool host, dat hij u bevreesd maakt voor het inzakken van den vloer.

Bij 't naar huis brengen krijgt zijn meid dan een kermiskoek. In de buurten van Streefkerk eet ze dien geheel op, als de jongen haar *niet* beviel, — terwijl ze, in het tegenovergestelde geval, hem, zoodra hij haar bezoekt, er een snede van aanbiedt.

Ook de Noord-Brabanders hadden evenals de Noord-Hollanders *hunne* Hylickmakers, peperkoeken, die aan de meisjes werden toegezonden. Was de koek den volgenden dag niet aangesneden, zoo kon dit door den vrijer als een slecht teeken beschouwd worden.

In de vijf-Heerenlanden en in de Bovenwaard in Zuid-Holland ging de jongen, zoo hij de op de kermis gemaakte kennis wilde voortzetten, den eerstvolgenden Zondag in den vooravond naar 't huis van de meid, waar men hem, zoo hij welkom mocht zijn, een pijp aanbood. Als de meid hem wilde, zoo zag hij haar spoedig opstaan en naar buiten gaan; hij volgde haar fluks, had haar niet ver te zoeken en wist zeer spoedig, hoe de vork in den steel zat. Was het goed voor hem uitgevallen, dan ging hij weer zitten en *bleef* zitten, ook als de andere gasten vertrokken. En werd het voor de ouders tijd om het bed op te zoeken, zoo gaven ze den jongelui de wijze raadgeving goed op 't vuur en op 't licht te passen. Vroeger liet het jonge goedje zich dit geen tweemaal zeggen of de kaars was uitgeblazen, maar meer en meer begon men het onwelvoegelijke van dat in 't donker zitten in te zien. Zoo bleven ze dan tot den morgen bij elkaar aan 't keuvelen. Of het thans nog gebeurt, nu de boeren bijna geheel heeren geworden zijn, betwijfel ik.

Voor de Noord-Brabantsche boeren was de kennis al heel gemakkelijk te maken, wijl aan de boeren-deernen, daar bijna den ganschen dag op 't veld zijnde en alleen op de koeijen te letten hebbende, genoeg tijd tot het houden van een praatje overblijft.

In sommige dorpen in de buurt van 's Hertogenbosch zond de jongen een zijner vrienden als afgezant naar haar, in wie hij zin had, met het voorstel bij hem in de herberg te komen. Al had zij daar ook wel zin in, zoo paste het toch natuurlijk niet zoo goedschiks daartoe overtegaan; daarom liet zij zich dan, als of 't tegen wil en dank ware, door dien vriend aan een hand naar de herberg trekken.

Thans zouden wij meenen genoeg gezegd te hebben over al die vreemde gebruiken, die grootendeels door de meerdere beschaving afgeschaft zijn, maar toch kunnen wij daarvan niet afstappen, zonder nog een woord te spreken over het zoogenaamd "kweesten," ofschoon dit een gebruik was, wat wij, zoo dit doenlijk geweest ware, gaarne met stilzwijgen zouden zijn voorbijgegaan, dewijl het eigenlijk ook niet onder de eerlijke vrijagien mag gerekend worden. Wij laten het aan uw eigen oordeel over, waarde lezer, welken titel gij aan dat gebruik zoudt meenen te moeten geven.

Tegenwoordig wordt hemel en aarde bij elkaar geroepen, wanneer het vreeselijk schandaal gebeurt, dat een vrijer en zijn meisje een nacht onder één dak zouden doorbrengen. — Al logeert de een ook op den zolder en de andere in den kelder, 't is niet "comme il faut," zegt de booze wereld. — Op zulk een kleinigheid ziet thans onze immers zoo zedelooze, diep verdorven tijd.

Neen, dan waren onze oudjes minder kwaaddenkend. Die gaven er niet om of de vrijer van hunne dochter den nacht in hun huis doorbracht, ja zelfs was het iets zeer gewoons en een algemeen gebruik, dat hij den nacht bij haar in haar vertrek kwam slijten. En waar juist had deze schandelijke gewoonte zich het vast geworteld? Vreemd genoeg, was dit voornamelijk aan de kusten en op de eilanden het geval, allen plaatsen, die steeds in de reuk van vroomheid (fijnheid) gestaan hebben en als 't meest aan de leer van het concilium van Dordt gehecht, een reputatie, die ze met de jaren nog niet verloren hebben. Zou het de eenvoud, de lieve ook bij de landlieden heerschende eenvoudigheid van zeden geweest zijn, die in niets ter wereld eenig kwaad zag? Wij weten het niet; wel weten wij, dat die eenvoud van zeden onder de boeren al een heel vreemd soort van eenvoud is, waarop nog al wat valt aftedingen.

Mr. P. de Neyn, geeft in zijne Lusthof der huwelyken een eenvoudig ongekunsteld verhaal van dat gebruik; hij zegt daarvan:

"Toen ik den jare 1666 en 1667 als vo-"lontair of vrijwilliger in den Engelschen "oorlog op Texel diende, heb ik zelf gezien "dat in geen der dorpen van het eiland één "huis was, of daar was eene ruit boven of "omtrent een venster open- of uitgebroken, "waardoor de vrijer bij nacht den arm konde "steken en het venster openen en daarin klim-"men, om bij de dochter op den bedde, boven "den deken te gaan liggen, en op die manier "een praatje te houden, de vrijagie voort te "zetten en aldaar te blijven tot één uur voor "den dag, wanneer hij wederom in stilheid "moest vertrekken, het venster sluitende."

"Nooit werd er iets gehoord of vernomen "van eenig ongemak of onbeschoftheid, de "dochter aangedaan. De vrijer, die misbaar "aanstelde, zoude groot gevaar geloopen heb-"ben; want dan werd er op den ketel ge-"slagen; en de buren zouden elkander bijstaan. "Men was wel bezorgd, dat alleenlijk bekenden "en burgerkinderen tot het *kweesten* werden "toegelaten."

Wat de militairen betreft, voor hen, zegt de schrijver, waren de jonge dochters zeer bang, en stonden aan hen ook niet het minste bezoek toe.

De oude schrijvers verzekeren vrij algemeen, dat deze nachtpraatjes altijd in alle eer en deugd voorvielen. Wij willen echter niet daarvoor instaan en kunnen niet begrijpen, waarom kerk en staat zich er dan zooveel mede bemoeid hebben om dit gebruik tegen te gaan. Toch is het nog niet geheel uitgeroeid. Op Texel, zegt men, bestaat nog het nachtbezoek onder den naam van "kaaijen" — op Wieringen komen de jongelui ook nog des nachts zamen, maar dáár schijnt het nog al eens te blijken, dat de les van vader Cats:

vuer en stroo
dient niet alzoo

nog altijd waar is. [1]

Niet alleen werd dit kweesten in praktijk gebracht bij vrijende paren of jongelui, maar ook weduwen, ja zelfs getrouwde vrouwen, wier mannen op reis waren, ontvingen op die wijze bezoeken, zonder dat men er iets vreemds in vond.

"Is niet den reine alles rein?" zal men waarschijnlijk gezegd hebben. [2] Ofschoon 't wel niet tot een verontschuldiging kan strekken, willen wij toch niet verzwijgen, dat dat gebruik ook bekend was in Zweden en Noorwegen, hier en daar in Duitschland en Zwitserland, in Tyrol en in meer streken.

Wanneer de ouders van weerszijden eens hunne toestemming tot de kennismaking gegeven hadden, zoo werd den jongelieden nog al groote vrijheid gegeven, grooter dan wij aan onze dochters zouden toestaan.

Cats zegt dan ook:

"Ik wenschte, dat men in dit land
Soo groote vrijheid niet en vandt."

De jonge dames werden spoedig door hunne vrijers beschonken, of bestoken, met de in fraaije bandjes gebonden zoogenaamde *Jufferboekjes*, die in tallooze vormen allerlei minneliederen inhielden. Vele van die liedjes zouden wij met den naam van liederlijk bestempelen; volgens ons gevoelen zou slechts een klein gedeelte daaruit onder het oog van een eerlijk meisje kunnen komen. Wel onnoozel en onschuldig moeten de meisjes in den ouden tijd geweest zijn, om lust gehad te hebben, zulke liedeboekjes van A tot Z uit te zingen, zooals ze dat in hunne gezelschappen gewoon waren te doen.

Er was bijna geen stad of dorp te vinden, die niet zulk een eigen liedeboek had. De vreemdsoortigste titels werden er aan gegeven, zeker om de aandacht te trekken. Tot

---

[1] Zoo wordt ten minste verzekerd door Allan in zijn "het eiland Wieringen en zijne bewoners." 1856.

[2] Veel is er over het kweesten geschreven, waaronder een werkje: "historie der queesters op de Noorder eilanden van Holland gebruikelijk enz." door Jaques Dardanelli, Vrijheer in 't land zijner geboorte, tot Vermakelijkhuizen. Te Queestendam, bij Kreles Meliszen, groot liefhebber van het Queesten. 1683. De schrijver is zeer vrij in zijne uitdrukkingen, en daarom is 't geen groot jammer, dat het boekje zeldzaam is geworden.

een paar staaltjes noemen wij: "'t gespeende Diemerbaarsjen," "het Canarie-vogeltje," "de Druyventrots der Amoureusheyt," "het Marsdragend hondjen," "de smakelijke, vermakelijcke Minnebroërs sak," "Cupido's ambacht," "Pallas weefgetouw," "Pan's fluitje" en honderd anderen.

Hoe aanlokkend deze titels ook voor een uitgever mogen klinken, toch is het geen wenschelijke zaak, dat iemand zich aan 't herdrukken wage, daar onze jeugd er toch weinig mede zou ophebben.

De meeste liedjes handelen over herders en herderinnen, en de namen van Rosemondt en Cypriaen, Helena, Cloris, Philida, Diana, Floriaen, Coridon, klonken beter dan Jan, Piet, Kees, Trijntje en Mietje. Dat het niet aan de rijmwoorden als "moorderinne en minne" — "liefde derven, door 't staal te sterven" — "klagen en levensdagen" en dergelijke ontbrak, begrijpt zich. De herderinnen werden in die liedjes aangebeden en verheven, ook soms op een voor onze dames zeker zeer vreemde manier b. v.

Haartjes blont
hanghen wemelent om u mond
In u ooghjes zijn twee goodtjes
Die de min
Schieten tot mijn boesem in;
't Sijn (Rosette) Cupidootjes
Die haer brant
Stoocken in mijn *ingewant*
Ach, hoe soet,
gaen u lonckjens door mijn bloet enz.
Ooghen die mijn ziel kunt voeden
En door 't derven watervloeden
Distileren: enz.

Die vrijer maakte dus van zijne Rosemond, "de Bataafsche Veldt-Godinne", een disteleerster!

Hoe ver in de zeventiende eeuw dat ophemelen gedreven werd, deelt ons de Brune mede:

Stervelingen, houd vrij stille,
Van te zuchten met gesteen,
Deze schoonheyd, dwing uw wille
Heeft geen stervelicke le'en;
Op haer meught ghij niet gelieven
Maer 't aenbidden staet u vrij;
Goden hebben alleen brieven
Van zoodanigh hoogh gevry.

"Van deze en dier-gelycke inlegsel," zegt hij, "zijn de huyden-daegsche boecken, die meest by de jonge lieden gesleten werden, vervult."

Zoo spreekt hij ook van een adres op een minnebrief: "*Aen de Heylige Majesteyt van de Koninginne mijnes herten.*"

Niettegenstaande deze zedepreekers hadden de jonge dames er toch vermaak in; men zegt immers ook, dat de vrouwtjes niet tegen vleijerij bestand zijn? Ze zongen dus met zulk groot genoegen, dat Starter haar doet zeggen:

Twee van ons spelen, singen en quelen
Soeter als twintigh jongmans doen.

Die zangerige bijeenkomsten werden afgewisseld met dans, waartoe de jongmans de meisjes opwekten, als dat noodig was.

Laet ons eens singen, danssen en springen,
Hippelen rondom als een vlo,
Laet u geleijen
Meysjes aen 't Reijen,
Laet u geleijen
Of doet ghy 't no?

Er waren er zeker wel onder, die dat dansen niet als noode deden, want 't dansen werd door velen en vooral door de predikanten als een groote zonde beschouwd. "Elke pas, elke sprong was niets meer of minder dan een stap naar de Hel." Daarom ook lieten de strenge en rechtzinnige ouders, vooral de Doopsgezinden, nooit hunne dochters naar zulke partijtjes gaan, waar behalve zang en dans ook nog allerlei pandspelen uitgevoerd werden. Misschien hadden ze geen ongelijk. Voor een vrijer, die slechts eenigzins de jaloerschheid kende, was er toch ook niet veel aan, want 't valt niet aangenaam, zijn meisje door anderen gekust te zien, wat daar ook nog al voorviel.

Het spelevaren was een edeler genot voor de jongelui. Zoo een ganschen dag in de vrije natuur te mogen vrijen, wat wilde men meer?

Hoe heerlijk, als men uit den wagen getreden, arm in arm door bosch of hei of duin liep te dwalen en elkaar de heerlijkste droomen van de toekomst voorspiegelde! En dan 't kransjes vlechten en het grasjes binden!

Men maakte al gekscherend uit de meer

of mindere sterkte van den knoop, die de grashalmpjes vereende, de sterkte van den liefdesknoop of band op, of wel, de meisjes voorspelden uit de lengte van de geplukte halmpjes, wie onder haar het eerst de bruid zou zijn. Dan weder schreef men versjes en raadseltjes in 't zand.

Men stemde daer na 't duyn te loopen:
Om de graesjes vast te knoopen,
Coridon teegh eerst vooruyt,
Die sou d'eerste graesjes binde
Yeder liep met zijn beminde,
Sien wie eerst soud' sijn de Bruyt.

Een ezel die vrijt
Die schopt en die smijt.

Bij die soort van jongelui was het nog al eens de gewoonte, om de meisjes zoo ver mogelijk in zee te dragen, op 't gevaar van verdrinken af en ze van boven tot onderen met 't zeewater nat te maken.

Het heette, dat men op die wijze het karakter van 't meisje wilde leeren kennen. Verdroeg zij het met geduld, zoo was zij zacht en volgzaam van aard; weerde zij zich, zooals elk, die in angst zit, des noods met krabben en schoppen, zoo meende men in

Grasbinden.

Wat sagh ick al vreemde treecken,
'k Hoorden Amarilles spreecken:
Hoe sit Coridon dus stil?
Amaril (na haer behaghen)
Deed' met deze letters vraghen
W. W. W. 't hert W. Wil [1]?

De meisjes behoefden niet te verlangen, dat die spelevaarten haar naar den zeekant voerden, vooral niet, zoo hare vrijers wat ruw van aard waren en op hen het woord van Cats kon toegepast worden:

haar een niet gemakkelijk vrouwtje te zullen vinden; toonde zij zich geraakt en kwaad, 't was een kruid-je-roer-me-niet; maakte zij zich beangst over hare kleederen, zoo had men een zuinige huisvrouw te wachten, en zoo meer.

Uit de zee droeg men de meisjes naar den top van een duin en wentelde haar zoo door het dikke zand naar beneden.

Daardoor konden de meisjes zeker wel zien, of zij *sterke* mannen zouden krijgen; maar toch, hoe zou het *u* bevallen, lieve lezeressen?

[1] De laatste regel is op verschillende wijzen op te lossen, b. v. *W*ie *W*eet *W*ien het hart *W*el *W*il?

Gelukkig zal het geen onder ons mannen in 't hoofd krijgen, zulke kuren uit te halen, tenzij hij een geboren kanibaal ware.

Maar gij zult ons dan ook niet uittarten en bespotten, wanneer gij zonder nat geworden te zijn, van de zee terugkeert zooals uwe grootmoedertjes deden, door te vragen: "of er geen water meer in de zee was?"

Menige lieve maagd heeft zich door dat "Kattespel" een ziekte, ja den dood op 't lijf gehaald. Zoo leest men van een jonge gravin van Egmond, die door een Duitschen graaf in zee gedragen, zich door 't worstelen en weerstreven aan het gevest van zijn degen stootte, 't geen de kanker tengevolge had, die met den dood eindigde.

Des winters maakten de jongelui gretig gebruik om zich in narren- en andere sleeden op sneeuw en ijs te vermaken of een tochtje op schaatsen te doen, uitspanningen, waaraan vroeger alle standen hier te lande deel namen en die den jonkman zoo ruimschoots gelegenheid aanboden, om van zijne galanterie en courtoisie aan zijne beminde te doen blijken.

(*Wordt vervolgd*).

STUDENTENLEVEN.

(Vervolg van blz. 92).

STUDENTEN-KAMERS.

Een schrijver uit de 17e eeuw noemde de universiteiten, republieken. "Zy," (dus luiden zijne woorden) "zijn alle gelyk aan grootere of kleindere republyken, staande alle onder denzelfden magistraat (het forum academicum), hebbende dezelfde wetten en statuten (want de een heeft de ander nagevolgd), zijnde alle vry van imposten en accynsen, en sprekende een en dezelfde taal." Die taal was de latijnsche. Geen andere werd aan de hoogescholen gebruikt. Zelfs de bedellen en famuli moesten zich er van kunnen bedienen; ja de burgers der steden, waarin ze gevestigd waren, vooral wanneer ze Polen, Hongaren, Russen, die geen andere taal spraken, huisvestten, konden er zich min of meer in uitdrukken. Alle ordonnantiën, besluiten en bevelen, werden in die taal geschreven, of er, door een der hoogleeraren, in vertaald. Zoo leverde de hoogleeraar Bonaventura Valcanius bij curatoren een rekening in van door hem, op hun last, vertaalde stukken. Op zijde der luifels hingen bordekens, met "cubicula locanda" er op geschilderd. De prijs dier kamers was zeer verschillend: men had ze van *f* 20 tot *f* 100. Aanzienlijke jongelieden namen doorgaans hunnen intrek bij hoogleeraren of een der predikanten; zoo als Huig de Groot bij Franciscus Junius, Jan en Cornelis de Witt bij Bernardus Schotanus. Festus Hommius en Colonius huisvestten er velen, en de weduwe van den hoogleeraar Paulus Merula hield niet alleen commensalen, maar open tafel. Bij den hoogleeraar Bronckhorst gaf men *f* 150 à *f* 200 voor kost en inwoning. De studentenkamers misten echter al de gemakken der tegenwoordige. Men vond er geen tapijten, matten, schilderijen, fraaije meubelen, nog minder fauteuils, rustbanken en behangsels. Midden op den houten vloer stond doorgaans een zware vierkanten eikenhouten tafel; tegen den gewitten of met tegels bedekten wand stoelen met hooge ruggen en lage houten zittingen.

Op eene voor ons liggende plaat zit een student, omringd door boeken, ledige kannen, kroesen en tabaksgerei, met de handen onder het hoofd te studeren. Zijn lederen wambuis en zijne korte broek zijn ontveterd, hoed en mantel hangen achter hem aan een kapstok.

Op den achtergrond ziet men een scappraei, waarop het overschot van zijn middagmaal staat, voorts zijne bedstede en een pot.

Op een andere plaat zit een student, met den hoed op het hoofd en slippers aan de voeten, te studeren. Achter hem staat een kast met boeken en globes er op. Op de tafel liggen boeken, heele en gebroken pijpen, tusschen een tabaksdoos, kruik en glas; op den grond staan laarzen, een waterpot, liggen scherven en gebroken pijpen. Op den achtergrond staat een kast

waarop 3 borden; tegen den wand hangt een schilderij. Onder deze voorstelling leest men:

EEN STUDENT IN SYN KAMER.

"Ick ben een Heremyt en altyt in 't gewoel,
"Ick sit niet stil, en ga door zee en aarde lopen,
"Die doot syn spreke vry, die levenloos ver- (koopen
"Voor arbeydt wetenschap, waerop ick stadig (doel.
"Wat Koningh is soo rijck, de werelt is mijn sot,
"De wijsheid is myn goed, mijn seden syn ge- (breken,
"Myn kasten niet vol gelt, myn armoe vol van (streken,
"Myn leven vol geneugt, myn heer de wijngaard (God."

Er bestond te Leiden, zoo als op andere hoogescholen, geen bepaling nopens den ouderdom, dien een student moest bereikt hebben, om zich als akademieburger te laten inschrijven. Huig de Groot was elf jaren oud, toen hij zulks deed. Men was echter verpligt zich binnen acht dagen, na de aankomst, te laten immatriculeeren, waarvoor te Leiden en Utrecht 15 stuivers betaald werd. Deze immatriculatie moest jaarlijks (wanneer men 6 en 4 stuivers betaalde) herhaald worden. Bursalen en arme studenten werd het geld kwijtgescholden. Daar de inschrijving door den rector geschiedde, werden vele namen, vooral die van vreemdelingen, op den klank af door hem geboekt, 't geen, indien men, gelijk in Zwitserland en Duitschland, mogt besluiten onze alba studiosorum uit te geven, eenige moeite zou baren. Gelukkig echter dat er van de meeste vreemdelingen theses of dissertatien bestaan, waarvoor hun naam en vaderland wordt vermeld.

Zoodra men zich had laten inschrijven, moest men, indien men den ouderdom van 16 jaren had bereikt, den eed afleggen; te Leiden met uitgestrekte vingeren zweeren: "rector, curatoren en senaat alle onderdanigheid en eer te bewijzen; alle geboden en wettelijke bevelen en verboden der universiteit te gehoorzamen, en zoo men iets bevond of vernam ten nadeele der universiteit, zulks curatoren of professoren aan te zeggen."

Daarenboven moesten de studenten in de godgeleerdheid, die op beurzen studeerden, zweeren: "in 't stuk der religie geen andere leeringen aan te hangen, dan die aan de universiteit werden geleerd."

DE GROEN.

Zoodra de student zijn eed had afgelegd en zijn naam op de rolle der akademieburgers had laten schrijven, was hij groen en bleef zulks zoo lang totdat hij zekere plegtigheid (ontgroening) had ondergaan. Diergelijke plegtigheid had niet alleen in ons vaderland, maar ook in Duitschland, Frankrijk en in andere landen plaats, wanneer men zich in een gild of collegie begaf. Zoo moesten de zeelieden die het eerst de linie passeerden, rederijkkamers die gesticht, en schilders die in een bent aangenomen werden, gedoopt worden, en ontvingen de laatsten een bijnaam (bentnaam). Bij gelegenheid van den doop sprak men o. a. den volgenden zegewensch over hen uit:

"Verkrijg Backhuysens eer in de natuurtooneelen,
"Van Rembrandt 't schoon effect, van Rubbens (('t fraay geheel,
"Schets met Jan Steens penseel de geestigste (tafreelen,
"Wil de doorschijnendheid van van der Velde (steelen,
"De kleur van eenen Cuyp, van Dyck zijn malsch (penseel.
"Laat Dou's uitvoerigheid u steeds tot spoorslag (strekken,
"Ruysdael wijz u den weg tot groot natuurelyk,
"De Voys bevalligheid wil u tot navolg wekken,
"En m' in uw teckening Jan Luyken's geest ont- (dekken,
"Dan is uw eer gevest in Neêrlands republyck."

Op een bepaalde plaats, tusschen Neurenburg en Leipzig, lag een steen met een gat, waardoor de koopman, die voor de eerste maal de Mis bezocht, moest kruipen.

In 1688 verzocht de kerkenraad te Frankfort den magistraat, dat men mogt verbieden dat sommige handwerkslieden, vooral de boekdrukkers, hunne leerlingen onder den naam van cornuti, in priesterlijk gewaad, in den naam van Bacchus, Ceres en Venus,

deponeerden. Zulks was een navolging van een aan de hoogescholen in zwang zijnde gebruik, dat reeds van zeer oude tijden dagteekent.

Wanneer er te Athenen nieuwe studenten aankwamen, was het gebruikelijk dat sommige ouderen, die als wervers voor hunne meesters dienden, de pas aangekomenen opwachtten en in hun huis herbergden, waar het ieder, dien het lustte, vrij stond deze nieuwelingen te bespotten en overlast aan te doen "om hen nederig, verdraagzaam en ter akademische verkeering geschikt te maken." Op een bepaalden tijd leidden zij hen twee aan twee in reijen en gelederen plegtig over de markt naar het bad. Hier aangekomen, begonnen de ouderen te schreeuwen en te razen, alsof zij de nieuwelingen wilden beletten in het bad te gaan. Eerst na lang kloppen werd dezen de deuren geopend, waarna zij zwart gemaakt en met water overgoten werden. Uit het bad teruggekeerd gaf men hun de broederhand en erkende men hen als huns gelijken.

De beroemde kerkvader Gregorius Nazianzenas moest deze plegtigheid ondergaan, en Basilius, uit Byzantium te Athenen komende om zijne studiën aldaar te vervolgen, werd, uithoofde zijner godsvrucht en geleerdheid, van deze plegtigheid verschoond. Hij noemde dit "een attische wet" en "een spel met ernst vermengd, strekkende om den inborst der leerlingen te beproeven." De sophisten te Athenen gedoogden niet dat iemand den mantel droeg, vóór hij deze plegtigheid had ondergaan. Olympiodorus noemde ze "op den sophistischen troon geplaatst worden." Eunapius verhaalt dat hij zelf, ofschoon hij zoo krank was, dat hij naauwelijks op zijne voeten kon staan, deze "razende plegtigheid" moest ondergaan. Keizer Justianinus schafte haar op de beroemde regtsgeleerde school te Berytus af.

De redenen waarom Augustinus liever te Rome dan te Carthago studeerde, waren de grove buitensporigheden, die aldaar in zwang gingen. Dergelijke plegtigheden hadden, van hare stichting af, aan alle hoogescholen in Duitschland, Frankrijk en Italië plaats en bleven, schoon vaak verboden, bestaan. De nieuweling heette aan de duitsche hoogescholen beanus, aan de fransche bec-jaune (ons groentje). Men beschouwde hen als een os (beanus est animal nesciens vitam studiosorum) of een die, wilde hij de academische lessen bijwonen, zijne horens moest afleggen, d. i. zich met allerlei vuil laten besmeren en met een ossenhuid bedekken, en onder allerlei, vaak grove plagerijen, een examen laten afnemen.

Men noemde de plegtigheid zelve de horens afleggen (cornua deponere), deponiren, depositio. Zij werd door den famulus communis der studenten voltrokken. Deze moest, even als de overige akademische ambtenaren, een eed afleggen, en werd te Parijs de abt der beanen (abbas bejanorum), in Duitschland depositor genoemd. In 1540 legden de zonen eeniger burgers van Joachimsthal, in tegenwoordigheid hunner ouders, die bij Luther gehuisvest waren, de horens af. Bij deze depositie hield Luther de volgende toespraak: "Mein Sohn, dies ist nur der Anfang jener Depositionen, die im ganzen Leben Deiner warten. Jener legt Dir auf eine halbe Stunde die Hörner an und verspottet Dich; aber es werden gröszere Depositoren über Dich kommen — zunächst Dein Lehrer, der täglich an Dir deponiren wird, was in Sitten und Religion ungeschliffen ist, bis er Dich tüchtig abgehobelt dem Pastor übergeben wird; auf den wird die Obrigkeit folgen; dann wirst Du ein Weib nehmen, das Dich auf ihre Weise deponiren und leutseliger machen wird; dann wirst Du in ein Staats- oder Kirchenamt kommen: was werden Dir nicht da Bauern, Adlige und Bürger für Hörner aufzetzen! . . ." De ruimte, ons toegestaan, gedoogt niet dat wij over de verschillende plegtigheden, die bij het deponeren plaats hadden en in een in 1671 te Augsburg uitgegeven werk met afbeeldingen "Ritus depositionis" en in Schoch's "Comoedia vom Studentenleben," Leipzig, 1658, voorkomen, uitweiden. Wij mogen echter niet onvermeld laten, dat het bij die gelegenheid door den depositor gehouden tentamen veel overeenkomst had met hetgeen vroeger bij de ontgroening aan onze universiteiten plaats greep.

In de genoemde Comoedia van Schoch,

vraagt de depositor, terwijl hij den knaap een oorvijg geeft: "Hast Du eine Mutter gehabt?" "Ja" (nog een oorvijg). "Nein, Schelm, sie hat Dich gehabt. Sag ferner an: Wie viel Flöhe gehen in einen Scheffel?" "Ach, das hat mich mein Praeceptor nicht gelehrt!" (weêr een oorvijg) "Sie *gehen* ja nicht, sie *hüpfen* hinein." Aan de leidsche hoogeschool schijnt het deponeren, zoo als het in Duitschland plaats greep, niet te zijn ingevoerd; ten minste toen Elias Putsch, die drie jaren te Leiden gestudeerd, aldaar de vriendschap der grootste geleerden genoten en zich door een uitgaaf van Sallustius bekend gemaakt had, zich van Jena naar Leipzig begaf, en het daar bekend werd dat hij te Leiden niet gedeponeerd had, moest hij zich er aan onderwerpen. Er hadden echter aldaar even als aan de overige nederlandsche hoogescholen plegtigheden plaats, die men dan eens depositie, dan eens ontgroening, dan wederom pennalisme noemde, die soms met grove buitensporigheden gepaard gingen en door de Staten meermalen verboden werden.

Zoo leest men o. a. in artikel XX der wetten en de statuten van de Universiteit te Leiden:

"De studenten zullen mede niemandt maeltijden, symposia, gelt ofte yets anders, directelijck ofte indirectelijk afeyschen ofte doen geven, noch ter oorsaecke van inkomste, welkom, adieu, ofte vertreck, nochte van promotien, oratien, propositien, disputatien, ofte andere solemnele acten ende exercitien, die bij de academie gepleeght werden, hoedanigh die oock souden mogen zijn, veel min diegene, die sulcx weygeren in eenige publycque exercitiën uyt-te-kloppen, ofte in eeniger manieren te turberen, oock selfs niemant daer over te dreygen, ende dit alles op soodanige straffe, als bij ons placaet van den 27 September 1629 daartoe gestelt is."

Te Franeker werd in 1601 een plakaat "tegen dien verweerden handel ende manier e van doen, dien men dispositio noemt, ge-

Studentenkamer.

oefent aan de aankomelingen," gegeven, waarop de studenten besloten, "de dispositie alleen toe te passen aan hun, die zulks begeerden." In 1606 werd de depositie geheel verboden, op poene dat de overtreder als verstoorder der openbare rust zou beschouwd worden.

Het is mij niet gebleken of de depositie, zoo als zij in Duitschland plaats had, aldaar, te Groningen, Utrecht en Harderwijk in zwang is geweest, doch wel dat er reeds vroeg grove baldadigheden bij de inwijding der nieuwelingen hebben plaats gehad. Daar echter het studentencorps in verschillende natiën verdeeld was, zoo zullen ook de plegtigheden, want elk collegie ontgroende hare eigene studenten, zeer verschillend zijn geweest. Hier en daar gingen zij met mysterieuse handelingen gepaard, en werden de aankomelingen, even gelijk bij de Francmaçons, op zware proeven gesteld, waarvan echter slechts de overlevering is bewaard. Het schijnt echter dat aan onze hoogescholen het groen zijn met de depositie eindigde, hetgeen in Duitschland het geval niet was. Eerst na de depositio had de inschrijving plaats, en nu begon, nadat de nieuwelingen de gelofte van de gestrengste gehoorzaamheid hadden afgelegd, voor hèn het zoogenoemde Pennaal-jaar.

Men kan zich naauwelijks voorstellen, welke mishandelingen de Pennalisten zich gedurende dit jaar moesten laten welgevallen. Zij waren knechten of liever slaven der oudere studenten, moesten de geringste diensten verrigten, hadden bij de lessen een afzonderlijke plaats, werden op straat en in de kerk geschopt, geslagen, gedwongen de walgelijkste spijzen en dranken door te zwelgen, deel te nemen aan de drinkgelagen en bacchanalien, waarbij soms (gelijk ook te Leiden) professoren tegenwoordig waren. Men kan hetgeen Tholuck, in zijn "Akademisches Leben", daaromtrent opteekende, niet zonder walging lezen, en het was vooral de theologische faculteit, die zich inzonderheid aan het pennalisme schuldig maakte. Het is dus niet te verwonderen, dat vreemdelingen de zedigheid, matigheid en eerbaarheid onzer studenten prezen en ze te dien opzigte verre boven de duitsche stelden.

(*Wordt vervolgd*). G. D. J. S.

SPREUKEN.

Des menschen leven is een strijd
Die noyt als met den mensch en slijt.

De mensch, die is een zeldzaam dier,
Nu eens een kemel, dan een mier.

Helpt eerst u selven, seght de Heer,
Ick sal u daer naer helpen meer.

ELF.

DOOR

J. TER GOUW.

(Vervolg van blz. 104.)

III.

Er waren eigentlijk tweeërlei soort van Elfen, geheel van elkander onderscheiden: de Witte of Lichtelfen, en de Zwarte of Nachtelfen.

De Lichtelfen woonden niet op aarde, maar in Alfheim; dat was een land, dat ergens tusschen hemel en aarde lag. Zij waren heel schoon, blinkend wit, ja schitterend als de zon; ook hadden ze een zeer bevallig en lieftallig voorkomen. Sommigen zeggen, dat geen jonge juffrouw ze zien kon zonder op hen verliefd te worden; — wat anderen echter tegenspreken, die beweren, dat de jonge juffrouwen dier dagen veeleer op een reus zouden hebben willen verlieven dan op zoo'n kaboutertje. Maar zeker is 't, dat men in de middeleeuwen aan een juffrouw, 't zij dan jong of oud, geen aangenamer compliment maken kon, dan door haar *elfscone* ("elfschoon," zoo schoon als een Elf) te noemen.

De Nachtelfen daarentegen waren leelijk, krom en gedraaid en zoo zwart als pik. *Heintjepik* bleef nog eeuwen lang in de volkstaal voortleven, zelfs nadat men dat zwarte Elfenvolkje, waar hij de type van was, al lang uit het geheugen verloren had, tot in onzen tijd toe; ofschoon natuurlijk thans, nu men hem niet meer kent en velen zijn naam niet meer begrijpen, de "Navorschers" van dien Hein-

tjepik of Haantjepik van alles maken: nu eens den duivel met den brandenden pikstok in de hand, dan den kinderdief, dan weêr een kleinen kwelgeest, die door den schoorsteen kwam en de menschen in den slaap heel lastig viel; nu eens een kruipenden bedelaar in de Amsterdamsche Jordaan, dan den ouden schoolmeester, die de kinderen met het haneboek plaagt; ja ten laatste zelfs den admiraal Piet Hein! Men kan er *den Navorscher* op naslaan.

Zoo leelijk waren die soort van Elfen, dat er een spreekwoord uit ontstond. "Zoo leelijk als de nacht," zeggen wij nog; — wat eigentlijk zoo als 't daar staat, onzin is, want de nacht is niet leelijk, en is ook nooit leelijk uitgeteekend. 't Spreekwoord moest dan ook zijn: "zoo leelijk als de nachtelfen," maar sints men aan geen Elfen meer gelooft, heeft men hun naam weggelaten. Dat leelijke Elfengeslacht woonde in Swartalfheim; en dit moet men niet bij vergissing in de hel gaan zoeken: Swartalfheim lag in de donkere holen en onderaardsche gangen der gebergten. De echo was er 't bewijs van: als men zijn stem verhief op plaatsen waar Elfen woonden, baauwden zij de woorden na uit de verte. En daarom ook verschijnt de Zwarte-elfenkoning als de berggeest. In ons land evenwel, waar 't aan bergen ontbrak, woonden de Nachtelfen in de Hunebedden en de grafheuvels, en vooral ook op de kerkhoven. Van daar ook de bijgeloovige vrees, in 't duister geen kerkhof te durven overgaan; — 't was niet voor de dooden, dat men schrikte, maar voor de Nachtelfen, die bij de graven woonden en in 't donker rondwaarden, en wier ontmoeting heel gevaarlijk was.

Nu hadden al die Elfen, wit of zwart, allerlei wonderlijke eigenschappen, en soms ondeugende streken over zich. 't Is ook niet altijd duidelijk, wie van beiden in de sprookjes en sagen bedoeld worden.

Vooreerst bezaten zij 't vermogen zich onzigtbaar te maken. Plotseling konden ze verschijnen, en even plotseling weêr verdwijnen. Maar die tooverkracht zat niet in hen zelven, maar in hun kap of mantel. Dit wisten de boeren ook wel. Kwamen de Elfen stelen, wat ze zeer graag deden, en bespeurde de boer het, dan greep hij een langen stok en sloeg er maar in 't wilde meê rond. En dan gebeurde 't ligt, dat hij een der Elfen den kap afsloeg, die dan op eens zigtbaar werd, en, in zijn want gegrepen, 't gelag betalen moest. Een handvol gouds was de losprijs; minder deed de boer het niet.

Als bij onze voorouders een deur van zelf openging, zonder dat men iemand zag binnenkomen, dan heette het, dat er een Elf was binnengeslopen, en terstond werd er met den stok gezwaaid, om 't kereltje te vangen of te verjagen.

't Voornaamste gebruik, dat de Elfen maakten van hun onzigtbaarheid, was, te komen snoepen en stelen. 's Nachts de brouwerij binnen te sluipen, en den gantschen brouwketel leêg te drinken, zoodat de brouwer niet wist, waar zijn bier gebleven was; of in de boerderij een bezoek af te leggen en al de boter uit de karnton op te snoepen, — waren aardigheden, die zij zich dikwijls veroorloofden. Nog meer. Zij stalen de eijeren onder de kippen weg, de koeken uit de kast, en 't gereedschap uit de keuken; en al hadden zij 't niet, maar anderen 't voor hen gedaan, zij kregen toch de schuld. Ja erger nog — zij stalen ook kinderen. Dit deden vooral de leelijke Nachtelfinnen; zij haalden de schoone menschenkinderen uit de wieg en leiden er haar kleine zwarte mormeldieren voor in de plaats. Van daar had ook het oude praatje van de kinderdieven zijn oorsprong, dat tot in onzen tijd heeft voortgeleefd. Als de moeders des avonds haar kinderen binnen de deur wilden houden, was 't gewone zeggen: "de kinderdieven zijn op straat," — schoon zij zelve niet meer wisten, van waar het praatje zijn oorsprong had.

Evenwel, zoo ondeugend die Elfen op den eenen tijd waren, zoo goedhartig waren zij ook weêr op een anderen tijd. In 't ijzersmeden waren de zwarte Elfen zeer bekwaam. En niet zelden gebeurde het, dat, als ze in de smederij een armen sukkel zagen, dien 't niet vlug van de hand ging, zij 't werk van hem over namen, en in weinig oogenblikken meer en beter werk maakten, dan de knapste smid in een heele week af kon.

De Elfinnen vonden er soms vermaak in,

een oud grootje te helpen in 't spinnen, weven of bakken. En waar een jong paar gehuwd was, slopen ook wel eens de Elfen binnen, om door 't strooijen van goudkorrels geluk in huis te brengen. Maar vooral bij 't ziekbed waren ze welkome gasten: want ze hadden kennis van de verborgen geneeskracht der planten en steenen; en menigmaal had een goede Elfin een drank gebragt, waardoor een kranke van den dood was gered.

En vrolijk was dat Elfenvolkje ook. Zang en dans waren hun lust en leven; maar zij vierden hunne partijen bij voorkeur des nachts. In den maneschijn dansten de Elfen en Elfinnen in rijen op de weide, en 's morgens kon men hunne voetstappen nog herkennen op 't bedauwde gras. En de landman zag het gaarne, want elfendans bragt zegen aan, en beloofde een voordeelig jaar. De Elfinnen konden heel liefijk zingen, zoo mooi zelfs dat "noyt Meermynne bat en sanc" [beter zong]; en in vrouw Hulda's woning klonken immer de lokkende toonen van 't feestgezang. Maar 't was voor de menschen gevaarlijk er naar te luisteren, want menigeen, die 't gewaagd had, en zich door die betooverende klanken had laten meêsleepen, was nimmer teruggekeerd.

Hoe kwamen onze voorouders aan al die voorstellingen omtrent dat geheimzinnige volkje? Was alles louter inbeelding en poëzie van 't bijgeloof? Of zijn daarin trekken te herkennen, die een historischen grondslag doen vermoeden? tIs niet te ontkennen, dat menige sage betrekkelijk de Elfen den indruk maakt, alsof daarin de herinnering bewaard was van een zwakken en onderdrukten volksstam, die zijn vaderland aan een magtiger had moeten inruimen en de wijk nemen in holen en wildernissen, en die natuurlijk in een staat van vrees en vijandschap tegenover zijn overweldigers verkeerde. Doch wie zal die raadselen uit den voortijd, met zoovele verdichtselen omkleed, ontsluijeren?

Toen 't Christendom werd ingevoerd, bleven de Elfen hun heidensch karakter bewaren. Het bouwen van kerken was hun een ergernis. Zoo zij den bouw niet verstoren konden, namen zij de wijk naar elders. 't Klokkengelui vooral konden ze niet verdragen; 't stoorde hen in hunne aloude geheimzinnigheid. Zelfs de klinkende klokjes eener kudde schapen op de heide deed de Elfen schrikken en vlugten.

IV.

Wij zagen, hoe er tusschen menschen en Elfen, hoewel ze elkander somtijds diensten bewezen, toch altijd een vijandige houding was. De menschen verachtten de Elfen, en de Elfen zochten de menschen steeds te kwellen en leed te doen. Alle bedrog werd aan de Elfen toegeschreven, en wat wij zinsbedrog noemen, heette toen, ja nog laat in de middeleeuwen, alfsgedroch (elfsbedrog). En als iemand zich beklaagde over 't leed, dat hem weêrvoer, dan riep hij uit:

> Heeft God die werelt geplaecht
> Met elven ende met elvinnen!

't Was ook een overoud geloof, dat de Elfen gevaarlijke pijlen door de lucht schoten,

> Dat si 'scieten onderlinghe
> Daer seghet men of vele dinghe.

Men noemde dat het elfschot of elfflint, — en wee hem die er door getroffen werd; hij was zijn leven lang niet wel bij 't hoofd, — ja 't was niet eens noodig door hun schieten getroffen te worden, de enkele aanraking van een Elf was genoeg om verlamming naar lichaam en geest te veroorzaken. Hij, die bij ongeluk een slag van een Elf ontving, was voor immer onbekwaam en stompzinnig. Ja, een blik van een Elf was voldoende, om iemand te betooveren, en hem waanzinnig te maken. En daarom was de naam Elf een schimpnaam, dien men toeduwde aan dengenen, dien men als door een Elf getroffen beschouwde. "Gi syt een elf" wilde zeggen: "gij zijt een gek!" En toen de oude Elfen in vergetelheid raakten, ging ongevoelig die beteekenis van *gek* op 't getal elf over en trad *nummer elf* in plaats van die oude plaaggeesten.

Maar waarom moest dat getal juist *elf* genoemd worden? Aan de beide getallen die op tien volgen, heeft het spraakgebruik

onzer voorouders den elfennaam toegekend: *elf* of *alf* en *twelf* of *twalf* (d. i. twee-elf, de tweede elf). En ook niet geheel toevallig, maar, naar hunne begrippen, om goede redenen.

In die beide uren, het elfde en het twaalfde, staat des daags de zon op 't hoogst, en speelden dan de Lichtelfen door het luchtruim. Daarom waren dit de uren der Elfen. En wij moeten daarbij opmerken, dat het uur volkomen gerekend moet worden, want dat de zandlooper tot maatstaf diende. Het uur van elven duurde tot dat van twaalven aanving, en dit laatste tot eenen.

In diezelfde uren nu valt "het holst van den nacht" in,

> Van elf tot een
> Zijn de spoken op de been,

zegt het oude rijmpje. Dan kwamen de Nachtelfen (wier herinnering bij de latere geslachten voortleefde onder den onbestemden naam van spoken) uit hunne donkere holen te voorschijn, om in den maneschijn op 't kerkhof te dansen, en wee den nachtelijken wandelaar, die hun ongelukkig tegen 't lijf liep. De nachtelijke uren van elf en twaalf waren dus evenzoo die der Elfen.

V.

Ten slotte moet ik nog terugkomen op hetgeen ik in den aanvang ter loops opmerkte. Het blijkt, dat men te Amsterdam van ouds aan het getal *elf* niet zulk een bespottelijke beteekenis gehecht heeft als elders; immers men hield het daar nog al in waarde, en had er veel meê op. Niet alleen koos Henrick Boelensen het getal *elf* voor zijn dolhuisjes, — Haesje Claesse bewees gelijke eer aan dat getal, toen zij 't eerste Oude-vrouwenhuis stichtte, en 't ook voor *elf* vrouwen beschikte. En toen de Regenten van 't Gasthuis, in 't begin der 17e eeuw op den Kloveniersburgwal de zoogenaamde Nummerhuizen bouwden, waren deze almede "tot *elf* in 't getal;" — en niet toevallig, want toen dertig jaren later de Regenten ook langs de Oude-turfmarkt zulk een rij huizen deden zetten, waren het er wederom *elf*.

Wanneer de stad aan hare oude schutterij in de 14e eeuw een jaarlijksche toelage in geld schonk, bepaalde zij die ook op 't geliefde getal — op *elf* schilden.

Trad men de kerk van de Nieuwe Nonnen binnen, dan zag men er de Amsterdamsche Jeruzalemsvaarders in schilderij aan den muur hangen, en telde men die mannen, dan waren 't er weêr juist *elf*.

De oude stad was in de 16e eeuw ook in *elf* wijken verdeeld; en toen er later, in 't midden der 17e eeuw, door de vergrooting der stad veel meer wijken waren, had toch weêr elk regiment der schutterij *elf* vendels. En de groote kermisparade van de schutters op den Dam moest ook, om de plegtigheid volkomen te maken, *elf* dagen duren.

Nog meer. De Amsterdamsche voet telde *elf* duimen, de Jordaan *elf* grachten, en de Hoogesluis ook "*elf* doorvarende bogen." En telde men de Nederduitsche gereformeerde kerken, dan waren 't er ook *elf*. Ja zelfs nog in den Bataafschen tijd, toen men zich in zoo menig opzigt van alle oude traditiën los maakte, telde toch Amsterdam alweêr *elf* distrikten.

Waarom was *elf* te Amsterdam zoo'n geliefd getal? Ik weet het niet en kan er zelfs niet naar gissen.

Ten aanzien van Brussel heeft men al voor lang geleden de opmerking gemaakt dat daar alles bij zevenen was, en een lange lijst opgeteld van dingen, waarop het heilige zevental was toegepast. Schrandere bollen hebben daarvoor deze vernuftige reden gevonden: *dat de naam der stad ook uit zeven letters bestaat.* Ja wel, dat is zeker een heel gewigtige reden! — Zou men daaraan te Amsterdam ook moeten denken? Wien 't lust staat het vrij; want zoo als onze vaderen, naar de oude deftigheid, meest gewoon waren den naam der stad te spellen, en zoo als Vondel dien zelfs in zijne verzen schreef:

> AMSTELREDAM, die 't hoofd verheft tot 's hemels as,

telt men daarin werkelijk ook *elf letters!*

HET EEN EN ANDER BETREFFENDE DE OUDE RIJNPOORT TE ARNHEM.

"Van de twee jaren later (in 1827) afgebroken Rijnpoort zijn ons weinig bijzonderheden bekend. Wij vinden alleen in de Kronijk opgeteekend, dat de nieuwe Rijnpoort in het jaar 1438 gebouwd werd, namelijk de middelste poort en de toren, terwijl later (in 1519) daarbij nog een rondeel verwerkt werd."

Dit is al wat de Heer Staats Evers, in zijn verdienstelijke, onlangs verschenen, Beschrijving van Arnhem, omtrent de oude Rijnpoort mededeelt. En veel meer zal er ook wel niet over haar te vinden zijn. Als bijdrage tot de kennis van het volksleven in die onrustige tijden, acht ik de volgende uittreksels hier nog der vermelding waardig.

In het jaar 1605 werd er een rol met een koord over de Rijnpoort, en een over de Sabelspoort gemaakt, om daarover, ná het sluiten der poorten, brieven te kunnen inhalen.

In het jaar 1627 heeft men, bij het Bolwerk aan de Rijnpoort, op de beek achter den muur, een slijpmolen gezet voor twee klingmakers van Solingen. En tot een bewijs dat men in het buitenland wist, hoezeer het moeskoppen (een lievelingswoord van den goeden Slichtenhorst) toen nog in den smaak der Gelderschen viel, kan strekken dat het getal dier zwaardvegers naderhand nog aanmerkelijk aangroeide. De deugdelijkheid hunner lemmers zal al spoedig hebben kunnen blijken bij den woesten inval des Graven van den Berg in 1629, waarbij alles om Arnhem uitgeroofd en afgebrand werd.

Dat er in die dagen zonder aequivalenten toch gesmokkeld werd, leert ons de bepaling van een jaar later, waarbij "tot remedie der frauden" goedgevonden werd voortaan geen biertappers buiten de stad te gedoogen dan alleen voor elke poort één "ende voor de Rijnpoort, in reguarde van de schippers" twee. De Roode Haan werd voor de St. Janspoort hiertoe aangewezen, zijnde dezelfde herberg (thans het buiten Marienberg) waar "le Grand Roij," Lodewijk XIV in 1672 zijn intrek nam.

Terwijl er nu zoo luttel over dit gedeelte der oude stad beschreven staat, kan men ligt begrijpen, hoeveel genoegen het mij deed in de gelegenheid te zijn eene groote en zeer uitvoerige teekening, juist uit het hierboven aangehaalde tijdperk, van de buitenste Rijnpoort, en van geheel het landschap tot aan de heuvelen achter Hulkesteijn, voor mijne verzameling Gelderland te kunnen aankoopen.

Zij is beteekend S. d. Vlieger, met krijt geschetst en met O. I. inkt opgewasschen.

Simon de Vlieger — de voortreffelijke schilder, teekenaar en ëtser, zoowel van zee- als van landgezigten, van figuren als van portretten. Is het niet vreemd dat van een meester, wiens werken zooveel waarde en vermaardheid hebben, geene levensbijzonderheden bekend zijn! Alleen kwamen tot ons een grafschrift en een vers van Vondel, welke doen denken, dat onze schilder leed onder de afgunst zijner tijdgenooten.

De Vlieger nam in 't end de vlucht
Uit dees benaauwde lucht,

zingt de dichter die zoo gaarne met woordspelingen schittert.

Het grafschrift door van Mander aangehaald, zegt:

Hier rust de Vlieger, die weleer door zijn (penceelen,
Om prijs streed met Natuur, op doeken en (paneelen,
En door zijn ijver en natuurdrift aangevoert,
De Lasterzieke Nijd, de lippen heeft gesnoert.
Deez' zark houd wel zijn Lijk, maar niet zijn (lof gesloten;
Die op de tongen zweeft van al de Konstgenoten.

Immerzeel geeft wel geboorteplaats en jaar (Amsterdam 1612) op, doch verzwijgt ons hoe hij dit te weten kwam.

Maar laat ik trachten u mijn teekening te beschrijven. De meesten toch mijner landgenoten kennen het lieve Arnhem, en wel het beste de omgeving van de Tent en van Belle-vue. Deze nu is het juist welke het uitvoerig penseel des meesters ons, gelijk zij

zich voor twee eeuwen vertoonde, te aanschouwen geeft. Het gezigt is genomen, toevallig, nagenoeg van de plaats waar ik thans woon, aan de Bovenbergstraat.

Links, over de diepe gracht, ziet men op de buitenste Rijnpoort, de Sortie-poort, gelijk men ze toen noemde, welke over een lange houten brug, met wipbrug, toegang geeft tot het ravelijn, dat de poort dekt.

Dit ravelijn verzochten in 1623, volgens van Hasselt's Kronijk, de gezamenlijke naburen van Rijn en Oeverstraten, op eigen kosten, zoover te mogen afwerpen en slechten, dat daardoor de oude, gewone weg gaan mogt. Doch dit verzoek werd niet toegestaan.

Met "de gewone weg" zal wel een rijweg bedoeld zijn, die regt door, uit de poort, naar Onderlangs voerde. Op onze teekening loopt slechts een voetpad, evenwijdig met de gracht, door het ravelijn. De rijweg gaat er omheen.

In de lijst boven de poortdeuren ziet men twee wapenschilden. Waarschijnlijk die van Gelderland en Arnhem. Deze toch waren ook boven de St. Janspoort uitgehouwen, gelijk blijkt uit eene kleurenteekening in mijne verzameling, welligt de éénige bouwkundige teekening welke er van die poort bestaat.

Boven den wal vertoonen zich de kruinen van zware boomen. Een steenen beer is gemetseld over de, thans gedempte, beek die naar den Rijn afvloeide.

Een rei huisjes staat er langs den weg, die naar de schipbrug leidt.

De Praest zoowel als het nu verdwenen kasteeltje Meinertswijk, liggen grootelijks met hun schuren en hooibergen achter het digte, hoog opgaande hout verscholen — en over het geheel is de Betuwe veel boomrijker dan thans.

Van Hulkesteyn ziet men slechts even de torenspitsen boven de boschgaadjen uitsteken; — en tegenover de plek waar thans de koepel van dit buitengoed ligt, een groepje boomen — maar overigens ook geen enkele stam, noch op Bovenover — noch bij Onderlangs.

De beroemde Zandberg, in 1660 "door een tempeest vaneen gescheurd", bestaat nog. Dit was toen ter tijd een der hoogste en meest bezochte punten in de nabijheid der stad. De rijweg, over die hoogten, volgt op mijn teekening nagenoeg, hoewel iets zuidelijker, de rigting van den tegenwoordigen Utrechtschen weg. Doch ten noorden van dezen, waar thans Belle-vue zooveel bezoekers lokt, en een tal van élégante villa's het oog verlustigt, vindt men geen enkel huis. Een groot koornveld, waarop de maaijers aan 't werk zijn, beslaat de gansche uitgestrektheid dier gronden.

Waar de Vijf-zinnen zijn, tel ik (is het toeval?) vijf huisjes, van schuttingen en muren omheind, en van veel laag geboomte omgeven.

Op de hoogte van Belle-vue kruisen zich eenige rijwegen, van welke er een, al kronkelende, over hoog en laag naar de zijde van den Sterrenberg voert.

Regts van de schipbrug, aan den ingang der Haven ligt slechts een klein gebouwtje.

Zie daar, waarde lezer, eene getrouwe beschrijving van het werk van Simon de Vlieger, hetwelk voor ons te belangrijker is, omdat de platte gronden van Arnhem, van ouder of later dagteekening zijn. Die van Jacob van Deventer, de oudste, van 't jaar 1550, is, hoe uitvoerig ook, onduidelijk. Die van Pontanus, gewoonlijk op 't jaar 1639 gesteld, mag men gerustelijk eenige jaren ouder dagteekenen. [1]

Mogt nu iemand uwer eene niet bekende afbeelding van het oude Arnhem bezitten — dan zullen wij erkentelijk zijn, zoo men ons dit wil mededeelen, of wel ze ons naar waarheid schilderen, gelijk ik hier getracht heb zulks voor u te doen.

---

[1] Zie Voorrede van de Beschrijving van Doesborgh door Adam Huijgen.

Arnhem,
Maart 1869.

MR. A. VER HUELL.

DE EXERCITIE TEN TIJDE VAN PRINS MAURITS.

(Vervolg van bladz 81.)

DE RONDASSIER.

Na het gros van het voetvolk behandeld te hebben, blijft ons nog over, te spreken van die soldaten, die met schild en targe gewapend waren. Zij kunnen niet zoozeer onder 't gemeene volk gerangschikt worden, daar 't schijnt dat het meestal edellieden waren, die misschien geen geld genoeg hadden om als kavaleristen te dienen.

In 1598 zag men in een vendel van 150 koppen 3 rondassiers, die *f* 15 à *f* 18, dus veel meer dan de musketiers en piekeniers verdienden. Of zij echter wel bij elk vendel te vinden waren, durf ik niet verzekeren; maar dat de lijfwacht van Prins Maurits ook rondassiers en targedragers in hare gelederen telde, is zeker.

Rondas 16e eeuw.

De rondassiers waren gewapend met spiesen en korte stijve rapieren "ofte pidarmen" zonder spanriem, d. i. zonder het verlengstuk aan den degenriem. Daardoor hing bij hen het rapier minder laag en minder horizontaal dan bij den gewonen infanterist, maar meer loodrecht en boven de heup, om wanneer zij, vlak bij den vijand gekomen zijnde, de onhandelbare spies niet langer konden gebruiken, zonder moeite het rapier te kunnen trekken.

Tot hunne verdediging hadden zij het kuras zonder tassetten of halve dijstukken, den stormhoed of morioen op het hoofd, en eindelijk het ronde schild of rondas, wat zij op den rug droegen aan twee riemen, die, over de schouders loopende, op den halskuil werden vastgegespt.

Er behoorde vrij wat oefening toe, om het schild over den linkerarm te doen glijden en den arm door den riem van het schild te steken. Aan de binnenzijde van het rondas bevond zich verder een handvat, wat de rondassier met de hand houdt, ten einde het schild naar believen te kunnen regeeren. Zij droegen zware lederen handschoenen met kappen.

De exercitie met de spies en het rapier bestaat uit 20 handgrepen, waarvoor de voornaamste bevelen uit de volgende bestaan:

"Schuyns v spies draeght" — d. i. de spies eenigzins naar achter hellende over den rechterschouder te dragen, om elkaar bij 't marcheeren niet te hinderen.

"V schilt tot v spies ghereet houdt!" — d. i. onder 't marcheeren zal de rondassier bij 't voorzetten van den linkervoet door een zwaai met den linkerschouder het schild naar voren doen schieten.

"V spies velt!"

"Neder v spies stelt!"

"V spies sleept!"

"V schilt tot v rappier ghereet houdt!" — d. i. de punt van de spies te grijpen en die achteruit schuivende, het schild vóór 't lijf te brengen.

"V spies nederleght!" — d. i. eenigzins bukkende, de rechterhand te laten zakken

en zoo de spies voorzichtig doende vallen.

"V rappier treckt!"

"Deckt v!" — d. i. de rondassier brengt zijn rechterbeen sterk *achter*- zijn linker *voor*-uit, buigt zich voorover, en dekt zich met zijn schild, dat dan van onderen op zijn linkerknie en van boven tegen den linkerschouder rust. Hij zet het kruis van zijn rapier tegen den rand van zijn schild, terwijl het lemmet

Commando "Deckt v!"

tegen den rand van zijn stormhoed leunt. Zoodoende zijn alleen zijn neus en rechteroog, benevens linker-scheen en voet ongedekt.

"Recht v!"

"V rappier op-steeckt!"

"Uwen arm wederom uijt het schilt treckt!"

"Op den rugge v schilt hanght!"

"V spies wederom opneempt!"

"Neder v spies stelt!" enz.

Tot hoelang de rondassen in gebruik zijn gebleven, valt moeijelijk te zeggen.

In Leyden weten wij, zijn ze voor de schutterijen afgeschaft bij een besluit van 18 April 1669. Dit besluit, waaruit wij zien, dat ze destijds bij 't leger en in andere steden niet meer of weinig gebruikt werden, luidt als volgt:

"Die van den gerechte der stad Leyden geconsidereerd hebbende, dat de Rondassen niet met de beste gratie in de ommegang van dezer stede schutterij werden gevoerd, als alomme in de Militie en andere naburige steden *in onbruik* geraakt zijnde, hebben tot welstand en beter wezen van de schutterij goedgevonden, de voorsz. rondassen als ondienstig op de voorsz. ommegang af te schaffen, en geordonneerd dat dezelve op de

Artillery-kamer dezer stede zullen overgebragt en behoorlijk schoon gehouden worden, om ten allen tijden, de nood zulks vereischende, daar en zoo het behoort, gebruikt te kunnen worden."

In dien tijd vond de mode dus *weinig gratie* in een rondas, terwijl vroeger, vooral bij de schutterijen, juist van het schild zooveel werk werd gemaakt, zooals te zien is op verschillende schuttersstukken. Men vindt er schilden bij, die op allerlei wijzen tot ware kunstwerken verheven zijn, nu eens door de drijf- en graveer-, dan weder door de schilderkunst. Van de laatste wijze van versiering biedt het Haarlemsch Kunst-Museum een paar belangrijke voorbeelden. De stad Amsterdam toont er twee, uit beschilderde schildpadschilden bestaande. Onze afbeelding geeft een voorbeeld van een fraai gedreven schild, zooals er helaas hier te lande misschien geen meer te vinden zijn, daar ze, met zooveel van het uitmuntendste, wat we eens bezaten, ook al door 't buitenland zullen ontvoerd zijn. Wij zijn dus verplicht geweest, het hier gegevene te nemen uit het "Musée d'artillerie te Parijs." Zooals men ziet, waren ze somtijds tot meerdere verdediging voorzien van een scherpe vooruitstekende ijzeren punt. Ook waren ze wel gevoerd òf met een beestenvel, waarvan het haar of het bont een kring om den rand van 't schild vormde, òf met leder, en dan met een omboordsel van bont gekleurde franje voorzien.

(*Slot volgt.*)

DE "PLUKKING" TE BRUGGE.

Gedurende de verledene eeuw werd te Brugge de dag, die een huwelijksfeest voorafging, de "plukking" genoemd, omdat er op dien dag geplukte bloemen voor de deur der bruid gestrooid werden. Men vereerde de bruid ook met eene *aubade*, in zang of muziek.

Men beweert, dat er tusschen de bloemen ook suiker werd gestrooid, maar dit gebruik — zoo 't wezenlijk bestaan heeft — had in 1700 reeds opgehouden.

Op den dag der "plukking" werden ook gelukwenschen gedaan en bezoeken gebracht van magen en vrienden. In het aubade-muziek werden alleen violen bespeeld, en toen dit gebruik nog volop in zwang was, namelijk in 1740, werden de muziekstukken, wanneer het "groot volk" gold, opzettelijk daartoe gecomponeerd.

Omtrent 1770 was dit gebruik reeds zoo vervallen, dat toen op den plukkingsdag nog slechts voor geringe lieden gespeeld werd. Toen was de trouw-aubade zoo gemeen als heden de speelman op eene bruiloft.

Gent. FR. DE P.

EEN MISVERSTAND MAAKT VLISSINGEN VRIJ.

Terwijl Vlissingen nog in handen van de Spanjaarden was, kwam daar de tijding van de inneming van den Briel door de Watergeuzen, en bracht de reeds niet zeer rustige gemoederen der burgers in beweging. Echter zou, niettegenstaande de door Jan van Kuik, heer van Erbt, den boodschapper van die tijding, aangewende pogingen, de uitbarsting wellicht nog niet spoedig gevolgd zijn zonder het volgend misverstand.

Zeker rijk en zeer gezien burger, Jan Alman, kwam op 6 April 1572 uit de kerk en kreeg daar waarschijnlijk eenigen twist met een Spaansch foerier, ten minste de foerier gaf hem een slag. Alman was niet gewapend, maar vloog naar huis om zijn degen te halen, ten einde zich op den Spanjool te wreken.

Natuurlijk had zich een menigte toeschouwers om de twistenden vergaderd, welke kring meer en meer aangroeide. Elk kwam aanloopen en op de vraag: "wat is er te doen?" was het antwoord: "Alman gaat zich wapenen." Dat woord verkeerd opgevat als "Alleman ga zich wapenen" joeg de later toestroomenden weer naar huis, klonk weldra verder door de stad en bracht de geheele gemeente in de wapenen. Een waaghals loste het geschut van de wallen op de Spaansche schepen, die juist tot beveiliging der kusten waren komen opdagen, de bezetting werd de poort uitgejaagd en — Vlissingen was van 't Spaansche juk bevrijd.

Alman ligt in de St. Jacobskerk in die stad begraven. Zijn grafschrift luidt:

HIER LIGT BEGRAAVEN
JAN ALMAN
DIE DEN 6 APRIL 1572
TE VLISSINGEN TER AEN-
SPOORING ZYNER MEDE-
BURGEREN EEN TOEVAL-
LIG MIDDEL IN GODS HAND
IS GEWEEST TOT WEERING
VAN SPAANSCHE INQUISITIE
EN BYGELOOVE
EN TOT INVOERING VAN
DEN WAEREN GODSDIENST.

BEKRACHTIGING VAN EEN VONNIS

GEWEZEN IN ZAKE VAN EEN MAN DIE ZIJN LIJF EN ZIEL AAN DEN DUIVEL HAD OVERGEGEVEN.

Donderdach den 7 Maert An°. 1652

D' Heer Joan Maetsuijcker Directeur Generael ende President van den achtbaren raet van justitie deses casteels lecht in onsen raade over alle de stucken, bewijsen, eygen Confessie ende daerop gevolchde Crimineelen Eysch by Mr. Hermanus Clencke advocaet Fiscael van India, g'intenteert op ende jegens Andries Segismundus van Straelsondt Bossr [1] ende 's Heeren gevangen, (om seeckere gepleechde moet wille in de kettingh gaende) over dat sich (ô gruwel) soo verre verloopen ende vergeten heeft, dat hem by conditionele geschrifte, dat met syn bloedt geteeckent heeft den Satan met lyff ende ziele had overgegeven, ende onsen Godt den alleen eenigen Heylandt ende Salichmaker Jesum Christum verlochent, als breder by 't proces naer te oogen sy. Waerover by gemelten Rade van Justitie op onser approbatie gedoemt is, den Scherprechter overgelevert, aen een pael gebonden, gewurcht, ende dan geblaeckert te werden, datter de doot naer volcht, vervolgens 't lichaem in een mick gehangen ende de vogelen des luchts tot aes gegeven te werden, met Confiscatie van syne te goet hebbende maentgelden welcke voorstaende Stucken ende gewysde, sircumspectelyck geresumeert ende overwogen hebbende; Soo ist dat wy geroerde gewysde op de Goddelycke ende wereltlycke wetten gefondeert, wel ende ten rechten gevelt bevindende approberen sulcx die van den Rade voorn[t] op Saterdach aenstaende met d'executie ter gewoonelycker plaetse mogen voortvaren.

In't Casteel Batavia datum út Ante.

Uit de Resolutiën genomen in het kasteel Batavia 1652.

(Volgen de handteekeningen van Gouverneur-Generaal en de Raden van Indië).

's Hage. P. A. L.

[1] Bosschieter, varensgezel, meer uitsluitend met de bediening van het geschut belast.

TURKENVREES.

Gevallen van zeeroof behooren in onze dagen meer en meer tot de zeldzaamheden. Enkele malen verneemt men nog eens van rooversprauwen in de oostindische en chineesche wateren, — op de zeeën van Europa zijn de schepen even veilig voor aanranding, als de reizigers op de landwegen der meest beschaafde staten. Die veiligheid heerscht evenwel nog slechts betrekkelijk korten tijd: de vermeestering van Algiers in 1830 door de franschen maakte een einde aan het bestaan van den geduchtsten roofstaat, en boezemde tevens een heilzamen schrik in aan de naburige barbarijsche gewesten, die evenmin afkeerig waren om een ongewapenden koopvaarder te bespringen en tot goeden prijs te verklaren.

In vroeger dagen hielden die africaansche staten de zeevarende natiën van ons wereldeel in gestadige onrust. Hunne sterk bemande en bewapende schepen besprongen niet slechts de kostbare handelsvaartuigen, maar waagden zelfs strooptochten op de kusten van Zuidelijk Europa, om te rooven wat vervoerbaar was en de verraste bewoners met zich te slepen, tot het ondergaan eener harde slavernij, waaraan alleen door een zwaar losgeld een einde te maken was. Geen wonder dan ook, dat er voor schepelingen kwalijk erger lot te bedenken was, dan om

de roeibanken der Mooren vastgeklonken te worden, en dus gedoemd te zijn om medetewerken tot het belagen der vrijheid van andere christenen, — geen wonder, dat hunne betrekkingen met zorg vervuld waren over het lot dat hen bedreigde, en er zelfs op bedacht waren om voorzorgen te nemen tot verkorting eener mogelijke gevangenschap.

Ik vond daarvan onlangs een voorbeeld in het testament eener weduwe, die in 1725 het vruchtgebruik harer bezittingen vermaakte aan een neef en zijne erven, onder uitdrukkelijk beding, dat de administrateurs van het kapitaal dat nimmer aansprakelijk mochten stellen voor schulden van de legatarissen, opdat deze te allen tijde de vruchten zouden genieten "zonder tegenzeggen of bekroon (waaraan ons *bekreunen* herinnert) van iemand."

"Behoudens, — zoo luidt verder de inhoud van den uitersten wil, — dat ingevalle het 't eniger tijd mogt gebeuren, 't geen God almagtig wil verhoeden, dat hij Dirk Streker van den Turk of enige rovers wierd genomen en in slavernije gebragt of iemand van zijne descendenten, zo veel van de goederen van haar compte. zal mogen en moeten afgestoken en geëmploijeert werden als tot zijn of haarlieder verlossinge enigsints nodig zullen zijn, waartoe de nagenoemde administrateur niet alleen werd verzogt en gequalificeert, maar wel speciaal gelast en geordonneert."

C. W. B.

EEN PRINS, DIE "NIET VEEL VAN ZEGGEN" WAS.

In het archief der stad Ieperen (West-Vlaanderen), berust eene oorkonde, opgesteld door Robert Eloy, notaris, waarbij erkend wordt dat Philip van Burgondië, graaf van Charolais, de privilegiën van genoemde stad goedgekeurd en bekrachtigd heeft. Dit curieus stuk houdt het relaas in, van wat te dier gelegenheid gebeurde:

Jan Belle, schepene van Ieperen, werd naar Atrecht gezonden om de door den graaf van Charolais verleende goedkeuring en bekrachtiging te ontvangen; hij was vergezeld van Alexander Gavelaere, pensionnaris derzelfde stad. In 't paleis gekomen, richtte de schepene Jan Belle den hertog het woord in Fransche taal toe, zeggende:

"*Mon tres redoubté seigneur et prince, vous plaist-il que je parle de la matière à monsieur de Charolais?*" [1]

De hertog antwoordde:

"*Oyl.*" (Ja).

Vervolgens den jeugdigen graaf de door den hertog onderteekende charter aanbiedende, sprak hij:

"*Mon doubté seigneur, avez-vous veu ces lettres au long, ou scavez-vous le contenu d'icelles?*" [2]

De prins antwoordde:

"*Oyl.*" (Ja.)

De schepene van Ieperen voegde er bij:

"*Faictes vous les promesses, loemens, gréemens, consentemens et approbacions en ces dictes lettres?*" [3]

Philip sprak:

"*Oyl.*" (Ja.)

Ten laatste, hem met den vinger 't handteeken aanwijzende, door Philip zelven op de oorkonde gesteld, vroeg hem de ambtenaar:

Monsieur, avez-vous cecy escript et signé de vostre propre main en l'enseignement des choses dessus dictes?" [4]

Nogmaals gaf de graaf tot antwoord:

"*Oyl.*"

Jan Belle vroeg daarop den notaris, op de plechtigheid aanwezig, hem akte te geven van 's graven verklaring, hetgeen op staanden voet, in tegenwoordigheid van den hertog en van den jongen prins, die toen maar 14 jaren en 9 maanden oud was, geschiedde.

[1] Mijn zeer geduchte heer en vorst, behaagt het u, dat ik over de zaak tegen mijnheer van Charolais spreek?

[2] Geduchte heer, hebt gij deze brieven geheel doorgezien, of kent gij er den inhoud van?

[3] Stemt gij toe in de beloften, vergunningen, bewilligingen enz., in die brieven vervat?

[4] Heer, hebt gij dit geschreven en met uw eigen hand geteekend tot bekrachtiging van de daarin vermelde zaken?

Gent. FR. DE P.

HET HAZEWINTJE TE 'S HERTOGENBOSCH.

In 1835 werd het huis met een houten gevel, staande op den hoek van het Korenstraatje aan den Hoogen Steenweg te 's Bosch, wegens bouwvalligheid afgebroken, en door een modern woonhuis vervangen. Men noemde het *het hazewintje*. De volksoverlevering zeide, dat het het hondenhuis van den hertog van Brabant geweest was, die zich in zijn bosch, hetgeen later de stad 's Hertogenbosch geworden is, met de jagt plagt te vermaken. Het zou dan vóór 1184, het stichtingsjaar der stad, moeten gebouwd zijn.

Intusschen wijst de bouwtrant voldoende uit, dat het huis, zooals het hier naar eene teekening van Nolthenius de Man vertoond wordt, minstens niet ouder was dan van het midden der 14 eeuw, ofschoon ik niet tegenspreek, dat er vroeger een gebouw stond aan den

hertog van Brabant toebehoorende; immers het daaraangrenzende huis van den heer J. Mahi (van Boxtel en Liempde) heeft groote en zware kelders met bogen (*plein cintres*) en rustende op pilaren, die getuigen dat hier vroeger een gebouw in Romaanschen stijl was opgetrokken.

Voor een vijftig jaren bezat 's Hertogenbosch nog vele huizen met dergelijke houten gevels. Thans zijn er nog een paar overgebleven, als een van den heer van der Vaart in de Kerkstraat en het ander van mej. de weduwe Latour, op den hoek van den Vischmarkt. Dit laatstgenoemde huis (het klaverblad) is naar eene teekening van G. J. Bos in plaat gebragt en uitgegeven bij den boekhandelaar W. C. van Heusden. Van een paar anderen van minder belang spreken wij niet.

Deze houten gevels waren van Meijerijsch eikenhout opgetrokken. Ook waren de daken en zolders meestal van diezelfde houtsoort.

Van hetzelfde eikenhout, is volgens inlichting van den heer L. Veneman, het vermaarde O. L. Heilige-Vrouwe-beeld in de St. Janskerk te 's Bosch gemaakt. Het is een gesneden en gedrapeerd beeld, dat stellig dagteekent van het jaar 1050, en dat dus veel ouder is dan de stad zelf.

Om de oudheid verdiende het in plaat uitgegeven te worden.

C. R. H.

CURIOSITEITEN UIT DE LIJFSTRAFFELIJKE REGTSPLEGING VAN DEN OUDEN TIJD.

DOOR

Mr. J. W. STAATS EVERS.

Langzamerhand is in vele verouderde zaken verandering ten goede gekomen. Zoo ook in het regtswezen. Men spreekt dikwijls, op gezag van oude menschen, van dien *goeden* ouden tijd, alsof alles daarin zoo volmaakt was. Zonder nu op veel goeds, dat vroeger tot stand kwam, te willen afdingen, mogen wij ons echter, bij eene vergelijking onzer hedendaagsche instellingen met die van vorige eeuwen, in vele opzigten verheugen dat die tijd voorbij is. En vooral kunnen wij dit in het belang van ongelukkige natuurgenooten doen, wanneer wij onze voorouders als strafregters werkzaam zien. Gewis moeten wij daarbij de vele voorregten, die onze hedendaagsche maatschappij ons schenkt, met dankbaarheid erkennen, al is ook alles wat thans in onze strafwetten geschreven staat, nog niet volmaakt. De straf toch, die de menschelijke geregtigheid als haar laatste hulpmiddel te baat neemt, noemen wij slechts haar alleen, verdween nog niet uit de rij der straffen, maar het sedert vele jaren achterwegen laten harer toepassing is immers al de gelukkige voorbode dat onze hedendaagsche regtspleging, die in 1848 door de afschaffing van weder in 1813 ingevoerde droevige lijfstraffen eene schrede voorwaarts ging op den weg van beschaving, eerlang door hare *wettige* verdwijning een tijdperk van grootere volmaking nabij zal zijn.

Wij deelen hier eenige bijzonderheden uit de lijfstraffelijke regtspleging onzer voorouders mede, daarbij hoofdzakelijk tot leiddraad nemende onze in 1865 bij Is. An. Nijhoff en Zoon te Arnhem uitgegevene "Bijdragen tot de geschiedenis der regtspleging in Gelderland, bijzonder te Arnhem." Ofschoon de regtspleging in Gelderland en bijzonder te Arnhem (dus luidt de aanhef van ons Voorberigt tot dit geschrift,) in vorige eeuwen tot eene uiterste grens van gestrengheid was geklommen, zoo onderscheidde deze, het zij hier tot verontschuldiging van onze provincie gezegd, zich niet door hare gestrengheid boven die van vele andere plaatsen van ons vaderland, maar leverde zij, even als deze, een duidelijk bewijs, op welk een lagen trap van ontwikkeling ons regtswezen oudtijds, ja nog in het begin van deze eeuw stond.

Sedert overoude tijden tot in het begin

dezer eeuw berustte de beregting van strafzaken te Arnhem (en zoo ook in vele andere steden van ons Vaderland) bij de Schepenbank, die in *hooge* en *lage* bank, bij het volk in de wandeling het *hooge* en *lage geregt* genoemd, verdeeld was. Deze bank of raad *schepte* de vonnissen; dit was de overoude benaming. De hooge bank bestond uit twaalf Schepenen en was weder verdeeld in eene ordinaire en extra-ordinaire bank, waarvan de laatste o. a. over alle "pijnlijke en halszaken" oordeelde. De schepenen, leden dezer collegiën, waren tevens de gewone regerings- of raadsleden: aan hun hoofd stond als zij regtspraken de rigter, die de eerste magistraatspersoon in de stad was en door een Secretaris werd ter zijde gestaan. Tot de attributen van zijne betrekking behoorden mede eenigszins die van ons openbaar ministerie en van onze politie. Zoo had de rigter van Arnhem, volgens eene in 1590 door het hof vastgestelde instructie, de straten en stroomen te beveiligen zoodat de kwaaddoeners een schrik hadden, moest hij zorgen dat geene ballingen in de stad terugkeerden, — met de uiterste diligentie en zonder verschooning alle gevaarlijke delinquenten en kwaaddoeners, als moordenaars, moordbranders, ook hen, die krachtens de plakkaten over de religie strafbaar waren, vervolgen en voor eene spoedige teregtstelling vóór den eerstvolgenden geregtsdag zorgen. Ook geschiedde de pijniging vroeger onder zijn oppertoezigt en had hij mede toe te zien dat niet *in het geheim* gerigt werd, waarvoor men te Arnhem niet altijd schijnt te hebben gezorgd, daar het *Commissie en Politieboek* dier plaats van 1740 van *geheime* geesselingen gewag maakt, die door den raad aan den onderschout tegen eene belooning van *f* 4 werden opgedragen. Tot verligting der werkzaamheden van dezen aanzienlijken ambtenaar werd in later tijd een advocaat- en procureur-fiscaal aangesteld. Verdere suppoosten ten dienste van justitie en gemeente waren de stadsmajoor en ondermajoor (later schouten met de politie belast), roededragers (deurwaarders), hellebaardiers. De cipier heette kastelein stokbewaarder of tuchthuismeester. Hij ontleende de laatste benaming aan een zich in de gevangenissen op de poorten bevindenden stok of dubbelen, geheel ijzeren, balk, die geopend en met kluisters gesloten werd en waaraan men de gevangenen met de beenen, welke soms door toeschroeving zoodanig leden dat eene afzetting noodzakelijk was, vastsloot.

Bij de regtspraak onzer voorouders hadden de oude gewoonten een groot gezag. Waar deze zwegen en ook door stad- of landregt niets bepaald was, besliste het Romeinsche regt, dat nevens het kanonieke regt als algemeen geldend en de moeder van alle wetgeving beschouwd werd.

Het gerigt hield in den regel geene zitting op feest-, bede- en vastendagen en gedurende den bouwtijd, van 20 Julij tot 20 Augustus.

Wanneer eenig misdrijf gepleegd was, stelden de rigter en burgemeester dadelijk een onderzoek in, en mogten zij, met een der schepenen, den dader gevangen nemen. Een burger kon echter zonder voorkennis der gildemeesters niet gepijnigd noch wegens misdaad gestraft worden. Was te Arnhem iemand, die zijne vaste woonplaats binnen het schependom (de gemeente) had, aangehouden, dan kon dadelijk ontslag onder borgstelling volgen. De gezworen roededrager bragt den gevangene, die tot het geven daarvan buiten magte was, vervolgens op den Grooten Oord (vroeger een ruim plein) en leidde hem aldaar drie malen om een ring, onder den uitroep: "Zoo iemand op des Heeren en der stad aanspraak voor een mans lijf of eene zekere som van penningen (ter begrooting van rigter en burgemeesters, op advies van de schepenen) dezen gevangene wil verborgen, dat hij te voorschijn kome."

Het geregt verhoorde den gevangene binnen veertien dagen na de aanhouding, los van alle banden, met open deuren, na voorlezing der stukken, waarvan op verzoek afschrift werd gegeven. Daarna kon bij schepen-vonnis een pijnlijk onderzoek worden gelast, *om alzoo de waarheid van de feiten, waarmede men beschuldigd wordt en andere uit de mond te trekken;* dit was de juridische uitdrukking. Twee schepenen moesten

als kenners en moderateurs bij die pijniging tegenwoordig zijn. De pijniging bij geregtelijk onderzoek komt, gelijk men weet, hier te lande tot in het laatst der vorige eeuw voor, tot dat artikel 36 der staatsregeling van 1798 haar afschafte. Zij geschiedde, zoo als bekend is, op verschillende hoogst barbaarsche wijzen: het zetten en aanhalen van schroeven op beenen en handen behoorde b. v. tot de ligtste soort. Geerthen Merten onderging in 1444 te Arnhem eene pijniging omdat zij tweeërlei wijn door ééne kraan had getapt. Men pijnigde wel eens onschuldigen, doch geld vergoedde dan de regterlijke dwalingen. In het jaar 1455 werd den sparmakersknecht, die op de St. Janspoort gepijnigd en onschuldig bevonden was, omdat hij daarvan eene kwade zijde behouden had, voor meesterloon één Rijnschen gulden gegeven. Jan de Krijter, die gepijnigd zijnde, daarvan zeer ziek was, kreeg in 1479, op bevel van de burgemeesters, twee Rijnsguldens en drie stuivers. In het jaar 1763 werd Johanna van Haaften aangeklaagd van kindermoord, doch, daar hare schuld niet volkomen bewezen was, wegens het plegen van ontucht en het nemen van geene voorzorgen bij hare bevalling, tot acht jaren tuchthuisstraf veroordeeld en om bovendien anderen ten exempel te worden gegeesseld, nadat zij reeds eene pijniging had ondergaan in het toeschroeven van handen en voeten bestaande. Deze pijniging, welke door het hoogadelijke landgerigt van Over-Betuwe was gelast, moest echter, op verlangen van het hof van Gelderland, matig zijn, daar de beklaagde nog niet volkomen van hare bevalling hersteld was; het hof gaf daarom den raad om tevens door den scherpregter alle andere pijnigingstoestellen voor den dag te brengen ten einde aan beklaagde vrees in te boezemen. — Waar het misdrijf niet volkomen te bewijzen was, of waar verzachtende omstandigheden in aanmerking kwamen, werd afkoop toegestaan.

Het vonnis moest daden en oorzaken vermelden en werd oudtijds in de kerk voorgelezen of gekerkespraakt. Die voorlezing geschiedde later, 1708, met open deuren aan de schepenbank. De regter van Arnhem moest, wanneer het lijf, leven of lid betrof, het vonnis binnen vier en twintig uren uitvoeren. Het volgende procesverbaal doet ons zien welke formaliteiten bij de voltrekking der doodstraf in acht werden genomen:

"Den 14den April 1703, des voordemiddags omtrent half elf, naedat de klocke omtrent een kwartier geluijt hadde en de banck (de schepenbank) voor in 't stadhuis en de vierschaer door den rigter en schepenen gespannen en door de roeidrageren en boden met piecken en hellebaerden beset was, is de delinquent in de vierschaere gebracht en denselven met open deuren sijne sententie weder voorgelesen, en daerna op 't schavot gebragt sijnde heeft de heer rigter met zijn schepenen Brantsen en Bouwens neffens mij ondergeschreven Secretaris zich mede begeven naer de luijven boven 't schavot, daer men gewoon is publicatiën te doen, en aldaer den delinquent in 't gesicht van den geheelen omstandt, die vooorz. sententie voor de dardemaal voorgelesen; waernae den predicant, Wilhelmus van Rijn, een publicq gebeth voor den delinquent gedaan hebbende, heeft de heer rigter den scherprigter geordonneert die sententie ter executie te stellen, quod factum." (get.) Op ten Noorth.

Uit het Commissie en Politieboek van Arnhem (1726) blijkt dat de leerlingen der Latijnsche school, telkens als er crimineele regtspleging werd uitgeoefend, op last van den magistraat een uur vacantie kregen. Na de voltrekking der doodstraf werd het lijk volgens een oud gebruik, dat men schier overal aantreft, naar den Galgenberg gebragt, om aldaar, anderen ten afschuwelijken exempel, ten prooi aan het roofgedierte te blijven hangen. De lijken der teregtgestelden toch bleven gemeenlijk onbegraven en den vogelen ten buit: dit geschiedde omdat men hun geene eerlijke begrafenis waardig keurde en mede tot afschrik voor de misdaad. Ook strafte men zelfmoordenaars door deze op eene horde naar het galgenveld te slepen (1786.). Op naburige plaatsen rustte soms de last om eene galg te leveren, doch Arnhem hielp in vroegere tijden die plaatsen ook wel eens uit verlegenheid door deze uit te leenen. Dit geschiedde b. v. in 1714, mits zonder consequentie of praejudice, aan den heer van

Rozendaal, wiens galg versleten was en die zoo spoedig geen nieuwe kon laten maken, om een heiden te doen ophangen. De criminele sententieboeken van het hof van Gelderland doen ons verder zien dat nog van het laatst der vorige eeuw de gevangenen binnen het tuchthuis te Arnhem op de meest barbaarsche wijzen werden behandeld. Midtereen moest ondergaan, gevolgd van langdurige sluiting in boeijen in een donker hok, of als een gevangene aan de traliën van de examineerkamer (pijnigingskamer) gesloten, door momboirsdienaars met rottingslagen gekastijd werd. Het hof bedreigde bij zijne arresten eene recidive van dergelijke vergrijpen enkele malen met de doodstraf. [1]

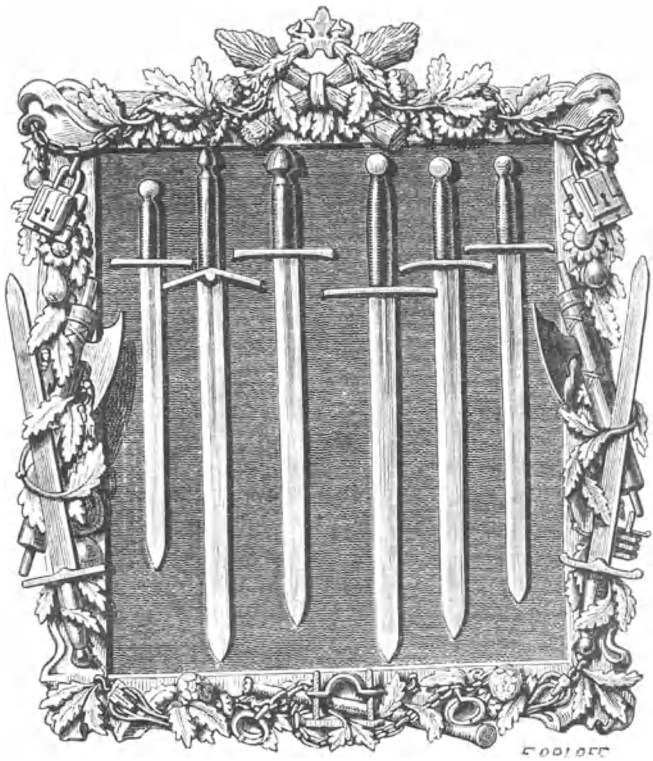

Beulszwaarden van de stad Deventer.

den op de binnenplaats stond een paal, waaraan zij, die eene poging tot ontvlugting deden, of zich aan andere, zelfs de geringste vergrijpen tegen de huisselijke tucht schuldig maakten, ingevolge sententie van het hof en verouderde gebruiken, vastgebonden, anderen tuchtelingen ten afschuwelijken exempel, de meest gestrenge geesseling ondergingen, om niet van andere zwaardere martelingen te spreken, die hoogstwaarschijnlijk werden gepleegd. Het heette eene genadige of gemodereerde straf, wanneer dezelfde persoon dergelijke tuchtiging twee dagen ach-

[1] Blijkens eene geloofwaardige traditie was nog in de tweede helft der vorige eeuw in de gevangenis te Amsterdam een kelder, dien men bijna geheel onder water liet loopen, hetgeen de daarin geplaatste misdadigers, door aanhoudend met de grootste inspanning te pompen, van daar moesten verwijderen, wilden zij niet verdrinken. Bij een bezoek dat wij onlangs aan de groote en nieuw gebouwde strafgevangenis te Münster brachten, wees men ons in onderaardsche gewelven nog een donker vertrek, waar de vloer uit latten bestond met het scherp omhoog, zoodat men er, ontdaan van schoenen en geschoeid met pantoffels

Onze voorouders spraken, zelfs tot in het begin dezer eeuw, op zeer eenvoudige wijze regt. Zij straften "naar de hoegrootheid der misdaad, naar hun goedvinden en de statuten der plaats" gelijk dit met dezelfde woorden uit de gerigtssignaten der schepenbanken is te lezen. Het is hieraan toe te schrijven, dat de regterlijke magt in oude tijden, bij gemis meestal van geschreven regt, uit oude gewoonten zóó despotiek handelde en met de meest geruste conscientie, dikwijls op bloot vermoeden, vele barbaarsche en willekeurige straffen oplegde, waarop schier altijd zonder genade de uitvoering volgde, terwijl de voorbeelden van begenadiging vroeger zeer schaarsch zijn. Zonderling was echter de wijze, waarop veroordeelden de middeleeuwen soms gratie kregen. In het jaar 1483 stond te Bommel een dief reeds op de ladder, toen Schepenen en goede mannen voor hem baden en de amptman zich voor 25 Rijnsguldens liet componeren; doch de scherpregter wilde zijn salaris hebben.

Zoo konden ook jonge dochters of weduwen, die aanboden met een delinquent te trouwen, dezen van de doodstraf bevrijden, zoo als in 1489 te Veere geschiedde. Toen Karel V in 1546 zijne intrede binnen Arnhem deed, moesten eenige begenadigden zich aan een touw vasthouden, dat aan den staart van zijn paard was gebonden, en deden op die wijze den intogt mede. Men verleende ook enkele malen aan misdadigers gratie onder voorwaarde dat zij scherpregter moesten worden. Koning Lodewijk Napoleon liet, bij het verleenen van gratie van de doodstraf, de bepaling der te veranderen straf aan de prudentie van het hof over, dat dan b. v. aan kindermoordenaressen zeer strenge geeseling, brandmerk, vijf en twintigjarige tuchthuisstraf en bannissement oplegde.

In het jaar 1440 veroordeelden Schepenen van Arnhem Hendrik de Cock en Jan van Heelsum wegens mishandeling, om den klager blootshoofd op hunne knieën om vergeving te bidden en den eerstvolgenden zondag, bij het binnenkomen der processie, blootshoofds met eene brandende waskaars aan de kerkdeur te staan en de kaarsen daarna op het altaar te stellen; verder om ter eere Gods en tot betering van hun slagtoffer eene bedevaart te volbrengen naar Wilsnack in Brandenburg (bekend door een mirakel dat aldaar was voorgevallen) en Aken, en 20 Rijnsche guldens voor meesterloon en smart te betalen, onder borgstelling voor het nakomen dezer voorwaarden. Nog getuigden diezelfde Schepenen (1451) dat Hendrik en Herman, gebroeders van Nijmegen, gezworen hebben, wegens doodslag door hen aan Willem Berssen begaan, ter eere Gods en tot zoen van Willems magen en zijner ziel, binnen het jaar ter bedevaart te zullen gaan naar St. Jacob in Galiciën en naar St. Antonius, voorts twee honderd zielmissen te zullen lezen en twee jaren lang alle Vrijdagen te vasten. Soortgelijke veroordeelingen tot het doen van bedevaarten naar ver afgelegene plaatsen, van waar de veroordeelden een bewijs van de geestelijkheid moesten medebrengen, dat zij de plaats hadden bezocht, komen vroeger menigvuldig voor en werden in Gelderland eerst in 1622 door de staten bij plakkaat afgeschaft. (*Wordt vervolgd.*)

zonder harde zolen, niet zonder pijn liggen of staan kon. Gevangenen, die zich tegen de huiselijke tucht vergrijpen, worden soms acht dagen lang op deze wijze gefolterd. Bij mindere vergrijpen kon de cipier hun aldaar, gebonden aan een bok, die mij mede werd vertoond, met eene uit zwaar leder gevlochten karwats twintig slagen laten toedienen. Of ligchamelijke kastijdingen, zonder bij de wet te zijn toegestaan, soms ook niet in onze groote strafgevangenissen plaats vinden, mogen wij niet ontkennend beantwoorden.

SPREEKWOORD.

(17e eeuw.)

Een andere lezing van het versje op blz. 44, vindt men in "de Navorscher" 4 d. blz. 225, genomen uit een register over het marktgeld in Vlaanderen van 1488.

Een vrouwe es een ymage;
II vrouwen een clappage,
III vrouwen een garemarct;
IIII vrouwen een jaermarct;
V vrouwen een heer;
jeghen VI vrouwen de duyvel en heeft gheen weer.

FEESTEN IN BELGIE.

KAREL V EN KEIZER MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK IN GENT, 1508.

(Vervolg van blz. 84.)

II. HET TOURNOOI.

Twee dagen later in den morgen van den 25 Febr. begaf keizer Maximiliaan zich in al zijne heerlijkheid naar de zoogenaamde Vrijdagsmarkt, waar hij plechtig zwoer als voogd van zijn kleinzoon Karel de voorrechten en vrijheden des lands te zullen handhaven.

Daarop ging hij naar het Hooghuis, een groot gebouw op die Markt gelegen, waar hij op *zijn* beurt van de Vlamingers en de Gentenaren den eed van trouw ontving.

Denzelfden dag had op hetzelfde plein een beroemd steekspel op leven en dood (tournoy mortel) plaats.

Een vreemde liefhebberij, niet waar? zoo een spelletje op leven en dood. Alleen de krijgsmansgeest, die in die tijden in allen en in alles heerschte, maakt het eenigszins begrijpelijk, hoe iemand zin kan hebben, om een ander, dien hij nooit gezien heeft of met wien hij wellicht op den besten voet staat, alleen voor de pret dood te slaan of dood te steken, of wel zich zelven door zoo iemand te laten vermoorden. Men zou meenen, dat vooral in een land, dat (zooals Belgie destijds) door een buitenlandsch vijand geteisterd werd, het leven van elk dapper ridder te veel waard zou zijn geweest, maar neen; met hetzelfde genoegen, wat die strijders er zelf in hadden, met hetzelfde welgevallen werd zulk een schouwspel èn door de dames èn door het volk bijgewoond.

Niettegenstaande er door de geestelijken veel en sinds lang tegen deze tournooyen geijverd was, ja zelfs de Pausen de aanleggers er van reeds met den ban bedreigd hadden, 't hielp alles niets.

Het tournooi, waarvan thans sprake is, en dat waarschijnlijk het laatste "op leven en dood" was, wat gegeven is geworden, werd op de gebruikelijke wijze aangekondigd. Dit geschiedde door den wapenkoning, vergezeld van eenige wapenherauten. Een der laatsten deelde met luider stemme mede, hoe op een vastgestelden tijd en plaats door die en die als uitdager en uitgedaagde en met bepaling van welke wapenen een *tournoy mortel* zou gehouden worden, waarop de wapenkoning eveneens met luider stemme uitriep: ' de edele Heraut heeft de waarheid gesproken."

De Markt was zooals 't behoorde, om het vallen der paarden te voorkomen, met een dikke laag zand bedekt. Twee afschuttingen bepaalden de breedte van het strijdperk. Aan de eene zijde waren tribunen, waarvan de middelste door de kamprechters, de anderen door edel- en burgervrouwen bezet werden.

De afschutting aan de tegenovergestelde zijde was aan 't volk overgelaten, dat met geestdrift en ongeduld afwachtte, of de 22 Vlaamsche of wel de 22 Duitsche ridders, die den Paltsgraaf en den Prins van Saksen vergezelden, het winnen zouden in de behandeling van de lans, het zwaard, de bijl en de strijdknots. De burgers, die voor de vensters of op de daken een plaatsje hadden kunnen meester worden, rekenden zich zeker wel bijzonder gelukkig.

Daar staan dan de ridders tegenover elkaar, van top tot teen in 't schitterend ijzer, de helm op 't hoofd, 't vizier gesloten, de lans geveld, met ongeduld het sein tot den aanval verbeidende.

Eindelijk doet het zich hooren. De trompetten schetteren. Vreeselijk is de schok van die twee op elkander stuitende ijzeren ligchamen. Aangemoedigd, opgewekt door 't bijzijn der vorsten en vrouwen, door de toejuichingen der verdere toeschouwers, wien 't om hun nationale eer te doen is, door hun eigen wapenkreten en 't gekletter der wape-

nen, worden de strijders meer en meer verhit en geven zulke blijken van dapperheid, dat langen tijd de strijd onbeslist blijft.

Eindelijk doet een ridder Boudewijn Borluut, Heer van Schoonbergen, de overwinning naar de zijde der Vlamingen neigen.

Groot en sterk als hij is, heeft hij reeds twee Duitschers in 't zand doen bijten; een derde, den dood van zijne wapenbroeders willende wreken, valt hem met zulk een woede aan, dat hij het onderspit schijnt te moeten delven. Gelukkig echter weet hij 't gevaar te ontduiken en brengt den Duitscher zulk een geduchten slag met zijn strijdbijl op het hoofd toe, dat ook deze in zijn bloed badend neerzijgt. Een kreet van goedkeuring laat zich van alle kanten hooren. De Vlamingen zijn meester van 't strijdperk gebleven, waar Boudewijn de prijs der overwinning ontving en zich, volgens gewoonte, gedurende drie dagen beschikbaar stelde voor elk, die hem den prijs mocht willen betwisten.

De jonge Karel vond zulk een genoegen in de meesterstukken van den Gentschen ridder, dat hij hem aan zijn persoon verbond, en toen hij Keizer geworden was, hem met het bevel over de Duitsche troepen in Spanje met den rang van kapitein luitenant-generaal vereerde. De edele Vlaming, bij de belegering van Fontarabie doodelijk gewond, stierf te Sint-Sebastiaan, waarheen hij overgebracht was, in 't jaar 1524.

(*Wordt vervolgd.*)

DE EERSTE SPADE VOOR DE TREKVAART TUSSCHEN LEYDEN EN HAARLEM.

"Den 22 Mei 1656 heeft men de eerste baeckens gestelt voor de nieuwe trekvaart tusschen de steden Haarlem en Leyden. Ende op Dingsdagh den 26 September van dat jaar daer aan volghende, 's morgens omtrent 8 uren, hebben Hugo ende Johan Steyn, beyde soonen van den heere ende Mr. Mattheus Stein, *Ontfanger over de gemeene Middelen tot Haerlem*, mitsgaders mede Commissaris voor de voorghenomene Treck-Vaerdt, tusschen de Stadt *Haerlem* ende *Leyden*, in presentie van den andere heeren Commissarissen, het Eerste Spit gesteecken van den voornoemden voorghenomene Treck-Vaerdt, omtrent het Qua-Laentje in de Duynen: zijnde de voorsz. twee Sonen voorzien, yder met een Nieuw Spaedtje, ende te saemen met een Nieuw Kruy-wagentje, daartoe verordonneert: Het voorsz. Gereedtschap ende zij zelver ghestrickt ende verciert met verscheydene Roode en Witte Sijde Banden ende Snoeren, als het Couleur, ofte Levrije van beyde de respective Steden: Ende sijn also bij hen de twee eerste Wagentjes selfs gevolt, ende buyten de Baeckens gekróon, Waer naer de verdere Arbeydts-Luyden so van Spitters, Kruyers, en de Karre-luyden, het voorsz. Werck aenstonts hebben vervolght. Tot voltreckinge van 't welcke, ende dienst der Ingezetenen, Godt zijnen Zeegen geve."

Bij diergelijke plechtigheden ging het dus toen al eveneens toe als tegenwoordig.

DE HARING ALS GIFT IN DE XVIe EEUW.

Uit de meeste stadsrekeningen der XIVe, XVe en XVIe eeuw ziet men, dat aan gasthuizen, kloosters en andere vereenigingen, op sommige tijdstippen des jaars, haring (doorgaans bij ton of halve ton), ten geschenke werd gegeven. Dat deze visch te dien tijde als een "lekker beetje" beschouwd, en op de tafel der groote heeren gebragt werd, blijkt uit de volgende posten van rekeningen der heerlijkheid van Nevele, over het jaar 1560—1561 en 1566—1567:

"Item betaelt Adolf van Bourgogne, rid-
"der, heere van Wackene, de somme van
"hondert guldens omme deselfste te emplo-
"yeren in tcoopen van zekeren harinck, ende
"*den zelfsten harinc te distribueren an de*
"*conseillers van de admiraliteyt int jaer*
"*XVe ende LXI...*"

"Item betaelt aen mijn heere van Wackene
"hondert guldens om tcoopen van den harinc
"van desen jare XVc zessentzestich, *welcken*
"*harinck zelve heere es ghevende an den*
"*Raet van de admiraliteyt...* in ponden
"parisis, IIc p. p.

Gent. FR. DE P.

DE WIJDVERMAARDE ROMAN VAN DE VIER HEEMSKINDEREN.

(Vervolg van bladz. 109).

BEYAERT VERLOREN EN TERUGGEWONNEN.

Zeven jaren waren er verloopen, sinds de broeders hunne moeder gezien hadden. Reynout's verlangen naar haar werd grooter en grooter. Eindelijk kon hij aan dat verlangen niet langer weerstand bieden en — ofschoon Adelaert hem ook al onder 't oog bracht, hoe hunne ouders in hunnen dood hadden toegestemd en zij dus verloren zouden zijn, wanneer zij bij hen kwamen — 't hielp niets. "Er gebeure, wat er wille, ik *moet* mijne moeder zien," zei Reynout. "Weet ge, wat wij doen zullen? Door 't bosch van Bordeas komen dikwijls pelgrims. Dezen zullen wij verzoeken om hunne kleederen; we trekken die

aan, en in die vermomming kunnen wij onbekend bij onze moeder komen."

Zoo gezegd, zoo gedaan. Werkelijk duurde het niet lang, of ze zagen vier pelgrims, juist het gewenschte getal, aankomen. Weinig scheelde het, of Reynout had in zijn haast een van de vier overhoop gestoken, wijl ze niet spoedig genoeg begrepen, wat er eigenlijk met die kleederruiling gemeend werd. In de hun ongewone pelgrimsdracht gingen zij te voet naar Pierlepont. Na eenige moeite met den portier van den burgt, werden zij binnen gelaten. Vrouwe Aye ontving ze, zooals ze gewone pelgrims zou doen en zette hun eten en drinken voor. Aan Reynout reikte zij een gouden schaal vol wijn, die hij tot drie malen toe uitdronk, waarover zij hare verwondering betuigde. De wijn toch was zóó zwaar, dat geen zes ridders er zooveel van drinken konden als die pelgrim alléén deed. Reynout geraakte dan ook wel een weinig opgewonden.

"Vrouwe," zei hij, "ik wenschte nog meer van dien wijn te hebben; hadde ik nog een enkele schaal vol, zoo ontzag ik zelfs mijn oom koning Karel niet." Adelaert schrok over dien dommen uitroep en stootte hem met zijn elleboog aan, zoodat Reynout, die zeker al niet vast meer op zijne beenen stond, tegen den grond viel en bewusteloos bleef liggen.

Zijne moeder had meteen begrepen, wie de pelgrims waren, en dol gelukkig nam ze Reynout in hare armen. Ongelukkig had ook een verrader Reynout's onvoorzichtige woorden gehoord, die nu van de moeder eischte, dat zij haren zoon als gevangene tot Karel zou zenden, en die bij hare weigering haar man Hayman opzocht, om *hem* het geval meê te deelen. Tot loon voor zijn boodschap sloeg Hayman hem dood. Maar toch, Hayman had gezworen en wilde zijn eed niet breken: hij moest dus tegen zijne eigene kinderen optreden.

Adelaert zag den stoet aankomen. "Help ons, lieve moeder; wat zullen we doen? Zij droegen Reynout, die al nog maar lag te ronken, in een kamer en plaatsten zich voor de deur, die ze twee dagen lang verdedigden. Den derden dag konden ze niet langer; en wel was het gelukkig, dat juist toen de roes van Reynout uitgeslapen was. Hij loste dus zijne broeders af en verdreef al de aanvallers. Zijnen vader bond hij handen en voeten samen, zette hem op een paard en noodzaakte een schildknaap, hem zoo naar den Koning te brengen.

Karel besloot oogenblikkelijk zich zelf en Hayman te wreken, en trok met een leger naar Pierlepont, waarbinnen men lang niet op zijn gemak was. Gelukkig wist vrouw Aye Reynout in eene vermomming te doen ontsnappen; immers hij was toch de grootste boosdoener van de drie, om wien 't voornamelijk te doen was. Zij riedt de andere drie broeders aan, zich tot den Koning te begeven en hem om vergeving te bidden.

Karel echter wilde van geen genade hooren, deed hen binden en spaarde ze voor 't oogenblik alleen om hun te gelijk met Reynout, dien hij ook wel dacht te krijgen, hun welverdiende straf te doen ondergaan.

Reynout was wel *alleen* ontvlucht, maar 't was altijd in de hoop, dat zijne broeders hem ook één voor één zouden volgen. Bitter in die verwachting teleurgesteld, kwam hij bedroefd en vol angst op zijn kasteel Montalbaen terug.

Toen de mare van hunne gevangenneming tot hem doordrong, besteeg hij, van top tot teen gewapend, zijn ros, met het stellige voornemen, om òf zijne broeders te verlossen òf in die poging zijn leven te laten.

Vervuld van dat denkbeeld voortrijdende, kwam hem een knecht achterop, gewapend met een met ijzer beslagen staf. Reynout meende eerst in hem een verspieder te zien, doch 't bleek hem, dat het een zijner getrouwe onderdanen was.

"Wilt gij mij tot bode strekken bij den Koning van Frankrijk? Zoo ja, zorg dan, dat gij, voor ge uwe boodschap overbrengt, eerst een borg vraagt voor uwe zekerheid tot vrijgeleide."

"Met genoegen, heer," antwoordde de knecht. "Ik zal mijn boodschap doen, en zoo iemand mij in de rede valt, zal ik hem met mijn staf slaan, dat hij nooit meer opstaat."

"Zeg dan den Koning in het bijzijn van al zijne baronnen, dat ik hem verzoek, mijne broeders te sparen; zeg hem, dat ik hem

elke voldoening geven wil, die ooit iemand geven kan. Ik wil Lodewijk mijn neef negenwerf opwegen tegen goud, van hem een gouden afbeelding doen maken, voor hem een kerk stichten, waar ik voortdurend missen zal doen lezen voor de rust van zijne ziel — ja zelfs, ik wil den Koning mijn paard Beyaert geven. Desgevorderd zal ik met mijne broeders over zee gaan, in één woord ik zal alles doen, wat hij begeert, doch — wil hij niet in mijn aanbod treden — zoo zal ik in zijn land vallen en alles te vuur en te zwaard verwoesten, ja zelfs den Koning dood slaan, als hij 's nachts ter kerke gaat. Groet ook al de genoten en Bisschop Tulpijn, zeg hun, dat ik mijne broeders in hunne bescherming aanbeveel en bid mijne verwanten, wanneer mijne broeders ter strafplaats geleid mochten worden, daar tegenwoordig te zijn, want alsdan zal ik mijne broeders komen verlossen. — Maar, pas vooral op, dat gij een borg vraagt!"

De bode ging, en bij den Koning komende viel hij op zijne knieën. "Welke boodschap brengt gij mij?" sprak deze.

"Heer Koning, vóór ik mijne boodschap overbreng, verzoek ik een borg van U."

"Best, zei de Koning, neem daarvoor den sterken Roelant, die daar in den kring staat."

"'k Hoop, dat Roelant 't mij niet kwalijk neme, doch gaarne had ik een meer zekeren borg," antwoordde de bode.

Ofschoon de Koning bij Roelant ook nog Olivier voegde, was 't den bode nog niet genoeg, zelfs nog niet toen ook Bisschop Tulpijn en Ridder Ogier tot derde en vierde borgen gesteld werden. Hij wilde zijn boodschap niet doen, voor de Koning zich zelf tot borg gesteld had, en wel gelukkig voor hem, daar het anders, toen hij zijn last had volbracht, om zijn hoofd zou te doen geweest zijn.

Hij kweet zich dus van 't geen hij beloofd had te zullen overbrengen. Doch toen hij ook de boodschap aan de verwanten deed, om onder de galg te komen, meende de Koning, dat niemand zou durven erkennen, bloedverwant van Reynout te zijn, maar én Roland én de Bisschop verklaarden, nog steeds Reynout's vrienden te zijn en te zullen blijven.

Nadat Karel den bode had zoeken uit te hooren over de plaats, waar Reynout zich ophield en hem had willen omkoopen om een verrader te worden, kreeg hij van deze het bescheid, hij den Koning liever zou doodslaan, dan toe te staan dat Reynout door hem gevangen wierd genomen.

Niettegenstaande die brutaliteit moest Karel den bode toch laten vertrekken, daar hij zelf zijn borg was geweest.

Reynout werd radeloos over het lang uitblijven van zijn bode. Eindelijk, niet langer aan den slaap die hem overviel weerstand kunnende bieden, steeg hij van zijn paard, dat hij aan zijn in den grond gestoken speer vastbond, en legde zich ter ruste.

Het ros rondom grazende, wist zich los te maken en graasde verder en verder in den omtrek voort, totdat het gevonden werd door twaalf knechten, die daar juist voeder kwamen halen. Zij vingen het dier en brachten het, in de hoop op een rijke belooning, naar Koning Karel te Parijs. De tijding van Beyaert's gevangenneming, die hun vooruit liep, bracht het volk daar in groote beweging.

Karel gaf het dier aan Roelant ten geschenke, die er aan den eenen kant wel mee in zijn schik was, maar toch bij zich zelven dacht: "'t spijt me; ware ik er maar bij geweest, ze hadden het ros van den edelen ridder niet gevangen." Op verlangen van de dames moest Roelant beloven, Zondags daarop het ros te berijden, om te laten zien, hoe verwonderlijk het springen en loopen kon.

Hoe hard het Reynout viel, bij zijn ontwaken zijn dierbaren Beyaert niet te vinden, laat zich begrijpen. Wat was een ridder zonder ros en vooral, wanneer hij aan zulk een ros gewend was! Hij was geheel ontmoedigd. In zijn droefheid legde hij daarom ook al zijn wapentuig af: het was hem geheel en al onnut geworden.

In die treurige stemming verkeerende, ziet hij op eens uit het diepst van 't woud een stokoud man naar hem toekomen, die een zóó oud uitzicht had, dat men hem wel meer dan honderd jaren moest toetellen. Wie was die grijsaard? Niemand anders als de vroe-

ger reeds genoemde oom van Reynout, de slimme Madelgijs, die de kunst van Nigromantië verstond, dat is, de kunst om zich door allerlei soort van toovermiddelen in verschillende gedaanten te vervormen. Hij had thans de gedaante van een arm gebrekkig grijsaard aangenomen, wien de baard tot op de borst hing.

Als iemand in narigheid zit, klaagt hij gaarne aan elk zijn leed; ook Reynout deelde den ouden man de oorzaak van zijn wanhoop mede. De goede oude beloofde hem en zijne broeders in zijne gebeden te gedenken en vroeg een aalmoes, waarop Reynout hem zijn gouden sporen, die zijne moeder voor hem had doen maken, ten geschenke gaf; zij waren hem immers onnut geworden, nu hij zijn paard kwijt was. De gulzige oude vroeg nog meer, en Reynout trok zijn tabbaard uit, om hem dien te geven. Nog had de oude niet genoeg en vroeg nog om meer, iets wat de drift van Reynout opwekte, zoodat hij eindelijk met zijn zwaard naar den brutalen bedelaar sloeg, die tot zijn geluk den slag ontweek.

"Slaat gij nog eens naar mij, ik zou mij weeren!" riep hij, 't geen nog een slag van Reynout uitlokte, die even gelukkig afgewend werd. Maar, wonder! daar staat op eens, in plaats van een stokoud man, een jongeling van twintig jaar voor onzen held. "Nu dat nog! Bij al mijne ellende komt nu ook nog Belzebub met zijne duivelskunsten mij tempteeren!" zei hij; "fluks er op ingehouwen!" zoodat Madelgijs bang wordende, hem toeriep: "Neef Reynout, kent gij mij dan niet?"

De ridder bad zijn oom om vergeving, en deze beloofde hem zijn paard te zullen weergeven.

Oompje veranderde nu ook zijn neef in een krank en gebrekkig grijsaard, en beiden trokken als pelgrims vermomd op Parijs aan. Aan 't eind van 't bosch gekomen, gebood Madelgijs zijn neef te blijven, terwijl hij eenige monniken, die hun te paard te gemoet kwamen, ging afwachten, bij wie hij biechten wilde. Die monniken droegen een kostbaren gouden kelk of kop, rondom met edelgesteente bezet en door den Paus gewijd, bij zich.

De monniken hadden geen tijd om Madelgijs te helpen, doch op zijn zeggen, dat hij zóó zwaar mishandeld was, dat voor hem elk oogenblik het laatste kon wezen en hij niet gaarne in de Hel wilde komen, besloten zij hem toch maar te helpen en hem den gewijden kop te laten kussen, zooals hij verlangde.

Terwijl zij om hem heen stonden, en eenigen geknield aan 't bidden waren, boog een van hen zich over Madelgijs om hem den kop te laten kussen.

"'t Is, zei hij, een kostbaar heilig vat, dat lang verloren geweest is, om de zonden van 't volk."

"En die niet meer verloren moet gaan," antwoordde een flink ridder, in welke gedaante de oude zich thans vertoonde. Hij rukte den kop uit 's monniks handen, sloeg den armen monnik met zijn stok neder, en ging fluks op den loop. De monniken liepen hem na, zoo goed als ze dat in hunne lange kleederen doen konden.

Een, die wat al te nabij kwam, kreeg een zoo duchtigen tik, dat hij neerviel, even als een oogenblik later ook het lot van de beide anderen werd.

Madelgijs pakte gauw ook een paar paarden mede en kwam zoo tot Reynout.

"Oom, oom! ik vrees, dat ge iets kwaads hebt gedaan," zeide deze.

"Bemoei u niet daarmede, neefje. Stijg slechts op, als ge niet wilt, dat het bloed van uwe broeders over uw hoofd kome," was het antwoord.

Ze stegen op, doch in de nabijheid van Parijs gekomen, waren ze weder in wandelende pelgrims veranderd. 't Was juist op den Zondag, dat Roelant de proeven door Beyaert zou laten afleggen.

De beide pelgrims kwamen op de stadsbrug; Madelgijs nam wat stroo, spreidde dit uit en riep de hulp van de voorbijgangers in, om zijn ouden zieken vriend op het stroo te zetten; die goede man was zóó stijf van 't reizen, dat hij zijn lichaam niet buigen kon. Een goede poorter hielp hem en gaf hem nog een penning tot aalmoes.

Ze zaten daar dan zamen op de brug;

Madelgijs haalde den gestolen gouden kop te voorschijn, en vulde dien uit zijn veldflesch met door hem zelf bereiden wijn. Daarop nam hij ook de gouden sporen, en gaf ze Reynout terug, hem bevelende, ze weder aan zijn voeten te doen en zijn kous er over heen te trekken.

"Oom, gij spot met me, zei Reynout; "wat zal ik met sporen doen, sinds ik Beyaert niet meer heb?"

"Gij zult uw paard weder berijden, ik beloof het u, maar volg trouw op, wat ik u zeg. Wanneer men u op Beyaert zal gezet hebben, moet gij er aan de andere zijde weder afvallen, tot tweemaal toe, maar de derde maal, zorg dan, dat ge flink in den zadel blijft."

Terwijl zij daar zoo redeneerden, was de maaltijd aan 't hof afgeloopen. Men ging naar buiten en steeg te paard. Honderde burgers en vrouwen gingen te voet den heeren voor. Op de brug bij de beide pelgrims stond een tal van jonkvrouwen, om den stoet voorbij te zien trekken.

"Wien vindt gij den schoonsten onder die Heeren?" vroeg een der jonkvrouwen aan een andere.

"Ik vind dat het Roelant is," zei de eene.

"Neen, 't is Olivier," zei een tweede.

"Hoe kunt gij 't zeggen," sprak een derde, 'ik zeg dat het de Hertog van Beijeren is."

Zoo had elke jonkvrouw haar gunsteling. Op het laatst zei er eene:

"Ik weet er een, die het van allen winnen zou, wanneer hij zich slechts durfde vertoonen; maar de schoone ridder is thans gebannen. Ik meen den ridder Reynout."

Zulk een taal uit een lieven mond deed Reynout natuurlijk goed, en hij kon niet nalaten om te lachen. "Lach niet, neef, 't zou u..."

"O, ja, ge hebt gelijk; door dat keuvelen van de dames dacht ik er niet aan, dat ik een oud ziek man ben."

Reeds was een aantal heeren voorbij. De Koning naderde met Roelant aan zijn zijde. Beyaert werd geleid door de twaalf knechten, die het beest gevangen hadden en die het thans elk aan een koord vast hielden. De eerlijke Roelant had al lang niets liever gewild, dan om dien twaalf kerels, die het paard van zijn neef gestolen hadden, een flink pak slagen toegedeeld te zien.

Toen de Koning bij de pelgrims genaderd was, werd zijn oog getrokken door den gouden kop, die tusschen hen stond.

"Welk een schoon stuk, neef Roelant, hebben die twee pelgrims daar," zei de Koning; "'t zou mij heel wat kosten, zulk een kop gemaakt te krijgen. Wij zullen eens vragen, hoe zij er aan gekomen zijn."

Zij traden op de pelgrims toe, en Beyaert deed insgelijks. Het beest rook en herkende zijn ouden meester: 't begon te huppelen van pleizier.

De Koning, hun vragende, hoe zij aan den kop kwàmen, zeide Madelgijs: "Och ja, hadde ik geweten, dat hier heden zooveel volks voorbij zou gaan, ik zou hem niet mede genomen hebben. Wel is 't gelukkig, dat de Koning van Frankrijk zoowel voor armen als voor rijken waakt."

"Ik vraag u, van waar hebt ge den kop? Ik wil het weten."

"Van gebedeld geld is hij gemaakt, de Paus heeft er de mis mede gedaan, en die er met een godvruchtig hart uit drinkt, heeft vergeving voor al zijne zonden."

Terwijl zij zoo spraken, o wonder, wat was er gebeurd: Beyaert had zijne knieën gebogen! Niemand kon denken, dat hij 't voor zijn ouden meester deed, maar elk meende, 't was voor den heiligen kop.

"De stomme dieren knielen voor hen, neef Roelant; zie, deze zijn zeker uit den Hemel gezonden," sprak de Koning.

Madelgijs was bang, dat dat gekniel hem mocht verraden; hij gaf daarom het paard een duchtigen slag met zijn stok, zoodat het opsprong.

"Ik was bang, heer, dat uw paard mijn zieken vriend mocht slaan. Ik bid u, laat het een weinig achteruit gaan," zei de slimme vogel.

Karel begon nu te marchandeeren over den kop, maar Madelgijs van zijn kant wist hem te beduiden, hoeveel waarde dat stuk gekregen had, wijl het in handen van den Paus was geweest, — ofschoon hij wel wist

dat het destijds door de Kerk verboden was, van de geestelijke waarde van voorwerpen gebruik te maken, om bij den verkoop hoogeren prijs te bedingen; "maar," eindigde hij, "gij deedt beter, mij den Koning aan te wijzen."

"Men noemt *mij* den Koning," zei Karel.

Madelgijs maakte verontschuldigingen, dat hij den Koning niet gekend had, anders zou hij niet zóó gesproken hebben, en bood ten lange laatste hem den gouden kop aan, onder voorwaarde, dat de Koning allen, die hem iets misdaan hadden, mocht vergeven, zooals Christus het allen vergeven had, die hem den dood hadden gegeven.

"Ja wel vriend, gij hebt gelijk; maar aan Reynout, die mijn zoon vermoordde, kan ik zijn schuld niet kwijtschelden, evenmin als zekeren Madelgijs, dien ik nog erger haat. Doch wie is 't, die daar bij u ligt?"

"Die arme daar kan sinds vijftig dagen hooren, zien noch spreken. Op één nacht heeft hij zijn verstand, kracht en geheugen verloren, maar 't is mij voor twee dagen door een wijze vrouw gezegd, dat hij genezen zoude, zoodra hij op het paard Beyaert zou mogen rijden."

"Nu, dan komt hij juist goed," zei de Koning, "hij *mag* op 't ros rijden, mits gij mij den kop geeft."

"In Gods naam dan," antwoordde Madelgijs, "omdat gij de Koning zijt. Maar of 't helpen zal, zullen wij eerst moeten zien."

Op verzoek van Karel werd de gewaande pelgrim door Roelant op Beyaert getild, maar de arme sukkel viel er weder af. Nogmaals werd het beproefd, maar weder met hetzelfde gevolg.

"Och, Heer," riep Madelgijs, "wees toch voorzichtig! Zoo mijn arme gezel nog eens valt, dan is hij dood."

Ook Karel kreeg medelijden. "Houd hem dan toch vast, Roelant, anders valt hij wederom."

De derde maal ging het beter, en Reynout zat vast in den zadel.

"Ik zou gaarne alléén rijden," zei hij.

"God lof, dat gij spreekt, goede gezel!" juichte Madelgijs. "Kunt gij nu zien en hooren ook?"

"Ja, ja," zei Reinout, al mijn ellende is uit!"

"Mirakel, mirakel!" riep Karel. "Haal kruisen en vanen, heer Bisschop, God heeft hier wonder gedaan."

Onder dat gejuich en gejoel over 't mirakel had Madelgijs aan Reynout zijn kracht weêr gegeven. Voort ging het ros, zoodra zijn beminde meester het weder regeerde. Welke verbazende sprongen, toen het *zijne* sporen voelde! Houdt maar, gij knechten, 't helpt u toch niet; laat gerust uw koorden los, gij kunt het paard niet volgen!

En de schelmsche Madelgijs wringt zijne handen en trekt zijn haren uit over het leed, dat zijn armen gezel zal overkomen door zoo wild een paard. Hij speelde zijn rol zóó natuurlijk, dat de Koning medelijden met hem en met zijn vriend kreeg en daarom den twaalf genoten verzocht hun best te doen, het paard en zijn berijder te vangen.

Deze vlogen er op los, Roelant en Olivier aan het hoofd, en werkelijk achterhaalden zij Reynout, die gaarne had willen weten, of zij hem goed of kwaad zochten.

Hij trok zijn zwaard, en zich omkeerende riep hij hun toe: "Wat wilt gij, mijne heeren! zoekt gij mijn dood?"

"Neen, neen, dappere Reynout!" was 't antwoord.

Zij betuigden hunne verwondering, in hem hun neef (want het was bijna alles familielje onder elkaâr) weêr te vinden. Geen enkele van hen dacht er aan, hem te vangen, behalve een schildknaap, de zoon van Fouken, want deze meende er een voordeeltje uit te halen.

"Ik zal u wel gevangen bij den Koning brengen, opdat hij u en uwe broeders morgen doe hangen!" maar — met een enkelen houw deed Reynout hem het hoofd in 't zand rollen.

"Dank je wel, neef!" zei Roelant. "Dat jonge mensch had reeds lang die belooning verdiend!"

Hierop nam Reynout afscheid, nadat hij eerst zijne broeders in hun aller hulp had aanbevolen, en reed zoo spoedig hij maar kon naar zijn kasteel, naar Montalbaen terug.

(*Wordt vervolgd*).

[1] Men noemde dat Simonië.

DE HOFBEER.

Een hofbeer? Een hofbeer? Komt u dat zoo vreemd voor, lezer? Aan de hoven (werelden in 't klein) kan men van alles vinden, zelfs somwijlen ook beeren.

Wel is waar is tegenwoordig een hofstoet niet meer zoo uitgebreid als voorheen; men zou er thans te vergeefs naar heel veel zoeken, wat men er vroeger vond. Hoort gij thans ooit van vorsten die er bv. hofnarren of hofbeeren op na houden? Maar gij zoudt ook vruchteloos in de grafelijke rekeningen van vroegeren tijd naar een post voor het onderhoud van de hofbeeren kunnen uitzien; zoo er iets over gevonden mocht worden, zoo zou dat eerder onder de inkomsten moeten zijn. Ook moet gij aan het woord *beer* niet de beteekenis hechten van een verscheurend gedierte, ook niet van een onvoldane rekening, die als een grimmend beest u dag en nacht voor den geest staat. Och neen, waar wij thans over redeneeren is een zeer onschuldig mannetjes-varken, een beer; doch let wel, niet een alledaagsch varken, maar het puik der beeren, de schoonste, vetste, dikste, zwaarste beer, dien de boeren op 11 November, St. Maartensdag, te Utrecht ter markt brachten.

Die beer werd door de regeering van Utrecht aangekocht en naar 's Hage gezonden in gezelschap van 200 Davidsguldens, tot een cadeau aan den Graaf; niet om daar in een menagerie geplaatst te worden, maar waarschijnlijk alleen tot voldoening aan een overeenkomst, een vergoeding voor vrijdom van zekere tollen door Holland en Zeeland aan die van Utrecht verleend.

Uit de kameraars-rekeningen van Utrecht blijkt, dat reeds in 1441 die aankoop van een hofbeer (destijds noemde men hem ordinarisbeer) plaats greep, en dat ook geestelijke gestichten bijdroegen tot de voor dien koop benoodigde gelden.

Ofschoon waarschijnlijk de bij het varken gevoegde geldsom als de hoofdzaak, en het varken meer als een extra cadeau aan den Graaf beschouwd kan worden, — werd het ook later eveneens aan de Staten, aan de Heeren van den Hove toegezonden, die van hunne zijde een fooi aan de overbrengers gaven.

Zoo vinden wij eens aangeteekend, dat de deurwaarder van Utrecht voor zijne moeite van 't brengen kreeg 3 pond, en de dieners van Utrecht, die den beer brachten, 3 gulden.

Na zijn aankomst te 's Hage werd de beer eenige dagen op het Binnenhof tentoongesteld, waar hij de bezoeken ontving van de Haagsche straatjeugd en 't verdere publiek, waarna zijn ligchaam verdeeld werd in 23 stukken en ten geschenke strekte aan de hoogste staatsbeambten. De Stadhouder, het hoofd, kreeg den kop, de president van den Hove ontving twee stukken, de tien raadsheeren, de griffier, de procureur-generaal, de 's lands advokaat, de zes secretarissen, de rentmeester moesten zich elk met één stuk tevreden stellen, — ook vinden wij, dat in 1604 aan de weduwe van een der raadsheeren het stuk werd toegezonden, wat haar man bij zijn leven zou moeten gehad hebben.

'T was voor de Utrechtenaren niet aangenaam te moeten zien, hoe hun beer daar zoo met een ijzeren ketting aan een paal geklonken moest liggen, als een voorwerp van spot en baldadigheid van de Haagsche kwade jongens. Er werd bij die gelegenheid zóó op de Utrechtschen gescholden, dat de afgevaardigden van dat gewest den weg, waarlangs hun beer zijn feestelijken intocht hield, en het binnenhof, waar hij ten toon lag, vermeden. Geen wonder ook, dat er bij de Hagenaars eenige haat bestond. Waren 't niet de Utrechtschen geweest, die Maarten van Rossum als handlangers geholpen hadden bij zijne plundering van den Haag in 1528? Dat Karel V hun daarvoor de straf van 't zenden van dat geschenk had opgelegd, zooals sommige schrijvers willen, moeten wij, blijkens de voorgemelde rekeningen, als onwaarheid beschouwen.

Maar, al hadden die Utrechtschen dan ook al eenige schuld van vroegeren tijd te

boeten, 't was hun hatelijk, dat dat op zulk een wijze moest geschieden. Ze deden dan ook genoeg moeite om er af te komen. Soms beproefden zij om den beer te vergeten, maar dan zaten de Staten er op als de bok op de haverkist en er volgde spoedig een maanbrief.

In 1604 hadden ze een beer gezonden, die niet van de beste soort was en gortig en vuil werd bevonden, waarover de volgende vriendelijke doch strenge brief afgezonden is.

Aan Schout, Burgemeesters en Raeden der Stad Utrecht.

Edele, wijse, voorsienige, seer discrete Heeren en goede vrunden. (Ze meenden eigenlijk bedriegers.)

Op den XXIe dezer maendt voornoen is alhier op 't Hof gelevert den Beer, die Uwe E. naer ouder gewoonte ende contracte onderling gemaeckt, gewoon en schuldig sijn op dien dag hier te leveren, dan nadien denselven beer bij den Rentmeester der Espargne was doen slagten, is denselven gortig ende vuil bevonden, als uyt de ingesloten acte te zien is en want alle reden vereyst, dat sulken erkentenisse in goet en oprecht goed worden gesonden, hebben wij niet kunnen nalaten UE. daaraf te verwittigen, teneynde met den eersten een anderen beer mag gesonden werden, die goed en gantsch is, en voor 't toekomende sulken toesigt gedaen, dat geen ongaeve beer meer gesonden worde.

Hiermede, Edele etc. willen wij Godt Almachtig bidden UE. etc. in langen voorspoed te willen spaeren.

"In den Hage, desen 22 November 1604.

Onderaan stond:

UE. goeden vrunden en nabuuren de Raeden over Holland, Zeeland en Vriesland en die van de rekeningen van deselve landen."

De Utrechtschen dan deden al hun best, om van die lastige geschiedenis af te komen. Zij beklaagden zich in 1612 aan Johan van Oldenbarneveld, den Lands advocaat, hoe hun beer zoo aan de kaak gelegd en zoo erg door de kwade jongens bespot werd tot beschimping van hunne burgers, enz. enz.

'T hielp alles niets, — zelfs meende het Hof afwijzend te moeten beschikken op het in 1614 gedaan verzoek, om den beer, zonder hem aan den paal ten toon te leggen, direct uit de schuit naar den slachter te doen brengen; — neen, de beer *moest* aan den paal, al ware het, zoo sprak het Hof, dan ook slechts voor een half uur.

Eindelijk kwam Utrecht met een voorstel voor den dag, dat men vrij aannemelijk meende. Een commissie van drie leden vertrok uit Utrecht naar 's Hage; 't was in 1615; zij was gemachtigd den Staten voor te stellen, het oude gebruik te willen afschaffen tegen een vergoeding van f 5000 à f 6000.

De zaak kwam in behandeling, de beraadslagingen daarover duurden niet minder dan anderhalf uur, maar het voorstel vond veel tegenstand. Gelukkig voor Utrecht wist de slimme Huig de Groot de onwilligen te overmannen, met dat gevolg dat er ten laatste besloten werd "met die van Utrecht over den gemelden beer niet te marchanderen of in eenige afkooping te treden, maar dit servituyt liberalyck en absolutelyck aan hunne goede naburen kwijt te schelden."

Van deze resolutie van de Staten van Holland op 16 Junij 1615 genomen werd een acte verleend, die door de Utrechtschen natuurlijk zorgvuldig bewaard is. Zij verzuimden niet den Heeren hun dank te betuigen. De Heeren, deelgerechtigden aan den Beer, bekwamen voorloopig tot schadeloosstelling elk wekelijks een koppel konijnen, bij besluit van 16 en 17 Julij 1615, waarvan de kosten uit het comptoir van exploicten gevonden werden.

Later kregen zij tot vergoeding elk 15 gulden, de president 30 gulden, welk geld, Beeregeld geheeten, nog lang, ten minste nog in 1730 door den Rentmeester werd uitbetaald.

DE BOUWMEESTER ALARD DU HAMEL EN ZIJNE VROUW MARGARETHA VAN AUWENINGEN.

In de prachtige St. Janskerk te 's Hertogenbosch is aan den zuider-binnenmuur van het schip een witte hardsteen ingemetseld, met het afbeeldsel van Margaretha van Auweningen in doodsgewaad. Zij was de huisvrouw van Alard du Hamel, den bouwmeester van dezen tempel.

O GHENADICH GOD ONTFERMT U MIJNER
HIER LEIT BEGRAVEN MARGRIETE VAN AUWENINGE ALART DU HAMEL MEISTER VAN DE WERKE HUSVROU DE STERF OP ALDERHEILIGHE AVONT ANNO 1484
F.ORLOFF

De hierbijgaande afteekening van dit afbeeldsel zijn wij verschuldigd aan den heer J. C. Hezenmans, naast den heer Veeneman met de herstelling van den buitenbouw belast. Du Hamel heeft van 1478 tot 1495 het dwarsschip en het schip dier kerk grootendeels volbouwd. In laatgenoemd jaar vertrok hij als bouwmeester naar Leuven om het vermaarde stadhuis aldaar, door Mathias de Leiens begonnen, te voltooijen en den bouw van de St. Pieterskerk voort te zetten, terwijl hij tevens een oog hield op de Bossche kathedraal, die onder leiding van Heyns in 1515 voltrokken werd. Hij overleed te Leuven in 1503. Denkelijk hebben wij den lijksteen zijner vrouw, die in 1484 overleed, aan zijn teekenstift te danken.

De steen is lang 1,40 el en breed 90 duim.

De inscriptie luidt:

HIER LEIT BEGRAVEN MARGRIETE VAN AUWENINGE, ALART DU HAMEL, MEISTER VAN DEN WERKE, HUISVROU, DIE STERF OP ALLERHEILIGHN AVONT. ANNO 1484.

Op den band leest men:

O, GHENADICH GOD, ONTFERMT U MIJNER.

Du Hamel is ook als graveur in hout be-

roemd bij de liefhebbers van kunstplaten. Hij volgde meestal de teekeningen van zijn vriend en stadgenoot Hieronimus Bos of van Aken. De zeldzame werken van deze beide kunstenaars worden tegen goud betaald. Wij hebben elders hunne verdiensten uiteengezet. [1]

C. R. H.

EEN ZIEKTE VAN ONZE NATIE.

Wij beklagen ons wel eens, dat er bij ons in hooge en lage vergaderingen te veel tijd verspild wordt met het houden van redevoeringen, dikwijls alleen ten genoege van den spreker en tot verveling van hen, die hem moeten aanhooren. Dat veel spreken leidt tot herhalingen van 't geen anderen reeds gezegd hebben, en 't dient dus tot niets, alleen tot tijdverkwisting. Men voedt wel eens de vrees, dat zoo voortgaande al de krachten in plaats van in de handen in de tong zullen varen, en er dus ten laatste niets tot stand zal komen. Tot geruststelling is mij gebleken, dat voor 80 jaren die praatzucht reeds even sterk bij ons bestond en de kwaal niet verergerd is.

Ik las dan in een zonder jaartal uitgegeven „Boertige beschouwing der Fransche Staatsomwenteling" de volgende aanmerking van den schrijver, als hij spreekt over de Nationale vergadering en de aanspraken die daar gehouden werden. "Neen, zegt de schrijver, het aanspraak maken en doen, moet men voor de Hollanders overlaten; bij dezen is 't een eigenaardig karakter-produkt: immers ten tijde van hun jongst revolutietje (want dit was toch maar een fipertje, in vergelijking van de colossale revolutie der Franschen) heeft men aanspraken gehoord, staande het doen van welke de redenaar anderhalf mengelen water en melk, bij enkele teugen en met lange tusschenpozingen, uitdronk, terwijl hij, na het *ik hebbe gezegd*, zwak, ja bijna ademloos uitgelispeld te hebben, zich met gewarmd linnen moest verschoonen, aangezien hij door en door nat van zweet was en oogenblikkelijk te bed gebragt moest worden, ten einde door de rust zijn luttel beetje overgehoudene kracht weder aan te kweeken. Men vindt in Holland zelfs menschen die eene aanspraak-makerij op hebben, 't welk ten boven bedoelden tijde wel eene kostelijke broodwinning opleverde; want voor eene slechts matig lange aanspraak met eene middenmatige hoeveelheid vuurs er in, moest men toch een paar dukaten neêrleggen; wat bliefje lezer, was 't ook geld? Ja, ik kan u verzekeren, dat voor eene aanspraak van vier vellen druks, in folio, op groot mediaanpapier, en zóó vol vuurs, dat de redenaar dikwijls gelegenheid vond van te kunnen schreeuwen als een nachtwacht, en te kunnen slaan en schoppen als een bezetene, dat, zeg ik, voor zulk eene aanspraak acht dukaten besteed is geworden, zonder eenig deeltje van een percent te korten voor prompte betaling."

't Speet de bewuste fabrijkeurs daarom ook niet weinig, toen (in 1787) de Pruissen het Hollandsche revolutietje aan stukken kwamen schieten: [1] want zij bleven met een geheele maand vol aanspraken zitten, alle welke in voorraad gereed gemaakt waren, opdat de koopers keus zouden hebben, en oogenblikkelijk gerijfd mogten worden. Wel, mijn lieve, goede lezer, zoo te dien tijde in Holland zulk eene fabriek niet bestaan had, hoe zouden boeren, werkbazen, kasteleins en andere gelijksoortige leden van de hooge en mindere vergaderingen des land 't gesteld hebben? 't Kostte hun zekerlijk menig dukaatje; maar dat kon van 't salaris wel af, en de goede menschen konden, door dat huismiddeltje, hun fatsoen houden, en de mode volgen.

[1] In de *Handelingen van het Noord-Brabantsch Genootschap*, voor 1861, en in de *Geschiedenis van den bouw der St. Janskerk*, 's Hage 1853.

[1] 't Is dus een ziekte, die even als de veeziekte met *harde* middelen moet bestreden worden. Daarom misschien is het ook, dat in elke fatsoenlijke vergadering de president met een hamer gewapend is.

SOLDAAT EN MELKBOER.

Toen de stadhouder Willem II in 1650 Amsterdam hield ingesloten, waren de soldaten, die hij daartoe gebruikte, in 't geheel niet op hun gemak. Vooreerst waren zij bang dat het land geheel onder water gezet zou worden, en in de tweede plaats vreesden zij, dat de boeren, bij wie ze ingekwartierd waren, hen in den steek zouden laten, zoodat zij, hen, die met melk naar Haarlem moesten, niet meer alléén durfden laten gaan, maar zelf medegingen om de melk langs de burgerdeuren rond te brengen, uit angst dat de boeren niet zouden weerkeeren. Zeker maakten ze ook wel meteen van die ochtend-visites gebruik, om het hof te maken aan de Haarlemmer jonge dochters.

DE "LANGE WEEK VOOR PINKSTER".

Dit spreekwoord is zeer oud. In de St.-Nicolaaskerk der West-Vlaamsche stad Diksmuide leest men, op een zeer grooten zerk, gelegd over den grafkelder van Willem de Sacquespée de Jonglet, heer van Diksmuide, Watten, enz.:

"....la sepmaine devant la Penthecoste, que lon dict *la longue sepmaine.*" [1]

Deze grafsteen dagteekent van het jaar 1549.

Vanwaar de benaming: "lange week vóór Pinkster?" Zoude het zijn, omdat die week, gerekend van Christus' hemelvaart tot het Pinksterfeest, tien dagen schijnt te duren?

HET PAARD IN DE WIEG.

Over dit zonderling uithangteeken heeft de onvergetelijke Van Lennep in de schoone uitgave der gebroeders Kraay (1868) eene bladzijde geschreven, waaruit men kan opmaken, dat het zeer oud is, en in geenen reuk van heiligheid staat.

Zeer oud: Nog in 't midden der XVII eeuw (zegt Van Lennep) zag men deze verbeelding in de Oude Kerk te Amsterdam. Het stond uitgehouwen in de lijst van 't koor boven de Noorderzijdeur, en dagteekende waarschijnlijk uit de XVe eeuw. — Dat het daarom een kerkelijk symbool was, gelijk V. L. beweert, is niet bewezen; veeleer schijnt het mij eene phantasié des bouwmeesters te zijn. Immers, de architecten der middeleeuwen plachten wel meer vreemde, zonderlinge figuren in hunne scheppingen te laten zien, welke juist niet alle als symbolen aan te merken zijn. Opmerkelijk is het, dat reeds in de XVe eeuw de bedoelde figuur in Vlaanderen zoowel als in Holland gekend was. Ik lees in het *Jaarregister* der stad Gent, (acten en contracten), over de jaren 1478—1479—1480, bladzijde 58 verso:

"Een huus ende stede, ghestaen in de Brabandstrate, geheeten *tPeert in de Wieghe*..."

Ook te Gent moest dit uithangteeken in geenen "reuk van heiligheid" staan; althans vanouds was de Brabantdam, eene verlengenis van de Brabantstraat, van regeeringswege (o. a. in 1486 en in 1530), tot woonplaats van de "vrouwen van lichten ende van oneersamen levene ende conversatiën" aangewezen. Geen twijfel dus, of het *Paard in de Wieg* der Brabantstraat was een bordeel. [1]

[1] De week voor Pinksteren die men "de lange week" noemt.

Gent. FR. DE P.

[1] V. L. zocht den oorsprong der benaming niet op. Een ander spreekwoord kan ze, voor een deel althans, toelichten: van eene bij uitstek ontuchtige vrouw zegt men gewoonlijk: "een h..r als een *paard.*" — Doch waar komt de *wieg* vandaan?

Gent. FR. DE P.

Zou de veronderstelling te gewaagd wezen, dat de wieg een strafwerktuig voor ontuchtige vrouwen kan geweest zijn? Of is wellicht de naam van wieg wel eens gegeven aan de bekende draaikooijen, waarin die vrouwspersonen tot straf nu naar de ééne dan naar de andere zijde gedraaid of gewiegd werden, een straf bij vele steden in gebruik geweest?

DE RED.

CURIOSITEITEN UIT DE LIJFSTRAFFELIJKE REGTSPLEGING VAN DEN OUDEN TIJD.

DOOR

Mr. J. W. STAATS EVERS.

(Vervolg van blz. 134.)

Zeer kwistig waren vooral onze voorouders met de doodstraf, die dikwijls voor betrekkelijk geringe vergrijpen (in 1721 werden te Arnhem nog drie schapendieven opgehangen en in 1725 een paardendief, en het was eertijds een volksgezegde "dat een schapendief hangen moest") werd opgelegd en tot in het begin dezer eeuw niet zelden van de ijselijkste martelingen vergezeld ging. Menigvuldig waren tevens de geeselingen, verminkingen, als het afsnijden van ooren, afhouwen van vingers, uitsteken van oogen enz. Dit laatste geschiedde b. v. in 1539 aan twee personen die in strijd met hun burgereed hun drapeniers-nering naar Münster hadden overgebragt. Zij waren daarvoor bovendien tot afhouwing van twee vingers veroordeeld, waarvan hun echter remissie werd geschonken. Het moet een vreemdsoortig schouwspel geweest zijn vele dusdanige verminkten langs de straten te zien loopen, en zeker was het voor het openbaar ministerie dikwerf niet moeijelijk eene recidive te bewijzen. Het geeselen en brandmerken (het brandmerk bestond oudtijds te Arnhem in een klimmende leeuw. De Nederlandsche Leeuwenorde doet ons hierbij onwillekeurig aan het "quantum mutatus ab illo" denken) kwam tot in het begin dezer eeuw menigvuldig voor, om niet te spreken van de bestendiging dier straffen bij het beruchte besluit van den Souvereinen Vorst van 11 December 1813. Bedelaars, landloopers, overtreders van bannissement, zij die ontucht pleegden, onvermogenden in de betaling van sommige geldboeten, wildstroopers, enz. enz. ondergingen allen soortgelijke lijfstraffen. Op overtreders van bannissement werd ook soms de doodstraf toegepast, zooals in 1727 op een vrouwspersoon genaamd Mon Plaisir, welke tot het gespuis der zoogenaamde heidens behoorde en kort te voren eene geeseling en brandmerk ondergaan had. De geeselstraf was bij het vonnis doorgaans in drie klassen, gewone, strenge en zeer strenge onderscheiden: ook werd het brandmerk enkele malen twee malen opgelegd op den rug en op de muis van de hand. Het blijkt uit een tal van procedures, dat de scherpregter de beklaagden gedurende de instructie moest visiteren, bij welke gelegenheid wel eens vreemdsoortige brandmerken voor den dag kwamen: het geval deed zich voor dat bij een delinquent "wegens zijn kwaad comportement" eene galg op het voorhoofd werd aangetroffen, hetgeen, wij behoeven dit niet op te merken, weinig tot aanbeveling strekte. Wanneer eene zware verwonding in het aangezigt was begaan, bestond de straf, behalve in zeer strenge geeseling en bannissement, in het daarenboven op geregtelijke wijze door den scherpregter toebrengen van *dezelfde* verwonding. Zoo werd b. v. op 5 Junij 1720 Engbert Bouwmeester door het hof van Gelderland wegens het twisten in eene herberg en het met een mes in het aangezigt verwonden eener vrouw, tot zeer strenge geeseling veroordeeld, mitsgaders om daarna het aangezigt te worden opengesneden met een mes, van het oog door de regter wang tot kort aan den neus toe en vervolgens door de lip, alsmede eeuwig bannissement. Zwangere vrouwen of misdadigers, die te jong waren, werden soms bij uitzondering van lijfstraffen vrijgesteld, doch veroordeeld om, wanneer meerderen hetzelfde misdrijf hadden begaan, op het schavot *met roeden omhangen* de straf te aanschouwen, onverschillig in welke betrekking zij tot den veroordeelde stonden en welke straf hun was opgelegd; kinderen moesten zelfs de doodstraf op hunne ouders zien toepassen. In de vorige eeuw

stond op de markt te Arnhem, voor het stadhuis, een houten ezel, of liever een op vier voetstukken geplaatst toestel van planken, van boven in een scherpen hoek zamenloopende en aan de voorzijde met een paardenkop voorzien. Soldaten, die zich aan ongeregeldheden hadden schuldig gemaakt, werden daarop, met zware gewigten aan de voeten, die soms eene verrekking te weeg bragten, te pronk gesteld en aan de uitjouwing van het gemeen prijs gegeven. "Een wijf van het regiment van Stolberg (dus lezen wij in de Ned. Jaarboeken van 1748) thans hier guarnizoen houdende, onderweegs in 't marcheren, een schuur, waarin ze 's nagts geslapen hadde, of met moedwil of door onvoorzichtigheid hebbende aangestoken, is drie dagen agter een aen het houten paerd gesloten, en daer op, met haer man, uit de stad gejaagd." Op 17 April 1726 besloot de magistraat van Arnhem eene drilkouw (eene kooi, waarin sommige misdadigers, b. v. publieke vrouwen, onder toezigt van den ondermajoor, op eene spil werden rondgedraaid) aan het stadhuis te maken, zooals daar voorheen gestaan had. Ouden van dagen herinneren zich nog die straf in het begin dezer eeuw te Nijmegen te hebben zien toepassen. Hij, die op de kerkhoven binnen Arnhem "onhoffelijkheid" pleegde of daarop vuilnis smeet, moest, volgens eene ordonnantie van den 4 Mei 1623, aldaar aan een halsband aan een paal vastgesloten worden, terwijl de dienders in last kregen hierop streng te letten, met bevoegdheid om dadelijk tot eene parate executie over te gaan. In 1747 kreeg in evengenoemde stad een soldaat, die wegens desertie ter dood was veroordeeld, pardon op het oogenblik dat tot uitvoering dier straf zou worden overgegaan, doch hij moest door de spitsroeden loopen. Bij de uitoefening der straf hing men de corpora delicti, als vervalschte boeken, gestolen honigkorven enz., of de voorwerpen, waarmede het misdrijf gepleegd was, op het schavot boven het hoofd van den misdadiger aan de galg. Aart Cornelis werd in 1627 door het hof van Gelderland wegens diefstal van ganzen en hoenders tot de kaak met een hoen om den hals veroordeeld, en M. Cornelissen in 1640 wegens bigamie, tot geeseling tusschen twee spinrokkens en bannissement. Men worgde in 1710 Aaltje Elberts te Arnhem wegens kindermoord met eene pop in den arm. Mijne Heeren van den Gerechte der stad Amsterdam bestraften in 1713 bij het heerschen der veeziekte den invoer van ziek vleesch met tentoonstelling op een schavot, waarbij het "ondeugende" vleesch om den hals van den delinquent moest gebonden worden.

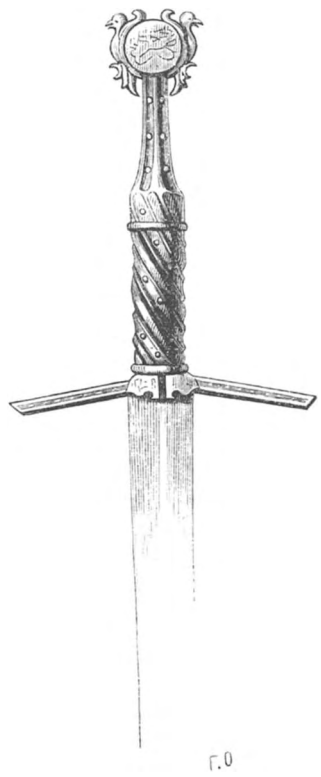

Zwaard van den beul van Deventer.

De wijze waarop de doodstraf werd uitgevoerd, was, wij merkten dit reeds op, zelfs tot in het begin dezer eeuw dikwijls hoogst wreedaardig. In 1405 werd te Arnhem bij stadsvonnis een valsche munter gesoden. Ruim vijftig jaar later rigtte men aldaar Gertken Maarten, die zich met het schrijven van valsche brieven had opgehouden, met den ketel. Volgens ordonnantie van Karel V van 1550 (zie *Groot* Gelders Plakkaatboek I, bl. 65) werd o. a. in Gelderland het verspreiden en sustineren van kwade en valsche leeren tegen de Kerk met *levend begraven* gestraft. Karel van Brimeu, stadhouder, gelastte den Arnhemschen magistraat, op bevel

des hertogs van Alva, om allen, die wegens hun hardnekkige kettersche gevoelens nog gevangen waren en "onverbeterlijk, in de gevangenis door hun valsche leering meer kwaads aanrigten dan of ze in vrijheid waren," binnen vier en twintig uren te doen executeren, en hun alvorens met een gloeijend ijzer het vooreinde hunner tong te doen branden, opdat ze ter executie gaande "hun venijn niet zaaijen onder het gemeene volk." (Zie hierover *Inventaris van het Oud Archief van Arnhem* bl. 261). Nog in 1729 veroordeelde het hof van Gelderland Maria Jansen van Bennekom wegens vergiftiging van vijf personen "om (dus luidt het vonnis) gebonden op een houten kruis, vooraf viermalen met eene gloeijende tang in ieder arm en ieder been eens te worden geknepen, en vervolgens van onderen op levendig beenen en armen aan stukken geslagen en daarna kruiswegs over het lichaam nog geslagen zijnde, haar hoofd met eene bijl te worden afgehouwen; dat dit geschied en hierop eenigen tijd 't ligchaam op het schavot ten toon gelegen hebbende, hetzelve op een horde zal worden gesleept naar den Galgenberg en aldaar op een rad staande op een paal geleid met ketenen daaraan gehecht en het hoofd daarboven op een pin te worden gezet, anderen ten afschuwelijken exempel."

Jan Smeinck werd krachtens sententie van gemeld hof in 1747 wegens broedermoord op een houten kruis gebragt en eerst zijne hand, waarmede de moord begaan was, en vervolgens het hoofd afgehouwen.

Een brandstichter, met name Berent Evertsen, werd vervolgens den 24sten Julij 1773 op evengenoemden berg aan een paal half gewurgd en verder geheel verbrand, terwijl Peter Derksen dertien jaren later wegens het schrijven en leggen van twee brandbrieven te Elst aan een paal op een houtstapel verworgd en vervolgens tot assche verbrand werd. Vreeselijk was de executie, die nog in het begin dezer eeuw binnen Arnhem plaats had. Op 10 December 1803 ondergingen aldaar namelijk negen personen, behoorende tot de zoogenaamde *zwarte bende*, de doodstraf, waarbij zij "door den scherpregter op een kruis gebonden, half gewurgd, de leden gebroken en door een slag op de borst van het leven ter dood gebragt werden."

De gewone uitdrukkingen der voorvaderlijke strafvonnissen waren: *gezien de schriftelijke tigt of klagt; gezien de informatien van 's Heeren wegen gewonnen, alle welke feiten of delicten zijn voor zooverre naar regten consteren, die in een land, alwaar de justitie vigeert, niet kunnen worden getolereert, maar ten uiterste strafbaar zijn — veroordeelt ..... om anderen ten afschuwelijken exempel ..... of in het tuchthuis op te sluiten en in goede bewaring te houden, enz.* Bij het uitspreken der doodstraf werd verklaard *dat de delinquent zijn leven had verwerkt.*

Men zegt dat het menschelijke geslacht in ligchamelijke kracht achteruit gaat. Alleen reeds uit het bovenstaande zou men moeten opmaken, dat onze voorouders sterkere zenuwen moeten hebben gehad, om zooveel ellende te kunnen aanschouwen.

De beide gegeven illustraties hebben wij bij dit stuk niet ongepast geoordeeld.

De stad Deventer is in 't bezit van een dozijn beulszwaarden, die op twee borden in prachtig gesneden lijsten, waarin men de straf- en pijnigingswerktuigen ziet afgebeeld, zijn opgehangen. Een en ander is thans te Amsterdam op de tentoonstelling van wapenen te zien, en een der lijsten in onze vorige aflevering op blz. 133 afgebeeld. Het fraaiste der zwaarden is dat, wat wij op blz. 149 geven. De knop, waarop aan de eene zijde de kruisiging, op de andere Abrahams offerande zijn afgebeeld, is van geel koper, de greep van bruin hout, met koperen knopjes beslagen; op de pareerstang van hetzelfde metaal leest men de volgende inscriptie:

OIA DAT DEVS GRATIA ANNO DNI MCCCCXCIX DNI DAVENTRIENSIS FECERVNT MICHI.

UIT EEN M. S. KRONIEK VAN HET LAATST DER 16e EEUW.

Van thienderhande Menschengenegentheydt
Wert u hier van yder u begheeren gheseyt.

EEN HOLLANDER.

Een Hollander wanneer dat hy oudt wordt (van daeghen
Soo sal hy naer leckernye van spys en dranck (vraghen.

EEN ZEELANDÉR.

Den Zeelander in zyn oudtheyt ende reden (aenhoort
Met valscheyt ende bouwerie gaet hy woort (voort?)

EEN BRABANDER.

Noch seyt men van een Brabander tallen (tijden en uren
Hoe ouder, soo sotter, stelt hy zyn cueren.

EEN VLAMING.

Een Vlaming wordt u zyn ouderdom geheel (ontsloten
Zonder schaemte is hun 't voorhooft met (wagenschot beschoten.

EEN HENEWIER.

In Henegouwen als daer is geboren een man
Soo coemt ten zelven in zyn oudtheyt groote (wysheydt an.

EEN GELDERSMAN.

Wildy weten wat een Geldersman is zyn (natuere
In zyn ouderdom wort hy hooverdich en (stuere.

EEN CLEEFFMAN.

Een Cleeffman wordt hier zyn geneghentheyt (ghezeyt
In zyn oude daghen is hy vol alder ghiericheyt.

EEN STICHTMAN.

Van een Stichtman ouderdom ick uw verhaele
Gemeenelyck zyn zy vol bedrocht altemaele.

EEN LUYCKENAER.

Wildy voorts weten van een Luyckenaer ('t bescheyt
In zijn ouderdom wreet van herten soe elck (seyt.

EEN CEULENAER.

Een Ceulenaer wanneer hij oudt wort van (daghen
Dan is bevreest ende bestaet eerst sorghe (te draghen.

ZEELANDT.

Hoghe van Dycke Diep van Slycke
Die Cordewagen in die hant
Dat zyn die Heere van Zeelant.

HOLLANDT.

Swaer van lyff, schoon van Wyff
Keys en boter in die hant
Dat syn die Heere van Hollandt.

VLAENDEREN.

Hooch van moet, cleyn van ghoet
Den taerlinck in den hant
Dat syn de Heere wijt Vlaenderlandt.

BRABANT.

Een verrot raepken, een schorft schaepken
Ende dat Stuvende Sandt
Dat zijn die Heere van Brabant.

GELDERLANDT.

Rasch te paerde, blinckende te zwaerde
Die lanci in die hant
Dat zijn die Heere van Gelderlant.

CLEVE.

Groot van moet, te paerde goet
Ende luttel gheluck gheve
Dat zyn die Heere van Cleve.

VRIESLANT.

Schoon ghecoft, wel ghedoft
Een pot biers in die hant
Dat zyn die Heere van Vrieslant.

WYTRICHT.

Schoone vrouwen die Papen en Canoncken (houwen
Lecker eeten van gebraden speten
Met rynsche wyn en schoone gerechten
Gebruycken de Heeren van Wytrechten.

Een { Vlaminck / Zeelander / Hollander / Brabander } hoe ouder hoe { loser. / boser. / botter. / sotter. }

's Hage. P. A. L.

DE "SLEUTEL" VAN FRANS BALTENSZ' LAATSTE SAMENLAPSEL,

GENAAMD: "SAMARITANE OFTE SPIEGEL DER GODTVREESENTHEYT EN EERBAARHEYT."

In de Tweede Aflevering van het Volksboek *De Oude Tijd* wordt, bl. 47 en 48, de spreekwijze "*Het is op sijn Frans Baltense*" verklaard, en de beide pennevruchten van den man genoemd, die door den bevoegden tijdgenoot als "seer swack ende kranck van herssenen" werd aangeduid. [1]

Uit het eerste breinproduct worden ons door den heer Schotel geene proeven medegedeeld, ofschoon die minder slecht zouden geweest zijn dan de glooiingen en golvingen van nommer twee, dat door de wijze van samenstelling, ook wanneer het uit het brein van een verstandig mensch ware voortgekomen, niets dan onzin zou kunnen bevatten.

Miskend in zijn schrijverstalent, en voor zich zelven overtuigd, dat hij een wetenswaardig boek had geschreven, liet hij zich door niemand van zijn voornemen afbrengen. Alvorens de copie aan de zetters te overhandigen, zal hij de zinnen (?) wat verplaatsen, volkomen overtuigd, als hij is, dat het geheel gelijk is aan al zijne deelen, en dat dus die verplaatsing der zinnen geen ander boek zou daarstellen: het was en bleef ten allen tijde *zijn* boek, de vrucht van *zijnen* arbeid. Hij krijgt nl. den inval, zijn handschrift, dat slechts aan ééne zijde schijnt beschreven te zijn, aan snippers te knippen, deze in eene mand dooreen te schudden, en ze vervolgens weder tot een geheel te maken. Het waren de deelen van zijne hersenvrucht, welke hij op die wijze weder tot een geheel bracht.

Zoo laat het zich begrijpen, dat men, gelijk de Heer Schotel verklaart, "hoogstzeldzaam één verstaanbaren volzin ontmoet." Ik heb het samenlapsel nooit onder de oogen gehad, maar wijlen mijn vriend A. J. Van der Aa heeft mij er indertijd het een en ander van medegedeeld op eene wijze, zooals hem, die zoo smakelijk kon vertellen, dat eigen was. De spreekwijze, door den Heer Schotel genoemd, kende ik niet, wel het spreekwoord: *Al had hij ook een verstand als Frans Baltensz*, dat ik in het *Spreekwoordenboek*, Dl. I, bl. 196 aldus heb verklaard: "Frans Baltensz, boekverkooper te Dordrecht, gaf in 1648 een werkje uit, dat letterlijk onzin bevatte, en wel onmogelijk anders dan onzin bevatten kon. In 1635 was Baltensz reeds, om de uitgave van zijn zoogenoemd *Gulden Kleinoodt*, als "seer swack ende kranck van herssenen" door den kerkeraad verklaard. Maar onverbeterlijk en eigenwijs, schreef hij voort, en bracht een nog zinneloozer geschrift in zijne *Samaritane ofte Spiegel der Godtvreesentheyt en eerbaarheyt* (de titel zelfs toont reeds gekrenkte hersenen), dat om deszelfs ergerlijkheid en aanstootelijkheid voor de uitgave ongeschikt werd verklaard. Baltensz evenwel zou zijne hersenvrucht de wereld inzenden, in spijt van alle bedenkingen. Daarom knipt hij zijn geheele handschrift aan snippers, schudt de in eene mand dooreen, en lapt ze daarna, zoo als ze hem in de hand vallen, weder aan elkander. En het is dit onzinnig samenstel, hetwelk zooveel gerucht maakte, dat Baltensz daardoor tot een spreekwoord werd, om er zulke verstanden door aan te wijzen, die als de ossen den bijbel bestudeeren, of bij wie de borrelflesch lustig is rondgegaan."

P. J. HARREBOMÉE.

[1] *Die het weet, mag het zeggen*, zegt het spreekwoord, en de kerkeraad van Dordrecht was wel in staat het *te weten*.

DE SCHOOL EN HET ONDERWIJS IN VORIGE EEUWEN.

MEDEGEDEELD DOOR

DR. A. PICCARDT.

I.

SCHOOL ORDENINGHE OM DE JONCHEYT GODTZALICKLYCK ENDE NUTTICH TE ONDERWYSEN.

(*Vastgesteld door de Staten van Zeeland.*)
10 Junij 1582.

1. Gelyckerwys de mensche voornamelyck daertoe gheboren ende in dese werelt ghestelt is, dat hy Godt zyn Schepper te rechte zoude leeren kennen, eeren, dyenen ende vreesen, alzoo ist oock behoorlyck dat de joncheyt hyer toe vooral ende nyet alleen in consten tot desen leven dienstig zyn van der juecht aen onderwesen worden.

2. Maer dit en can nyet geschyeden tenzy dat eerstelyck deghene, die den joncheyt tot leermeesters overgestelt worden zelffe in zulcke zaeken ervaren zijn ende daernaer dat ze tot dezelve bequaem ende oock daerinne naerstig ende getrouwe bevonden worden.

3. Om de onbequaemen te weeren zalt noodig zyn, dat nyemand totten schooldyenst opghenomen worde sonder eerst by den Classen beyden in leere ende leven wel onderzocht te zyne, van den welcke zy daernaer den overheyt zullen overghelevert worden omme van deselve in haeren dyenst opgenomen en bevestigt te worden, dat ook nyemant verder in denzelven gheleden worde dewelcke nyet bereydt en is de naervolghende ordening hen zoo wel in de onderwysinghe tot Godtzalicheyt als in andere noodzakelicke ende nuttighe consten te onderwerpen ende deselve met alder getrouwicheyt te volggen.

4. Tot oeffeninghe van der joncheyt in der godtzalicheyt zyn dese dingen noodich, namentlick datse in de Christelycke gebeden den cathechismus ende tsinghen der psalmen neersterlick onderwesen worden.

5. De ghebeden zyn dryederleye te weten t' avont en morghen ghebedt, de ghebeden voor ende naer eten ende dyemen in den schoolen doet om bequaemheyt int leeren van Godt te vercryghen.

6. Deze alle zamen zullen de schoolmeesters gehouden zijn een yegelyk kindt, zoo gheringhe het daertoe bequaem zal moghen wezen, te doen leeren op zekeren ghesettne dach ofte ure daertoe gevordert ende denghenen dyese alreets gheleert hebben des morgens item naer den noen ende des avonts wanneer zij ter schoolen commen ofte thuys gaen, overluydt ende onderscheydelick de gheheele joncheyt op haere knyen ghestelt zynde bij beurte laten opzeggen.

7. Soovele den catechismum aengaet daerin zullen dese geoeffent worden, dye nu alreede 't lezen gheleert hebben ende altzamen daertoe ghehouden, datze de vraghen ende antwoorden van een yghelyke sondagh in der kercken opzeggen ofte immers zoovele als van den dyenaer des Goddelycken woordts zal verclaert worden.

8. Hyer en tusschen sullen de schoolmeesters nyet naer laten oock de alderjonckste kinderkens haer Vader onze, tyen gheboden ende de articulen des christelyken geloofs te leeren, tot dat zij tot de ghebeden ende den catechismum bequaem zijn.

9. Alsoo zullen de grootste op zekere uren des daechs ofte inde weke int singen der psalmen gheoeffent worden, ten eynde zy die nyet alleen van der juecht aen voor haer zelven moghen leeren, maer ook in der ghemeente bequamelyck t helpen singen.

10. Item zullen de schoolmeesters ghehouden zijn de kinderen in tyds, zoo dickmaels men predickt stichtelick in der kercke te leyden ende deselve aldaer in stilheyt te houden op haer behoorlicke plaetse, daertoe de oudste wanneer zy weder in de schole gecommen zyn te ondervraghen vant gene datter ghepredickt is, ten eynde zy alzoo van

der joncheyt aen met aendacht ende nutte haer ghewennen Godts woort te hooren.

11. Belanghende nu tgene dat tot goede ordeninghe ende bequaemheyt, omme de joncheyt in andere nuttere ende noodtzaeckelyke consten te onderwysen goedt ende oirbaer is, daervan sullen deze naervolghende regulen dyenen onderhouden te worden.

12. Vooral in dyen men geen verscheyden schoolen van knechtkens ende dochterkens hebben can, twelcke nochtans te wenschen waere, soo sullen nochtans dese nyet alleen in bancken maer oock in plaetsen in de scholen zooveel mogelyck is, van malcanderen ghescheiden worden.

13. Daer naer zullen de schoolkinderen, beyde knechtkens en meyskens nyet vermenghelt maer met de letters A B C onderscheyden ghezet worden, elck in zyne ordene.

14. Wyders de schoolmeesters en zullen anders gheen boecken moghen leeren, dan die by der Classe den jonckheyt nut ende bequame gheoordeelt zullen wezen.

15. Boven deze zullen de schoolmeesters ghehouden zyn de kinderen al tzamen de lessen te hooren ende nyet het eene kindt het andere bevelen om gheleert te worden.

16. De meesters zullen oock neerster telcken tzamencompste, wanneer de ghesette ure gheslagen is, de juecht naer haere regelen overzyen ofte alle byeen zyn ende deghene dye te late commen behoorlick straffen ende naer de andere dye in schoole nyet bevonden en worden stracx by de ouderen ofte daer ze woonen doen vernemen naer de oorzake van heurder absentie, opdat deghene die haer versteken ende loopen spelen door castydinghe verbetert worden.

17. Item overmidts daer vele ontstichtinghe ontstaet huyt dyen de kinderen zonder ordeninghe thuys ghezonden worden, zoo zullen de meesters van nu voortaen dezelve twee ende twee huytleyden, ten eynde zij oock ghewaer moghen worden of zy den eerwaerdigen persoonen behoorlycke eere bewyzen ende na behooren haere ouders vereeren, ende wat de ghoede zeden meer aengaet.

18. Op de speeldaghen welcke ordinaerlycken ten hoogsten twee in der weke zullen zyn, zal de jonckheyt daer het geschyeden can op zekere plaetse by der overheyt daertoe verordent van den meester gheleyt worden, dyese aldaer met eenich spel dat eerlick is oeffenen zal.

19. Zoo yemant hem jeghens deze articulen bevonden wordt te vergrypen zal hy in den kercken raedt vermaent worden ende indyen hy de vermaninghe weyghert aen te nemen zal men hem ontbyeden voor de naeste classe, omme aldaer ghedaen te worden naer tbehooren.

KENNEMER EN WESTFRIESCHE LEGENDEN.

I.

DE RIJP.

De oorsprong van de namen onzer meeste steden, der dorpen vooral, verliest zich in den nacht der eeuwen. Van enkele evenwel geeft de traditie ons de beteekenis, al moge die dan ook betwijfeld of wederlegd worden. Zeker is 't, dat ze in den mond des volks steeds bleef voortleven. Zoo verhaalt men, dat in het begin der 15e eeuw ten oosten van het reeds in de 12e eeuw bekende dorp Graft, een schoone breedgetakte Lindeboom stond. In de nabijheid van dien boom, die door zijn lommer den voorbijganger eene welkome rustplaats aanbood, hadden de vrome dorpelingen uit den omtrek een kruis opgerigt, waarheen velen alras de gewoonte aannamen hunne "devotie" te doen en waar ook jaarlijks een "ommegang" gehouden werd. Zoo geviel het in 't jaar 1404, dat men weder in statigen optogt den eerwaarden Lindeboom naderde, en toen de priester stil stond onder het lommer, viel er een "grooten wonderlijcken Rups"[1] uit de bladerkroon voor zijne voeten. Verbazing over de schoone, prachtige nooit te voren zoo geziene "Rijp" als de volkstaal het insect noemt, beving de menigte, en het gerucht er van verspreidde

zich heinde en verre en vele nieuwsgierigen maakten zich op, om dat wonderdier te zien, dat met groote zorgvuldigheid bewaard werd; de bewoner van het nabij de plek gelegen huis maakte goede zaken door de vele bezoekers. Velen van dezen, aangelokt door het zeldzame van het dier, waaraan men zekere voorbeduiding ging hechten, bouwden hunne hutten in den omtrek, en allengs groeide het om den ouden Linde tot een gehucht aan; bij dat gehucht, ter plaatse waar het kruis stond, werd eene kapel gebouwd, en toen later meer en meer inwoners er zich vestigden werd de kapel eene kerk en het gehucht als dorp de Rijp bekend, of zoo als eene Rijmkronijk moet zeggen:

Van die tydt af de plaets beroemt,
Die wert noch huyden Rijp genoemt.
De kerck staet noch op die grondt,
Daer 't kruys eerst tot die Godtsdienst stondt.

II.

DE KOOLETERS.

Wormer was al vroeg een rijk en magtig dorp. In 1540 vooral floreerde het zeer door den handel en het uitrusten van haringbuizen. De reederijen voeren er met buizen van in de 40 last en hadden immerdoor een gelukkige vangst. Zoo nam de rijkdom der ingezetenen telkens toe. En in de overmaat van dat geluk zagen de Wormers minachtend neder op de scheepkens die uit het kleine de Rijp evenals zij te haring voeren en toch slechts sobere vangst te huis bragten; het kleine de Rijp, dat nog maar weinige huizen telde, welks bewoners zich met eenvoudige spijs moesten tevreden stellen en bij wier maaltijd, om de goedkoopte, steeds de eigen geteelde kool de hoofdschotel was. En schimpende zeiden daarom de Wormers: "Wat zouden ook die kooleters vangen?"

Maar ziet — de tijden veranderen. Het blaadje werd omgekeerd. De Wormer buizen bragten al schraler en schraler vangst naar huis, en het scheen of de haring hunne netten begon te mijden en die van de Rijpers opzocht. De vijand nam de buizen der Wormers, terwijl de scheepkens van de Rijp ontsnapten, en de gansche vloot, wier reeders aan St. Odulph, in de prachtige hem gewijde kerk vroeger zoo menig zilveren buis of haring geofferd hadden, ging te niet, terwijl de Rijp zijne buizen zag toenemen in aantal en grootte.

Onder hen, die als stuurlieden en reeders den meesten roem en voordeel van de visscherij inoogsten, wordt een zekere Crombaert genoemd: "de principaelste autheur ende aenlegger der haringschepen als oock in 't nettegarenspinnen ende in 't breijden deszelfs, ende hebbende een seer ghesegent huys van wel twaelf kinderen, so heeft hij veele van deselve ende oock andere van sijn gheslacht tot stuijrluijden op harinckschepen ghemaeckt." En inderdaad zoo zeer was dit bedrijf toegenomen, dat tusschen 1670—80 er nog 70—80 buizen uit de Rijp te haring voeren, een getal dat in het begin dier eeuw merkelijk grooter is geweest. Na Enkhuizen, "die koninginne der Zuiderzee", was het kleine de Rijp in deze "schoone neringhe" in heel het Noorderkwartier de voornaamste. En was Enkhuizen prat op haar wapen: drie haringen op een blaauw veld, de Rijp mogt mede haar blasoen sieren met den zegen die de plaats had doen bloeijen: het "Vischje", dat Holland alleen, behalve de uitrusting der buizen, jaarlijks meer dan 30 tonnen gouds voordeel gaf. En niemand, die het schild met de twee gekroonde haringen op het groene veld den wakkeren dorpers ten kwade duidde.

"Dit heb ick," zegt de oude Cronyker, "uyt de vertellinghe der ouden ontfangen: een merckelijck exempel om eijgen welvaert niet ten smaed van anderen te misbruycken."

(*Wordt vervolgd*). J. Honig Jz Jr.

VAN ALKMAAR BEGINT DE VICTORIE!

Het is niet altijd even gemakkelijk, den oorsprong der spreekwoorden op te geven, en het tijdpunt vast te stellen, wanneer zij zijn ontstaan. Geschiedkundige spreekwoorden maken daarop eenigszins uitzondering: daarvan kan men althans met zekerheid zeggen, wanneer ze nog niet aanwezig waren. Op positieve wijze uitspraak doen, is ook dan niet altijd mogelijk. Is het spreekwoord ontstaan op de plaats der gebeurtenis, waaruit het ontleend is, dan is het tijdpunt van zijn ontstaan vrij zeker aan te nemen en

met den tijd van het voorval gelijk te stellen. Is zijn oorsprong van elders, dan zal het ontstaan zijn op den tijd, dat de gebeurtenis naar buiten van invloed was.

Door den moed en de standvastigheid, die de inwoners bij de belegering der stad aan den dag legden, had Alkmaar in 1573 de Spanjaarden wederstaan, die genoodzaakt werden, het beleg op te breken. En had het bittere lot van Haarlem bij den landzaat den wrevel doen ontstaan over der Spanjaarden trouweloosheid en bloeddorst, met de moedeloosheid over eigen geringe krachten ter verdediging, de eerste wakkerde aan en de laatste ging in vertrouwen over bij 't vernemen der mare, dat Alkmaar zich had vrijgevochten. Men mag dus als zeker stellen, dat het geroep: *Van Alkmaar begint de Victorie!* 'twelk men in den lande elkander hartgrondig te gemoet voerde, als om er den verloren moed door te herstellen of de ter neder gezonken kracht mede op te wekken, te gelijk met Alkmaars bevrijding van het Spaansche juk kan aangenomen worden.

Wanneer ten onverwachten tijde eene zaak zich ten goede keert, en gelegenheid tot groote blijdschap geeft, wordt het spreekwoord in toepassing gebracht.

P. J. HARREBOMÉE.

GEVATHEID.

Wanneer het er op aankwam blijken te geven van liefde voor 't vaderland, zijn onze studenten nooit achter gebleven.

Zoo was het ook in 1672. Hoe dapper hielpen de Groninger Akademieburgers bij de verdediging dier stad; het vaandel, onder 't welk zij daar streden, wordt nog altijd bewaard. Die van Leijden hadden *ook* een vaandel, een Oranjevaandel, waarin het Beeld van Pallas met haar uil, 't geen die kompagnie van de Leijdsche Magistraat ten geschenke ontvangen had. Het werd toevertrouwd aan de hoede van den Baron de Nostits.

Bij een oploop van 't Leijdsche gepeupel in 't jaar 1672, meende dit, dat het Prinsenwapen met voordacht uit het vaandel was weggelaten. Met een bierton tot trom, een blaauw boezelaar aan een raagbol als vaandel, trok een troep razende wijven naar de wacht. Men moest en zou het vaandel zien, om te weten of de studenten wel de rechte broeders waren.

De Nostits kwam naar buiten. "Wat praat je van een vaandel," riep hij, "wij hebben niet het *wapen* van den Prins, maar wij hebben den Prins *zelf* in ons vaandel, precies zoo als hij nu voor 't behoud van 't vaderland gewapend is. — Ja zelfs heeft hij zijn valkje bij zich, het valkje, waarmee hij gewoonlijk ter jagt gaat."

Pallas met haar uil was voor die dames precies hetzelfde als de Prins met zijn valkje — en 't eindigde alles met een flinken dronk en een lustigen dans.

En de Nostits dacht zeker wel aan 't spreekwoord: "ze denken mijn uil een valk te zijn." Met dat al zorgde de Magistraat, dat het wapen spoedig in den hoek van 't vaandel stond.

VERGISSING.

Bij de belegering van Amsterdam door Willem II, waarover wij reeds vroeger (bladz. 147) gesproken hebben, werd er niet heel veel kruit en lood bij die belegering vermorst, ofschoon toch de stad Amsterdam later, toen haar de gemaakte onkosten vergoed werden, die op 54045 gulden en 10 st. raamde. Evenwel gaf de nacht van 2 Augustus aan de belegerden gelegenheid de kracht van hun kruit te beproeven.

Dien nacht had de compagnie van Vlooswijck de wacht aan de Haarlemmerpoort. 't Was pikdonker. Daar hoort men buiten paardengetrappel. De belegeraars hebben stellig een overrompeling in den zin. Oogenblikkelijk wordt om den Heer Burgemeester L. Bicker gezonden, die, eveneens dat gestommel hoorende, last geeft in die richting los te branden. Twee malen wordt het geschut afgevuurd, terwijl de wachten ééns hunne musketten losten. Men luistert weder. Alles is thans doodstil. De vijand, ziende de waakzaamheid der belegerden, is afgetrokken. De aanbrekende morgen, met verlangen te gemoet gezien, zal nader licht geven. — Zij is dáár, en vertoont den belegerden hunne slachtoffers, bestaande uit ..... een arm sleperspaard, dat 's nachts daar buiten had loopen dwalen.

DE EXERCITIE TEN TIJDE VAN PRINS MAURITS.

(Vervolg en slot van bladz. 126.)

DE TARGEDRAGER.

Eindelijk zullen wij onze bezoeken op de exercitie-plaats kunnen besluiten, met de beschouwing van den targe of horde-drager. De targe bestond uit een teenen met leder overtrokken schild, niet cirkelvormig als het rondas, maar langwerpig van vorm.

De targedrager was beschermd door ijzeren borst- en ruggestukken, helm of casque met beweegbaar visier, één brassade of armstuk (alleen slechts aan den rechterarm) en voor elk been een scheenplaat. Van al het voetvolk had *hij* dus de meeste beschutting, 't geen ook noodig was, daar zijn dienst geroepen werd om in de slagorde der spiesdragers te dringen en die te verbreken.

De Nassausche wapenhandelinge van Schilt, Spies, Rappier en de Targe, na de nieuwe ordening des Doorluchtigen en Hooghgeboren vorstes van Maurits van Nassau door Adam van Breen 1618, leert ons de commando's:

"V rappier trekt!"

"V Targe op den rugge hangt en recht staet!"

"V Targe voor 't lijf brengt!" (met denzelfden zwaai als bij den Rondassier).

"V Targe tot het Rappier ghereet houdt!"

"V Rappier treckt!"

"V Rappier tusschen v Targe leght!"

Hierbij houdt hij de targe tegen 't lijf en den linkerschouder en heeft zijn rappier vóór het lijf naar den linkerschouder gericht.

"V Casquet sluyt!" Met duim en voorsten vinger sluit hij het vizier van zijn helm, terwijl hij het rappier met de overige vingers vasthoudt.

"Deckt v!" Met de targe beneden tegen de linkerknie en boven tegen den linkerschouder, het kruis van zijn rappier tegen den kant van de targe.

In dien stand kan de vijand hem weinig schaden.

"Recht v!"

"V Rappier wederom opsteeckt!"

"V arm wederom uit de Targe treckt!"

"Op den rugge v Targe hangt!"

Men ziet hieruit, dat zijn wapen alleen in het rappier bestond.

En thans kunnen wij van het voetvolk afscheid nemen. Maar eerst nog een enkel woord van lof aan onzen Prins Maurits. Aan hem komt de eer toe, regel en samenwerking bij de behandeling der wapenen gebracht te hebben, terwijl vroeger ieder meer op zich zelf werkte, en de nieuw aangekomene maar voor geld en goede woorden moest trachten, den wapenhandel te leeren van de oude gedienden, die echter door de veelvuldige oorlogen hoe langer hoe schaarscher werden. Maurits dat "genie in de krijgskunde" voorzag door zijne wijze maatregelen ook in dat gebrek, en maakte zijn leger tot een school voor geheel Europa.

V. D. K.

DE ARNHEMSCHE LOTERIJ IN 1696.

Niet altijd werden de pogingen van den Magistraat eener stad, om in de geldelijke behoefte te voorzien door middel van eene verloting of loterij, met zulk een' schitterenden uitslag bekroond, als onlangs de nieuwsbladen berigtten, dat te Rotterdam had plaats gevonden.

Zag men daar toch het bedrag der inschrijvingen ettelijke malen de benoodigde som overtreffen, het hierna mede te deelen getuigt van het tegendeel. Zag men in Rotterdam zich genoodzaakt aan de inschrijvers slechts een gedeelte van het verlangde toe te kennen, in Arnhem moest men voor ruim anderhalve eeuw geleden, het gevraagde cijfer bij herhaling inkrimpen door gebrek van inschrijvers.

Eenige nadere bijzonderheden aangaande die Arnhemsche loterij, ons door den heer Fokker in zijn belangrijk werk *niet* medegedeeld, mogen hier opgeteekend worden.

In het laatst der zeventiende eeuw, had de gemeente Arnhem geld noodig. Waarvoor bepaaldelijk, is mij niet gebleken, maar dat is betrekkelijk ook onverschillig. De burgervaderen toen in functie wisten dat wel, maar niet hoe dat geld te bekomen. Eindelijk besloot men het voorbeeld van zoo menige groote en kleine stad in ons land te volgen, en eene loterij met prijzen te houden.

Het eerste ontwerp, waarbij het getal uit te geven loten op honderdduizend was bepaald, is verloren gegaan naar het schijnt, maar ik vond aangeteekend dat in de Raadsvergadering van 19 Augustus 1695 het volgende programma werd opgesteld:

"*Favorable en extraordinaire profitable loterije, binnen Arnhem, van nieuwe gemaeckte curieuse goude medalien off courant gelt daar voor, tot keur van den trecker.*"

"Burgemrn, Schepenen ende Raet der stadt Arnhem bij experiëntie bevindinge, dat 't trecken van haere lotterie, bestaende uijt hondert duijsent lotten, een seer lange tijt sal requireren, hebben tot vercortinge van denselven tijt, beneficieringe van haere lotterie, ende aenmoediginge van alle liefhebbers, goet gevonden die lotten ad hondert duijsent te reduceren op 50 000, daerinne laetende alle die prijsen soo groot en cleijn, als deselve in de 100 000 lotten geleijt waren, te weten tot drie duijsent drie hondert in 't getal, sijnde alsoo omtrent 't vijftiende lot een prijs, met die veranderinge alleen, dat in plaetse van goude penn, gegeven sullen worden nieuwe gemaeckte curieuse goude medaliën, alsmede dat d'inlaege van yder lot in plaetse van vier nieuwe schellingen, sal zijn acht derselver schillingen, ende bijgevolge dat ider ingeleijde lot sal moeten worden door den inlegger geaugmenteerd, ende vermeerdert met vier derselver schillingen, off dat de ingeleijde loten sullen worden gereduceert van twe tot een, en soo ymant soedaen vermeerdering off reductie niet aangenaem mochte sijn, sal vóór den 20/30 September sijne penn. weder moegen ende cunnen haelen, bij die geene daer bij hij se ingeleijt heeft, en die deselve veranderinch aengenaem is, worden versocht haere ontfangene billetten aen de respective Commissarissen, waer bij deselve uijtgegeven zijn, weder over te geven om in conformite van deze verandert te worden, en alle die geene, die binnen den voorsz. tijt haere penn. niet weder haelen off haere billetten niet laeten veranderen, sullen worden gehouden als niet ingeleijt te hebben, ende heure penningen verblijven onder die respective Commissariën, om bij haer ten allen tijde gelicht te kunnen worden.

Alle welcke voor en hier onderstaende goude medalliën, sullen sijn goet van ducatengout, en van sijne gespecificeerde zwaerte tot een aes incluijs, waer voor, als mede voor d'uijtrichting der prijzen, off restitutie der ingeleijde penn., aan de ondergenomineerde ontfangers, indien onvermoedelick dese lotterie bij defect van genoechsame inlegginge niet conde voltrocken worden, de welgem^{dte} Mag^{t} bij desen verbinden dezer stadts goederen en de incomen, ter executie van de WelEd

Hove van Gelderlant, ende aller anderen Heeren, Hoven, Richteren ende Gerichten. De treckinge van dese loten, soo d'selve 't saemen ingenomen sullen zijn, sal geschieden ter Raetcamere van de voorn. stad Arnhem op den 6/16 January des toecomende jaers 1696 des voormiddaechs ten negen uren, ende des naemiddachs ten twee uhren, ende soo vervolgens, tot die lotten uijtgetrocken sullen zijn, ten waere dese lotterie eerder compleet ingeleijt was, in welcke cas deselve eerder getrocken, ende daervan aen ider bij de couranten notificatie gegeven sal worden, welcke treckinge der lotten publicq sal geschieden door een wesen kijnt in praesentie van de Mag^{t} en de geïnteresseerden, in voegen als tot Amsterdam is geschiet.

D'uijtrichtinge der prijsen die des voormiddaechs getrocken worden, sal geschieden ter voors. raethuijse, des naemiddaechs nae dat die getrocken zijn, en die des naemiddaghs getrocken worden, sullen des anderen daeghs voor d'middags uijtgericht worden, en die prijsen die getrocken worden bij absenten, sullen aenstonts bij de compste derselver, off haere volmachtiger, mede overgelevert worden, ende sulx vrij, sonder eenige offtreckinge van costen off schijn van dien, alles tegen overleveringe van de uijtgegevene origineele billetten.

De prijsen sijn als volght:

No. 1 bestaet uijt 30 soorten van nieuwe gemaeckte curieuse medaliën van ducatengout, in massa wegende 25 marck off 10 000 gld. daer voor, in courant gelt, tot keur van den trecker.

No.	2	bestaet uijt als voren	7 mark	4 ons		off 3000	gld.
"	3	" "	5 "			" 2000	"
"	4	" "	2 "	4 ons		" 1000	"
"	5	" "	15 "			" 750	"
"	6	" "	12 "	12 eng.		" 630	"
"	7	" "	10 "			" 500	"
"	8	" "	8 "			" 400	"
"	9	" "	7 "			" 350	"
"	10	" "	6 "			" 300	"
"	11 à 15	" elk	3 "	19 eng.		" 197,10	"
"	16 " 25	" "	1 "	19 eng.		" 98,10	"

voorts elk eene goude medaille:

No.	26— 225	wegende	1 ons	off	50	gld.
"	226— 525	"	16 eng.	"	40	"
"	526— 925	"	8 "	"	20	"
"	926—1925	"	6 "	"	15	"
"	1926—2500	"	5 "	"	12,10	"
"	2501—3300	"	4 "	"	10	"

sullende die voorn. medaliën bij de respective Commissariën cunnen gesien worden.

Wiens naem het eerste ende laetste getrocken wort, om te lotten, sullen ider tot een premie genieten twe hondert vijfftich Caroli gld. boven die prijs die sij sullen comen te trecken (aen prijsen werd dus in het geheel uitgeloofd 79912,70 gld).

Den ontfanck en de collecte der lotten sal geschieden bij de ondergenomineerde off die vorder bij ons bij speciale acte geauthoriseert sullen worden, die een ider tegen voldoeninge der lotten, een billet van ider inlaege geven, genumbreert, ende met 't figuur der stadt Arnhem geconfirmeert, alsmede bij den ontfanger geteyckent, waar voor de stadt als voors caveert bij deesen... (hier volgden de namen der ontfangers, en wel twee te Arnhem, een te Zutphen, Nijmegen, Rotterdam, Deventer, Campen, Amsterdam, 's Hertogenbosch, 's Gravenhage, Leyden, Dordrecht, Maastricht en Breda.)

Aldus geresumeert ende gearresteerd
den 19 Aug. 1695,

Ter ordonn. van haer Ed.

(w. g.) HENR. OTTERS,
Secretaris.

Spoedig na de vaststelling van dit programma, werden er onderhandelingen aangeknoopt met twee bekwame medaillensnijders te Amsterdam, namelijk Boscam en Luder, die in eene bijzondere raadszitting de proeven van hunne talenten exhibeerden, en hunne conditien opgaven.

Eerstgenoemde bood aan, buiten de vroeger door hem vervaardigde medailles, er acht nieuwe te maken, in keuze van den Magistraat, en mogt Namen vóór het trekken der loterij vallen, dan zoude hij ook op die gebeurtenis eene medaille slaan. Bijna soortgelijk aanbod deed Luder. Hun prijs was gelijk, namelijk voor de gouden penningen twee en vijftig gulden het ons. Voor afslagen in lood vroeg Boscam achttien stuivers en Luder tien stuivers.

Er werd besloten dat beiden een stempel zouden snijden, naar het project door professor Coetier *uitgeteickent*. De beoordeeling

werd overgelaten aan twee liefhebbers, waartoe Boscam koos monsieur Reynaldi, en Luder monsieur Bonaventuri van Overbeek. Aan Boscam werd ten gevolge van deze proefneming later de opdragt gedaan ter vervaardiging der medailles.

Ondertusschen was de vraag naar loten niet groot, en de Magistraat nam hare toevlugt tot eene reclame in de Courant, om tot deelneming op te wekken. Hoewel er slechts voor iets meer dan voor het vierde gedeelte van het bedrag was ingeschreven, deelde zij stoutweg mede, dat reeds meer dan de helft der loten was genomen, en dat de verdere liefhebbers zich te haasten hadden, want dat de trekking zoude plaats hebben op 18 Augustus 1696.

't Hielp alweêr niet, en men moest in Augustus 1696 bekend maken, dat het getal loten weder op de helft zoude gereduçeerd worden, en dus nu op 25000, want, zeggen de Raadsignaten, anders zoude men tot schimp en werkelijk nadeel van de stad, de uitgereikte loten weder terug moeten nemen. Alsnu werd de trekking onherroepelijk vastgesteld op 18 Augustus 1696.

In het geheel waren genomen 23240 loten, zoodat de stad zelve er 1760 had behouden. Voor deze 1760 was uitgegeven ƒ 3872.— terwijl daarop aan prijzen werd getrokken ƒ 3411.15.

De meeste *prosen*, waarmede men de genomene loten invulde, zijn bekend gebleven in een nog bestaand register, alwaar men tevens de namen vindt dergenen, die bij deze gelegenheid voor Fortuna een deurtje openhielden. Hoewel dikwijls in poëtischen vorm ingekleed, is de hoofdgedachte van al deze *prosen* toch onveranderlijk het prosaïsche verlangen naar winst, en wel bepaaldelijk naar den hoogsten prijs.

Veel voordeel heeft de stad Arnhem van deze finantiëele operatie niet getrokken! De rekening werd in Maart 1698 opgemaakt, en toen bleek het dat er was ontvangen voor 25000 loten, ad
acht schellingen, van 5½ stuivers ƒ 55000.—
terwijl de uitgaven *toen* bedroegen ƒ 46981. 1
en van het saldo ad . . . . . ƒ 8018.19
nog een en ander moest betaald worden.

Sommige Commissarissen, die in andere steden getracht hadden loten te plaatsen, ontvingen twee ten honderd van hunne ontvangst; andere weigerden om eene belooning in geld aan te nemen, en ontvingen dan medailles van 10 tot 100 gulden waarde. De beide Secretarissen van Arnhem bragten 2% over de geheele ontvangst in rekening, dus ƒ 1100, maar volgens eenparig besluit, kende de Raad hun slechts ƒ 800 toe.

Eerst in 1702 had de eindafrekening plaats. Er was toen nog een saldo van ƒ 750 ongeveer, welk bedrag aan den Rentmeester der stad werd overhandigd, terwijl alle bescheiden en documenten betrekkelijk de loterij, waaronder eene opgave van onafgehaalde prijzen, ter Secretarie werden gedeponeerd. De Commissarissen werden ontslagen, met dankzegging voor hunne langdurige diensten, en eindelijk de belofte vroeger gedaan vervuld, door aan de diaconie ƒ 50 te geven, voor het onderhoud van twee kinderen door haar te Huissen besteed. Waarschijnlijk waren dit de twee die bij de trekking hadden geassiteerd.

De twee medailles geslagen ter vereeuwiging dezer loterij, vindt men afgebeeld in het bekende werk van Van Loon.

Welke medailles bepaaldelijk tot prijzen hebben gediend is niet opgegeven, maar zulks zijn natuurlijk geweest de meeste door Boscam vóór 1696 vervaardigde, en ook in genoemd penningwerk afgebeeld.

Voor zoo verre mij bekend, is de Arnhemsche loterij de eenige geweest, waarin de prijzen uitsluitend uit medailles bestonden.

Amsterdam. W. J. D. V.

SPREUKEN.

't Geloof zich voedt
Door tegenspoed.

Veel drucks,
Veel gelucks.

Een rijcke vreck,
Een arme geck.

DE IN 1868 GESLOOPTE R. C. KERK TE NEERLANGEL.

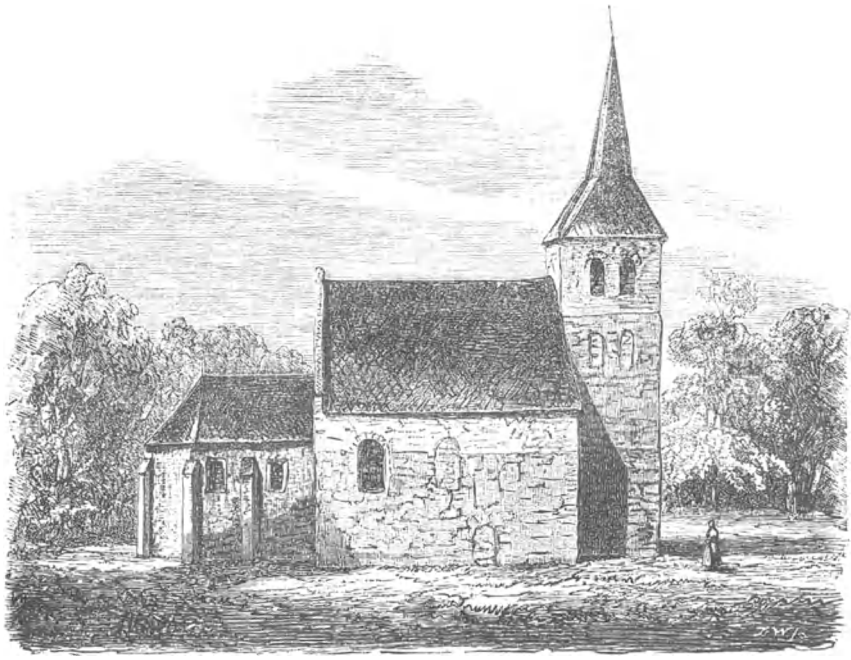

In het dorp Neerlangel, op welks grondgebied later de stad Ravestein gebouwd is, bouwd omtrent het jaar 1050 en ze 150 jaren later vergroot en verhoogd. Bouwvallig gewor-

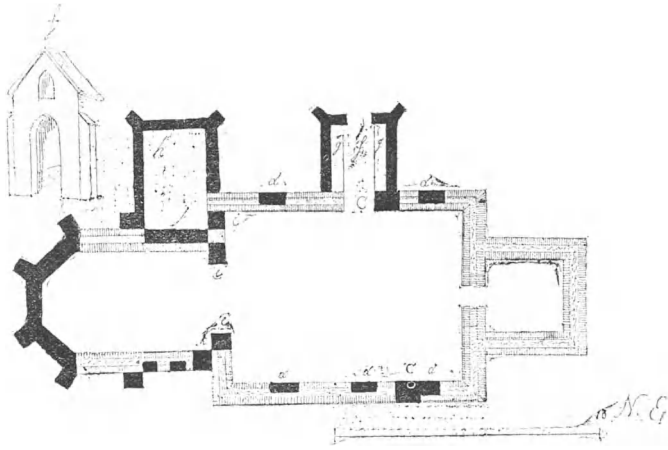

Plattegrond.

bleef tot het jaar 1868 eene kerk en toren gespaard van den vroegsten tijd. Blijkens het muurwerk heeft men deze kerk en toren geden, moest de kerk worden afgebroken, doch den toren heeft men laten staan. Het oudste gedeelte der kerk, zijnde het schip en het

priesterkoor, is voor een gedeelte van tuf- of trassteen opgetrokken. Het muurwerk, vrij dik, blijkt met kalk en grove grind of keisteentjes volgegoten te zijn.

De deuren en een paar raampjes van den vroegeren bouw zijn nog zigtbaar. Ook de galmgaten van den toren zijn eveneens nog aan te wijzen. Men heeft omtrent het jaar 1200 het priesterkoor verhoogd, met eene koorsluiting vergroot en er schoorbeeren tegen aangebragt. Waartoe de kleine opening of uitgang aan 't koor kan gediend hebben, is nij een raadsel; ik mag toch niet onderstellen, dat men hier aan eene kroft (crypta) moet denken, aangezien er geene sporen van voorhanden zijn.

Men heeft omtrent het jaar 1200 de oude deuren en raampjes digtgemetseld en 't verdere met gebakken steen opgetrokken. De spits van den toren is sierlijk, doch staat niet meer te lood.

PLATTEGROND.

a. (Gestreept) Muren van tufsteen.
b. (Zwart) Gebakken steen waarmede kerk en toren vergroot zijn.
c. Vroegere ingangen.
d. Vroegere raampjes.
e. Bijgebouwd tot een boog.
f. Portaaltje.
g. Zittingen van harden grijzen steen, waarschijnlijk tufsteen.
h. Afzonderlijke zitplaats van den heer van Bovenstein, toen hij aldaar kwam wonen, later het koor voor de zangers.
i. Ingang tot dit kamertje.
j. Opening of boog, waardoor men het gezigt op het altaar had. Hierin stond eene lees- of zangbank van vermolmd eikenhout.

C. R. H.

Hoewel de Redaktie gaarne eenige meerdere nauwkeurigheid in de teekeningen gewenscht had, hoopt zij dat het hier door den geachten inzender gegeven voorbeeld ook door anderen gevolgd moge worden, en "de Oude Tijd" zoodoende de bewaarplaats worde van teekeningen, die anders op den duur verloren zouden gaan.

STUDENTENLEVEN.

(Vervolg van blz. 118.)

BROEDERSCHAPPEN.

Niets was natuurlijker dan dat landgenooten, die aan dezelfde universiteit hunne studien voltrokken, zich aaneen sloten en broederschappen vormden. Reeds geschiedde zulks aan de universiteiten in Griekenland, en in de middeneeuwen aan die in Italie, Frankrijk en Duitschland waren gevestigd; ja te Leipzig hielden zij zich van 1409 tot 1630 staande. Sommige hadden haar eigen verzamelplaats, tuin, bibliotheek, ziekenfonds, en register, en de studenten verdeelden zich in novitii, recentiores, juniores en seniores. Uit deze vereenigingen (Landmanschaften) ontstonden er van studenten die in dezelfde provincie en stad (Stadtmanschaften), die wederom een eigen fiskus, kleur en register hadden. Deze broederschappen werden te regt "pesten der hoogescholen", "bronnen van altoosdurende questien, tumulten en sediten genoemd. Waar zij gesticht waren, heerschte schier onafgebroken vete tusschen de verschillende natien, en zelden ging er een nacht voorbij zonder bloedige gevechten en baldadigheden.

De annalen der duitsche en zwitsersche hoogescholen zijn vol van bittere klagten over haar, en steeds poogden de regeringen (doch meest altijd tevergeefs) ze te ontbinden.

Ook aan onze hoogescholen, waaraan jongelingen uit alle landen van Europa studeerden, kwamen diergelijke vereenigingen, in weerwil van den tegenstand der Staten en Curatoren, tot stand. Ook zij hadden hare onderdeelen, die onder hoofdlieden (praepositi) stonden, die zij zelven aanstelden. Zoo hadden zij te Utrecht hare praetoren, assessoren en archiefbewaarders. Den 4 Nov. 1578 verzochten de Leidsche studenten aan den senaat "collegia singularum nationum" te mogen hebben, 't geen echter, omdat ze tot rustverstoring aanleiding gaven, werd afgeslagen. Zij rigtten ze echter op, doch vroegen, gelijk in 1582 de Friesche en Hollandsche natie- of landslui, te vergeefs dat de

senaat hunne broederschap bevestigen mogt.

Even als elders leefden zij ook aan onze hoogescholen in gedurigen oorlog met elkander. Dan waren het Engelschen en Franschen, dan Polen, Hongaren en Duitschers, dan wederom Hollanders, die tegen elkander opstonden en vochten. Er was geen oproer in de stad of zij kozen partij, en niet alleen bedreven ze bij de ingezetenen, die studenten hunner tegenpartij huisvestten, grove baldadigheden, maar ontzagen zich niet ze te wonden, ja niet zelden stroomde er bloed, en werden des morgens, na een nachtelijk gevecht, zwaar gewonden en lijken gevonden. Slechts dan wánneer hunne vrijheden geschonden werden, hun de vrijdom van accijns werd onthouden, een schout het waagde zijn hand aan een student te slaan, hield elke vete op, vereenigden zij zich ter verdediging hunner privilegien en bedreigden den senaat de hoogeschool te verlaten.

Te vergeefs hadden rector en senaat te Leiden reeds pogingen aangewend om deze broederschappen, of collegien van verscheidene natiën, die zij te regt voor de voornaamste bron van al het kwaad hielden dat gesticht werd, te ontbinden, toen zij in 1624, na een hevig oproer, de afschaffing er van aan de Staten verzochten; doch het was eerst in 1629 dat deze bij plakaat geboden, "dat de studenten zich niet hadden te vervorderen eenige collegien onder hen luyden, die van eene stadt, provincie, ofte natie zijn, op te rechten, ofte die voor desen opgerecht zyn te onderhouden, ofte lidtmaten daer van te zyn, om uyt kracht van eenige aengenomen wetten malkanderen tot solemnele bijeenkomsten te verbinden, ende wat pretext het oock soude moge zijn." Het schijnt echter dat dit plakaat, even min als dat van 1633, de gewenschte gevolgen had, en het was eerst diep in de 18e eeuw, dat de laatste sporen er van te Leiden verdwenen.

In 1643 werd er ook te Utrecht een plakaat tegen deze "nationale collegien" uitgegeven, bij welke de leden met een boete van *f* 100, en zij die functies er bij bekleedden met *f* 200, en arbitraire correctie bedreigd werden, doch zonder gevolg; want in 1674 klaagden sommige studenten "dat zij, ten kosten hunner studien en zedelijkheid, tegen hunnen wil, gedwongen werden leden dezer vereenigingen te worden, en bij hunne aankomst en vertrek van de academie, publieke disputen en promotien geduchte sommen in de kas er van moesten storten, die aan kostbare maaltijden werden besteed; dat zij de Utrechtsche burgerij slapelooze nachten bezorgden, hevige gevechten deden ontstaan, die dikwerf den dood ten gevolge hadden. Hierop werden de functionarissen dezer confraterniteiten voor twee jaren uit de stad gebannen, en zij die er contributien of giften aan schonken met boeten of, by recidive, met arbitraire straffen bedreigd.

Ook te Groningen waren deze vereenigingen zoo oud als de academie zelve. Men had er van Hollanders, Gelderschen en Overijsselschen, Oostfriezen en Westfalen. Zij waren sterk georganiseerd, hadden hunne hoofden, trachtten ook door dwang nieuwe leden te verwerven, en lieten de leden een zekere contributie betalen.

Ondanks het verzet van den Senaat namen deze collegien eer toe dan af. Reeds bij de oprigting der akademie werd er tegen gewaarschuwd en ze verboden, doch de afzonderlijke programma's, die er van jaar tot jaar tegen werden afgekondigd, toonden hoe het kwaad niet uit te roeijen was. Niet alleen beschouwde de Senaat ook daar die vereenigingen als de oorzaak van alle slemppartijen en als broeinesten van alle ondeugden, maar men schreef daaraan de vele tumulten toe, die de stad dikwerf in rep en roer bragten.

Ook de Senaat te Harderwijk oordeelde dat de gewestelijke landmanschappen (collegia), die Hollandsche, Geldersche en Stichtsche heetten, voor allerlei rampen en verkeerdheden de deur openden, en ontzegde op zware geldboeten de vrijheid tot het oprigten en bijwonen er van, en nam ten jare 1664 scherpe besluiten, om ze, die ook hier zoo diep wortel hadden geschoten, te vernietigen. Zij waren het ook, die het bejanisme en pennalisme aan de hoogescholen invoerden. Het eerste gelukte hun volkomen, en ook het tweede schijnt hier en daar in zwang te zijn gekomen.

(*Wordt vervolgd*). G. D. J. S.

TWIST TUSSCHEN DE FRANSCHE EN SPAANSCHE AMBASSADEURS TE 'S HAGE 1657.

In 1657, op den avond van den 11 Aug., leverde het Voorhout te 's Hage een tooneel van verwarring op, dat tot ernstige gevolgen had kunnen leiden.

De Spaansche Ambassadeur, in zijn met twee paarden bespannen karos gezeten, kwam den Franschen gezant tegen, wiens koets door zes paarden werd getrokken.

De beide Heeren wilden geen van beiden voor den ander uithalen. Een Engelschman zou eenvoudig zijn slaapmuts uit zijn zak gehaald en zich in zijn karos te slapen gelegd hebben in de hoop, dat de ander uit verveling wel op zijde zou gaan; maar 't geduld was bij de Ambassadeurs *niet* zoo groot; vooral de Franschman, wiens gevolg talrijker en daarenboven beter gewapend was dan dat van den Spanjaard, hetgeen alleen den degen bij zich droeg, wilde met kracht zich een weg banen.

De Haagsche burgers, die zoo als het behoort op de zijde van den zwakste en buitendien in dien tijd toch meer voor de Spanjaarden dan voor de Franschen gestemd waren, begonnen, toen de Franschen beweging maakten om op de Spanjaarden te schieten, reeds te schreeuwen: "Als de Francoisen hunne pistolen afschieten, zullen hare backhuysen aan klinckers en steenen geen gebrek hebben." Gelukkig wandelde daar juist de Heer van Beverwaert, ook kwam de Wit en nog een paar groote Heeren er bij, die de wacht van 't Hof te hulp lieten halen en om de karossen stelden. De Hollandsche heeren liepen van de eene partij naar de andere — eindelijk kwamen ze tot een vergelijk; de voorslag van den Heer van Beverwaert werd aangenomen, en men opende de balie van 't Voorhout op *twee* plaatsen, waardoor de Spaansche Ambassadeur zooals 't behoorde de rechterhand kon houden, en de Fransche ook niet behoefde te wijken. Zoo werd de eer van de beide natiën gered.

Deze eigenlijk zoo weinig beduidende aardigheid, die echter een oorlog tusschen de twee, en zoo onze burgers medegedaan hadden, tusschen de *drie* natien had kunnen ten gevolge hebben, duurde niet minder dan drie uren, van 's avonds 6 tot 9 uur.

Men zal zeggen, hoe laf, om zulk een kleinigheid zulk een opschudding te maken; maar wat moet men dan wel denken van een President van een onzer rechtbanken, die bij een zitting den beklaagde van zijn verdediger beroofde, wijl de laatste geen... bef om had. — Toch zegt het Handelsblad van 2 April jl., dat dit hier te lande nog voor weinige dagen gebeurd is.

HOLLANDS KRIJGSREGT UIT HET JAAR 1663.

Art. 1. Degene, die den naam des Heeren ydelijcken voert, ofte die blasphemeert, sal voor de eerste reyse een honorable amende doen, ende drie dagen in gevanckenisse, te water ende te broodt ghestelt worden, ende voor de tweede reyse syn tonge met een gloeijende yser door steken, ende voorts gedevaliseert worden tot op syn hembde, ende gebannen uyt de Vereenichde Provincien.

Art. 3. Alle... vrouwenkrachten, overspel, brandstichtinge, dieverijen, straatschenderijen, force, gewelt, valschheyt, ende andere gelijke boose daden ende openbare delicten, ofte onnatuerlicke misbruiken, sullen metter dood gestraft worden.

Art. 4... Alle gemeene hoeren sullen voor d'eerste reyse met schande uit 't leger gedreven ende voor de tweede reyse daer bevonden zijnde, strengelijck gegeesselt ende gebannen worden.

Art. 9. De gene die quaet spreken sullen van de Staten Generael of Particulier, de Raden van State ofte andere Overigheyd, of die yet sal seggen in spijt of spot van de-

selve, sal aen lijf ende leven sonder genade gestraft worden.

Art. 10. Die eenige woorden tot oproer, muyterije of ongehoorsaemheyt tenderende, sal gesproken hebben, of deselve gehoort sal hebben ende die niet terstond te kennen gegeven zijn Capitain, sal metder doot gestraft worden.

Art. 17. Alle Capitainen, die eenige soldaten aennemen sullen, sonder wettelijck verlof van heur voorgaende Capitain, sullen aen 't leven gestraft worden.

Art. 18. De soldaet, die iemand eenig lid verminkt of bloedstorting veroorzaekt, sal de hand afgehouwen worden.

Art. 21. Die uit het kwartier van syn veendel of guarnisoen sal gaen, vorder als de scheut van een canon draegt, sonder verlof van syn capitain, sal aen 't leven gestraft worden.

Art. 26. Die syn wacht of eenige dienst hem bevolen, sal versuymen, sal metter dood gestraft worden.

Art. 27. De soldaet die op syn sentinel of schildwacht slaepende gevonden werdt, sal aen 't leven, sonder eenige genade gestraft worden.

Art. 30. Die zich absenteren sal uit de corps de garde of wachthuysen, boven twee uyren 's daegs, of sonder verlof van syn corporael of rotmeester, of des nachts eenigsins, sal aen 't leven gestraft werden.

Art. 34. Die iemand een vuyst of soufflet geven sal, sal weder in praesentie van de compagnie diergelijke vuyst ofte soufflet ontvangen van den geïnteresseerden ende bovendien gedevaliseert, ende uit de compagnie gebannen worden.

Art. 43. De corporael of andere commanderende over de wacht, die twee soldaten sal laten uytgaen om te vechten, sal sonder genade aen 't leven gestraft worden.

Art. 47. De soldaet, die eenig bevel met trommele of trompette by den generael gedaen, overtreden zal, zal aen 't leven gestraft worden.

Art. 66. Die op den dag van sijn wacht dronken sal wesen, sal gecasseert ende uyt de compagnie gebannen worden.

Art. 75. Die zich vervorderen sal een Commissaris van de monstering, of anders, aen te tasten, of hem met woorden of metter daet te kort te doen, die sal aen 't leven gestraft worden.

Mr. J. W. S. E.

WILLEM III EN DE KEURVORST VAN BRANDENBURG.

In de *Lettres et Memoires du Baron de Pöllnitz*, waarvan de derde druk, in vijf deeltjes in kl. 8° in 1737, bij François Changeon, te Amsterdam het licht zag, ontmoet men, behalve belangrijke bijdragen tot de geschiedenis der zeden en gewoonten onzer vaderen, ook menige, elders niet opgeteekende, geschiedkundige bijzonderheid.

Zoo schreef hij T. 1 p 25 der *Memoires:* "Groote gebeurtenissen hebben vaak geringe oorzaken. Dat het Hertogdom Pruissen tot een koninkrijk werd verheven, is te danken aan de weigering van den prins van Oranje (toen koning van Engeland) van een leunstoel (fauteuil) aan den keurvorst, toen deze beide vorsten, in Mei 1695, te s' Hage een conferentie hielden. De keurvorst kon het niet verduwen, dat de prins, die vroeger zijn mindere was, hem met zoo veel hoogheid bejegende, nadat de fortuin hem op den engelschen troon had geplaatst, en vatte toen het voornemen op, zich ook de koninklijke waardigheid te verschaffen."

Het is bekend, welke pogingen de keurvorst aanwendde om zijn doel te bereiken, en waarschijnlijk ware hem zulks niet gelukt, indien de keurvorstin en hare moeder, de keurvorstin van Hanover, zich niet naar het Loo begeven en koning Willem bewogen hadden den keurvorst terstond als koning te erkennen, zoodra de keizer van Duitschland het voorbeeld zou gegeven hebben. Naauwelijks was zulks te Weenen bekend, of men haastte zich alle zwarigheden te vereffenen, en in weerwil der protestaties van Polen, verklaarde de keizer dat hij Pruissen als koningrijk en den keurvorst van Brandenburg als koning erkende.

Tot de vele verpligtingen, die Pruissen aan Nederland heeft, behoort dus ook zijn verheffing tot koninkrijk.

G. D. J. S.

HET VRIJEN EN HET TROUWEN.

(Vervolg van blz. 114).

Het kan wel eens gebeuren, dat een meisje, gedurende den tijd vóór de openlijke verloving, inziet, dat zij met een ander, die haar *ook* het hof is komen maken, gelukkiger zou kunnen zijn, dan met haar erkenden vrijer.

Zoo het het geld is, wat haar bekoort, zoo doet ze een dommen streek, maar is het de liefde, die haar meer naar een ander trekt, dan heeft ze groot gelijk, haar vrijer te bedanken voor het te laat is. Ze zou immers, hield ze van een ander méér, noch zelf gelukkig kunnen zijn, noch haar man gelukkig kunnen maken.

Met dat al moet dat voor den afgedankte niet prettig zijn, te meer wijl de heele wereld, in plaats van medelijden met hem te hebben, zich daarbij nog hartelijk over hem vermaakt. Men bestrooide hem in vroegere tijden met haksel van stroo, of wel men teekende daarmede den geheelen weg tusschen zijn huis en dat van zijne vroegere beminde.

Gelijk het leven van zulk een ongelukkig vrijer, wanneer hij waarachtige liefde voor 't meisje koesterde, dor en geknakt daarheen moest vlieten, zoo bond men in Drenthe aan de deur der woning van den armen hals een dorren tak, ontdaan van alle bladeren. Dit noemde men de *soorepaal*. Wellicht uit vrees, dat de man in woede mocht geraken, wanneer de dag aanbrak, waarop zijne geliefde de vrouw van een ander zou worden, barricadeerde men zijn huis op dien dag met alles, wat in de buurt maar los te krijgen was, tot zelfs met deuren, hekken en andere niet nagelvaste voorwerpen.

Voor wij nu verder gaan, om de openlijke verloving en het trouwen te beschouwen, is het misschien niet ongepast, eenige oude toovermiddeltjes en voorteekenen mede te deelen, die bij de vrijerij van dienst kunnen zijn, en waarvan de waarde door de jonge dames zoo noodig beproefd kan worden.

Wil een meisje weten, of haar minnaar haar waarlijk bemint, zoo vouwe zij haar kouseband in driëen en spreke daarover bij elke vouw zeker woorden. Daarop legge zij den band onder haar hoofdkussen en ga slapen zonder een enkel woord meer te spreken. Ziet ze te middernacht in den droom haar vrijer frisch en gezond, zoo kan ze gerust zijn, spoedig te zullen trouwen, maar ziet ze een lijk, zoo is 't met zijne liefde uit. (Wijl de minnaar zelf bij dien proef zeer veel te lijden heeft, heb ik het best geoordeeld de tooverwoorden maar voor me te houden.)

Verliest gij ooit op weg uw kouseband, zoo is uw galant u ontrouw.

Jeukt u de keel, zoo zult gij spoedig de bruid zijn.

Wilt gij hartelijk bemind worden door uw toekomstige, geef hem dan kattekruid te eten, of wel pluk op St. Jansavond een blad van een noteboom en doe uw best, dat dat in zijn linkerschoen kome te liggen.

Wilt gij niet gaarne uw schoonheid en daardoor wellicht uwen vrijer verliezen, zie dan vooral niet 's avonds of des nachts in den spiegel. Gij zoudt den duivel zien, uw schoonheid kwijt raken en mogelijk nog een klap om uwe oortjes toe ontvangen.

Wilt gij, lieve dames, dat ik u bekend make met de toovermiddelen, die de mannen soms kunnen aanwenden, om uwe liefde machtig te worden? Welnu dan.

Zijt altijd voorzichtig, wanneer een man u een appel aanbiedt. Ziet gij er vreemde teekenen en uwen naam in gesneden, zoo eet er toch vooral niet van, anders is u uw hart ontstolen.

Een gevaarlijker middel zou ik het volgende rekenen, zoo ik niet zeker wist, dat geen mijner lezeressen gelegenheid tot uitvoering zal geven, door zich maar zoo door iedereen te laten kussen. Maar toch, slaat er altijd wel acht op, nooit een kus te ontvangen van een jongeling, die een stukje perka-

ment, waarop zekere tooverwoorden geschreven staan, in den mond heeft. Tusschen man en vrouw echter is dit een probaat middel om voortdurend de liefde te onderhouden.

Voor het derde middel kunt gij geen voorzorgen genoeg nemen. Hij, die u tot de zijne verlangt, neemt een muskaatnoot, snijdt die in tweeën, schrijft op de eene helft *uwen*, op de andere zijn eigen naam, bindt daarop de beide helften weder te zamen met een stukje van *uw* haar, legt dan de noot op een wassenden boom, en — naar mate de boom groeit, in dezelfde mate groeit ook uwe liefde tot den toovenaar, en nooit komt daar een einde aan, zoo niet de muskaat uit den boom wordt genomen.

Dus, lieve dames, draagt toch vooral zorg voor uwe haarlokken.

In den tegenwoordigen tijd kunt gij wel eenigzins zorgeloozer zijn, want, zoolang de valsche krullen en de valsche chignons in de mode blijven, wordt het middel niet toegepast, uit vrees een *valsche* lok om de muskaat te winden. Wordt die mode afgeschaft, dan voorzichtig! Maar toch 't is ten allen tijde goed te weten, waar uw haar blijft, want vliegt een vogel weg met eenig afgeknipt lokje, hoe klein ook, zoo zal zij, wie dat eens tot tooi gediend heeft, zien, dat spoedig ook hare verdere haren haar zullen verlaten.

Draagt ook zorg noch een gouden noch een zilveren ring aan te nemen van iemand, dien gij nooit tot man zoudt begeeren. Die ring kon met een tweede gedurende negen dagen in een zwaluwennest gelegen hebben, en dan — o wee! gij zoudt dien man *moeten* beminnen.

Zoo uw minnaar u eenig mesje of ander scherp werktuig, al ware dat ook nog zoo fraai, wil vereeren, neemt het dan toch niet aan. Spelden met groote koppen daarentegen, die maken de liefde nog inniger.

Wanneer iemand "op den dood zit," dan weten we, dat bij zoo iemand de dood en wel een geweldadige dood voor de deur staat.

Dit is zeker geen aangenaam denkbeeld; veel vrolijker moet het geklonken hebben, als men een meisje hoorde zeggen "ik zit op het *houwelyck*." Bij haar stond *ook* iets voor de deur; hier was het echter niet de dood, maar een geheel nieuw leven, het huwelijk.

De eerste treurige uitdrukking hoort men en zal men nog hooren, zoolang de ongeoorloofde doodstraf, die niet een enkel mensch, maar de geheele maatschappij tot moordenaar maakt, niet is afgeschaft; de tweede echter, waaraan zich steeds een denkbeeld van geluk verbindt, is reeds lang vergeten.

Het "ten huwelijk zitten" was de bekroning van de kennismaking. Tot nog toe had alleen het hart gesproken, maar nu was de tijd gekomen, dat ook meer materieele belangen zich lieten gelden. En waren 't ook al niet de jongelui zelf, zoo waren het de ouders, de bloedverwanten of de voogden, die daarvoor zorg droegen.

In Holland, Zeeland en Groningerland belastte zich gewoonlijk een derde persoon, kon het zijn een leeraar, met de geldelijke belangen der aanstaande echtelingen bij de wederzijdsche ouders te bespreken, en zooals het nog in Oostfriesland heet den *knoop te leggen*, het *aanbinden*.

De familie werd vervolgens uitgenoodigd, bij het "op het huwelijk zitten" tegenwoordig te zijn en getuige te wezen van het vaststellen der huwelijksvoorwaarden, waarbij ook het spelden- en weduwengeld van de aanstaande vrouw werd bepaald; welke accoorden door den notaris op papier gebracht, door de belanghebbende partijen werden onderteekend en bezegeld.

Dit gebruik vond aanvankelijk alleen plaats in de hooge kringen, en aan velen, ook zelfs aan Cats, kwam het maken van huwelijksvoorwaarden al zeer ongepast voor. En hadden zij wel ongelijk? Het huwelijk immers is geen koopmansmanoeuvre, waarbij twee partijen een koop sluiten. Waar ware liefde woont, mag geen sprake meer zijn van *twee* personen; de twee zijn *één* in lief en leed geworden.

Daarom, zoo als Cats zegt:

Gemeenschap in vermaak, gemeenschap in den druk,

Gemeenschap in 't gevaar, gemeenschap in 't geluk.
Gemeenschap overal. Dit zijn de regte gronden,
Waarop in ouden tijd de wijze vaders stonden.

Maer 't was toen ook al, zooals het nog is: de liefde is slechts bij een klein gedeelte de drijfveer tot het huwelijk.

Zoodra de huwelijksvoorwaarden geregeld waren, wisselden de jongelui van ringen, en daarmede waren zij tot bruidegom en bruid bevorderd. Alsdan volgden de gelukwenschingen, en, zooals alles in dien tijd eindigde, zoo werd ook dit "ten houwelijck zitten" met een maaltijd besloten, die soms zóó kostbaar werd, ook door het groot getal gasten, dat daarin door keuren moest voorzien worden. Zoo vaardigde de Amsterdamsche regeering in 1655 er een uit, waarbij zij verbood, om iemand daarbij toe te laten, die er niet volstrekt bij noodig was. In Gelderland werden de getuigen bij die plechtigheid *Dedingsluden* genoemd.

Reukbal.

Wat de ringen betrof, soms bestonden die uit twee in elkander sluitende hoepeltjes, waarvan de bruid en bruidegom er elk een aan den vinger staken, welke dunne ringen bij het huwelijk tot één gebracht als één ring door de bruid alleen werd gedragen. Men stak den ring aan de linkerhand aan den vinger naast de pink; want, zoo meende men, daar loopt een ader, die in bijzondere correspondentie met het hart staat. De ringen moesten effen, zonder versieringen zijn, schoon dit later vergeten werd. Als een onderpand van trouw zaagde men ook dikwijls een zilveren ducaton met de beide afbeeldingen van Albertus en Isabella, in tweeën. Aan elk stuk werd een ringetje gesoldeerd, en nu konden de twee gelieven elk een stuk aan een lint om den hals dragen.

Speldenkussen.

In Friesland ging alles zeer stilletjes en eenvoudig toe. De vader van den vrijer ging voor de tweede maal naar den vader van het meisje; de eerste keer was het om voorloopige toestemming, maar thans was het meer afdoend en bepaaldelijk om over het huwelijk "sluiten" te spreken.

Werden de oudjes het eens, zoo kreeg het meisje van haar aanstaanden vader een zilveren *bras* ten geschenke, en daarmede was zij tot den rang van *vrijster* verheven.

De bras of het tuigje bestond uit een gordeltje, gewoonlijk van leder, soms ook van zilverdraad. Aan dien riem vond men een zilveren haak, waaraan wederom een tal van kettingjes, die elk zijn bestemming hadden, gehangen werden. Tegenwoordig noemt men zulk een ding een châtelaine; zooals dan ook werkelijk de châtelaine, kastelijnesse, burchtbewaardster met zulk een gordel versierd was.

Het tuigje! Schoon, lief woord!

Kon er een geschenk te vinden zijn, waarmede de aanstaande huisvrouw meer indachtig gemaakt kon worden aan de pligten, die zij te vervullen zou hebben. De Friesche vader wist wel, welke diepe beteekenis in zijn geschenk te vinden was! De liefde- en zorgvolle vrouw en huismoeder, de hulp en troost van man en kind — het middelpunt van het geheele huishouden, tot wie zich elk zou te vervoegen hebben — de bewaardster van alle sleutels, de bewaakster van kist en kast, van keu-

ken en kelder. Zij, die bij voorkomende gevallen de krankverzorgster moet worden, die, wanneer de geneesmeester niet dadelijk ter hulp kan spoeden, zelf de eerste hulp moet kunnen geven; zij, die de zorg moet dragen èn over kous èn over kleed, en er toch met dat al steeds knap, zindelijk, bevallig moet uitzien. Al deze lessen kreeg het meisje door het tuig-geschenk.

en de naaldenkoker en 't speldenkussen steeds dadelijk bij de hand.

Dat zij zorg moest dragen, altijd de meest in gebruik zijnde kruiden, brandpleisters en verdere geneesmiddelen in huis te hebben, dat leerde haar het met verschillende gedroogde kruiden gevulde reukdoosje.

En eindelijk het spiegeltje...

Het spiegeltje — daar komt dan toch ook

Spiegeltje. 17e eeuw.

Ingetogen, huisvast — dit leerde haar de gordel.

Aan haar echtgenoot, later aan hare kinderen gehecht, geketend, daarvoor de vele kettingjes.

Zorgzaam voor huis en hof — zeiden de sleutels haar dit niet?

Werkzaam en steeds vernieuwende en herstellende wat de tijd of de wildheid der kleinen zullen vernielen — daarvoor de schaar, eindelijk de ijdelheid der ouden te voorschijn zult gij zeggen.

Mis en nog eens mis.

Hoevele goede brave huisvrouwen ziet men niet, onverbeterlijke moeders, ware sloven, die zich geheel en al opofferen voor man en kinderen, en toch, toch is haar huisgezin nog niet gelukkig. Waardoor dan niet? Alleen, wijl die goede zielen te weinig den spiegel te baat nemen. De haar beminnende man, die haar lief

heeft en hoogschat, vindt eindelijk toch, wijl ze haar eigen lichaam en kleeding geheel verwaarloost en slechts zorgt voor hen, die door *haar* bemind worden, de man vindt niet meer in haar dat wezen, wat eens hem zoowel de oogen als het hart betooverde, toen zij nog meisje was en niet zulke zware plichten te vervullen had.

Daarenboven, de huishouding moge al nummer één zijn, bij die goede vrouwen echter wordt ze niet alleen de hoofdzaak, maar ze eindigt met alles en alles te regeeren. — De vrouw wordt slavin, de man slaaf van de huishouding, en wee der arme vrouw, wier man zijne ketenen gaat verbreken!

Het spiegeltje dus leerde aan die soort van vrouwtjes (dat geenszins de slechtste soort van vrouwtjes is) om haar best te doen steeds ook door haar uiterlijk haren man te blijven behagen en hem daardoor aan haar en haar huis te blijven binden.

Gaf de vader dit geschenk aan zijne aanstaande dochter, van den Frieschen vrijer-zelven ontving de vrijster altijd, als een Gods- of Goospenning of een onderpand van trouw, een trouwpenning, bestaande uit een tal nieuwe geldstukken, die gewoonlijk in een doek werden geknoopt, en daarom "dy knotte" geheeten. Onder de volgende woorden gaf de vrijer dien doek aan zijn liefje over:

Wotte, sa wotte,
Der heste dy knotte.
Wotte 't neat dwaên,
Dan kanste im weêr jaên.

anders gezegd, "wilt gij, daar hebt ge de knotte. Wilt gij niet, dan kunt ge hem weergeven."

Men wil, dat het aanbieden van den doek, waarin door den vrijer een losse knoop was gelegd, als een vraag te beschouwen was, — als een "wilt gij?" — Haalde het meisje den knoop vast aan, zoo zou daaruit een bevestigend antwoord op te maken geweest zijn.

Deze doeken van fijn neteldoek waren in gekleurde zijde bestikt met versjes, zinnebeelden, jaartallen, namen, bloem- en dergelijke versieringen.

In de vorige eeuw kwam in plaats van dien knottedoek het trouw- of bruidskoffertje in gebruik, waarvan wij eene afbeelding op blz. 173 geven, en wat ook reeds buiten Friesland de gewoonte was. Daarin konden een twintigtal zilveren Dukatons op hun kant gezet plaats vinden. Thans zijn die gebruiken geheel verdwenen.

De oudelui hielden er niet van, om zich uit te kleeden voor zij naar bed gingen, een spreekwijze, die nog wel eens gebruikt wordt door menschen, die, bijzonder aan het lieve geld gehecht, niet veel houden van een ander ook een stuk van hunne overtollige kleederen te geven.

Over het algemeen werd dat spreekwoord ook door de oudjes toegepast bij het uithuwelijken hunner dochters. Zij hielden de pan bij den steel. De kinderen zouden den boel wel vinden, als de oudjes dood waren.

Dat het misschien bevorderlijk is voor de huwelijken uit liefde, wanneer een meisje geen geld mede krijgt, is zeer wel mogelijk; dat het de eensgezindheid bevordert, wanneer de jongelui van niet af beginnen moeten en door vlijt en gemeenschappelijk overleg vooruit moeten zien te komen, is zeker zéér waar, vooral wanneer een goed gedrag, ook zonder buitengewone bekwaamheden, en vlijt alleen reeds voldoende zijn om fortuin te maken; iets wat vroeger niet moeielijk viel. Wellicht was het dus minder uit gierigheid, maar meer om de kinderen gelukkig te maken, dat de ouders de beurs gesloten hielden.

Maar waren ze ook al zuinig, als het er op aankwam om klinkende munt mede te geven, voor de linnenkast echter werd er wel degelijk zorg gedragen. Ondergoed, voor langen tijd voldoende, dat moesten de jongelui hebben; ja zelfs was bij sommige daaronder steeds begrepen een doods-hemd, muts en laken, netjes met een zwart lint bij elkaâr geknoopt; misschien wel om hen te midden van hun geluk aan het einde daarvan te doen denken.

Voor de rest moest de jonkman tevreden zijn, wanneer hij een frissche gezonde maagd ten huwelijk kreeg, "die goed in eer bekend stond en goed in de kleêr zat."

Wij geven hierbij drie der voorwerpjes, die gewoonlijk aan de bras te vinden waren.

Het eerste, een zilveren reukballetje (bladz. 168), bestaat uit 8 laadjes, die evenveel soorten van welriekend poeder of gedroogde kruiden of wel in welriekend vocht gedoopte sponsjes bevatten. Deze zijn alleen onderaan met scharniertjes aan het overige verbonden, en sluiten om een achtkant busje of as, waarop een soort van dekseltje met knopje geschroefd zit, wat de acht partjes van den appel bijeen houdt. Schroeft men het een weinig los, zoo valt dus de appel open.

Het speldenkussen (bladz. 168) is een fluweelen kussentje, besloten in een hartvormig zilveren doosje, waarvan het deksel van een scharnier is voorzien.

Eindelijk het spiegeltje (bladz. 169) eveneens in den vorm van een hart. Aan beide zijden wordt het beveiligd door een opengewerkt zilveren doosje of net. Aan de voorzijde van den spiegel kan het bekleedsel als een deksel opengeslagen worden.

Alle de drie voorwerpjes zijn afgebeeld op hunne wezenlijke grootte. De beide laatsten kan men in het Museum van het Kon. Oudheidk. Genootschap vinden.

(*Wordt vervolgd*).

DE DIENSTBODEN IN VROEGERE TIJDEN.

Algemeen hoort men tegenwoordig geklaag over de vrouwelijke dienstboden. Brutaal en lui, lekker en licht, zijn de voornaamste eigenschappen, waarop het gros van de tegenwoordige dienstmeisjes (de goede niet te na gesproken) met volle recht aanspraak kunnen maken.

Onze oudjes zeggen: "'t Is je eigen schuld; jelui laat die menschen op uwe armenscholen te veel leeren; in onze tijden konden de meesten niet lezen; van haken, van knoopen en al dat moois hadden ze niet in 't minst eenig idée; thans denken ze dat ze evenveel weten als gij, en stellen zich dus met u geheel gelijk."

Wij daarentegen zeggen: "Wij moesten haar nog meer laten leeren, ja ze zóó ver kunnen brengen, tot ze begrepen, dat al haar weten nog niets beteekent, en alleen de inleiding is om met het eigenlijke leeren te beginnen."

Een ander weer zegt: "'t Is alleen de zucht naar opschik, die ze drijft." Wij antwoorden: "Lieve dames, hoevelen onder *u* zijn er, die *ook* haar hoogste geluk in het toilet stellen en voor niets anders ooren en oogen hebben?" En toch, gelooft mij, niet in het prachtige toilet ligt uwe bekoorlijkheid; een eenvoudige nette kleeding getuigt gewoonlijk meer van goeden smaak dan de meer kostbare.

Maar de dienstboden zien het, hoe mevrouw of haar dochter steeds den mond vol heeft over de mode en den opschik. Is het dan wel wonder, dat ook zij dat loffelijk voorbeeld volgen, en zoo dikwijls langs ongeoorloofde wegen zich de middelen zoeken te verschaffen, om zich ook op hare wijze op te schikken?

Nog is er een gebrek heerschend, waardoor de dienstbare stand ook al niet beter wordt. Het is het geven van valsche getuigen, gewoonlijk een uitvloeisel van medelijden of van vrees, dat de dienstboden het den nog overigen diensttijd al te lastig zullen maken.

Zoo onze vrouwen eene vereeniging oprichtten, b. v. onder den titel van "Vereeniging tot verbreiding der waarheid bij het geven van getuigen" (er bestaan toch reeds zoovele vereenigingen) en zich trouw aan de wetten daarvan hielden, de meiden zouden wel genoodzaakt worden beter op te passen, om den kost te kunnen verdienen. Veel meer is daarover nog te zeggen, maar voor dit maal kan het volstaan.

Alleen nog een enkel woord tot raadgeving aan de Heeren der schepping, aan de beschermers van hunne vrouwen. Strekt nooit uw beschermende hand al te lonkwaardig en in tegenspraak met hare wettige meesteresse uit over uwe dienstmaagd, bid ik u, o mannen. Heeft uwe vrouw soms ongelijk, zij zal het zelf weldra inzien en het in eene vlaag van drift begane onrecht vergoeden op eene wijze, zooals alleen de fijne tact van eene vrouw iets weet te plooien en goed te maken. Maar kiest gij partij voor uwe dienstmaagd tegenover uwe echtgenoote, zoo geeft ge uw eigen macht en de hare uit handen,

en ge zijt in dubbelen zin het kind van de rekening.

Ofschoon er ongetwijfeld vroeger beter huis te houden was met onze zoogenaamde gedienstige geesten, en hare trouw en gehechtheid niet zoo zeer tot de uitzonderingen behoorden als tegenwoordig, is het toch niet van van daag of gisteren, dat er over de lichtzinnigheid der dienstboden wordt geklaagd. Dit strekke u ten troost, arme huismoeders, voor wie de meiden een helleplaag geworden zijn.

Er bestaan een aantal plakkaten en keuren uit vorige eeuwen, waarin men daarvan de bewijzen kan vinden.

Het eenigste, wat men tegen die kwalen doen kan, is, de dienstboden die ons niet bevallen weg te zenden.

Vroeger ging dit niet zonder groote opofferingen van de zijde der huurders, maar langzamerhand zijn hunne rechten vermeerderd, zeker wel een bewijs dat men inzag, dat er ter verdediging van de huurders iets moest gedaan worden.

In Utrecht was men verplicht, zoo men zonder behoorlijke redenen (diefstal enz.) een bediende wegzond, hem of haar het loon van het halve jaar te betalen, doch in 1671 veranderde dit en men kon er af met hun het verdiende loon tot aan het einde van het *halve* vierdeljaars, of op het platte land van het geheele vierendeel voor te tellen.

In een keur van Amsterdam, uit 1663, wordt den huurders het recht gegeven de bedienden naar believen weg te zenden, mits hun het ingetreden halve vierdeljaar voluit te betalen.

In 1682 en 1758 ging men een stap verder. Zoodra men slechts wilde, kon men den dienstboden, die men niet langer in huis verkoos te houden, den dienst opzeggen, "mits deselve betalende hun loon tot den dag der opzeggingе toe, zonder meerder en zonder gehouden te zijn aan de dienstboden of anderen daarvan eenige redenen te geven, en zullen de dienstboden dadelijk moeten vertrekken."

Hoe op andere plaatsen bij weerspannigheid de justitie met de dienstbaren leefde, zien we uit de navolgende Publikatie voor de landen van Vianen en Ameiden, gedagteekend 3 Mei 1758.

De Gecommitteerde Raden van de Edele Grootmogende Heeren, Staten van Holland en Westvriesland, als hebbende de directie over het Domein van Vianen en Ameijden. allen degenen die dezen zullen zien of hooren lezen, salut: Doen te weten, alsoo het berigt werden, dat in de stede en lande van Vianen en Ameijden te meermalen gebeurt, dat wanneer Heeren, Meesters of Vrouwen hunne Dienstboden binnenstijds uit hunne dienst willen laten vertrekken, zoodanige Dienstboden als dan niet alleen bestaat zich daartegen te opposeren, maar ook op onhebbelijke wijsen tegen de Heeren, Meesters of Vrouwen zich komen te gedragen, met veel insolentie en onbescheidenheid vorderende dat daarvan rede zoude moeten gegeven worden."

"Zoo is het, dat Gecommitteerde Raden, boven hetgene dienaangaande in het vijftiende Artikel van de tweede rubrique der Statuten van Vianen en Ameijden is geordonneerd, hetselve hebben geampliëerd en dienstvolgende gestatueerd, zoo als dezelve statueeren mits deze: Dat het allen Heeren, Meesters en Vrouwen zal vrijstaan, hunne Dienstboden niet alleen op de ordinaire en gebruikelijke tijden, maar ook binnen tijds de huur op te zeggen en aanstonds te doen vertrekken, mits gereedelijke aan dezelve betalende hun loon tot den dag van de opzeggingе en vertrek toe, en verder niet, zonder gehouden te zijn daarvan eenige redenen aan de Dienstboden of anderen, die zich daarmede zouden pogen te moeijen, te moeten geven."

"En zullen de Dienstboden gehouden zijn, zonder daartegen eenig geraas of getier te maken, of straatgerucht te veroorzaken, aanstonds te vertrekken, en hun goed en gereedschap mede te nemen, hetgeen ook de Heeren, Meesters of Vrouwen zullen gehouden zijn hunlieden te laten volgen."

"En ingeval zoodanige Dienstboden zich daartegen onwillig of kwaadaardig zouden mogen aanstellen, zullen de Heeren, Meesters of Vrouwen vermogen zoodanige Dienstboden door een' van 's Heeren dienaars ten huize te doen uitleiden, zullende ook zoodanige wrevelige en weerspannige Dienstbo-

den verder, naar gelegenheid van zaken, deswegens werden gecorrigeerd en gestraft. En werden ook 's Heeren dienaars bij dezen gekwalificeerd en gelast, om zoodanige uitzettingen en uitleidingen, ten verzoeken van Heeren, Meesters of Vrouwen, te doen, zonder na eenige reden daarvan te vragen, of zich daarmede te bemoeijen, waarvoor deselve 's Heeren dienaars zullen genieten ééns de somma van tien stuivers, te betalen bij de Heeren, Meesters of Vrouwen, die zulks zullen komen requireren."

ZILVEREN BRUIDSKOFFERTJE.

(Zie bladz. 170.)

Het hier afgebeelde bruidskoffertje uit het laatst der 17e eeuw is hoog 11, diep 8½ en breed 14 N. duim.

Op de voorzijde twee liefdegoodjes, schijnende ongenoegen te hebben, iets wat in een huwelijk ook al eens voorkomt. Zoo als het echter bij deze twee schijnt toe te gaan, die aan het uitdeelen van klappen zijn, zoo is het wat al te erg.

Op de linkerzijde is een Cupido door een pijl getroffen, met omgekeerde fakkel, — op de rechter een ander, zittende op een bundel pijlen, de boog in de eene, een pijl in de andere hand. Aan de achterzijde twee gelieven, een herder en eene herderin. Op het deksel is tweemalen hetzelfde familiejewapen gegraveerd.

DE WIJDVERMAARDE ROMAN VAN DE VIER HEEMSKINDEREN.

(Vervolg van bladz. 142).

DE GEWONNEN KROON.

De Edelen konden nu onverrichter zake teruggaan; zij reden dus weder naar huis, doch met minder spoed, dan ze gekomen waren en alles behalve op hun gemak, niet wetende, hoe zij zich bij Karel zouden verontschuldigen en wat ze zouden vertellen over den dood van den schildknaap Fouken.

"Nu," zei Roelant, "zijt maar gerust, ik zal de schuld dan wel op mij nemen."

Het eerste woord van Karel was: "brengt gij mij Beyaert mede?"

"Neen, Heer Koning," antwoordde Roelant, min of meer verlegen.

"En wat daar op het paard ligt, is dat de pelgrim, die op het ros wegreed?" zei Karel, het lijk van Fouken ziende.

"Neen, Heer Koning, het is Fouken."

Op 's Konings vraag: "Wie heeft den knaap gedood?" antwoordde Roelant: "*Ik*, maar hoor eerst, voor gij u toornig maakt, hoe zich de zaak heeft toegedragen. Wij hadden het ros in het gezigt; daar vloog de schildknaap, die zich verdienstelijk wilde maken, ons allen vooruit, trachtte het paard te grijpen en trok zijn zwaard. Het ros zulks ziende werd als dol en razend en verdween tusschen de boschaadjes. Ik was mij zelf niet meester van toorn en maakte mij zóó kwaad, dat ik Fouken doodsloeg."

"Gij hadt gelijk ook, Roelant," zei Karel, "hij had niet voor u uit mogen gaan."

Daarop verzocht Roelant, dat de knechten, door wier schuld Beyaert was ontloopen, afgerost mochten worden.

Onder die bedrijven begon de oude Madelgijs zijne streken voort te zetten. "Och, mijn arme gezel zal zeker wel dood van het ros zijn gevallen! Wat moet ik nu beginnen! Vaarwel, vaarwel, mijn trouwe gezel. Voor uwe rust wil ik over zee gaan en bidden voor uwe ziel," zoo klaagde hij, onder de treffendste gebaren van rouw en verdriet.

"Nu vriend, vriend," sprak de Koning, "wees toch wat bedaard; ik zal je wel in een klooster plaatsen, waar je altijd je brood zult hebben, en zoo het blijken zal dat je gezel dood is, wil ik dagelijks een mis voor hem laten lezen."

De drie gebroeders zaten nog steeds in de gevangenis, maar op een goeden dag werden hun handen en oogen gebonden en liet de Koning hen voor zich en zijne vergaderde baronnen brengen, meenende dat het thans hoog tijd was, om den dood van zijn zoon te wreken.

Hij wilde hun eenvoudig doen hangen. Daartegen verzette zich Bisschop Tulpijn ten sterkste, en hij raadde het den Koning, ook in diens eigen belang af. Het eene woord haalde het andere, zoodat de Koning ten laatste uitriep: "Gij verzet u tegen mij? nu, wij zullen zien, wie *mij* verlaten en *u* helpen zullen!" Nagenoeg al de ridders schaarden zich aan de zijde des Bisschops, en bijna zou Karel toegegeven en de zoen aanvaard hebben, zoo niet Heer Fouke van Parijs hem hadde ingeblazen, dat men zulks aan vrees zou toeschrijven, 't geen dien Heer leelijk bekwam, daar ridder Ogier hem een vuistslag gaf, dat hij aan 's Konings voeten als dood neerviel. Meteen werden de broeders van hunne banden bevrijd, tot diepe spijt van den onmagtigen ouden vorst, die uitriep, terwijl hem de tranen langs zijn baard vloeiden: "Zoo is er dan in 't Frankenland geen Koning meer!"

De Bisschop, hierdoor geroerd, liet de broeders weder binden en bracht ze weer voor den Koning, hem vrijheid gevende met hen te doen naar believen.

Van alle zijden geraden voorloopig nog geen vonnis te vellen, gaf Karel toe en liet ze weder naar de gevangenis terugvoeren.

In plaats van naar het klooster te gaan, was Madelgijs na eenigen tijd weder in de stad gekomen, om zijne neven te verlossen.

Als hofmeester vermomd kwam hij in 's Konings burgt; hij ging dadelijk naar de gevangenis, en trad bij den portier binnen, wien hij in naam des Konings 6 pinten wijn bracht, tot belooning voor zijne zorg in 't bewaken der drie schuldigen. "Maar," zeide hij, "ik wil met u drinken en vroolijk zijn, daarom heb ik 12 pinten meegebracht." De drinkgrage portier bemerkte niet, dat de andere slaapkruid in zijn beker wierp, dronk dus met graagte en dommelde weldra in. Spoedig wisselde Madelgijs met den portier van gedaante en kleeding, nam diens sleutelbos en stond weldra voor zijne neefjes, die niet anders dachten, dan gehaald te worden om de groote reis te gaan maken. Ze begonnen, terwijl Madelgijs hunne ketenen los maakte, te schreien van verdriet, dat echter spoedig in pleizier veranderde, toen Madelgijs hun toevoegde: "zijt maar gerust, ik ben je oom en ik zal je wel uit den nood helpen."

Op het gestommel kwam een achttal wachten aanvliegen, maar even spoedig had de toovenaar aan drie van die knechten de gedaante

van zijn neven en den laatsten die der knechten gegeven, en begon zelf zoo hard mogelijk te roepen: "helpt, helpt, de ridders willen ontvluchten!" maar tevens kwam het viertal door de verwarring buiten. Toen echter gaf de guit een bewijs van zijn eerlijken aard, door aan de jonge lieden te bevelen om te blijven staan, tot hij van den Koning verlof zou bekomen hebben hen mede te nemen. En voort ging hij naar Karels kamer.

De Koning lag op zijn bed, half wakend, half droomend, zoodat hij, toen Madelgijs hem mededeelde dat hij zijne neven verlost had, en dat hij nu verzocht om ze naar Montalbaen te mogen geleiden, antwoordde: "ga je gang maar, doe met hen wat je wilt." Zonder meer af te wachten, spoedde het viertal zich naar hun kasteel, waar Reynout ze natuurlijk met zeer groote blijdschap ontving en met hen veilig en wel voortleefde.

Toen Karel wakker werd, stond hem de verschijning wel voor oogen, maar toch, hij wist niet recht of hij gedroomd had, dan of het waarheid geweest was. Om tot zekerheid te komen, ging hij naar de gevangenis en zag zijn vrees maar al te zeer bewaarheid, vindende de drie arme soldaten in plaats der broeders op het stroo liggen. Wat te doen? — helaas! 't was te laat.

Terwijl de Koning met Roelant en andere Heeren stond te redeneeren over den slimmen gauwdief, kwam er alweer een tijding, die hem juist niet aangenaam was. Het was een verzoek van Koning Asises van Keulen, om hem ten spoedigste te hulp te willen komen. De Heidenen hadden hem zóó ingesloten, dat, zonder een krachtigen bijstand, hij weldra de stad zou moeten overgeven.

Het was een kolfje naar Roelant's hand, toen Karel hem vroeg of *hij* het beleid van den tocht op zich wilde nemen. Hij kreeg 50000 man onder zijne bevelen, waarbij zich nog verschillende ridders met hunne benden voegden. Bij Keulen troffen zij de Heidenen, die zij na lange bloedige gevechten geheel verwonnen, daartoe de ongeloofelijkste proeven van dapperheid afleggende. Na een verblijf van 40 dagen te Keulen bij den verblijden Koning, trokken ze weer naar huis. Karel nam een der ridders ter zijde, vroeg hem, wat Koning Asises gezegd had, en ook hoe Roelant zich gehouden had, waarop de andere antwoordde, dat Roelant zich zóó had gedragen, dat het zeker was, hij zou de geheele wereld overwinnen, zoo hij slechts een hem waardig paard hadde.

Wat Karel ook bedacht, hij wist maar niet, hoe hij een paard, Roelant waardig, zou vinden. Eindelijk kreeg hij een raad, waardoor hij een best paard hoopte te zullen krijgen. Hij moest namelijk een soort van harddraverij laten houden, en daartoe als prijs zijn kroon op een staak zetten. Hij kon immers de kroon van den winner terugkoopen, en tevens het paard leeren kennen en verkrijgen, wat zoo boven de anderen zou uitblinken? Gaf hij dan dat ros aan Roelant, zoo kon hij gerust nog eens een kans tegen Reynout wagen.

Die raad beviel en werd opgevolgd.

Reinout, door een verspieder van dat plan onderricht, nam zich voor zelf meê te doen, want hij was verzekerd dat Beyaert den prijs zou winnen. Ook zijn oom was van dezelfde meening, maar gaf hem toch in bedenking zijn broers en genoeg volk mede te nemen.

Er was geen tijd te verliezen; dus spoedig was alles op de been, te paard en op weg naar Parijs. Te Orleans gekomen, namen zij de beste herberg, verfrischten zich wat en aten en dronken dat het een pleizier was. Na den eten ging Madelgijs met Reynout naar een tuin, waar de eerste eenige kruiden plukte, die fijn stampte en er zijn neef mede besmeerde, die op eens een jongeling van vijftien jaren scheen te zijn. Ook Beyaert kreeg zijn beurt en was in een oogenblik van een pikzwart in een sneeuwwit ros veranderd. Hartelijk lachten de broeders om die grap.

Maar, zij waren te Orleans gezien door een verspieder, die dadelijk naar den Koning rende en hem hun verblijf aldaar boodschapte. Karel wilde het niet gelooven, maar toen de verklikker verklaarde hen met eigen oogen gezien te hebben, werden toch 400 man onder aanvoering van Fouke van Morlioen afge-

zonden, om hen te vangen of te dooden.

Op korten afstand van Parijs bleef Reynouts volk onder Adelaert achter, met bevel ter hulp te snellen, zoodra Reynout den hoorn mogt steken. — Hij zelf ging met Madelgijs verder, die hem de les gaf, zich te houden of hij geen Fransch kende. Daar zag Fouke hen aankomen, greep zijn lans en vloog op hen aan. Vreemd stond hij te kijken, toen hij een zoo jong ventje op dat groote paard ontwaarde. Ware 't paard niet wit geweest, hij zou er op gezworen hebben, dat het Beyaert was. Maar thans — en daarbij dat groote kind, dat niet te verstaan was! — "Neen, de Duivel mag u verstaan," zeide hij, "loop naar den drommel!"

Een tweede ridder Dunay ging het eveneens, maar deze was zoo verstandig, om Madelgijs nog eens extra te ondervragen, die natuurlijk gauw een sprookje wist te bedenken. Het gevolg was, dat de Heeren met hun legertje weder naar huis terugtrokken, overtuigd dat Reynout het niet zou wagen binnen 's Konings bereik te komen, schoon zij toch den Koning aanraadden bij elke poort een wacht van dertig man te plaatsen, en tevens de poorten te sluiten; zoodat, toen de toovenaar en zijn gezel daar vóórkwamen, zij buiten moesten blijven. "Wat is dat," riep Madelgijs, "worden hier de poorten gesloten? Denkt de Koning dat hij al de goede paarden binnen de stad heeft? Neen, neen, hier hebben wij er een, beter dan al de anderen te zamen."

Daar stond een knecht bij, die Reynout herkende, en volhield dat Reynout door Madelgijs betooverd was. Beyaert beloonde hem met een tik op zijn borst, zoo dat de vent dood viel. "Wel ja," riep er een van binnen, "waarom liegt die kerel ook zoo, Beyaert was zwart, en dit paard is wit!" Zij konden binnenrijden, zochten een herberg op en legden zich ter ruste; doch midden in den nacht sprong Madelgijs op, ging naar den stal en maakte daar weer eenige tooverijtjes, zoodat Beyaert er uitzag als een lamme en magere knol, zóó ongelukkig, dat toen zij den volgenden dag op de renplaats kwamen, zij ten spot van elk strekten, ja, men hun den raad gaf een ezel te nemen in plaats van zulk een ongelukkig ros. Madelgijs dacht: "praat maar toe," en eventjes iets aan Beyaerts rechterpoot gegoocheld hebbende, was het beest weder in zijn volle kracht gekomen. Daarop liet Madelgijs zijn neef aan zijn lot over, zeggende: zorg nu maar, dat ge slim zijt. Veel voorspoed en zegen! ik wacht u aan den overkant van de Seine."

Inmiddels was men met het rijden om de kroon reeds begonnen en waren de anderen al een mooi eindje op weg, zoodat Reynout zijn paard eens flink aansprak met een: "kom Beyaert, laat gij 't een ander u afwinnen, dat zou schande wezen!" Daarop ging het beest, in zijn eergevoel geprikkeld, aan het vliegen, zóó hard, dat Karel *dat* paard reeds aan Roelant beloofde; 't geleek in zijn oog geheel op Beyaert, behalve in de kleur.

Zulk rijden kon niemand volgen; dus Reinout nam de kroon van den staak, en reed er mede door de Seine naar den overkant.

Dat was in 't geheel niet naar Karels zin, en hij draafde langs de rivier, schreeuwende: "Vriend, geef mij die kroon weer, vierdubbel zal ik ze u betalen; ik wil ook uw paard koopen; zeg maar, wat ge er voor hebben wilt." Maar de andere antwoordde: "Dat is *mijn* paard. En *ik* ben uw neef Reinout; *ik* heb uw kroon gewonnen en zal het goud er van aan mijn dienaars geven." Toen begon de Koning een toon lager te zingen en te smeeken:

"Neef Reynout, ik bid je, geef mij mijn kroon weder."

"Neen, Heer Koning, ik doe het niet; mijn is de kroon, ik zal de steenen er uit laten zetten op Montalbaen, dat ieder ze zien kan. Ge wildet paardenkooper worden, geen *koopman* moet die kroon dragen."

Daar kwam Madelgijs aangereden. "Hebt ge de kroon?" "Ja Goddank," antwoordde Reijnout. Toen de Koning *hem* zag, gaf hij verdere pogingen op. "*Hij* zou ons altemaal door zijne tooverijen in de Seine doen verdrinken!" riep hij en kreeg tot antwoord: "Gij hebt groot gelijk, Heer Koning."

Hierop reden zij voort en zochten hun geleide weder op, waarmede zij recht in hun tuin naar Montalbaen terugtrokken.

HET VERRAAD.

Koning Karel zat geducht in 't naauw, nu hij zijn kroon kwijt was; 't was bijna pinksteren, en dan diende hij een kroon te hebben; dus hij moest een nieuwe laten maken.

Hij zag wel in, dat er door kracht aan Reynout niet veel te doen was, en meende dus hem te zullen uitleveren. — "Ik zal het doen zonder gevaar voor u zelven. Maar vóór alles verraad mij niet, en hebt gij ze, houd ze dan goed; anders ben ik zeker, dat ze mij dooden zouden." Zoo sprak de verrader. Karel meende al zoo zeker van zijn zaak te zijn, dat, toen ná Ywein ook de andere Heeren wilden vertrekken, hij hun toevoegde: "Neen, vertrekt niet naar huis, maar gaat

(Zie bladz. 176.)

den weg van list en verraad te moeten inslaan. Hij noodigde daarom al zijn vrienden en verwanten bij zich, en ook Koning Ywein, Reynout's schoonvader, liet hij ontbieden. Na den maaltijd nam hij Ywein met zich in een duister gewelf en wist hem door belofte van goud, zooveel als vier paarden dragen konden, te bewegen, de vier broeders aan allen naar Vaucoloen, om Reynout en zijne broeders af te wachten, die geheel ongewapend mij zullen overgeleverd worden. Ywein heeft hen voor 20000 kroonen verkocht. Ziet gij ze dus, vangt hen." Onder bevel van Fouke reisden de ridders dus af naar Vaucoloen.

Om zijn plan uit te voeren toog Koning Ywein naar Montalbaen, maar de broeders waren juist ter jacht gereden om wildvoorraad op te doen, wat hun dien dag buitengewoon wel gelukte. Onder 't naar huis rijden, zagen zij een vreemd teeken aan de lucht, waardoor Reynout in treurige stemming geraakte; ook schrokken zij niet weinig, toen ze op Montalbaen's muren een groote menigte volks gewaar werden. Hunne bekommering verdween echter spoedig, daar hun een ridder kwam zeggen, dat Reynout's schoonvader op het kasteel aangekomen was.

De Koning hem tegemoet komende, verraste Reynout dadelijk met de tijding dat Karel zich met hem verzoenen wilde. Reynout was dol gelukkig. "Maar wat moet ik dan doen?" vroeg hij. "Gij zult hem in wollen kleederen en barrevoets te Vaucoloen smeeken, en daarmede is de zoen getroffen," antwoordde de verrader.

Daarop wilde Reynout hem kussen van blijdschap, maar *dat* kon de valschaard toch niet dulden.

"Ik ga met mijne broeders naar Vaucoloen en neem drie honderd man mede, ingeval van verraad," was Reynouts gedachte, maar de andere verzekerde hem, dat noch hij noch zijn broeders wapenen medenemen, noch op paarden, maar op muilezels voor Karel mochten komen.

"Nu, ik zal met vrouw en broeders er over praten," zei de Ridder. Zijne vrouw beviel dat plan in het geheel niet; zij vreesde voor verraad. "Stel dan ten minste aan Vader voor, dat hij met al zijne ridders u gewapend vergezelle, en wil hij dat niet, wees dan verzekerd, dat er onraad broeit," zei de bezorgde echtgenoote.

Ywein had werkelijk geen lust om mede te gaan, om de gevolgen van zijn verraad te aanschouwen; hij maakte zich er dus af, met te zeggen dat Karel alleen de vier broeders zonder gezelschap wilde ontvangen. "Maar ga toch gerust! De Keizer *wil* verzoening en ik zal in dien tijd voor alles zorgen en uw kasteel bewaren," zei hij.

En of Reynouts vrouw zich ook beangst maakte en van verraad sprak, er werd besloten dat de broeders gaan zouden.

Zij vertrokken, maar niet zonder wapenen. Ritsaert had op verzoek van zijne schoonzuster vier zwaarden onder zijn mantel gepakt. Het eene oogenblik in vrees, het andere weder welgemoed, reden zij op hunne muilezels, tot zij in de buurt van Vaucoloen kwamen.

Daar bespeurden zij de standaard van Fouke. "Nu is 't gedaan met ons, wij zijn verraden! Laat ons vluchten!" riepen zij elkaar toe. Maar 't was te laat: Fouke had hen ook gezien, reed met gevelde lans op Reynout toe onder 't geroep van: "geef u gevangen, gij zijt verraden en hebt uw ros Beyaert niet medegenomen! Thans zal ik u binden, en de Koning zal u doen hangen."

Nu was het tijd voor Ritsaert om met de zwaarden voor den dag te komen. Toen Reynout zijn zwaard Florenberg [1] zag, werd hij weer vroolijk. Hij sloeg Fouke daarmede zóó geducht, dat hij zijn hoofd in tweëen kloofde. Op het ros van den verslagene te springen, was het werk van een oogenblik. Ook zijne broeders hadden weldra langs denzelfden weg hunne muilezels voor paarden geruild. Zij vochten van den ochtend tot na den middag, zonder eenige wond van belang ontvangen en toch altijd nog zonder eene wapenrusting tot bescherming te hebben. Toen begrepen ze, dat ze die van de gedoode krijgers wel konden gebruiken, en Reynout, door zijn broers beschut, was afgeklommen om zich in 't ijzer te steken, toen zij weder met alle woede werden aangevallen en Ritsaert gevangen geraakte. Onder geleide van vier en twintig ridders voerde men hem op het paard gebonden weg; maar nauwelijks werd hij door Reynout gemist, of deze vloog als een dolle op het geleide los, sloeg alles dood wat hem voorkwam en verloste zijn broeder, dien hij beknorde zich te hebben laten nemen, schoon de bloed het waarlijk toch niet kon helpen. Wat kon hij doen, toen zij hem zijn paard doodstaken en hem bij het vallen zijn zwaard ontnamen? Inmiddels ging de strijd voort, en moeilijk is het te zeggen hoeveel hoof-

[1] Ook een goed zwaard had destijds groote vermaardheid; van daar dat ook de zwaarden namen droegen.

den Reynout dien dag wel kloofde. Het paard, dat hij zich toegeeigend had, werd hem door den graaf Calon gedood, maar de graaf kreeg een slag die hem van zijn paard deed tuimelen, dat door Reynout dadelijk in gebruik werd genomen.

Writsaert kon het ten laatste niet langer uithouden; hij viel in onmacht, en ook den anderen was het niet meer mogelijk weerstand te bieden aan de overmacht. Daarom nam Reynout zijn broeder, dien zij voor dood hielden, in den arm en droeg hem op een rots, waar de beide anderen hem volgden. Hier waren zij voor 't oogenblik veilig, daar alleen een smal pad naar boven leidde, en zij zich dus, zoolang ze nog met steenen konden werpen, als bewaard konden rekenen. Beneden zag men, dat er niet veel aan te doen was.

Graaf Ogier, een van Haymijns neven, was ook met de anderen opgetrokken. Gaarne zou hij zijne neven geholpen hebben, want hij had werkelijk medelijden met hen, maar hij durfde het niet om den Koning. Niet vóór hen kunnende vechten, wilde hij het echter ook niet tegen hen doen. Hij was dus voor de non interventie.

Zijne vrienden noemden hem daarom een verrader, maar hij verdedigde zich met te zeggen, dat hij toch zijne magen niet aan beulshanden kon overleveren. Vervolgens bood hij aan bij hen te gaan, om te vragen, of zij zich wilden overgeven.

Die vriendschapsdienst was hem trouwens bijna slecht bekomen, daar Reynout groote lust gevoelde ook hem met steenen te begroeten, en niets met den bloedverwant, die hen in nood in den steek liet, wilde te doen hebben.

De ontvangst beneden was ook al even aangenaam, en 't was alleen het ontzag voor Koning Karel, waardoor Ogier weerhouden werd om zich met zijn zwaard te wreken.

Hij trok met zijn volk achteruit, en liet de belegering van de rots aan de verdere benden over, belovende echter, dat zoo er hulp mocht komen opdagen, hij dáártegen op zou trekken.

Op Montalbaen bevond zich een klerk, die Reynout zeer lief had. 't Was een wijs sterrekundige, zoodat hij in de sterren las, hoe zijn meester gevaar liep. Hij vloog naar binnen, juist toen Madelgijs druk bezig was den kok te bevelen, wat er dien avond kostelijks opgedischt moest worden, om de terugkomst der Heeren te vieren. Maar de klerk viel hem in de rede met een: "Helaas, ze *komen* niet thuis, en ze komen *nooit* meer te huis, zoo ze niet spoedig ontzet worden." Madelgijs schrok daarover zóó, dat hij zich met een mes van kant zou gemaakt hebben, zoo de andere zijn hand niet tegengehouden hadde. "Help hen liever zoo spoedig gij kunt. Neem Beyaert en zooveel volk mede als er bijeen te krijgen is; daar doet gij beter aan!" zei de klerk.

Dat begreep Madelgijs toen ook; hij bracht volk bijeen, en ging naar den stal om Beyaert te zadelen. Maar het ros duldde zulks niet, voor hem verteld was waarom zijn hulp ingeroepen werd. Toen werd het gedwee en knielde om zich het zadel op te laten leggen. Daarna togen de 1500 man in alle stilte (om Ywein niet wakker te maken) op weg, tot ontzet van de vier helden.

(*Wordt vervolgd.*)

COMMUNISTEN IN VROEGEREN TIJD.

Toen de sekte der kwakers, in Engeland ontstaan, hare leeraars verder de wereld inzond, werden deze bijna overal als krankzinnigen beschouwd en ongedeerd weêr naar huis gezonden. Ook hier te lande leefde men zoo met hen.

In Zeeland waren er twee aangekomen, die 't daar nog al lastig maakten; zij kwamen bij de bediening van het avondmaal in de kerk, riepen uit dat de predikant leugens vertelde, *zij* hadden den onfeilbaren geest, men moest naar *hen* hooren, *zij* hadden ook iets te zeggen enz. De een wilde den preekstoel opklauteren, en ofschoon de Diakenen hen de kerk uitzetten, drongen zij er weer in, tot dat eindelijk de dienaren der Justitie hen oppakten en in een schip borgen, dat hen weêr naar Engeland terugbracht.

Te Rotterdam begon in 1657 de nieuwe

leer bij sommige burgers, "swack van herssenen" ingang te vinden. Zij maakten vele zotte kluchten, en daar die liefhebbers, nagenoeg allen luiaards en bij gevolg arm waren, hadden zij gaarne de meer gegoede burgers uit de wereld geholpen, aan wie zij dan ook den raad gaven "deze wereld te verlaten en al hun goedje aan die niets hadden mede te deelen." Waarop geantwoord werd: "'t Zou u heel mooi staan, zoo te spreken, wanneer gij *zelf* iets bezat, maar wij konnen u leere niet verstaen, aangesien gy luyden segt dat men de weereld moet verlaten, en ghy wilt dat *u* de goederen sullen medegedeelt worden." Zij begonnen bijeenkomsten te houden, tot groot genoegen van 't grauw. Hun leerstelling: "Alle goederen behooren gemeen te zijn", was voor 't gemeen zeer aanlokkend. Gaarne zouden ze ook met het plunderen aangevangen hebben, ware 't niet dat de overheid de voorzichtigheid gehad hadde, om, toen ze op straat rumoer begonnen te maken, er een zeven- of achttal in het dolhuis te zetten. Dáár was het de geschikte plaats om hunne geschokte zinnen weêr in orde te helpen, zoodat ze na eenige weken wel zoo wijs geworden waren, dat ze met een ladder over den muur klommen en zich zoo wegmaakten, zonder dat er veel werk van gemaakt werd hen terug te krijgen.

METSELAARS WERKLOON IN 1671, TE HAARLEM.

Voor de kennis van den toestand des maatschappelijken levens in "den ouden tijd," is het zeker niet onbelangrijk de dagloonen te weten, die door den ambachtsman in verschillende tijdperken werden verdiend. Als eene bijdrage daartoe deelen wij eenige posten mede uit rekeningen van het jaar 1671, die aan het archief der stad Haarlem zijn ontleend. Er werd in dat jaar in eene der Vermaanhuizen of kerken der Doopsgezinde Gemeenten een scheidsmuur opgetrokken, die het gebouw in twee deelen splitste, om op deze wijze aan de Gemeente, die wegens verschil van denkwijze zich in twee deelen had gescheiden, gelegenheid te geven, om, zonder elkander te hinderen, de godsdienstige bijeenkomsten te houden.

In eene van deze rekeningen, ingeleverd door Pyeter van Varel, vinden wij de volgende posten:

27 Aug.	113500 stynnen verwerckt, het duysent 2 gl. . .	ƒ 227.
	An delven 12 dycken tonnen.	37.16.
	Yan 4 dage myn [min een] scoft daechs 17	3. 3.12
	Op syn eige byer daechs 3. .	11. 4
	3000 styn gekro[je]n belopt .	15. .
4 Sept.	Kalck gekrojen beloept.	1.14.
	Yan ses dage en half scoft daechs 17.	5. 4. 2
	En opperman 5 dage anderhalf scoft daechs 17	4.11. 7
	Pyeter van Varel ½ dagh daechs 27.	13. 8
	Sander ½ dagh daechs 25. .	12. 8
	Mant ½ daechs 25.	12. 8
	Wyllem ½ dagh daechs 25 . .	12. 8
	Tunnes ½ dagh daechs 25 . . .	12. 8
	Engel ½ dagh daechs 25. . . .	12. 8
	Govert en dagh daechs 21. . .	1. 1.
	en opperman ½ dagh daechs 17.	8. 8
	„ dito ½ dagh daechs 17.	8. 8
	Freryck ½ dagh daechs 19 . .	9. 8
11 Sept.	En knecht 2 dage daechs 21.	2. 2.
	En knecht en dagh daechs 25 enz.	1. 5.
	Op haer eige byer daechs 3 st.	4. 1.

Het blijkt hieruit, dat de loonen der metselaars, in verhouding tot de toenmalige waarde van het geld, zeker hooger waren, dan tegenwoordig. Er schijnt ook een verschil van loon bestaan te hebben, waarschijnlijk naar gelang van de meerdere bekwaamheid of vaardigheid; een enkele knecht verdient 17, een ander 19, een derde 21, de meesten verdienen 25 stuivers daags, Pyeter van Varel zelf 27 stuivers. Daarbij komt voor ieder drie stuivers biergeld, dat den patroon in rekening wordt gebracht. Tot in onzen leeftijd (voor ruim dertig jaren) was het nog te Haarlem het gebruik, dat de opperman des namiddags eene zekere

hoeveelheid bier van den winkel haalde, die voor iederen knecht was vastgesteld. Omstreeks dien tijd is men er toe overgegaan, om in plaats van het bier ieder knecht daarvoor een dubbeltje of tien cents toe te kennen.

Uit de overige rekeningen, die op hetzelfde werk betrekking hebben, zijn misschien de volgende opgaven ter vergelijking met tegenwoordige prijzen niet onbelangrijk.

De muur werd opgetrokken van "lijtse" steenen, waarvan de duizend berekend werden tegen 4 gulden tien stuivers. Een "hoet kalck" kostte zes gulden 15 stuivers. Er werd betaald "voor voere" van steen tien stuivers per duizend stuks, voor "een schuit sant" 38 stuivers, voor het maken van zes "ankers ider met 2 schootels weegen 78 ℔ tot 2 stuyver ℔ ..... ƒ 9.15.
en noch gemaekt 9 anckers wegen
124 ℔ tot 2½ stuyver ℔ komt. . . „ 15.10.

ƒ 25. 5.

Nog wordt op dezelfde rekeningen een post gevonden luidende: "52 sack kalck gebeit, 1 st. de sack ƒ 2.12." Deskundigen weten licht te zeggen, wat met dat "gebeit" wordt bedoeld.

Sara Honnore, weduwe van Barent Feyt, leverde eene rekening in van dezen inhoud: "Uyt last van Isaeck Janse in den block een glaes verloet [verlood] groet 8 voet, 2 stuyv. de voet..... ƒ .16.
„ 2.15.12

ƒ 3.11.12

VAN "OVER HET IJ."

DOOR

J. HONIG Jz. Jr.

I.

Onder alles wat aan wisseling of verandering onderworpen is, wel niets zoozeer als onze kleeding.

Menig huisvader, met tal van dochters gezegend, zal, onder alle de rekeningen die met den aanvang van elk jaar zich niet laten wachten, zeker die van de modiste wel het eerst en misschien wel met een zucht opnemen. Hoe groot liefhebber hij wezen mag van lectuur en ze aanmoedigt in den huisselijken kring, toch zal iederen keer als de modejournalen of "damestijdschriften" bezorgd worden, eenige schrik hem vervullen, want hij mag er telkens weder eene bijdrage in verwachten, om de gevreesde nota's te doen verhoogen. Hoe angstig luistert hij, als die bladen aan tafel den rondgang doen, wat de lieve mondjes, — o zulke aardige recensenten op dat punt! — er over in discussie brengen; en hoe conservatief de oude heer anders ook wezen mag, tien tegen een, dat hij in dit debat zich aan de zijde der oppositie schaart, altijd

nmers als men de moeite neemt om zijn oordeel over de kwestie te vragen en hij iets in Binnenlandsche Zaken te zeggen heeft.

"Die goede oude tijd!" zal hij fluisteren, als zoovelen in den lande het geloovende dat toen alles beter was dan thans, en dat men in die gulde dagen, om bij het chapiter te blijven, van al die wisselingen in kapsel en kleedij niet zooveel last had of verandering zag als heden ten dage. Hij zal met goed vertrouwen de traditie aannemen, dat men toen jaren lang denzelfden zondagstooi behield, ja, dat het kleed, bij gelegenheid van het huwelijk gedragen, op het zilveren feest van den echt mede zijn jubilé vierde. Die goede oude tijd, toen in alles meer stabiliteit heerschte, zelfs tot de kleeding toe! Och! of reeds Vader Vondel dat niet in zijne dagen gelogenstraft had, toen hij zong van:

"een nieuwe snof met elcke nieuwe mane."

of niet reeds Huyghens in zijn "Kostelick Mal" den deftigen Heere Cats had toegeroepen:

"Maer Holland, oude roem van slechte deftigheijt,)
Waer halen wij een schild voor uw gerechtigheyt)
In 't smettelick behael van d'overzeesche prachten.")

of vraagt:

"Waer sal men 't vonnis strijcken
Van 't overdadigh nieuw —"

om aan het einde dier boertige ontboezeming, doch die de hand legt op eene der kwalen des tijds, te zeggen:

De schuld hoort allen toe en 't ongelijck aen geen. —

Men ziet het, in hunnen tijd heerschte de mode reeds alvermogend. Zij was als

"een volle vloed van opgejaegde baeren"

die ieder in zijne wieling medesleepte en menigeen van den koers bragt.

Nog oudere mannen van de pen klaagden er reeds over. Immers een van hen schreef: Italië gaf ons de letteren en de wetenschap, Spanje de wapenen, Duitschland bekers en messen, maar Frankrijk schonk ons processen en de mode. En 't was daarom dat men den franschman wel eens afbeeldde, met een pak laken onder den arm en een schaar in de hand, en naar aanleiding daarvan zong van Paffenrode:

Ik heb hem stof en scheer gegeven
Daer magh hij naer sijn sin mee leven,
Want eer hij half was afgedaen
Quam weer een ander mode aen.

Ja, dat Frankrijk was altijd de toongever waar het de mode gold, en die eer heeft het de eeuwen door weten te handhaven. Hooren wij maar de klagt van Huyghens in zijn "Oogentroost."

Soo deftig is de mode; en hoe sal 't morgen sijn?
De duyvel en sijn Moer studeren op een schijn.
Van nieuw bevalligheit, daer sal wat soets uitbroeijen,)
Wat nieuws om man en vrouw heel avrechts te vermoeijen;)
En, of ons duyvelen niet langer wisten hoe
De heele Fransche Hell die stadigh op en toe
Nieuw ydelheden braeckt, sal by den andren schraepen,)
Daer onse blinden sich bevalligh aen vergaepen:
Wegh met den ouden trant; daer komt een andre swier,)
Versleten te Parijs en van de nieuwste hier.

En in zijne "Sneldichten" laat hij den kleêrmaker uitroepen:

Danck hebb' de Fransche locht, die my de bors kan stijven,)
En maekt de jonghste Mood' in veerthien dagen oud:)
'k Wouw liever te Parijs een jaer aen 't ambacht blijven)
Als veertigh jaer aeneen met Israel in 't woudt.

en "den oud kleêrkooper:"

Oud kleêrkooper? Neen, daer komt een Fransche bode)
Van d'een in d'andre week, die mij nieuwkooper maeckt.)
Daer valt niet ouds meer; 't nieuw is all te haest gelaeckt:)
Danck hebb sess letteren daer 't al aenhangt: *de Mode.*)

Och, als men zoo de werken onzer oude schrijvers en dichters eens doorbladert en, als men in de gelegenheid is, eens een kijkje neemt in oude Inventarissen van nalatenschappen "ofte Boedelbeschrijvinghe," dan moge men al versteld staan over de veelheid en pracht der garderobe, maar zal het dan tevens ook moeten bekennen dat het in dien goeden ouden tijd niet veel beter was dan in den onzen. En, van het een tot het ander besluitende, kan de anecdote, die men van den Delftschen Rector Geldorpius verhaalt, in alle tijden wel hare plaats gevonden hebben. Deze geleerde toch zou geen winkel, waar zijde of fluweel verkocht werd, voorbijgaan, zonder den hoed af te nemen, en dat: om de stof te eeren die den man maakte.

Huyghens sprak daarom niet alléén een woord voor zijn tijd, in dat Kostelick Mal:

Maer Jocken buyten boort: om 't wijse woord te spreken,)
De Reden komt te laet om 't ongelijck te wreken;)
Dat haer gewoonte doet, en eertijds ijdlen toij,
En eertijds overdaed, is nu gedwongen moy.
Is doch het ijdel oogh met ijdelheit te locken,
Rijst doch de menschenmerckt na 't prijsen van de rocken,)
Wordt doch 't schip nae de vlagh, 't pit nae de schel gelooft?)

Maar genoeg — we merken al op dat ook hierin niets nieuws onder de zon gevonden wordt, dat onze tijd wel aan den ouden gelijk gebleven is.

De weelde in kleeding en huisraad moet in die dagen eene schrikbarende hoogte bereikt hebben en menigeen daardoor ten val geraakt zijn. Huyghens, de man van aanzien en vermogen, mogt spotten met den "overlinten voet" in dien tijd, hij zal er geen strik minder om gedragen hebben, want het was zijn pligt als hoveling om naar den eisch gekleed te gaan. Maar dat anderen dezen en genen naäapten, en daardoor iets anders schijnen wilden dan zij werkelijk waren; dat wederom anderen fluweel en zijde droegen, ten koste hunner maag, en eindigden met wel niet van honger te sterven, maar dan toch hunne leveranciers tot wanhoop te brengen, door Vianen tot hunne vrijplaats te kiezen — dat was aan de orde van den dag.

Weelde op zich zelve, waarin dan ook, mag men maar zoo niet met eene pennestreek uit het Woordenboek der zamenleving schrappen. De maatschappij is nu eenmaal op die leest geschoeid, en duizenden vinden er hun bestaan door. Kunst en industrie hangen naauw met haar zamen. Maar waartegen onze zededichters zich steeds aangegord hebben, waarover zij den staf braken, wat zij bestreden, ieder met de wapenen hem geschonken, het zij de geesel der satire of de roede van den boetgezant, dat was het *misbruik*. Het boven stand en vermogen gaan, het meer op het uiterlijke dan op het innerlijke zien en meerder werk maken van het uitwendige dan van hetgene tot sieraad van hart en geest kon dienen, en daardoor meer en meer vervreemd worden van de oud vaderlandsche zeden en deugd; dat is het wat ons tegenklinkt uit die oude liederen en blijspelen niet alleen, maar dat hooren we ook uit den mond der kanselredenaars dier dagen, die als andere profeten en boetgezanten de kwalen en gebreken hunnes tijds aan de schare voor oogen hielden. En al komt ons nu de vorm en de keus der stoffen hunner behandeling al zeer wonderlijk voor — bewijze de preek over het lange haar van Ds. Borstius — en moeten we ons verwonderen over de geduldige kerkbezoekers die zulke strafpredikatiën moesten aanhooren, toch moeten we aannemen dat hunne vermaningen uit overtuiging gegeven werden en woorden des tijds waren; en dan — valt veel weg van de glorie, waarmede men steeds gewoon is geweest om den eenvoud van den goeden ouden tijd te verheerlijken!

Evenwel, om billijk te zijn, het zal in dien tijd ook wel niet aan uitzonderingen ontbroken hebben, en het verwijt, dat we opmerkten, niet op ieder van toepassing geweest zijn. Niet ieder toch zal zoo slaafsch de mode nagevolgd hebben dat elke wisseling er van terstond aangenomen werd; er zullen er genoeg geweest zijn, die niet zoo schielijk het Hollandsch kleed voor

vreemden tooi verruilden, maar die in alles de gulden middenmaat bleven betrachten, wetende:

Fluweel en sijd' is seldsaem kruyt,
Het blust het vuur te keucken uyt;

en daarom in hunne kleeding met hunne beurs te rade gingen.

Die bedachtzamen en eenvoudigen vonden in den ouden tijd een grooten steun in de duurzaamheid der stof voor de kleeding gebruikt; ze konden ze langer dragen dan de tegenwoordige fabriekaten het ons, negentiende eeuwers, veroorlooft. En moge dan de vertelling, dat het kleed waarin men trouwde op de zilveren bruiloft nog gedragen werd, wel hierop berusten, we willen nog verder gaan en aannemen, dat het ten platte lande, onder de arbeidslieden, meer dan eens het geval geweest is, niet anders dan op Zondag en hoogtijd als het daar te voorschijn kwam, om dan in huis weer aanstonds verwisseld en in kabinet of schrijn weggelegd te worden. Tegenwoordig zal men niet ligt daartoe komen. Dat bewaren van het beste of pronkgewaad had voorheen ook nog eene andere reden. De prijs der kleederen maakte een aanmerkelijk verschil. Het was toen: goedkoop voedsel, duur gewaad, en heden daarentegen geeft de eene winkelier nog meer rabat dan de andere op de kleedingstukken of stoffen, terwijl de levensmiddelen gedurig in prijs stijgen. Of de natie hierdoor gebaat wordt of vooruitgaat, mogen de voorstanders van den nieuwen tijd uitmaken.

De prijs voor de kleederen betaald, deed er natuurlijk te meer zorg voor dragen en ze niet zoo gemakkelijk voor andere verwisselen, zoolang ze nog goed genoeg geacht konden worden. En ze doorliepen dan ook verschillende phasen, naarmate de positie van den drager was, om later nog zijn kinderen voor een kleed te dienen.

Het volgen van de mode moest, uit den aard der zaak, wel het meest in de groote steden het geval zijn. Het "Haagje" vooral spande daarin de kroon; zij "des stémans steedsch vermaeck," "met sooveel pronckens, sooveel cierens." Dan Amsterdam: "Venetiën aan 't Y", het "packhuys van Oost en West;"

Wonderweelde van (die) dagen
Veen van steenen, sack vol goudts."

Mogt 's Gravenhage als hof- en lustplaats de aandacht trekken, Amsterdam met hare toenemende bevolking en het drukke handelsverkeer, hetwelk de kooplieden uit alle oorden der wereld daarheen voerde, en met dezen de staalkaart van de modes dier landen, die alligt navolgers vonden waar de welvaart de beurs vulde — zij, en andere steden waar evenzeer aanraking met het buitenland en onderling verkeer was, zij gaven er in de kleedij hunner bewoners de blijken van.

In de kleinere of meer afgelegene steden, in de dorpen en op het platte land, zag men oudtijds niet zoo als nu terstond de hoofd- of de hofstad nagevolgd, in wat er de mode was. Maar niet zoodra namen de middelen van gemeenschap toe en werd het onderling verkeer dientengevolge levendiger, of er kwam te gelijkertijd verandering. In de afgelegenste gewesten mogt men nu nog het langst de nationale kostumen bewaren, al meer en meer gaf men aan den algemeenen smaak toe, en Mevrouw Mode heeft in onze dagen de algemeene annexatie voor háár gebied zoo goed als volbragt.

Aan Noord-Holland moet de eer gegeven worden van het langst de nationale kleederdragt bewaard te hebben, vooral onder het vrouwelijk deel der bewoners. Het hoofdtooisel heeft daarin wel het meest zijn regt gehandhaafd. Thans is in de hoogere standen ook dit sieraad zoo goed als verdwenen; en inderdaad, toen het nationale kostuum verdween, paste het niet meer bij de kleederen of hoed en hoedjes, die men ging dragen. Alleen de boerinnen dragen er nog roem op, terwijl zelfs de dienstbare stand dit kapsel voor een flodderende muts verruild heeft.

In de Zaanlanden bleef men mede lang aan het oude gehecht. Geen wonder, denkt menigeen, daar te gelijk voor zijn geest oprijst wat hij al zoo gelezen heeft over die stijfheid in kleeding, dien zonderlingen bouwtrant der woningen, gewoonten, gebruiken, zooals men ze niet meer in ons gezegend landje vindt. Die beschuldigingen, soms in spotlust ontaard, kan men in menige reisbeschrijving aantreffen. 't Zijn de

impressions der touristen uit de vorige eeuw en het begin der onze, die de plek toch ook bezoeken moesten, waar Czaar Peter de wereldvermaarde hut bewoonde, en — daar de meesten niet verder kwamen, achtten zij het gemakkelijk om hunne voorgangers na te schrijven; en tevens, om plagiaat te ontduiken, gebruikten ze hier en daar nog wat krachtiger tinten. Dat naschrijven, die oppervlakkigheid kan men den vreemde beter dan den landgenoot vergeven. De laatste toch had het moeten opmerken, zoo niet waarderen, dat de reden van dit alles niets anders was, dan dat men in de Zaanlanden, over het algemeen, veel langer dan elders de nationaliteit of het eigenaardige behield, dat van oudsher niet alleen deze streek bij uitzondering kenmerkte. Hij, die, afgaande op al die uitwendige zaken, de personen in hunne leef- en denkwijze van dezelfde eigenschappen doortrokken geloofde, zou ouderwetscher dan zij zelven geweest zijn. Maar, om dit te onderkennen gaven de touristen zich geene moeite, en de Zaanlander zelf gebruikte zijne pen liever voor 't kantoor en de dagelijksche omgeving, dan dat hij ze aangreep om al die scheve beoordeelingen, welke hij las of hoorde, te beantwoorden, al mogt hij ook daarin lust gevoeld hebben. Dat de Zaanlanders er overigens toe bij magte waren en buiten het kantoorwerk ook verder de pen handig genoeg wisten te voeren, dat ze niet enkel leefden voor industrie en handel, dat is ons te over gebleken uit zoo menige memorie of geschrift, uit den ouden tijd bewaard gebleven.

Glasschilderij.

Maar ik schrijf geen verdediging van hetgeen geweest is. Mijn oogmerk is, wat de inleiding misschien niet deed verwachten, om de kleederdragt en de woningen der oude Zaanlanders te beschrijven en vervolgens iets mede te deelen over hunne leefwijze zeden en gebruiken, welk een en ander te zamen genomen, zoo al niet tot eene betere waardering, dan toch ongetwijfeld tot een meer juiste kennis van dit belangrijk deel onzes lands zal voeren.

(Wordt vervolgd.)

MACHT VAN DE ED. H. M. STATEN.

Op 1 Julij 1659 werd in 's Hage een zeker advokaat Stas veroordeeld tot 6 jaar verbanning, 1000 pond van 40 groot boete en de kosten, daarenboven voor altijd vervallen verklaard van alle mogelijke ambten of waardigheden.

Die brutale Heer, die zich ook voor zijne rechters zeer oneerbiedig en gemeen gedroeg, had den stedelijken ontvanger (evenals hij Stas genaamd, maar die hem niet eens scheen te kennen,) op den openbaren wandelweg eerst een oorveeg gegeven, en daarna, zijn rapier getrokken hebbende, den ontvanger het zijdgeweer van zijn knecht voor-

gehouden, hem tot een tweegevecht willende dwingen. Dit geweigerd zijnde, had hij hem een paar slagen met het plat van zijn degen gegeven. Hiermede nog niet voldaan, was hij een oogenblik later op de Markt op nieuw begonnen en had den ontvanger weder met zijn rapier geslagen en zwaarlijk aan het oog gekwetst. Tot zijne verontschuldiging kon hij alleen aanvoeren, dat zijne vrouw en zijne nichten, met wie hij wandelde, wat al te sterk door den ontvanger in de oogen waren gezien, ja dat deze zich tusschen hem en zijne vrouw had gedrongen.

'T was op een Pinksterdag gebeurd, en dan is het nog al druk in 's Hage, zooals elk weet; misschien was de man bij ongeluk tusschen dat paar gedrongen geworden, misschien ook had de ontvanger wel wat schuld.

Maar toch bleek uit alles, ook uit zijne houding tegenover de rechters, dat de advokaat een lastige, brutale vent was, en 't werd dus voor de veiligheid van de burgers der Hofstad noodig geacht aan hem een voorbeeld te stellen.

Nu zou men meenen, dat in een republiek geen willekeur of voorspraak kon heerschen en dat het recht voor allen hetzelfde moest zijn, — dit staat immers in 't programma van een republiek, — maar, och neen, den 12 Julij 1659 besloten de Ed.Groot-Mog. Heeren Staten van Holland, Zeeland en West-Friesland: "dat de bovengenoemde Sententie van den President en de Raden van den Hove, tot laste van v.n. Gerbrant Stas gepronuncieert, sal blijven buyten Executie, en dat dienvolgende denselven Stas uit de voorss. sijne detentie sal worden ontslagen." Dit geschiedde vooral op voorspraak van den Engelschen resident Downing.

Zouden de republiekminnaars 't gelooven, dat het zoo eigendunkelijk verbreken van een zoo rechtvaardig door de hoogste rechtbank geslagen vonnis in een republiek kan plaats grijpen?

VAN TWEE KONINGSKINDEREN.

Het waren twee conincskinderen,
Sy hadden malcander soo lief;
Sy conden bijeen niet comen,
Het water was veel te diep.

Wat deed sy? Sy stac op drie keersen,
Als savonds het dagelicht sonc.
"Och liefste comt, swemter over!"
Dat deed sconings sone, was jonc.

Dit sach daer een oude quene [1]
Een al soo vilijnich vel:
Sy ghinker dat licht uytblasen,
Doen smoorde die jonghe held.
"Och moeder, mijn liefste moeder,
Mijn hoofdjen doet mijnder soo wee!
Mocht icker een wijle gaen wandelen;
Gaen wandelen al langs de See!"

"Och dochter, mijn liefste dochter,
Alleen en moogt ghy daer niet gaen:
Maer wect uwe joncste suster,
Laet die met u wandelen gaen."
"Och moeder, mijn joncste suster
Is noch een soo cleinen kint;
Sy pluckter wel alle die bloemekens
Die sy onder weghen vint.

Sy pluckter wel alle die bloemekens,
Die bladerkens laet sy staen.
Dan claghen die lieden en seggen
Dat hebben sconincskindren ghedaen."
"Och dochter, mijn liefste dochter,
Alleen en moogt ghy niet gaen;
Maer wect uwen joncsten broeder,
Laet hem met u wandelen gaen."

"Och moeder, mijn joncste broeder
Is noch een soo cleinen kint;
Hy loopter naer alle de voghels
Die hy onder weghen vint."
De moeder ginc naer de Kerke,
De dochter ginc haren ganc,
Tot sy er by twater een visscher,
Haers vaders visscher, vant.

Och visscher, soo sprac sy, visscher,
Mijns vaders visscherkijn,
Ghy soudt er voor my eens visschen,
Het sal u ghelonet sijn!"
Hy smeet sijne netten int water,
De loodekens ginghen te gront;
Int corte was daer gevisschet
Sconincs sone, van jaren was jonc.

---

[1] Tooverheks.

Wat troc sy van haren hande?
Een vingherlinc roode van goud.
"Houd daer, seyde sy, goede visscher,
Dees vingherlinc roode van goud!"
Sy nam doen haer lief in haer armen,
En custe hem aen sijnen mond.
"Och, mondeken, cost ghy noch spreken!
Och, herteken, waert ghy gesont!"

Sy hielter haer lief in haer armen
En spronc er met hem in de see.
"Adieu, seyde sy, schoone wereld,
Ghy sieter my nimmermeer.
Adieu, o mijn vader en moeder,
Mijn vriendekens alle ghelijc.
Adieu, mijne suster en broeder,
Ic vare naer themelrijc.

Dit lied komt vóór in bijna alle talen, die iets met het Duitsch gemeen hebben, als in 't Hoog- en in 't Platduitsch, in 't Oostfriesch, in 't Deensch en in 't Zweedsch.

STUDENTENLEVEN.

DOOR

G. D. J. SCHOTEL.

(Vervolg van bladz. 163).

UITSPANNINGEN.

Het is bekend dat de nederlandsche hoogescholen, vooral in de 17e en de eerste helft der 18 eeuw, zeer beroemd waren, en inzonderheid de leidsche voor een der eerste, zoo al niet de eerste, in Europa werd gehouden. Geen geld, geen invloed werd gespaard om dien roem te handhaven, zoo mogelijk te verhoogen. Men trachtte de uitstekendste geleerden, in alle vakken van wetenschap, zelfs sommigen, die, niet tot het geven van onderwijs verpligt, alleen door hunne persoonlijkheid luister aan de hoogeschool konden bijzetten (men denke aan Scaliger, Salmasius) er aan te verbinden. Geleerden werden naar ver afgelegen oorden gezonden, om den schat der handschriften te verrijken, kostbare boekverzamelingen voor belangrijke sommen aangekocht. Geen vaartuig voer uit onze Oost- en West-Indische bezittingen onze havens binnen, dat geen nieuwen voorraad voor plantentuin en kabinet medebragt, en Dodonaeussen, Crusiussen, Clutiussen, Paludanussen, Beverninghs, haastten zich de beschaafde wereld met de nieuw verworven schatten bekend te maken. Van jaar tot jaar nam de toevloed van jongelingen van alle standen en rangen, zoowel uit den vreemde als uit het vaderland, toe. De gehoorzalen waren gevuld met Russen, Polen, Hongaren, Duitschers, Franschen, Engelschen. Vorsten, graven en edelen zonden hunne zonen met een statig gevolg naar onze hoogescholen. De keurvorsten van Brandenburg en de Paltz droegen, zoowel als de vorsten van Oranje-Nassau, en Poolsche en Hongaarsche prinsen, er roem op kweekelingen er van geweest te zijn. Scharen van geleerden, die reeds in den vreemde hunne letterkundige studien voltooid, en de hoogste rangen in de wetenschap, die zij beoefenden, verworven hadden, bezochten ze, om de Heinsiussen, Gronoviussen, Drakenborghen, Burmannen, Vitringa's, Venema's, Ruyschen, Boerhaavens, te hooren, en knoopten vriendschap en briefwisseling met hen aan. Vreemde studenten, in hun vaderland wedergekeerd, voegden achter hunne namen, doctor van Leiden, Utrecht, Groningen, en gewaagden in hunne later uitgegeven werken met den hoogsten lof van hun verblijf aan onze universiteiten, het onderwijs der hoogleeraren, den ijver, de geleerdheid en het uitstekend gedrag der studenten. Wij verwonderen ons niet, dat zij met lof van de geleerdheid der laatsten gewaagden. De bergen van goedgeschrevene Theses, Disputationes, Dissertationes en Carmina, en vooral van hunne later in alle vakken van wetenschap geschreven werken, bewijzen dat die niet overdreven was, doch de lof hunner moraliteit zou ons bevreemden, indien wij de gedenkschriften der fransche en duitsche hoogescholen niet hadden doorbladerd. In zulk een poel van losbandigheid en zedeloosheid waren onze vaderlandsche studenten nog niet gezonken, waarin wij vooral de duitsche zich zien rondwentelen.

Doch hooren wij hen zelven spreken: "Unterdessen (schrijft Benthem) gehen allhier (te Leiden) nicht so viel Duell und Tödtschlagen vor, als auff den Teutschen Aca-

demien, weil die Holländer kein grosz Wesen von den Ehrenzechen machen, und nicht sonderlich empfindlich sind." — "Dann auch das die Studiosi die Zeit wohl in acht nehmen, nicht sauffen, oder sich balgen, ferner dasz man von kein Bursen-Manien weisz, und die Geringere von dem Höhern nicht verachtet wird, auch keiner sich um den andern bekümmert, sondern ein Jeder vor sich lebet, und nur seine Studia abwartet."

Bijna te gelijker tijd (het laatst der 17e eeuw) gaf de baron Pöllnitz deze getuigenis: "de toutes les universités protestantes, j'excepte celles d'Angleterre, je n'en connois point où les étudians soient moins debauchéz et moins cavilloneurs qu'à Leyde." Dat echter ook op onze hoogescholen soms "enorme excessen" werden gepleegd, en er naauwelijks weken voorbijgingen zonder dat men van tweegevechten tusschen studenten, vechtpartijen met stoepen, klapluiden, burgers hoorde: de verschillende natien elkander beoorloogden, hevige oproeren losbarstten, die soms alleen door het gezag der staten en krijgsvolk konden bedwongen worden, tuigen de acta van den senaat, der curatoren en vooral van het forum academicum. Deze gewagen ook van "verregaande en enorme straatschenderijen bij gemeene burgers en mannen van aanzien, insmijten van glazen, vernielen van vensters, luifels, lantarenpalen; van steken met messen, pieken, priemen, zwaarden, degens en andere moordinstrumenten; van bloedstorting, verwonding, dooding, van gemomd gaan over straten en aanvallen van eerbare burgers." Zoo hoog klom niet zelden het oproer, dat sommige studenten aan de Staten schreven, "dat indien zij er geen einde aan maakten de akademie met geheelen ondergang bedreigd werd, zij haar zouden verlaten, en elders een rustiger plaats zoeken om hunne studien te vervorderen." De moraliteit onzer studenten moge die hunner broeders te Jena, Göttingen, Wittenberg, Orleans en Parijs hebben overtroffen; dat er echter veel op den lof, hun door Benthem gegeven, is af te dingen, bewijzen ook de latijnsche en hollandsche drinkliederen van dien tijd; sommige vertoogen in den *Hollandschen Spectator* van van Effen, in den *Nederlandschen Spectator* en den *Spectator der studenten*, vooral de Blijspelen, waarin hunne dagelijksche levenswijs wordt afgebeeld, zooals J. Noozeman's *Beroyde student* (Amst. 1679 3 dr.), Th. Rodenburghs *Jaloersche studenten* (Amst. 1644), van Hoven's *Student stalknecht* (Amst. 1700), Bernaige's *Franeker* (Amst. 1735), J. Mauricius' *Leydsche studentenleven*; de Neyn's *Studentenleven* (in zijn *Vrolycke Ueren*) (Amst. 1697); de *Leydsche straatschender* of *de roekelooze student* (Amst. 1779), de *Wederspannige Utrechtsche student* of *de tegenstrever des huwelijks*, vooral de oude en befaamde *Studentes s. Comoedia de vitá studiosorum* van Chr. Stummelius, oorspronkelijk voor duitsche studenten geschreven, doch later voor nederlandsche bewerkt. Doch in vele anderen, schoon in ons vaderland herdrukt, zoo als het gedicht *de lussitudine studentica*, den *Cornelius relegatus s. Comoedia nova de vita pseudostudiosorum* van A. Wichgrevius en den *Agapetus paedagogus* van H. Craustinus, wordt het leven van den duitschen student geschetst.

Even als aan de duitsche hoogescholen gaf aan de onze het dragen van den degen aanleiding tot vele misbruiken. Dit had ten gevolge dat zulks den studenten herhaalde malen verboden werd. De Staten maakten echter geen onderscheid tusschen adelijke en burger-studenten, zooals Frederik de groote, die alleen aan de eersten het gebruik van den degen toestond. Het is mij wel niet gebleken, dat onze studenten, even als de duitsche, wanneer zij het baccalaureaat verkregen hadden, den tabberd aantogen en de baret op het hoofd plaatsten, doch sommigen schijnen zich toch door hunne kleeding van de overige burgers te hebben onderscheiden. Sevecote ten minste zong, in den aanvang der 17e eeuw:

"Soo ick aen syn kleet konst mercken,
"Docht mij, 't was een van de klercken,
"Die haer houden voor geleert,
"Omdat zij in d' hoogescholen
"Of van Loven of van Dolen
"Hebbe langen tijt verkeert.

"Een van die den tijt verdrijven,
"Of met vechten of met kijven,

"Of te wesen in den wijn,
"Of met dochterkens te vrijen,
"Of uyt spelen te gaen rijen,
"Of in 't hoere-kot te syn."

In den aanvang der 18 eeuw kwam de japon of de nachttabberd in gebruik. Geen kleedingstuk werd meer bespot dan dit, doch ook geen werd onder de studenten meer algemeen. Men zag geen student dan in den japon. Hij droeg hem in huis, op straat, in collegies, in de comedies, ja zelfs in de kerk. "Les Hollandois (schreef Pöllnitz) sont toujours chez eux en robe de chambre, fourés de flanelles et affublés de trois ou quatre grosses camisoles. Les Etudians ne s'y piquent point, comme en Allemagne de magnificence en habits. Plusieurs ne quittent presque jamais leur robe de chambre, et c'est l'habillement favori des bourgeois. Cela me fit croire, la première fois que je passai par Leyden, qu'il y regnoit quelque maladie epidémique. En effet tous ces déshabillés dans les rues paroissent autant de convalescents." De japonnen der studenten, in de acta van den senaat, zoo te Leiden als te Groningen, "japonse rocken, "japonse tabberden, tunica japonica" en door de burgers "luyrokken, laffe en weeke jonkerjaponnen (de dragers er van samaerdragers, melkmuilen) genoemd, onderscheidden zich van die der burgerij door hunne bonte kleuren. Sommige waren van "bleumerant satijn" en van voren als een keurslijf vastgeregen. Men droeg hen zonder broek, maar met witte kousen en geele of roode muiltjes, die de studenten uit Engeland lieten komen. Er werd in dien tijd veel over dien dragt geschreven, en eerst toen te Leiden een sloep (stinkende piekdrager), die lood had gestolen, in zulk een japon was te pronk gesteld, werd hij minder algemeen. Ook de koffijhuizen bezocht men in den japon. Deze waren echter in de eerste helft der 17e eeuw nog niet gesticht; maar zoowel in als buiten de steden vond men een menigte kleine herbergen, waar hoogleeraren en studenten ("de treffelijckste gheleerde die drinckt de meeste wijn", getuigde Bredero in zijn Jerolimo) na den noen om er hun fluit wijn of pot (meest duyts of engels) bier te drinken, bijeen kwamen.

Het was naar zulk een tavern dat Baudius ging, toen hij tegen Arminius, die hem op straat ontmoette, zei, dat hij langs den breeden weg (viam latam breestraat) naar den Hemel (zoo heette de herberg) ging, en er van daan kwam, toen Arminius hem pest der akademie (pestis Academiae) en hij dezen, pest der kerk (pestis Ecclesiae), noemde. Waarschijnlijk keerde ook Daniël Heinsius uit zulk een tavern naar zijne woning terug toen hij het bekende distichon vervaardigde:

"Sta pes, sta mi pes, sta pes, nec labere mi pes!
"Ne tu stes, mi pes, lectus erunt lapides.

Reeds bij den aanvang der groningsche akademie was de senaat verpligt de waarden te waarschuwen dat hij "van geen biergelach hoger als een rijcksdaler ende geen wijngelach hoger als twee rijcksdalers gedenckte te hooren." Men ziet daaruit dat er slecht betaald werd en dat de bierwoede zoo heerschte, dat de senaat geen beroep op de drinkebroers meende te moeten doen, maar op de beurs der kroeghouders.

De afstand tusschen professoren en studenten was in de 17e eeuw veel minder dan in de volgende. Zij bezochten elkander in hunne woningen, namen deel aan elkanders drinkgelagen, en niet zelden zag men den hoogleeraar des avonds door een schaar van studenten naar huis brengen. Achter elke buitenherberg vond men kaats- kolf- en kegelbanen, "waarin vele studenten helden waren." Te Utrecht was een prachtige malie- of paille-maillebaan, te Leiden een veel eenvoudigere buiten de witte poort, beide op kosten der akademie aangelegd. Ook oefende men zich in het schermen. Men had ook dansmeesters "die de exercitie van het dansen leerden," en "musicyns, die onderwijs gaven op de vedel, de luit, de clavecim, het orgel en de serpent. Meermalen gaven de studenten serenaden aan hunne schoonen, die ook niet zelden door zulk een nacht-concert uit hare slaapstede werden gewekt. Van tijd tot tijd speelden de studenten ook comedie. Te Leiden geschiedde zulks reeds kort na de stichting der hoogeschool, doch nimmer zonder toestemming van den senaat. Men voerde comedien van Aristophanes (in het

grieksch of naar de latijnsche overzetting van Scaliger), Plautus, Terentius en Seneca op. Zoo speelde men in 1617, bij gelegenheid van een bezoek der ambassadeurs van Engeland en Zweden, te Leiden, de Troades van den laatste. Curatoren waren met de uitvoering zóó tevreden, dat zij de acteurs ƒ 60 vereerden. Te Groningen dacht de senaat er anders over, want in 1623 werden eenige studenten in de boete van 14 daalders verwezen, "wijl zij buiten consent der akademie comedie hadden gespeeld." Vijf en twintig jaren later werd aldaar de secretaris van den senaat belast met het opstellen van een programma, dat die tooneelspelen ten strengste verbood, en men behield zich voor de daders te straffen, wier namen daartoe zouden worden uitgevorscht. 5 Januarij van 1769 achtte de senaat het oprigten van een liefhebberijtooneel nadeelig voor den naam der akademie, voor de studie en de goede zeden, en noemde het een eerroovend en studiedoodend kwaad. In Duitschland werden in het midden der 17 eeuw, terwijl in ons vaderland de meesterstukken der ouden werden ten tooneele gevoerd, nog slechts geestelijke dramata door de studenten gespeeld, zelfs werden in 1618, 1646, ja nog in 1651, hun daartoe de kerken afgestaan.

In de 18 eeuw speelden de studenten te Halle het drama van Dr. Faustus, toen deze door den duivel gehaald werd. De eerste plaats kostte 8 grossen, en de comedie begon tusschen 4 en 5 uren. In Mei 1733 beklaagde zich aldaar de godgeleerde faculteit over dergelijk "Gaukel und Teufelspiel", dat de hoogeschool met ondergang dreigde. De koning, over het al of niet opvoeren van tooneelspelen geraadpleegd, antwoordde: "Zu Utrecht und Leyden werden ja Schauspielen geduldet, und zweifelt kein Mensch das diesz beiden ersten Universiteiten auf der Welt sind."

Vooral ijverde de senaat der verschillende hoogescholen tegen de maskeraden of het vermommen, wijl dit maar al te vaak aanleiding tot verregaande baldadigheden gaf. Aan studenten en burgers werd in 1594 te Leiden verboden, "eenige masques, momaansichten, neuzen, monden, oogen of vermomde kleederen te dragen bij avond, nacht of ontijden, op boete van ƒ 20 en het verbeuren der momaansichten; en zij die zulke kleeding verkochten werden belast ze kwijt te maken, te breken of binnen 14 dagen uit de stad te brengen, op verbeurte van goeden en arbitrele straffen." De kramers die de conterfeitsels er van op hunne luifels hadden geschilderd, gelastte men "ze uit te wisschen en de momaansichten en gelijcke masqueraden uit hunne winkels te verwijderen." In de 17e eeuw vindt men ook melding gemaakt van paardrijden, spelevaerten naar Katwijk, Rijnsburg en de Valkenburgsche markt; in de 18 van concerten, comoedies, opera's, kaartgezelsschappen, sledevaarten.

Even als de landzaten waren de studenten, in de 16e en de eerste helft der 17e eeuw, door de langdurige en bloedige oorlogen verwilderd, hunne zeden onbeschaafd en woest, de akademien voedsters van alle onzedelijke en verderfelijke gebruiken, van heftige en hardnekkige gevechten tot bloedstorting ja den dood toe; de clubs, conventiculen van "bacchanalien, zoo als men ze te Romen en Grieken niet had gekend"; de studenten "kennelijk aan hunne woestheid en dolligheid." In de 18e eeuw "werden de zeden allengskens verzacht, de gevechten minder bloedig, de bijeenkomsten, schoon nog velen aan Bacchus en Venus gewijd bleven, minder turbulent en seditieus."

Kon men in de 17 eeuw zingen:

"Die gheen wijn of cruyn wil smaken,
"Niet gaen suypen tot het...
"Met geen stoep of wacht kan vechten,
"Spot met forums ende rechten,
"Burgers niet durft vallen aen,
"Met geen blanck rappier te slaen,
"Is de naem student niet waert,
"Deucht niet voor d' Oostindie vaert.

In de 18e zong men:

"Die niet uit en haugt den breeden,
"Zich niet kruinigh aan kan kleeden,
"Die het kaartspel niet verstaat,
"Deftigh niet spanseeren gaat,
"Met geen juffers weet te mallen,
"Op zijn frans en duitsh kan kallen,

"Met geen degen stoot, pareert,
"Vedel en klavier hanteert,
"Kome niet in onze kringen
"Om het bibite te zingen."

Zóó was het in Holland, zóó in Duitschland.

"Nog voor dertig jaar," schreef Nicolai, "in het laatst der vorige eeuw (de Duitschers waren toen nog bij ons in alles ten achteren) kende men den juristen student aan zijn langen stootdegen en aan de twintig pasglazen die hij nederslokken kon, gelijk men den prediker, die in Jena gestudeerd had, terstond konde erkennen aan het syrische en zijne geleerde syllogismi. Toen ter tijde was het spreekwoord

"Wer von Leipzig kömmt ohne Weib,
"Von Wittenberg mitt gesunden Leib,
"Von Jena ungeschlagen,
"Der hat von grossen Gluck zu sagen."

"Deze tijden zijn geheel veranderd, in Leipzig huwt men zooveel niet meer, in Wittenberg leeft men gezond, en in Jena hoort men van geen vechten en zuipen."

Tot nog toe beschouwden wij den student van de schaduwzijde; zien wij hem ook even van de lichtzijde.

Hij kenmerkte zich door buitengewone vaderlandsliefde (men denke aan de jaren 1672, 1814 en 1830); door innige gehechtheid aan het Huis Oranje-Nassau, wiens mannelijke leden aan de hoogescholen gevormd waren; door eerbied voor die hoogleeraren, welke zoowel een sieraad der maatschappij als der universiteit waren, en die ze, wanneer zij naar de akademie gingen om hunne voorlezingen te houden, in menigte eershalve omringden en wederom naar hunne woningen terugbragten; door weldadigheid, wanneer en waar dan ook ondersteuning noodig was. Zij verdedigden hunne leermeesters, wanneer die naar hun oordeel onregtvaardig werden bejegend, leidden niet zelden de curatoren in het kiezen van voortreffelijke mannen tot hoogleeraren, stonden pal tegen een iegelijk, die het waagde de voorregten der hoogeschool aan te tasten, en openbaarden niet zelden een kennis, gezond verstand, juistheid van oordeel, eerlijkheid en opregtheid, die niet alle hoogleeraren bezaten.

Hebben hunne tijdgenooten soms zwarte tafereelen van hun dagelijksch leven opgehangen, het ontbreekt ook niet aan uitstekende voorstellingen er van.

En, wijzen de archieven op velen die het consilium abeundi ontvingen of naar de Oost of West moesten gedeporteerd worden, zij spreken van duizenden, die later als eerste lichten in kerk en staat, niet alleen in Nederland, maar in alle beschaafde landen van de wereld hebben geschitterd, en de Alma Mater, die hen koesterde, tot groote eer verstrekten.

ZEEGEVECHT IN 'T KLEIN.

Den 9 Augustus 1652 ontmoetten tusschen het Schager-Rif en Doggerszand elkaar twee visschersscheepjes, het een een Vlielander, het andere een Engelschman, elk bemand met 8 koppen. De stuurman, Jonge Kees genaamd, verzocht den Engelschen om een zoodje visch, daar hij pas in zee gekomen was en nog geen want had uitgeworpen; maar de Engelschen, meenende dat ze voor de mal werden gehouden, schreeuwden den Vlielanders toe: Schelmen, schurken, je moest gehangen worden!" Zij begonnen met steenen te gooijen en zetten het op de Vlielanders aan. Deze van hunnen kant beantwoordden zulks door een begroeting met brandhout en met al wat ze verder in hun schuit los konden krijgen. Toen de projectielen op waren, enterden zij elkaar, en de Vlielanders met kort Jan tusschen de tanden sprongen den Engelschman aan boord, dreven den vijand in 't ruim en spijkerden de luiken digt. In 't gezicht van een Engelsch convooischip namen ze de schuit op sleeptouw en bragten den buit te Amsterdam op. De manschappen liet men loopen, maar de schuit bleef het eigendom van de overwinnaars, die daarenboven van de gecommitteerde Raden der admiraliteit elk een gouden Rozenobel ontvingen. De chef, jonge Kees, kreeg een gouden medaille aan een blaauw lint, waarop aan de eene zijde het wapen der admiraliteit, aan de andere twee vischscheepjes, waarvan de bemanning elkaar met steenen en brandhout begroette.

DE TORNOOIJEN OF STEEKSPELEN.

DOOR

J. A. SMITS VAN NIEUWERKERK.

De merkwaardigste oefening der oude ridderschap was het tornooi, eergevecht of de school van dapperheid, uitgedacht om voortdurend de krijgslieden bezig te houden, voornamelijk in tijden waarin de vrede hunnen moed niet op de proef stelde.

Het woord Tornooi, in het latijn Torneamentum, komt af van een grieksch werkwoord, hetwelk beteekent draaijen (tourner). Sommigen leiden het af van Troïanum ludum, Trojaansch spel, en noemen daarom Troïamentum, Tornooi.

De toestel en de pracht, waarmede een tornooi werd uitgevoerd, waren zeer luisterrijk, doordien men deze spelen gewoonlijk hield bij openbare feesten, wanneer men aan het volk een vrede of een verbond bekend maakte, bij heilige plegtigheden, bij kroooningen of huwelijken van vorsten, bij geboorte of doop van prinsen of na het ridderslaan.

Wapenheraut (aanvang 16e eeuw).

De vormen, welke men bij het tornooi in acht nam, zooals deze in Frankrijk, Duitschland, Vlaanderen enz. gebruikelijk waren, onderscheidden zich door groote plegtigheid en strekten om de ridders, die daarbij werkzaam waren, bij hunne verpligtingen te houden, om elkander op eene ridderlijke wijze te behandelen.

Alleen prinsen, of hooge baronnen (d. i. ridder of baanderrots) schijnen het regt te hebben gehad om een tornooi te beschrijven. Hij, die zoodanig tornooi beschreef, werd *uitdager*, oproeper of aanvaller genaamd, en moest zijn degen aan den *gedaagde* of verdediger laten aanbieden, om te weten of deze voornemens was hem aan te nemen. Indien deze zulks deed, moest de *uitdager* daarvan melding maken aan zijne baronnen, ridders en schildknapen, en een wapenkoning bevelen, een tornooidegen aan den gedaagde openlijk te gaan overhandigen, benevens eene opgave te vragen van de ridders, welke van de zijde der aanvallers zouden strijden, en eindelijk de kampregters noemen, die hij gekozen had.

Deze kampregters moesten vier in getal zijn, waarvan twee uit het land van den gedaagde, en die gekozen werden uit de meest aanbevelenswaarde en beproefde baronnen, ridders en schildknapen.

Daarna ging de wapenkoning den kampregters van hunne verkiezing kennis geven, met uitnoodiging hem de plaats en den dag aan te wijzen, waarop het tornooi zou plaats hebben, waarvan de beslissing geheel

aan hen overgelaten werd. Een en ander vastgesteld zijnde, noodigde de wapenkoning alle prinsen, baronnen, edelen en ridders, die op eenigerwijze marken in dat rijk of in eenig ander Christelijk rijk bezaten en niet gebannen of vijanden van den vorst waren, uit, om het tornooi bij te wonen, met aankondiging aan hen, die het voornemen hadden aan het tornooi deel te nemen, om te zorgen zich op de bepaalde plaats te bevinden en geherbergd te zijn *vier* dagen voor het tornooi zou aanvangen, terwijl nog werd bekend gemaakt op welke wijze zoo ridder als paard moesten uitgerust zijn, met welke wapenen er zich met beleid van hunne wapens te bedienen en het gebruik er van zich eigen te maken.

En ten vierde. Door de belangstelling en de tegenwoordigheid der dames den lust aan te wakkeren tot schittterende daden.

De plaats waar een tornooi gehouden werd, moest vierkant, een vierde langer dan breed zijn, omgeven met twee één vadem hooge en vier voeten van elkander gescheiden barrièren, waartusschen zich de knechten en muziekanten bevonden, benevens soldaten om het volk te weren. De grootte van het kamp hing af van het getal van ridders en werd door de regters bepaald.

Trompetters, tamboer en pijper.

gestreden en welke prijzen er uitgereikt zouden worden.

Met de tornooijen stelde men zich ten doel:

Vooreerst. Toezigt te houden op de oudheid en het onderscheid van den adel, en dit te doen kennen door het wapentuig en den vorm van de helmkammen der toegelaten ridders.

Ten tweede. Straffen toe te passen aan diegene der edellieden, die zich onridderlijk gedragen hadden, en hen openlijk te vermanen, om niet meer tegen de eer der ridderschap te zondigen.

Ten derde. Door deze oefening den jongen ridders het middel aan te bieden, om te leeren

In verschillende troepen, elk onder de banier van zijn baanderheer geschaard, kwamen de ridders op het tornooi aan. Bij den intogt in eene stad reed het paradepaard of de *klepper* van den prins, heer of baron, hoofd van den troep, voorop, bedekt met een groot kleed, voorzien van de wapens en het devies zijns meesters, een pluim van struisvederen op den kop, en een collier met klokjes om den hals hebbende en geleid door een kleinen page. Daarop volgden de paradepaarden of kleppers der ridders en schildknapen, twee aan twee; voorts de trompetters en muzijkanten, gevolgd door de he-

rauten, en eindelijk de ridders en schildknapen met hunne knechten.

Zoodra een *baanderheer* als hoofd van een dezer troepen in zijne herberg aangekomen was, liet hij door de herauten en hun gevolg een lange rol voor het huis hangen, waarop de wapenen der edelen en ridders, die onder zijne banier kwamen, geschilderd waren, zijnde het niet eervol minder dan vijf edelen onder zijn gevolg te hebben; ook liet hij nog uit het bovenste venster van zijne herberg zijne banier hijschen, op zulk eene wijze, dat zij uitgestrekt over de straat hing; — welke ceremonie zoowel door de partij des uitdagers als des gedaagden werd in acht genomen.

De *intogt der regters* in de stad was niet minder schitterend. Voorop reden vier trompetters met vier volgelingen, de eerste de banieren, de laatste de wapenkolders der regters dragende.

Daarachter reed de wapenkoning, hebbende op den regterschouder een stuk goudlaken, waarop een perkament met de blazoenen der opperhoofden van het tornooi ontrold was. Hierop volgden de twee regters-ridders en daarna de twee regters-schildknapen, gezeten op de schoonste pronkpaarden, bedekt met schabrakken, die op den grond reikten en geborduurd waren met hunne wapenschilden; wordende ieder pronkpaard bij den teugel geleid door een man te voet.

De regters waren in het harnas met een rijken tabbaard er over en houdende als onderscheidingsteeken steeds een blanke roede in de hand. Zij vertoefden gemeenlijk te zamen in de kloosters, doordien de kloosterlingen hun behulpzaam waren in het eigenaardig tentoonstellen der helmen en wapenrustingen. Vóór hun verblijf moesten de regters laten spannen een stuk lijnwaad van drie vademen hoogte en twee breedte, waarop hunne banieren geschilderd waren; voorts bovenaan de namen van de twee hoofden van het tornooi, en beneden die der vier regters met hunne bijnamen, rangen en titels.

De algemeene verzamelplaats der regters, ridders en dames was het stadhuis, omdat daar gewoonlijk de grootste zaal en de ruimste en meeste vertrekken te vinden waren.

De ceremoniën, welke gedurende de vier dagen bij het tornooi plaats hadden, waren de volgende:

EERSTE DAG.

Nadat de regters in de stad gekomen waren, verzamelden allen, die daartoe regt hadden, zich na het souper op het stadhuis. Aldaar kwamen de regters in dezelfde orde aan, als zij de stad binnengetrokken waren en namen in de zaal op de voor hen bestemde eereplaatsen zitting. Van daar gaven zij het teeken tot den dans, dien zij omtrent een half uur lieten duren, waarna de wapenkoning met zijn gevolg op de stelling bij de muziekanten klom en uit naam der Heeren regters bekend maakte, wat er den volgenden dag zou gebeuren. Daarna begon de dans nogmaals en eindigde niet voordat de regters zulks goedvonden, waarna men wijn en confituur-koekjes (kruidkoekjes) rondeelde en vervolgens naar huis keerde.

TWEEDE DAG.

Op den voormiddag van dien dag bragt men de banieren, geslachtsvanen, helmen en zegels der hoofden en ridders naar het verblijf der regters over. Hierbij werd een stipte orde in acht genomen; b. v. de banieren der *prinsen* werden door hunne ridders-kamerheeren, de geslachtsvanen door hunne hofmeesters, en de helmen door hunne stalmeesters gedragen, terwijl de banieren der baanderheeren door hunne edellieden, en hunne helmen, evenals die der edelen en ridders, door edellieden of brave dienstknechten vervoerd werden. — Alle deze stukken werden door de regters in hun verblijf zoodanig geplaatst en ten toon gesteld, dat men ze allen goed van elkander konde onderscheiden.

De jonkvrouwen, begeleid door de regters en gevolgd door de edelen en ridders, gingen naar de woning, waar de wapentuigen gerangschikt waren en een heraut de personen noemde, aan wie de wapenen toebehoorden, opdat, indien eene jonkvrouw aan

een der ridders een verwijt te doen had, zij hem door het aanraken van zijnen helm mogt kunnen aanklagen. Indien de regters hem aan het feit schuldig bevonden, werd hij den volgenden dag gestraft.

De jonkvrouwen hadden ook het regt zich in het openbaar te beklagen over kwaadsprekendheid, laster, en zelfs over een enkel woord door een ridder uitgesproken tegen hare eer of deugd, waardoor men de onbescheidenheid der ridderschap zeer breidelde.

Na de staving van de echtheid der helmen en wapentuigen door de jonkvrouwen en regters gedaan, en nadat de laatsten de ridders in twee gelijke deelen verdeeld hadden, om onder de hoofden van het tornooi te strijden, werd alles in dezelfde orde teruggebragt, als het naar het verblijf der regters gedragen was.

Vervolgens begaf men zich na den maaltijd weder naar de plaats der bijeenkomst om te dansen. Tusschen den eersten en den tweeden dans kondigde de wapenkoning weder aan, wat er den volgenden dag gedaan zou worden.

DERDE DAG.

Op het bepaalde uur en op het geroep der herauten en gevolg in de straten, verzamelden zich de strijders te paard en met de lans gewapend en schikten zich onder de banier hunner baanderheeren. Deze banier was niet ontrold en zij, die ze droegen, waren omgeven van ongewapende knechten te voet en te paard. Vervolgens voegde elk baanderheer zich onder de vaan van het hoofd, bij wien hij behoorde.

Het eerst reed de uitdager en daarna de gedaagde het kamp binnen, alwaar de regters zich reeds bevonden. Zoodra de troep des *uitdagers* zich aan hen vertoonde, las de wapenkoning het formulier van den eed voor als volgt:

"Hooge en magtige prinsen, heeren, baronnen, edelen en ridders, indien het u behaagt, steekt alle de regterhand op voor den Heilige. Aldus moet gij ons allen beloven en zweren op uw woord van eer en vloek over uw ligchaam en op uwe eer, dat niemand uwer voorbedachtelijk een ander treffen zal in het gezegde tornooi, op welke wijze het ook zij, noch slaan, noch stooten, als op de wijze het voorgeschreven of aanbevolen is; en wanneer bij geval de helm van iemand op den grond valt, mag men hem niet treffen voor hij dien teruggekregen en vastgesnoerd heeft. Voorts, dat gij u zult onderwerpen, dat gij, wanneer gij buiten de orders gaat, van het tornooi wordt uitgeschreeuwd en verbannen en uwe wapenen verliest, dat voor een anderen keer mede geldig is, en dat gij u onderwerpen zult aan de straf, u door de regters opgelegd, zonder tegen te spreken. Aldus zweert en belooft gij op uwe eer."

Waarop alle de ridders antwoordden: "ja, ja!"

Nadat de uitdager zich met zijne troepen verwijderd had, kwamen de gedaagden binnen, waarbij dezelfde ceremonie plaats greep.

Hiermede liep ook deze dag ten einde. Wederom werd er volgens gewoonte na het avondmaal gedanst en door den wapenkoning de ceremoniën voor het tornooi van den volgenden dag aangekondigd. Na deze aankondiging kozen de regters twee der schoonste jonkvrouwen om met haar aan een of ander edel ridder, vroeger door hen reeds aangewezen, op de navolgende wijze een hoofddoek of couvre-chef ter hand te stellen. Door de herauten, den wapenkoning en hun gevolg werden zij met brandende toortsen in de zaal geleid. Ter bestemde plaatse gekomen, sprak de wapenkoning den *Eereridder* op de volgende wijze aan:

"Zeer edel en geducht ridder! (of zeer bevallige schildknaap!)

Daar vrouwen en jonkvrouwen gemeenlijk een medelijdend hart hebben, zijn zij, die hier vergaderd zijn om het edel tornooi te zien, hetwelk morgen moet gehouden worden, van oordeel, dat bij het straffen van eenig edelman, die uit onnadenkendheid tegen de wet kon misdaan hebben, de gestrengheid daarvan hem niet te hevig of te ondragelijk moge zijn; en daar zij volstrekt voor hare oogen iemand niet zouden willen zien slaan, zonder hem te kunnen helpen, zoo zijn heeren kampregters dringend

verzocht en gesmeekt, dat een aanzienlijk, verstandig en geacht ridder of schildknaap, aan wien boven alle anderen van deze vergadering de meeste eer verschuldigd is, morgen van hare zijde op het genoemde tornooi op de punt van zijn lans zoude dragen dezen hoofddoek, opdat wanneer er één al te hevig getroffen wierd, en hij dezen hoofddoek neerliet op den helmkam van hem of van alle diegenen welke hem bestreden of aanvielen, deze hem dadelijk zullen moeten loslaten zonder hem meer te durven aanraken, omdat van dit uur af de jonkvrouwen hem onder hare bescherming nemen. Bidden en verzoeken zij u, dat gij aldus moogt willen doen, daar genoemde jonkvrouwen u hebben uitgekozen boven alle anderen van het tornooi, om haar *Eereridder* of *Schildknaap* te zijn, en hetwelk de heeren regters, hier tegenwoordig, toegestaan hebben."

Hierop boden de jonkvrouwen den ridder dien hoofddoek aan, zijnde een soort van kapsel of lanfer, door een der regters tot zoolang in de handen gehouden, opgesierd door borduursels en lovertjes en omzet met gouden franje. De ridder, den doek aannemende, betuigde zijnen dank voor de op hem gevallen keuze en geleidde daarna de jonkvrouwen naar hare plaatsen. Verder bleef hij zich in hare nabijheid ophouden, vóór zich hebbende een volgeling, die een lans in de hoogte hield, waaraan de hoofddoek door een heraut vastgehecht was. Intusschen werd door den wapenkoning de gedane keuze van den Eereridder afgekondigd.

VIERDE DAG.

De jonkvrouwen begaven zich het eerst in het krijt en plaatsten zich op de voor haar in gereedheid gebragte verhevenheid, die in loges verdeeld en met prachtige tapijten en decoratien en geslachtsvanen versierd was. In het midden van dezen was de loge der kamprегters, die aldaar geharnast plaats namen.

De fanfaren der trompetten en clarinetten kondigden het begin van het feest aan. Men ging in dezelfde orde en met hetzelfde gevolg naar het strijdperk als men in de stad was gekomen. De gekozen ridder der dames reed tusschen de twee regters, geheel gewapend en de lans, waaraan de hoofddoek gehecht was, in de hand houdende. Zij reden het kamp ééns rond, om den maarschalken, raadsheeren en assistenten hunne plaatsen aan te wijzen en de noodige bevelen te geven, waarna de Eereridder in het midden des strijdperks tusschen de koorden, die gespannen waren om de strijders van elkander te houden, werd toegelaten. Hij had 4 of 6 pages bij zich en een der regters-schildknapen, die hem den helm van 't hoofd nam om dien aan den wapenkoning ter hand te stellen. Op zijne beurt bragt deze dien helm naar de loge der regters, om door de laatsten met een aanspraak aan de jonkvrouwen overhandigd te worden. Eindelijk nam een edelman, die daartoe te voren benoemd was, hem over, stak hem op de punt van zijn lans, en hield zoo den helm omhoog, gedurende het geheele tornooi voor elk zigtbaar.

Nu kwam de uitdager met zijn gevolg in het strijdperk en ging naar de hem aangewezen plaats bij zijne geslachtsvanen, waarop de wapenkoning zich aan de loge der regters vervoegde en toegang voor alle de andere ridders verzocht. Dit hem toegestaan zijnde, gaf hij bevel de slagboomen van het strijdperk te openen.

Hierop traden deze ridders in de gewone orde binnen en begaven zich voor het koord, dat de beide partijen scheidde, terwijl de banierdragers te paard zich achter hunne ridders bevonden en hunne andere bedienden, zoo te paard als te voet, in hunne nabijheid bleven. Deze waren van ligte wapenen voorzien, omdat hun ijver of onvoorzigtigheid hen dikwerf aan slagen blootstelde, terwijl de voetknechten een afgebroken lans, in de met eenen ijzeren handschoen voorziene hand hielden, om hunne meesters te ondersteunen, indien deze van het paard dreigden te storten.

De twee reeds gemelde koorden waren gespannen van het eene einde van het kamp tot het andere in zijne geheele lengte, en aan de barrièren van het strijdperk vastgemaakt, een behoorlijke tusschenruimte houdende om de beide partijen van

strijdenden te scheiden. Vier mannen op de barrièren gezeten bij de uiteinden der koorden, waren gereed om die op het gegeven teeken los te hakken.

Zoodra de wapenkoning zich overtuigd had dat alles gereed was, deed hij de volgende afkondiging:

"Mijne heeren regters bidden u, mijne heeren, die aan dit tornooi zullen deelnemen, dat niemand een ander moge stooten noch houwen van den gordel af tot beneden, volgens uwe beloften, en indien bij geval de helm van iemands hoofd afvalt, men hem niet aan moge raken voordat hij weder opgezet is, en dat niemand uwer den een meerder dan den ander moge treffen. Tenzij hij iemand ware, die wegens wandaden daartoe ware aangeboden.

"Daarenboven geef ik u kennis, dat wanneer de bazuinen den aftogt hebben geblazen en de slagboomen geopend zijn, men niet langer in de gelederen mag vertoeven, omdat na genoemd bazuingeschal niemand meer de overwinning zal verwerven."

De regters daartoe het teeken gevende, riep de wapenkoning: "Snijdt af de koorden en valt aan wanneer gij wilt!" waarop de bijlen neervielen en de dienaars van elken ridder op eens het krijgsgeroep hunner meesters aanhieven en de strijders den strijd aanvingen.

Een Ridder in tornooi-rusting uit den aanvang der 16e eeuw.

Om den strijd te doen eindigen, deden de regters den aftogt blazen, waarop de slagboomen weder geopend werden en het aan ieder geoorloofd was, zich huiswaarts te begeven, zooals zulks hem goeddacht, en zonder daarbij regel in acht te nemen. Alleen ten opzigte van den Eereridder en het genadeteeken, dat hij droeg, had de volgende ceremonie plaats. Nadat de vaandels en banieren zich bij hem vervoegd had-

den begaf hij zich naar de tribune der dames, waar de edelman, die zijn helm droeg, een daarvoor gereedstaand paard besteeg en dien helm steeds op zijne lans blijvende dragen, de stad introk.

In de avondvergadering, die als naar gewoonte na het avondmaal plaats had, bragten de regters met den Eereridder den hoofddoek, die op een lans in statie voor hem uit gedragen werd, aan de jonkvrouwen terug. De Eereridder mogt, na onder dankbetuigingen den doek overhandigd te hebben, de jonkvrouwen omhelzen, een regt of gebruik, wat hem den prijs vergoedde, dien hij anders door te strijden verdiend konde hebben.

Thans volgde het uitdeelen van den prijs. De regters en de eereridders, voorafgegaan door den wapenkoning en de herauten met hun gevolg, gingen ééne uit de jonkvrouwen kiezen, die zij daartoe het meest geschikt achtten, benevens twee anderen om haar te vergezellen, en geleidden haar met flambouwen naar eene afzonderlijke kamer, waaruit zij eenige oogenblikken later weder statig te voorschijn traden, om den prijs uit te reiken aan den ridder, die zich het meest had onderscheiden.

Onder een vrolijken marsch werd nu daartoe de optogt geopend. Na de trompet-, bazuin-, hoornblazers en verdere muziekanten gingen al de herauten met hun gevolg, en achter dezen de wapenkoning alleen; vervolgens kwam de Eereridder, een gebroken lans in zijne hand houdende; daarna de jonkvrouw, die den prijs moest uitreiken. Zij droeg dien met den hoofddoek bedekt, waarvan de slippen door de beide jonkvrouwen, die aan hare zijden gingen, vastgehouden werden, en gevolgd door de regters-ridders en schildknapen. Deze optogt ging driemaal de zaal rond, waarin al de ridders verzameld waren, en hield daarna stil voor den te bekroonen ridder. De wapenkoning deelde hem zijne bekrooning mede onder de jubelkreten en gelukwenschen der herauten en verder gevolg.

Met deze bekrooning, de daarop volgende dansen en het aanbieden van wijn en kruid- of confituurkoekjes eindigden deze feesten, waarvan de kosten door de twee hoofden van het tornooi gedragen werden, en de regeling en de bevelen geheel aan de regters overgelaten waren.

Dordrecht.

ZANGWIJZEN UIT DE EERSTE HELFT DER XVIe EEUW.

Onder de verschillende vormen, waarin het dichterlijk gevoel zich uit, bekleedt het lied eene voorname plaats. De vroegste kinderklanken, zelfs waar de verstandelijke ontwikkeling zich nog naauwlijks behoorlijk doet kennen, zijn vaak zangen, en de mensch heeft zeker reeds liederen aangeheven, toen hij nog op een lagen trap van beschaving stond en er aan poëzie nog niet anders te denken viel dan in den vorm van uitingen van het kinderlijk gevoel, die zich door naïveteit kenmerkten.

Door alle eeuwen heen heeft het lied zijne waarde behouden. Dezelfde uiting van het gevoel bestaat nog en zal wel immer het welkome middel zijn, hetwelk uit de natuurlijke aandrift onwillekeurig zijn oorsprong neemt. En hoe verschillend is die uiting van het gevoel?

De geest is gedrukt en smacht naar lafenis en verkwikking op de afmattende levensbaan — hij vindt ze in het aangeheven lied, dat een opwekkend vermogen bezit er herstelling en vernieuwing van krachten aanbrengt om met moed de zwakker wordende schreden voort te zetten.

In den vriendenkring opent zich het hart voor den invloed van het toepasselijk lied.

Waar de schuchtere liefde zich in klanken tracht te uiten, of de zaligheid van verhoorde min de verbonden harten doorstroomt, daar spreekt het lied de zoetste taal.

Waar het lied aan vriendschap of vaderland is gewijd, ook daar spreekt de genegenheid, de aanvurende moed, de gehechtheid aan den geboortegrond in de welgemeende klanken, die een liefelijke reuk zijn op de geheiligde altaren.

En staan wij bij de brandstapels en schavotten, waarop onze voorvaderen den dood voor hun geloof en overtuiging ondergingen, zelfs dáár hooren wij hen den lofzang aan-

heffen; en die toonen houden niet op, voordat de laatste marteling is voleindigd, de rook met den adem hunne stem heeft verstikt of de blakerende vlammen de laatste levensvonk hebben uitgedoofd.

Uit de eerste helft der 16e eeuw zijn vele dier liederen tot ons gekomen, die den troost dier martelaars uitmaakten. Die liederen werden gezongen op wijzen, die bij het drukken daarvan reeds toen boven ieder lied werden gesteld; en zeker heeft de meer of minder krachtige, statige of levendige zangwijs veel toegebragt om den invloed dier liederen te verhoogen.

Zeer weinige van die wijzen vinden wij later in andere liedeboeken hier en daar terug; doch ook bij die weinigen missen wij meestal de aanwijzing der zangnoten en kunnen ons bij gebreke van die aanwijzing den ganschen invloed van het lied, dien het toen kan hebben gehad, moeijelijk voorstellen.

Omdat bij de weinige liederen der middeleeuwen, die tot ons gekomen zijn, de stof meestal aan lotgevallen, treffende voorvallen en ridderdaden ontleend is, naast de legenden of liederen van geestelijken aard, zou men daaruit misschien kunnen afleiden, dat de aangewezen zangwijzen in den aanvang der 16e eeuw allen van die soort zijn. Dit blijkt echter anders te wezen.

In een liedeboekje van 1562, zonder aanwijzing van plaats en drukker, eene verzameling van geestelijke liederen, uit vroegere bundels genomen of tot op dien tijd onder het volk bekend, treft men ver over de 200 wijzen aan, die tot bewijs van het hier aangevoerde kunnen strekken.

Van meer ernstigen of godsdienstigen aard zijn onder anderen de volgende wijzen:

Godt wij roepen allen tot dij. —
Babel is nu ghevallen. —
Ick roep u o Hemelsche Vader aan. —
Het licht der werelt is opghestaen. —
O Syon wilt vergaeren. —
O mensch aenhoort des Heeren woort. —
O Godt, wij dancken dijnder goede. —
Ondersoeckt de Schriftuer, 't is nu den tijt. —
Recht als een hert verlanght nae een fonteijne. —
Ick dancke u lieve Heer, dat ghij mij hebt bewaert. —
Uijt dieper noot schreij ick tot dij, Heer Godt verhoort mijn roepen. —
O herders van Syon coene. —

Ook een wijs die meermalen voorkomt:

Saligh is de man en goet gheheeten. —

En vele andere wijzen, die hier niet allen kunnen worden medegedeeld.

Maar het aantal wijzen, die van luchtiger soort zijn en waarvan sommige voor deze liederen, welke van eene godsdienstige stemming getuigen, naauwlijks kunnen worden verwacht, is niet minder groot, b. v. de volgende:

Maeckt Jolijt hier in 't crijt. —
Een ridder en een meijsken jonck. —
Te Nieupoort woont een vrouken fijn. —
Adieu schoone Janneken. —
Den lustelijcken meij is nu in sijnen tijt. —
Ung jour par fantaisie. —
Het was een proper meijsken. —
Hubsch maegdelijn. —
Het hat een meijsken een ruijter lief. —
Schoon lief loijale. —
Van Meijnert van den Ham. —
Haar borstkens in haren boesem. —
Een ridder ende een maechdeken jonck op een riviercken. —
Waer ick oock een wilde valcke. —
Als de eeckelen rijpen, soo mest de boer sijn swijn. —
Nieupoort hooghe van mueren. —
Meijborch houdt u vaste. —

Wij mogen niet vergeten nog op te merken, dat de wijs van het bekende, toen al zeer oude lied: Het daghet uijt het oosten, ook meermalen in dezen bundel gevonden wordt.

In latere dagen komen er nieuwe zangwijzen te voorschijn, en de oude van circa eene eeuw te voren raken, op weinige uitzonderingen na, in vergetelheid. Toch zien wij uit het hier medegedeelde, dat de keus

in de eerste jaren van de 16e eeuw al vrij groot was.

De beperkte ruimte verbiedt ons een overzigt van deze liederen van 1562 zelve te geven, die allen eene godsdienstige strekking hebben; maar wij eindigen met de mededeeling, dat in andere liederenbundels van dien tijd het niet in de wijzen alleen was, dat wij den minder stemmigen toon vinden. Niet allen ademden denzelfden godsdienstigen geest als de verzameling van 1562. Matthijs de Casteleijn, zich noemende Priester, Notaris en Poëet, overleden circa 1550, was lid van de Belgische kamer: Pax Vobis.

De "diversche liedekens ghecomponeert bij wijlen Matthijs de Casteleijn, priester ende excellent poëet" wijzen hier en daar op voorvallen, die in de eerste 30 of 40 jaren van die eeuw hebben plaats gehad; maar er zijn ook vele erotische liederen onder, die (gelijk Le Jeune in zijn letterkundig overzigt over de volkszangen zich uitdrukt) door een "Vrouwken eerbaer" waarschijnlijk niet zullen gezongen zijn. Deze opmerking is niet zonder gewigt, omdat wij ons hier in een veel vroeger tijdvak bevinden, dan dat van den Zeeuwschen Naghtegaal, den Frieschen Lusthof, den Druijventros der amoureusheijt, het Hoorns liedeboekscke en anderen, die meermalen door onze oudheidkundigen behandeld zijn.

Haarlem. H. G.

SPREEKWOORD.

't Is niet om het velletje,
Maar wel om het gelletje.

Dit spreekwoord wordt doorgaans gebruikt, als men hoort van een vreemdsoortig huwelijk, b. v. van eene jonge vrouw met een ouden man of omgekeerd.

Het is zijn oorsprong verschuldigd aan de waterlandsche vrijbuiters [1] 1573—1576.

Te Assendelft woonde, dicht bij de kerk, eene eerzame, rijke vrijster, Fijtje genaamd, en haar besloot men [1] den volgenden nacht op te lichten. Op 't afgesproken uur voeren de vrijbuiters in alle stilte met een roeijacht naar Assendelft, lagen daar aan en slopen naar de woning van het ongelukkige, eerzame Fijtje.

De deur werd opengestoken, de slaapkamer opgezocht en de oude vrijster zonder plichtplegingen van haar bed opgenomen en weggedragen. Fijtje schreeuwde en kermde van belang, maar dat hielp niet. Haar hemd bleef haken aan den klamp der deur, maar ook dát obstakel was gaauw opgeheven; het onontbeerlijke kleedingstuk scheurde van onderen tot boven en Fijtje werd, zooals ze reilde en zeilde, in het vrijbuiters vaartuig gebracht. Haar gekerm en gehuil had de buren gewekt. Men keek door het venster en de deur, en weldra verspreidde zich de mare door het dorp: "de Geuzen zijn hier!" Dezen maakten intusschen dat ze wegkwamen en roeiden wat ze konden. Men zette hen na met schuiten en vuurde op hen uit de schans; maar zij waren al te ver vooruit.

"'t Is niet om mijn velleke, maar om mijn geldeke!" zuchtte intusschen het eerzame Fijtje, terwijl Kleinzorg haar met zijn nachttabbert toedekte, en daarop met zijn kameraads, in 't vuistje lachende, ging berekenen hoeveel rantsoen zij de rijke juffer wel zouden laten betalen.

Doesborg, 6 April 1869.

[1] Wie meer bijzonderheden daarvan wenscht te weten, kan die vinden in 't N. Magazijn van 1864.

MINNELIED VAN MARGARETHA VAN OOSTENRIJK.

1.

Mijn hertken heeft altijts verlanghen
Naar U, die allerliefste mijn!
U liefde hevet mij so seer bevanghen,
U vry eigene willic sijn.

2.

Voor al die werelt, alghemeine,
Zo wie dat horet ofte siet
Hebdy mijn herteken geheel alleine,
Daerom lief, begheeft my niet.

[1] De kapiteins Kleinzorg, Goezinnen, 't Oude Hoen en anderen.

FEESTEN IN BELGIE.

KAREL V EN KEIZER MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK IN GENT.

(Vervolg en slot van bladz. 136.)

III.

BANKET OP DEN COLLATIEZOLDER.

De Keizer bracht nog omstreeks veertien dagen voortdurend onder feesten en allerlei vermakelijkheden te Gent door. Twee heerlijke feestmaaltijden werden hem door de regeering der stad aangeboden, de een op het stadhuis, de andere op den zoogenoemden *collatiezolder*. Dit gebouw, in de geschiedenis van Gent zoo dikwijls genoemd, was ook al op de Vrijdagsmarkt gelegen en zag er in 1508 nog uit, zooals wij 't hier afgebeeld hebben; maar na dien tijd is het langzamerhand meer en meer in verval geraakt. Nauwelijks een halve eeuw geleden is het bovengedeelte van het zoo schilderachtig en elegant torentje afgebroken, om plaats te maken voor een

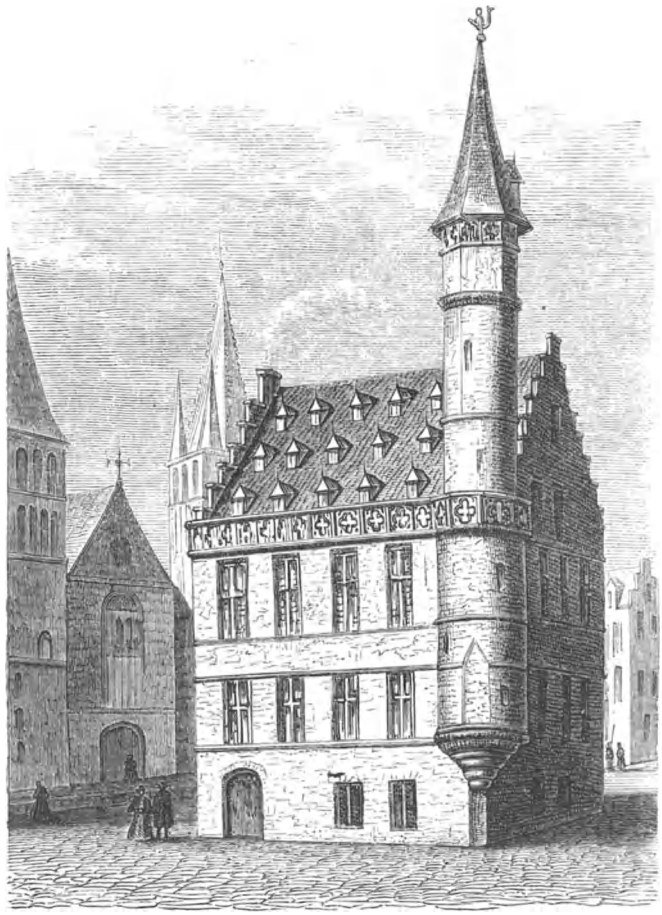

De Collatie-zolder.

kegelvormig dak. Aan de voorzijde van het gebouw had de gevel een bevallige galerij of balustrade, met versiering van opengewerkte klaverbladen, loopende om het torentje tot aan den zijgevel. Deze galerij heette de lijnwaed-ring, wijl daarover het afgekeurde lijnwaad uitgehangen werd, om het publiek zelf zijn oordeel te doen vellen. De opening van de lijnwaadmarkt werd aangekondigd door een klok, die in het gebouw hing.

Een steenen wenteltrap in het torentje geleidde naar de eerste verdieping, die uit een groote zaal met breeden mantelschoorsteen bestond, van twee zijden verlicht door zóó diep liggende kruisvensters, dat in de steenen vensternissen gemakkelijk twee personen tegenover elkaar konden zitten. De tweede verdieping bestond eveneens uit één zaal van dezelfde afmeting. In de eerste zaal vereenigden zich de hoofden van de gilden en de voornaamste burgers, om over de belangen der gemeente te beraadslagen. Dikwijls was dat vertrek getuige van zeer woeste woelige bijeenkomsten.

Thans was het gekozen om de plaats te zijn, waar de stedelijke overheid een allerprachtigst feestmaal aan de keizerlijke familie zou aanbieden. De anders alleen met kalk aangestreken muren waren thans verborgen achter zware, rijke, bontgekleurde tapijten, waarop de wapens van het keizerrijk, van Vlaanderen en van Gent schitterden, afgewisseld door allerlei geestige getalverzen en zinspreuken in de Fransche, Vlaamsche en Latijnsche talen, zooals het toenmaals en nog lang daarna de mode was.

Al de aan de gemeente behoorende zilveren tinwerken waren op dressoors uitgestald, waarschijnlijk nog vermeerderd door bij de burgers geleend zilverwerk.

In de stadsrekeningen toch vindt men:

"Betaelt Jan Bauwins sergant (dienaar) voor zyn moeyte ende arbeyt, van twee daghen, dat hy met Claes Lambrecht secretaris van der Kuere gheoccupeert gheweest heeft int gaderen ende ontleenen vanden zelverweercke bij der stede ontleent, omme te stoffeirene tritsoor up den Collatie zoldere etc. 2 sc. gr. ten banckette by deser stede ghegheven der K. M. onsen harde gheduchten Heere ende Prince erdshertoghe Kaerle etc.

"Item betaelt Justaes van den Bogaerde ende Wauter Blienburghe, serganten van der Kuere, over haerlieder moeyte ende zuerghe van twee daghen ende eender nacht, die zy gheoccupeert gheweest hadden int vergaderen ende bewaren van den zelvere etc. elck 2 sc. 6 d. gr."

Twee keldermeesters schonken onophoudelijk Rijnsche en Bourgogne wijnen, terwijl de muzikanten zich voortdurend deden hooren, waarvoor zij van de stad natuurlijk niet onbeloond werden gelaten.

"Betaelt den viere menestreurs deser stede, van dat zy met huerlieder instrumenten te twee reysen ghespeelt hebben, te wetene op twee poorten ter blyder incomste vander K. M. ende op den Collatie zoldere ten bancquette etc. 8 sc. gr.

"Item betaelt des zes trompetten van deser stede, dat zy trompten ende speelden op huerlieder instrumenten ten voorn. bancquette etc. 3 sc. gr."

Dit schitterend feest, waarvan ons tot onze spijt geene verdere bijzonderheden bekend zijn, kostte de stad niet minder dan 200 pond gr., voor dien tijd zeker een zeer belangrijke som, terwijl ook nog de bedienden van de Vorstelijke personen allen met geschenken in geld vereerd werden.

Onder de posten uit de rekeningen is de volgende nog wel der vermelding waard:

"Betaelt der weduwe van Jan Pype 2 sc. gr. ende dat ter causen van een tenen commekin (tinnen kommetje) weghende omtrent 4 Lib. der zelvere toebehoorende, 't welck verlooren was ten bancquette ghegeven der K. M."

SPREUKEN.

Gedenckt by tijdts den ouden man
Terwijl uw' jeught noch wercken kan.

Selden, in dit aertsche slijck,
Wert men sonder sonde rijck.

Soo langh ick leef en hier verkeer,
Ick vinde altijds dat ick leer.

Die wat aen den armen bringht,
Aen sijn selven dan gedinckt.

KENNEMER EN WESTFRIESCHE LEGENDEN.

(Vervolg van blz. 155).

III.

JOOST VAN BLOKKER.

't Was in den tijd dat de nieuwe leer in Westfriesland ingang begon te krijgen De vervolgingen om des geloofs wille namen ook weldra een aanvang. Des ondanks werden de harten der eenvoudigen, die het oor neigden naar die nieuwe leer, niet versaagd, maar ze bleven getrouw aan wat ze voor waar hadden aangenomen, al gloorde hun ook de brandstapel reeds in het aangezigt, al zagen zij de golven zich wielen om de kolk, waarin de broeders of zusters in het geloove den marteldood gevonden hadden. In dien benauwden tijd was het, dat zekere Joost, in een der Blokkers, bij Hoorn gelegen, wonende, gevangen genomen werd, op vermoeden dat hij de nieuwe leer aankleefde. 't Is waar, dat hij niet meer zóó trouw ter kerke ging als weleer, dat hij den pligt dier kerk niet meer zóó vervulde als de priester het wel wenschte en eischte, toch had hij nog niet met die kerk gebroken en geen der predikers gaan hooren, die zoo hier als elders in het geheim, bij nacht en ontijden, het woord verkondigd hadden. Maar wat hij wel gedaan had, en dat als met een afval gelijk gesteld kon worden: hij had den Bijbel gelezen, en dat was genoeg om hem te beschuldigen en in de gevangenis te doen werpen. Daar zat hij en peinsde en bad, zooals de Bijbel hem had leeren bidden, en ziet, op eens opende zich de deur van zijn kerker. Het knarsende geluid deed hem opschrikken, want hij wachtte niet anders of de dienaars kwamen, om hem naar de stad over te brengen. Maar geen mensch vertoonde zich aan zijn starenden blik. Hij stond op, en naar de deur gaande, zag hij niemand die de grendels verschoven of den uitgang hem geopend kon hebben. En het hoofd buigende stapte hij den dorpel over en schreed voort, de gebonden handen over de borst gekruist, naar de kerk, waaruit hem het gezang te gemoet klonk. En toen hij het kerkhof overging, was 't of een stemme in hem tot stilstaan riep en de gebonden handen ten hemel deed heffen en aanspoorde tot bidden. En vuriglijk bad hij, en ziet de banden vielen voor zijne voeten. Hij was vrij en ontbonden!

En als nieuw geboren trad hij daarop de kerk binnen. Voorwaar, wel een teeken was hem geschied, dat de Heere God geen kwaad in zijne ziele gevonden had, en hij ging door naar de plaats, waar hij van der jeugd af gewoon geweest was te bidden.

En het gezang verstomde; ieder hief het hoofd op en staarde den man aan, dien men gebonden in den kerker geloofde, maar die nu daar vrij en ontboeid midden onder hen verscheen. Wat was met hem geschied?

Maar de priester bij het altaar gunde de schare geen tijd tot nadenken of gissen. Zijn mond opende zich niet om den afgedwaalde weder onder de kudde op te nemen, maar om hem den banvloek naar het hoofd te slingeren en met dien vloek te dwingen de kerk te verlaten.

Joost stond op, en weemoedig was de blik waarmede hij de schare en den priester aanzag — en hij verliet den tempel waar men hem uitgedreven had. Zijne voeten betraden den dorpel niet weder — maar hij zocht zijn heul en zijn troost bij die "godtvruchtigen, die men nu Mennisten ofte Doopsghesinde noemt —"

IV.

ADRIAAN WIN.

Hij was een rijk man, heer Adriaan Win, en heel Hoorn, ja gansch Westfriesland had den mond vol over al de heerlijkheid die hij bezat. En te regt. Meer dan één treffelijk huis in de stad was zijn eigendom; zijn geld stond op goede renten, en daarbij bezat hij

meer dan 125 morgen van het beste land in het Noorderkwartier. Tin zag men niet op zijn tafel, 't was al zilver wat er op blonk, en was dit eene dagelijksche gewoonte, men kon er de pracht en de weelde naar afmeten die er heerschte, wanneer heer Win zijne feesten gaf in het Albouts-Huis. Dat Albouts-Huis, zoo niet het grootste dan toch zeker het schoonste binnen Hoorn, had zijnen naam ontvangen naar het geslacht, dat er bezitter van was geweest en welks leden sinds eeuwen in stad en land in hooge eere gestaan hadden. Met heer Albert was in 1539 het ridderlijk geslacht uitgestorven. Hij liet echter eene dochter na, die, hoewel buiten echt geboren, door hem als wettig erkend en de erfgenaam zijner groote goederen werd.

Heer Adriaan Win hield om de hand der rijke erfgename met den adelijken naam aan en zag door het huwelijk met haar zijn groot vermogen en het aanzien waarin hij reeds stond, aanmerkelijk toenemen. In 1557 werd hij tot schout der stad verkozen.

Het weelderig leven in het Albouts-Huis nam toe. 't Was er eene hofhouding gelijk, en heer Adriaan Win was zoo stout op zijn geluk, dat geene zee hem te hoog ging, en bij den overvloed, waarin hij zich baadde, geloofde hij niet dat er ooit voor hem kwade dagen konden aanbreken. Was de fortuin in zijne hand niet al zijn leven een gedwee kind geweest? En dit sprak hij als uit, toen hij in het vensterglas van zijn speel- of zomerhuis buiten Hoorn het rijmpje deed snijden:

Ick mach rijden, ik mach vlieghen, ik mach gaen,
Ick behoef niemant ten dienste te staen.

Maar die fortuin, altijd gereed geweest om den troetelzoon te begunstigen, keerde zich eindelijk van hem. Onachtzaamheid, verkeerde mildheid en het geen goede regel houden over zijn vermogen en inkomsten, deden allengs den grooten rijkdom verminderen en verdwijnen, ja zoo geheel te niet gaan, dat men den man, die eens het geld als met handen weggeworpen had, geen brood wilde borgen en hij als een arm en desolaet man moest omdolen, om te sterven in de schuur eener boerenwoning, welker eigenaar eens zijn pachter geweest was!

(*Wordt vervolgd.*) J. Honig Jz. Jr.

DE KLEINOODEN EN SIERADEN EENER VORSTIN, IN HET MIDDEN VAN DE 15e EEUW. (1435).

Er bevindt zich op het Rijks-archief te 's Hage een register van de oude leenkamer van Holland, getiteld: Borsselen, diversa, cas. L. waarin o. a. eene inventaris wordt aangetroffen van de kleinooden, paarlen, juweelen en andere kostbaarheden, welke in 1435 aan vrouwe Jakoba van Beijeren toebehoorden.

Men klaagt in onzen tijd wel eens over de weelde; doch indien men de hieronder volgende lijst van sieraden en kostbaarheden leest, zal men moeten erkennen dat ook in den "ouden tijd" de vrouwen veel voor opschik over hadden.

Het schijnt bijna ongelooflijk, dat eene vorstin in 1435 reeds in het bezit kon zijn van zoo groote menigte van paarlen; ik geloof dat er tegenwoordig weinige vorstinnen zullen gevonden worden, wier juweelen-koffers zooveel paarlen en edelgesteenten zullen bevatten.

De namen van eenige voorwerpen in deze lijst opgenoemd, kan ik niet verklaren; ik zocht vruchteloos bij Kilian en van Wijn naar de verklaring, o. a. van de woorden, "*scheen*," "*berey-koffer*," "*biryckel*," "*roem-appel*" en van eenige andere woorden meer.

De lijst is niettemin eene, naar het mij voorkomt, belangrijke bijdrage tot de kennis van de wijze van leven en kleeden der voorname vrouwen in het midden der 15e eeuw.

Copie van eenre pappieren rolle daerinne gescreven staet die cleynoten ende Juwe-

len van wylen Vrouwe Jacob van Hollandt.

In dat jair van XXXV [1] oversach ic myn cleynnotten, dat ic Ermkyn [2] leverde, doe Kerstyn van my scheyde en doe leverden ic Ermkyn weder dit cleynyt dat hier na geteykent staet.

Item, IIII lange peerlen an golt geset.

It. enen stock met IIIIc en XX peerlen.

It. een bunken mit XI grote peerlen en dair syn die twee peerlen mede van Henric van Groesbeke.

It. een buntken mit XXXIII peerlen.

It. een buntken mit XXXI peerlen.

It. een buntken mit IIIIc peerlen.

It. die peerlen, die my myn vrou myne moeder gaf ende die syn van drie sorten, die meesten wegen XII oncen, ende die middelste XVI oncen ende die minsten XII oncen en II koels gewicht. [3]

It. een buntken met VIII robynen en een clein miralde. [4]

It. een buntken met drie dyamanten.

It. een bont met XIIII ballys. [5]

It. een buntken met VIII soffieren.

It. een gebroken span mit een robbyn ende III peerlen.

It. een gulden hoet mit III groote peerlen en dair hangen II peerlen an.

Vrouw Jacoba.

It. den groten halsbant, die men tot Delf makede mit eenen robyn en XII ballys ende XIIII st. soffieren ende CXC peerlen en der peerlen was een verloren.

It. eenen halsbant mit VI ballys ende VI soffieren en LX peerlen ende dair gebraken IX hangende lover an.

It. een graewen gulden halsbant.

It. een halsbentkyn mit robynen ende mit perlen ende daer hanget een korfken voir an mit peerlen.

It. twee bentken om den hals, dat een bantken mit XII dyamanten ende LII perlen ende dairvoir an eenen grooten dyamant ende dat ander bantken mit VI robyn ende VII dyamanten ende XIII peerlen ende dair voir aen eenen robyn en een dyamant.

It. een kralen paternoster dat weget I ℔ ende V oncen koels gewicht ende dat heeft IIIc en XXV steenen.

It. een gulden croon mit XXVII miralden en XXXVI ballys en LXXX peerlen.

It. een scheen (?) mit VII ballys ende VIII soffieren en C ende XXVII pairlen.

It. een voirsnoer mit XI robyn ende X bloemen van dyamanten ende LII grote perlen.

It. een peerle voirsnoer mit LI groote peerlen.

It. een parlen voirsnoer mit II riën, C ende LVI perlen.

It. een perlen voirsnoer van III riën, die grote perlen is XCV en die cleyne is IIc en XCI.

---

[1] 1435.

[2] Ermkyn en Kerstijn (Christine) zijn eigennamen, vermoedelijk van kamerjuffers.

[3] Keulsch gewigt.

[4] Emeraude.

[5] Een edelgesteente, dat Kilian noemt: carbunculus candidus.

It. een gulden tafelkyn [1] dat men an den hals draget mit een perlen knoipken.

It. een gulden cruys, dat men an den hals draget mit VIII perlen.

It. twee gulden biesen om den hals te dragen, die syn van des conings golt.

It. een gulden lanteernken an een paternoster mit IIII beelden en mit VIII Robynen ende XII grote peerlen.

It. een gulden tafelkyn to eenen paternoster mit een Jhesus ende mit een Robyn en XI perlen.

It. een gulden tafelkyn mit Sinte Katheryne met vier peerlen.

It. een gulden tafelkyn mit onse lieve vrouwe mit eenen robyn ende XI perlen.

It. een gulden vogelken dat die Joncfrou van Bredam gaf.

It. twee gulden kleynitken mit een Robyn en een dyamant, dat die vrou van Egmont gaf.

It. een ring mit eenen robyn, van Lodewyck den ring, met den robin van Henric van Groesbeke ende den ring, die my myn vrouwe myn moeder gaf, mit eenen robyn en eenen vierkanten platten dyamant.

Een zwarten rinck mit eenen robyn, eenen ring mit eenen robyn ende een dyamant als een Leeus hooft.

Ende II cleyne ringen elc mit I diamant, een rinck met een diamant en een miralde.

Een cleyn rusken met een bloem van miralde.

Eenen rinck mit enen ongemaicte diamant ende drie ringen mit vremde stenen.

Enen ring mit enen peddensteen ende VI gulden ringen; noch een ring mit enen robyn ende een diamant, enen ring mit enen robin, enen ring mit een lelye van dyamant.

It. drie roemappel (?)

It. een stucke serpentijn.

It. een cleyn vergult croeskyn [2] mit VI kopken.

It. een cleyn kockelyen viercant cofferkyn.

It. die webben [3] mit silver beslagen, die my mijn heer gaf.

It. een zwart web mit golde beslagen mit VII peerlen.

It. enen gulden spiegel.

It. drie silveren spiegels.

It. dat span mit den meunicke (?) [1] mit drie robynen en mit enen dyamant mit veel canten ende mit III peerlen ende een keeten, dairan mit eenen dyemant en II perlen, ende een span mit een ballys en mit drie diamanten en III peerlen ende een ketten [2] dair an mit drie Robynen ende vyff dyamanten ende III perlen.

It. een span [3] mit eenen robyn ende eenen dyamant ende vyff perlen ende een ketten dair an mit een bloem van robyn, dair een dyamant in steet ende II perlen ende I Robyn.

It. een span mit enen robyn ende enen dyamant ende vyf perlen ende I ketten dair an mit II Robynen en I dyamant ende een cleyn span mit I robyn ende scharpen dyamant ende II schilde van dyamant. Ende een span van de selver mit III ballys ende III perlen ende enen groten gecanten dyamant.

It. een peerlen paternoster van hondert peerlen ende X grote teykenpeerlen dair an.

It. een kraellen paternostre van LXX stenen mit twee gulden knopen ende VI gulden teyken knoop.

It. een cassydonye [4] pater-noster van XXXI stenen mit II knopen van LXVI paerlen.

It. een groot cassedonije pater-noster van XI steen ende een cleyn swart pater-noster van II steen ende LIIII perlen.

Ende een paternostre van gelen barnsteen van XXII stenen ende een cassidonije.

It. een layken [5] mit II gulden vogelen ende

---

[1] Vermoedelijk een gouden plaatje waarop iets geteekend of geschilderd was; bij voorbeeld zoo als hieronder, een "tafelkyn met sinte Katheryne."

[2] Een kroesje.

[3] Vermoedelijk een versierd haarnet, waarin destijds de vrouwen het haar aan beide slapen van het hoofd in wrongen of hoofdkussens droegen. Deze kussens heetten templettes, en daarover waren versierde netten of webben met edelgesteente bezet, getrokken.

[1] Vermoedelijk een monniks-beeldje.

[2] Ketting.

[3] Een span, de dames zeggen tegenwoordig "een garnituur".

[4] Eene soort van steen, vermeld bij Kilian, blz. 837, die er echter niet bij opgeeft, van welke soort deze steen geweest is.

[5] Een laadje.

mit silveren munte ende een deel mensger [1] groten ende een deel heilige silveren penningen.

It. een gulden croesen van cristal ende gulden croesen van serpentijn ende een gulden temperoil van cristal;

Ende een croesen van een hoorn mit silver beslagen, vergult ende drie noten beslagen, die II syn verguldet, ende II silveren kannen.

Ende zes cleyne schalen tot den bereycofferen [2] mit VI coppen en VI lepel ende VI malvesy coppen ende II cristallen zaltvaet van silver vergult ende een kokelien zilver zaltvaet vergult.

It. een cristallen gavelken tot den groenen genguer mit gold beslagen.

It. een silveren aessak. [3]

It. een runt silveren vlesgelkyn. [4]

It. een birykel. (?)

It. een groten Agnus Dei mit silver beslagen vergult.

It. een sack mit vier strick, een haernis ende een styfke daer is een stuck af.

It. een serpentijnen tange met silver beslagen ende vijf die onbeslagen syn.

It. enen sack, die mit wolvestanden.

It. een peerlen cofferken.

It. een kokelien ront cofferkijn.

It. een sypressen cofferkyn.

It. een doosken mit een yvoiren beeldekyn.

It. die slotel ut Henegouwen.

It. die haken tot den slotel.

It. dat zilver van den vestryen tabbert. [5]

It. een silveren camerpot.

Van dit cleynuyt dat hier voir geteykent stet, daer was dit cleynuyt af verzat, dat hier na geteykent steet, doe ic dat voirs cleynuyt oversach.

It. Henric van Graesbeec heeft dat span van dese. (?)

It. Jan Ruychrock weet... wair die vier lange peerlen an golt geset syn, en dat halsbantken mit den robynen ende perlen, dair dat crusken voir an hanget ende dat bantken om den hals met die XII dyamanten ende LII perlen ende enen groten dyamant dair voir an, ende den rinck mit den Robyn van Lodewyck.

Al dit voirscreven is gecollationeert teegens den principael pappieren rolle, alst scheen gescreven mit vrou Jacob (a) 's handt, die niet autentyc en was.

J. K. I. D. J.

De hierbijgaande afbeelding is genomen naar een houten beeldje, voorstellende vrouw Jacoba, waarschijnlijk in de 15e eeuw vervaardigd, en dat met meer andere houten en metalen afbeeldingen in het in 1652 afgebrande en vervolgens in het nieuwgebouwde raadhuis der stad Amsterdam stond. Het is 1.04 Ned. el hoog en vindt thans een plaats op de zoogenaamde rarieteitskamer dier stad.

Dat er bij een hoofddeksel als het hier afgebeelde onder den naam van kornet (hoornmuts) bekend, gelegenheid genoeg bestond om een tal paarlen enz. te plaatsen, zal ieder in het oog vallen.

EEN TWEEDE HUIG DE GROOT.

In 1667 zat te 's Hage op de Gevangenpoort een Fransch kramer om schuld gedetineerd, benevens een ander persoon, die eens een groote kist met papieren kreeg, waarvan hij eenige noodig had. Spoedig waren die gevonden en de cipiersmeid kreeg bevel, om de kist den volgenden morgen vroeg weder af te geven. De Franschman had dit gehoord en begreep daarvan partij te kunnen trekken. Voor dag en dauw kroop hij in de kist, en zette zijne schoenen met zijn rok op een stoel geworpen voor't bed, zoodat de personen, die de kist naar beneden brachten, meenden, dat hij nog op bed lag. De kist werd op een kruiwagen geladen en in een zeker huis in de Spuistraat gebracht, waar het nog een half uur duurde voor ze geopend werd. Maar toen sprong hij er een, twee, drie uit, greep een hoed en een paar schoenen, en zeker was het aan den schrik en de verrassing te wijten — de vrouw des huizes liet hem ongehinderd gaan.

Schoon de cipier de kist had moeten visiteeren, kwam die er met een vermaning af.

---

[1] Grooten van Mentz.

[2] Het staat aldus geschreven, doch het is niet verstaanbaar; misschien was het een étui met tafelservies, als lepels, vorken, enz.

[3] Een zak voor het aas voor valken.

[4] Een klein fleschje.

[5] Tabberd van de kleedkamer.

SPREEKWOORDEN OF GEZEGDEN IN DE 17de EEUW.

In de Groote Comptoir Almanack op 't schrickeljaer ons Heeren Jesu Christi MDCLXVIII enz. in 's Gravenhage voor Crispinus Hoeckwater, Boeckverkooper, leest men tusschen de kalender de volgende spreekwoorden of gezegden.

Januarij. Een goeden dagh,
Geen quaet vermagh.

Het is een dapper man,
Die alle dingen kan.

Februarij. Dan heer, dan knecht,
Dan meer, dan slecht.

Dan soet, dan suyr,
Dan goet, dan stuyr.

Maert. Die sich laet hooren,
Schijnt niet verlooren.

Een losse praet
Niet vast en gaet.

April. Alle mans knecht,
Dat is te slecht.

Het Gelt dat stom is,
Maeckt recht dat krom is.

Mey. Heel swaermoedigh,
Is niet spoedigh.

Beter Goedt verlooren,
Dan Moedt verlooren.

Junius. Een swaere Beurs,
Die licht een Beurs.

Woecker byt,
Armoe kryt.

Julius. Veel beter wat te gauw,
Dan al te logg' en flauw.

Honden loncken,
Katten roncken,
Pauwen proncken.

Augustus. Quaet van aerdt,
Is 't goet niet waerdt.

Een lustigh Paerdt,
Is prijsenswaerdt.

September. Rijck met de praet,
Heeft selden daedt.

Soet in de schijn,
En bitter sijn,
Dat is niet fijn.

October. Ghy lydt en swygt,
In wat je kryght.

Een muts of hoet,
Deckt quaet of goet.

November. Lastige klagers
Hebben geen dragers.

Eerlycke kleeren
Geen ondeugh weeren.

December. Oude wetten
Die beletten
Nieuwe smetten.

Om 't gelleken,
Slyt men 't velleken.

P. A. L.

JEZUS IN HET KINDERBAD.

DOOR

Prof. W. MOLL.

De kerkgeschiedenis van ons vaderland leert, dat de godsdienstige sympathiën onzer voorgeslachten ten gevolge van vele en zeer verschillende oorzaken sedert het midden der veertiende eeuw meer dan te voren levendig werden. De bewijzen, die daarvoor bijgebragt kunnen worden, zijn menigvuldig. Men ontmoet ze op alle deelen van het levensgebied onzer vaderen, in de sfeer van hun persoonlijk en huiselijk, hun maatschappelijk en kerkelijk bestaan, en niet het minst in de voortbrengselen van hun kunstzin, vooral in hunne geestelijke liederen. Het aantal van laatstgenoemde werd tot diep in de zestiende eeuw steeds grooter, en ofschoon betrekkelijk nog slechts weinigen de hand uitstrekten, om de in manuscripten en oude drukwerken bewaarde te verzamelen, bezitten wij toch reeds eenige bundels religieuse volkszangen van de veertiende en inzonderheid van de vijftiende eeuw, wier inhoud zóó rijk is, dat wij de liederen met het oog op de verschillende stoffen, die door onze dichters en dichteressen — meestal monniken en nonnen — behandeld werden, in vier soorten kunnen verdeelen, wier bepaling niet met moeite gezocht behoeft te worden, maar als van zelf gevonden wordt.

Fragment van een Schoorsteenmantel

De liederen van de eerste dier vier soorten bezingen den Heiland, zijn leven, daden en lotgevallen; die der tweede Maria, hare deugden, weën, vreugden en verdiensten; die der derde Jezus en den mensch in hunne wederzijdsche betrekking; die der laatste onderwerpen, die voor den christen bij uitnemendheid belangrijk zijn, dood, eeuwigheid, lijdzaamheid des gemoeds bij 's levens ongenade enz.

De gezangen, die de eerste der vier vermelde soorten uitmaken en ons 's Heeren

leven enz. voor den geest plaatsen, zijn het talrijkst, en men heeft zich daarover niet te verwonderen. Van alle godsdienstige stoffen was toch geene den dichters van dien tijd meer gemeenzaam, dan die hun op de hoofdfeesten der kerk door prediking en dramatische vertooning, en evenzeer door de plastische kunsten als door hunne devotie-boeken voor de aandacht werd gesteld. Geene stof ook kon voor zangers, die als goedgeloovige christenen de hoofdgebeurtenissen in het verlossingswerk van Jezus wisten te waarderen, meer aantrekkelijks, meer "ingeestende kracht" bezitten. Zoo bezongen zij dan met voorliefde die hoofdgebeurtenissen en inzonderheid de stof, die het voorwerp van het kerstfeest is, met alles wat daarmede van verre of nabij in betrekking staat.

De kerstzangen onzer middeneeuwsche vaderen, die bewaard bleven, zijn zeer vele, maar niettegenstaande hunne verschillende vormen onderling ook zeer aan elkander gelijk. Zij roemen de reinheid en den ootmoed der Moedermaagd en de barmhartigheid des Vaders, die, toen de tijd vervuld was, zijn engel zond met den leliestaf in de hand en de boodschap der verlossing op de lippen. Zij schilderen Gabriëls ontmoeting met "de deerne Gods", de diepe armoede naar de wereld, waaronder het Kindeke in den staat zijner vrijwillige vernedering trad, maar ook den hemelschen glans, dien "die hardekens op den velde" zagen, en den "soeten zang der enghelen." Gelijk onze beroemde volksprediker, pater Brugman, en alle middeneeuwsche auteurs, die hunnen tijdgenooten levensbeschrijvingen van Jezus schonken, het evangelie-verhaal van 's Heeren geboorte breed uitsponnen en den toestand der heilige familie onder den invloed hunner kinderlijk-naïeve fantasie tot in de kleinste bijzonderheden teekenden, als hadden zij de Moeder en haar "Kindekijn" van uur tot uur in den kerstnacht en "den kouden stal", met eigen oogen waargenomen, zoo gaven ook de dichters zich met volkomen vertrouwen aan hunne verbeelding over. Zij malen Maria af als verzonken in de reinste moederweelde, rijk in haren wonderzoon te midden van haar aardsche nooddruft, en volgen haar in de minste bewegingen harer zorgende liefde, waarbij zij argeloos alle onderscheid van tijden en plaatsen uit het oog verliezen. Zij denken zich Bethlehems stal als eene armoedige kraamkamer der vijftiende eeuw, en zij weten haarfijn, wat in die kraamkamer geschiedt, wat er voorhanden is en wat er ontbreekt.

> Een os ende oec een eselkijn
> Verwarmen den kinde die leden sijn; [1]

maar de kille nachtwind blaast intusschen door het ongezellig verblijf, en Jozef is voor een oogenblik radeloos, want

> Daer is noch roc noch hemdekijn,

waarmede hij 't wicht genoegzaam zal beschermen, en

> Maria en hadde haar niet bereit
> Tot enigherhande wieghencleit!

Maar "de oude man" bezint zich en weet zich te redden:

> Joseph die toog altehant
> Die hosen [2] van den benen sijn,
> Die men ons noch t' Aken laet sien,
> En decte dat wel heilighe cleit,
> Daer God sine menscheit inne leit."

Doch straks rijst Maria, gesterkt door wonderbare kracht van den hooge, van haar nederig leger, en zij aanvaardt hare moederpligten. De borst der heilige laaft den geheimzinnigen zoon, die tevens "haer vader" is,

> Wien hemel ende aerde niet konden omvaen;

en als de jongeborene den slaap niet kan vatten, zingt zij met zachte stem het wiegelied, om hem daarna weder op den schoot te koesteren en met hartgrondigen eerbied aan te staren. Ja, wil men zien, hoe der dichteren fantasie niets vergat, zelfs het geringste niet, het kinderbad, om de Moedermaagd als eene volmaakte type aller vrouwen in het vervullen harer teedere taak

[1] Men meende dat beide dieren bij de kribbe in den stal aanwezig waren, opdat het woord van Jez. I: 3 vervuld wierd: "een os kent zijn bezitter en een ezel de kribbe zijns Heeren."

[2] Hosen = eene naauw-sluitende tot over de heup reikende broek.

voor te stellen, dan leze men het volgende door vele bloemlezers te regt uitverkoren liedeke, dat wegens naïeve frischheid, plastische kracht en melodieuse woordvoeging, in waarheid onovertroffen mag heeten.

Ons gheuaket die avontstar,
Die ons verlichtet also claer.
Wael was haer doe,
Susa ninna susa noe,
Jesus minne sprac Mariën toe.

Dat huus dat hadde so menich gat,
Daer Christus in gheboren was.
Wael was haer doe,
Susa ninna susa noe,
Jesus minne sprac Mariën toe.

Si setten dat kint op haeren scoet,
Si cussedet voer sijn mondekijn roet.
Het was so soet,
Susa ninna susa noe,
Jesus minne sprac Mariën toe.

Si setten dat kint op haren knien.
Si sprac: groet eer moet u ghescien!
Wael was haer doe,
Susa ninna susa noe,
Jesus minne sprac Mariën toe.

Si setten dat kint op haren arm.
Mit groter vrouden sach sijt aen,
Het was so soet,
Susa ninna susa noe,
Jesus minne sprac Mariën toe.

Die moeder die makeden den kint een bat.
Hoe lieflic dattet daer inne sat!
Wael was haer doe,
Susa ninna susa noe,
Jesus minne sprac Mariën toe.

Dat kindekijn pleterden metter hant,
Dattet water uten beeken spranc!
Wael was haer doe,
Susa ninna susa noe,
Jesus minne sprac Mariën toe!

De geest der kunst doet, wat alle goede geesten doen. Wien hij ziel en zin vervult, die heeft het vermogen om hem mede te deelen of in anderen op te wekken. Waar het lied uit de volle borst des dichters stroomt, grijpen schilder en beeldhouwer vaak met enthousiasme naar penseel en beitel, om voor het oog zigtbaar te maken, wat de zanger voor het oor maalde. Zóó is het in onzen tijd, de eeuw van Göthe en Scheffer, van Schiller en Kaulbach, en zóó was het ook in vroegere eeuw.

Vóór een paar jaren werd in den tuin achter het huis van mijn vriend A. C. W. Berns in de Brigittenstraat te Utrecht, ter plaatse waar voormaals de woning der Hieronymianen of Broeders des gemeenen levens verrees, een brok steen opgegraven, waarvan den lezer hier eene naauwkeurige afbeelding voorgelegd wordt. Het is een fragment van een beeldwerk, dat helaas deerlijk geschonden, maar desniettegenstaande nog zóó verstaanbaar is, dat wij durven aannemen, dat het voor den lezer van het medegedeelde Kerstlied naauwelijks eenige verklaring behoeft. Wat de dichter in zoetvloeijende strofen bezong, beitelde de hand eens kunstvaardigen meesters in den zandsteen, maar niet zonder eenige wijzigingen in de voorstelling aan te brengen, die hem vermoedelijk noodzakelijk schenen, daar het gansche medaillon, waarin hij zijne Maria met het Kind en de badkom had te plaatsen, niet grooter was dan 3,46 palmen in diameter. Aan de Moedermaagd schonk hij de golvend nederhangende lokken, die bij hare meeste beelden der vijftiende en zestiende eeuw voorkomen; aan haren mantel ontwaart men het borstsieraad (mantelspang), waarmede de fantasie gewoonlijk het opperkleed der Lieve-vrouw tooide. Het kind is op een kussen gezeten en "plettert" met de hand in het wiegelend nat, terwijl het dien lach van welgevallen op het gelaat draagt, die het ouderhart bij avondstond in de kinderkamer in blijde verrukking kan brengen. Of de kunstenaar met zijn werk wel een tooneel uit den stal van Bethlehem wilde voorstellen, kan betwijfeld worden, daar kussen en badkom kwalijk stroken met de volstrekte armoede, die de verbeelding aan dit verblijf toedichtte, maar het is echter mogelijk, want poëten en proza-schrijvers van den ouden dag berigten niet zelden, dat medelijdende vrouwen van Bethlehem de Moeder in haren nooddruftigen staat na den kerstnacht te hulpe kwamen en het noodige uit hare woningen aanbragten.

Vraagt de lezer, waartoe het reliëfwerk, waarvan ons fragment een deel is, voor-

maals aangewend zal geweest zijn, dan verwijzen wij naar Plaat 64 en 77 van de *Nederlandsche oudheden* (eerste reeks) des Heeren van der Kellen, afbeeldingen van schoorsteenen, die omstreeks den aanvang der zestiende eeuw het sieraad van een paar huizen van aanzienlijke bewoners der stad Utrecht zijn geweest en tot heden bewaard werden. Die deze platen, vooral No. 64, aandachtig gadeslaat, merkt terstond op, dat ons medaillon een soortgelijk is, als de medaillons, die in de aldaar afgebeelde schoorsteenmantels de middenstukken uitmaken. In plaats van het liefelijk beeld van Maria op den schoorsteen uit de voormalige woning der familie Van Asch van Wijk, dat het kind de volle borst aanbiedt, stelde de beeldhouwer op onzen steen, die welligt een der vertrekken van het St. Hieronymus-huis heeft opgeluisterd, Maria voor, terwijl zij een anderen moederpligt vervult. Gelijk de kunstwerken, op de twee platen afgebeeld, behoort ook het onze tot de eerste jaren der zestiende eeuw, en gezamenlijk zijn zij waarschijnlijk uit de werkplaats van denzelfden beeldhouwer voortgekomen. Hoedanig de vorm van den ganschen schoorsteen geweest zal zijn, kan de lezer opmaken uit het hierbij gevoegde afbeeldsel van het huisvertrek van een welgestelden burger of edelman in het tijdvak, waaraan wij ons reliëfwerk toeschrijven.

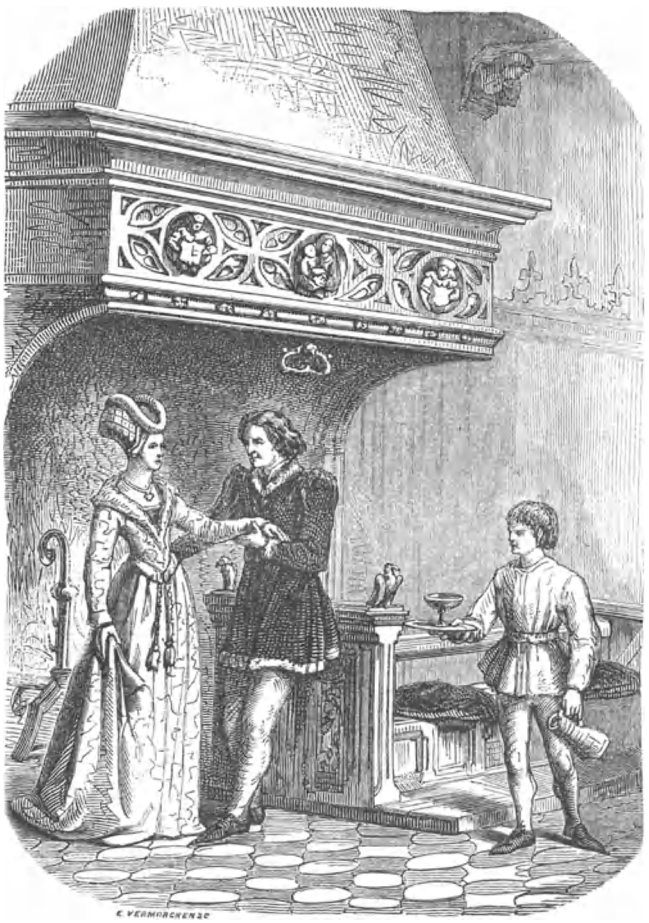

Binnenvertrek en schoorsteen uit het laatst der 15e of het begin der 16e eeuw.

STUDENTEN-LEVEN.

DOOR

Dr. G. D. J. SCHOTEL.

(Vervolg van bladz. 191).

DE STUDIE.

De universiteiten hadden van de vroegste tijden af vier faculteiten, [1] — de godgeleerde, regtsgeleerde, geneeskundige en philosophische. In de middeleeuwen werd in de tweede, behalve het burgerlijk, ook het kerkelijk regt, en in de laatste de grammatica, rhetorica, dialectica, mathematica, physica en ethica onderwezen. De drie eerste faculteiten noemde men de facultates superiores, de laatste de facultas artium, later de ordo philosophorum. Men hield haar voor de minste der vier, hetgeen Lipsius hevig bestreed. Hij, die zelf tot haar behoorde, achtte haar de voornaamste, de brug (schreef hij), waarover men in het heiligdom der wetenschappen trad.

Wanneer de student zich liet immatriculeeren, dan moest hij tevens de faculteit, waarin hij wenschte te studeren, opgeven. De meesten, ofschoon zulks niet vereischt werd, wenschten de voorlezingen der hoogleeraren in de philosophie bij te wonen, voor zij tot hun eigenlijk vak overgingen, en lieten zich, schoon later beroemde juristen en medici, als studenten in de philosophie inschrijven. Vooràl was het aantal der zoodanigen ten tijde van Heinsius en Salmasius buitengewoon groot, ja men vond naauwelijks één student, die hunne collegien niet bezocht had. Vóór de uitvinding der boekdrukkunst dicteerden de hoogleeraren eerst den tekst en gaven vervolgens hunne glossen en commentarien er op in de pen. Van hier dat elke cursus zoo lang duurde, b. v. die der philosophie of artes te Parijs eerst 6, vervolgens 5, in de 14e eeuw $3\frac{1}{2}$, in 1600 2, die der medicijnen niet minder dan 7, die der regtsgeleerdheid 5, en die der godgeleerdheid 6 jaren. Te Leiden moest, volgens de statuten, "elcke faculteyt haeren behoorlycken cours uit doceren, binnen den tijd van drie of uyterlyck vier jaeren absolveren." In vroegere tijden werd niet bepaald, wanneer de hoogleeraren hunne voorlezingen moesten aanvangen of voleindigen. Zij konden zulks naar welgevallen doen en waren ook volkomen vrij in de keuze der onderwerpen, waarover zij lezen wilden. Aan de nederlandsche hoogescholen waren zij dat niet. Te Leiden moest door rector, curatoren en burgemeesteren gestatueerd worden "wat autheuren-bouck, ofte materie elck professor lezen zou." Te Utrecht bepaalde de rector met zijne beide assessoren, na den raad der burgemeesters en van den president der curatoren ingewonnen te hebben, welke schrijvers en welk onderwerp ieder hoogleeraar zou behandelen. In den aanvang wist men van geen series lectionum; maar elk hoogleeraar prees in een hoogdravend programma zijne voorlezingen aan. De oudste gedrukte series zijn die van Wittemberg (1507), Tubingen (1525), Leiden (1587). Eerst in 1778 werd er een te Heidelberg in het licht gegeven. Daar in de 13e, 14e en 15e eeuw de hoogleeraren geen lands tractement ontvingen, vorderden zij honorarien of collegiegelden van hunne hoorders, in Italie collectae en salaria, in Frankrijk en Duitschland pastus, partus, collectae, minervalia genoemd. Te Weenen en te Praag was het verboden anderen dan armen, zonder betaling van collegiegelden, tot de praelectiones toe te laten; te Praag werden zij, die minder dan 12 dukaten verteeren konden, tot de armen gerekend. De minervalia waren zeer willekeurig; in Duitschland werden zij het eerst geregeld. Voorlezingen, die één maand duurden, kostten 1 Grossche, negen maanden 8 Grosschen. Te Weenen waren zij iets duurder; gaf men te Praag 2, 3, 5, 8, dan

[1] Het woord *facultas* beteekende in de middeleeuwen wetenschap, en later het collegie of lichaam van hen, die tot een en dezelfde wetenschap behooren.

betaalde men aldaar 3, 4, 6, 9 Grosschen. Waar de hoogleeraren door den staat werden bezoldigd, zooals te Leiden, werd geen collegiegeld van de studenten gevorderd. De collegien begonnen te Leiden des morgens ten acht en eindigden des namiddags ten vier ure, en daar de hoogleeraren vaak de lessen verzuimden, gelastten curatoren de pedellen en een famulus aanteekening van "de absentiën" te houden, en kortten de verzuimde lessen van hunne jaarwedden af. Vóór 1592 werden er bij de faculteiten geen examens afgenomen, doch in dit jaar klaagden curatoren aan de staten van Holland over het verval der studie en in 't bijzonder die der regtsgeleerdheid. Zij schreven zulks vooral toe aan de gemakkelijkheid, waarmede de jongelieden van de triviale scholen naar de akademie promoveerden; maar vooral aan het verval der voorbereidende studien. Het gevolg hiervan was dat den juristen een "examen of heymelyck ondersoeck in de romeinsche geschiedenis, de antiquiteiten, de morale philosophie en de kennis der klassieke oratoren" werd opgelegd. Van de theologanten en medici werd dit examen niet gevorderd, doch curatoren moesten zorg dragen, dat ook zij zich in de philosophie en de letterkunde oefenden. Behalve deze examens moesten de theologische en juridische studenten, om de 14 dagen, de medici om de maand, in het groot auditorium disputeren, in tegenwoordigheid van de hoogleeraren hunner faculteiten in toga en bef, die dan, "voor hun wijn", de theologische, medische en juridische elk *f* 1, en de philosophische 12 stuivers ontvingen. In 1645 werd te Utrecht bepaald, dat elk professor jaarlijks tien, en die in de philosophie vier disputen mogt houden. De theses moesten eerst door een der hoogleeraren worden nagezien en werden vervolgens op kosten der akademie gedrukt. De akademie-drukker te Leiden, Jan Paedts Jacobsz., bragt voor elke honderd, een vel groot, op drukpapier gedrukt, daaronder vier op schrijfpapier, *f* 2.18 in rekening (1596). Het ging op deze disputen, en op die welke exercitii gratia gehouden werden, soms zeer woest toe, en zij eindigden niet zelden in hevige kloppartijen. Benthem schreef in 1698: "Die disputir-Art (te Leiden) will mir auch nicht allerdings gefallen, denn es hiermit in ordentlicher Confusion zugehet. Es werden zwar einige zu ordentlichen Opponenten gebeten, aber nur auf den Nothfall. Wenn sich sonst keine Opponenten auffinden sollen, stehet also jedem frey zu opponiren. Da sollte man nun sein Wünder sehen, denn wohl zehen und mehr auff einmahl auffstehen, und alle zugleich reden. Wer nun der Verwegenste ist, und den längsten Odem hat, dasz er mit schreyen den andern ermüden kann, der bleibt allein übrig und opponiret. Wenn der seine Argumenta zu Ende gebracht, gehet der Tumult auff neue wieder an, denn obschon der Praeses ihnen zuredet, so wird solches doch wenig geachtet, wie denn durchgehends Holländer ihren Professoren wenig Ehre erzeigen ....."

Er heerschte aan onze hoogescholen een ware disputeer-manie; want behalve de openbare en collegiale disputen, die in het groot auditorium, en die binnen de wanden der verschillende faculteit-kamers exercitii gratia werden gehouden, hielden de studenten nog afzonderlijke bijeenkomsten, waarin ze met elkander disputeerden over de spitsvondigste onderwerpen. "De zwaarste rampen, die het vaderland, de stad en de akademie troffen, konden de stem der defendenten en opponenten niet verdooven." Het gezag der faculteit, ja van den senaat was vaak niet voldoende om de ongeregeldheden bij het openlijk en privaat disputeren te bedwingen, en reeds in 1598 moesten curatoren besluiten in elke faculteit een dekaan aan te stellen, die bij elk dispuut moest tegenwoordig zijn "om der disputanten al te vrijmoedige en hooge woorden te reprehenderen en lange objectien te doen ophouden." Ook verboden zij het geven van maaltijden, na het houden van disputationes exercitii gratia, en gelastten de hoogleeraren, "op hun hoogste indignatie", er niet bij tegenwoordig te zijn. Aan onze hoogescholen kende men echter de zoogenoemde disputationes quodlibetanae niet. Te Heidelberg werden zij jaarlijks, elders om de vier jaren gehouden. Zulk een "disputatio war der feierlichste und umfassendste aller academischen Acte", en duurde

verscheidene dagen. Zoo hield magister Lamside in 1458 aan de universiteit te Greifswald meer dan veertien dagen eene disputatio de quolibet. In den aanvang der 16e eeuw werden zij meest aan alle hoogescholen afgeschaft; alleen te Heidelberg duurden zij tot in 1558 voort.

De collegiale disputen waren aan de duitsche- niet minder dan aan onze hoogescholen in zwang. Een Duitscher noemde ze "geleerde tournooijen of ridderspelen, en het beste veld voor dialektische heldendaden om zich in scherpzinnigheid en spitsvondigheid te oefenen." Zij gaven den studenten ook gelegenheid om met hunne taalkennis te pronken, daar zij, gelijk o. a. te Marpurg, ook in het grieksch en hebreeuwsch disputeerden. Het ging op die disputen vrij wat erger in Duitschland dan in ons vaderland toe, doch ook hier weergalmden de auditorien van het oorverdoovend geschreeuw, "affirmare, negare, destinguere, thesizare, problemizare, coronizare, cornutare, Domine opponens, Domine respondens, oppono, respondeo, ego insto, ad majorem, ad minorem."

Nog in de 18e eeuw was de klagt algemeen dat de studenten zich alléén op het disputeren toelegden, en de voorlezingen verzuimden. Hetgeen er thans nog van disputen zoo in Duitschland als in ons vaderland overig is, mag men "de lappen van een oud staatsiekleed" noemen. Ware het ons in dit Maandschrift vergund, dan gaven wij een lijst van de zonderlinge onderwerpen, uit alle vakken van wetenschap, waarover met een subtiliteit en scherpzinnigheid werd gedisputeerd, die betere waardig waren. Had men een of twee jaren grootendeels met disputeren doorgebragt, dan begon men aan de disputen voor een academischen graad, die echter door een examen moesten worden voorafgegaan, te arbeiden.

(Wordt vervolgd).

GEVANGENEN MOESTEN VROEGER OOK VOOR HUN ONDERHOUD WERKEN.

Toen de regeerders van Stad en Lande van Breda besloten om de buiten gebruik gestelde Zaaihal, van 1490 tot 1613 het vleeschhuis, volgens bekomen octrooi der Algemeene Staten van 12 Jan. 1707, tot een "rasp- en tuchthuis, ter beteugeling van dieven en vagebonden, mitsgaders van ondeugende en lichtvaardige vrouwen" te verbouwen en in te richten, werd er in 't reglement bepaald, dat de tuchtelingen en de geconfineerden, naar hunne bekwaamheid kaarden, spinnen of andere gepermitteerde arbeid en werk zouden doen, ten einde daaruit zooveel mogelijk het noodig onderhoud te kunnen hebben, hetgeen bestond uit:

Zon- en feestdagen: gezouten of gekookt vleesch of spek, boonen, kool ende een stuk roggenbrood van ruim een vierdeel pond, 's avonds karenmelk met havergort en twee sneden roggenbrood met boter of kaas.

's Maandags: 's morgens twee stukken brood met boter of kaas, 's middags graauwe erweten met vet en azijn en twee stukken [brood] als 's morgens; 's avonds een pint karenmelk met roggenbrood gekookt en twee stukken [brood] als voren.

Dingsdags: 's morgens als voren; 's middags witte erweten met salie gekookt, ut supra.

's Woensdags: 's morgens ut supra, 's middags potje-beuling met vet daarover en twee stukken brood met boter of kaas; 's avonds een pint karenmelk met havergort en een dubbeld stuk als voren.

Donderdags: 's morgens als voren; 's middags stokvis met weinig boter, met een vierendeel brood met boter of kaas; 's avonds karenmelk als voren.

Vrijdags: als Dingsdags.

Zaturdags: 's morgens als voren; 's middags een pint karenmelk met havergort, 's avonds als 's Maandags.

De drank zal zijn voor ijder des daags anderhalve kanne bier, van een gulde tien stuivers de tonne, behalven op feest- en drie kermisdagen (Dingsdag en Woensdag en Donderdag van de pinksterweek), wanneer zij een anderhalve kanne bier zullen hebben, van zes guldens de ton.

Zullen ook werden verzorgt van een bultzak met twee dekens, beneffens klederen tot nooddruft, alles, naar opkomende goeden of

dieren tijd, te verminderen of vermeerderen, en bij de respective regenten, naar voorvallende gelegentheid van zucht of ziekten der tuchtelingen en geconvineerden te reguleren.

Op dit tuchthuis hoort men den vermaarden dichter Pieter Nuijts dus zingen:

Hier straft men na verdienst, de Boosheên, de euveldaden,
En alles, wat de rust van Stadt en Landt beroert —
Hier brengt men weer te recht, door strengheid en genade,
't Geen wierdt, door wangedrag, van 't spoor der deugd vervoert —
Het oeffenen van straf en tucht dempt snoode zeden
En baart de veiligheid van Lieden, Landen, Steden.

F. CALAND.

MIDDELEN TEGEN OMKOOPERIJ.

"Alle officies zijn smerig" hoorde men wel vroeger eens zeggen, als ambtenaren van weinig of gering traktement een groot leven leidden. Dat is thans uit, en wat er nog van overgebleven is, komt elken dag meer tot een einde.

Hoe dat vroeger geweest is? men wordt er koud van, als men 't hoort, hoe alles door gunst en omkooperij moest verkregen worden, en allerlei knoeijerijen heerschten.

In 1669 schijnt het zóó erg geweest te zijn, dat de Staten van Holland en Westfriesland daaraan paal en perk moesten stellen door het uitvaardigen van eene publikatie ged. 19 December, waarbij ten strengste aan alle 's Rijksontvangers, rentmeesters en allen, wien eenige administratie van penningen was toevertrouwd, verboden werd, eenige "giften, gaven, geschencken, ofte vereeringhen, onder wat naem of pretext 't selve soude mogen wesen, oock niet van eetbare of drinkbare waren" aan te nemen, "oock geen vrydom van 's Lands Middelen (belasting) van de Pachters te mogen genieten, 't zy als een nieuwjaarsgift of wat andere couleur men er aan mocht willen geven, en dat alles op straffe van infamie ende deportement van derselver officiën."

Dezelfde bepalingen waren ook geldig van alle secretarissen en hunne vrouwen, klerken en andere bedienden, kommiezen, kamerbewaarders, deurwaarders en boden, terwijl zij allen verantwoordelijk waren bij het overtreden van dat verbod door hunne vrouwen of bedienden, terwijl een ieder gewaarschuwd werd, zich voor het aanbieden van geschenken aan die personen of vrouwen te wachten.

Eindelijk moesten die ambtenaars telken jare een eed afleggen, in het afgeloopen jaar geene geschenken aangenomen te hebben, en een tweede van ze in het aangevangen jaar evenmin te zullen aannemen.

HET LEGGEN VAN EEN EERSTEN STEEN IN 1667.

1 November 1667 werd door den Prins van Oranje, daartoe speciaal verzocht, de eerste steen gelegd van de kerk te Terheijde.

"Zijn Hoogheijts legging waren twee witte albastert steenen, waarin gehouwen waren de letteren W. H. O. P. en was gewapent met een silvere Troffel en ebbenhouten Maedstock, waarin duym, voedt en Maedtstock, cierlijck in silver ghesneden stonden: En doe van 2 Haegsche Juffrouwen een zeemleere Schootskleet aengebonden, trat uyt 't Huys van den Predicant ter plaetse, waer men ghedachte kerck zoude optimmeren: En daer van een der voornaamste de 2 albastert-steenen ontfangende, leyde die in het Fondament, wederkeerende na 't Huys van den gemelden Predikant."

's Middags werd de Prins wel getrakteerd, en deed dit op zijn beurt weder op Soetenburg te Scheveningen.

De troffel en maatstok bleven aan de kerk ter gedachtenis. Zijn zij er nog?

SPREUKEN.

Een oogh in 't zeyl
Dat geeft u heyl.

De mensch is blind
In 't geen hij vind.

DE WIJDVERMAARDE ROMAN VAN DE VIER HEEMSKINDEREN.

(Vervolg en slot van bladz. 179).

Zie bladz. 218.

BEYAERT'S DOOD.

Wel had het ontzet niet lang meer uit moeten blijven, want de broeders waren op het punt hun wijkplaats op te geven. Maar eens weer in 't bezit van zijn Beyaert, was alle vermoeidheid bij Reynout geweken en richtte zijn arm weder een schrikkelijke slachting onder zijne vijanden aan. Nadat deze verslagen en op de vlucht gedreven waren, kwam de beurt aan Ywein, die in een klooster zijn toevlucht had gevonden, waar hij nu weldra niet alleen door Reynout, maar nog spoediger van Karel's zijde opgezocht werd. Nog voor Reynout's komst was het klooster door Karel's leger ingenomen, en reeds was het koord den verrader

om den hals geworpen om hem op te hangen, toen Reynout toeschoot en zijn schoonvader van den dood redde, door hem op zijn paard te ontvoeren.

Hierdoor haalde hij zich den toorn van Roelant op het hoofd, die hem tot een tweegevecht uitdaagde, waarin Reynout echter het veld behield.

Niet afgeschrikt door de vruchtelooze belegering van Montalbaen, besloot Karel tot een tweede poging. Weldra waren zijne vanen op nieuw om het kasteel geplant, en 't viel spoedig niet meer te betwijfelen of de bezetting zou, door honger gedrongen, het op moeten geven, niettegenstaande sommigen der belegeraars, in plaats van vernieling aanbrengende zaken, spek en ander proviand naar binnen slingerden.

Ten einde raad besloten de broeders zich op een ander kasteel te redden, in de hoop dat Karel hen vervolgen en Montalbaen verder ongemoeid zou laten; 't geen ook werkelijk zoo gebeurde, zoodat zij zich spoedig op nieuw belegerd zagen. Thans echter van alle zijden, ook door vrouw Aye met beden om verzoening bestormd, kon Karel niet langer weerstand bieden, en willigde het verzoek in, als voorwaarde stellende, dat Beyaert aan hem moest overgeleverd worden.

Ten koste van het dier, wat hun zoo dikwijls het leven gered had, kochten de edele Ridders den vrede.

Hand aan hand kwamen zij, het offer geleidende, voor den Koning, die hen in genade aannam. Het arme beest moest voor allen boeten. Het water zou zijn graf worden. Ofschoon bezwaard met twee, later met zes molensteenen, kwam het toch telkens weer boven en zwom, zoodra het zijn ondankbaren meester zag, naar hem toe; en niet voor Reynout zich verwijderd had en tien molensteenen het dier naar beneden trokken, was er een eind aan het leven van 't paard te krijgen, dat echter toch nog lang als spook in het Ardenner woud rond bleef dwalen en 't misschien nog wel doet.

REYNOUT'S BOETEDOENING EN DOOD.

Reynout's leven was geknakt. Hij verdeelde zijne goederen onder zijne kinderen en liet zich een pelgrimskleed maken, daar hij niet langer als ridder wilde leven, nu hij zijn ros verloren had. Heimelijk trok hij heen en zwierf onbekend van 't eene land in 't andere. Bij een heremiet vond hij troost en ontdekte dezen zijn geheim. Dáár sleet hij drie jaren in boetedoening, en viel eindelijk door uitputting in een ziekte, die hem op den rand van 't graf bracht. Op eens, terwijl de kluizenaar voor zijn leger zat te bidden, klonk er een stem uit den Hemel, die Reynout beval naar Jeruzalem te trekken en de christenen in de verovering dier stad bij te staan. Met de meeste vreugde gaf Reynout aan die oproeping gehoor en spoedde zich op weg.

In 't Heilige land aangekomen, voegde hij zich in zijne pelgrimskleeding bij 't leger der christenen, waar hij al dadelijk van zijn moed en kracht kon blijk geven, en daardoor het vluchtende christenen-heir tot staan bracht. Een pijnboom uit den grond rukkende, sloeg hij daarmede zóó geducht onder de Turken rond, dat de christenen, moed scheppende en hem volgende, den vijand terug drongen en tot wijken brachten.

In het leger vond hij ook zijn oom Madelgijs weer, die even boetvaardig als hij en ook door dezelfde stem daarheen gedreven was om er zijn graf te vinden, daar hij bij de daaropvolgende belegering van Jeruzalem door een pijl doodelijk getroffen werd. Door hongersnood tot het uiterste gebracht, besloten de Turksche belegerden een uitval te doen. Daartegen moesten al de christentroepen gesteld worden, zoodat ook Reynout zijne manschappen, waarmede hij een der poorten bewaakte, ter hulpe zond en alleen achterbleef. De Sultan, die poort onbezet meenende, dacht daarvan gebruik te kunnen maken, doch tot zijn ongeluk; want hij was weldra door den held gevangen genomen en te gelijker tijd was de overwinning op het Turksche heir en de val van Jeruzalem verzekerd.

Daarmede was de oorlog thans geëindigd, en volgens het bevel, hem door den Hemel

gegeven, moest Reynout nu terugkeeren. Na bij den Patriarch van Jeruzalem gebiecht te hebben, scheepte hij zich dus weder in, tot spijt van geheel het christelijk leger.

Hij kwam juist bij tijds in Frankrijk aan, om getuige te zijn van een kampstrijd tusschen zijn zoon Aymerijn en eenige edelen, die jaloersch op de liefde, die Koning Karel dezen toedroeg, hem van een plan tot wraakneming op den Koning beschuldigden. Reynout, nog altijd in zijne pelgrimskleederen, ging tot den Koning, berichtte hem de inname van Jeruzalem en maakte zich ten slotte als Reynout bekend. De Koning deed hem weder alle eer en gunst aan, en ieder verheugde zich, behalve de verraders, die zeer bevreesd werden.

'T was voor den held een groote teleurstelling, van zijne geheele famielje alleen zijn zoon te mogen ontmoeten; — allen dwaalden rond om hem te zoeken. Daarentegen was het hem een ware vreugde, in dien zoon een held even als hij zelf te vinden. Deze toch bleef in den kamp meester, ofschoon hij eerst het onderspit scheen te zullen delven. Door die overwinning was hij gerechtvaardigd, terwijl de verraders hun welverdiend loon ontvingen.

Reynout meende nog niet genoeg geboet te hebben voor den moord aan Lodewijk gepleegd. Na den dood van zijn geliefd ros had de grootheid ook voor hem geen waarde meer. Daarom ontdeed hij zich weder van de prachtige kleederen, hem door Karel geschonken, kocht een arbeiderskleed en schootsvel, en vertrok in stilte, om als een eenvoudig werkman zijn brood in den vreemde te verdienen. En niet meer dan brood-alléén at hij; zijn drank was slechts water; tot den geringsten arbeid vernederde hij zich en droeg hout, steen en kalk aan even als de gerinste der werklieden. Vernemende dat te Keulen bij den bouw van een kerk groote behoefte was aan arbeiders, toog hij daarheen. Een man zóó sterk als hij, die vijfmaal meer deed dan elk ander, had veel geld kunnen verdienen; hij stelde zich echter te vreden met minder dan men hem aanbood.

Zijn ijver kende geen palen. Steeds werkzaam als de anderen aten of sliepen, voor dag en dauw aan 't werk, zulk een man was den bouwmeester lief.

Zijn waren naam geheim houdende, kreeg hij dien van "Sint-Pietersman" en bleef dien tot zijn' dood toe dragen.

De naijver bij zijne medearbeiders werd natuurlijk opgewekt; zij moesten harde woorden van hunne meesters hooren, wanneer deze vergelijkingen maakten tusschen zijne en hunne werkzaamheid. Weldra vormden zij een zamenzweering ten einde zich van hem te ontslaan. De uitvoering van hun plan gelukte volkomen. In zijn slaap overvielen zij hem, stortten groote tobben met kalk over hem uit, wikkelden hem daarop in een kleed, bonden dat dicht en wierpen hem zoo in den Rijn.

Had zijn leven veel wonderen opgeleverd, ook na zijn dood namen die nog geen einde.

Een geestelijk vrouwtje in Keulen toch kreeg op een nacht een vizioen: zij bevond zich aan den Rijn, waar zij een zak zag drijven. Dien aan land gehaald hebbende, vond zij daarin het lijk van een vermoord man. Meteen waren hare kwalen, hare doof- en blindheid, genezen.

Hierop vertrouwende, liet zij zich naar den Rijn dragen, waar zij knielende den Heer bad, dat het vizioen mocht bewaarheid worden. En werkelijk, daar gingen haar de oogen open en zij zag... den zak. Zich thans weder geheel gezond gevoelende, wilde zij dien op den oever trekken,... o, wonder! daar begonnen op eens al de klokken van de Keulsche torens te luiden, tot groote verwondering van de burgers, die overal rondzochten, ten einde te weten te komen wat dat gelui beteekende.

Den Bisschop was inmiddels de boodschap ter oore gekomen van 't geen aan den Rijnoever had plaats gegrepen. Met kruisen en vanen trok hij, gevolgd van zijne geestelijken en de Heeren van den gerechte, naar de aangeduide plaats, waar hij alles vond, zooals het hem bericht was. Men deed den zak openen en vond het lijk van een man, die als den "St. Pieters-man" herkend werd.

Hem ontkleedende, ontdekte men een rijken gordel, waaraan een gouden signet hing, waarop de Bisschop de woorden las: "Ik

ben Reynout van Montalbaen". Diepe droefheid en de wensch om zijn dood te kunnen wreken vervulden al de omstanders.

De Dortmunders van het gebeurde gehoord hebbende, spoedden zich naar Keulen en baden knielende den Bisschop om het lijk van den Heilige te mogen hebben: zij zouden ter zijner eere een fraaije kerk bouwen. De Bisschop vond het eigenaardiger, dat zijn lijk zou komen te liggen in de kerk, waaraan hij zoo ijverig gewerkt had. Hij liet daarom een kar komen en legde Reynout's overschot daarop. Maar in plaats van naar de kerk, is de kar zonder eenige hulp van mensch of dier den weg naar Dortmunde in Westphalen opgegaan, zonder dat aan tegenhouden te denken was, tot droefheid van den Bisschop, maar tot vreugde van de Dortmunders, die over zijn graf een kerk stichtten.

Toen Koning Karel de tijding kreeg van den moord aan zijn neef gepleegd, zwoer hij hem te zullen wreken, al zouden ook al de Keulenaars daarvoor boeten. Werkelijk sloeg hij het beleg voor Keulen. De Bisschop echter deed de poorten openen en vertelde hem de geheele toedragt der zaak, waarop Karel al de werklieden van den bouw gevangen liet nemen, en toen ten laatste de schuldigen bekend werden, liet hij deze in zakken gebonden in den Rijn verzinken. Hoorende hoe de kar uit zich zelve naar Dortmunde was gereden, trok hij daarheen, waar hij het volk in groote angst en vrees vond, van den dierbaren schat beroofd te zullen worden. Maar Karel verlangde alleen het lijk te zien. Men opende de tombe, doch tot verwondering van Karel en tot droefheid van de Dortmunders vond men... niets meer. Het ligchaam van den grooten held was naar zijne broeders gevaren. En — zoo sluit het verhaal — zoo liggen thans de vier gebroeders te Napels bij elkander.

DE SCHOOL EN HET ONDERWIJS IN VORIGE EEUWEN.

MEGEDEELD DOOR

Dr. S. PICCARDT.

Vervolg van bladz. 154.

II.

REGLEMENT TOT DIRECTIE ENDE BELEYT VAN DE NEDERDUYTSCHE SCHOOLEN BINNEN DE STADT GOES ENDE HET RESSORT VAN DIJEN.

(*Gearresteerd door den raad der stad Goes* 1 *Nov.* 1655. [1])

Alsoo tstuck van schoolen, en schoolmeesteren eene sake is van soodanighen gewicht, dat in alle welgestelde steden, en plaetsen daer op sonderlinghe order en opzicht dient gestelt te worden, ten eynde de kinderen (wesende het zaet daar uijt alle geschicktheid in de kerke en de republycke te verwachten is) niet alleene in de christelijcke gereformeerde religie, vreese des heeren, alle sedigheyt en gehoorsaemheyt, maer ook in geleertheyt, edele consten, elck na syn gelegentheyt en capaciteyt moge opgevoedt en opgetoogen worden, tot de meeste eer van God Almachtig en welstandt der kercke en te gemeine beste ende tot troost en welbehagen van een igelyck die de vruchten daervan bij de nacomelyngen hebben te verwachten ende sullen genieten, soo ist dat

[1] Het is mij uit de notulen van den raad der stad Goes, waaruit het onderstaande reglement overgenomen is, niet gebleken, dat men tot het maken daarvan overging, omdat men het Staten Reglement (zie bl. 153) niet meer voldoende achtte, dan wel omdat men een plaatselijk reglement daaraan wilde toevoegen. Uit den inhoud kan echter blijken, dat men wel breeder een en ander omschreef, maar overigens volkomen op hetzelfde standpunt bleef staan van 1582.

burgemeesters en schepenen der stadt Goes hetgene voorschreven is ernstelyck in overdencken genomen hebben, naer voorgaende advies des eerwaerdighen kerckenraets, mitsgaders der heeren visitatoren der schoolen alhyer, by forme van reglement geordonneert en gestatueert hebben, gelyck sy doen by desen de pointen en articulen hyer naer volghende, om in de respective nederduytsche schoolen van haere stadt punctelyck achtervolght ende naergecomen te worden.

1e *Capittel van qualiteyten ende bequaemheyt der schoolmeesters.*

1. Dat niemandt wije hy ook soude mogen syn, mans ofte vrouwe hem vervorderen sal eenige schoole te houden, om de kinderen te leeren lezen, schryven, cyferen, eenighe tale conste ofte hantwerck van naijen, spellewercken, ofte diergelycke, tenzy deselve daer toe, naer behoorlycke examinatie, byzondere acte van consent van Burgemeesters en Schepenen voornoemt vercregen hebben zal op pene te verbeuren voor de eerste maent vijf en twintigh guldens, voor de tweede maent vijftich guldens, te appliceren een derde parte daervan voor den heere officier, die de calange doen sal en de twee andere derdeparten voor den armen en het gasthuys respectivelyck.

2. Dije by commissie als vooren tot schoolhouden sullen wesen geadmitteert, sullen alvoorens nopende haere bequaemheyt door de visitatores der nederduytsche schoolen worden geëxamineert, welcke aengaende haere qualificatie Burgemeesters en Schepenen voornoemt sullen dyenen van advies, om naer bevind van saeken het schoolhouden haer te consenteren of te weygeren.

3. De bequaemheyt bestaet onder anderen daerin, dat sij nyet alleen gedruckte boucken ende geschrevene bryeven promptelyck spellen ende lesen, een goede handt schryven, de gemeynsaemste psalmen Davidis bequaemelyck synghen en ter nootdruft connen rekenen ende cyferen, maer oock vrome, godtsalige luijden syn, in de fondamenten van christelycke gereformeerde religie, wel ervaren, omme deselve haere discipelen wel te connen doceren en daer in onderwysen, synde ledematen van gereformeerde kercke, hebbende een wel geschickte familie en een goede methode, om de jeucht ten spoedigsten met getrouwe neersticheyt te connen leeren.

4. Dye tot schoolhouden sullen werden geadmitteert sullen geene neyringhen of hanteyringhen incompatibel met 't schoolampt en waerdoor de jonckheyt in 't leeren en goede zeden eenighzints vermocht verhindert werden, mogen by de hant houden, bysonderlyck sullen sy geen papier, pennen, inct, schoolboucken of diergelycke aen haer schoolkinderen vermogen te vercoopen.

5. De schoolmeesters sullen haere dijensten nyet door anderen maer door haer selfs moeten waernemen en daerom de ueren waerin haer respectieve schoolen beginnen, te weten des morgens met den achten ende des naermiddaghs met den een uere, sonder daerin te manqueren, preciselycquen moeten opvolghen, en ooc haer niet mogen behelpen met ondermeesteren, ten ware by syckte ofte by eenighe noodighe affairen, of ooc dat 't getal der schoolkinderen soo groot ware dat sy van een alleen niet conden waergenomen worden, doch en sal 't selve niet geschyeden sonder kennisse en toestemmynge der visitateuren en mits deselve ondermeesters daertoe genouchsaem synde gequalificeert.

6. Sullen alle schoolmeesters hebbende acte om schoole te mogen houden, eer sy 't selve aenvanghen in de presentie der visitateurs voornoemt dat tegenwoordigh reglement onderteyckenen, haer daermede verbinden 't selve sooveel doenlyck is in den haeren naer te sullen komen.

Tweede Capittel van het schoolhouden.

1. De schoolmeesters en schoolvrouwen sullen alle de ses werckdaghen schoolhouden, behalve alleene des saturdaghs naermiddaghs, en sullen des dynsdaghs naer den middagh ten dry ueren haerer kinderen uijt de scholen dimitteren, voorts aan de schoolkinderen in 't geheele jaer geen speeldaghen geven, als dewelcke op die Goessche marckt, en op de genoemde feestdaghen van Christdagh, Paeschen, Pinxteren twee daghen, en sullen haer de meesters wel nauwe wachten van op paep-

sche heylighe dagen aen de kinderen oorlof van spelen te accorderen.

2. De schoolen sullen des morgens met het morghengebet begonnen worden en geeyndicht, des naermiddaghs beginnende met de gebeden daertoe in 't naegenoemde vragebouckske gedruckt, en des avonts met het avondtgebet geeyndicht worden, welcke gebeden sullen worden gedaen met luyder stemme door den meester selfs, of by beurten door een van de bequamste discipulen, de rest der schoolkinderen sonder geluyt te maken stillekens naervolgende, en sullen de schoolen dueren van smorgens ten achten tot elf ueren en des naermiddaghs van een tot vyer ueren, soowel des somers als des winters.

3. De schoolkinderen die op de gesette ueren niet school en syn sullen aangeteykent worden ende die te late comende daervan geen rekenschap en weten te geven, sullen ten minsten sooveel langer in de school moeten blyven, als sy te laet gecomen waren, maer een of meer daghen uyt de schoolen blyvende sal naer de oorsaek harer attentie neerstich ondersocht en naer bevindt gehandelt worden.

4. De schoolmeesters sullen gehouden syn vyer maenden in den winter van 9ber tot february incluys ten dyenste van de meerderjarige jeugt avontschool te houden, welcke dueren sal van s'avonts ten vijf tot seven ueren.

5. De schoolmeesters zullen in haere schoolen eenige classen formeeren: als eerst dergenen die de letters leeren kennen; ten tweeden dergenen die leeren spellen; ten 3 dergenen die leeren lesen en a. b. c. schrijven; ten 4 dergenen die bryeven leeren lesen en tevens leren schryven; ten 5 dergene die leren lesen en cijferen, welcke haere bysondere sitplaetsen sullen hebben, daer sy in stilheyt moeten blyven sitten, besich synde sonder geraes in 't leeren haerer lessen, totdat sij van den meester op haer beurte, om daervan rekenschap te geven, geroupen worden.

6. De schoolkinderen sullen haer bysondere sitplaetsen in de schoole weten, naer dat sij gevordert of geset sijn; of ooc nadat sy vrouch of laet te schoole comen: en de schoolmeesters, knechtkens ofte meyskens lerende, gaende en comende ter schoolen, sullen daertoe moeten hebben bequaeme plaetsen daer sy van malcanderen tot eerbare tuchticheyt gescheyden mogen blyven en geleert worden en die jongens in der kost houden en sullen geen dochters daerbij in haer huizen mogen houden, boven de negen of tyen jaren out en d'andere by de dochters geene jongens boven de twaelf ofte derthyen jaren out, op pene van twaelf guldens van ider kint by den schoolmeesters te betalen en te verdeelen als vooren en dat boven arbitraire correctie.

7. Sullen de kinders die de letters leeren kennen ooc leeren het Onse Vader en de twaelf artikelen des christelycken geloofs, en die leeren spellen sullen ooc de tyen geboden, het morgen en avondtgebet, mitsgaders het gebed voor- en naer den eten leeren en sullen de schoolmeesters bysonder nauw acht geven dat haer schoolkinderen in 't spellen, lesen en spreecken de nederlantsche tale behoorlyck pronuntieren en de aspirerende H daer 't noodich is gebruicken.

8. De schoolkinderen die leeren lesen en beginnen te leeren schrijven sullen uyt t' cleyn vragebouckie genaemt den wegh der salicheyt, gedruckt in 't jaer 1655 wekelycks een lesje leeren sonder de bygevouchde schriftuerplaetsen, en sullen daervan aen haer meesters rekenschap moeten geven, maer de schoolkinderen die prent en bryeven leren lesen en in 't schrijven redelyck syn geavanceert sullen weeckelycks een lesje uyt 't voorgenoemde vragebouckie met de bygevouchde schriftuerplaetsen van buyten leren om daervan in de kercke aen de predikanten, in den somer des Woensdaghs en in den winter des Donderdaghs, naer de predicatie rekenschap te geven.

9. De schoolmeesters die ooc voorlezers syn sullen eenighe van haer bequaemste discipulen prepareren om by beurte de vraghen des catechismi, die op den dach des Heeren verhandelt sullen worden, publyckelyck, soo in de groote als cleyne kercke, corts voor tweede geluyt, aen de voornoemde meesters op te seggen.

10. De schoolmeesters sullen al haer schoolkinderen, die leren lesen, weeckelycks eene notabile schriftuerplaets van buyten doen

leeren, volgens de centurie der schriftuerplaetsen, daartoe achter 't voornoemde vragebouchsken gedruckt, en sullen de kinderen bereyt syn om ooc daer van aen de predicanten ten tyde der catechisatien rekenschap te geven.

11. De schoolkinderen sullen tweemael ter weecke namentlyck des Saturdaghs voormiddaghs en des Dynsdaghs naer middaghs in 't opseggen van haer gebeden, vragen en schriftuerplaetsen, mitsgaders in 't syngen eeniger der gebruyckelyckeste psalmen van schoolmeesters in de schoole geoeffent worden, ooc sal op de voornoemde daghen in 't begin der schoolhoudynghe naer 't gebet ende op 't eynde voor 't gebed een capittel vervolgens uyt het nieuwe testament van bequaemste discipulen bij beurten met aendacht publyckquelyck gelezen worden, en de schoolkinderen gevraeght wat sy daeruyt onthouden hebben.

12. De schoolmeesters sullen ooc sorge draghen dat haer schoolkinderen neerstig tot den publycken godsdyenst komen ende al daer in goede orde en attentie de predicatien aenhooren om daervan ondervraeght synde elck na syn jaren en capaciteyt rekenschap te connen geven, welcke de schoolmeesters des Maandaghs voormiddags op 't eynde der schoolhoudinghe haer zullen afvorderen.

13. Geen schoolmeesters sullen eenighe lichtveerdige, superstitieuse en de gereformeerde religie naedeelige ofte contrarieerende boucken mogen leeren waerdoor de jonckheyt soude mogen worden gecorrumpeert, dan alleenlyck goede en profitelycke boucken met waarheid en eerbaerheyt overeencomende, en die bij de visitateurs der schoolen syn geapprobeert, volgende deze order, 1 de kinderen die de letteren leeren kennen, sullen leeren het a b c bordeken of den enkelen a b c bouck: 2 die leeren spellen vooreerst den grooten a b c bouck en daer na den catechismus; 3 die beginnen te lezen de manierlycke zeden of het nieuwe testament of de Spreucken Salomons en daerna den spiegel der jeucht in Romain en corcyff gedruckt; 4 die beginnen te leeren schrijven eerst de gemeyne zentbrieven en daerna de uterste wille van L. Porquys of de historie van David, ooc den trap der jeught lezen, om goet verstant der nederlantsche tale te crygen.

14. De schoolmeesters sullen haer schoolkinderen als sy ter redelyckheyt comen, dagelycks met alle neersticheyt fondamentelyck leeren schryven en haer daertoe alle maenden ernstelyck door een prijs opweckende een stichtelijk voordicht geven.

15. De discipline of straffe over de kinderen, die in hare plichten mancqueren moet niet te sacht nochte te wreet wezen maar met een oogmerck van verbeterynge en discretie naar den aert, teerheyt, en humeuren der kinderen gemodereert en dat ordinaerlyck niet door placken, slagen en roeden, maer door 't blyven in de schoolen, door dadelyck verbeteren dat qualyck gedaan was, door 't sitten op een gesepareerde plaetse van schande, door publycke schuldbekentenis en diergelycke meer.

3° *Capittel van eenighe dynghen tot de schoolhoudinghe behoorende.*

1. Sullen de schoolmeesters sorge draghen dat de kinderen reynelyck gewasschen in eerbaerheyt ter schoolen komen en wederom naer huys toegaen, sonder haer te verloopen in de schoolen of daer buyten, als zij ter schoolen komen of naer huys gaen, in 't misbruiken van des heeren heylighen name, in vloecken, sweren, lasteren, ontuchtich spreken, stelen, dobbelen, caertspelen, datzy ooc malcanderen niet slaen, bynamen geven, haer ofte hare ouders ofte vrienden faulten onderlynge verwytende, ooc geen bynamen gebruicken omtrent de schoolmeesters, by welcke sy te vooren mochten ter school gegaen hebben en voorts haer wachten eenige andere ongeregeltheyt, oneerbaerheyt, ontuchticheyt en dertelheyt met te loopen tyeren, spelen, gebaren, vechten ofte roupen en soo voorts iets tegen de zedicheyt en godsalicheyt strydende te pleghen, maer ter contrairien sullen vooral bevlijtighen om de kinderen in de vreese des Heeren en goede manieren, soo binnen als buiten de schoolen te onderhouden en dat zij haer ouders, magistraet, predicanten, meesters en alle eer-

lycke luyden, bysonder die in offitie in den staet sijn, behoorlycke eere en respect bewijzen, waerin de schoolmeesters haer met een goet exempel sullen voorgaen en voor eenige van de bequaemste harer discipulen by gebeurte stellen, die op de voornoemde zeden der schoolkinderen sullen reguard nemen.

2. De schoolen sullen alle Saturdachs namiddaghs gekeert en gereinight worden en alle dry maenden tegens den tyt der ordinaire visiten geheel schoon gemaekt worden.

4e *Capittel van emolumenten der schoolmeesters.*

1. Alle schoolmeesters sullen op gelycken loon hare kinderen leeren, te weten: 1. die de letteren leeren kennen en leeren spellen, sullen ider jaerlyksche marckt geven ses stuivers: 2. die leeren schryven acht stuivers; 3. die leeren rekenen thyen stuyvers; 4. die leeren cyferen twaelf stuyvers, 't welcke op synen tyd zonder tegenspraeck sal moeten betaelt worden, met dyen verstande nochtans dat de voorschreven schoolmeesters ofte schoolvrouwen van niemanden, onder wat pretext het ooc soude mogen wesen, eenigh hooger of meerder salaris sullen vermogen af te vorderen als 't geen hyer geexpresseert en gestatueert is en indyen eenige kinderen van haer ouders besteedt synde ter schoolen, maer vyer of vyf dagen schoole gegaen hebbende, of thuys bleven of elders school gynghen, sal daervoor nochtans de volle maent betaelt moeten worden.

2. De eene schoolmeester en sal van den anderen geen kinderen mogen aanvaerden om te leeren, ten sy de voorige meester van syn schoolgelt volcomentlyck zy betaelt of te vreden gestelt op de boete van dry guld.

3. Ieder schoolmeester by acte van magistraet tot schoolhouden geautoriseert sal voor syne neersticheyt in het naer comen van dit tegenwoordig reglement, jaerlycks door Burgemeesters en Schepenen op 't rapport van visitatores, naer discretie, met een recognitie vereert worden.

5e *Capittel van visiteren der scholen.*

1. De schoolen by d'achtbaere magistraet alsoo geauthoriseert sullen alle dry maenden, corte na het houden van het heylige avontmaal, door de heeren visitatores, daertoe by dezelve gecommitteert benevens degene, welcke op voorgaende authorisatie van meergemelde haer Achtbaerheden, by den kerckenraed sullen worden gedeputeert, neerstelyck gevisiteert worden: welcke nauwe reguard nemen zullen of ooc de pointen en artikelen in dit reglement geordonneert, behoorlyck worden achtervolght en naergecomen en met cene de schoolkinderen over haer voortganck in de kennisse der christelycke religie en in goede consten neerstelyck examineeren.

2. De schoolmeesters sullen haer discipulen tot de voornoemd drymaandighe visite telckens wel prepareren, de schryvers om prys doende schryven, hare schriften ordentelyck naer dat ze geadvanceert syn aen de muer hangende om gemackelyck over sijn te connen worden en doende ider repeteren 't gene hy geleert heeft, om promptelyck daervan rekenschap te konnen geven.

3. De heeren visitatores sullen naer hare gedane visiten by malcanderen comen, omme met den anderen te delibereeren, wat tot maintenue van dit reglement en vorder order dyenstig sal syn by de hand genomen te worden en indien bevonden wiert eenighe veranderynghe, verbeterynghe, ofte ampliatie in dezen noodich te wesen, sullen de visitatores, voornoemt d'Achtbare magistraat daervan kennisse doen hebben, die naer bevind van saken daerin soodanich sullen handelen als sy ten meesten dyensten der schoolen voorschreven sullen bevinden te behooren.

Aldus geresolveert en gearresteert ter vergaderynghe van Burgemeesters en Schepenen der stadt Goes op den 1 9*ber* 1655.

(*Wordt vervolgd.*)

VAN "OVER HET IJ."

DOOR

J. HONIG Jz. Jr.

(Vervolg van bladz. 185,)

Zaanlander.

II.

"De winter leert soo wel de kleêren als den haard," zegt Huyghens, en zeker is het, dat even goed als de saisoenen invloed op de keus der kleeding uitoefenen, het luchtgestel, waaronder men leeft, de kleeding der bewoners regelt of althans behoort te regelen.

In het oord, waar de Zaanstroom door kronkelt, waar vlieten en vaarten de landen doorsnijden en afdeelen, waar dientengevolge de atmosfeer koeler en vochtiger is en de lage moerassige grond zijne uitdampingen geeft, dat men daar, zoo als het spreekwoord zegt, "op zijn lijf dient te passen" wie zal dat euvel duiden?

Zulks deed men voorheen door vooral te zorgen, dat de kleeding in overeenstemming was met het klimaat en den grond. Dunne of ligte stof voor het gewaad was er daar-

om een verboden waar. Alligt oordeelt de negentiende-eeuwer dat men zich dan overmatig broeide, en het kind, reeds van de geboorte af gebakerd en getroeteld voor de vuurmand en in de wieg, des te vatbaarder werd voor de koude lucht en als voorbestemd om het slagtoffer te worden eener dwaze gewoonte en om zwak en ellendig naar ligchaam en geest het leven door te sukkelen.

Wij gelooven, zoo eens een oog slaande op den inventaris der luijermanden uit die dagen en op hetgeen het kind al zoo om het lijf gepakt en om het hoofd gewoeld werd, dat het met vrij wat minder had kunnen gedaan worden, en dat de jonge wereldburgers zich tegenwoordig meer op hun gemak gevoelen. Wij kunnen echter verklaren, dat die bakermethode aan de Zaan niet krachtiger werd toegepast dan elders, en de gevolgen ervan zich ook nooit in een zwak geslacht geopenbaard hebben. De portretten uit die dagen toch geven ons flinke gestalten te zien, terwijl uit de geslachtregisters, voor zoo menig statenbijbel geschreven, blijkt, dat een hooge ouderdom niet tot de zeldzaamheden behoorde.

't Moet evenwel een zegen voor het kind en een gelukwensch aan de moeder waard geweest zijn, als het kind "uit het pak" geraakte en even als de vlinder, die zijne windselen verbrekende de vleugels rept, armen en beenen naar hartelust bewegen kon. De jongens vooral mogten zich al spoedig in een ruimer gewaad verheugen, maar de meisjes zagen, helaas! het linnen omkleedsel voor een niet veel beter pijntuig verwisseld. Der kinderen kleeding was overigens eene copie van die der ouders, en het gewaad van dezen werd in vele huisgezinnen voor de kinderen pasgemaakt. (Zie de afbeeldingen van kinderen in deze en de volgende afleveringen.)

De kleeding der Zaanlanders verschilde niet veel van die der Waterlanders, of der "over het IJ" wonenden, zooals men het in de hoofdstad noemt. Eene serie van portretten kan er ons het beste denkbeeld van geven.

Ze hangen daar vóór mij, die portretten, en het teekenstift geeft ze u hier zoo getrouw mogelijk terug. De eerste in de rij stelt ons Pieter Gijsen voor, en is in 1641 geschilderd. (Zie het plaatje op bladz. 181.) Hij was in zijn tijd de voornaamste scheepsbouwmeester te Zaandam (of Sardam, zooals men vroeger zeide), op wiens werven jaarlijks 10 à 12 schepen gebouwd werden en die daarenboven zelf een uitgebreiden houthandel dreef. Zijn kleedij is het stemmig zwart gewaad dier dagen, zooals het bij zijne geloofsgenooten, de Doopsgezinden, het langst in gebruik is gebleven, t. w. de wijde tot op de voeten nederhangende jas of mantel met mouwen, dien men naar believen los liet hangen of bij koude aan de armen trok, de korte niet overmatig wijde broek, die even over de knie loopt en dáár de dikke rolkousen, niet met een strik maar met een eenvoudigen knoop omsluit. De schoenen zijn laag, dik gezoold en met veters toegeregen; op het kortgesneden haar rust de breede aan de zijden opgetoomde hoed; een dikke baard tot op de breede borst nederhangende, siert het ernstig scherpzinnig gelaat.

Deze kleeding komt overeen met die der Elsassers of Paltzers, welke in de 16—17 eeuw naar deze landen afkwamen en zij is het, die waarschijnlijk den naam gegeven heeft aan die houtzaagmolens, welke men paltrokken noemt. Deze, de oudste vorm van houtzaagmolens, hebben immers in hunne gedaante zeer veel gelijkheid met den paltzrok der vreemdelingen, waarvan velen zich aan de Zaan nederzetteden, waar ze, bij een gelijken eenvoud van zeden, ook bij zeer velen dezelfde godsdienstige belijdenis vonden. Geen wonder, dat het volk, toen het die overeenstemming in vorm opmerkte, spoedig een naam voor die molens had gevonden.

Het tweede portret (zie bladz. 185), geeft ons den zoon te zien, Jan Pietersz. Gijsen, en is even als dat van den vader op glas geschilderd. Naar beider ovalen vorm te oordeelen, zullen ze gediend hebben tot vorming van de middenstukken voor glasramen in Gijsen's huis. Zulks toch was in die dagen meer het gebruik.

Zoo bezit ik nog een schilderij op glas, waarvan de in lood gezette ruitjes Czaar Peter den Groote in den lakenwinkel van Jan Cornelisz. Noome voorstellen (1697), welke schilderij deze, ter herinnering aan het be-

zoek van dien doorluchtigen klant, had doen vervaardigen en in een der binnenramen van zijn winkel had laten plaatsen. Van dit raam zal de lezer eene afbeelding op bladz. 257 vinden.

Om op onzen Jan Pietersz. Gijsen terug te komen. Hij heeft reeds het deftige gewaad van den vader voor een meer kleurig verwisseld, ofschoon die kleur nog altijd het ernstig donkerbruin is. Zijn wambuis, aan de schouders geboord en van kleppen voorzien, sluit nauw om zijn midden; de talrijke knoopjes, waarmede het voorzien is, laten het boven ietwat open, waardoor de roode borstrok even te zien komt; de korte wijde broek, aan de heupen opgepoft, en daardoor het wambuis min of meer opligtend, doet de forsche gestalte dunner van midden schijnen dan zij wezenlijk wel is. De hoogopgetrokken kousen zijn reeds met een strik vastgehecht, en de schoenen met een lint toegehaald. Om den breeden hals ligt een smalle kraag; de das bestaat uit een los omgeslagen dunnen doek, waarop een knoopje prijkt. De kin is door een breeden baard omgeven; de hoed laag van bol met eenigzins nederhangende randen.

Het eerste dier portretten heeft veel overeenkomst met de afbeelding, te vinden in het werkje: de Hollandsche dorpelingen, uitgave van A. Allart, welke platen evenwel van latere dagteekening zijn. Wij zouden het er voor houden, dat deze de kleederdragt geven van den tijd tusschen de beide beschreven portretten vallende (Zie bladz. 225). De mantel- of paltzrok toch is hier reeds verdrongen door een ruime jas of pij, die tot over de knie hangt en van onder tot boven met talrijke knoopjes voorzien is; de mouwen zijn nauw en aan de hand met knoopjes gesloten. Aan den hals is dit kleed laag uitgesneden; de los omgeslagen das schijnt er over te liggen en laat den hals geheel bloot; de borstrok laat zich mede even zien; de hoed is smal en hoog van bol en meer opgetoomd.

Deze afbeelding van een Zaanlander, waarbij ook die van eene Zaanlandsche vrouw (in een volgende aflevering te geven), met het onderschrift: Paysan et Paysanne de Saardam, is blijkbaar gevolgd naar het grootere werk door C. Danckerts uitgegeven. Evenzoo bestaat er eene afbeelding bij G. Valck, door P. van Berge gegraveerd met dezelfde onderschriften en bijwerk; alleen in de kleeding der vrouw is eenig verschil, terwijl het onderschrift vertaald is door: Boer en Boerin van Saardam.

Met die namen werden oudtijds de dorpsbewoners door de stedelingen bestempeld. 't Is nog geene eeuw geleden dat in Amsterdam, op de koopmanskantoren zoowel als bij den komenij-man, de deftigste Zaanlandsche fabriekant met den naam van olie-, papier-, stijfsel-, gort- of verwboer werd aangeduid. Het middeneeuwsch idée om in elken dorpeling een boer te zien, bleef daar nog lang bestaan, tot eindelijk, toen men erkennen moest dat niet allen het land beploegden of er melkvee op na hielden en velen in hunnen werkkring den stedeling nabijkwamen, er de verzachtende naam van "buitenman" voor uitgevonden werd, ofschoon in de oogen van velen toch nog altijd een ander geslacht buiten de muren der veste bleef wonen dan daar binnen.

Dr. P. van Woensel publiceerde in zijn "Lantaren voor 1798" een brief, door de Heeren Calff aan Czaar Peter den Groote geschreven, 5 December 1698, waarin zij, uithoofde van de groote duurte der granen, vrijheid verzoeken om in Moscovien 200 last rogge te mogen koopen en te vervoeren. In de Vaderlandsche Letteroefeningen voor 1810 werd die brief weder opgenomen en de redactie noemde de schrijvers, die erntfeste mannen en voorname kooplieden en fabriekanten, nog "Zaankantsche boeren." Wij deelen dit mede, opdat de lezer uit het onderschrift der plaat geene verkeerde gevolgtrekking moge maken. Eigenlijke landbouw werd aan de Zaan, van de zeventiende eeuw af, al zeer weinig meer gevonden.

Vier andere portretten voeren ons tot het einde der zeventiende en het begin der achttiende eeuw, en zijn door J. Thopas, een Zaandammer, die meesterlijk de stift voerde, op perkament geteekend. Het zijn twee mans- en twee vrouwenportretten uit de deftigste familien. Ze doen ons zien, dat reeds in dien tijd de kleeding der mannen meer en meer het eigenaardige van vroeger verliest,

en met die der overige bewoners onzes lands geen verschil van beteekenis meer maakt. Dit zal ook wel de oorzaak zijn, dat de latere afbeeldingen die in prent zijn uitgegeven, zich steeds tot de kleederdragt der vrouwen bepalen.

Op het eene der portretten (blz. 228) zien we weder de pij, doch veel sluitender van vorm en, ofschoon van evenveel knoopjes voorzien, toch niet tot beneden digtgeknoopt; de hoed is laag van bol, met breeden slappen rand en met een koord versierd. 't Is dezelfde kleeding, doch van minder kleurige stof, als men op de genoemde schilderij van Czaar Peter vindt en die ook gedragen werd door den Groenlandschen kommandeur Cornelis Gerritsz. Jongen Kees, bekend onder den naam van den Man onder den Beer, wiens in 1668 geschilderd portret onder mij berust, benevens de schilderij waarop hij zijne gedenkwaardige redding ter "memorie en erkentenisse" liet afbeelden, evenals hij die op een steen in den gevel van het door hem te Zaandam bewoonde huis deed plaatsen.

Zaanlander.

Het andere portret is van later jaren, want hier is de pij vervangen door een eng sluitenden rok of kamisool zonder panden, die even over de heupen hangt en met digte rijen knoopjes is vastgemaakt. Van den hals tot de borst open, doet hij den borstrok zien, waarover de das met een losse doorgehaalde slip nederhangt en aan den hals met een paar knoopjes prijkt. De broek is kort en wijd uitstaande, boven de heup met een rijgveter toegeregen, waardoor de drager zich smal van middel doch breed van heupen en schouders laat aanzien. Het haar is bij den een van weelderige krul, doch bij den ander vlak over het hoofd gestreken; de baarden van voorheen hebben voor een gladde kin plaats gemaakt.

De kleur van het gewaad is nog even stemmig. Zwart of donker van tint, is er van sieraad geene sprake, tenzij men den borstrok uitzondere, die van zijde of damast in verschillende, soms schitterende kleuren gedragen werd en waaraan de knoopjes, even als die aan den halsdoek, van zilver, ja dikwijls van goud waren. Men kan de kostbaarheid en de veelheid dier knoopjes eenigzins opmaken uit den prijs van *f* 400, waarop het hemd of borstrok met de gouden knoopjes gewaardeerd is in den inventaris der nalatenschap van den vermaarden Ledezetter Mr. Cornelis Ploegh te Jisp, overleden 14 Mei 1666. Ook *zijn* portret heeft de boven omschreven pij tot gewaad; alleen draagt onze Meester een halskraag zonder plooijen, iets wat we bij de kooplieden niet opmerken en die dus welligt het voorregt van hen kan geacht worden, die eenigermate tot den geleerden stand behoorden.

Men ziet het, de kleeding op zich zelve was niet rijk of prachtig, en mogt ook al de meester boven den knecht uitmunten door een beter soort van stof voor zijn gewaad te dragen en zich de weelde van zilveren of gouden knoopjes te veroorloven, de snede van dat gewaad was toch bij beiden dezelfde. Al werden ook de voorschriften der mode het eerst door de meer gegoeden toegepast, daar de arbeiders of mindervermogenden uit zuinigheid de vroegere kleederen langer bewaarden, we kunnen er toch verandering in bespeuren, ofschoon die zich zeer ongemerkt heeft geopenbaard. De portretten immers, die we den lezer voorstelden, vertegenwoordigen ons meer dan eene geheele eeuw. (*Wordt vervolgd.*)

WAT ER AL ZOO IN EEN BURGERHUIS VAN DE 17e EEUW TE VINDEN WAS.

(Vervolg van bladz. 97)

"Nu, vriend, treed binnen."

"Bah! wat een benauwde lucht, 't is hier niet uittehouden."

"Wel moogt ge dat zeggen, hier is het wel te bemerken, dat er in lang niet gelucht is; 't is om te stikken. Maar, kom, ge staat daar vlak bij een venster, doe het open en geef ons spoedig wat frissche lucht."

"Dat is eerder gezegd dan gedaan; 't is hier zoo weergaasch donker, en wie kan met die vreemdsoortige sluiting te recht?"

"Juist *daar* zit 'em de knoop; de donkerte is het minder, want van boven hebben de vensters geen luiken, dus dat geeft licht genoeg, en wel een zeer mooi schilderachtig licht ook. Die hooge invallende en beneden gedekte verlichting hebben onze oude beroemde schilders zich wel degelijk ten nutte gemaakt, en daarom ook timmeren de tegenwoordige in hunne ateliers de vensters beneden dicht. Gelukt het u niet? Kijk dan hier, neefje, ge hebt niets anders te doen, dan eenvoudig deze werveltjes om te draaien, uw vinger door dien ring te steken, en het raampje naar u toe te halen. De scharnieren moeten gesmeerd worden, ze draaien niet zeer gemakkelijk. Nu de haken en de grendels van de luikjes af; zie zoo, hè, dat frischt op, 'k hijgde naar lucht."

"Een flinke groote kamer met die drie vensters, mooi licht. Als daar eens nieuwe ramen met groote ruiten in zijn gemaakt, dan . . .

"Zal het hier nog lichter zijn, ja wel, 'k begrijp je alweer; en als al dat houtwerk weggebroken of netjes opgeverfd zal zijn, een licht papiertje op den muur geplakt, en een plafond die ongeverfde eikenhouten balken zal vervangen hebben, dan zoudt ge, zoo ge daarbij een honderd gulden in de week te verteren hadt, hier heel prettig zitten.

"'t Is een groot verschil, onze glasruiten of die van onze oudjes, niet waar? Terwijl ze tegenwoordig door ons bij ellen uitgemeten worden, waren ze destijds slechts 10 à 11 bij 13 à 14 N. duim groot.

"Ze hadden niet noodig met stopverf vastgezet te worden. De roedjes waren nóch van hout nóch van ijzer, maar van strooken lood, die zóó getrokken werden, dat ze aan weerszijden diepe groeven of gootjes hadden, om daartusschen de ruitjes te kunnen zetten, waarna de gootjes tegen 't glas toegedrukt werden. Dat maken der goten of groeven geschiedde vóór het einde van de 16e eeuw niet machinaal zooals later, maar 't ging, zooals destijds alles, uit de hand, door middel van een schaaf, nadat het lood eerst in een staafvorm tot lange banden gegoten was. Aan de hoeken der ruiten, dus dáár waar de roedjes of reepen elkander kruisten, soldeerde men deze op elkander vast. Zooals wij later zien zullen, wist men aan deze strooken allerlei vormen te geven; van daar, dat destijds het vak van glazenmaker minder gemakkelijk uit te oefenen was dan wel tegenwoordig."

"'t Moge zoo kunstig zijn, als gij wilt, maar ik voor mij zeg, dat zulk een aantal roedjes en die zware kruiskozijnen de kamers dan toch maar duchtig verdonkerden en een enkel groot glas vrij wat vroolijker staat."

"Ik geef u volkomen gelijk, neef; nu wij eens aan die meerdere helderheid gewoon zijn, zou 't niemand en ook mij niet meer bevallen; doch men wist er in der tijd toch wel wat op, om die somberheid weg te nemen, door de glazen met frissche, soms bonte kleuren te beschilderen, zooals gij dat hier ook ziet. Kijk eens, nu de zon doorbreekt en zij hare stralen door 't glas laat vallen. Is dat niet recht vroolijk, nu dat rood en geel en blauw en groen daar zoo door elkaar op den grond dartelen? Is 't nu nog zoo somber? En nu ziet ge het nog slechts, terwijl de glazen vuil en stoffig zijn; waren ze gewasschen, 't zou er nog heel anders uitzien.

"Ge hebt mij daar zoo even, toen ik er van sprak, hoe moeielijk het glazenmakersvak voorheen was en hoe het wel tot de kunstvakken gerekend kon worden, half en half

uitgelachen; ik ben dus bang dat ik u zou vervelen, anders had ik heel veel lust, u een en ander over het vak te vertellen, maar thans zal ik dat alles maar..."

"Niet tot een volgende gelegenheid bewaren, neef lief. Ik doe gaarne iemand pleizier, en dus wil ik ook thans geduldig naar u hooren, mits ge het mij niet kwalijk neemt, wanneer ik je, als 't mij gaat vervelen, alleen laat staan praten. 'K zal terwijl een sigaar opsteken en in dien grooten leuningstoel, dien ouden zorg daar gaan zitten."

"Denk aan de stof."

"Ja wel, maar drommels, wat zit die stoel lekker. 'K vrees dat, als ge lang praat, ik er op ga indommelen. Maar begin dan toch: er was eens...."

"Ja, er was eens een tijd, dat het glazenmaken moeielijk was, wijl de looden roedjes op zoovele verschillende wijzen gelegd moesten worden. In de laatste tijden van 't gebruik der kleine ruitjes, zag men ze alleen in den eenvoudigsten vorm, lang vierkant; maar voorheen, vooral in de middeleeuwsche kerken, maakte men er de sierlijkste symetrische slingerende en golvende figuren mede, en wel zóó als ze het best strookten met de steenen versieringen in de kerk zelve. Die figuren zijn soms zóó rijk, zóó fijn en zóó zamengesteld, dat men er verwonderd van staat, vooral als men de geringe hulpmiddelen in aanmerking neemt, die de glazenmaker destijds tot zijne beschikking had. 't Gebruik van den diamant was den glassnijder onbekend; hij sneed zijn ruit met een gloeiend ijzeren boutje, nadat hij den vorm, dien hij er aan moest geven, op 't glas gekrast en 't een weinig vochtig gemaakt had. Om de vormen te verfijnen en meer juist te maken gebruikte hij verder zijn gruisijzer, d. i. hetzelfde sleutelvormig instrumentje met inkervingen van verschillende grootten, wat ook thans nog onder de gereedschappen van den glazenmaker behoort.

"Daarenboven zag deze er toen niet tegen op, om figuren met inspringende hoeken te snijden, waarbij de diamant niet te gebruiken is.

"Om *dat* gedaan te krijgen, maakte hij gaatjes in 't glas, waartoe hij de ruit met de ééne hand op een puntig, rechtopstaand, aan zijn werkbank bevestigd ijzeren staafje liet rusten, terwijl hij met een houweelvormig hamertje met korte verdubbelde lichte slagen juist boven de punt van 't staafje op het glas hamerde totdat hij een gaatje verkregen had, en, daardoor 't uitscheuren voorkomen zijnde, met een zeer fijn gruisijzertje er den gewenschten vorm aan kon geven.

"Die wijze van gaten te maken hadden ze nog overgehouden uit den tijd, toen men nog niet van looden roedjes wist. Hoe lang dat al geleden moet zijn, kunt ge nagaan, want reeds in de helft van de 11de eeuw lezen wij van het vastzetten in lood.

"Door die uitvinding werd een volslagen ommekeer in de wijze van verlichting te weeg gebracht. Voorheen had men zich beholpen met kleine ronde stukken glas tusschen hout en steen te zetten, eenigzins als dichtgemaakte luchtgaten. Nóg vroeger had men in plaats van glas doorschijnende steenen zóó dun geslepen, dat het licht er door kon spelen; maar ieder begrijpt, dat deze wijze van verlichting zeer gebrekkig was. Door de uitvinding van 't lood konden de ruiten dichter bij elkaar geplaatst worden en het licht, dat vroeger verspreid was, kon nu meer aaneengekoppeld naar binnen vallen.

"Zoolang men nog alleen wit of ook wel effen gekleurd glas gebruikte, maakte de min of meerdere schoonheid van den vorm, dien men aan de roedjes gaf, de eenige versiering van de vensters uit. Toen moest de glazenmaker zich geheel naar den bouwmeester richten, maar zoodra de geschilderde glasramen in zwang kwamen, waren het de figuren van het schilderwerk, waarnaar hij zich moest voegen. Nu moest het lood zóó aangebracht worden, dat het in den omtrek der figuren of in de krachtigste schaduwpartijen viel, ten einde niet te schaden aan den indruk, dien de schilderij op den aanschouwer moest maken.

"De meeste kerken werden alras met dergelijke vensters versierd, natuurlijk meestal voorstellingen uit de gewijde geschiedenis. Nu eens waren 't geschenken van vorsten en rijke personen, die dikwijls hun wapen en portret er bij lieten afbeelden, dan weder schonken

gilden zulk een venster boven het aan hun schutspatroon gewijde altaar; een ander maal weder was het schenken van een venster een middel tot boetedoening.

"Dat behalve gewijde ook andere historische voorvallen afgebeeld werden om als een bewijs van dank in de kerk te pronken, is ook niets vreemds. Men ziet daarvan een voorbeeld in het venster uit de kerk van Hoorn, voorstellende den slag op de Zuiderzee, thans in het Museum van het Kon. Oudheidk. Genootschap te zien; een ander in de Oude Kerk te Amsterdam vertoont Keizer Maximiliaan aan Amsterdam het recht schenkende tot het voeren van de Keizerskroon.

"Voorname schilders hebben het niet beneden hunne waarde gerekend op glas te schilderen of voor die schilderijen de cartons (uitvoerige teekeningen of ontwerpen op dezelfde grootte van de uit te voeren schilderijen) te vervaardigen. Zoo zijn de glazen in de genoemde kerk te Amsterdam wezenlijke kunststukken, en de Goudsche vensters zijn zóó beroemd, dat elk vreemdeling, die ons vaderland komt bezoeken, niet vertrekt, zonder te Gouda de kerkramen in oogenschouw genomen te hebben.

"Het blijkt ook, dat de stedelijke regeeringen uit zulke geschilderde vensterramen geschenken maakten aan andere steden, kerken of bijzondere personen.

"De stad Dordrecht onder anderen schijnt te dien opzichte zeer mild geweest te zijn; zoo bestelde zij er een voor den Engelschen Koning Hendrik VII, maar deze overleed in 1509 vóór de schilder gereed was. In 1561 schonk zij er een aan de kerk te Medemblik, in 1616 een ander aan Edam. Ook de kerk te Heemstede kreeg er een van haar, terwijl in 1600 Hendrik Leisvelt, de schout van 's Gravendeel, en in 1584 Jonker Jan van Duivenvoorde, Heer van Warmont, (zeker tot belooning van bewezen diensten) met glazen vereerd werden; wel is waar voor het laatste geschenk, als ook voor een in 1577 aan de kerk van Schoonhoven geschonken, hadden ook andere steden bijgedragen.

"Verveelt het u? Nu ik zal u geen meerdere voorbeelden opnoemen; gij ziet, dat die vensters als zaken van belang beschouwd werden en het dus van zelf spreekt, dat de glazenmakers vroeger met onderscheiding behandeld werden.

"Meestal, zoo als b. v. in Antwerpen en Brugge, maakten zij een deel uit van het Sint Lukas-gild. In de eerste stad waren bij besluit van de overheid, gedateerd 20 Aug. 1382, in dat gild vereenigd "de cnapen van den goudsmeeders, scilders, ghelasemakers, borduerwerkers, houtenebeeldesniders en de zilverbornders."

"In Amsterdam waren eerst die genoemde vakken, behalve de goudsmeden, onder het Lieve-Vrouwe of Metselaars-gilde begrepen, doch in 1579 daarvan afgescheiden, vormden zij voortaan een afzonderlijk gild met Sint Lukas tot patroon,[1] een gild waarvan de kunstschilders de voornaamste leden uitmaakten.

"Dat het grofschilderen en het glazenmaken destijds als tweeërlei ambachten beschouwd en niet zooals thans in één adem genoemd werden, wordt bewezen door de bepaling, dat de grofschilders, die tot het gild behoorden, zoo zij te gelijk glazenmakers mochten zijn, het inkomgeld wegens *beide* de handwerken moesten voldoen. De vijf overheden van 't gilde waren twee schilders, twee glazenmakers en één beeldhouwer; de gildekamer was boven de Sint-Antonis-Waag.

"Zie zoo, — nu heb ik voor 't oogenblik uitgepraat. Hebt ge nu al eens met aandacht dit venstertje bekeken? Ziet ge daar dat wapen in 't midden? 't Is misschien wel dat van onzen voorvader en van zijne vrouw, die dit huis lieten bouwen, meent gij? Dat zou ik ook gelooven, zoo het jaar 1669 op dat bord ons niet liet zien, dat het er ingezet is door Floris van Ratingen en Margarieta Verbeeck zijn Huijsvrouw, mogelijk wel, toen zij getrouwd waren of hun zilveren bruiloft vierden. De ouden hielden er nog al van, om hunne namen op die wijze te vereeuwigen."

"Ja, precies zooals zij, die steeds hunne

[1] Sint Lukas is de beschermheilige der kunstschilders, wijl de legende zegt, dat ook *hij* kunstschilder was en hij zelfs het portret van de H. Maagd geschilderd heeft. Dit portret moet ook nog in een of andere kerk als een reliek bewaard worden, zooals ik meen ergens gelezen te hebben; maar waar, dat is mij ontgaan.

namen op bouwvallen of in torens schrijven of op de glazen krassen."

"Dat is een laffe gewoonte, en 't is ook zeldzaam, dat men onder die namen er een enkele vindt van eenig iets beteekenend persoon.

"Maar 't is een menschelijke zwakheid, dat men, wanneer men zijn naam op geen andere wijze kan genoemd zien, het op die wijze zoekt gedaan te krijgen. Zoo heb ik vroeger iemand gekend, die wel rijk aan geldelijke middelen, maar zeer arm aan verstand was. "Zijn er brieven voor me?" 't Zou den goeden man wat waard zijn geweest, eens een brief met het postmerk Rome of New-York te ontvangen, — thans echter strekte zijne correspondentie zich slechts uit tot de stad, waarin hij woonde.

"Doch laat ons bij de vensters blijven. Soms vindt men op die glasramen geheele familieregisters, en een romanschrijver zou in een enkel venster stof voor een geheel boekdeel kunnen vinden.

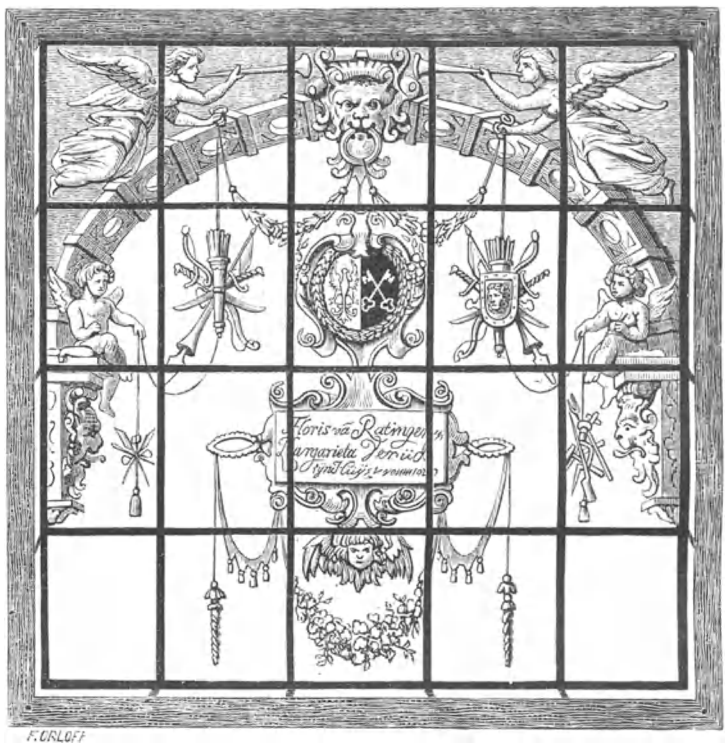

Venster uit de 17e eeuw.

Het hinderde dien goeden man, zijn naam nooit geschreven of gedrukt te zien, b. v. nooit op een adres van een brief. Wie toch had er aan een dwaas te schrijven? Maar hij wist er wel wat op te vinden. Hij schreef zelf brieven aan zijn adres en bracht ze zelf naar de post, zorg dragende, dat het iedereen in 't oog viel, hoe druk hij het had en welke haast hij moest maken om zijne brieven in de bus te krijgen. Thuis komende vroeg hij dan met groote beweging aan den knecht:

"Gij lacht weer? Zie dan maar eens even, achter u, dat eene raampje daar aan. Er zijn nog slechts vier van de oude ruitjes in heel gebleven, maar hoeveel vertellen die ons reeds niet.

"Hier vindt gij op het eerste den naam van

David Breckerveld.

1642.

Het tweede geeft ons met hetzelfde jaartal den naam van zijne vrouw:

Hilleken Breckervelds.

Een flink paar menschen in de kracht van hun leven. Gelukkig door liefde, gezondheid, welvaart in alle opzichten, hebben zij niets te wenschen overig, dan een kleine aan moeders borst te zien. Ook dat geluk wordt hun in de geboorte van eene dochter geschonken. Wat meer kon thans hun deeren? De overgelukkigen vergeten, dat de dag van

Debora Breckervelds [1]
sterft den 12 *Junij* 1641 *out* 4½ *jaer*
JOP. CAP. XIII. V. II.
De mens gaet op gelick een bloem en valt aff, blieft als een schaduwe ende en blyfft niet.

"Treurige waarheid, die de ouders zoo weinig troost kon bieden! Hunne verliezen be-

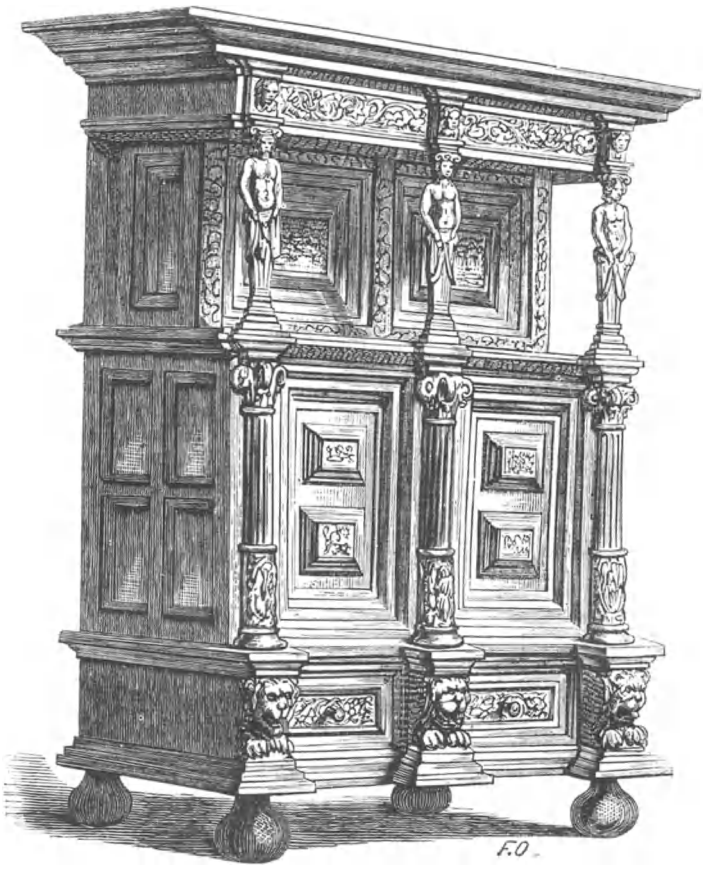

Kast uit den aanvang der 17e eeuw.

morgen hunne vreugde in droefheid kan doen keeren. En toch, die dag kwam — het 3de ruitje zegt het ons:

S(a)l(iger,)
Petronella Breckersvelds
sterf de 28 *Novemb. out* 5 *Mae(nden)*
1625 *ende*

paalden zich echter niet bij die twee dochters. Zie slechts het 4de ruitje aan:

[1] De vrouwelijke leden hebben alleen een S achter den naam. Zou het zijn, om der vrouw hare afhankelijkheid van den man te doen gevoelen, dat hier die tweede naamval gebruikt wordt? of beteekent Breckervelds Hilleken, Pe-

Zal:
Salamon Breckerveld
sterf den 27 *august. A.* 1639.
out 5 *Maenden*
en Zal:

Salamon Breckerveld, de
tweeden van dien Naem
sterf den 6den *Novemb.*
1640 *oit* 2½ *Maent.*

MAT. CAP. XIX. V. XIIII.

Laet de kinderkens, ende en verhiet hen niet tot my te commen mant het coningryck der hemelen behoort dengelven toe.

"Door *zulke* slagen was de sterke, misschien overmoedige man geknakt. Hij had ondervonden dat:

Wie hem verheft
Wort eerst getreft.

"Van daar dat hij tot leering van hem en anderen, déze spreuk op de ruit *onder* zijn naam liet zetten, zooals gij ziet.

"Is dit geene levensgeschiedenis?

"En toch, wij zouden van dit droevig drama nog meer kunnen vertellen, zoo wij slechts wisten, welke nog treuriger ondervindingen daarenboven de *vrouw* heeft opgedaan, want 't zal niet zonder oorzaak zijn, dat wij onder haren naam lezen:

Weest getrouw, maer vertrout niet te veel op anderen.

"O, is het anders niet? — Daarvan zal ik u den uitleg wel geven. Haar man David heeft het voorbeeld gevolgd van zijn koninklijken naamgenoot. Zijn vrouw was hem getrouw, maar hij..." —

"Hoort gij tot het ongelukkig ras der kwaaddenkers, neef, 't spijt mij van je. Ik heb een andere uitlegging. De man was niet alleen een goed echtgenoot, maar tevens een goed vriend. De vrienden hebben hem bedrogen, en zulks heeft hem een groot deel van zijn vermogen gekost. Daarom is het, dat zijne vrouw hem dagelijks tot waarschuwing die spreuk voor oogen houdt, wijl zijn goedheid hem anders wel eens geheel arm kon maken.

"Klinkt die uitlegging niet beter dan de uwe?" Waarom toch altijd het kwade opgezocht.

"Was op die wijze het schrijven van namen op de glazen wel zoo laf en het

Gekken en dwazen
Schrijven hun namen
Op muren en glazen

hier wel toepasselijk?"

"Portretten ziet men ook dikwijls op de vensterruiten afgebeeld; zie b. v. in het tijdschrift "de Oude Tijd" op bladz. 181 en 185; en hoe soms een voor den bewoner van het huis belangrijk voorval door hem op de glazen in herinnering werd gehouden, zult gij daar later op bladz. 257 zien. Maar gij schijnt pleizier in die letters te hebben?"

"Ja, ik zit al maar de mooie trekletters te bewonderen, die de schilder met zulk een vaste hand op die vier ruitjes gezet heeft."

"Ja, neef Petrus, hij trok zich zeker het noteeren van al die sterfgevallen evenmin aan, als gij door het lezen er van getroffen werd; anders waren zijne krullen en trekken stellig niet zoo zuiver geweest. Gij *zijt* immers niet treurig gestemd geraakt? Ge vindt het hier ook nu niet meer zoo somber als toen wij binnen kwamen? Zelfs onze oude smid zou niet meer aan spoken gedacht hebben, als hij u daar zoo blozend op uw gemak op dien ouden stoel had zien zitten.

"Toch valt het niet te ontkennen, dat hier in alles een treffende ernst heerscht; zie slechts daar zulk een kast eens aan. Ze *staat* daar, solide, stevig, duurzaam, 't is of ze bewust is van het doel, waartoe ze gemaakt werd en of ze je toeroept: ik ben een kast, ik sta hier om te bewaren, wat ge mij toevertrouwt, en ik zal weten mij van mijn plicht te kwijten..... Maar, hemel, wat scheelt je? ge wordt zoo bleek als een lijk... Wat is het?"

"Hoort ge dan niets, hoort ge daarboven dan niets?"

"Ja,.... waarlijk, wij zijn niet alleen hier in huis, er stapt iemand daar boven ons, hoor, hoor, daar komt het de trappen af, — kom aan, niet laf, moed gevat, wij zijn twee tegen één. Wat kan 't zijn? een indringer..."

"Min of meer is het een indringer — maar ik hoop, dat hij welkom zal zijn."

---

tronella, Debora iets anders dan Hilleken, Petronella, Debora, het eigendom van Breckerveld? terwijl de jongens als meer zelfstandig die leelijke S missen?

"Lieve Hemel, ben jij het, vriend H....? Hoe weerga komt gij hier in huis, 'k had u wel in Eindhoven gezocht, maar hier, dat had ik niet durven droomen. Vertel mij eens gauw, hoe je hier binnen komt."

"Nu, ja, bedaar, met een paar woorden zal 'k je dat raadsel oplossen."

(*Wordt vervolgd.*)

BALLET TE 'S HAGE OPGEVOERD.

't Is ieder bekend, hoeveel schatten de Fransche Koning Lodewijk XIV besteedde aan zijne ballctten, waarin de zoogenaamde Groote Lodewijk zich zelf aan zijnen hofstoet nu eens als Jupiter, Apollo, of een ander der goden vertoonde en zijne koninklijke beenen op de bevelen van den balletmeester de meest gracieuse bewegingen liet maken.

Minder bekend is het, meen ik, dat ook zijn aartsvijand en tegenstander, onze Willem III, eveneens een ballet heeft doen opvoeren, waarin hij zelf een rol vervulde. Hij echter was nog geen achttien jaren oud, terwijl de andere nog op zijn ouden dag er zich mede amuseerde.

In Februarij 1658 zou dat ballet in 's Hage opgevoerd worden. Groot waren de toebereidselen, die de Prins daartoe liet maken in den grooten pikeursstal op het Buitenhof, die door er een planken vloer in te leggen, een tooneel op te richten, de banken met groen te bekleeden en de wanden met tapijten te behangen, eenigszins in een schouwburgzaal herschapen werd. De repetitiën hadden dagelijks plaats in het zoogenaamde Mauritshuis; de hoofdrollen werden verdeeld als volgt:

Mercurius,	— de Prins van Oranje.
De Vrede,	— Mons. du Lauron.
De Faam,	— de Heer van Obdam.
Holland,	— de Heer van der Leck.
Engeland,	— de Heer Valckenburg.
De Tweedracht,	— Mons. du Hau.

terwijl de Heer van Mathenes een vrouwenrol, dien van Bellona, vervulde; de andere Heeren vertoonde zich als goden, godinnen, herders, herderinnen, boeren, visschers, en "van allerhanden slach." De *vrede tusschen Hollandt en Engeland* was de titel en het hoofdonderwerp van het ballet, dat de eerste maal op 7 Februari des avonds ten 8 uur aanving en niet voor 8 Februari 's morgens ten 6 uur eindigde, zoodat vele van de genoodigden zich door de vensters van den in zaal herschapen stal van bier of wijn lieten voorzien, om zich wat te "soulageren." Behalve de hooge staatslichamen bevonden zich nog wel 800 genoodigden bij de vertooning. Of er vele het slot zagen, betwijfel ik; ofschoon men wel ter wille van den Prins niet weg durfde gaan, zal het zeker moeite gekost hebben zijn oogen open te houden: 't was wat al te erg, 10 uur achter elkaar in een volle zaal gepakt te zitten. Onder het uitvoeren der dansen werden boekjes rondgestrooid, behelzende den inhoud van het ballet, en wel in de Fransche taal, omdat er zoovele afgevaardigden van verschillde hoven bij de uitvoering tegenwoordig waren. Bij de tweede voorstelling was het zóó vol, dat er eenige toeschouwers in zwijm vielen.

Door den grooten toeloop, ook van buiten de stad, werden nog verscheidene herhalingen noodig. Toch denk ik niet, dat er ooit entrée zal geheven zijn, tenzij later de rollen door minder hooggeplaatste personen mochten zijn vervuld.

De beide hoven van Justitie, ook door zijne Hoogheid uitgenoodigd, excuseerden zich. Waarschijnlijk meenden zij, dat het niet met de waardigheid van rechtspersonen strookte, zich met balletten in te laten.

BETEUGELING DER WEELDE.

Bij publikatie van 25 Julij 1660 werd te Brussel verboden, dat voortaan een koopman twee paarden van één haar of één kleur voor zijn karos houden zoude.

Ook mocht men geen *Juf*vrouw *Me*vrouw noemen, tenzij ze van adelijke geboorte ware.

"De Spaansche mode, zoo schreef men uit Brussel, is hier zoo vrij-aangeërft, dat een dienstbode meent de Juffrouw te zijn, als ze slechts een geleend rabat (kraag of bef) aan heeft."

DE MOERBEZIËNBOOM VAN JACOBA VAN BEIJEREN.

Wie de stad Goes bezoekt en naar hare merkwaardigheden vraagt, wordt doorgaans in de eerste plaats gewezen op den moerbeziënboom van Jacoba van Beijeren, en het valt hem gemakkelijk, een bezoek te brengen aan de plek, bijna in het midden der stad, die om meer dan ééne reden de opmerkzaamheid van den belangstellenden reiziger verdient.

In den westelijken hoek van het kerkplein wijst men hem de overblijfselen van het slot Ostende. Een gedeelte eener oude zaal, een kelder met op zuilen rustend gewelf, eenige sporen van een ouden ringmuur, dat is alles wat men u toonen kan van den burgt, waar, in het begin der 15e eeuw, Jacoba van Beijeren beurtelings vrolijke en treurige dagen beleefde, waar zij haren Frank van Borssele leerde kennen.

De moerbeziënboom van Jacoba van Beijeren.

Al zijn er eeuwen voorbijgegaan sedert haar verblijf in Goes, en al zijn ook reeds enkele privilegiën, door haar aan de stad geschonken, vervallen, toch wordt haar naam nog met zekere piëteit genoemd. Goes was veel aan de rampspoedige gravin verschuldigd. Onwillekeurig leeft daarom hare nagedachtenis voort in eene en andere stichting, die nog altijd, zooals de jaarmarkt, blijft stand houden. En wie haar ook vergeten kan, hij wordt jaarlijks weder aan haar herinnerd, wanneer de tegenwoordige eigenaar van Ostende, met vriendelijke hand, de vruchten van den Jacoba-boom laat aanbieden, die nog even schoon en welsmakend zijn, alsof ze door jeugdige loten waren voortgebragt.

Op eenen uithoek van den voormaligen burgtgrond staat de boom, die men zegt door Jacoba geplant te zijn. Gekromd, gelapt, gesteund als hij is, zou men niet denken, dat daarvan nog vruchten worden ingezameld, en, indien zich geene volkslegende aan dezen boom hechtte, dan zou hij zeker reeds sinds lang onder de bijl bezweken zijn.

Ik zal niet zeggen, dat de boom onmogelijk van Jacoba's tijd dagteekenen kan, maar daarmede is nog niet bewezen, dat Jacoba hem geplant heeft. Het kan zijn; maar wie zal het uitmaken? Slechts dit is zeker, dat volgens aanteekeningen, berustende bij de familie van der Goes, die in de 16e eeuw in het bezit van het slot Ostende kwam, de boom meer dan 300 jaren oud moet zijn. Hij was stellig een van de eerste moerbeziënboomen, die in ons land werden aangetroffen, en er zullen niet vele zoo rijk vruchtdragende boomen op onzen vaderlandschen bodem worden gevonden, die reeds veel meer dan drie eeuwen over hun kruin lieten heengaan.

Daarom verdient de boom wel een bezoek,

als men in Goes komt, en zijne afbeelding moge allen, die herwaarts gaan, er toe uitlokken. Ik durf hun de verzekering geven, dat zij hier meer dan één overblijfsel der oudheid nevens een zich steeds verjongend prachtig natuurschoon zullen aantreffen.

Goes. PICCARDT.

DE SINT-ANTHONIEGILDE TE DWINGELOO IN DRENTHE.

DOOR

C. VAN SCHAICK.

Onder de loffelijke weldadigheids-stichtingen ons bekend, verdient de Dwingeler gilde of broederschap van den Heiligen Anthonius eene eerste plaats. Vooral daar 't ons niet gebleken is, dat Drenthe althans een tweede van dien aard kan aanwijzen. Zij klimt op tot de grijze oudheid, ofschoon 't vergeefsche moeite is den oorsprong of tijd van stichting op te sporen. Althans ons is 't, bij alle onderzoek ter zake ingesteld, niet mogen gelukken. De oudste bescheiden dagteekenen van Sint-Anthoniedag den twintigsten Januarij 1633.

Genoemde gilde of broederschap telt twaalf leden, onder den naam van gildebroêrs, gekozen uit de aanzienlijkste ingezetenen der Gemeente. 's Jaarlijks, op den dag aan den H. Anthonius gewijd, wordt de broederschap bij klokgeklep, zoodra het tien uren heeft geslagen, bijeen geroepen, om de gildezaken af te doen en den dag in gezellig genot met elkander door te brengen. Eertijds kwam men beurtelings bij de gildebroêrs, sedert in een der dorpsherbergen bijeen. Later dan 's avonds tien uren mogen die vergaderingen niet duren. Dan is 't *beddegoanstied.*

Tegenwoordig houdt men slechts één, maar vroeger placht men twee dagen zitting te houden. Op den eersten werden de pachten ontvangen, op den volgenden keerde men ze uit. Wat aanleiding tot die verandering gaf, is ons niet gebleken. De oorkonde zwijgt. En toch veroorloven wij ons eene gissing, die niet van allen grond ontbloot is. Geen andere drank mocht gebruikt worden dan bier, [1] meestal eigen brouwsel, dat volgens de overlevering niets te wenschen overliet. Dat bij soortgelijke festiviteiten de bierkan duchtig aangesproken en de rust gestoord werd, is ons uit verschillende bescheiden duidelijk en bij herhaling gebleken; zóó zelfs dat de bevoegde macht van tijd tot tijd tusschenbeiden moest komen om de lastige gasten te scheiden, of bij begrafenissen en bruiloften dit biergebruik door zekere keuren of ordonnantiën moest beperken. Ter voorkoming van zulke tooneelen en vermits, gelijk later bleek, de werkzaamheden gemakkelijk op éénen dag af te doen waren, gelooven wij dat om des lieven vredes en der eerbaarheid wille de gildebroêrs tot dit besluit gekomen zijn. Doch ter zake.

Zooals ter loops werd aangemerkt, is van den oorsprong der gilde niets bekend. Immers in 't laatst van 1632 of in 't begin van Januarij des volgenden jaars ontstond er een hevige brand, ten huize van den Schultes Harmen of ook Herman Wolters, bij welke gelegenheid alle boeken en bescheiden der gilde eene prooi der vlammen zijn geworden. De oudste berichten dagteekenen, zooals gezegd is, van Sint-Anthoniedag den 20ste Januarij 1633.

Aldus lezen wij: "Also het olde register offte Boeck van S. Anthonius gilde verbrand, so hebben die samptlike gildebroeders, Anno 1633 den 20ste January eijn Nye Register offte Gildeboeck wederomme angestellet, ende die pachten, renten, Landen, opcomsten, huysz en de goederen tot die vorszn. gilde

[1] Later is dit biergebruik zeer beperkt. Koffie, gedisteleerd en wijn hebben dit zoo wat verdrongen. Niettemin is ieder verplicht er iets van te drinken, terwijl men, onder de tafelgerechten, het warme bier of den schotel met bier en broodspap niet mag missen of onaangeroerd laten.

gehorende, darin getekent ende geschreven, als volgt:

"UNLOSBARE PACHTEN sind deze. [1]

"LOSZBARE PACHTEN sindt deze. [2]

Behalve deze pachten bezit zij verschillende landerijen, die sedert in 't oogloopend in waarde gestegen zijn, voorts huizen en een niet onbelangrijk kapitaal op 't Grootboek der Nationale Werkelijke Schuld. Welk kapitaal in den loop der tijden, door dotatiën en legaten zeer geschraagd werd, en ongetwijfeld nog grooter zijn zou, had de gildekas in 't begin dezer eeuw door de tiërceering onder Napoleon I niet zooveel geleden.

Tot een staaltje van belangstelling in deze stichting laten wij nevensgaande uiterste wilsbeschikking volgen:

"Condt ende toe weten sij hijrmede jeder ende eechlick, datt de WelEd. in Godt verstorvene vrouw Henrica Ripperda geborene Dochter tott Pathum ende vorders Gewesene Ehegemall des oock Wel Edelen Heeren Rutger van den Boetzelaer tot Toutenborch ende Baethinghen, Heer tott Wijndischen Esschebach, Gedeputerde Staete der Landtschap Drenthen [3] aen den rechten Huysarmen alhyr tot Dwingeloe gelegateert ende gegeven heeft im Somma van vijftich golt gls. tot 28 st. Brab. 't stuck. Waerbij welgemelte Heer van den Boetzelaer huyt ime pvre Liberaliteyt, affectie en bevorderinge der armen, als andere gewichtige syne WelE. daertoe bewegende motiven en redenen soe veele bijgelecht en geaugmenteert heeft tot ime capitale somma van driehondert Carol. guldens — à — 20 str. 't stuck. Waervan hett capitall by den *huyse Batinghen werdt verbleven*, ende met vyf gelijcke guldens jaerlicxs worden verrentet. Edoch tot allen tyden als 't den besitter des huijs belivet met driehondert Car. gl. — voersz. verharf af t' lossen, ende elders tott sijne WelE. goetvindinge allene wederom toe beleggen."

Ende dit alles onder expresse conditie, en reserve nochtans, datt dese bovengemelte renthe van vijftien Carol. gls. — jaerlicxs, in geene wege sullen moegen worden gedistribueert noch vuytgedeelt dan ten overstaen, goetvindinghe, en dispositie van sijne WelE. offte desselfs Erffg. met Cannisse van den Prediger in der tijdt tot Dwingeloe, ende niemants anders, reserverende die vordere dispositie van desen haere WelE. ende desselfs posteriteit, en naecoemelinghe aen sich allene, ende sal deze renthe jaerlicxs op Petri ad Cathedram verschinen. Waervan d'eerste verschyn dach op desen S. Peter 1633 is, d'welcke ock bereits aen handen van Weerde WelGelerden Dn. Adolpho Benthem prediger alhier tott Dwingeloe is betaelt. Actum op ten huyse Batinghen desen — 10 — February 1633.

(*get.*) RUTGER VAN DEN BOETZELAER.

Ofschoon Batinghe sedert lange gesloopt werd, is echter die pacht op de gronden verbleven en wordt door de familie Westra sedert Heer van Oldengaerde, Batinghe en Entinghe, zijn wij wel onderricht, betaald en wél aan ééne familie of juister aan één persoon. Bij overlijden wordt die gunst, in overleg met den predikant, aan een ander verleend.

Soortgelijke dotatiën en legaten werden later door Jhr. Joost Roedolph van den Boetzelaer, Heer van Batinghe, Baron Cornelis van Dongen van Oldengaerde, Mevrouw Zytse Margaretha Lewe Douarrière van Echten en Vrouwe van Entinghe, behalve door andere welgestelde ingezetenen alhier, dikwijls vermaakt, zoodat het fonds in bloeienden staat verkeert.

Blijkens de bescheiden, hebben de Heeren van Batinghe als collatoren dezer Gemeente ten allen tijde tot de leden der Sint-Anthoniegilde behoord. Zelfs de Heeren R. van den Boetzelaer en van Pallandt, Drosten dezes landschap, achtten het niet beneden zich de vergaderingen bij te wonen. Het gebruik echter om den predikant onder de leden op te nemen is sedert, na het vertrek van Dr. L. Le Brun naar Maastricht in 1708, opgeheven. Eertijds waren zij even als de

[1] Erfpachten op huizen, landeryen enzv.

[2] Tengevolge voorschotten in geld of goederen van verschillenden aard.

[3] Beider portretten komen, goed geconserveerd, voor, op de deuren van 't orgel, in de kerk te Dwingeloo; zynde door hen aan die gemeente ten geschenke gegeven.

dorpsschultes (Schout, Burgemeester) gildebroeders.

Rang of stand of functie is in de gilde nooit in aanmerking genomen. De beide jongste broeders in diensttijd zijn verplicht om alles, wat staande de vergadering moet geschieden, af te doen. Zij leenen zich tot tafeldienst enzv., ontvangen de pachten en deelen uit wat den eerlijken hulpbehoevende is toegedacht, die op bepaalden tijd zich aanmeldt en het zijne ontvangt. Van contributies en belooning is geene de minste sprake. Gildebroêr is een titel, die op hoogen prijs geschat en niet lichtvaardig weg geschonken wordt. Wie hem bezit, ik verzeker u! stelt er niet minder prijs op dan menigeen op ridderkruis of adelbrief. En geen wonder! de gildebroêrs zijn de notabelste ingezetenen van 't kerspel. En wie staat er niet graag voor zoo iets te boek. Een Drentsche boer heeft zoowel eergevoel als een edelman.... De benoeming geschiedt bij acclamatie en wordt den nieuw gekozene onverwijld door de beide jongste broêrs bekend gemaakt. Die benoeming aangenomen zijnde, begeeft hij zich terstond met die beiden naar de vergadering, waar men hem de wet voorleest, die laat onderteekenen, en, nadat allen hem de hand gereikt hebben, geinstalleerd verklaren als gildebroêr.

Ofschoon aan geen contributie onderworpen rust echter de verplichting op hem, dat hij voor zijn intrede een half mud rogge geeft, oude Steenwijker maat, en een kwart ton bier; terwijl hij zich verbindt dat, na zijn overlijden, zijne betrekkingen een gelijk geschenk in rogge, als lijkpacht, aan de gilde zullen opbrengen.

Alsnu wordt een sierlijk opgemaakt stuk boter [1] van vier Nederlandsche ponden voor hem op tafel geplaatst, een mes ter hand gesteld en gelast dit, zooveel mogelijk, kruisgewijze in vier gelijke deelen te snijden, naar welgevallen in elk stuk eenig zilvergeld te steken en aan vier aangewezen personen uit te reiken. Dit is zijn eerste gildebroêrswerk. Wat dit beteekent en waaraan dit gebruik zijn oorsprong ontleent, is mij niet helder geworden. In de wet van 1633 art. 16 wordt er geen melding van gemaakt. Intusschen, er zijn meer wijzigingen in de gebruiken gemaakt, tengevolge van de behoeften des tijds. Hoe het echter zij, de oudste dezer gildebroêrs, waar wij meê in aanraking kwamen, hebben ons steeds verzekerd dat het hier vermelde, van ouder tot ouder in acht werd genomen.

De wijze waarop men hulp verleende, was niet altijd dezelfde. In 't eerst mocht niemand bedeeld worden, die bedelde, later ook hij niet, die uit de diaconale kas ondersteund werd. Nu eens verleende men te dien einde een renteloos voorschot, waarvan de beweldadigde het vruchtgebruik had, of wel men kocht een koe, paard of varken voor hem aan. De jongen, daaruit voortkomende, waren zijn eigendom, en, was hij bij machte, dan kon hij de moeder inlossen, ofte wel, zij werd hem ten geschenke gegeven. Somtijds ontving de belanghebbende op die wijze zaaikoorn, of geld daarvoor, ofte voor eetbare waren enz. De waardige huiszittende arme vond steeds redenen van vreugde en dankbaarheid op dien dag — en zag dien hoopvol tegemoet. Hoe eenvoudig en onbekend zij ook zij, de Dwingeler Sint Anthonie-gilde heeft daar ter plaatse vrij wat goeds gedaan en menigen traan gedroogd, en menigen neergebogene verhoogd en opgebouwd. Wij spreken bij ondervinding.

Dat het hier echter niet altijd even voorbeeldig en loffelijk toeging, blijkt, als wij op de volgende aanteekening letten:

1712. Den 19 Januari is door de samtlycke present synde Gildebroêrs Albert Wibbelinge (gildebroêr geworden in Januarij 1701, dezelfde die zich ook Albert Hendricks noemt, en ook wel Albert Hendricks Wiblinge schrijft) over de questie en scheldinge van Jan Bloemers gehadt voor dese keer gecondemneert in een half mudde rogge an de armen en een vierendeel bier an de gildebroers, en soo inkomstig sich weder soo quaeme te dragen van de Gilde sal ontslagen wesen. Oirconde onse Landen ut Supra.

(Get.) H. C. Prins, (Schultes) 1712. Jan Jansen Bloemenbarch. Barelt Hendrijks. Jan Roelofs Koers. Jacob Smith,

[1] Deze boter is eene zekere onlosbare pacht op dien dag onvermijdelijk op te brengen.

Organist. REMMELT WILLEMS. JAN TALENS BLOEMERTS. HENDRICK LEFFERS. COENRAAD PRINS, 1712. COOP ELEVELT.

Zouden wij zoover buiten koers zeilen, toen wij over de inkrimping der feestviering tot één dag onze gissing ter sprake brachten?

Hiermede was de zaak toch niet afgeloopen, blijkens het volgende:

"Door oppositie omdat de mede gildebroêr Albert Hendricks de boete waarin hij op Sint Anthony 1712 door syn misbruycke (welk? en ten gevolge waarvan?... 't misbruik van garstig en k achtig bier?... Let er op, Heeren afschaffers!...) waar gecondemneert onwillig is geweest om te betaelen hebben de presente sammentlycke gildebroeders een ander in desselve plaatsse gestelt het welck sy getuygen door haere onderteekeningen dato Dwingel den 19 January 1713.

(Get.) Hier volgen de namen.

Dien ten gevolge werd in zijne plaats benoemd Roelof Jans Bloembergh. Intusschen werd hij weder in de broederschap opgenomen op den gildedag 17 Januarij 1714, toen de Heer C. van Dongen van Oldengaarde bij den gilde als broeder benoemd was — onder bepaling: dat hij sol tot boete weêrgeven an elke gildebroêr de 2 schell. die sy verleden jaer op hem hebben verschoten, en dan voor de armen te Dwingelo één mudde rogge, en sel in toecomstich hem voor sulcke misslagen comen te wachten.

Den 17 Januâ: 1714.

(Get.) ALBERT HENDRICKS.

Later vindt men:

"Albert Wiblinge Zali:(ger) heeft aan de St. Anthony gilde by syn leven uyt een Liberaliteit en genegentheyt vereert een somma van vijfentwintig Carol. gulden die op intresse sullen worden gedaen. En hebben die Erfgenamen op dato onder gesz. dese genoemde somma betaelt, den 19 Januari 1720. En is van de gildebroêrs daervoor bedankt.

Dat men er zeer op gesteld was dat ieder gildebroêr op Sint Anthonie dag de Vergadering bijwoonde, blijkt uit het volgende:

"Alsoo Roelof Bloemenbergh op Anthoni 1661 niettegenstaende hij gesont en fris was sich van de gilde heeft geabsenteert, soo hebben de gesamentlycke gildebroers, de saacke rypelyck overwogen hebbende, Roelof Bloemenbergh booven vernoemt wegens syn moetwillich versuym gecondemneert in de boete van een schepel rogge om hetselve tegen St. Anthony 1662 te betalen.

(Get.) HERMAN WOLTERS, Schults. W. CAMERLINGH, uyt naem van mynheer DROST. G. BENTHEM. LUX SANTINGHE. JAN BLOEMERS. HENDRYCKS JANSEN KOERS. WIJLEM YANS.

Gelijk de broeders het zich tot plicht achtten den hulpbehoevende bij te staan en den braven huisvader of deugdzame en onder den druk gebogen moeder te ondersteunen, zoo waren zij er tevens op uit, om recht en billijkheid te handhaven en 't ongelijk tegen te gaan. Het volgende diene daarvan ten bewijze:

"Alsoo op Anthony 1662 Hendrick Jacobs in 't gebruyck hebbende seekere twee roeden hooyland gehoorende tot St. Anthony gilde klaegde dat syn hooyland bekortet wierde door Jr. (Jonkheer) van Echten en Jr. van Klooster soo hebben d'Gildebroers Hendrick Koerts en Jan Bloemers daertoe gecommitteerd om sich aengaende dese gelegenheit 't informeren ende daervan onderrigtinge 't doen ofte de hulpende handt van syn Hoogh Ed. Drost daerover te versoeken."

Lager staat: "Dese bovengesz. resolutie is op Anthoni 1663 wederom gerenoveert ende ingevolge van dien gecommitteert Jan Bloemers ende Hendrick Koerts om ten overstaan van den Schults deze Saecke 't Soecke 't adresseren."

Wat echter van de zaak geworden is en hoe de vrede gesloten werd, is niet recht duidelijk. Alleen leest men: "Hendrick Jacobs refereert 1669 op Anthoni dat hem nu 2 roeden vm meye gevoeght wierden ende dat alsoo den armen niet beledigt werde ende te kort quame."

Zonder ons verder met de Gilde in te laten, willen wij liever in eene volgende aflevering de wet dier broederschap meêdeelen, waardoor wij in staat gesteld zullen worden te beoordeelen wat zij is en wat zij beoogt.

(*Wordt vervolgd*).

VOLKSOVERLEVERINGEN.

DE VLIEGENDE HOLLANDER.

Geen mensch is, of laat ik liever zeggen *was* bijgelooviger dan de zeeman. Dat is een natuurlijk gevolg van zijne betrekking. Hoevele natuurverschijnselen doen zich aan hem voor, die thans door de wetenschap verklaard worden, maar vroeger wel aan den invloed van goede of booze geesten moesten worden toegeschreven. Het eenzame stille van den nacht maakt des zeemans gemoed vatbaar voor allerlei fantastische indrukken; in den wind, die door het want suist, klinken hem de stemmen van bovenaardsche wezens tegen, nu eens lispelend en jolig, dan weer weemoedig, huilend, snerpend. Uit het schuim der golven, in dartelend gespeel met het licht der maan, of dreigend uit den pikdonkeren nacht opstijgend en weer in de diepte wegdompelend, toovert zijne verbeeldingskracht hem nu eens de liefelijkste en dan weer de afgrijselijkste gedaanten voor den geest, en brengt hem al het wonderlijke in herinnering, wat hij van zijn jeugd af door zijne makkers heeft hooren verhalen.

Wat hij destijds bij zulk een verhaal voor zijn verbeelding zag, meent hij nu werkelijk te zien, en van daar ook, dat men zoo menig zeeman uit vroeger tijd bij zijne ziel en zaligheid kon hooren bezweren, dat hij met eigen oogen de onbegrijpelijkste dingen had gezien. Zoo waren er ook weinig oude matrozen, die niet op hunne reizen een of andermaal het spookschip "de vliegende Hollander" waren tegengekomen.

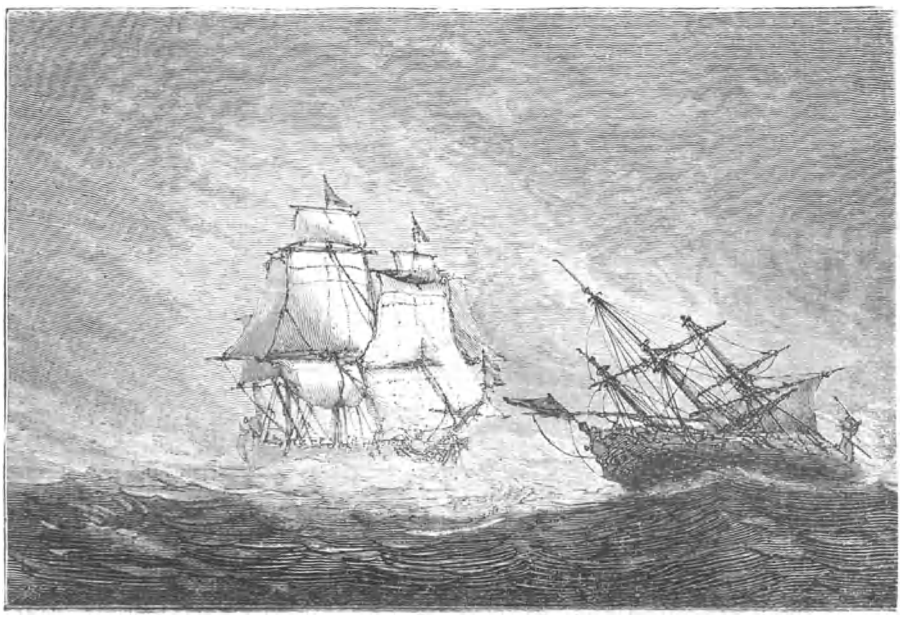

De Vliegende Hollander.

Dit was een sterk groot schip met ijzeren masten en steeds met volle zeilen voortvliegende. De manschappen waren slechts vier in getal: de kapitein, de bootsman, de kok, en één matroos, allen stokoude grijsaards met lange baarden. Werd er slechts één vraag, één woord tot hen gericht, op eens was het schip verdwenen; zoo ook bij

elke poging om het te naderen. Sommige der dappersten moeten het wel eens gewaagd hebben er met een sloep heen te roeijen, doch dan was er oogenblikkelijk geen spoor meer van het schip te vinden. 'T was slechts bij enkele uitzonderingen dat het over dag gezien werd; gewoonlijk liet het zich alleen bij nacht bespeuren. Het schip verscheen niet alleen aan zijne landgenooten, ook bij de vreemde schepelingen was het even goed bekend als bij de Hollanders. Waaraan het schip en de overlevering zijn ontstaan te danken had en waarom het tot eeuwigdurend reizen gedoemd was, wordt op verschillende wijzen medegedeeld.

Zoo vertelt ons Bechstein in zijn Sagenbuch de overlevering op de volgende manier:

Voor zeshonderd jaar was het thans geheel vervallen slot Falkenberg, in 't land van Limburg, in vollen luister. Hij, die er zich tegenwoordig in waagt, hoort er een geest rondwaren; ik zeg *hoort*, want zichtbaar is hij niet; hij verraadt zich alleen door twee vlammetjes en door de voortdurende angstkreten van "Moordenaars! moordenaars! moordenaars!" 'T was dáár dat voor zeshonderd jaar een vreeselijke broedermoord plaats greep.

Het kasteel werd destijds bewoond door twee broeders, Waleram en Reginald van Falkenberg. Het ongeluk wilde, dat zij beiden verliefden op dezelfde jonkvrouw, de schoone Alix, de dochter van een graaf van Kleef. Zij schonk aan Waleram de voorkeur en verwekte dus den grootsten minnenijd bij Reginald, die, aan zijn broeder niet gunnende wat hij zelf niet bekomen konde, èn bruid èn bruidegom op het bruidsbed vermoordde. Waleram den moordenden dolk willende afweeren, kwetste zich aan dat wapen, sloeg met zijn bloedende hand den ontaarden broeder in 't aangezicht en gaf daarop den geest. Na met het werktuig van zijn wraak een der schoone lokken van de gedoode bruid te hebben afgesneden, begaf de moordenaar zich ijlings op de vlucht, waardoor men, 's morgens de lijken vindende, ook dadelijk op hem het vermoeden van den moord vestigde. Hij inmiddels, door drift vervoerd maar ook even spoedig door 't vreeselijkst berouw gefolterd, liep radeloos rond, tot hij bij de hut en de kapel van een dicht aan het slot wonend kluizenaar geraakte. Hier klopte hij aan en de kluizenaar, niet gewoon zoo midden in den nacht gewekt te worden, bemerkte met schrik den zoo ontdanen graaf.

De bloedige hand zijns broeders was voor altijd op zijn aangezicht geprent; niets kon dat teeken uitwisschen. Vol berouw biechtte de graaf zijn groote misdaad, waarop de goede kluizenaar hem in de kapel voerde, daar den ganschen nacht met hem in gebeden verzonken bleef en hem bij het aanbreken van den morgen het volgende bevel gaf: "Wandel als pelgrim in boete naar het Noorden, steeds noordwaarts, tot gij niet meer kunt en het water u het verder gaan belet; dáár zal God u dan door een teeken bekend maken, wat gij verder te doen hebt." "Het zij zoo," was alles wat Reginald sprak, en nadat hij de afgesnedene lok van Alix verbrand had in de vlam der lamp, die eeuwig aan 't altaar der kapel brandde, ging hij biddende op weg, steeds noordwaarts en altijd boete doende Maar hij liep niet alleen; aan zijn linkerhand maakte een zwarte gedaante de reis mede, en een tweede medgezel ging aan zijn rechterzijde. De laatste was wit als de sneeuw en versterkte hem onophoudelijk in zijne goede voornemens, terwijl de andere hem steeds de verlokkingen der wereld voorhield. Zóó kampte hij tusschen 't goed en 't kwaad en vond in dien kamp zijne straf en boetedoening. Lang duurde zijne reis; dagen, weken, maanden vergingen. Eindelijk bereikte hij de kust, en zoo ver zijn oog reikte, — 't was alles zee, wat hij aanschouwde. Maar niet lang stond hij daar, of hij zag een aak naar het strand roeijen, waaruit hem een stem te gemoet riep: "Exspectamus te" (wij wachten u). De witte en de zwarte gedaanten volgden hem in het vaartuig, 't welk hen naar een schip voerde, dat met volle zeilen en wapperende vlaggen zeilree lag. Van de aak was niets meer te zien, zoodra het schip hen opgenomen had en in zee stevende.

Reginald vond het geheele schip zonder eenige bemanning, maar op het dek zag hij 3 stoelen en één tafel staan, waaraan hij

zich met zijn beide medgezellen neerzette. De zwarte gedaante legde daarop drie beenen dobbelsteenen op de tafel, zeggende: "Nu zullen wij om uwe ziel dobbelen tot op den jongsten dag."

Zoo speelden zij, zoo spelen zij nog en zoo zullen zij spelen tot in eeuwigheid, terwijl hun schip rusteloos daarheen snelt, in zijn vaart verlicht door vlammen, die langs de masten en de raas rondflikkeren. De zeilen zijn grauw als aarde, en de vlaggen zijn vaal als de verbleekte kleuren van doodskransen. Leeg is het dek, geen stuurman staat aan 't roer. De vaart van het schip gelijkt een vlucht; het te ontmoeten is als een vloek en voorspelt onheil aan den bodem, die het ontmoet. Als een pijl uit den boog vliegt het voort, ook zelfs bij geheele windstilte, en allen, die het aanschouwen, gaat een ijskoude rilling door de leden. —

Er zijn echter anderen, die er een geheel verschillende uitlegging aan geven. In den aanvang der 17de eeuw moet een zeker zeeman Bernard Fokke geleefd hebben, die ondernemend, misschien zelfs roekeloos, zich niet aan de regelen der voorzichtigheid en der stuurmanskunst storende, altijd met alle zeilen bij voortvloog, zich om weêr noch wind bekommerende. Tot meerdere zekerheid had hij ijzeren raas en masten, opdat ze niet breken en over boord geraken zouden. Hij maakte dan ook twee reizen tegen één door andere kapiteins, doende de reis van Batavia in 90 dagen, wat nu niet vreemd meer is, maar vroeger door mindere zekerheid en bekendheid met de vaart als een wonder voorkwam; en, men weet het, wat in dien tijd niet zoo dadelijk begrepen werd, beschouwde men spoedig als gevolg van bovennatuurlijke oorzaken, of van verbindtenissen met den Duivel. Zoo ook hier, waarbij men nog versterkt werd door de ongewone grootte en ligchaamskracht, door het terugstootend uiterlijk van Schipper Fokke, die daarenboven bij de minste tegenspraak of onaangenaamheid hemel en aarde bij elkaar vloekte. Eindelijk schijnt zijn baldadigheid hem het leven gekost te hebben, ten minste hij vertrok, zonder dat men ooit meer taal of teeken van hem vernam, en nu heette het, dat de Duivel hem had ingepakt en veroordeeld, om voor eeuwig te varen tusschen Kaap Hoorn en Kaap de goede Hoop, zonder ooit te mogen ophouden of een haven aan te doen.

De stuurman moet even ruw geweest zijn als zijn kapitein. Men verhaalt van hem — schoon anderen weer willen, dat het met een ander schip gebeurd is — dat eens met zijn schip te lang in straat Sunda moetende werken om boven de eilandjes Slee-Bessie en Krakatoe te komen, hij onder verschrikkelijke vloeken en verwenschingen het verlangen uitstiet, om na zijn dood die beide eilanden naar elkaar te mogen taliën, om zoodoende ruimer vaarwater te maken. In de vreemde klanken, door het suizen van den wind in en door de rotsholen te weeg gebracht, die men op die plek werkelijk verneemt, meent men de zangen te hooren door dien stuurman onder zijn werk, waarmede hij zich nu na zijn dood onledig houdt, aangeheven.

Wat den schipper Fokke aangaat, hem moet een standbeeld zijn opgericht op het eiland Kuiper en wel zóó, dat elk schip, dat van de reede van Batavia in zee stak, het moest zien. Dit gedenkteeken zou, toen de Engelschen in 1811 onze Oost bemachtigden, zijn weggenomen. —

Nog anderen willen in "de Vliegende Hollander" een zekeren Pieter van Halen zien, die een nieuwen vorm van schepen bedacht, een leven vol avonturen leidde en eindelijk als zeeroover in West-Indie sneuvelde.

SPREUKEN.

Wat de man kan
Wijst zijn reden an.

God kan 't niet vougen
Naar ons genougen.

Gewoonte maeckt eelt.

Wilt ghy vasten ryckdom hebben?
Wilt hem bij den armen leggen.

Al 's werelds goed
Is Poppe-goed.

STRAFREGT 16e EEUW.

EXTRACT UIT HET CAMERBOUCK VAN DELFT.

"2 October 1548." "Engel aertsz, wollewever, is by scepenen gecondempneert in een boete van x. car. gulden, die heer, die stede ende die gesworens elxs een dordendeel, ende dair en tenden, anscouwe nemende (lettende) up zynre langhe gevanghenisse, up deerste poirtgedyng (de eerstvolgende teregtzitting voor burgers) te commen vuyt zijnre huysinghe *in lynden* [1] *cleren*, *barvoets* ende *blootshoefts*, mit *in zynre hande hebbende een wassecaertse*, weghende een virendel ponts, ende *omme zynre haels*, *hangende langhes zynre lichame gespreet* (gespreid), een pont *wolle garens*, hier bynnen der stede in der vierschare, ende biddende god, die heer ende mynen heeren vande gerechte, inder name van der Justiciën, omme vergiffenisse, ende alsulxs (geheel zóó, in dier voege) te gaen inder ouder kercke voir deerwaerdighe heylighe sacrament, doende aldaer zynre gebet, latende aldaer die voirsz kaerse. Ende daer en tenden (daarna) *gebannen bynnen* der muyren deser stede, den tijd van vj jaeren ende daer borghe van stellen, ende dit altsaemen ende elxe poincte van dien upte peyne van zynre *reghter handt*, en de voirts inde boeten van der gevanckenisse. Ende sal die scout *gracelick* (genadiglijk) *mit hem leven*, beroerende (wat betreft) die costen."

Ten zelfden dage werd gecondemneerd "claes ianz. ben, alias *guede claes*," om op 't schavot te verliezen en afgehouwen te worden 't "1 lit van zynre luchter (linker) pinghe." Voorts werd hy uit der stede en stede vryheid gebannen voor "hondert jaer ende eenen dach," [2] op straffe van "danderde lyt" (de andere leden van de pink) en verde correctie "tot arbitrayge ende guedt dincken van scepenen." — Pieter dirricz, alias *piergen* (pierken) *muts*, werd insgelijks *binnen* de stadsmuren gebannen voor vier jaren, "omme dies willen, dat hij tot zekeren diuerschen tijde hem vuytter (uitten) buiten stede onderhouden heyt, gaende upt platte landt *bedelen*, latende zynre wyf ende kynderen bynnen deser stede gebreck liden ende van de *heylighe geest* leven" d. i. van den onderstand door de *H. G. meesters* (algemeene armenverzorgers) verstrekt. Mr. J. S.

[1] Linnen kleederen, of hemd. RED.

[2] *Eeuwigdurende ballingschap.* In de Nederl. vertaling van het privilegie, door graaf Willem II, in 1246 aan *Delft* gegeven, lees ik de volgende verklaring: "So scinet also te verstaen, dat hi ballinc of utelage (*buiten de wet*) sal wesen, also lange tiit, als des menschen leven verslijt: die tijt is C iaer, alticste. d. i.: honderd jaar is *meestal* de langste levensduur.

HET NAGEBED.

Toen ik nog een kleine jongen was en Zondags naar de kerk moest gaan, hadden het nagebed en vooral de gebeden voor het vorstelijk huis en de overheden een groote aantrekkelijkheid voor mij. Weet ge waarom, lezer? Alleen omdat ik wist, dat dàn het oogenblik nabij was, waarop we naar huis konden gaan; want, ik moet het bekennen, 't verveelde me schrikkelijk om zoo lang stil te moeten zitten; 't was een ware pijniging voor mij. Gij zult het misschien slecht van mij vinden, maar vraag elken Hollandschen jongen op zijn eer af, hoe *hij* er over denkt. 'K ben er zeker van, dat hij verklaren zal (ten minste zoo hij niet een extra brave Hendrik is) evenveel moeite te hebben, om zoo'n paar uur stil op zijn plaats te blijven zitten als ik het in mijn tijd had.

Grooter geworden zijnde, veranderde ik geheel; ik begon aan dat gebedformulier een hekel te krijgen, zooals ik het nog aan alle formulieren heb. Ik begreep toch al spoedig, dat bijna niemand met zijn gedachte tegenwoordig is bij dat gebed voor 't vorstelijk huis; en wie kan dan ook, hij moge de meest volbloed orangist zijn, zoo maar zonder aanleiding voor het vorstelijk huis gaan bidden? Wie, voor zijn burgemeester en gemeenteraden en andere overheden, waaronder er misschien zoo velen zijn, die hij gaarne hoe eer hoe liever door andere vervangen zoude zien!

Maar 't formulier is er nu eens, en 't was er in eenigzins andere vormen reeds voor lang. Zoo als alles ter wereld, heeft ook dit formulier tot velerhande twisten aanleiding gegeven, vooral door den naijver van de Hooge Staats-

lichamen over de plaats, niet die zij in den *hemel* zouden bekleeden, maar die elk in het *gebed* wilde innemen.

Naar het schijnt was de wijze van dat bidden in de eerste tijden van de hervorming overgelaten "aan de sinnelijkheyt" van de predikanten en bijbeldrukkers, die "sonder regul of voorschrift na haer beste wetenschap" dat gebed opstelden.

Anno 1567 bad men voor "'t Weereltlyck Regiment, den Roomsen Keyser en Coningh, voor alle Coninghen, Vorsten, bysonder voor den Coning van Spangen, sijn Hoogen Raet, Gouverneurs en Regenten van gants Nederlant, oock voor den eersamen wijsen Raet deser stadt of dorp N. N.

In 1581 en 1589. — Voor den Keyser, Coning, alle andere Coningen, Vorsten, Heeren, doch insonderheyt voor onsen hoogsten Raet, Gouverneurs en Regeerders des gantsen Nederlants en voor den eersamen wijsen Raet deser . . . . .

In 1594 — begon men meer uitdrukkelijk te bidden voor de Staten-Generael en de Staten van de verschillende provincien.

In 1597 — noemde men in 't gebed ook den naam van sijn Excell. Graef Maurits.

Uit 1610 — vinden wij een te Dordrecht gedrukt formulier, om te bidden "voor de edele wijse Heeren Staten-Generael der Vereenighde Nederlanden en van den Raet van State, voor N. N. onse getrouwe Gouverneur, voor mijne Heeren van den Provinciale Raet en voor de eersame Magistraet, Schouten, Burgemeesteren, Schepenen en Raedt deser stadt."

In 1611 werd er te Middelburg een gedrukt van den volgenden inhoud:

"Voor alle Coninghen, Vorsten en Heeren, als voor de Coningh van Vrankrijk, en van Groot Brittangien, ende alle andere, welcke uwe kercke voorstaen, oft deselve Herberg vergunnen in hare landen; maer insonderheyt bidden wy u voor diegene die gy over ons gestelt hebt, als de Ho : Mo : Heeren Staten-Generael van de Vereenighde Nederlanden, voor sijn Princell. Excell. Graef Maurits van Nassau, voor de Ed. Mo. Heeren Staten van Zeelant en hare Gecommitteerde Raden als oock voor de eerweerde en wijse Overheden deser . . . . .

Een formulier uit datzelfde jaar te Dordrecht verschenen, leert te bidden voor "den Roomse Keyser, alle Coningen en Vorsten, Graef Maurits, de Staten en de Gouverneurs."

Een derde te Leyden in 't zelfde jaar gedrukt, neemt ook 't Hof Provinciaal, en eindelijk een van 1638 ook de gecommitteerde Raden in 't gebed op.

Zoo stonden de zaken, toen in 1663 de Staten van Holland en Westfriesland begonnen te begrijpen, dat zij in 't gebed niet op hun plaats stonden. "Representerende en essentieel zijnde de eenighe Souveraine Hooge Overigheyt in hare Provincie" kwam immers aan hen de eerste plaats toe. Daarom, inziende "dat de Bedienaren des Goddelycken Woorts deselve (de gebeden) doorgaens sodanig reguleren en uytspreken, als of de Heeren *Staten-Generael* de wettige Hooge Overheyt van dese Provincie ende over de Ingesetenen van deselve gesteld zijn met dese of diergelycke Expressie: wij bidden u voor de geene, die 't u belieft heeft over ons te stellen, als daer sijn de Ho : Mo : Heeren Staten-Generael enz."

En wijl daardoor de eenvoudige, onkundige en onervarene Luyden zouden kunnen opmaken, dat aan *dat* ligchaam de hoogste macht in de Provincie toekwam, zoo stelden de Staten van Holland en Westfriesland dus zelf een formulier op van den navolgenden inhoud, waaruit *hun* souvereine macht duidelijk moest spreken:

"Wy bidden U voor de geene die U belieft heeft over ons te stellen, te weten, de STATEN van HOLLANDT en WEST-VRIESLANT, zijnde onse *wettige Hooge Overigheyt:* Wij bidden U voor de staten van de andere Vereenighde Provintien, hare Bontgenooten, voor derselver ghesamentlycke gedeputeerden ter Vergaderinghe van de Heeren Staten Generael (die dus *nu* op hun plaats gezet werden) en in de Rade van State mitsgaders voor de Achtbare Magistraet en Regeerders

deser plaetse, verleen hen alle Uwe Genade en Gaven, een yegelijk in sijn Beroep en Staet, daerinne hy van U gestelt is, opdat sy het Volck, dat gy hen vertrouwt hebt, wijsselyck Regeeren, kloeckelijck beschermen, Uwen dienst getrouwelyck hant-haven, en de Justitie aen hare Onder-danen recht bedienen; wilt voorsitten met Uwen H-Geest in hare t' samenkomsten opdat sy in alle saken niet anders doen dan 't gene goet en behoorlyck is, besluyten, en daerna 't selve oock getrouwelyck uyt-voeren moghen, ten eynde de quaetdoeners gestraft, de vromen voorgestaen zynde, Uwen name daardoor geëert en het Rijcke des Koninghs der Koningen Jesu Christi gevordert mach werden en dat wy onder de Regeeringe van de voorn. onze Hooge Overigheyt een gerust leven leyden mogen, in alle Godtsaligheyt: Vorder bidden wy voor alle Koningen, Prinçen, Potentaten enz."

Zooals het in elke goede republiek behoort, kon het niet anders of deze daad van een der deelen moest ergernis geven aan de andere.

Het was Friesland, dat zich tegen dit nieuwe formulier verzette, en in de Zuid-Hollandsche Synode door zijn Commissaris Politikus (zooals iedere provincie er één had op elke Provinciale Synode) mondelings en schriftelijk liet herinneren aan het 70 ste artikel van de laatst gehoudene Synode te Sneek, waarin bepaald was, dat:

aangezien, de Staten van Holland en Westfriesland door hun nieuw formulier nieuwigheden zochten op te dringen zonder het advies van de Dienaren des Goddelijken Woords te vragen,[1] en daardoor misschien diverteerende de harten der eenvoudighe van hun wettighe overheden,

alzoo dit alles was van verdere insicht ende niet donkerlick wickte en voorseyde droevige gevolgen,

daarom aan de E. E. Broederen, die naar de N. en Z. Hollandsche Synoden als correspondeerende commissarissen zouden afgevaardigd worden, op te dragen, die Eerwaerden Synoden gedienstelyck te verzoeken dese nieuwigheden met een Heilige yver tegen te gaen en uyt te sien na heylzame middelen daerdoor de harten van de H. Staten van Hollant en west-Vriesland mochten werden vermorwt ende ingewonnen om de dienaren des Woorts vryheyt te gonnen, om hun aan het gewone formulier te houden. Het E. Synodus (het Sneeksche) aenmerkende hoe gevaerlijk het is de oude palen te versetten, en nieuwigheden in de kercke Gods in te voeren, oock dat de nederigheydt is het beste cieraet des ghebedts, daervan alle hooge ende verhevene ghedachten moeten verre zijn, ja, dat de Heere Godt dit ghebedt, nu al omtrent de 80 jaren in onze kerke ghebruykt ende by de Synode Nationaal gheapprobeert ende vastgheset, had noch gunstighlyk gehoort in de wooninge syner Heyligheyt ende 't selve met sijn Amen uyt den Hemel had beantwoort, zijnde midden deser tijdt dezen staet van sijne Goddelijke Majest. gemaeckt reparabel ende formidabel bij alle de werelt, heeft den yver der Hooge Machten onzes vaderlants in deze sake gelaudeert ende geapprobeert," enz. [1]

De Staten van Holland waren lang niet gesticht over zulk een handelwijze, om zoo maar raad te geven, "allerwegen met een zoogenaamden Heiligen ijver de bevelen van zijne wettige overheden tegen te gaan." Zij begrepen dan ook wel, zoo luidt hun schrijven aan de Staten van Friesland, dat zulks buiten toedoen of last van deze was geschied, verwachtende, dat die Staten van Friesland zich wel om inlichtingen aan de Staten van Holland vervoegd zouden hebben, indien zij iets aan te merken hadden, zooals zulks onder goede bondgenooten behoorde; — dat op de verschillende provinciale Synoden juist dáárom alleen die corresponderende leden uit de andere provinciën werden toegelaten om de eenheid in leer en de orde te handhaven, en niet om den een tegen den ander op te zetten.

Zij verzochten wijders vóór 6 Aug. daaropvolgend door een "convenable rescriptie" gerustgesteld te mogen worden, wijl op dien dag de N. Hollandsche Synode te Haarlem zou geopend worden. Hun schrijven eindigde met de mededeelingen, dat de Heer van

[1] Deze dienaren waren dus op de teenen getrapt ten [1] Ter wille van het zonderlinge in dit artikel heb ik gemeend het gedeeltelijk te moeten mededeelen.

Maesdam belast was om den Frieschen gedeputeerde, vóór hij te Haarlem bij de Synode toegelaten zoude worden, "cathegoriquelijk af te vragen" of hij voorhebbens zou zijn ook te Haarlem de Synode tot verzet aan te zetten even als te Delft gebeurd was, in welk geval hij geenzins geadmitteerd, maar "om redenen voorssz. van daar illico wederom naar Vrieslant gedemitteerd zou worden."

Niet lang duurde het of ook Gelderland trok tegen Holland te velde met de bedreiging, om in vereeniging met de andere provinciën te zullen uitzien naar "soodanighe heylsame remediën, redenen ende motiven, als haar Ed. ten meesten dienst van de ghemeene Bontgenooten en conservatie van de Unie zullen oordeelen noodigh te zijn."

Friesland ging intusschen al maar voort met nieuwe resolutiën, volhoudende dat het oude formulier sinds 80 jaren "gemainteneerd" was en niet zoo maar in eens veranderd mocht worden, terwijl daarentegen de Staten van Holland maar niet konden begrijpen, waarom zij in hun eigen provincie geen macht zouden hebben, om zoo iets te doen. Verder hielden zij vol, dat het niets nieuws was, dat er geen vastgesteld formulir bestaan had, en wezen daarbij op de verschillende bijbeluitgaven, hier voor genoemd, die wat dat formulier betrof, allen verschilden; — dat ook de Synode wel besluiten kon nemen, maar die toch altijd eerst nog de goedkeuring en de approbatie van de wereldlijke overheden moesten verkrijgen — 't geen Friesland zelf op zijn landdag van 10 Julij 1622 getoond had, door niet alles goed te keuren, wat de Dordsche Synode had aangenomen, ja, door zelfs den Procureur-Generaal te ordonneeren "goed regard te nemen op de voorstellen of machinateurs van de kercken ordere als tot Dordrecht gearresteert is."

Zeeland meende ook zich niet geheel buiten de zaak te moeten houden; het was echter zeer voorzichtig in zijne uitdrukkingen. Ofschoon het begreep niets te doen hebben met zaken van huishoudelijken aard in de andere provinciën, kon het toch niet nalaten zijn spijt te betuigen, dat Holland in deze zaak zoo geheel zonder voorkennis van de andere provinciën had gehandeld. En kon het ook al niet loochenen, dat de Staten in hunne provincie de souvereine macht bezaten, zoo viel het aan de andere zijde toch niet te ontkennen, dat de Staten-generaal steeds bij alle plechtigheden en in alle regeeringsstukken voorraan gegaan en het eerst genoemd waren. Dit betoog geschiedde in een schrijven, waarbij meer regels, ja bijna meer bladzijden, gebruikt waren dan wij hierboven woorden geschreven hebben, alles naar de wijze van dien tijd.

Een en ander had echter niet kunnen verhinderen, dat op 8 April 1663 in 's Hage het formulier zoo herschapen in Holland voor 't eerst was gebeden, welk voorbeeld weldra door de andere steden dier provincie gevolgd werd, 't geen een zeer ernstigen brief van Zeeland uitlokte.

Om kort te zijn (of liever te worden), ook Gelderland en Overijssel kwamen er tegen op. Naar Zeeland werden 10 Oct. van hetzelfde jaar door Holland afgevaardigden gezonden, die de zaken bedaard "ende lieftalich" behandelden, zoodat in een schrijven van 13 Nov. de zaak van het gebed, meer als een bijzaakje, terloops en ná de andere zaken aangeroerd werd.

De Zuid- en Noordhollandsche Synoden liepen dat jaar rustig af; op de laatste werd dan ook bepaald, dat in dat nieuwe formulier geenzins moest gezien worden de zucht naar veranderingen in de besluiten der Dordtsche Synode.

Eindelijk kwam Groningen (de provincie de laatste in rang) ook nog met een protest aan. Ook eenige "eygensinnighe predicanten" in de provincie Holland zelf, die in 't begin dit formulier niet leeren konden, wilden zich er niet in schikken, maar de schouten en de baljuws werden aangemaand, op die personen acht te geven. In Alkmaar moest er een compagnie ruiters bij te pas komen. In Hoorn en Amsterdam vielen er eveneens zware onaangenaamheden over voor, maar daar bleef het bij, schoon wij nog vinden dat in 1664 door Zeeland op nieuw geprotesteerd werd, 't geen Holland met een: "elk is baas in zijn eigen provincie" beantwoordde. Men schijnt langzamerhand er aan gewoon geraakt te zijn; ten minste van verder ongenoegen over die zaak vindt men niets meer geboekt. Er was dan ook reeds genoeg kwaad bloed over gezet en genoeg papier over vuil gemaakt.

HET HUIS TEILINGEN.

DOOR

Mr. L. Ph. C. VAN DEN BERGH.

Het huis of slot Teilingen, waarvan wij hier eene afbeelding geven, was voorzeker een der oudste gebouwen van Rijnland en wordt zelfs in eene request van den jare 1605, waarbij de heer van Warmond als houtvester op eene omvattende reparatie van dit huis aandringt, „*d' eenige antiquiteit van Holland*" genoemd.

Het huis Teilingen, in 1596 gevolgd naar de afbeelding op de kaart van Sijmon Aertz.

Er zijn eigenlijk twee huizen van dien naam, het eene onder Warmond, gemeenlijk *Oud* Teilingen en ook Lokhorst, het andere, wat wij thans behandelen, onder Sassenheim gelegen en veelal *Nieuw* Teilingen genoemd. Welk dezer twee huizen het oudste is, blijkt niet, maar een dezer schijnt reeds in den bekenden blaffert der Utrechtsche kerk onder den naam *Taglingi* vermeld te worden; die blaffert dagteekent van de 10 eeuw.

Beide sloten waren van ouds eene bezitting der heeren van Teilingen, een geslacht, dat volgens de overlevering uit Sicco, jonger zoon van graaf Arnoud zou gesproten zijn, hoewel dit niet te bewijzen is, doch in oorkonden worden zij sedert 1143 vermeld.

In dit geslacht bleef het slot, totdat het, volgens de oude kronyken, in 1296 verbeurd werd verklaard, doordien de bezitter Willem van Teilingen deel genomen had aan den bekenden aanslag tegen Floris V. Uit echte stukken wordt dit tot nog toe niet bevestigd; Dirk, heer van Oud- en zeker ook van Nieuw Teilingen, overleed in 1281 en

liet twee zonen na, Willem en Jan; maar Willem die hem opvolgde overleed volgens het necrologium van Egmond reeds in Januarij 1283, en van elders blijkt, dat zijne vrouw Oda in 1287 weduwe was. Van dien tijd tot 1300 wordt geen andere Willem in oorkonden vermeld, en Joh. a Leidis noemt als Willems zoon Symon, die in 1345 sneuvelde.

Hoe dit zij, de confiscatie schijnt inderdaad uitgesproken te zijn, want in 1327 vinden wij Catharina van Durbuy, vrouwe van Voorn, in het bezit van Nieuw Teilingen, hetgeen haar door den Graaf was afgestaan. Na haar den tijd van drie jaren tot kastelein aangesteld, maar reeds een jaar daarna door Jan Willemszoon vervangen, waarna de graaf zich ook met Gerrit van Heemstede verdroeg, die hem alle zijne aanspraken op het huis en de daaraan verbonden ambachten overgaf.

In 1355 werd Jan Willemszoon weder als kastelein vervangen door 's Graven bastaardoom heer Jan van den Poele. Ook deze schijnt met den Graaf in onmin geraakt te zijn, die daarop in 1357 heer Willem van der Wateringen met het huis en de ambachten beleende. Dan ook dit duurde weder niet lang; in 1365 verkreeg Gerrit van

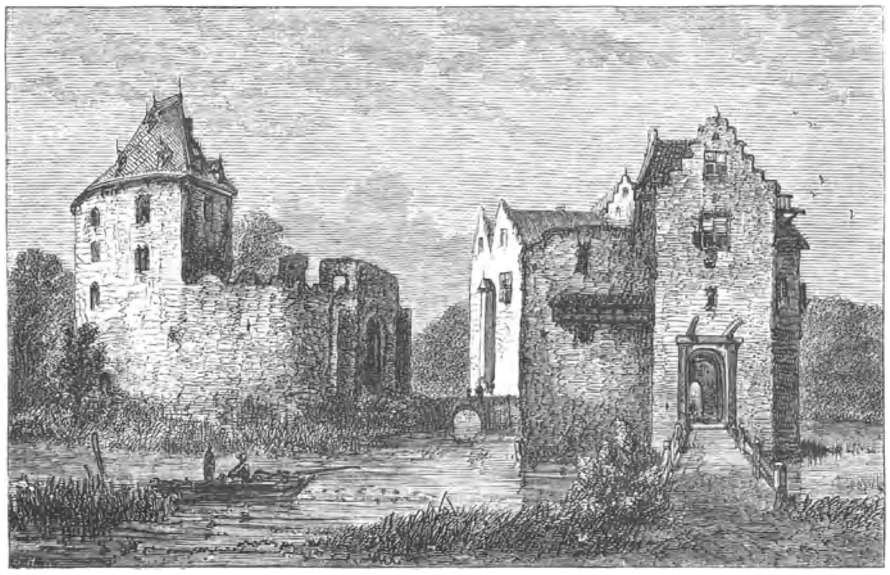

Teilingen, in 1616.

werden in 1339 heer Symon van Benthem en zijne vrouw Agniese Bokel door den Graaf met het slot en de ambachten van Voorhout en Lisse verleid, maar slechts voor hun leven. Van dezen ging het in 1348 bij afstand van vrouw Agniese over op Gerrit van Heemstede, die insgelijks de beleening voor zijn leven ontving, maar die, der Hoeksche partij toegedaan, door Willem V ontzet werd, waarop de Graaf in 1352 den baljuw van Rijnland, heer Jan van Herlaer, beval het huis te bezetten en *in rake en dake* te houden. Het volgende jaar werd heer Willem van der Wateringen, ridder, voor Heemstede de ambachten terug en werd te vens voor zijn leven tot kastelein aangesteld, zonder dat blijkt hoe en waarom de vorige leenbezitter daaruit verwijderd werd. Hertog Albrecht gaf het huis in 1372 aan zijne gemalin Margareta als lijftogt, die daar dan welligt een deel der zomermaanden doorbragt. Wij vinden althans in de leenregisters geene vroegere aanstelling van eenen slotvoogd dan in 1425, toen heer Jacob van Gaesbeeck daarvoor commissie ontving.

Sedert schijnt het huis tot eene woning voor den houtvester van Holland bestemd te zijn, en het kreeg weldra eene historische

vermaardheid, doordien de wufte maar ongelukkige Jacoba van Beijeren, na haren afstand van de regering, als houtvesterin in of kort na 1434 het kwam bewonen. Ofschoon van hare vroegere grootheid vervallen, leefde zij er evenwel niet zóó eenvoudig en eenzaam als men gewoonlijk meent; integendeel blijkt het uit de rekening van de executeuren van haren uitersten wil, dat zij ook hier nog van eenen bijna vorstelijken hofstoet omgeven was. Zij overleed er, volgens eene aanteekening in de rekening over haren nagelaten boedel, den 9^{en} October [1] 1436, en haar lijk werd naar 's Gravenhage overgebragt en in de hofkapel bijgezet, waar haar sedert nevens de vroegere Graven een standbeeld met grafschrift werd opgerigt. De schrijver van den *Tegenwoordigen staat van Holland* meldt dat men in zijn tijd (1746) op het slot nog de geschilderde afbeeldsels van Jacoba en haren echtgenoot Frank van Borselen bewaarde, benevens een eikenhouten stoel uit haren tijd. Deze portretten zijn misschien dezelfden, die thans in het museum te Amsterdam berusten. Ook vertoont men op de rariteitenkamer in het Mauritshuis te 's Hage nog eenen stoel insgelijks aan Jacoba toegekend, doch deze is waarschijnlijk degeen die in 1600 bij het Hof van Holland bewaard werd en waarin zij misscluen eenmaal bij dat collegie te regt gezeten heeft. Ook wierden van tijd tot tijd uit de grachten van het slot aarden wijnkannen opgehaald, naar men verhaalde, door de Gravin tot uitspanning eigenhandig vervaardigd; doch dezen verschillen weinig of niet van de gewone wijnkruiken van dien tijd, die ook elders meermalen gevonden zijn, o. a. nog voor weinig jaren in den tuin op het plein te 's Hage, waar thans het gebouw van den Hoogen Raad verrijst.

Eenigen tijd na den dood van Jacoba stelde Hertog Philips, heer Gerrit van Poelgeest tot kastelein van Teilingen aan, en toen deze in 1445 tot het kasteleinschap van Schoonhoven geroepen werd, benoemde de Hertog tot zijnen opvolger Frank van Borselen zelf.

[1] Wagenaar geeft min juist den 8sten op.

Ná Philips dood schijnt men voor het slot weinig zorg gedragen te hebben, zoodat het allengs geheel in verval geraakte. In 1477 gaf de onderkastelein Cornelis Cruesinck een verslag van den toestand waarin het zich toen bevond. Het dak was overal open, de muren gescheurd, bijna geen glasruit meer heel, een deel der vensters lag in de grachten, de slagdeuren waren uit de poorten genomen, balken en vloeren geheel vergaan en de bruggen vielen genoegzaam in. Eene geheele reparatie was dus noodig om het weder bewoonbaar te maken, en deze duurde verscheidene maanden.

Eene eeuw later was de toestand van het huis nog veel erger. Jonker François de Viry, die het als houtvester bewonen zou, verklaarde in een adres aan de Staten en den Prins van Oranje, dat "het voorschr. huys metten voerleden troublen ende binnenlandsche oorloge verbrant, gedestrueert ende geruyneerd is, soedat de suppliant geheel gediscommodeert is omme aldaer eenige woonplaets te vercrygen", om welke reden hij verzocht onder zekere voorwaarden voor zich een nieuw woonhuis tegen de oude muren te mogen bouwen. Hierop vergunde hem de rekenkamer bij appointement van 12 Junij 1586, "als dat hij ter plaetse daer tanderen tyde thuys te Teylingen op gestaen heeft, sal mogen tsyner costen doen timmeren een bequame woonplaetse ofte huysinge — ende dat van ouden steen jegenwoordich ter voorss. plaetse liggende." Of de houtvester dit plan ten uitvoer gelegd heeft, bleek mij niet, maar wel dat de Staten van Holland zich in 1605 den vervallen staat van dit huis, dat zij (of althans de heer van Warmond) de *eenige antiquiteit van Holland* noemen, krachtig aantrokken. Zij besloten dan "sulcke voorsieninghe te doen, dat den thoorn ende het vorder van den huyse van Teylingen tegen meerdere verval ende inwateringhe magh wesen bewaert, tot dat daer naer de ghelegentheydt van den lande sal konnen lyden, vordere onkosten tot de reparatie nodigh synde, ghedaen te werden." — De bedoelde reparatie kostte evenwel meer dan *f* 6000, zoodat bij de toenmalige lage arbeidsloonen zeker heel wat te herstellen viel.

Toenmaals was de heer van Duevenvoorde en Warmond houtvester van Holland, en het was op zijnen last, dat de gezworen andmeter Sijmon Aertz in 1596 eene kaart van het slot met zijnen omtrek vervaardigde, waaruit onze afbeelding ontleend is. Deze kaart, thans in het rijksarchief berustend, is op perkament geteekend en stelt het huis voor in den toestand waarin het zich vóór de herstelling van 1605 bevond. [1] Moge nu ook al de houtvester de Viry een woonhuis op den grond van een gedeelte van het oude slot getimmerd hebben, de groote toren met den ringmuur schijnt nog onveranderd in bouwvalligen toestand gebleven te zijn; het dak ontbreekt, dat er, blijkens eene afbeelding bij Smids in zijne *Schatkamer der Nederl. oudheden* (hier op bladz. 249 weergegeven), later weder opgelegd werd.

Het meest komt met de *onze* eene afbeelding overeen, die in het bekende werk van Merula "over de wildernissen" opgenomen en misschien op last van den heer van Warmond in 1605 opgemaakt en tot ondersteuning van zijn aanzoek aan de Staten overgelegd is.

In 1616 werd het slot op nieuw door Rochman afgeteekend, en later meermalen. [2] Men ging toen weder over eene valbrug en door eene poort naar een nevengebouw, dat tot woonhuis van den houtvester diende, terwijl, volgens den schrijver van den *Tegenwoordigen staat*, de oude toren alleen diende tot bewaring van gevangenen, die tegen het jagtgeregt misdreven hadden.

Dezelfde schrijver meldt ook dat het omtrent zeventig jaren voor hij schreef, dus omstreeks den inval der Franschen, afgebrand was; doch hiervan heb ik nergens nader berigt gevonden. Tot aan de omwenteling schijnt het in den ouden toestand gebleven te zijn. Volgens van der Aa werd Teilingen in 1802, volgens andere berigten op 29 Jan. 1803 aan onderscheidene eigenaren verkocht, en naar mondeling mij medegedeelde berigten met de clausule, dat de oude toren en ringmuur in stand moesten gehouden worden; het woonhuis echter werd genoegzaam geheel gesloopt. Later was de heer Jacobus van Bronkhuisen te Leiden daarvan eigenaar, die het weder na een kort bezit aan de gravin van Byland verkocht. Na haren dood werd het door de erven in 1857 in publieke veiling gebragt en werd de latere familie van Teilingen er eigenaar van. De oude toren is nog altijd in denzelfden toestand gebleven en schijnt voor verder verval bewaard te worden.

Zoo hebben wij dan de lotgevallen van dit huis gedurende negen eeuwen kortelijk geschetst. Konden wij er iets meer van zeggen dan onze voorgangers, het was omdat de leenregisters en oude rekeningen door ons geraadpleegd werden. Ook voor andere oude kasteelen is daarin nog een schat van onbekende bijzonderheden te vinden, en het is te bejammeren dat de schrijvers die bronnen gewoonlijk voorbijzien.

[1] Door de welwillendheid van onzen geachten medewerker Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge, werd ons daarvan een getrouwe kopij verstrekt, waarnaar de hier gegeven plaat vervaardigd kon worden. Hoe het destijds met den toegang tot het hoofdgebouw gelegen was, is niet zeer duidelijk te bespeuren, grootendeels een gevolg van de weinige kennis der perspectief, die de ontwerper heeft gehad. Van de hoofdbrug, die bij andere afbeeldingen duidelijk is, vindt men hier in 't geheel geen spoor.

RED.

[2] In datzelfde jaar verscheen er ook een afbeelding van door J. van de Velde, op zijne gewone geestige etsmanier behandeld. Bij hem is de brug van de Voorpoort verdwenen en de gracht op dat punt gedempt. RED.

SPECULATIEGEEST.

In 1678 was te Amsterdam in de Plantaadje over de Muiderpoort in den tuin Edam te zien een exemplaar van de Aloë Americana en Vera Cruce Major, die, zoodra hij te Leijden bij den bloemist Jac. Schuurmans Stekhoven de eerste bloemsteng begon te schieten, om zijne zeldzaamheid naar Amsterdam vervoerd, en voor het publiek tentoongesteld werd. Hoeveel de entrée was, is niet geboekt.

Wel een bewijs, hoe men toen ook, even goed als thans, bij de pinken was om wat te verdienen, en tevens, dat Amsterdam toen reeds beschouwd werd als de stad, waar met zulke zaken het meeste geld te maken was.

STUDENTEN-LEVEN.

DOOR

Dr. G. D. J. SCHOTEL.

(Vervolg van bladz. 215).

DE PROMOTIE.

In Nederland had men slechts vrije Hoogescholen. Ieder, waar ook geboren, en welke godsdienst ook belijdende, kon zich laten inschrijven en, hetzij hij al of niet collegiën bezocht, burger der respublica docta worden. Men behoefde, om de lessen bij te kunnen wonen, geen examina af te leggen, en kon zich na volbragte studie elders laten promoveren, doch geen akademischen graad bekomen voor afgelegd examen. De examina waren niet moeijelijk en men stelde alles in het werk om ze te verligten. Toen de Leidsche hoogleeraar Pauw zich tegen de publieke promotie van Laurens Brant tot medicinae doctor verzet had, wijl hij hem onbekwaam tot het verkrijgen van dien graad achtte, besloten de Staten de promotie door een heimelijk examen te doen voorafgaan. "Dat van nu voortaen (lezen wij in de statuten) elck een, die begeert gepromoveert, ofte gevordert te worden tot het Doctorschap, Licentiaetschap, Magisterschap ofte Baccalaureaetschap respective, 't zy in de rechten, in der medicynen ofte in philosophie ende goede konsten, voor ende aleer hy tot het openbaer ondersouck, om tot de geroerde waerdigheyt te komen, mach werden toegelaten, gehouden is aen te spreecken een van de ordinarise professoren der faculteyten, waertoe hy begeert bevordert te zijn, ende van hem te begeeren tot een heymelyck ondersoeck toegelaten te worden. 't Welck gedaen zynde, sal deselve versochte Professor, alvorens hem ondervragen en vernemen, niet alleen hoe lange sulck eenen in derselver faculteyt sal hebben gestudeert, maer oock ende sonderlingh op synen handel ende wandel. Ende daervan ten genoegen onderricht zijnde, zal hem, met goeddunckeu ende believen van alle syne ordinaire mede-professoren in derselver faculteyt, eenen sekeren tijdt voorstellen, om van deselve heymelyck te werden ondersocht."

De minste graad, dien men kon erlangen, was die van baccalaureus, baccalaurius, bacellarius, bachelarius, bachelier, bachelor. Dit woord leidt men af van baculus, een scepter. Het was namelijk in vroegeren tijd aan de Duitsche en Italiaansche hoogescholen gebruikelijk, dat hij, die dezen graad had verworven, vergezelschapt van zijne vrienden en voorafgegaan door den scepterdrager, zijne examinatoren ter maaltijd ging noodigen. Zij, die vóór zij tot hun eigenlijk vak overgingen, de lessen der hoogleeraren in de philosophie hadden bijgewoond, lieten zich doorgaans in de laatste examineren en tot baccalaurei promoveren. In Duitschland werd, op weinige uitzonderingen na, alleen het baccalaureaat in de philosophie verkregen, in Groningen in alle faculteiten, uitgenomen in de medicijnen, doch het blijkt niet dat aldaar immer die graad is gegeven. Ofschoon te Leiden reeds den 12 Februarij 1575 door de toen aanwezige curatoren en hoogleeraren bepalingen gemaakt waren op het licentiaat en baccalaureaat in alle faculteiten, zoo kon echter, ten gevolge der statuten der universiteit door Willem I den 2 Julij van dat jaar vastgesteld, alleen het meesterschap en doctoraat worden verkregen. Eerst in 1596 werd door de Staten van Holland aan den senaat magt gegeven tot baccalaurei te promoveeren. Robertus van Maelsen verkreeg op denzelfden dag dien graad, en daarmede het regt, op alle publieke promotien te mogen disputeren, proponeren, en, na afgelegd examen, het licentiaat te verkrijgen.

Sedert las men in de statuten: "dat er in dese universiteyt mede sullen werden ge-

maeckt doctoren, licentiati in de respective faculteiten, baccalaurei ende magistri."

Op het baccalaureaat volgde het licentiaat. Die dezen graad bezat, had even als de doctor het regt om openlijke voorlezingen te houden. In Duitschland volgde het doctoraat het licentiaat op den voet, zoodat er slechts eenige dagen tusschen het verkrijgen der beide graden verliepen. Doch niet alle faculteiten verleenden dien graad. In Tubingen b. v. kon men geen licentiaat in de medicijnen worden. Sedert 1522 hielden aldaar de licentiaatpromotien in de philosophie op; te Leipzig kon men doctor in de theologie worden, zonder eerst tot licentiaat te zijn gepromoveerd. Te Leiden werd die graad in alle faculteiten, te Groningen alleen niet in de philosophie verleend. Aldaar maakte men geen onderscheid tusschen een licentiaat en een doctor in de regten.

In vroegere tijden hield men den titel van magister voor even eervol, zoo niet voor eervoller dan dien van doctor, en de schrijver van den Dialogus Hierarchiae Coelestis, verweet sommige navolgers van Thomas van Aquino, Petrus Lombardus en anderen, dat zij den nederigen titel van doctor afgelegd en den pompeusen van meester aangenomen hadden. Aan sommige hoogescholen noemde men allen, die openlijk voorlezingen hielden, meesters. Van de 11e tot de 13e eeuw, was er in Frankrijk en Italie geen onderscheid tusschen een magister en doctor. Aan de Duitsche hoogescholen begon men bij de godgeleerden, in den aanvang der 14e eeuw, den titel van doctor boven dien van magister te stellen, en in het begin der 15e eeuw werden aldaar, in navolging der universiteit te Praag, de gepromoveerden in de regten en geneeskunde doctores, in de theologie en philosophie magistri geheeten. In later tijd namen de philosophen, die het langst magister genoemd werden, den titel van doctor aan. Ook geschiedde zulks te Leiden en Franeker.

De hoogste graad, dien men aan een universiteit kon erlangen, was die van doctor. Sommige geleerden, die over den oorsprong van dit woord schreven, meenden dat de doctorale titel reeds bij de Israëlieten en de eerste Christenen voorkomt, doch het is bewezen dat hij eerst in de 12e eeuw te Bologne verleend werd. Voor dien tijd noemde men elken geleerde doctor, doch sedert de keizers deze universiteit het regt toekenden doctores canonum te benoemen, werd het doctoraat eene waardigheid. De pausen volgden welhaast het voorbeeld der keizers en gaven aan de universiteiten magt om doctores canonum et decretalium aan te stellen. Het was de universiteit te Parijs, die in 1251 het eerst tot doctoren in de godgeleerdheid promoveerde. Spoedig volgden doctoren medicinae of physicae, grammaticae, logicae en doctores notarii. De doctoren in de godgeleerdheid en het jus canonicum moesten geestelijken zijn, en later mogt niemand doctor in die faculteiten worden, tenzij hij eerst tot priester was gewijd. Ook over de geneeskunde werden te Parijs in den beginne alleen door geestelijken voorlezingen gehouden, en eerst in 1452 hief de kardinaal de Touteville het besluit op, dat baccalaurei in de geneeskunde ongehuwd moesten zijn. Alleen meesters in de vrije kunsten waren van de vroegste tijden af deels geestelijken, deels wereldlijken.

De doctorale waardigheid was vooral in de middeleeuwen in groot aanzien. Een doctor was meer dan een bloot adelijk persoon, stond gelijk met den ridder. Er was echter onderscheid tusschen doctoren. Die door de keizerlijke hofpaltsgraven, welke er het regt toe verkregen hadden, waren aangesteld, noemde men met verachting doctores bullati (bullen doctores), naar de door de paltsgraven gegeven diplomata, met een aanhangend zegel in een doos (bulla) gesloten. Doch zij, die op de gewone wijze tot doctoren promoveerden, en in veel hooger aanzien stonden, heetten ritu promoti. Een doctorale bul was een adelbrief. Hij, die hem had verworven, was edel, had den toegang ten hove, den voorrang boven den gewonen adel, ook aan de openbare maaltijden, bij processiën, openbare en kerkelijke plegtigheden. Met groote plegtigheid werd men tot dien rang verheven. Na afgelegd examen en het openlijk verdedigen eener disputatio of van eenige theses, trad de promotor uit een hoogere catheder dan die waarin de doctor stond, geleidde dezen naar de eerstgenoemde en gaf hem een boek (den Bijbel,

het Corpus Juris, Hippocrates of Aristoteles), ter herinnering, dat gelijk dit boek den schat der wetenschap bevatte, alzoo ook de doctor in bezit der wetenschap zijn moest. Vervolgens opende hij het boek, beteekenende, dat gelijk de wetenschap steeds vooruitgaat, het ook de pligt van den doctor is, zijne krachten tot vermeerdering zijner kennis aan te wenden. Na deze plegtigheid bedekte hij zijn hoofd met den hoed, het voornaamste teeken der doctorale waardigheid, en stak hem een ring aan den vinger, een teeken van adeldom, wijl het dragen van een ring een teeken van adeldom was. Eindelijk gaf hij hem een kus, ten bewijze dat hij hem als zijn gelijke beschouwde, waarna hij hem het diploma overgaf.

Reeds in den aanvang hadden er aan de uitheemsche en vaderlandsche universiteiten private en openbare promotiën plaats. De eerste werden in beslotene kamers van den senaat, de laatste "in 't aensien van de geheele universiteit" in 't groot auditorium gehouden. Ook hadden er in de 16 eeuw reeds in ons vaderland promotiën honoris causa, hetzij zonder voorafgaand examen, hetzij na een sermocinatio plaats. Zoo werd in de 17e eeuw de geleerde Haagsche predikant Gulielmus Saldenus, te Utrecht, met algemeene stemmen tot doctor in de godgeleerdheid benoemd, doch Burman teekende aan, dat zulks "contra legem" was. Meest altijd ontving de hoogleeraar, die de doctorale waardigheid niet bezat, haar eershalve van de faculteit, waartoe hij behoorde, doch soms werd hem zulks geweigerd.

Nadat de examina gunstig uitgevallen en de voorbereidende disputatiën gehouden waren (in de philosophische faculteit werden er drie pro gradu gevorderd), stelde de doctorandus *theses* op, die, na door de faculteit goedgekeurd te zijn, met Grieksche en Latijnsche, soms Hebreeuwsche lofverzen werden gedrukt en rondgedeeld. Op den titel was de dag en het uur, wanneer de promotie zou plaats hebben, de naam van den promotor en die des verdedigers te lezen. "Na de gerechtigheydt pro doctoratu et pro licentia *f* 60, pro magisterio et pro baccalaureatü *f* 30 betaald te hebben, ging de doctorandus, daags voor de promotie, voorafgegaan door de beide bedellen der universiteit met de universiteits-scepters in de hand, "de professoren in hare huysen ende de heeren officieren, burgemeesteren ende gerecht der stede Leyden op het raedhuis, noodigen om syne promotie te vereeren." In vroeger dagen was het gebruikelijk de praeses der faculteit en de examinatoren bij die gelegenheid een geschenk aan te bieden. Zoo vereerden de studenten te Napels, en nog niet lang geleden die te Pisa, aan den praeses van het collegie en de examinatoren een zilveren koker, ter waarde van 5 ducaten (ongeveer 50 francs), een beurs, ivoren kam, handschoenen en een ring; te Leiden, Groningen en Harderwijk handschoenen (chirothecae) aan curatoren en professoren. Tot in 1583 werden te Leiden deze laatsten en de magistraat door den doctorandus aan een plegtigen maaltijd genoodigd, doch toen besloot de senaat het gastmaal met een geschenk van handschoenen te verwisselen. Men gaf doorgaans elken curator en hoogleeraar 3 of 4 paar, doch sedert 1585 kon men met één paar volstaan, mits dat dit drie of viermaal zoo veel kostte als de gewone 3 of 4 paar.

Op den bepaalden dag der promotie ging de candidaat in een zwarten zijden damasten tabbard met fluweelen opslagen of met een violetkleurigen mantel omhangen naar het huis van den promotor, dien hij vervolgens naar de academie vergezelde, waar alle professoren in hunne tabbarden in de senaatzaal aanwezig waren. Nadat ook de magistraat was gekomen, ging men gezamentlijk, voorafgegaan door den rector en den promotor, met den candidaat in hun midden, naar het auditorium, voor die gelegenheid bekleed met kostbare tapijten, en welks orchest met muzijkanten bezet was, die de binnentredenden met luide fanfares ontvingen. Toen echter de openbare promotiën zeldzamer werden, hadden zij in de hoofd- of wel, gelijk te Groningen, in de academie-kerk plaats. De optogt ging dan uit de senaatszaal, soms tusschen rijen schutters, voorafgegaan met muzijk naar die plaats, bij die gelegenheid geheel ingerigt om een aanzienlijk gehoor, ook genoodigde aanzienlijken en jonkvrouwen te ontvangen, "voorzien van een getimmert voor de musicijns"

en "een opperste en benedenste catheder." Onder muziek beklom nu de kandidaat de laatste en verdedigde zijne theses of hield een oratie, waarna de promotor zijn zetel verliet, den kandidaat naderde en naar de bovenste katheder geleidde. Soms stond de promotor reeds van den aanvang der plegtigheid af op den oppersten stoel en plaatste de candidaat zich, na het houden der oratie, nevens hem, waarop de eerste een redevoering hield tot lof van den laatste; hem met de gewone formule promoveerde; den eed afnam; het boek zijner faculteit eerst open en dan gesloten voorhield; een gouden ring aan zijn voorsten vinger stak; een fluweelen barret op het hoofd zette en eindelijk de regter hand gaf, "klare beduidingen van deze ceremoniën er bijvoegende." Aan enkele hoogescholen werd ook een toga en in plaats der hand een kus gegeven. Toga, ring en barret werden doorgaans op 's lands kosten vervaardigd en aan den kandidaat vereerd. Na deze plegtigheid begaf zich de promotor naar zijn gewonen zetel; dankte de doctor God, rector, magistraat, professoren, doctoren, predikanten en alle overige toehoorders, en werd op plegtige wijze tusschen den rector en promotor naar zijn woning geleid. Te Leiden was men met die plegtigheid niet tevreden, en noodigde de senaat de vorsten van Oranje-Nassau, die aan de academie studeerden, en te 's Hage hof hielden, en andere "edele en hooge personagien" tot het bijwonen der plegtigheid; bragt de magistraat den eerewijn aan den doctor en zond hem wijn voor den maaltijd. Aldaar besloten curatoren in 1612, "dat de promotiën van doctoren en de erectie van den nieuwen rector met meerder solemniteiten zouden gedaan worden, en in de ceremoniën, als te weten in het t' huysbrengen van d' een en d' ander, zouden worden gebruikt trompetten en schalmeijen."

Na afloop der plegtigheid werd er een feestelijke maaltijd gehouden, waaraan magistraat, curatoren, professoren, de betrekkingen en vrienden van den doctor waren genoodigd.

Veel is er over die doctorale maaltijden, zoo in Engeland als Duitschland, geschreven. Zij waren daar niet minder opulent en kostbaar dan in ons vaderland. Ik vond aangeteekend, dat in Duitschland in het laatst der 16e eeuw, de kosten der promotie 100 thaler en even zoo veel die van het prandium waren. Te Dillenburg werd in 1615 besloten, daar die maaltijden tot lang na middernacht duurden en de daarop genoodigde vrouwen en dochters aan het eind er van, "mit Tanzen von den berauschten Burschen über die Zeit und in die Mitternacht zur Ungebühr aufgehalten werden," voortaan de vrouwen van dergelijke uitnoodigingen te verschoonen. Te Jena werd in 1669 bevolen, dat de "Schmauserien" op den volgenden dag mogten worden voortgezet; maar in 1696 werd er twee dagen lang en op den tweeden nog meer dan op den eersten dag gezwolgen.

De keurvorst van Saksen schreef in 1628 aan den senaat te Leipzig, dat het voldoende was, indien het corpus academicum en de senatus oppidanus werd genoodigd, dat er niet meer dan 8 tafels mogten worden aangeregt en de kosten de som van 215 thaler niet mogten te boven gaan. Te Helmstadt mogten er niet meer dan acht geregten worden opgedischt; te Londen werd in 1531 door elf doctoren in de regten, bij het ontvangen van den doctoralen hoed, vijf dagen achtereen gegastreerd, en eens 24 ossen, 100 vette hamels, 150 groote kalveren, 35 zwijnen, 91 speenvarkens, 10 dozijn Grieksche kapoenen, 10 dozijn kapoenen uit Kent, 7 vette hanen, 13 dozijn zwanen, 340 dozijn leeuwrikken, 37 dozijn jonge duiven, 90 dozijn jonge hazen genuttigd.

Ook aan onze universiteiten werden herhaalde klagten over de kostbaarheid der disputt- en promotie-maaltijden aangeheven.

Den 8 November 1641 namen curatoren der Leidsche hoogeschool hieromtrent het volgende besluit:

"In den eersten dat als iemant intheyme-
"lick promoveert, al ist oock dat hy in 't
"openbaer heeft gedisputeert, (hy) gheen mael-
"tyt sal mogen houden, op poene dat syn
"Diploma alleen by den secretaris onder-
"tekent ende sonder casse ghezeghelt sal
"worden. Sullen mede gheen Professoren,
"ook niet den Rector ofte Promotor op die
"maeltyt mogen compareren, op de indigna-
"tie der Edele Heeren Curatoren."

"Maer die gheboren edelluyden syn, ofte over de 25 jaren, dit sal gheorloft wesen te doen. Maer op 't selevige reglement als die doen mogen, die in 't openbaer promoveren, ende sullen een volkomen Diploma genieten.

"Die in 't openbaer promoveren mogen alleen één dag een maaltijd houden, waarop te noodigen de rector, promotor, zij n bloedvrienden, twee speelnooten, de magistraat en nog 6 of 8 personen, die hem gelieven zal, of anders zal hem gegeven worden een slecht diploma, en geen wijn van den magistraat genieten. Indien hij echter naar dese ordonnantie doet, zal in 't diploma gesteld werden, dat hij in 't openbaer met volle solemniteit is gepromoveerd, van den geheelen senaet der universiteyt solemneel in haar huys geleydt ende met den wijn vereerd is. Sal syn diploma worden onderteekent van den rector, secretaris ende alle de ordinarisse professoren der respective faculteit, op perkament gheschreven ende in de casse ghezegelt." Op die maaltijden mogt maar eens worden aangeregt, en "daerna een smakelyck banket." Die "contrarie" deed, ontving geen wijn van den magistraat. De doctoren hielden zich echter niet aan die bepalingen en de promotie-maaltijden bleven bacchanaliën.

"Soo can de wijsheyt in dwaesheyt verkeeren,
"En 't bidden in exorbitante bancketten en smeeren.
"Die promotie-maeltyden met sijn hooghe pre- (sentie vereeren
"Al waer hij een prins, hij comt t' huys met (geplockte veeren,
"Daer en is nyet teghen te redeneeren,
"'T is out hollands manier, die alle begeeren
"Die naer de olde wijs in pontificalibus te Leyen (promoveren,
"De vaders, die anders seer cort sijn in 't gelt (verteeren,
"Hyer gheen moderatie in willen leeren. —
"Comt alle princen, exellentien, graven en heeren,
"Tot Leyens Atheen in wijsheyt studeren!"

EEN VERDIENSTELIJK MAN.

DOOR

J. HONIG Jz. Jr.

Onze vaderen hadden veelal de gewoonte om dat, wat hun merkwaardig voorkwam, of hetgeen om hen heen gebeurde, op te teekenen. Zij deden zulks zoowel tot hun eigen nut en genoegen, als ter "memorie" voor het nageslacht. — 't Is waar, vele dier zoogenoemde Adversaria, Journalen of daghregisters vloeijen over van zaken en mededeelingen, die ons koud laten of beuzelachtig voorkomen, maar dit neemt niet weg, dat er toch onder al dat aangeteekende meestal nog wel iets schuilt wat interesseert. Dikwijls wordt er ons een blik door gegund in het intime leven, en wij leeren er tijden en personen beter door kennen, terwijl tevens menig feit opgehelderd of althans in een beter licht gesteld wordt, dan door andere schrijvers geschied was. Aan de Zaan deden velen aan die "liefhebberij." — Van tijd tot tijd zijn ons eenige dier aanteekenboekjes in handen gekomen, en maar zelden behoefden we ons te beklagen de moeite van het doorbladeren genomen te hebben. Voorzeker schuilen er nog meer, doch de laden, waarin ze rusten, blijven gesloten, en we willen gelooven dat de bezitters onbewust zijn van de dienst, die zij der streek hunner geboorte konden bewijzen, door ze aan het licht te brengen.

Eén voorbeeld uit vele, dat tevens dienen kan om te toonen hoe de mannen uit den ouden tijd niet zoo geheel leefden voor hunnen handel en industrie alleen, zooals men ze wel eens verweten heeft, maar dat ze wel degelijk een open oog hadden voor wat om hen heen belangrijks voorviel en daarenboven geenszins ontbloot waren van kunstzin.

Ware Jan Cornelisz Noomen, lakenkooper en Lid der Vroedschap te Westzaandam, op het einde der 17e eeuw, een man geweest geheel en alleen ingenomen met zijn beroep en den verderen handel waarin hij deel had, hij zou voorzeker de pen niet opgevat hebben om het geschrift te schrijven, dat de voorname bron werd voor, ja de aanleiding gaf tot het be-

roemde werk van Mr. Jacobus Scheltema, "Peter de Groote, Keizer van Rusland in Holland en te Zaandam, in 1697 en 1717." 't Is zijn journaal toch, dat nevens een ander aanteekeningboekje uit de familie Calff afkomstig, aan Scheltema zijne beste bouwstoffen leverde. En gelukkig dat de ijverige man en onderzoeker ze heeft mogen gebruiken, want met zooveel andere oude zaken zag, om het donkere en tegenstrijdige, dat in de bestaande verhalen bestond, op te helderen."

Aan Jan Cornelisz Noomen is het alzoo te danken, dat men van Peters verblijf te Zaandam de beste en zekerste berigten heeft. Al wat daarmede in betrekking stond, is door hem naauwkeurig, tot in de kleinste bijzonderheden toe opgeteekend. Was de man

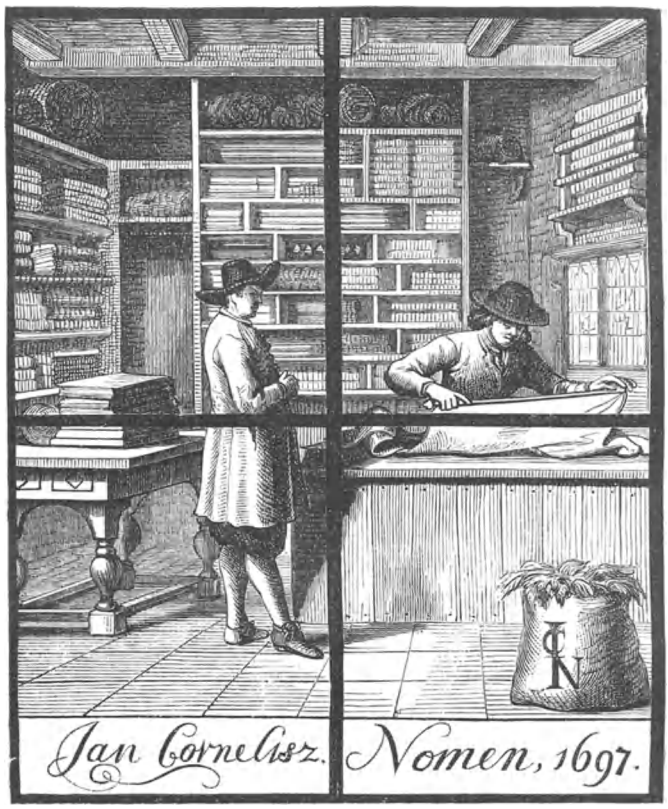

Glasraam te Zaandam.

schijnen die belangrijke geschriften spoorloos verdwenen te zijn.

Sinjeur Jan Cornelisz Noomen stelde zijn "Dagverhaal" op "voor zijne kinderen." Scheltema zegt ons, dat het, "met wijsheid en eenvoudigheid geschreven, de duidelijkste kenmerken draagt van waarheidsliefde, zoodat hij niet schroomde zich veilig aan het geleide van den man toe te vertrouwen, ja, dat hij zich door hem in staat gesteld alzoo blijkbaar ingenomen met het bezoek, dat trouwens ieders belangstelling en verwondering opwekte, hij was ook tevens overtuigd van het merkwaardige en het bijzondere, hetwelk de groote Russische Czaar met eigen oogen kwam zien, en waarvan men hem in Moscovië zooveel verhaald had; zoo zelfs, dat Sardam de eer genoot door hem zijn leerschool genoemd te worden! Niemand in die dagen was meer dan Noomen in de gelegenheid,

om alles uit de beste bronnen te vernemen. Zijne betrekking tot den Raad, zijne bloedverwantschap en vriendschap met de familiën Calff en Bloem, zijne kennis aan zoo menig ander met wien Pieter-Baas in aanraking kwam, gevoegd bij hetgeen hij in zijn winkel hoorde, het waren zoovele gelegenheden om zijn dagverhaal te verrijken, terwijl veel door eigen aanschouwing gestaafd werd.

Maar Sinjeur Jan Cornelisz Noomen heeft behalve die geschreven getuigenis over de eer, die zijn bakermat wedervoer, nog een ander gedenkstuk aan zijne kinderen nagelaten, en wel een over de onderscheiding die hem zelven door den doorluchtigen bezoeker en vorstelijken timmerman bewezen werd, al was 't dan ook in zijne nederige betrekking als winkelier, en al schonk dat bezoek hem geene commissiën, zoo als later aan de huizen van Calff en Bloem van wege den Keizerlijken vriend ten deel vielen.

't Was op den tweeden of derden dag, nadat de "Vreemdelingen" op Sardam gekomen waren, dat Sinjeur Jan Cornelisz Noomen in zijn winkel stond. Daar werd de deur haastig opengestoten en zag de winkelier een lang man met ietwat slingerenden gang naar de toonbank toekomen, en zonder eenige inleiding werd hem een el of wat rood baai gevraagd, genoeg om er een hemdrok van te doen maken, zooals de timmerlui droegen. — Die vraag werd gedaan in het Hollandsch met een wel wat vreemde uitspraak, doch was toch duidelijk genoeg, om de meening te doen begrijpen. De winkelier zag den forschen man een oogenblik aan, alsof hij berekenen wilde, hoeveel ellen hij afmeten moest. Inderdaad was onze man wel wat ontroerd over die vreemde verschijning, en nog beefde zijne hand toen hij de rol baai van de plank kreeg, en alweder ging het oog ter sluiks naar den rustig voor hem staanden kooper, toen de el de maat nam. Toch liet onze winkelier in het praatje, dat hij zeker als ieder ander in zijn vak, met den vreemdeling hield, niets blijken van wat er in hem omging en dat hij wel wist wie er voor hem stond. En dat hij hem kende, bewijst juist de zorg, die hij draagt om die kennis niet te verraden, want onze koopman wist het immers: dat die man onbekend begeerde te blijven, al lag hij het dan ook wat vreemd aan om zijn incognito te bewaren.

We kunnen ons voorstellen, dat, toen de klant geholpen was en met de rol onder den arm den winkel verliet, onze lakenkooper met haastigen tred naar het achter den winkel gelegen woonvertrek gegaan zal zijn, om zijne huisgenooten als in éénen adem te vertellen, dat daar zoo even de Grootvorst van Moscoviën bij hem geweest is om baai voor een hemdrok te koopen!

Geen wonder, dat onze winkelier er trotsch op was zulk een aanzienlijk man bediend te hebben! Was zoo iets in onze dagen geschied, een prachtig wapenschild en weidsch opschrift had der gansche gemeente verkondigd, welk eene eer het "huis" bewezen was; maar onze zeventiende-eeuwers dachten daar niet aan, of behoefden dien zwier niet om klanten te lokken. En toch, Sinjeur Jan Cornelisz Noomen bleek niet onverschillig over dat bezoek geweest te zijn, en het is zelfs niet onmogelijk, dat het medegewerkt heeft, om hem alles zoo naauwkeurig over Peters verblijf te Zaandam te doen aanteekenen als hij gedaan heeft. Om voor zich en de zijnen de herinnering er aan nog te beter te bewaren, ja in zijnen winkel als blijvend te maken, liet hij op de in lood gevatte glasruitjes van het binnenraam van zijnen winkel dit gedenkwaardige moment in zijn leven schilderen. De wijze, waarop hij het doen liet, getuigt dat onze lakenkooper kunstzin genoeg bezat om goed werk te waardeeren, terwijl het tevens voor zijn praktischen blik getuigt, om de voorstelling zóó te plaatsen, dat ze elken bezoeker in het oog moest vallen. Het onderschift "Jan Cornelisz. Nomen, 1697", schijnt voor dien tijd genoeg aan het doel te hebben kunnen beantwoorden; want niets is er in de gestalte van den man voor de toonbank, wat doet vermoeden wie hij is, of dat aan het nageslacht zou doen blijken wat die schilderij eigentlijk moest voorstellen. Had onze lakenkooper hierin den eenvoud niet wat te ver gedreven, of was werkelijk zijne bedoeling niet anders, dan dit glas een familiestuk te doen zijn? We zou-

den dit laatste gelooven, want in het dagverhaal voor zijne kinderen mag geschreven staan: dat Peter Michaeloff als een Sardams werkman gekleed ging, het is niet het kostuum waarin de schilder hem afbeeldde. Neen, zoo als hij dáár staat, komt het beter overeen met de beschrijving die Noomen van den Czaar geeft, toen deze in September naar Zaandam overkwam om de Groenlandsvaarders, in de Voorzaan liggende, te bezigtigen: "lang en kloek van ligchaam, gewoon van zwaarlijvigheid, fluks en rap ter been, handig en vaardig in al zijn doen, rond van tronie, wreed van gezigt, met bruine wenkbraauwen en kort gekruld haar, wat bruinachtig, zijnde gekleed met een grijzen innocent of rok, rooden hemrok en vilten hoed."

Zoo zorgde de lakenkooper om de voor hem groote gebeurtenis levendig te houden. Hij was de eenige in gansch Zaandam, die op eene zigtbare wijze de herinnering aan het verblijf en den persoon van den doorluchtigen Moscoviet bewaarde, even als hij met de pen ons er tal van bijzonderheden van kennen deed.

Jaren lang is die glasschilderij een sieraad in den winkel van onzen lakenkoper gebleven, en toen de man den 22 April 1724 overleed, en later zijn huis in de Molenbuurt in andere handen overging, is dit gedenkstuk er uitgenomen en in een eenvoudige lijst gevat. Het moet echter in het vervolg niet in de familie gebleven zijn, want verwondering baart het, dat Scheltema, die van Noomen's achterkleinzoon Dirk Volmer het dagverhaal ten gebruike ontving, wel van die schilderij melding maakt als te Zaandam berustende, maar niet zegt bij wien. [1] Moeten wij daaruit afleiden, dat ze toen niet meer het eigendom der familie was? Mij is in der tijd door mijn vriend van Orden, den geachten penningkundige, wel eens verhaald, dat die schilderij berustend geweest was in het Raadhuis der Stad Zaandam, en dat, toen dit gebouw in 1847 aan Kerkmeesters der Hervormde Kerk aan de Westzijde verkocht en in October 1849 afgebroken werd, ook die schilderij verloren geraakt is. Hij achtte zich nog gelukkig daarvan een kopij te bezitten. 't Is naar die kopij dat in de beschrijving van Zaandam, door van Geuns, eene lithografie gegeven wordt, die, hoe verdienstelijk ook, evenwel niet zoo juist het oorspronkelijke wedergeeft als de gravure, die bij deze bijdrage voorkomt.

Waar was het gedenkstuk van Noomen dan gebleven? Waardoor en door welke ongeheiligde hand was Zaandam van dit haren roem bevestigend stuk beroofd? Dat zijn van die raadsels, welker oplossing moeijelijk is en waarin we ons gelukkig hier niet behoeven te verdiepen, daar het wedervinden van de schilderij de vroeger gevoelde jammer en verontwaardiging stilde. Dat het van Zaandam verdwaald is, om later in het Huis met de Hoofden onder den hamer te komen, en om van daar op de Botermarkt te geraken, mogen de zonderlinge lotgevallen kenmerken, waaraan dingen uit den ouden tijd zijn blootgesteld; ze doen het te meer op prijs stellen, dat het in behouden haven gekomen is. Nu het daar rustig nevens ons ligt, deren ons de lotgevallen niet meer, die het had sinds Jan Cornelisz Noomen het ter memorie in zijn winkelraam deed plaatsen, en hopen wij het te blijven bewaren voor de Zaan, als wel het eenigste gedenkstuk dat op artistieke wijze aan Peters verblijf te Zaandam herinnert.

Moge ook Noomen's dagverhaal nog eens weer uit den schuilhoek komen, waar het misschien aan het verderf overgeleverd is! Jammer zou het zijn, als ook dit verloren bleef, daar de aanhalingen er uit ons de zekerheid geven, dat de ijverige en naauwgezette schrijver zich niet enkel tot "den grooten man wien niets te klein was," in zijn journaal bepaalde, maar ook een tal van andere wetenswaardige bijzonderheden mededeelde.

[1] Scheltema berigt nog: dat het costuum dat Peter draagt op de door Petrus Schenck vervaardigde prent in zwarte kunst naar het portret dat Godfried Kneller bij Peters bezoek in Londen schilderde, genomen is naar dat op de glasschilderij.

WAT ER AL ZOO IN EEN BURGERHUIS VAN DE 17e EEUW TE VINDEN WAS.

(Vervolg van bladz. 235)

"Nu zal ik u vertellen, hoe gij mij zoo hier vindt. Misschien denkt ge dat ik, minder beleefd dan gij, een achterdeurtje binnengekomen ben. Och neen, veel eenvoudiger dan dat. Hoorende, dat dit oude huis bezocht werd door de erfgenamen, was ik zeker *u* daarbij te vinden. Dit laatste alleen was reden genoeg, mij hierheen te begeven; maar, 't moge onbeleefd zijn dat ik het zeg, 't was niet *alleen* het verlangen u te zien, wat mij hier heen dreef. Voor liefhebbers zoo als wij zijn, is het huis zelf zóó aanlokkend, dat ik, ook al waart gij niet hier geweest, toch beproefd zou hebben binnen te komen. En niets was thans gemakkelijker, daar gij vergeten hadt de voordeur te sluiten. Ik ging dus binnen, en meenende u boven te hooren, klom ik maar dadelijk de trap op, en daalde weer af, toen ik bemerkte dat gij beneden waart.

"Ziedaar nu het wonder opgelost. Dat ik hier juist in de stad ben, ja dat is toevallig; maar ik kom nog al dikwijls hier voor mijne zaken." —

"Nu, 't moge zijn, hoe het wil, maar 't verheugt mij zeer, u hier te zien. Nu er twee zulke dolle oudheidliefhebbers bij elkaar zijn, zult gij het hard te verantwoorden krijgen, neef Petrus! O, ja, 'k vergat u aan elkaar voor te stellen: mijnheer Herman uit Noord-Brabant, — mijn neef Petrus Hout mijn mede-erfgenaam."

"Zeer aangenaam. De Heeren schijnen 't zich hier al wat gezellig gemaakt te hebben?"

"Ja, neef is er bij gaan zitten, terwijl ik hem een en ander medegedeeld heb over vensters, glazen en ruiten. Vindt gij dit geen aardig raampje? Smaakvol en vol karakter, niet waar?"

"Ik heb ook altijd veel schik in die venstertjes en bezit er zelf eenige. Dezer dagen ben ik door mijn broeder den archivaris van Eindhoven er achtergekomen, wat men wel zoo al voor het schilderen daarvan betaalde. [1]

"Wilt gij eens hooren?

"Extract getrocken uyt den manuaal-boeck van Jan van Diepenbeek, waaronder onder anderen staat als volght:

Anno 1651 in April ten huyzen Marten Anthonis Symen gelevert in de keuken 5 geschreven glazen, meten te saemen 21 voeten 2 vierdel tot 6 stuivers, maackt

f 6 — 9 — 0

voor het schrijven ider glas 3 — 16 — 0

soo kosten de vijff glasen 25 — 9

Item in de kamer 6 gelevert meten 't saemen 27 voet 3 vierdel *f* 8 — 6 — 8

voor het schrijven ieder glas dooreen gerekent *f* 3 — 16 — 0 22 — 16 — 0

beloopen deze 6 glasen *f* 31 — 2 — 8

7 voeten 2 — 2 — 0

voor het schrijven 9 — 14 — 0

facit gelevert

concordat cum originali attestor

(geteek.) F. Donckers.

Nots. publ.

1665.

"'T is redelijk duur, vindt ge niet, vooral als men er bij bedenkt dat het in Noord-Brabant was, waar 't geld altijd meer waarde had, dan in de andere provinciën. Ook moet ge dat *schrijven* niet zoo letterlijk opvatten, daar 't zeker het *schilderen* zal beteekenen.

"Daarbij was onze Diepenbeek een in zijn vak gezocht persoon. Gij kent hem en zijn werk immers wel? Niet? dat is jammer. Er waren twee broeders van Diepenbeek, Jan en Abraham, de laatste stellig, de eerste vermoedelijk in 's Bosch geboren. Abraham

[1] De hier gegeven en de in de eerstvolgende gedeelten van dit stuk te geven inlichtingen zijn wij verplicht aan de vriendelijkheid van onzen kennisrijken en onderzoeklievenden vriend, den Heer Hermans Smits te Eindhoven, aan wien wij ook de eerstvolgende afbeeldingen van voorwerpen uit zijne belangrijke verzameling verschuldigd zijn.

oefende daar het glasschilderen uit, doch had zóóveel te kampen met het bereiden van de verven, de glazen, de ovens (de verf toch moet in 't glas gebrand worden), dat hij moedeloos het glasschilderen vaarwel zei, naar Antwerpen toog en onder leiding van Rubens zich als olieverfschilder een zeer goeden naam verwierf.

"De tweede, Jan, zette zich als glasschilder te Eindhoven neder. Zoo gij bij mij komt zal ik u, onder meer van zijn werk, drie ramen toonen door hem in 1646 voor het stadhuis en waarschijnlijk op kosten van den secretaris en twee schepenen, wier namen en sprekende wapens [1] gij er op zult vinden, geschilderd. Ik vond die eens in een boerenwoning; de grootvader van den boer had ze gekocht toen er mooije nieuwe vensters in 't stadhuis werden gezet, toen het stadhuis, zooals men dat noemt opgeknapt werd."

"Hansje in den kelder." Delftsch aardewerk.

"Och, ik bid u, vriend Herman, laat ons daarvan zwijgen; heb toch eenig medelijden met mijn neef, die van daag al zoo veel heeft moeten hooren, wat hem minder welkom was!

"Wij waren juist, toen ge ons zulk een schrik op het lijf jaagdet, aan 't beschouwen van die kast daar. (Zie de afbeelding op bladz. 233. [2]) Ik maakte de opmerking, hoe solide en stevig ze is en hoe ze zoo duidelijk zegt, waarvoor ze dient."

"Ja, daar hebt ge gelijk aan, maar dat heeft het oude werk over 't geheel meer dan het tegenwoordige. Neem b. v. een stoel. Ge behoeft niet bang te zijn, dat hij breekt als gij er u op neerzet; hij roept u toe: "ga gerust zitten, 'k ben sterk genoeg, ik zal u wel houden; ik ben er immers voor om op te rusten." Maar zie daarentegen onze tegenwoordig nietige stoeltjes eens aan: een corpulent mensch moet dikwijls bang worden dat ze onder hem bezwijken zullen. Het eenige voorrecht van de laatste is, dat ze gemakkelijker te vertillen zijn dan de vroegere. Soms krijgt men een kast onder 't oog, waarvan de deuren met spiegelglas belegd zijn. Is het niet, of zulk een kast niet weten wil dat ze een kast is, en liever voor een spiegel door wil gaan?

"Met de gebouwen is 't eveneens gesteld. Nu eens ziet men een beurs, die er als een griecksche tempel uitziet. Door een policiebureautje wordt een middeleeuwsch kasteel nageaapt. En zoo meer. Waarom toch volgt men niet daarin de groote leermeesteres, de natuur? Die laat immers aan elke soort van hare werken haar eigen karakter; een boom *is* een boom en mag niet den schijn aannemen van een dier te zijn. Geeft zij niet aan elk dier zijn bijzondere kenteekenen?"

"Dat gaat niet op, Heeren, er loopen genoeg ezels *zonder* lange ooren en apen *zonder* staarten, 't geen toch onder de kenmerken van die diersoorten behoort, en van wie men dus op 't eerste gezicht niet zou vermoeden, dat ze tot die diersoorten behooren."

"En U met uw zachtaardig uiterlijk, zou men 't niet aanzien, dat gij tot de soort van *scherpe* menschen behoort, neefje! Beschouw liever de beeldjes op die kast eens ter dege; wat vindt ge daarop? Ziet gij de *liefde* wel? Wat zoekt ge lang, 'k word haast bang, dat Jufvrouw de Liefde niet tot uw intieme kennissen behoort! Het zou mij wel zeer verwonderen, zoo zij er niet op stond. Wel ja, daar is ze al, op dat kolommetje. Op de andere twee zult gij het *geloof* en de *hoop* wel vinden. Van de tien kasten zijn er stel-

[1] Sprekende wapens zijn die, waarvan de namen der op de wapens geplaatste voorwerpen gelijkluidend zijn met de namen der die wapens voerende geslachten. Zie bladz. 269.

[2] Deze kast vindt men in het Museum van het Kon. Oudheidk. genootschap.

lig zes, die ons diezelfde personen, kenbaar aan hunne attributen, vertoonen. Op de kusseus der deuren van de kast zijn verder voorgesteld: de boodschap aan Maria, de aanbidding door de wijzen en de herders, de aanbidding in den tempel, de besnijdenis, en de vlucht. 'T is een vreemd verschijnsel, hoe men in de eerste tijden na de hervorming, toen elk beeld zoo zorgvuldig uit de kerken der Hervormden verbannen werd, daarentegen op de meubelen zoo gaarne voorvallen uit de bijbelsche geschiedenis afbeeldde. Zoo ook vooral op deze soort van meubelen. — Zulke kasten dienden minder tot berging van linnen dan wel van andere zaken; voor linnen waren zij te klein, ten minste in dien tijd, toen het linnengoed niet meer zoo schaars was als vroeger. De kast is, zoo als ge ziet, in tweeën gedeeld en door vier deuren gesloten. Het benedengedeelte is ruim en heeft een plank, maar het bovenstuk is gescheiden en vormt dus twee kastjes."

"Wat is er een onnutte ruimte in die groote kap!"

"Groot gelijk hebt gij, neefje; dat was goed om iets te verbergen. Wie weet, wat ge er vindt, als ge aan 't zoeken gaat."

"Hoe oud is zoo'n ding nu wel?"

"Dat ziet ge op de lade; daar staat het jaartal 1626."

"Nu, 't hout heeft zich goed gehouden, 't is ook goed eikenhout."

"Willen we nu eens kijken, wat er in te vinden is?

"Zie eens, vriend Herman, wat veelsoortig goedje, meest aardewerk; 't staat er zóó verward in, dat het zeker daar alleen geplaatst is, om het van den vloer te hebben. Gij zoudt mij groot genoegen kunnen doen, met mijn medgezel er iets over mede te deelen; waarschijnlijk kan ik er ook nog wel wat van leeren. Wilt gij?"

"Nu ja, als ik u daarmede genoegen kan doen, heb ik er niets tegen. Help mij dan maar eens mede om alles uit de kast te halen en op tafel te zetten. Wel, dat treft toevallig, er is veel bij, wat nog voor korten tijd in de Provincie Noord-Brabant gebruikt werd, toen het hier al lang was vergeten. Er is zooveel Noord-Brabantsch bij, dat ik waarlijk geloof dat uwe voorouders uit die provincie afkomstig zijn en hun goed medegebracht hebben. Wat ik er u dus van ga vertellen, pas dat niet in alles ook op de andere provinciën toe.

Kijk, kijk, daar hebben wij al iets vreemds. Wat zou dat voor een kom zijn, met dien bol in 't midden? Het gelijkt wel, en ja het is werkelijk een "Hansje in den Kelder". Ge hebt in "de Oude Tijd" bladz. 84 gelezen, wat dat voor een grapje was. Dáár echter wordt er niet van gesproken, dat ze ook, zooals deze, in Delftsch aardewerk vervaardigd werden; maar 'k moet dan ook bekennen, dat ze al zeer weinig gevonden worden. Of deze kom echter wel geschikt is om uit te drinken, geloof ik minder; misschien werd die meer voor een aardigheid op de tafel gezet."

"Zoo gij Hansje te voorschijn wilt zien komen, Neef Piet, zullen wij naar beneden een pomp moeten opzoeken; water zal er hier wel te vinden zijn, maar wijn of bier is hier niet in huis, anders had ik onzen gast al iets voorgezet. Bij al de stof en den rook onzer sigaren, die we hier door neus en mond ingeademd hebben, zou ik zelf ook gaarne een goed glas bier willen, geen Beijersch, maar een goed glas Rotterdamsch bier, zooals de Amsterdammers vroeger zeiden. "Een pijp tabak met een Rotterdammertje liegt er niet om, want," zegt een schrijver van de 17e eeuw, "de zoete en malsche bieren smaken in geval van tabak rooken veel beter dan de oude, harde en belegen bieren." Wat zegt gij er van, Neef Houtius?

"Jongens, wat herdoopt gij mij prachtig!"

"Och neen, vriend, wij leven hier in de 17e eeuw, en toen was het zeer in de mode om aan zijn eenvoudigen Hollandschen naam een latijnschen uitgang te geven; ik doe dus zooals 't behoort, wanneer ik aan uw naam van Hout een *ius* toevoeg."

"Laten wij dan die of dergelijke gekheid maar niet naäpen; of wilt gij soms, dat wij ook dàárin die ouden volgen?"

"In 't geheel niet, ik heb het u, meen ik, al meer gezegd, dat ik niet onvoorwaardelijk alles goedkeur wat men vroeger deed, en ik alles behalve gaarne den ouden tijd terug zou willen hebben. Maar dat verlatijnen laat

zich eenigzins begrijpen. De latijnsche taal werd destijds meer algemeen beoefend dan tegenwoordig, misschien ook meer gesproken. Maar hoe velen zijn er thans niet, die hun naam, zoo die er zich slechts even toe leent, met een fransch accent uitgesproken willen hooren. Het een is al even zot als het andere."

(*Wordt vervolgd.*)

DE SCHOOL EN HET ONDERWIJS IN VORIGE EEUWEN.

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. S. PICCARDT.

(Vervolg van bladz. 224).

Ruim honderd jaren later, in 1768, werd dat reglement voor het eerst herzien en geamplieerd, zoo het heet, maar niet zonder verbazing merkt men op, dat de ampliatie slechts ondergeschikte punten betrof en dat men eigenlijk in de hoofdzaak geen stap voorwaarts was gegaan, dat men nog geenerlei begrip toonde te hebben van wat het onderwijs eigenlijk moest wezen.

In de *Inleiding* tot dat herziene reglement lezen wij de volgende merkwaardige erkentenis: "Burgemeester en Raden, Bestuurders der stad Goes, in agt genomen hebbende, dat al sedert een geruimen tijd, een merkelijk verval is ontstaan omtrent het onderwijs der jeugd, binnen deze stad; in 't lezen, schrijven en *gronden van den waaren godsdienst*,[1] 't welk voor een groot gedeelte oorzaak is van de diepe onkunde, die onder vele ingezetenen bespeurt word en waaruit zeer nadeelige gevolgen voortspruyten en nog verder te wagten zijn voor den kerk en Burgerstaat en Haar Edel Agtb. derhalven ten hoogste noodzakelijk hebbende geoordeelt, de voorsch. kwalen zooveel mogelijk te remedieeren om ook in dezen mede te werken tot welzijn van derzelver goede burgers en ingezetenen, hebben na deliberatie en ernstig onderzoek nopens 't gunt daartoe zoude kunnen strekken, mitsgaders hierop hebbende ingewonnen het advis en de consideratien van de heeren opzienders der scholen dezer stad, goedgevonden en verstaan, op nieuws te arresteren en vast te stellen, gelijk Haar Edel Agtb. arresteren en vaststellen bij dezen het navolgend reglement, wordende het vorig reglement tot directie en beleid van de scholen binnen deze stad, van den 1sten Nov. 1655 mitsdien geabrogeerd en gehouden voor ingetrokken, ordonnerende alle schoolmeesters en schoolmeesteressen, zoo tegenwoordige als toekomende en voorts een ieder, wien 't aangaan mag, zig naar hetzelve als ook naar alle verdere ordres, bij Haar Edel Agtb. in vervolg van tijd te stellen, punctuëlijk te gedragen en opdat ieder dit heilzaam oogwit des te beter bereikt en ten uitvoer gebragt werden, hebben Haar Edel Agtb. goedgevonden aan te stellen vier scholarchen, zijnde twee heeren Raden en de twee oudste heeren predikanten van de Nederduitsche Hervormde gemeente binnen deze stad, aan welke de zorge en opzigt der scholen word toebetrouwd."

Het nieuwe (?) reglement kwam voorts bijna woordelijk met dat van 1655 overeen. Slechts enkele bepalingen, die ik hier aanstip, werden eenigzins gewijzigd, maar zonder dat dit van invloed zijn kon op de inrigting en den gang van het onderwijs.

Art. 1 verbiedt niet alleen het onderwijzen zonder acte, maar voegt er bij: "*in 't heimelijk of in 't openbaar, om geld of om niet.*"

Art. 4 van 1768 verbood niet als het vroegere reglement het verkoopen van papier, pennen, enz. aan de leerlingen, maar bepaalde: "*dat de schoolmeesters die niet van buiten deze stad mogen ontbieden, maar alhier inkoopen en vervolgens aan de schoolieren debiteeren voor de ordinaire prijzen, niet hooger dan de boekverkoopers deselve gewoon zijn te verkoopen en om de uitgave in schoolbehoeften zooveel mogelijk te bekorten, zullen de schoolmeesters verpligt zijn naauwkeurige sorge te dragen voor de bewaringe der schoolboeken, de kinders daartoe houdende.*"

Aan art. 5 werd toegevoegd: "*geen school-*

[1] Ik onderschrap deze woorden, want het is opmerkelijk, dat juist die klagt aangeheven werd, toen het onderwijs zoozeer onder den invloed der kerk was en alle vakken van kennis en wetenschap wijken moesten voor het onderwijs in de godsdienst.

meester zal eenig bord, teeken of kaart uitsteken, tenzij met zijn eigene hand geschreven; zal ook daar niets anders in schrijven of stellen, dan waarin hij bij examen bekwaam is bevonden, ten einde den burger niet te misleiden op een boete van één L. Vl.

Art. 2. van Hfd. II van het nieuwe reglement schreef wel het gebed bij den aanvang en het einde van den schooltijd voor, maar nu niet meer een bepaald formulier, alleen een *daartoe gebruikelijk gebed.*

Art. 3 bepaalt, dat *ieder kind zijne zitplaats bekomen zal, nadat zij gevorderd zijn en naarstigheid betoonen, om ook langs dezen weg een naijver te verwekken in de jeugd.*

Art. 5 voegt nog aan de schoolboeken toe: *Het voorbeeld der goddelijke waarheden, opgestelt door Ds. A. Hellenbroek* en het *kort begrip der christelijke religie.*

Art. 6 bepaalde dat het onderzoek der scholieren in de godsdienstwaarheid, voor de eerstbeginnenden ook door den krankbezoeker geschieden kon, mits door den kerkeraad daartoe geautoriseerd, terwijl aan de schoolmeesters, die met hunne leerlingen niet compareerden in de kerk, eene boete van 10 sch. Vl. werd opgelegd.

In art. 8 worden nog als schoolboeken opgegeven voor de 2e klasse *Hengeleburgs Woordenboek*, voor de 3e zou ook een *Courant* of de *Staats-secretaris*, enz. kunnen dienen.

Art. 9 amplieerde het vorige reglement door de bijvoeging, dat de schoolmeesters met alle naarstigheit zouden onderwyzen de schryfkonst, daertoe eerst goede fundamenten leggen en vervolgens door exempelen of voorschriften bestieren in 't formeren van welbesneden letteren. Voorts werd den stadsschoolmeester opgelegd de kinderen te ontvangen, welke hem door regenten van de armkamer werden toegezonden en dezelve behoorlijk te onderwijzen, zonder daarvoor bijzonder loon te trekken, *separeerende deselve kinderen ten aanzien van zitplaats zooveele mogelijk is, van de andere scholieren.* Eindelijk dat de boeken voor deze scholieren voor rekening van de armkamer zouden bezorgd worden en dat iedere 14 dagen aan de armkamer omtrent de kinderen rapport moest worden gedaan.

Hfd. 4. Art. 1. bepaalde dat de classe die agt stuivers betaalde, nog één stuiver daerboven sou geven voor licht, en hief de 3_e classe, die 10 stuivers betaalde op.

Art. 3 van het nieuwe reglement legde aan elk scholier de verpligting op alle jaren voor 't vuur, 's winters benodigt, aan de meester of meesteressen te geven een ton turf of "*zal in plaats van dien kunnen volstaan met 't elken reise als school komt, een turf of een hout mede te brengen. Desgelyks voor de avondschool een halve ton turf 's jaars of 't elken reise een turf of een hout of een deuit en voor ligt ieder een kaars van* 6 *in een pond 's weeks.*

De laatste bijvoeging, waardoor zich het nieuwe reglement onderscheidde, was, dat eenmaal 's jaars eenige prijzen zouden uitgedeeld worden en dat deze zouden bekostigd worden uit de boeten in het reglement gestatueert, die door den jongsten schoolmeester moesten worden ingevorderd en opgehaald.

Men zegt wel eens, en niet ten onregte, dat wij Nederlanders in menige zaak achterlijk zijn, maar waarlijk, men kan zich daarover niet verwonderen, als men in aanmerking neemt op welken lagen trap, nog in het einde der vorige eeuw, het onderwijs stond. Er behoeft dan ook geen commentaar aan de bovenstaande reglementen te worden toegevoegd, daar zij duidelijk genoeg spreken. Het is hier de plaats niet, om een onderwerp te bespreken, dat overigens belangrijk genoeg en meer dan ooit aan de orde van den dag is. Slechts eene opmerking voegen wij aan onze mededeeling toe, zij is deze: ofschoon twee honderd jaren lang het onderwijs uitsluitend aan de opleiding in de godsdienst-waarheid dienstbaar werd gemaakt, kon men blijkens de klagt over een merkelijk verval in dit opzigt daardoor weinig goeds stichten; en indien vroegere tijden slechts weinige, goed ontwikkelde, wetenschappelijke mannen hebben opgeleverd, de oorzaak daarvan behoeft niet ver te worden gezocht.

Zou eene vergelijking van het heden met het verleden, op dit gebied, dan niet tot dankbaarheid moeten stemmen?

VRIJEN EN TROUWEN.

(Vervolg van bladz. 171).

Een trouwpartij met al hare toebereidselen en haren nasleep is in een huisgezin een voorval van groot belang.

Wat al drukte brengen die bruidsdagen niet mede; drukte hier, drukte daar, drukte overal! De zenuwen zijn bij elk lid van de familie sluiten, zonder tot buitengewone middelen zijne toevlucht te moeten nemen.

De moeder, onophoudelijk èn met haar eigen èn met haar dochters huisgezin bezig, vol zorg voor de aanstaande feestelijke ontvangsten. Wat valt dat haar moeielijk, gedrukt

Zilveren Bruidskroontje in het kabinet van zeldzaamheden te 's Hage.

Versiersel in den groenen bruidskroon.

zóó gespannen, dat ze springen zouden, zoo die dagen langer dan een paar weken duurden.

De bruid is vol zorg voor hare kleeding, voor hare toekomstige huishouding, waarvoor nu dit, dan dat nog vergeten blijkt te zijn. *Hare* zorg echter is van aangenamen aard, *hare* bemoeiingen toch worden voortdurend door de schoonste droomen van de toekomst afgewisseld.

De vader kan bijna geen tijd vinden om al de ongewone posten te boeken, en murmureert en zoekt om eenig equivalent te vinden, waardoor hij zulk een kostbaar jaar zal kunnen

als zij is door de vreeselijke gedachte weldra haar lieveling niet meer voortdurend in hare nabijheid te zien, en tevens wetende, dat niet alles goud is wat er blinkt, dat ook het gelukkigst huwelijk donkere dagen oplevert! Wel heeft de goede vrouw dikwijls moeite een traan weg te pinken, die aan het tegenwoordig geluk harer dochter zou kunnen hinderen.

De oudere zusters der bruid, onaangenaam gestemd. "Waarom trouwt zoo'n jonge klungel eerder dan wij?"

De andere zusters en broers, met ongeduld

de dagen verbeidend, die hun zooveel pret zullen aanbrengen en waaruit misschien wel een tweede vrij- en trouwpartij zal ontstaan.

De verdere familie, ook al druk over de kleeding en welkome of onwelkome raadgevingen voor een en ander ten beste gevende, soms ook niet pleizierig gestemd door de verplichting tot het maken van eenig geschenk, om fatsoen te houden.

Maar niemand is er, die met zooveel pret die tijden ziet aankomen, als de dienstboden, die, behalve een lekkeren mond, er ook geldelijk voordeel mede behalen. Fooien van de leveranciers, fooien van de gasten, fooien van bruid en bruidegom, eindelijk nog fooien van de ouders, die de bedienden voor al de extra-moeite schadeloos moeten stellen. Wat konden zij meer wenschen; en mocht ook al een oude getrouwe, die de bruid zag geboren worden en op zag groeien, een oogenblik hebben dat ze week wordt omdat ze haar niet zoo dikwijls meer zal zien, de andere keukengeesten weten haar wel zóó te betooveren, dat ze, zoo al niet in de pret deelt, ten minste zich genoeg weet te bedwingen om die niet geheel te verstoren. Zoo is het thans, en zóó was het ook vroeger. Maar toen waren er nog andere personen, die op de dagen van het aanteekenen en het voltrekken des huwelijks en al den tijd die daartusschen lag, een groote rol te vervullen hadden en die thans bij ons niet meer onontbeerlijk zijn.

Het waren de *speelnooten* en de *strooijers* en *strooisters*.

De speelnooten waren vier in getal, twee speeljonkers en twee speelmeisjes, door bruid en bruidegom uit hunne beste vrienden gekozen. Men noemde hen ook bruidegom- en bruidsbewaarders en bewaarsters. In Friesland was hun naam bruidegomsbroeders en bruidzusters. Aan hen was de zorg van de regeling der feesten en van de versiering der woning opgedragen; zij waren gedurende dien tijd geheel en al aan de dienst van het feestpaar gewijd. In Hoorn noemde men den één der daarvoor gekozen den speelnoot *hoog*. Hij droeg zorg voor de ceremoniën der tafel en het instellen der feestdronken, terwijl een tweede, de speelnoot *laag* de gasten binnenleidde. Alles geschiedde naar aangenomen, vastgestelde regelen. Een groot vereischte voor die post was vroolijkheid; een goed speelnoot moest den gasten voorgaan in 't zingen en 't dansen; een speelmeisje, dat al te preutsch was en niet tegen een grapje kon, was niet geschikt voor die betrekking.

Zij hadden ook te zorgen, niet te kort te doen aan de rechten van de broeders en zusters van bruid en bruidegom. De broeders immers konden kiezen welk meisje zij gedurende de feesten wilden *oppassen*, en de zusters mochten kiezen door wien ze opgepast wilden worden.

Dit zoogenaamde recht der keuze van *aanzitten* is aan de Zaan nog in gebruik.

Als liefdegoodjes, die het pad van bruid en bruidegom met bloemen moesten bestrooien, werden uit de kleine jongens en meisjes van de familie of vrienden de *strooijonkers* en *strooijuffers* gekozen. Uit den versierden strooimand, volgeladen met bloemen, palm en lovertjes, bestrooiden zij het paar daarmede bij het vertrek *naar* en bij de terugkomst *van* het aanteekenen en trouwen.

Eindelijk had de bruid nog tot hare bijzondere dienst een bruidsmeid, die, deftig gekleed en het witte boezelaar vóór, in hare nabijheid bleef, bereid op hare wenken te vliegen. Tot belooning ontving zij na den afloop der plechtigheden een buitengewoon geschenk, het zoogenaamde *bruidsstuk*.

Als men 's Zondags op de wandeling is, komt men van tijd tot tijd eenig paar tegen, waarvan men zegt: "die zijn ook nog niet lang getrouwd." Waaraan is dat te zien? Omdat ze nog zoo lief en vertrouwelijk, zoo minnend zamen loopen, en omdat die aardigheden bij een paar, dat wat langer getrouwd is, meestal overbodig geworden schijnen? Och neen, het is de kleeding, die ons dat mededeelt. Het jonge vrouwtje is zóó uitgedoscht, haar kleeding vecht zóó met haar uiterlijk, dat alleen een gelegenheid van zulk een groot belang als een trouwdag haar in zulk een gewaad heeft kunnen steken. Voor den aankoop van dat pak is al sinds maan-

den gespaard; later zullen de kinderen haar wel beletten om zich ooit weder aan zulke uitspattingen te wagen.

Laat ons nu eens zien, of dat vroeger eveneens zoo ging.

Het was natuurlijk een punt, waarover de bruid lang en breed met hare vriendinnen gedelibereerd had, want alles moest van top tot teen splinternieuw zijn. Nieuw niet alleen, maar ook fraai en vooral duurzaam, dat hoorde er bij, wijl het bruiloftspak nog lange jaren als feestgewaad moest dienen. Men wil, dat wel dochters in de trouwkleederen van hare moeders, en zoons in die van hunne vaders trouwden, maar natuurlijk was dit alleen voor die standen, die aan de mode geen gehoor gaven. *Thans* zou de geheele stad uitloopen, als eens iemand in zijns vaders trouwrok naar 't stadhuis stapte.

De Friezen hebben lang volgehouden in zwarte kleederen te trouwen. Dat was op een uitrekening: kleur en stof werden daar zóó gekozen, wijl men daarmede ook rouwen konde over die het eerste stierf. Stierven er misschien velen kort na het huwelijk? 'K weet het niet, maar wel dat alleen de hoogste standen zich de zwier van gekleurde trouwkleederen veroorloofden.

In de vorige eeuw had men de gewoonte aangenomen, om de door de bruid voor haar bruidsjurk of zak gekozen kleur als de feestkleur aan te nemen, waarnaar zich de gasten regelden in hunne schouderstrikken, lissen, knoopen en linten. De bruigom droeg ook laken van dezelfde kleur; wel eens zelfs was zijn vest en de opslagen zijner mouwen van hetzelfde stuk zijde gesneden als het kleed van zijn bruid.

In de versierde bruidsmand werd alles, wat tot het toilet der bruid op den dag van haar huwelijk zou behooren, bij elkaar geborgen en voor de bezoekers ten toon gesteld, waarbij niet vergeten werd de geschenken van den bruidegom te doen uitkomen, bestaande in een waaijer en handschoenen, ook uit meer of minder kostbaar kantwerk. Daarentegen kreeg de bruidegom van zijn bruidje een overhemd met kanten en een fijne das of een kanten kraag. Dit werd in een tweede eveneens versierd mandje naast dat van zijne bruid te pronk gesteld.

Het *bruidskroontje*, dat alleen opgezet werd op den trouwdag, behoorde ook daarbij te huis.

Het hier afgebeelde uit het jaar 1682 berust in de Rijksverzameling op het Mauritshuis te 's Hage. Het is geheel van zilver, hier en daar verguld, maar men had ze ook met paarlen en diamanten, al naar den stand der familie (Zie bladz. 265.)

Dit bruidskroontje moet men niet verwarren met de groote kroon van groen en palm, die boven de plaats, waar de bruid moest zitten, werd opgehangen, en die veel geleek op de kroonen, die onze vischkoopers jaarlijks uithangen zoodra het eerste hollandsche zeebanket aangekomen is. In 't midden van de groene kroon hing een of ander zilver voorwerpje op de liefde toepasselijk, meestal een geschenk van den bruidegom, b.v. een getroffen hart, een paar vereenigde handen, een cupido, en dergelijke. Het hier op bladz. 265 afgebeeld hart is verguld, met een fraai zilveren net van sierlijk lofwerk, gedekt door een verguld kroontje, waarin een naakt jongensfiguurtje. Rondom op het hart leest men:

Daer: trauwe. Minne. Hart
door. liefde. Gesloten. Wart.
daar. stoot. Het. Onliefd. Buiten.

Onderaan hangt een zilveren Huwelijkspenning, vertoonende aan de ééne zijde een paar verloofden door de zon beschenen, aan de andere een paar tortelduiven in een krans onder twee brandende harten.

Het hart kon geopend worden. Wellicht was het bij het overreiken aan de bruid gevuld met een of ander bruidsgeschenk in goudstukjes.

Het groenmaken der voor de festiviteiten bestemde vertrekken was een der eerste bedrijven van de speelnooten. De spiegels, de stoelen van bruid en bruidegom in de eerste plaats werden met groen versierd en verder zooveel bloemen en groen mogelijk aangebracht. Soms was het geheele voorhuis en gang in een bloemtuin herschapen. Had men een tuin en tuinhuis achter het huis, zoo werd dit laatste in een tempel van den huwelijksgod hervormd en hem daarin een

altaar gewijd, waarbij gekwetste en brandende harten tot versiering niet vergeten werden. Dit alles werd aan de vindingrijkheid van de speelnooten overgelaten.

De Friezen waren in dat groenmaken meer eenvoudig. Ook de Noord-Hollanders versierden hoofdzakelijk slechts den deurklopper en de stoep. De meerdere pracht daarbij moest men dan ook meer in de groote steden zoeken.

Sinds het rooken ingevoerd werd, moest ook voor de versiering der bruigomspijp gezorgd worden, een gebruik nog bij de burgerstanden heerschend. Zooals wij op blz. 61 gezien hebben, werden die van ouder tot ouder in de pronkkast bewaard en rookte men op zijn koperen-, zilveren- of goudenbruiloftsfeest nog uit zijn eerste bruiloftspijp.

Het gereedmaken der trouwbrieven moest ook nog vóór het aanteekenen plaats hebben, daar ze dadelijk daarna verzonden dienden te worden. 't Was best welriekend papier, waarop men die schreef, met gouden kanten.

Intusschen was onder al die voorpret al menig fleschje wijn ontkurkt, want de vrienden en kennissen moesten aan alles medehelpen; dus had de bruidegom te zorgen, dat er aan Rijnsche, Spaansche en Fransche wijnen geen gebrek was. Ook de witte en roode ipocras, gekruide of gesuikerde wijn, ook bruidstranen geheeten, ontbrak niet. De apotheker, die ze geleverd had, wist ze recht smakelijk toe te bereiden. De een had er beter slach van dan de ander; dat hing ook al af naar welk recept hij ze maakte; er zijn er zoo veel verschillende voor. Dezelfde persoon leverde cok de bruidssuiker, de gesuikerde erwten, kapittelstokjes en boonen. Deze zag dus gaarne een huwelijk onder zijne klanten tot stand komen! Er was van een en ander veel noodig, want 't was niet alleen om de bezoekers en gelukwenschers er van aan te bieden, maar 't moest ook in de stad worden rondgebracht. Daartoe moest het opgepronkte paard met de groengeverfde koetsslede voorkomen, die door bedienden, met bloemruikers op de borst, begeleid werd en volgepakt was met fleschjes ipocras en doosjes suikerwerk. De fleschjes waren netjes met teenen bandjes omwonden, en met roode en groene lintjes opgesierd, terwijl de doosjes met goud en zilverpapier beplakt werden. Nog tegenwoordig ziet men een enkele maal nog wel eens, hoe bedienden met manden aan 't rondbrengen van een en ander zijn; maar de slede wordt gemist.

Dat voor dit alles geld noodig was, en dus niet alle standen die gebruiken volgden, laat zich begrijpen.

(*Wordt vervolgd*).

ARMBAND VAN DE PIJPERS VAN 'S HERTOGENBOSCH.

"Wat?" hoor ik u zeggen, als gij bijgaand prentje hebt beschouwd: "begint de *Oude Tijd* ons nu al raadseltjes op te geven?" Och ja, lezer, maar 't is geenszins om uw geest te vermoeijen, maar enkel en alleen om u te toonen, dat men die raadsels in beeldschrift voorheen al evengoed kende als tegenwoordig, al was het toen ook niet op de enveloppen van de bonbons en chocoladen surprisen.

Paste het in onze lijst, of schreven wij dit een jaar of wat geleden, wij zouden van nog veel vroeger tijden spreken, ja wij zouden de Egyptenaren met hunne hieroglyfen of beeldspraakschrift ten tooneele voeren. Maar, ofschoon 't schijnt dat ons land wel véél uitstaande heeft met de Egyptenaren en de oudheden van het volk, wijl het — terwijl wij vruchteloos naar een Museum van *Nederlandsche* Oudheden zuchten! — er een zeer fraai op nahoudt van die van *dat* volk; wij voor ons laten de Epyptenaren in hun mummienkleed en in hunne pyramieden aan hunne rust over, en willen slechts trachten om hen, die vóór ons den *vaderlandschen* grond bewoonden, in hun doen en laten en in de werken van hunne handen en van hunnen geest meer en meer te doen kennen.

Wat ik u thans hier laat zien, is een armband, dien de pijpers van de stad 's Hertogenbosch bij optochten en andere feestelijke gelegenheden om den arm droegen. Hoe dat dragen van armbanden bij feesten de gewoonte was, is te zien op bladz. 193 van dit tijdschrift, waar tamboer, trompetters en pijper allen een armband van de kleuren van hun heer dragen.

De Bossche armbanden zijn uit 1537, toen de stad er voor hare pijpers deed vervaardigen. De letters en de beelden, het hart en de oogen zijn van zilver, vastgehecht op een veld van groen fluweel met roode franje. Wel vreemd is het, dat men niet den geheelen naam der stad in beeldschrift heeft geschreven. Het zou anders zeer gemakkelijk geweest zijn, om nà het *Hert* en de *Oogen* ook een *Bosch* te doen volgen, te meer, wijl het zegel der stad een grooten en twee kleine boomen, alzoo een bosch voert. Misschien meende men destijds, dat alsdan het ontraadselen al te moeielijk zou geweest zijn.

Honderde voorbeelden zouden wij kunnen bijbrengen om te bewijzen, dat men vroeger een zekere voorliefde voor het beeldschrift had. Uit Frankrijk, Italie en Duitschland hem hare wederliefde. Op bladz. 113 van ons tijdschrift gaven wij ook een voorbeeld, hoe men er in de 17e eeuw mede speelde.

Ook in de wapens en zegels van steden en geslachten is het in toepassing gebracht. Zoo heeft b. v. het geslacht der heeren van Hoorn drie horens, de stad Hoorn één dergelijke, de die Joede's (13e en 14e eeuw) drie Jodenhoeden [1], de ridder Cats (13e eeuw) een springende kat, de stad Vlissingen een flesch, Monnikendam een monnik, de Wassenaars wassende manen in hunne wapens en zegels. Het geslacht de Graaf voert een graaf of spade, dat van Hooft een hoofd, enz. enz.

In zinspreuken, in opschriften van huizen en buitenplaatsen, overal vindt men die aardigheden terug; ja zelfs is in 1720 te Amsterdam een boekje uitgekomen, dat in 150 plaatjes

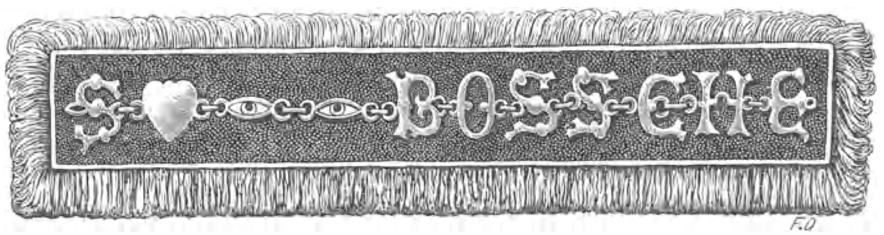

zouden vele aardige voorbeelden aangehaald kunnen worden. Bij ons zijn ze nog niet zoo bijeenverzameld. [1] Één willen wij meêdeelen, ofschoon wij ons niet meer herinneren, waar het gevonden te hebben.

Toen Frank van Borselen, verliefd op gravin Jacoba van Beijeren en, ofschoon ten volle het verschil van rang beseffende dat hem van de vorstelijke dame scheidde, haar toch op een bedekte galante wijze zijne liefde wilde doen raden, versierde hij het kasteel (Teilingen?) met wilgetakken, waartusschen steeds de letter D voorkwam. Op hare vraag wat dit beduidde, maakte de verliefde ridder een bevallige buiging, met de woorden, "Dijn willigen Dienaer"! Jacoba plaatste geen O voor willig, zij was niet onwillig, en schonk een groot gedeelte van de belangrijkste teksten uit den bijbel in beeldschrift geeft.

De schrijver zegt daarin zelf, dat die afbeeldingen wel niet zóó zinrijk zijn ontworpen als de Egyptenaren dat zouden gedaan hebben, dat ze ook niet duister zijn, maar dat zulks was, wijl hij ze niet voor geleerde luiden, maar voor leeken en kinderen en niet om de woorden van een eeuwige waarheid te verbergen, maar wel om die bekend te maken, vervaardigd had. Toch scheen hij het noodig gerekend te hebben, een sleutel op zijn "Printbijbel" er bij te moeten voegen, ofschoon de oplossing voor een kind van 10 jaren niet moeielijk is. Waarschijnlijk zullen wij later wel gelegenheid hebben op deze beeldschriften terug te komen.

[1] Die er ons eenige weet te verschaffen, zal ons groot genoegen doen. RED.

[1] In de middeleeuwen moesten de Joden een bijzonder soort hoeden dragen.

DE SINT-ANTHONIEGILDE TE DWINGELOO IN DRENTHE.

DOOR

C. VAN SCHAICK.

(Vervolg van bladz. 240.)

De wet der Broederschap vindt men opgeteekend in 't oude protocol of gildeboek, zijnde een schrijfboek in kwarto met perkamenten band, dat op den eersten gildedag, na den vroeger vermelden brand, den 20 Januarij 1633, werd aangelegd, om er de pachten en bezittingen der broederschap in aan te teekenen. Zij is allerkeurigst geschreven; elk artikel met verschillende letters van Gothischen en Duitschen vorm door den schoolmeester en organist te Dwingeloo, Roelof Lunsingh, en met zwart garen vooraan in het werk vastgehecht. Zij bevat drie en twintig artikelen, met een kort inleidingswoord en een aanhangsel, waarin het doel der gilde duidelijk is uitgedrukt. Ofschoon eerst dagteekenende van den 18 Januarij 1670, lijdt het geen twijfel dat zij reeds vroeger bestond. Wij durven gerustelijk aannemen dat sedert den brand meergenoemd, niemand in den beginne zoo bepaald de noodzakelijkheid inzag om de oude wetten en gebruiken weêr te boek te stellen, zich verlatende op zijn geheugen. Later, naarmate schultes Wolters ouder werd en men in hem het levend wetboek door den dood kon verliezen, zag men er de noodzakelijkheid duidelijk van in.

Behalve dit kunstkeurig geschrift bestaat er nog een tweede afschrift in 't zelfde protocol, 't welk dagteekent van 1753 en in gewoon loopend schrift, letterlijk overeenkomstig het eerste vervaardigd is.

Wet der Sint Anthoni Gilde.

Alsoo de oude Ordonantien en Costuimen raeckende d'administratie van seeckere Arme goederen tot Dwingeloe niet meer voorhanden syn; soo hebben de samptelycke opsienders van dese goederen d' oude Coustumen haer soo veel doenlijck is in memoriam revocerende goetgevonden, dese naevolgende ordress wederom op 't papier niet alleene te brengen, maar oock deselve te ondertieckenen; ten fine men altoos een vasten voet mooge hebben om sich daernaer te reguleeren.

1. Soo sullen d' opsienders van deese goederen alle jaer eenmael op den dagh die men Anthony noemt t' samen comen, en dat tusschen twaelfv en een uyr ongeveer. [1] En soo der verkiesinge van eenen nieuwen sal gedaen worden, sal men soo haest men compleet is, een aenvangh daervan maecken.

2. Doch byaldien deselve dagh op een Sondagh off een Beededagh quame te vallen, soo sal de vergaderinghe op den dagh daeraen volghende gehouden worden.

3. Op dien dagh sullen alle de Pachten soo van renten als van Botter en Rogge, mitsgaders de huyr van verhuyrde behuysingen en Landeryen promptelyck betaelt worden, *door d'Eigenaren self'*. [2]

4. Op dien dagh sullen oock d' ontvangene pachten datelyck an de Armen uytgedeelt worden.

5. Aen dese Aalmoessen sullen geene participeeren als d' ingesetenen des Carspels Dwingeloe, en insonderheyt soodane behoeftige welcke niet by de huysen gaen om te bedelen. [3]

6. In 't uytdeelen van dese gaven sal men

[1] Gelijk wij reeds aanmerkten, is 't oogenblik vervroegd. Thans wordt men, zoodra de klok tien ureu heeft geslagen door klokgeklep met de kleine klok tot de vergadering geroepen

[2] In latere dagen werd vastgesteld, gelijk nog 't geval is, om ieder die zijne gelden betaalde, of zijn pacht opbracht, een mengel bier te geven.

[3] Later zijn ook uitgesloten degenen die van de Diakonie bedeeld worden.

groote discretie gebruicken, om een yeder nae de grootheyt syner behoeftigheyt te subsidiëeren.

7. De verteeringen off wel voor desen een tonne byer daertoe gestaen heeft, soo is by provisie gearresteert dat deselve niet en sal mogen excedeeren 't quantiteyt van een halve tonne byer. [1]

8. By sooverre d' Consumtie hoogher liep, sullen die geene welcke daeraen participeren deselve uyt haer eygen buydel moeten betaelen. [2]

9. Wanneer der over eenige saeke gedelibereert wordt sal een yegelyck syn votum gegeven hebbende, nae pluraliteyt van stemmen geconcludeert worden. [3]

10. Onder d'opsienders van dese Perm. goederen qua opsienders sal een egaliteyt worden gehouden; en sal niemant sigh eenige superioriteit boven den anderen moogen aenmatigen. [4]

11. Het getal van dese opsienders en sal niet boven de twaelve syn. [5]

12. Soo yemant van deselve komt te sterven ofte andersins dese Vergaderinge te verlaten sal of selfs, of syn Erffgl. den Armen laeten toecomen een halfv mudde roggen.

13. Ende sal ten naesten Vergaderinge een nieuwe uyt de bequaemste en geschickste van 't Caspel in deszelfs plaetse worden vercosen.

14. Deese verkiesinge sal niet door drye á vier die wat vroeg mochten t' samen komen worden gedaen, maer om twee á drye uyr achtermiddach als d' samptelycke Gildebroers ofte alle degeene daervan men vermoeden heeft te sullen comen present sullen syn.

15. Als die verkiesinge geschiet sullen alle de opsienders deser Armegoederen ordentelyek neerdersitten ende door den schultes gevraegt synde sal elck vermelden aen wien hy syn stemme geeft, en nae de meeste vota sal geconcludeert worden.

(Get.) Reynolt van Echten. Herman Wolters, (Schultes). Albert Hendriks Ysynmarck. Roelof Jans Bloemberg. Hendryck Jansen. Wyllem Yans. Jan Talen Koops Santinge. Joost Roedolph van den Boetselaer. Adolphus Benthem, pr. tot Dwingeloe Jan Bloemers. Lux Santinghe. Jan Jansen. Johan Marck. Y andries Jans Synmarck. Hendrick Jacobs.

Wat aanleiding tot vermindering van personeel in de gildebestuurders gegeven heeft, is mij niet gebleken. Hoogstwaarschijnlijk mogen wij denken aan 't oude spreekwoord: Vele hoofden — vele zinnen. Een Drenthsche boer staat op zijn stuk. Wat hij begrijpt, begrijpt hij.

[1] Op dit punt naar 't schijnt, heeft men vroeger òf niets, òf iets anders bepaald gehad. Immers in 't protocol leest men: "Op den 14den January 1636 is door dye samtelycke Ghyldebroders mede ten overstan van myn her Bozelar alls Kalatyr (collator) van nu vortan geakerdyrt dat men sal bestelen alle jaer enne tonne byrs, umme seker nachtwendyge reden. (welke, is ons niet gebleken). Zoe ist gut gefonden, dat alle jaer enne sal geholden wesen dye tonne byers toe haelen off toe laeten haelen. Up kosten dye ghemene Ghyldebroders. Dieselfe naelatich blyft, sal geholden wesen alle kosten in Schaeden toe betalen. Welck erst syn anvanck sal nemmen, Jan..." — benevfs mennynge sal men geven alle, terwyle der Wttstarft in (een) Schepl. rogen, dey der inkomt (een) Schepl. rogen.

Dyt is geschet wttlast van dye gemene Ghyldebroders.

(Get.) Harmen Wolters, Schultt.

Tegenwoordig geeft men voor intreê en bij overlijden, een half mudde rogge, oude Steenwijker maat, zoo als wij bereids aangemerkt hebben.

[1] Tegenwoordig een vierde ton biers.

[2] Dit is gedeeltelijk nog 't geval; met dien verstande echter, dat ieder voor zijn aandeel aan den maaltijd 30 Ct. en buitendien voor koffij, drank en wijn daarenboven betaalt.

[3] Voordracht en stemming geschiedt mondelings.

[4] Ofschoon dit werkelijk ten huidigen dage nog zoo is, schijnt de Heer van Batinghe, of bij afwezigheid van dezen de rentmeester zijner goederen, daartoe, gelijk wij meermalen uit het protocol bevonden hebben, door hem gemachtigd, of ook de schultes een zeker voorzitterschap uitgeoefend, althans den loop der werkzaamheden geregeld en bestuurd te hebben. Zie art. 15.

[5] Intusschen komt het mij voor dat deze bepaling van latere dagteekening, althans een besluit is, genomen eerst toen dit reglement is vastgesteld. Immers uit eene lijst, gevoegd bij de onderscheidene pachten, waarvan wij vroeger spraken, opgemaakt onmiddelijk na den brand ten huize van Wolters, blijkt, dat op die vergadering 16 gildebroers tegenwoordig waren, waaronder, en 't was geen wonder in die dagen, die niet schrijven konden. Wij laten dit stuk hier volgen:

"Die personen offte Gildebroeders tott St. Anthonius gilde sindt dese naevolgende, gelick haere eygen handen vthwisen.

16. De nieuws vercosene sal tot een welcomste geven aen den Armen een half mudde rogge, aen den gildebroers een halve tonne byer, en daerop deese wetten onderteekent hebbende sal hy voor een gildebroer worden aengenomen. [1]

17. In d'verkiesinge gelyck in aendere consultatien en deliberatien en sal geen hoofdigheyt getoont maer alles in alle sedigheyt afgehandelt worden.

18. Soo yemant de sedigheyt an een syde geset hebbende yemant van syn confraters smadelyck beijegende door hem te hieten liegen offte op een en maniere t' affrontieren, sal voor d'eerste mael tot een amende geven voor den Armen en half mudde roggen, voor de gildebroers een vierendeel byers, onder parate executie te vorderen.

19. Soo yemant eene van d'opsienders quaeme in boosheyt te stooten ofte t' slaen, die sal voor d'eerste mael tot een amende an de armen geven een mudde rogge, an de gildebroers een halve tonne byer.

20. Soo eene of twee sich het gemeyne goetvinden (by sooverre het teegens dese wetten niet en is strydende) niet wilde onderwerpen, maer malitieuselyck daertegens stellen, sal nae voorgaende vermaningen stricktelyck gecensureert, offte soo sulcx niet helpt, by provisie uyt de vergaderinge geworpen worden, ten eynde van d'samptelycke gildebroers worde gedelibereert over de boete daermede soodanich een halstarrige sal worden gemulcteert.

21. Als yemant van d'samptelycke gildebroers eenige last ontfangt, sal daervan in de naeste vergaderinge rapport doen: Ende soo wanneer sulcke last niet en is naegecomen, sal tot een amende geven een schepel rogge aen den armen.

22. By beurte sal elck gildebroer een voer turf brengen. [2]

23. Als eenige consultatien gehouden worden sal nyemant sonder verlofv van de gildebroers meugen scheyden op pene van een schepel rogge aen den Armen.

Dit allens nergens toe ten derende alsom tot de meeste profyte der Armen de meer gedachte goederen te administreren ende de allergevoegelykste order onder der selver opsienders te conserveren.

Ende naedemael wy ons alle hebben verobligeert om dese wetten stricktelyck nae te comen, so hebben wy deselve niet alleene met onse eigene handen ondertieckent: — maer met eenen oock geresolveert dat in posterum niemant voor een opsienders van d'voorschrevene goederen sal worden aengenomen voor aleer hy dese bovengestelde wetten ondertieckend en opregtelyck die te willen naecomen met handtastinge heeft belooft.

Actum in onse vergaderinge op den XVIII Januari 1670. R. L.

Hierop volgen de handteekeningen der toen aanwezige en later gevolgde gildebroers tot op den huidigen dag, die wij voor ons doel der vermelding minder noodig achten. Immers 't lag niet op onzen weg eenige namen op te geven, maar melding te maken van eene stichting in 't eenvoudige Drenthe, dat ons steeds dierbaar blijft, en waarvan 't voorgeslacht doorslaande bewijzen heeft gegeven, dat het op het punt van weldadigheid en humaniteit niet behoeft achter te staan en onder te doen voor eenige provincie in Nederland.

---

[1] Dat dit en de beide volgende artikelen wel deugdelijk zijn gehandhaafd, gelijk nog 't geval is, hebben wij aangetoond bij Albert Hendricks of Wibbelinge. Gelukkig dat zulke tooneelen van ergernis tot de uitzonderingen behooren. Immers het bewuste protocol bevat slechts dit ééne geval.

[2] Dit artikel is vervallen sedert men niet meer bij beurten in elkanders woning, maar in een herberg vergadert. Opmerkelijk echter is het dat men in deze wet geen melding gemaakt vindt van afwezig blijven. Wij lezen immers in 't protocol 't navolgende, wat ons vragen doet, met welk recht, op wat grond er zoo gehandeld werd. "Alsoo Roelof Bloemenberg op Anthoni 1661 niettegenstaande hij gesondt en fris was sich van de gilde heevt geabsenteert, soo hebben de gesamentlycke gildebroers de Saacke rypelyck overwoogen hebbende, Roelof Bloemenberg booven vermoemt wegens syn moetwillich versuym gecondemneert in de boete van een schepel rogge om hetselve tegen St. Anthony 1662 te betalen.

(Get. Herman Wolters schults. W. Camerlingh uyt naem van mynheer Drost. G. Benthem. Lux Santinghe. Jan Bloemers. Hendryck Jansen Koers. Wyllem Yans.

HET ZINGEN MET DE STER.

"In Holland, zegt Maubach in zijne *Naaukeurige beschrijving der uitwendige godsdienst-plichten enz.*, ziet men het gemeene volk eenigen tijd voor Kersmis bijna een volkomene mascarade aanrechten. De zangers verkiezen drie der welgemaakste van hunne bende, om de drie Koningen, op eene rei gaande, te verbeelden. De middelste stapt statelijk voort, met een groote sterre van wit papier, die aan het opperste einde van een stok is vastgemaakt: binnen de sterre branden een of twee kaarsen. Die dezelve draagt, doet ze omdraaien terwijl hij zingt. De drie Koningen hebben witte hemden aan, en zij zijn gekroond met een soort van een windsel om het hoofd, dat met klatergoud

versierd is. Een van de drie heeft een zwart momaangezicht voor, of zijn aangezicht is maar bestreken met zeker zwart smeersel; ook ziet men zomwijlen, dat zij alle drie zwart gemaakt zijn. Dat spel begint doorgaans half November en eindigt met Driekoningen."

Ofschoon de goede man besluit met een: "Maar laten wij ons niet langer met die zottigheden van het gepeupel ophouden," heeft zijne verontwaardiging niet kunnen verhoeden, dat thans nog, bijna anderhalve eeuw nadat hij dat schreef, dit gebruik nog niet geheel en al verloren schijnt geraakt. 'T valt dan ook moeijelijk om van een gewoonte, die als deze zoo vele eeuwen oud is, op eens afstand te doen.

Niet altijd vierde men op 6 Januari het Driekoningenfeest; vroeger werd die dag de "dertiendach" genoemd, wijl hij de dertiende was na het Kerstfeest, waarmede men toen nog het Nieuwejaar begon. Dan werd het epifanienfeest gevierd, dat gewijd was aan de herdenking van het openbaar optreden van Christus in de wereld. Daarbij werden tevens de wonderen, die hem deden kennen als een buitengewoon persoon, herdacht, zooals de doop in de Jordaan, het wonder op de bruiloft, enz., waarbij ook de komst der Oostersche Wijzen te voegen is. Later echter, toen de legende van de drie Koningen, Jaspar, Melchior en Balthasar, ook hier te lande algemeen bekend raakte, ten gevolge van de schenking der hoofden van die drie Koningen in 1164 door Keizer Frederik I aan Reinald, den aartsbisschop van Keulen (aan wiens herderstaf ook wij waren toevertrouwd) werd de vereering dier drie personen de hoofdzaak van de feestviering op dien dag.

Dat reeds van dien tijd af het loopen en zingen met de ster dagteekent, wil ik geenszins aannemen. Veeleer komt het mij waarschijnlijk voor, dat het als een navolging van de mysterie-spelen te beschouwen is, die door de klerken en scholieren voor het volk vertoond werden.

Zoo is er in 1498 op 6 Januari een spel van de drie Koningen gespeeld, in de nieuwe kerk te Delft, zooals in de oudheden en gestichten van Delfland, bladz. 98 en 99 te lezen is:

"Anno 98 van Jaarsdach op te scryven op ten Sonnendach na der tyenen dach (Zondag na den 10[len] dag van het Nieuwejaar) na de Vesper te 4 uren, so worde hier in der Kercken en scoen spul gespeelt van den drie Coningen, dat Priesters waren, ende quamen tot versceyde dooren (deuren) in te paarden, elck met zynen gesinne (gevolg) vergaderen. In den middelkerck (het schip), ende opt grote Orgel waren Engelen singende: "Gloria in excelsis", en de daar beneden Harderen spelende, ende daar was gemaact een vieryge (vurige, lichtende) sterre, scietende na den hogen autur (het hoog- of hoofdaltaar) daar die bleef staan, wysende aldaar den drie Coningen die niewe geboren Coninck der Joden in Betleem, 't welck gemaact was mit levendige personen properlick op den outaar, daar desen Coningen properlick ende devotelick sprekende, ende eensdeels singende haar offerande dede, ende na dese spele so was veel lopens en besiens, so datter de heele stede mede beruert (beroerd, in rep en roer) was, ende dese Kercken was doe so vol volcke, datter nye (nooit) so veel volcke in deser Kerck gesien en was."

Menigeen zal het vreemd voorkomen, dat diergelijke spelen in de kerken opgevoerd werden; doch men verwondere zich daarover niet. Langzamerhand en van lieverlede werden zij daarin gevormd. De beurtzangen toch, op een reciteerende wijze voorgedragen, ontaardden in zamenspraken; men begon meer te spreken dan te zingen; vervolgens zocht de zanger of spreker, zoo hij zijn taak met gevoel vervulde, zijn zang door gebarenspel te verduidelijken. Op die wijze was de zanger ook handelend, acteerend persoon, schouwspeler in dienst der kerk geworden; een kleine stap nog, slechts de nabootsing van kleeding der personen en van de plaats der handeling volgens de begrippen van den tijd en — het schouwtooneel in de kerk was geboren. — Daar alleen voorstellingen van bijbelsche gebeurtenissen en van kerkelijke strekking werden voorgedragen, strekte dit ook om de meer schandelijke ta-

[1] Zie Moll, Kerkgeschiedenis van Nederl. vóór de hervorming. d. 2. st. 3. bl. 215 e. v.

fereelen van dans en narrerijen, die dikwijls genoeg in kerken en op de kerkhoven voorvielen, van daar te weren, terwijl het misschien niet ondienstig was, der gemeente op die wijze de bijbelsche gebeurtenissen en de legenden in het geheugen te prenten. In een tijd, toen betrekkelijk weinig leeken konden lezen en de boeken zeldzaam waren, was een zichtbare voorstelling meer geschikt om het volk een klaar begrip van eenige gebeurtenis te geven, dan wel een verhaal dit doen kon. Ook diende het niet weinig, om de leeken naar de kerk te lokken.

Waarschijnlijk werden dan ook die Driekoningen-spelen meermalen vertoond, zoo in als buiten de kerken. Denkelijk ook waren het de koorzangers en de scholieren, die het eerst met de ster aan de huizen rondgingen en daarvoor eenige belooning ontvingen, welk voorbeeld later ook door anderen uit het volk gevolgd is. Een der oudste liederen, daarbij gezongen, is het volgende. Het dagteekent vermoedelijk van de 14e eeuw.

DE ERSTE CONINC. (singt.)

Salich kint vol heilecheden!
Uwer coninckliker moghentheden
Presentere ic hier van goude
Mine offerhande, als die houde
Ziele ende lijf van u te lene;
Want ic ghelove int herte rene
Dat ghi sijt God, ende mensche
Ende al die werelt hebt bracht te wensche.

DANDER CONINC.

O ghebenedide dracht
Van onsen menscheliken gheslacht,
Hogheboren inder naturen!
Ic presentere u, te deser uren
Van wieroke mine offerhande
Ende ghelove dat ghi in u hande
Hebt alle dinc in moghentheden,
Als God doet in drievuldicheden.

DIE DERDE CONINC.

O God ende mensche in een gheboren!
Ende u Maria maget wt vercoren!
Van mirre ic u presentere
Mine offerhande, als die ghere
In u ghelove te volstane,
Ende nemmermere ws dienst af te gane;
Want ic ghelove in alder tijt;
Here, dat ghi God ende mensche sijt.

Ook de rederijkers hielden op dien dag optochten langs de straten; zij voerden op de stadswagens allerlei aangekleede en opgepronkte poppen rond, als de drie Koningen, de Apostelen, de reus Goliath enz., begeleid van een troep volks, dat barrevoets en met brandende kaarsen in de hand den koningen goud, zilver en wierook offerde.

Het plaatje, wat hierbij gaat, vertoont slechts een eenvoudige ster, die de drager naar zijn begeeren doet draaien; maar men had er ook, waar heel wat meer aan te zien was. Wel ontbrak daaraan ook de ster niet en schitterde zij aan den top van de lange stang, maar daarenboven was daaronder nog een geheel beweegbaar poppenspel te zien. Daar zag men een huis rijk met goud en groen behangen, het paleis van Herodes voorstellende, waarin een groot venster. Aan de eene zijde daarvan bevond zich een priëeltje van groen loof, aan de andere de stal, waarin het kindje in de kribbe met Maria en Jozef te zien waren.

Als de vertooning begon was geen der poppetjes te zien, die eerst te voorschijn kwamen, als het lied hen riep.

De drie "starredraaiers" begonnen hun gezang:

Wij komen getreden met onze starre;
Lauwerier de Cransio.
Wij zoeken heer Jezus; wij hadden hem gaarne,
Lauwerier de knier.
Zijn Karel Konings-kinderen,
Pater bonne Franselijn. Jeremie.

waarop zich de twee sterremannen aan weerszijden van den drager plaatsten, om de poppen in beweging te brengen.

Bij de woorden:

Wij kwamen al voor Herodes zijn deur;
Lauwerier de Cransio,

kwamen drie popjes, de drie koningen, uit het priëeltje en gingen naar het paleis van Herodus.

Dan klonk het verder:

Herodes de Koning kwam selver veur;
Lauwerier de knier.

terwijl ging het venster van 't paleis open en Herodes stak zijn roodbruin gelaat en rosharige pruik naar buiten en knikte de

koningen beneden herhaalde malen toe, onder het gezang van:

Herodes die sprak met valscher hart,
Lauwerier de Cransio,
Hoe ziet er de jongste van drieën zoo zwart?[1]
Lauwerier de knier.

Al is hij wat zwart, hij is wel bekend,
Lauwerier de Cransio,
Hij is de Koning uit het Oriënt,
Lauwerier de knier.

Nu werd de ster, die voortdurend rondgedraaid werd, stil gehouden.
Het antwoord was:

Wij kwamen den hoogen berg opgaan,
Lauwerier de Cransio,
Daar zag men de star zoo stille staan,
Lauwerier de knier.

O, Starre! je moet er zoo stille niet staan,
Lauwerier de Cransio,
Je moet er met ons naar Betlehem gaan,
Lauwerier de knier.

Hierop begon de ster hoe langer hoe harder te draaien, en de koninkjes gingen door tot aan den stal;

Te Betlehem in die schoone stad,
Lauwerier de Cransio,
Waar Maria met haar kindje zat,
Lauwerier de knier.

Na drie malen geknield te hebben, traden zij den stal binnen, en het slot van het lied volgde:

Hoe kleiner kind, hoe grooter God
Lauwerier de Cransio,
Een zalig nieuw-jaar verleene ons God,
Lauwerier de knier.

Om te bedanken voor de genoten giften werd er dan nog gewoonlijk een of ander versje ten beste gegeven.

Een dergelijk lied, wat nog hier en daar, b.v. te Noordwijk, gezongen wordt, eindigt met:

Hoe kleiner kind, hoe grooter God,
Daar alle de Joden mee hebben gespot.

[1] Van daar waarschijnlijk nog het oude Geldersche spreekwoord: "En wie is de derde zwarte man?" gebezigd, als men een onbekende bij zich krijgt.

Alsdan wordt men tot geven aangemaand als volgt:

Wij hebben gezongen al voor dit huis,
Geef ons er een peuning al met een goed kruis,
Al is het geen kruis, laat het wezen een munt,
Geef gij er de penning, die gij er ons gunt.

In Limburg was, of is, nog hetzelfde gebruik bekend; dáár zingt men onder begeleiding van den doedelzak:

Dry koningen met eene sterre
Kwamen gerezen al van zoo verre,
Zij riepen allen gelyk: offeranden!
Laat wierook branden!
Zij riepen alle gelyk: vivat!

Ook in Belgie zag men de ster op dien tijd rondgaan. In Vlaanderen werd daarbij gezongen, behalve het voornoemde lied:

Caspar, Melchior en Balthazaer,
Zy gingen alle drie te gaêr,
Maer 't was om te gaen zoeken
Het kindjen in de doeken,
Liggende in eenen verworpen stal,
Voor ons groote zondaren al.

Geheel den stal die was vol vreugd,
Alle de beestjens knielden daer neêr,
Den ezel en den os
Die waren vry en los,
Ze warmde dat kindeken
Al in zyn teere ledekens.

Zooals de meeste der volksgebruiken bij kerkelijke feesten, hadden de Duitschers ook dit met ons gemeen. Zoo kenden zij nog in deze eeuw de sterredragers even goed als wij. En wat de liederen betreft, die verschilden eveneens zeer weinig van de onzen.

Thans hebben wij nog een oogenblik stil te staan bij het zingen met de ster op de oorlogsschepen door onze zeelieden, die geen gelegenheid laten voorbijgaan om in het eenigzins eentoonige van het leven aan boord eenige afwisseling te brengen en, vooral als dit op kosten der officieren kan geschieden, gaarne een uitspanning en een extra oorlam zoeken te bekomen.

Ook zij wisten, en weten wellicht nog, zich aan boord met de ster der drie koningen te vermaken. Een paar voorbeelden worden daarvan in "de Navorscher" medegedeeld.

In 1803 op het schip "de Hersteller'

verschenen zij, vreemd uitgedost, met een groote ster, waarop het schip afgebeeld was. Een hunner had zich geheel en al in het wit gestoken, met pijpenkoppen aan de ooren, waarbij een pik zwart geverwd aangezicht zonderling afstak. Hij droeg een langen staf in de hand.

Eerst werden zij in de kajuit bij den schout-bij-nacht Gervais toegelaten, waar zij het bekende kerslied zongen. Bij het draaien van de ster zongen zij: "zoo wiegen, zoo wiegen, zoo wiegen wij," en bij de woorden

Hoe komt er de jongste van drieën zoo zwart?

stootte de zwarte met zijn staf op het dek, onder het zingen van

Al is hij zwart, hij is wel bekend,
Ik ben er de Koning van Orient.

Van den schout-bij-nacht gingen ze bij de verdere officieren en de equipage rond.

Ook op het linieschip Holland werd in 1824, 1825 en 1826 hetzelfde feest gevierd. 's Avonds om 8 uur werd een commissie uit het volk in de longroom, waar de officieren bijeen waren, binnen gelaten en het lied door drie matrozen, twee blanke en een zwartgemaakte, met een enorme ster gewapend, helderop gezongen. Een bus ging rond, en daarop volgde een genoegelijk avondje aan de bakken, onder een verlichting van een tal gekleurde papieren lantaarns.

Wat er verder op den Driekoningendag voorviel, zoo ook het Driekoningen-brood en het kaarsje-springen, zullen wij een andermaal bespreken.

EEN BRUILOFTSFEEST.

1652.

De 2de Mei was bepaald als de dag, waarop te Kleef het huwelijk zou voltrokken worden tusschen Graaf Willem van Nassau, den stadhouder van Vriesland, Drenthe en Groningen en Ommelanden, met de tweede dochter van Prins Fredrik Hendrik, Agnes van Nassau. Met de meeste pracht en luister moesten de feesten gevierd worden; allerlei ridderlijke en andere spelen zouden daarbij plaats grijpen, en tot de bijwoning ervan waren talrijke uitnoodigingen rondgezonden. De toevloed van vreemdelingen was dan ook zóó buitengewoon groot, dat menig Kleefs burger door verhuring van slaapplaatsen in die acht dagen zijn huishuur voor een geheel jaar goedmaakte.

"Op den bepaalden dag des avonds ten 8 ure werd het huwelijk gesloten, waarbij de bruid, onder andere prachtige versierselen, te veel om te noemen, ook een kostelijke kroon vol diamanten droeg.

Den 2den dag had men een comedie en 's avonds een vuurwerk, dat den naam van de bruid "perfect" vertoonde.

Den 3den en 4den bracht men met dansen over.

Den 5den waren vele Compagniën musicerende, zoo met stemmen als instrumenten.

Den 6ten sag men het belangrijkste."

Reeds maanden van te voren waren de vernuftige Klevenaars bezig geweest, om alles voor dien dag in orde te maken. Zoo hadden ze ook een prachtigen triomfwagen getimmerd, en dien op een binnenplein verder geheel gereed gemaakt, om zich van daar dadelijk aan den optocht te kunnen aansluiten. Maar om op straat te komen moesten zij een poort door, en nu wilde het ongeluk, dat de maat verkeerd genomen was, iets wat bij zulke gelegenheden door de drukte wel eens meer gebeurt en wat dus zeer vergeeflijk is. De triomfwagen was te hoog en te breed, om door de poort te kunnen komen. Daar stonden nu de arme Klevenaars ongelukkig en met lange gezichten te kijken, maar dat duurde slechts een oogenblik. Eens in de pret zijnde, lieten zij zich door zulk een kleinigheid niet afschrikken en braken dus eenvoudig de poort af, zóó ver ze dat voor de passage van hunne kar noodig hadden.

"'s Morgens zag men de Tornooiplaats ordentelijk bereid, de loopplaats was met groen loof bestoken en werd door vele wapendienaars in Romeinsche kleeding be-

waakt. De Heeren gestelde Rechters waren: Graaf Hendrik van Nassau, de Rijngraaf, Generaal Goldsteijn, Hofkirchen en Spar, die zich op het rechthuis begaven.

Kort daarna kwam een Wapenheraut, begeerende van de Heeren Rechters opening van de baan, ten dienste van eenige Romeinsche ridders, die als maintineerders de plaets en cartelle (uitdaging) oordeelen zouden. Dit werd toegestaan.

Daerop quamen 2 Heirpaucken (keteltrommen) en 8 trompetters van den Roomschen Stadt-houder, deze volghde een wel verciert kostelick toeghericht Tournoij-Paerdt, hebbende veelderhande speculative kleedren over sich. En van twee Romeynen aan gouden teugels geleydet.

Stracks daaraen volgde de Roomsche Stadthouder in een Purpur fluwelen en met gout geborduurden Talar, wiens Paerdt met dierghelycken Deecken behanghen was, den Stadthouder had op 't hooft een Bonnette, van 't selve Couleur, met schoone Juweelen verciert, alsoock op de borst een kostelyck Clenoodt, den Rock onder ghezeyden Talar was van een gouden stuck met Peerlen en Dyamanten, Robinen, etc.

Daerachter quamen 12 Roomsche Raets-Heeren in swart Fluwele Rocken met breede Silvere Passementen, oock Swart en met Edelghesteende Bonnetten, rijdende op Swart-Bruyn en welghemonteerde Paerden.

Den Bergh Pernassus volghde die, waerboven 't Paert Pegasus stond, op 't midden sadt Apollo, achter hem was een gouden leininghe, ront om den Bergh saten de Neghen Musen, ende quamen also triumpherende op desen sich selfs bewegenden Bergh, musicerende op Fiolonsen, Luyten, Harpen en anders. Apollo songh, ende met een Groene Olyftack hielt hy de Maet.

Daerna quam Mars op een Karre in een Swart Iser Harnas, gants droevigh met het Hooft in de handt, met weynich Polver ende Lonten; wiens Voerman oock heel malcontent was, hebbende maer een mager Paerdt te regeeren en ettelicke gestolen Hoenderen aan syn syde hangen.

Hiernaer volghden een schoonen Triumphwagen van 3 witte Swaenen voort-getrocken, deze Swaenen wierden met Goude Teugels van Cupido geregiert, op dito Wagen zat Venus met de Vrede en Justitia. Cupido als naeckt gehuldt (een aardige uitdrukking voor een vleeschkleurig tricot) met Boogh en Pijlen, schoot zyn Schichten, zelfs tot in de Venster van de Princesse Bruydt van Orangien.

Rontsom dezen Triumphwagen gingen 8 Satyrs, 4 voor en 4 achter en speelden activelyck seer wel na hun woeste manier op Schalmeyen.

Doen quam de Nijt, met een dick rouw Hooft vol verwarde Slanghen, doch zy was van Liefd en Trou gebonden, wordende alsoo der Liefden Triumphwagen nagevoert.

Na dezen volgden uyt de korts bevoren gehouden Battalie 2 Standerden en 12 gevangen Mooren, met Ketens zaemgeslooten, wiens Coninck in een Littier (draagkoets) op de Mooramse wyse aerdigh tot een triumph gedragen wiert, hebbende een Sonneluchter (waarschijnlijk is hiermede een zonnescherm gemeend) boven zijn Hooft en Moorsche en Roomse Dienaren nevens hem gaende.

Doen quam den Roomschen Voor-Rijder met Boogh en Pijlen ghewapent. Doen quamen 12 extraordinaris Tournoy-paerden, met Sadel, Gout en Silver bepronckt en van Roomsche Dienaers in Silver gekleet geleyt.

Het volgden in Silvere Rocken 12 Trompetters en 2 Herpaucken, hare Paerden waren oock alsoo bekleet.

En noch 3 in silver ghekleede Romeynen te Paert, met Schildt, Werpspiets en Lancie, daerop de Hoofden der verwonnen Mooren staken.

Daerna volghden een Standert en 4 Romeynen te Paerdt in Silver met Lancien (lansen.) Dese droegen oock Moorenkoppen op hunne Lancien.

Doe quam Scipio op syn Romeyns, glinsterende van goudt en edele gesteenten. Om hem waren veel Dienaren en achter hem 9 Ridders, welcke alle van 24 Hellebardiers omringt waren, synde treffelyck om sien.

Als nu dese Troupe op de Tournoy-plaets sich in order had gestelt, en met malkander wegens hun Geweer bespraken, quam een Moriaen met syn Boogh, Pyl en Hajegay, van fatsoen als een Werppijl, metter

haest aenrijden, meldent, dat een Moravische Bende voor handen was, die de Carterelle teghens de Romeynen aennemen en avontuyren wilden, verzocht dat de Bane mocht geopendt werden, hetwelcke alsoo is geschiet.

Daerop volgden der Morianen intocht met 2 Tambourins, 1 Pijper en 1 met twee Raspen (welk instrument mag dat wel geweest zijn?), aen beyde zijden van dese dansten na de nature en 't geluyt deses Spels Twee Bouffons (kluchtspelers, grappenmakers).

Doe quamen ettelijcke Moriaenen 2 en 2 te voet. d'Eerste 2 hadden een Papegay en een Baviaen; d'andere waren 22 Morianen en Tapoyers op hun wijze met gegorde Kleederen en Veders op hunne Hoofden voorsien, ende alle met Ketens vast geslooten. Dese droeghen groote Beckens en Vaeten, gevult met Citroenen, Suyker, Appels, etc. Soo droegen oock de Tapoyers gevlochten Korven, vol Menschen Vlees, Armen en Beenen, (zeker toch niet om op den bruiloftsdisch gebruikt te worden), sommige waren bespickt en elck op syn frayst op die Barbarisse wijse toe gemaeckt.

Dese volgden een Herault en 15 brave Tournoy-Paerden, 1 Herpauk, 10 trompetters met Silvre Rocken, sittende op witte Paerden met Rode deckkleden. Een Wapenrock, een Standart, 4 van gelycke coleur, ende noch schoonder toerusting in Silvere Rocken en Tulbanden, voerende Lancien met witte Hoofden daerop.

Strackx na desen volgden den onverschrocken Hannibal, gekleedt met eenen Gout-Juwelen geborduurden Rock, een gelijck verwige Tulbant en Halsbandt, sittende op een moedigh Paert, dat ten allen syden van Eedle Stenen louter blonck, synde gevolght van 12 dienstbare slaven.

Negen Tournoy-Ridders volgde, in Silver Laken, Goude Ketens, Paerlen en Clenodyen bekleet, saten oock op witte Paerden met Plumagen, behangen met Roo Fluwele gout en silver geborduurde Dekens.

Alsoo voorby Scipio treckende, hebben zy malkand'ren statelyck begroet. Ende begosten hun beyde de Troupen tot den Strijdt te bereyden, die als zy nu beydersyts vyandtlycks op malkander dachten te vallen, hebbende hun tot dien à la rang de Bataille voor 't Richter "huys tegen malkander overghestelt. Doch eenen Vreemden Ridder met een aansienelick geleyde en Commando quam sich stracks tusschen beyden stellen, en signeerde de wederzijts Troupen elk vreedsamelick weder om te keeren, hetwelck oock voor datmael also nagekomen synde, is de Bruydtlof sonder openbare bloetstortingh, dan wel met veel wijn vergieten doorgebragt."

Zulk een bruiloft, zal men zeggen, kostte nog eerst geld! Al die menschen en paarden met hun goud, zilver en edelgesteenten! Maar 't zal daarmede geweest zijn, als met al 't menschenvleesch wat die wilde mannen in hunne manden droegen, en 't edelgesteente zal wel glas, en 't goud op 't hoogst genomen verguld geweest zijn, even als 't bij de maskeraden van onze studentenkorpsen toegaat.

ZILVEREN BEKER.

Ontelbare malen lezen wij in onze geschiedenis, dat mannen, die zich op eene buitengewone wijze verdienstelijk aan den lande gemaakt hadden, beloond werden met gouden medailjes en gouden ketens. Nog wel zoo dikwijls bestonden die geschenken uit gouden en zilveren bekers of koppen. Vooral van zeelieden vindt men dikwerf hunne verdiensten op die wijze erkend. Na den afloop van den tocht naar Chattam onder anderen werden niet minder dan drie massief gouden koppen aan de bevelhebbers vereerd.

De kop, die hierachter afgebeeld is, heeft een zeer eigenaardig karakter. Toch bestaan er twee van, nagenoeg geheel en al gelijk zoowel in grootte als in vorm, en alleen in de kleine ornementen verschillend.

De eerste, *niet* de hier afgebeelde, is door de bewindhebbers van de "Oude Compagnie van verre (landen)" of de "oude Oost-Indiesche Compagnie" geschonken aan den admiraal Jacob Kornelissz. van Neck, bij zijn terugkomst van den gelukkig en voordeelig volbrachten tocht (de tweede, door ons ondernomen) met acht schepen naar Oost-Indie langs de Kaap de "Goede Hoop". Op 1 Mei

1598 van Texel uitgezeild, kwamen na vijftien maanden vier der schepen van de vloot terug, medebrengende niet minder dan 400 last peper, 100 last nagelen, eene groote partij kaneel, foelie en notemuskaat, benevens een brief en geschenken van den sultan van Bantam voor Prins Maurits. Zulk een voordeelige reis dus was wel een zilveren kop waard.

Bij de verrekening van de onkosten dier reis, vinden wij daarover geboekt:

"Noch een gulden cop *f* 325.—"

Ofschoon onze beker niet van goud, maar slechts van zilver gemaakt en verguld is, durven wij toch wel als zeker aannemen, dat hij het is, die in die rekening bedoeld wordt.

Op het deksel, een gedeelte der globe, staat een vrouwenbeeldje, waarvan de linkerarm door een slang wordt omkronkeld, terwijl het in de rechter het wapen van van Neck houdt.

De vorm van een aardbol, waarop naar de kennis dier dagen met juistheid de ligging van landen en zeeën en de kunstmatige verdeelingen enz. zijn aangegeven, maakt zulk een geschenk voor een reiziger zeer eigenaardig. Waarom echter diezelfde vorm gegeven werd aan den tweeden kop, die aan de stad Franeker toebehoort, en die hier afgebeeld is, bekennen wij nog niet duidelijk te begrijpen, niettegenstaande de zoo geleerde Dr. J. G. Ottema te Leeuwarden de vriendelijkheid heeft gehad, de resultaten van zijne nasporingen daaromtrent ter onzer beschikking te stellen.

Men weet zeker, dat deze beker een geschenk is geweest aan de stad Franeker, gemaakt door de gezamelijke huurders der stadslanderijen op het Bilt, zooals blijkt uit de Latijnsche inscriptie op den rand van het deksel, die vertaald aldus luidt:

Uw klockheid, Franeker, klinkt als een klok in 't rond,
Gij hebt den Hertog eens van Saxen die bewezen;
Hij schonk daarvoor tot loon u dezen rijken grond,
Laat dit geschenk een blijk van onze hulde wezen.
De pachters 1607.

Die moed der inwoners van Franeker was in 1500 gebleken bij de verdediging hunner stad tegen die Friezen, die den Hertog van Saxen uit het land wenschten. De Hertog zelf bevond zich toen binnen de stad en was dus getuige van het moedig verzet. Van daar dat de Franekers in het volgende jaar door Hendrik en George van Saxen beloond werden met een geschenk van 200 morgen Bildtland.

Deze landen werden verhuurd en wel, ten minste sinds 1593, zooals blijkt uit een huurcontract van dat jaar, om de zeven jaar tegen 10 carol-guld. per morgen, welke pacht vroeger slechts 8 guld. 10 stuivers bedroeg. In 1607 dus moest weder een nieuwe verhuring plaats hebben, de eerste in het tweede honderdtal jaren; ook was het toen een eeuw geleden, dat die landen ingedijkt waren. Niet onwaarschijnlijk dus is de stelling van den Heer Ottema, dat bij die gelegenheid feest gevierd werd, en de dankbare pachters, die betrekkelijk weinig huur betaalden, daardoor tot groote welvaart geraakten en waarschijnlijk weder inhuren mochten, dit geschenk aan de stad maakten.

Wat den vervaardiger of de ontwerper van van den kop betreft, de Heer Ottema meent dien te moeten zoeken in den persoon van Pibo Gualteri, een wis-, landmeet- en sterrekundige te Leeuwarden, den vervaardiger van een Astrolabium catholicon met bewegelijke

sterrekaart, wat zich thans in 't bezit des Heeren Ottema bevindt. Dit vermoeden zou mij niet onwaarschijnlijk voorkomen, zoo niet behalve de globe ook de verdere vorm, ja zelfs de grootte van den kop aan den eerstgemelde geheel gelijk waren. 't Komt mij dus meer aannemelijk voor, dat de pachters, om zulk een geschenk te koopen, naar Amsterdam zijn getrokken, en daar bij den zilversmid, die den eerste vervaardigde, een tweede van hetzelfde model vonden, en er zich niet zeer veel om bekommerende of die globe eenige betrekking had op het doel van hun geschenk, dat genoeg meenden aan te duiden door het plaatsen van de bedoelde inscriptie om het deksel en de wapens van Friesland, Franeker en Saxen op het schildje, wat het beeldje op den top in de linkerhand voert, zich verder tevreden stellende met een flink stuk zilverwerk mede te brengen.

Zoo dikwijls toch lezen wij, dat commissiën uit kleine steden naar grootere werden gezonden, om zilveren en dergelijke geschenken aan te koopen. Zoo geschiedt immers nog dikwijls.

De hoogte van den kop is nagenoeg 41 Ned. duim.

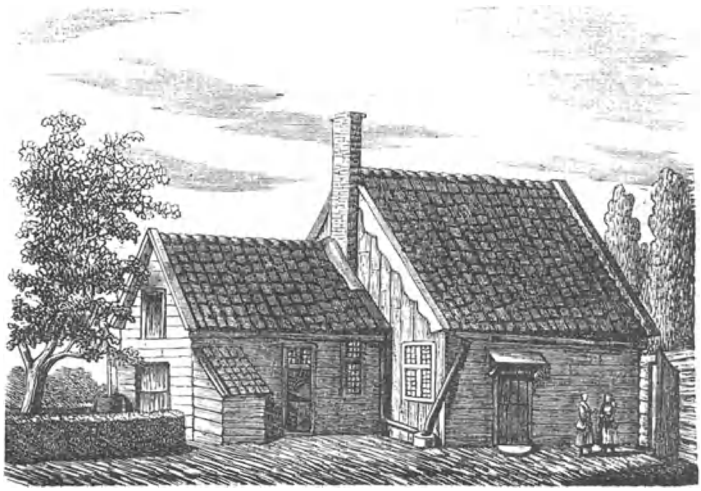

Huisje te Zaandam door Peter den Groote bewoond.

VAN "OVER HET IJ."

DOOR

J. HONIG Jz. Jr.

(Vervolg van bladz. 228).

III.

De eerste bewoners der eigentlijke Zaanoevers zullen, toen zij hunne eenvoudige hutten bouwden wel nooit gedacht hebben, dat te dier plaatse in later tijd zulke aanzienlijke dorpen zouden verrijzen. Die vischers en boeren konden niet vermoeden, dat zij de voorvaderen zouden zijn van een geslacht, wat het bedrijf, waarmee zij den soberen kost wonnen, als verwerpen zou, om eenmaal de toongevers te worden in velerlei fabriekarbeid en den daaraan verwanten handel. Al mogten zij dan ook wel eens, wat dien han-

del en een enkelen tak van nijverheid betrof, de overlevering gedachtig geweest zijn van hetgeen Wormer en Jisp, wat Westzaan eenmaal geweest waren vóór de Spaansche troebel het land verwoest en de welvaart geknakt had, toch was de aanvang niet zóó, dat er gegronde reden bestond voor het uitzigt eenmaal de genoemde dorpen te kunnen evenaren. En toch, het werk op zoo kleine schaal begonnen, nam een vlugt, die niemand der ondernemers in die mate had kunnen of durven verwachten.

De bewijzen daarvan vinden wij in de eigenaardige wijze van aanleg en bouw der Zaanlandsche dorpen. Dat de natuur daartoe mede eenigzins den weg aanwees, valt overigens niet te ontkennen. De Lagedijk, die de westzijde der Zaan tegen haar water beschermde, even als de Schinkeldijk het den oostelijken oever deed, en welke reeds van overoude tijden dagteekende, verloor zijne eerste bestemming, toen de dam te Zaandam en een dergelijke te Knollendam gelegd werden, waardoor het water uit het IJ en de Noordhollandsche Meren gekeerd en op eene voldoende hoogte gehouden werd door de daarin gemaakte sluizen. Die dijken boden dus eene goede gelegenheid tot bouwen aan, toen de rust in het land terugkeerde en velen uit de nog door den oorlog geteisterde gewesten naar het noorderkwartier den blik wendden, en de Stroom, die Noordholland met Amsterdam verbond, hunne aandacht trok. De nijverheid moest dit eene welkome plek achten, en ze maakte er ook gebruik van. Weldra verrezen dus hier en daar huizen aan die dijken, zonder orde of regel, en daartusschen werd nu en dan een molen gebouwd en legde men te Zaandam, zoowel aan den westelijken als aan den oostelijken oever der Zaan scheepstimmerwerven aan. Het meerendeel der molens echter werd vervolgens in het zoogenaamde "veld" opgerigt, namelijk in de achter de dijken gelegen landen, die, met slooten en vaarten doorsneden, daardoor als van zelve de geschikte gelegenheid aanboden tot af- en aanvoer der producten.

In later tijd, toen de fabrieken en molens meer en meer in aantal toenamen, de vermeerderende bevolking gebrek aan woningen kreeg en de gelegenheid tot bouwen aan den dijk ophield; toen Zaandam zich oostwaarts langs den Zuiddijk of Zeeburg en westwaarts langs den Hoogendijk tot aan Westzaan uitbreidde, moest men zich in het eind wel begeven óver de sloot of vaart, die langs den geheelen Lagedijk van Westzaandam tot Wormerveer liep, of te Oostzaandam over den Schinkeldijk. En toen ook die plekken geene ruimte meer voor woningen verleenden, ontstonden de zoogenaamde paden, waarvan er menigeen nog door zijn naam de reden van den aanleg aanduidt. Die over den dijk gelegen huizen en paden werden alle door smalle, hooge houten bruggen aan dien dijk verbonden, en vormden alzoo een talloos tal van overgangen, die veel tot het eigenaardige van het geheel, zij het dan niet altijd op eene schilderachtige wijze, bijdroegen.

De geheele bestrating der dijken geschiedde eerst op het laatst der vorige eeuw. Al mogten ook al vóór dien tijd sommige eigenaars, in vereeniging met andere, gedeelten voor hunne woningen beklinkerd hebben, regel echter ontbrak er geheel aan. Een smal pad langs de huizen maakte als 't ware den weg voor de voetgangers uit, terwijl het overblijvende te bekrompen was om door rij- of voertuigen gebruikt te kunnen worden. Geen wonder alzoo dat wij in het midden der 17e eeuw nog van keuren lezen, waarbij geboden werd, om de kinderen op de schofturen der werklieden van den weg te houden, op dat zij niet onder den voet mogten geraken door den stroom van de elkander kruisende arbeiders, die door de smalheid van het pad dikwerf gedrang veroorzaakten.

In het barre saisoen bood die weg ook al niet veel genot aan voor de dorpelingen, en hij zal der zindelijke huismoeder menig klagt afgeperst hebben, als de leden van het gezin met beslijkte voeten den drempel overschreden! Daarom laat het zich ook wel begrijpen, dat menigeen, en de arbeider in den regel, zich klompen of holsblokken tot schoeisel koos, en die alleen te huis voor de meer gemakkelijke muilen verwisselde. Het laatste was ongelukkiglijk wel eens de oorzaak dat bij den avond menig bezoeker in

het voorportaal struikelde over de daar aanwezige houten schoeisels van allerlei grootte.

In den zomer evenwel was die weg een kolfbaan gelijk. De lindeboomen langs de sloot gaven eene aangename schaduw, ofschoon in die lange rij eenige afwisseling door andere boomsoorten wenschelijk zou geweest zijn, die voorzeker het geheel een minder eentoonig gezigt zou gegeven hebben. Maar die boomen groeiden schoon en bladerrijk op, terwijl thans, nu de wegen zooveel breeder en opgehoogd zijn, de linde niet meer tieren wil en de ijp meerendeels hare plaats vervangen heeft.

In die dagen en nog lang daarna heerschte er niet alleen in de beplantingen, maar ook in den aanleg der tuinen een smaak, die het tegenwoordige geslacht niet meer bekooren kan, hoeveel genoegen er onze vaderen ook in vonden en hoevele schatten ze ook aan hunne speeltuinen of zomerverblijven ten koste legden. Ook aan de Zaan was het niet anders, toen de overgewonnen kapitalen de weelde begonnen te veroorloven om tuinen aan te leggen, het zij die vóór de huizing tot versiering of wel voor een op zich zelf gelegen aanleg tot vermaak moesten dienen. De laatste hadden bovendien nog een ander en meer praktisch doel. De perken tusschen de regte lanen, met hun pad van schors of kalk, bevatteden vruchtboomen van allerlei soort; bij de bloemen, die er het gezigt streelden, vond men te gelijk de aardbezie of bes, en een goed deel van de plek diende tot moestuin en leverde des zomers het benoodigde, den wintervoorraad voor keuken en kelder. Aan het eind van die tuinen verrees steeds een koepel of zomerhuis, hier *luchthuis* genoemd, eene verkorting van een luchtig vrijstaand gebouw. 't Was dáár dat de koopman en zijn gezin ontspanning en genot zochten, en waar zoo menig avond in den vriendenkring gesleten werd. En inderdaad, waar de natuur zoo weinig van dien aard aanbood, moest een dergelijke plek wel veel aantrekkelijks bezitten. Er was dan ook een tijd, dat geen koopman van eenigen naam zulk een tuin missen kon; het behoorde als bij zijn stand. De gelegenheid tot uitspanning was dan ook zóó schaars, het gemis aan natuurschoon was zóó groot, dat het werkelijk wel een voorregt mogt heeten om eigenaar van zulk een aanleg te zijn. De weinige waarde, die de landerijen hier destijds bezaten, daar de boerenstand onder al dien fabriekarbeid zich niet ontwikkelen kon, maakte den aankoop dier gronden zeer gemakkelijk, terwijl het ooft en de groenten, die ze opleverden en welke anders duur betaald of niet verkregen konden worden, zeer in de kosten van onderhoud ten goede kwamen.

Voor en om de huizen, die onregelmatig en het een voor het ander meestal vooruitspringend gebouwd waren, was gewoonlijk wel een plekje overgebleven, dat betuind kon worden; een bleekveld vond men bij allen. Dat tuintje was door de smalte of ondiepte der erven doorgaans zoo klein dat hij, die eenig groen onder zijne oogen wilde hebben, zich met het bleekveld vergenoegen moest en het met een haag omheinde of omlijstte met bloemen. En dat bleekveld zou ook de vrouw des huizes voor geen ander doel hebben afgestaan, ja voor geen geld hebben willen missen, want, hoe beroemd Oostzaan ook eenmaal om zijne bleekerijen was, geene Zaansche vrouw liet tot zelfs voor weinige jaren nog, ooit haar wasch buiten haar oog, veel min uit hare woning gaan!

Aan de zijde van den weg waren die tuintjes door een houten hekwerk daarvan gescheiden, en bij wat bloemen vond men er palm, soms op grillige wijze geschoren en tot figuren gefatsoeneerd, zoo als dat eenmaal naar fransche wijze de mode was. Enkele meer bevoorregten, wier huis op grooter erf roemen mogt, hadden vooral aan den kant der Zaan daarvan partij getrokken. Het bleekveld, in welks midden immer een uit Bentheimer steen of marmer gehouwen beeld prijkte, was steeds het punt, waar om heen zich bloemperken of boomen groepten, onder wier lommer de jeugd speelde of de vaderen de zomerhitte ontvlugtten, als ze niet op den steiger aan den Zaankant verpoosden. Een enkele dier tuinen heeft lang de aandacht der vreemde bezoekers getrokken, daar zij, op grooter schaal dan gewoonlijk, het beeld van den toenmaligen

smaak bleef bewaren. De *koralentuin* te Zaandijk, hoe betrekkelijk klein de plek voor dien grootschen titel ook was, had dien naam te danken aan de perken met veelkleurige koralen ingelegd, in wier midden zich een grotwerk verhief, waartegen allerlei monsters van onbekende dieren opkropen, die met hun koralen ruggen in het schijnsel der zon een fantastisch aanzien hadden. — In onze jeugd toonde dit plekje nog al zijne grootheid, maar de alles sloopende tijd deed het eene voorwerp vòòr, het andere nà tot stof wederkeeren, en slechts een schaduw van het vroegere is er overgebleven.

Maar wij spreken over de omgeving der huizen en hebben nog niets over deze zelven gezegd, ofschoon we ze wel niet hadden kunnen binnentreden zonder den weg over te gaan en wij door of langs het tuintje het klinkerpad hadden moeten volgen, dat aan de zijde er toegang toe verleent.

De huizen waren in den beginne van hout opgetrokken. Werd zulks toen door het klein vermogen der bewoners gevorderd, ook in later tijd bleef men dat gebruik volgen. En daar was eene reden voor. De groote handel in hout, alsmede de talrijke houtzaagmolens deden dit materiaal goedkooper dan steen verkrijgen. Bovendien was men niet, zooals in de steden, bij den bouw aan eene keur onderworpen. Men kon doen zooals men wilde of verkoos; alleen op het bedaken met pannen moest men zich aan de verordening houden. Dit, en niet zooals wel eens voorgegeven is, wijl de moerassige grond geene zware gebouwen kon dragen, is de oorzaak, dat de huizen van hout werden opgetrokken. De publieke gebouwen immers maakten daarop al vroeg eene uitzondering, en dat deze, natuurlijk goed onderheid, "met zooveel steens omhoog en zooveel houts van onder" den tijd verduurd hebben, bewijst reeds het ongegronde van die onderstelling, die daarenboven ook omvergeworpen wordt door de vermeerdering der steenen huizen in later tijd en in den onze.

De reden, dat men aan hout de voorkeur gaf, moet dus gezocht worden in de goedkoopte en het dadelijk verkrijgen er van, alsmede in de eenvoudige inrigting der woningen zelve. In die dagen toch werd zelden, wat men een kapitaal huis noemde, gebouwd, en bijna nooit is een huis van eenigen omvang, om het zoo eens te noemen, op één tijd opgetrokken. De meeste, zoo niet alle huizen in den aanvang en tot op het einde der 17e eeuw, bestonden uit een voor- en achtervertrek met daaraan gebouwde keuken of kombof, eene verbastering van kombuis, ook wel snuiver genoemd. Werd dit huis, bij vermeerdering van gezin of door toenemend vermogen, te klein bevonden of te gering geacht, dan werd er een deel aangebouwd. Zoodat, wat in overleg was met de beurs, het niet werd voor de symetrie of het bouwen naar een bepaalden stijl, daar het aangebouwde bijna nooit in eenige verhouding stond met het hoofdgebouw. Van daar het onregelmatige en de zonderlinge bouworde in zoovele huizen op te merken. Bovendien, om soms een klein gerijf te hebben, verknoeide men dikwijls als 't ware een geheel vertrek. Dat anders de bouwmeesters uit dien tijd hun vak wel verstonden, bewijzen de kerken en andere publieke gebouwen, vooral het Raadhuis te Jisp met zijn schilderachtig trapgeveltje.

De huizen waren meest van ééne verdieping en laag van zoldering; houten met pannen belegde daken liepen schuins op en dekten de zolder en vliering. Het voor- en achterdeel van het huis waren daardoor van denzelfden vorm en liepen aan beide zijden in een spitsen gevel of Makelaar uit. Te Wormerveer, waar veel handel in kaas gedreven werd en de weg langs de rivier liep, waren de huizen beneden tot woning en boven tot kaaszolders ingerigt.

In den beginne werden de huizen meestal geteerd, doch al zeer spoedig begonnen de verwers er hunne kunst aan te besteden. Het groen in zijne verschillende nuances was tot het laatst der 18e en het begin dezer eeuw de geliefkoosde kleur; vroeger waren de verwen nog donkerder en metaalachtig van tint. De ondervinding had tot die keus geleid en geleerd, dat die kleuren het best voor het klimaat bestand waren, waarom ook thans nog door sommigen aan het groen de voorkeur gegeven wordt. Voorzeker moe-

ten die gebouwen een wellust in het oog der meesters van de kwast geweest zijn. Om de drie of vier jaren toch konden ze rekenen er hunne kunst aan te moeten wijden en menig pond werd er dan ook op versmeerd.

Behalve de kleur hadden de woningen al zeer weinig sieraad. De smalle ramen met hunne kleine glasruitjes, in den aanvang in lood gevat, lieten weinig licht door. Des nachts werden ze door stevige luiken, die alleen als een paar uit het huis trouwde of een van de bewoners ten grave gebragt werd. Naar dit laatste werd, naar men meent, die deur "de dooddeur" genoemd, en toch is die naam niets anders dan eene eigenaardige volksuitdrukking, — ze beteekent "doode deur", zooals door het spraakgebruik meer voorwerpen, welke door geen of weinig gebruik aan hunne eigentlijke bestemming beantwoorden, met die bijvoeging gekenmerkt worden.

De reden waarom juist het beste vertrek aan

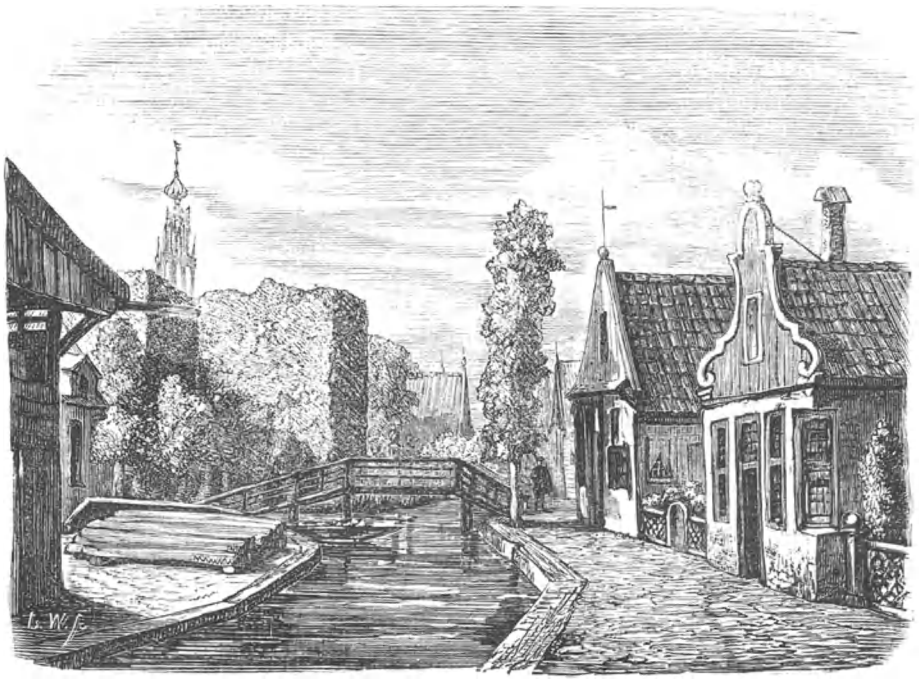

Huizen uit de 17e en 18e eeuw aan de westzijde van Zaandam; naar eene teekening van J. Lamberts.

van buiten aan de kozijnen verbonden waren, gesloten. De huizen hadden hierdoor een somber voorkomen, te meer daar het vertrek aan den weg zelden bewoond werd en alleen tot pronkkamer diende. De meeste hadden een opkamertje, dat tot slaapvertrek ingerigt en waaronder de kelder was. De deur, welke in het midden der beide ramen aan de voorzijde gevonden werd, diende daar meer tot sieraad dan tot gebruik. Immers hoe zeldzaam werd zij geopend? Slechts bij twee gelegenheden in 's menschen leven. 't Was den weg uitkwam en toch zoo weinig gebruikt werd, is ligt te verklaren. Hierboven verhaalden we reeds, dat die weg niet veel aangenaams aanbood, en wijl het handelsverkeer en de zomer- en wintervermaken steeds op de Zaan plaats vonden, er dáár dus in den regel het meeste te zien was en immer door leven en verscheidenheid heerschten, daarom had men de gewone vertrekken ook naar de rivierzijde gerigt en hadden velen nog daarenboven een koepel of luchthuis aan het water gebouwd. De ingang der huizen was, dientengevolge,

steeds op zijde. Later, toen de stegen of gangen, die de huizen van elkander scheidden, daarbij getrokken werden en menig tuintje er een vleugel van moest uitmaken, werd de ingang dáár gebragt, eene manier, die den hedendaagschen bouwmeester mede niet bevredigen zou.

In het midden der vorige eeuw begon men een anderen bouwtrant bij het veranderen der huizen aan te nemen Menig ouderwetsche gevel viel, om voor den nieuwere in breederen stijl plaats te maken; lof- en snijwerk werd er op aangebragt, en in plaats van de sierlijk gedraaide spits zag men er onnatuurlijke bloempotten of andere houtversieringen op prijken, een stijl, die, ondanks zijne overlading, toch nog sprekender is dan de platte lijsten die we in onzen tijd zien aanbrengen. De voordeur in zulk een huis kon een waar pronkstuk gerekend worden om het snijwerk waarmede zij prijkte. De symbolen van handel en nijverheid kon men in gesneden hout in het bovenlicht der deur van elk deftig koopmanshuis wedervinden; bij enkele zelfs was boven die deuren het sprekend wapen der bewoners gesteld. Gevelsteenen, zooals men die op andere plaatsen vond, waren uit den aard der zaak hier zeldzaamheden, en de drie of vier, die er gevonden werden, duidden op niets merkwaardigs, de steen voor het huis "de man onder den beer" uitgezonderd, die dan ook in het bekende werk van de Heeren van Lennep en ter Gouw vermelding gevonden heeft.

Zie daar dan het huis, zoo als het zich doorgaans in de zeventiende eeuw vertoonde. In het midden der achttiende eeuw werd door toenemenden rijkdom overgegaan tot vergrooting en verbetering der woningen. Het is nu nog te zien, welke onzer oude Zaanlanders toen en later den moed hadden om hunne oude huizen omver te werpen en geheel nieuwe te bouwen. Maar dat zijn er maar enkele geweest. De meeste toch veranderden of bouwden bij, en dat niet altijd in overeenstemming met het hoofdgebouw. Zij schonken daardoor aan ons negentiende eeuwers woningen, die, hoe sterk ze ook mogen gebouwd zijn, ja hoe vele gemakken ze ook opleveren, toch wel ietwat meer comfortable konden zijn. Zeker is 't, als wij die gedurige verbouwingen eens nagaan, dat zulk een huis oneindig meer zal gekost hebben, dan wanneer men den bouw in eens ondernomen had.

Maar dit laatste geschiedde te zelden, en de reden, die wij er boven voor noemden, is te geldend, om er de vaderen thans nog hard over te vallen. Ze gaven meer om eene welingerigte fabriek, dan om wat men een goed huis noemt; "van deze moet het komen" zeiden zij en — het kwam dan ook.

(*Wordt vervolgd.*)

STUDENTEN-LEVEN,

DOOR

Dr. G. D. J. SCHOTEL.

(Vervolg van blz. 256).

STUDENTEN-REIZEN. ALBA AMICORUM.

Vele jongelieden verlieten, vooral in de 16e en 17e eeuw, de akademie vóór het eindigen hunner studie, en vervolgden ze aan andere zoo in- als buitenlandsche hoogescholen, waar zij dan ook promoveerden. Zoo begaven zich de juristen naar Douay, Orleans en Angers, de medici naar Montpellier, Bologne, Padua, de theologen naar Saumur en Genève, en keerden met den doctoralen titel naar huis. Sommigen lieten zich promoveren aan eene duitsche hoogeschool, vooral aan een zoodanige, waar geen streng examen werd gevorderd. Hier en daar verkreeg men zelfs zonder dit, voor een bepaalden prijs, een bul. Men wil dat zulks ook te Harderwijk het geval zou geweest zijn, en dit de oorzaak was dat de harderwijksche doctoren in weinig aanzien stonden.

"Hij heeft een bul in Duitschland gehaelt,
"Of voor een harderwyksche hondert ronde schiven betaelt)
"Men can sonder studie daer te merckt komen
"En de geleerde uythangen, al weet je geen syllabe latyn, sonder schromen).
"De professors worden er daer vet van, doch 't syn magere beeren)
"Die met zulcken kaekbullen te huis komen, en niet te eeren.)

Ook zij, die aan eene der nederlandsche hoogescholen gepromoveerd waren, bezochten, na hunne promotie, vaak vreemde universiteiten. Zelfs verleenden de staten van Holland aan uitstekende bursalen een jaargeld, "om hunne studien in den vreemde te vervorderen." Jaarlijks zag men honderden jongelieden uit alle deelen der wereld onze hoogescholen, vooral de leidsche, in de 17de eeuw, door Calixtus, een "kort begrip der geheele geleerde wereld" genoemd, bezoeken, en nog in de 18de eeuw was er bijna geen geleerde in Europa, die niet eenigen tijd te Utrecht of Leiden had vertoefd.

Het bezoek te Leiden zette "de kroon op alle studien", en "'t scheen dat er een straal aan den glorie-krans der geleerdsten ontbrak," zoo zij aldaar niet hadden gestudeerd. De Leidsche bul was dan ook alomme in hooge achting, en waar men achter den naam van den advocaat of geleerde "doctor van Leiden" las, klopte men gerust aan en vertrouwde men genezen te worden of een goed consult te ontvangen. Zelfs de vroedvrouwen lieten te Londen op hare bordjes plaatsen: "van de leidsche studie."

Nog zijn er talrijke brieven voorhanden, waarin zij, die aan een onzer hoogescholen hadden gestudeerd, van hun verblijf aldaar met opgetogenheid gewagen. G. Richier, kanselier van Altdorf, die twee jaren te Leiden had gestudeerd, schreef in 1615 aan drie Neurenburgsche jongelingen die derwaarts reisden: "sie würden in Leyden ein Haus finden, wo die Nürnberger zu wohnen pflegten."

Deze roemt de zindelijkheid en fraaiheid der stad, de pracht der gebouwen, den luister der academie, gene de zindelijkheid en naarstigheid der bewoners, een ander de minzaamheid en gezelligheid der hoogleeraren, de zedigheid en geleerdheid der studenten. Erasmus (niet de Rotterdammer) die er met Episcopius, Meursius, Heinsius en Cunaeus had omgegaan, getuigt dat er nergens zoo vele geleerden waren te vinden als in "dit kleine hoekje der aarde." Doch niet alleen de akademie-steden maar geheel Nederland bragt hen in verrukking, en om strijd verhaalden zij van de magt en rijkdom, de nijverheid en bekwaamheid der bewoners.

Abraham Schultetus, die in 1614 den koning van Bohemen naar Engeland vergezelde, schreef uit Holland: "Wir bewundern in Leyden urbis elegantiam, platearum munditisem. Amsterdam, welches zwei Gasthäuser hat, ein französiches und ein englisches, hat am meisten mich interessirt durch die ausgezeichnete Sorge für die Kranken, Armen, Waisen, wie die vielen Gebaüde dafür sprechen, von denen man nicht weis, ob man sie Hospitäler oder Paläste nennen soll, zu geschweigen das Zuchthaus." — "Man erstaunt, (schreef een ander) über die Humanität dieser Niederländer, denn da ist Keiner auch nur unter den Vorüberfliegenden der sich nicht rühmen dürfte mit den Heroen der Wissenschaft eine Stunde gelehrter Conversation geflogen zu haben."

De bekende Rist uit Holstein bezocht eerst de school te Bremen, vervolgens de universiteiten te Rintelen, Rostock, Leipzig, Utrecht en Leiden; zijn landgenoot Reinbohr bragt twee jaren te Leipzig, vijf te Jena door, en studeerde verder nog te Rostock en Leiden; Michaëlis uit Mecklenburg studeerde in 1642 aan de hoogescholen te Koningsberg, Rostock, Greifswalden, Kopenhagen, Leiden; Joh. Fabricius uit Dantzig, te Rostock, Wittenberg, Koningsberg en drie jaren te Leiden onder Golius; Nik Bang, later bisschop van Odensee, te Amsterdam en te Franeker, waar hij zijne studien met eene grieksche redevoering eindigde; later herinnerde hij Coccejus hun aangenaam verkeer te Franeker en Amsterdam en beval hem eenige deensche studenten aan. De beroemde godgeleerde Joh. Wandalin begaf zich, na zes jaren te Kopenhagen gestudeerd te hebben, naar Leiden om Heinsius, Vossius en Spanheim te hooren, en de niet minder vermaarde Bircherod hoorde niet

slechts de voorlezingen van Salmasius, maar ook die van Voetius. De beide laatsten waren lutherschen, en zoo groot was het aantal godgeleerden van die belijdenis, die onder de beroemde theologanten aan onze hoogescholen gingen studeren, dat de deensche proost von Ripen in 1661 de godgeleerden uitdrukkelijk verbood andere dan luthersche universiteiten te bezoeken.

Niet minder aanzienlijk was het aantal studenten, die uit Polen, Hongarijen en Bohemen onze hoogescholen bezochten. "Il n'y a point de gentilhomme dans ce pays (Bohème) — schreef de baron de Pöllnitz — qui n'ait au moins vu la Hollande." De beroemde Roill studeerde te Heidelberg, Zurich, Utrecht en Ham; Martin Hundius uit Dusseldorp te Groningen, Leiden, Utrecht, Saumur; H. Hulsius te Marburg, Leiden, Harderwijk; Joh. Conr. Berg te Frankfort en Leiden; de Mecklenburgsche proost Willebrand bezocht in 1637 de hoogescholen in Holland en Londen; de godgeleerde Lindemann van Rostock studeerde 7 jaren te Wittenberg, ½ jaar te Utrecht, 1 jaar te Londen en Oxford, en 1 jaar te Parijs. Wanneer wij de Alba studiosorum der vaderlandsche universiteiten doorloopen, dan ontmoeten wij schier op elke bladzijde namen van beroemde staatslieden, geleerden, dichters, edellieden en vorsten, die er korter of langer tijd vertoefden, zoo als te Leiden de keizerlijke kamerraad Christiaan Hoffmann von Hoffmanswaldau, Frederik Aloysius, rijksgraaf von Bruhl, de graven van Romanzow, Christophorus Radivillius, Martinus Opitz, de grondlegger der duitsche letterkunde, de beroemde godgeleerden Johan Frederik Wilhelm Jerusalem en Ge. Joach. Zollikofer, Johan Ritz, de treurspeldichter Daniël Kasper van Löhenstein, de geschiedschrijver Justus George Schottel, de artsen Gunther, Christoph Schelkammerus, Philip Lorenz Wethof, Thomas Browne, Albrecht Haller, de dichter Berthold Heinrich Brockes, Johan George Zimmermann, voorts Claudius Puteanus, Daniël Roger, Franc. Thorius, de zonen van den beroemden bisschop Gilbert Burnet, ja Voltaire woonde, onder den naam van Revol, de lessen van 's Gravesande bij. In de registers der leidsche academie worden in den loop der 18e eeuw meer dan 2000 studenten uit de brittannische eilanden geteld. In de 16e eeuw lokten de roem van Bronckhorst, Vinmius, Paeuw en Clusius, een aantal vreemdelingen naar die hoogeschool; alleen in 1596 werden vijf engelsche studenten in de medicijnen ingeschreven. In den aanvang der 17e kwamen scharen van jongelingen, vooral uit Brabant, en Frankrijk om Vulcanius, Scaliger, Heinsius en Salmasius te hooren; in de 18e was er een groote toevloed uit alle oorden van Europa, ten einde uit den mond van Boerhaave, den nederlandschen Hippocrates, zelven te hooren spreken; later waren het de regtsgeleerde hoogleeraren Antonius Schultingh en vooral J. J. Vitriarius die een aantal Duitschers naar Leiden lokten. Groot was ook het aantal jongelingen die in die eeuw uit Frankrijk, Duitschland, Engeland, Polen, Hongarijen, Zweden, Denemarken, ja nog uit afgelegener gewesten, Portugal, Spanje, Sicilie, Italie, America, Griekenland, Palestina, Arabie en anderen de hoogeschool bezochten. Na het bezoek, waarmede Czaar Peter I haar vereerde, vloeiden gedurig jongelingen derwaarts, die, op keizerlijke kosten, vooral in de medicijnen studeerden. Onder zijn opvolgster Catharina I kwamen ook russische edellieden er inzonderheid het staatsregt beoefenen.

Velen van hen, die te Leiden gestudeerd hadden, bezochten ook voor korteren of langeren tijd sommige der overige vaderlandsche hoogescholen. Zoo ontmoette men den beroemden Willem Ernestus Ewald te Utrecht, en Da. Ge. Morhoff, later hoogleeraar te Rostock, te Franeker, den vermaarden carthesiaansche wijsgeer en leidschen hoogleeraar Christophorus Wittichius te Groningen. Lokten de roem van sommige hoogleeraren vreemdelingen naar Holland, de Nederlanders daarentegen bezochten de uitheemsche universiteiten, waaraan mannen van groote geleerdheid verbonden waren. Zoo vinden wij de doctoren Cornelis van Someren en Johannes Narsius te Caen, dr. Johan van Hoorne of Hornius en dr. Reijnerus de Graaff te Angers, dr. Vincentius Fortunatus Plempius te

Bologne, dr. Johannes van Beverwijck te Caen, Montpellier, Padua, waar ook dr. Sebastiaan Hoogendijk, de bekende Tulp, de hoogleeraren Pauw, Vorstius en Heúrnius, onder den vermaarden abt Aquapendente, gestudeerd hadden. Paulus Merula en de gebroeders de Witt bezochten de hoogeschool van Orleans, de vermaarde staatsman Adriaan van der Mijle en de hoogleeraar Paulus Herman die van Genève en Padua, mr. Johan Rutgers die van Parijs, mr. Rochus van den Honert die van Padua, de hoogleeraar Jacobus Gronovius die van Pisa. Vooral in de 16e en 17e eeuw was het aantal jongelingen, die hunne akademische loopbaan in den vreemde voleindigden zeer groot, en ontmoet men weinigen, die later in hun vaderland als geleerden of staatsmannen uitmuntten, wier namen niet op de rollen der akademieburgers in den vreemde staan opgeteekend. Velen namen bij hoogleeraren of geleerden hun intrek, anderen in herbergen, of betrokken met een of meer hunner landgenooten gehuurde kamers. Aan enkele universiteiten in Duitschland moest men bij doctoren zijn intrek nemen. De "lijfbehoeften", die zij mede namen, waren weinigen, zeldzaam meer dan de "reissack" kon bevatten. Hun voornaamste pakkagie bestond uit eenige linnen beffen en hemden, een satijnen of fluweelen wambuys, een "boeck om te lesen", een journael, een album, een credietbrief of wissel, en aanbevelingsbrieven aan aanzienlijken en hooggeleerden. Het boek was doorgaans een duodecimo editie van Terentius, Plautus, of van een ander autheur. De proponent George de Meij reisde met een Petronius in zijn "sack". De journalen werden trouw bijgehouden: eenige zijn nog voorhanden, en soms zeer belangrijk. Zulks was o. a. dat van de Meij. Hij had het voorregt in het staten-jagt met de gezanten Cats, Schaap en van der Perre, den 20 December 1651, naar Engeland te mogen oversteken. Belangrijk is hetgeen hij ons, inzonderheid nopens dit gezantschap, mededeelt. Hij bezocht, even als later zijn zoon Willem (geb. 1650 gest. 1709), Frankrijk en Engeland. Zulks deden ook Antonius Thijsius en de gebroeders de Witt, wier journalen echter weinig meer bevatten dan een naamlijst der plaatsen die zij bezochten, der logementen die zij betrokken en der zeldzaamheden die zij beschouwden. Tot een staaltje deelen wij den aanvang uit de journalen van de Meij en de Witt mede.

"Nadat ik, schreef de eerste, dikwijls genoeg hadde heen en weder naer den Haag gereijst, om de intentie van onse Heeren Ambassadeurs te verstaan, dewelke dan eens over Schevelinge, dan eens weder over Maaslandsluis, dan over Zeeland voornamen haar reijse te vervorderen, soo sijn eyndelijk haar Excell. tot Rotterdam gekomen op den 20 Dec. Sijn Excell. Cats, vergeselschapt met 72 van hare suite, bestaende uit 3 ordinaire en 25 extra-ordinaire Edelluyden met haar gevolg, als ook Juff. Hovius, als de Gouvernante der menage van de Hr. Cats met haar dochterken ende vier meijden. Daarna volgde de Heer Schaap met syn gevolg, bijna van soeveel persoonen, en daarna mijn Heer van der Perre in de zelve order, en syn alsoe gesamentlyk in het schild van Frankrijk ingegaan, verblyvende aldaar omtrent 3 uijren, gaande van daar in 3 jagten, voer yder Ambassadeur met syn gevolg een bysonder jagt, en ik ging met het jagt van syn Excell. Cats, alwaar wy eenigen tyd daarna omtrent ten 6 uyre des avonds nog aan 't hoofd leggende, gingen eten. Ick wierde van syn Excell. Cats mede versogt te komen aansitten. Naar de maaltyd soe hadden wij eenige generale discoursen. Syn Excell. Cats toonde hem soe doenmaals, als de geheele reys door, gansch discreet ende familiair met een ijder, soo van de edellieden als van de anderen, die daar aan tafel saten, onder welke, nevens den hofmeester van Dalen en de secretaris van Vlied, nog een Engelsman, die genaamt was Doct. Jansen, die ook met den heer secretaris van Vlied in het eerste altyds by een was. Deze beide schenen vol van ingebeelde wetenschap, diese deden blyken in hare discoursen, welke . . . . . .

Des avonds voor men ging slapen, wierd ik versogt, van sijn Excell. Cats, (verstaande dat ik een Theologant was) dat ik soude een capittel in den bibel voorlesen, het-

welke my het eerste wel vreemd voorquam, dog daar was geen middel om het af te slaan. Ik moste de gelegenheit toegeven. Wij sliepen op den vloer den nagt op matrassen leggende, yder gelijk het hem best toescheen."

Dat van Cornelis en Jan de Witt vangt dus aan.

Anno 1645.

Octob. Mijlen.

14. Voeren af van Dordrecht, naer den middach ten 3 uren ende vernachten op den tool in 't Spuye. 4

15. Vertrocken des morgens ten 5 uren ende quamen omtrent achten te Hellevoetsluis. 4

16. 's Morgens omtrent 9 uren, gingen 't seyl met het schip van den capiteyn Pieter van den Broeck, doch de vloet comende is den windt ons tegen geloopen, zoo dat hebben moeten ankeren buyten de laetste tonne 4

17. Vroech, de wint beterend, zijn weder t' seyl gegaen ende des avonts becomen de lengde van Ostende 12

18. 's Morgens gecomen door Calis, doch den wint contrarie loopende, hebben wy noch geavanceert, ende tegen den middach de vloet aenkomende, tusschen Calis ende Doeveren moeten ankeren 14

Hier deden wy ons oversetten in 't schip van Marinus Junebol, vermits van den Broeck naer Bordeaux moste conduiseren; des avonts met de ebbe, den windt noorden loopende, hebben het anker gelicht.

19. Vroech Diepen gepasseert. . . 18
ende des avonts omtrent een myle van de ree van Havre de Grace geankerd, dewyle de windt meer ende meer scherpte ende stilde 12

20. Quamen binnen de stadt 's morgens ten 7 uren; log. au Prince d'Orange, ende vertrocken tegen den middach, besien hebbende 't kasteel 't welke seer regulier is ende sterck van gelegentheyt ende quamen des avons te Lissabon. . 7

21. Hielden ons middachmael te Claadebe 5
ende reden van daer voort op Roen. Log. à la Ville d' Anvers. 7

Behalve het "leesboeck" en het "journael" bevatte de "reyssac" ook het album. Het is hier de plaats niet over den oorsprong der alba of stamboeken uit te weiden, te meer daar wij een belangrijke verhandeling van mr. F. A. ridder van Rappard over dit onderwerp bezitten. Men vindt geen oudere dan uit den aanvang der 16e eeuw. Meest alle zijn langwerpig formaat, en velen hebben vooraan een geteekend familiewapen, terwijl sommigen, die er hun spreuk of een regel inschreven, ook hun eigen wapen er boven teekenden. In velen zijn niet onaardige teekeningen van landschappen, kasteelen, bloemen enz., en in allen spreuken uit de H. Schrift, uit oude dichters in de arabische, grieksche en latijnsche talen, ook wel oorspronkelijke of aan fransche en engelsche dichters ontleende gezegden. Zij vangen doorgaans aan met de inschriften van leermeesters, vrienden en magen, waarop dan die van geleerden, vrienden en studenten en van hen, die zij later ontmoetten, volgden. De meesten eindigen met den dag, waarop de bezitter wederom in den huiselijken kring wederkeerde, enkelen werden later vervolgd. Van sommige geleerden vindt men meer dan één album, voor verschillende reizen aangelegd.

Ontelbaar zijn de alba, die in openbare bibliotheken en particuliere verzamelingen gevonden worden. Sommigen, gelijk dat van Hemsterhuis, gedeeltelijk, anderen, gelijk dat van Narsius, geheel uitgegeven. Velen lieten de door hen vervaardigde en ontvangen albumverzen later achter hunne eigene Poëmata en Gedichten drukken; ja er zijn weinige dichtbundels uit de 17e eeuw, waarin beide niet voorkomen. Men raadplege slechts de uitgegeven bundels van Heinsius, Grotius, Barlaeus, Huigens, Kinschot, Zevencotius, Heiblocq en anderen. Behalve de gewone albums met wit papier, heeft men ook gedrukte boekjes met wit papier doorschoten, voor hetzelfde oogmerk, en ook boekjes met zinnebeeldige voorstellingen of blanco wapenschilden, in koper gegraveerd, gereed om de wapenfiguren te ontvangen. Zij voerden tot titel "Symbola Heroïca" of wel

"Emblemata saecularia, nova et jucunda." Ook waren er albums, waarvan elk blad met een sierlijken rand en met den omtrek van een wapenschild in houtsnede, of alleen met houtsneeranden versierd waren, en in 1616 gaf Jacobus Marcus te Leiden in het licht: Deliciæ Batavicæ, variæ elegantesque picturæ, omnes Belgii antiquitates, et quicquid praeterea in eo visitur, repraesentantes, quæ ad Album Studiosorum conficiendum deservire possunt."

De begrensde ruimte ons toegestaan gedoogt niet bijzonderheden nopens den inhoud dezer alba mede te deelen, en wij vergenoegen ons met naar de verhandelingen van Rappard en de gedrukte alba van Narsius, Heiblocq en anderen te verwijzen. Ligtelijk begrijpt men echter dat, behalve de alba, waarin familieleden, vrienden en geleerden hunne deftige spreuken en verzen schreven, er ook andere waren, die meer van boertigen inhoud zijn, en soms verzen en teekeningen bevatten, zoo als Focquenborgh, van de Merwede van Clootwijck en Romein de Hooge ze vervaardigden.

(*Wordt vervolgd.*)

WAT ER AL ZOO IN EEN BURGERHUIS VAN DE 17e EEUW TE VINDEN WAS.

(Vervolg van bladz. 263.)

"Wat is dat? 't Gelijkt wel een flesch uit een ouderwetsche apotheek."

"Neen, dat juist niet. Dit fleschje, wat zoo bont met grove bloemen versierd is, en met dat tinnen schroefdopje gesloten wordt, heet eigenlijk een kraamfleschje. Je weet wat muizenkeuteltjes zijn, niet waar? Nu, die werden daarin bewaard."

"Wat bewaard? de muizenkeuteltjes?" Neen, die bewaren we hier in Holland niet. Wij bewaren effecten, en daartoe hebben wij geene fleschjes, wel brandkasten noodig."

"Nu ja, die hebben wij ook. Maar dat is speelwerk voor volwassenen, en 't fleschje daarentegen is ten genoegen van de kinderen. En ik verzeker u, die zagen met wat veel pleizier het fleschje uit de kast komen, en hielden wat gaarne de kleine mollige handjes op, om daaruit de lekkernij te ontvangen, als buurvrouw een kleintje gekocht had."

"O, nu beginnen we er achter te komen: suikermuizen meent ge."

"Mij is 't wel, wilt ge ze suikermuizen noemen; wij in Noord-Braband, wij noemen ze muizenkeuteltjes.

Bij ons dan gebruikte men die fleschjes om de suikermuizen of muizenkeuteltjes in te bewaren, wanneer men een kraamvrouw had. Nauwelijks was het kleintje een dag of drie, vier oud, of de kindertjes uit de buurt kwamen al hunkerende aan de deur, om te hooren of hun aanstaande makkertje al gep.... had. Was de vrouw nog erg zwak, dan heette het natuurlijk, "neen, nog niet; morgen maar eens weerkommen, hoor." Kon daarentegen de moeder de blijdschapsbetuigingen der kinderen al aanhooren zonder dat haar zulks te zeer vermoeide, welnu, dan liet men de kleinen binnenkomen, maar "vooral zachtkens, anders mocht het popje wakker worden; — komt dan maar, gaat dan maar eens naar buurvrouws bed." De kinderen hadden het er wel niet erg op om zoo dicht bij buurvrouw te komen, nu ze daar zooveel bleeker dan gewoonlijk op bed lag, zij, die ze nooit zoo bedaard hadden gezien. Altijd was ze levendig en vlug, praatte tegen elk, kneep elk kind in 't voorbijgaan eens even in de wang of in de kin, en daar lag ze nu zóó. Maar nauwelijks haalde 't vrouwtje de kraamflesch voor den dag of alle vrees was geweken, — de schroefdop ging los, en gretig werd de suikermuizenstroom in de uitgestrekte handjes opgevangen.

Als het kleintje nommer 1 was, dan kwam er nog al eens een extra "krinte-mikke boterham" met zulke muizenkeuteltjes bestrooid voor den dag. Of 't bij u ook zoo is, maar bij ons maakt men die keuteltjes hobbelig en ruw, als 't voor een jongen is — jongens mogen wel een beetje ruw en niet al te effen zijn; — doch was 't een meisje daarentegen, dan waren ze glad, effen en fijner, even als het karakter der vrouw dient te zijn."

"Ja, dat laatste is hier in Holland hetzelfde, maar van het kraamfleschje hoorde ik nooit."

"Zoo heeft elke provincie, ja, ik mag wel zeggen, elke stad hare eigenaardigheden.[1] Hier heb ik b. v. een *grabbelbakje*, wat gij misschien ook al niet kent. Om te zien hoe dat gebruikt werd, hadt gij voornamelijk naar de Kempen en de buurten van Turnhout moeten trekken, waar het min of meer dezelfde rol vervulde die het kraamfleschje bij ons speelde. Het bestaat meestal slechts uit grof aardewerk; gewoonlijk heeft het een bruin-rooden grond met meer of minder hoog verheven, bijna geheel losliggende figuren van een andere kleur, bloemen, klapwiekende vogeltjes, ineengestrengelde handen (de trouw), soms hagedissen en kikvorschen, enz. De muisjes kruipen natuurlijk tusschen en onder die hoogliggende figuurtjes in, 't geen aan de kindertjes heel wat moeite veroorzaakte. Zij grabbelden en krabbelden dan met hunne kleine pootjes in dat bakje tot ze de laatste muis gevangen hadden, en leverden daarbij menig lief sujetje voor een schilderijtje op. Ge zult, tengevolge van dat natuurlijk niet steeds even bedaard gespeeld spelletje, weinig van dat broze aardewerk, wat veel te Bergen op Zoom vervaardigd werd, in gaven toestand vinden."

"O ja, nu herinner ik me, ook zulk een bakje in 't Museum van Oudheden te Amsterdam gezien te hebben; daar vond ik ook een paar ineengestrengelde handen, een hart, een zandlooper en ik weet al niet wat meer er op, benevens het jaar 1610 en een omschrift: God is ons trov gewis (geweest) in rov."

Grabbelbakje en kraamfleschje.

"Nu, dan weet ge nu alweer, dat dat een grabbelbakje is."

"Hier hebben we alweer wat anders: de zoogenaamde *Lolle- of Ommenpot.*

Deze is, zooals ge ziet van blauw gekleurd Delfts aardewerk.

Bij u in Holland waren de vrouwtjes, wanneer het koud was als zij naar de kerk moesten, steeds verzeld van hare gesneden houten stoofjes met koperen hengsels. Behoorden zij tot de meer voorname dames, zoo lieten zij zich de stoof door de dienstmaagd nadragen, maar de mindere moesten zelven haar voetwar-

[1] Hij, die er ons weet te leveren, maakt zich zeker verdienstelijk.

mer meesleepen. Bij ons echter waren de stoven minder bekend en gebruikte men buitenshuis tot verwarmingsmiddel de zoogenaamde lollepotten, die gevuld werden met ommenen d. z. kleine stukjes houtskool en asch. Zoodra in den winter de toonen der klok de gemeente ter kerke opriep, sloeg moedertje haar kamelotten kapmantel (mantel met kap) om, en nam den lollepot, behoorlijk gevuld, aan den arm. Was ze eens in de kerk geren er dochters in huis, zoo schaarden zij zich om de tafel, de mutsjes en cornetjes etc. kwamen voor den dag, en de nijvere handjes repten zich om met de gloeiende ijzertjes de vereischte vormen, plooien en deuken aan de verschillende kantjes en strookjes te geven. Dat was nog eerst zuinigheid, niet waar? En wat een aardige huiselijke gezellige bezigheid! Ze zijn wat veranderd die tijden! Thans moet de meid de jufvrouw of de mevrouw vergezellen

De Lollepot.

zeten, dan sloeg ze haar dichten mantel over den pot, en vond daaraan een heerlijk middel om hare handen tegen de kou te bewaren.

Maar nauwelijks was 't vrouwtje weer in huis gekomen, of zij zag de tafel voor een gedeelte bedekt met plooi- krul- knijp- en pijp-ijzers. De lollepot werd midden op tafel gezet, de ommenen wat opgerakeld, en de openingen van het deksel en den bovenkraag van den pot zag men weldra gevuld met al de hierboven genoemde ijzeren instrumenten. Wa- als ze naar de kerk gaat; zij moet de zware stoof met het marmeren blad dragen, en zij heeft te zorgen, bij het uitgaan der kerk present te zijn, om het draagbare verwarmingstoestel weder naar huis te brengen. De mutsen moeten door de modisten opgemaakt worden, of liever: weg met de mutsen! opgekapt haar, chignons, vlechten, krullen van den coiffeur. En dan de hoedjes, o, wee! zoo klein, dat men niet weet of men er den naam van hoed aan moet geven. En toch, zij kosten

zoo iets! — Welk burgermensch hoorde vroeger van al die nieuwigheden? Ik ben geen zedemeester, maar alleen wil ik mij de vraag veroorloven: met welk soort van vrouwen zou een burgerman verder komen, met eene van den vroegeren tijd, of met eene van den tegenwoordigen? Zeg, wat denkt gij er van?"

"Ik zal u het antwoord schuldig blijven, vriend Herman. Ik hoop altijd nog eens getrouwd te komen, en niet gaarne wenschte ik, dat het meisje, dat ik zou willen vragen, mij het antwoord voor den voet zou werpen, wat ik mij thans mocht laten ontvallen."

"'k Bewonder uwe voorzichtigheid; 'k wist niet dat gij uw gevoelen zoo verzwijgen kondt, vriendlief. Ik zie ook al, dat er van de Hollandsche rondheid, de openhartigheid van onzen landaard, ook niet veel meer overgebleven is!"

(*Wordt vervolgd.*)

VOLKSBIJGELOOF,[1]

DOOR

H. Q. JANSSEN.

Toen ik nog predikant was te Vrouwepolder, op het eiland Walcheren, gebeurde het eens op zekeren namiddag, dat ik uitging om een' kranke te bezoeken. De weg naar zijne woning, die niet verre af was van het voormalige fort "Den Haak" in den hoek der duinen, liep langs een voetpad. 't Was in 't laatst der maand Junij, wanneer het koolzaad zijn' volle rijpheid nadert en door zijn' zwaarte ter aarde valt. Nu stond langs het pad, dat ik betreden moest, eene partij koolzaad, dat zich zoodanig over het smalle voetspoor had neêrgebogen, dat dit naauwelijks begaanbaar en er geheel mede bedekt was, zoodat ik mij met de grootste moeite door de zware struiken heenworstelde. Ik kwam echter gelukkig bij mijn' zieke, die bleek in geen gevaarlijken toestand te zijn. Na met hem gesproken te hebben, vertelde ik aan de huisgenooten, hoeveel het mij gekost had langs het versperde voetpad hun hoefje te bereiken. "Dat geloof ik wel," werd mij geantwoord; "niemand gaat tegenwoordig dáár langs; gij hadt een' kleinen omweg moeten maken over de weî, en gij moet nu stellig daarover terugkeeren." Op mijn bezwaar, dat ik den weg niet goed wist, werd mij het geleide van den koeijenwachter aangeboden. Ik toog dus met den jongen — een knaap van ongeveer dertien jaar — op de terugreis. Na eenigen tijd met hem te hebben voortgestapt, traden wij eene weide op. "Weet gij wel," zeî toen de jongen, "op welke weî we nu komen?"

"Neen, ik weet het niet, zeg gij 't me eens."

"Op de "Heksenweî," of "Tooveressenweî."

"Dat is een wonderlijke naam. En waarom heet die weî zoo?"

"Zie maar eens hier."

En daarmeê leidde mij de knaap op het midden der weide en wees mij twee groote kringen, waar het gras groener en weliger was dan van binnen en van buiten, de eene grooter dan de andere, maar beide zóó rond, dat het was alsof zij met een' passer getrokken waren. Er was niet aan te twijfelen, en verwonderd stond ik er geruimen tijd op te staren, zonder er mij eene verklaring van te kunnen geven. De jongen wist het evenwel zeer gemakkelijk op te helderen. "Hier komen", zeide hij, "des nachts de tooveressen dansen in de rondte, hand aan hand, en dat gebeurt daar op die groene ringen: dáárom is 't, dat het gras er zoo groen is, en dáárom heet de wel de "Tooveressenweî." Ik trachtte nu wel dit den knaap uit het hoofd te praten; maar hij antwoordde mij, dat alle man het geloofde, en ik vond mij, tot mijn' spijt, buiten staat om door de opgaaf der ware oorzaak van die vreemde cirkels het bijgeloof te verdelgen.

Eenigen tijd later vond ik het raadsel opgelost in eene recensie, waaruit mij tevens bleek, dat het geloof aan deze "Heksenkringen" niet alleen op Walcheren gevonden wordt, maar zich verder, ook in andere streken, heeft uitgebreid. Het zal misschien onzen lezers niet onwelgevallig zijn, wanneer

[1] Zie 2e aflev., bl. 33, verv.; vergel. 3e afl., bl. 102, en 4e afl., bl. 118.

ik hier die recensie, met enkele weglatingen, laat volgen: [1]

Wat Kol- of Heksekringen zijn, zullen welligt de meeste lezers van de Boekzaal niet weten. Nu, zij behoeven zich hierover niet te schamen, want volgens de verklaring van Dr. WESTERHOFF (bl. 2) heeft hij slechts "zeer weinigen" leeren kennen, die bekend waren met het bestaan dezer merkwaardige groene gras- en paddestoelcirkels onzer weiden; zelfs heeft hij menig uitstekend geleerde aangetroffen, die openhartig verklaarde, dat het verschijnsel hem ten eenemale onbekend was. Voor de meerderheid der hoorders zijner verhandeling was alzoo het onderwerp nieuw en vreemd, voor verreweg de meeste lezers zal het dit ook zijn. Aan de bewerking is groote zorg besteed, de beste bronnen zijn geraadpleegd, en niet weinig wordt de waarde van het geheel verhoogd door de "natuurlijke verklaring" welke Dr. WESTERHOFF van het verschijnsel geeft en de gevolgen, die hij daaruit afleidt nopens de *wortel-excretie*, d. i. het uitwerpen van voor de voeding schadelijke of overtollige stoffen, door de wortels der planten .....

Volgens Dr. WESTERHOFF komen er zes verschillende soorten van "Heksekringen" voor. Van elke soort geeft hij eene min of meer uitvoerige beschrijving; hoewel die, welke hij in de derde plaats noemt, hem de stof voor zijn verhandeling levert. Deze derde soort, welke vooral op de hoogere klei- en leemgronden hier te lande wordt aangetroffen, "*stelt* meerder of minder volledige, zich jaarlijks naar buiten uitbreidende kringen *daar* (?) van verschillenden diameter, naar gelang van haren ouderdom, daar men ze vindt van twee of drie duimen tot acht of tien en meer voeten in doorsnede, gevormd en omschreven door een cirkel of rand van zeer digt staand, weelderig en dof of donker gekleurd gras; hetwelk door het vee niet zeer gezocht schijnt; ter breedte omstreeks van twee à drie duimen tot een voet en meer, aan de buitenzijde of rand, in sommige tijden van het zomerhalfjaar, zoo als des voorjaars, midden in den zomer of in den herfst, naar gelang der soort, omzet met een kring van zwammen of paddestoelen van verschillende grootte, en die, volgens sommigen, aan de buitenzijde weder omzoomd zouden zijn door een cirkel van kwijnend en verwelkt gras, terwijl het binnenste van dien weelderigen en groenen grascirkel zich kenmerkt door een kring van gras, dat dezelfde kleur en hetzelfde aanzien heeft als het gewone gras der weidelanden, of wel, zoo als sommigen opgeven, door een cirkel van kwijnend, ziekelijk en min of meer verdord grasbekleedsel, gelijk aan dat, hetwelk den buitenzoom van den kring van paddestoelen omgeeft." — Het ontstaan van deze met donkergroen gras bedekte of ook wel geheel daarvan ontbloote kringen moet, volgens het algemeen gevoelen, worden toegeschreven aan de nachtelijke dansen bij maanlicht van bovennatuurlijke wezens, Feeën, Alven of Tooverheksen. "Men geloofde toch, dat door de voetstappen dezer altijd zingende en dansende wezens in het bedauwde gras, dit door den druk of liever door de aanraking harer voeten weelderiger en groener zou opschieten, terwijl men ook de geboorte van den paddestoelenkrans als haar werk beschouwde. Zij hadden altijd schoone muziek bij zich, en dansten in den nacht bij helder maanlicht, in het rond of wel in een cirkel. [1] ..... De uitzetting en het breeder worden dezer cirkels schreef men daaraan toe, dat onze vrolijke danseressen nu en dan ook kinderen baarden en deze kleinen dan ten feestdans medenamen, waardoor de dansenden op de geheimzinnige ringen natuurlijk vermeerderd werden en deze daardoor ook breeder moesten worden." Dr. WESTERHOFF kan, zoo als ieder ligtelijk zal bevroeden, in geenen deele vrede hebben met deze verklaringen nopens het ontstaan der heksekringen. Hij oordeelt dat de vreemde en zonderlinge verwijdering der paddestoelen van het middelpunt en de ongemeene groei van het gras op de plaats vroeger door paddestoelen ingenomen, eene natuurlijke oorzaak heeft, en zoekt deze "in uitwerpselen, in excrementen, die de wortelen der paddestoelen afscheiden en die voor den groei van eigen soort nadeelig zijn, zoodat er ten gevolge daarvan behoefte voor een volgend geslacht bestaat, om nieuwen, verschen en niet door zoodanige excrementen verontreinigden grond op te zoeken." Over dit uitwerpen van schadelijke of overtollige stoffen door de wortels der planten wordt zeer veel gezegd dat minder bekend is, — veel ook waarnit blijkt, dat deze leer, deze theorie, hoewel door vele der nieuwere natuurkundigen veronderd en versleten genoemd, toch veel voor zich

[1] Zij is te vinden in de *Boekzaal der geleerde wereld* voor November 1859, bl. 533, vv., en onderteekend v. — M. D. v. O. De titel van het boekske, dat gerecenseerd wordt, luidt: "Verhandeling over de Kol- of Heksekringen, ook wel Tooverkringen genaamd. Door Dr. B. WESTERHOFF. Te Groningen, bij de Erven C. M. van Bolhuis Hoitsema." Prijs *f* 0,60.

[1] "In den maneschijn dansten de Elfen en Elfinnen in rijen op de weide, en 's morgens kon men hunne voetstappen nog herkennen op 't bedauwde gras." Zoo leest men boven, in dit tijdschrift, 4e afl., bl. 120.

heeft en menig verschijnsel kan verklaren, hetwelk door hetgeen men gronduitputting noemt, niet voldoende wordt opgelost.....

Niet alleen het geloof aan heksen en tooveressen, gelijk het in 't vermelde van de "Heksen-" of "Tooveressenwei" ten grondslage ligt, heb ik op Walcheren aangetroffen, ook velerlei ander volksbijgeloof had er diepe wortelen geschoten. Er was eene vrouw in de gemeente te Vrouwepolder, die verdacht stond als iets meer te kunnen dan andere gewone menschen. Op den dag, waarop zij karnde, zou niet ligt hare buurvrouw dat gewaagd hebben. Deze stond in het vaste denkbeeld, dat zij alsdan geen boter zou hebben gekregen, vermits hare geburin, door hare geheime kunsten, de boter zichzelve zou weten eigen te maken. Eene andere vrouw kwam mij in ernst eens klagen, dat haar' geit, hare hoenders, kortom haar gansche huis "betooverd" was. Kwaadwilligen, in de nabijheid van Middelburg, maakten daarvan misbruik en wisten de ongelukkige, die met haar' man en dochter in de strikken van het grofste bijgeloof verward was, te belezen om zich van hen voor geld middelen tegen de betoovering te verschaffen. Deze bedriegers waren de oorzaak van den bitteren achteruitgang van dat arme huisgezin. Zooverre kwam het, dat de zaak ten laatste voor de regtbank werd gebragt en dat de schurken tot eene regtvaardige straf voor hunne opligterijen veroordeeld werden.

Nog andere proeven van volksbijgeloof in dezelfde gemeente zou ik kunnen bijbrengen. Ik wil echter besluiten met de vermelding van een geval, dat in der tijd aanleiding gaf tot groote opspraak. In de nabijheid van Veere, omstreeks drie kwartier van Vrouwepolder, was eene arbeiderswoning, waarin, volgens het algemeene gerucht, de zonderlingste dingen plaats vonden. Alle meubelen in het huis, tafels en stoelen, kisten en kasten, alles was in gestadige beweging, en met geen menschenmagt was men in staat iets stil te houden. Dit werd, zeide men, veroorzaakt door een daar inwonend meisje, die, verkeering houdende met een' militair van Veere, van dezen een poeder ontvangen had — men noemde het poeder van "sintepathie" (sympathie?) — waardoor al die beweging verwekt werd. Juist was ik voornemens met mijn' onderwijzer, tot persoonlijk onderzoek, eens derwaarts te gaan, toen, ongelukkig, alles had opgehouden. Maar een sterke arbeider, die aan de familie van het spookhuis verwant was en dien ik naderhand eens met allen aandrang verzocht mij naar waarheid te zeggen wat hij van de zaak gezien had, verzekerde mij op zijne zaligheid, dat hij met drie groote kerels op de tafel gezeten had en dat het hun onmogelijk was geweest ze stil te houden. De zuster van het meisje, dat het poeder van den militair ontvangen had, kwam zich later als kindermeid bij ons verhuren. Haar was dit poeder door hare zuster ter hand gesteld, en zij was het, die het in de arbeiderswoning had aangewend. Daarom kon zij thans, als verdacht van tooverij, nergens een' dienst krijgen. Terwijl zij ons dit alles in eenvoudigheid vertelde, bezwoer zij ons met tranen in de oogen, dat wij haar, de alom verstootene, in huis zouden nemen, onder plegtige belofte, dat zij nooit weêr zou doen waartoe hare zuster haar bewogen had. — Ik heb later met anderen meermalen over de zaak gesproken. De beste oplossing schijnt mij te zijn die mij gegeven is door den heer J. C. de Man, med., chir. et obst. doctor te Middelburg. Het tooverpoeder was vermoedelijk het gedroogde poeder van doornappels of belladonnabessen. Wanneer men deze in fijn poeder laat inademen of op vuur verbrandt, dan hebben zij een' dronkenmakende kracht; er ontstaat dubbelzien en schemering, en schijnbaar beweegt zich alles. 't Zou echter ook kunnen zijn, dat het een onwerkzaam poeder geweest is en dat de uitwerking subjectief psychisch was, evenals in den bekenden tafeldans.

Hoe 't zij, het medegedeelde leert ons, dat het volksbijgeloof ten platten lande nog lang niet is uitgeroeid. Laat ons hopen, dat eens door een meer algemeen en helder onderwijs en door bekendheid met de resultaten der wetenschap alle nevelen der superstitie van de aarde verdwijnen zullen.

DE ZEILWAGEN.

Hij, die zich op een der dagen in het laatst van het jaar 1600 aan het Scheveningsche strand bevonden had, kon daar getuige geweest zijn van een ongehoord schouwspel. Wij, die gewoon zijn geraakt aan allerlei vreemdigheden en allerlei nieuwe inventiën, hadden ons misschen daarbij weinig verwonderd; maar in die tijden was dat nog anders; alles, wat nieuw was, veroorzaakte toenmaals heel wat opziens.

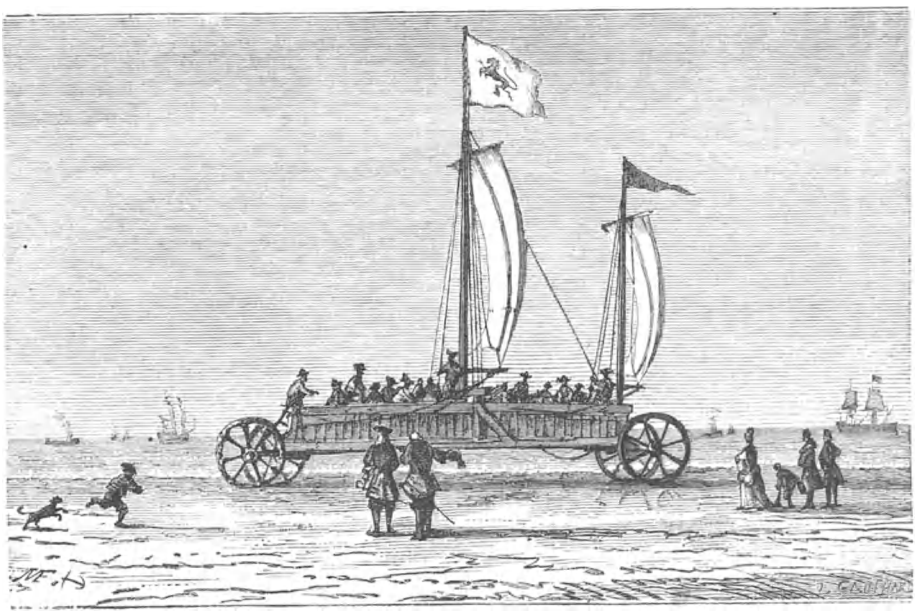

De zeilwagen.

Verbeeldt u een vervoermiddel op wielen en met zeilen, dus van boven schip en van onderen wagen. — De passagiers waren alle personen van hoogen rang, en in den stuurman kon men Prins Maurits herkennen, die met dien zeilwagen, een uitvinding van zijn leermeester den beroemden ingenieur Simon Stevin, hoogelijk was ingenomen.

In 1612 verscheen, zoover ons bekend is, de eerste uitgave van een prent in 3 bladen, waarop twee zeilwagens afgebeeld staan, één groote met twee en één kleinere met één mast. De beschrijving daarbij gegeven is levendiger, dan wij die kunnen leveren en draagt zoo geheel het karakter van den tijd, dat we niet beter kunnen doen, dan haar in haar geheel hier bij te voegen. Zij is in de Fransche, Latijnsche en Hollandsche talen. De laatste is voor ons voldoende en luidt:

Sijn Excell. Graef Maurits kunst-rijcke

WINDT-WAGENS.

"*Welcke wagens in de tijdt van twee uren*, 14 *mijlen weeghs hebben gepasseert. Daerinne saten eenighe van den Hollandschen Adel, mitsgaders noch andere uytheemsche groote Heeren, tot het getal van* 28 *persoonen.*

"So ick van de Hollanders hare langduerige Voyagien, die sy by der Zee gedaen hebben, in verre ghelegene en onbekende Landen, wilde verhalen, daer en soude sich niemandt seer over verwonderen; Maer begin ick eens te seggen van hun zeylende Wagens

over Landt en Sandt, daer sal een ieder als verbaest voor staen, en veele (die niets en gelooven, dan wat sy selfs sien) sullen het maer voor een praatjen houden, en geen geloof daer toe voegen:

Doch en kan d' ongeloovigheyt van onwetende Menschen, de aerdige en treffelijcke vonden der verstandighen, geensins tot niet maken; maer ter contrary maeckt, datse van de kloeckste verstanden des te hooger geacht worden: denwelcken ick dese Waagens met een korte beschrijvinge derselver, toeeygene en addressere. Welcke Wagens ons billick stoffe geven, daer wyders van te schrijven.

Aengaende de Wagen daer Sijn Excellentie in sat en de gestalte van dien, denckt niet dat ick u die afteeckenen sal; dat heeft de vermaerde Schilder Jaques de Gheyn soo aerdigh verricht, dat sulcks (onder correctie) by niemant en sal verbetert werden. Het sal my genoech zijn, UE. de reyse te beschrijven, die dese Wagen gedaen heeft, en voorts u de voornaemste Persoonen, die daer in saten, bekent te maken.

Daer is een Zee-dorp dicht by den Haghe, genaemt Schevelingen, alwaer deze Wagen gereet stondt op de Zee-strandt, verwachtende met eene Zuyd-ooste windt d' aenkomste van den weyt-vermaerden en Doorluchtighen Graef Maurits van Nassou, dewelcke aldaer eyndelyck quam, vergeselschapt met de Broeder van den Coningk van Denemarcken en Graef Hendrick van Nassouw, met noch eenighe andere Hoogduytsche Heeren. Houdt het my ten goede, dat ick niet eerst voor al en noeme Monsieur de Busenval, Ambassadeur van den Alder-Christelijcksten Coninck van Vranckrijck, aen de Heere Staten van Hollandt, weet dat wy hier in Holland schrijven, alwaer sijn Excellencie den voortocht heeft: maer om my niet te moeyen met de saken van precedentie ofte preferentie (daer ick noyt op gestudeert en hebbe) sal ick in mijn voornemen voort-varen. Aldaer waren nevens eenighe Engelsche Heeren, oock den Admirante van Arragon, gevangen in den slach by Nieupoort, waer by licht af te meten is, hoe redelijck en mededogent de H. H. Staten haere gevangenen tracteeren, in somma, daer waeren op de Wintwagen in alles 28 Persoonen.

Sy verkooren tot dit werck een Zuyd-ooste wind; en traden op de Wagen aan de strand, daer de Zee ons vant Coninckrijck Engeland is scheydende; voor het Dorp Schevelingen, oughevaer een mijl weeghs van den Haege, ofte 't Hof van Hollandt leggende, geseten zijnde, nam sijn Excel. het Roer in de hand, en vierden het Zeyl: met soo dreef de wint de Wagen met sulcken snelligheyt voort, dat het niet scheen te rollen maer te vliegen en nauwliks had men het gesien of datelijck was het weer uyt het oogh. Ende in corten tijdt voor het oude Dorp Catwijck, alsoo genoemt van de Catti, ofte de oude Hessische volckeren, van waer het schijnt wy onse afkomste moeten gehadt hebben: aldaer ligt ook het oude verdroncken Casteel, by de Hollanders geheeten het Huys te Britten. (Wat een omhaal van woorden!!)

Korts daer aen quam hy tot Noordwijck, de geboort-plaetse der 2 beroemde Poëten onder de geleerden bekent met de naem van Dousa, daer nae tot Santvoort, van daer tot Wijck op Zee, ende soo voort tot Egmond op Zee, een Zeedorp, alsoo genoemt van hun weyt-beroemde Landts-heeren de Graven van Egmondt. Eyndelijck quam de Wagen aen de plaets het Hondsbosch geheeten, alwaer de Zee sulcken geruys maeckte, dat het niet te geloven en waer, soo de ondervindinge daervan geen blijck en dede. Doch is nu ter tijdt verlaten, en met een swaren vlacken Sand-dijck de Zee afgekeert, tot behoudenisse van Hollandt. Aldaer ten eynde light het Dorp Petten, alwaer men kleyne, doch seer delecate Mosseltjes vindt. Ende ter rechterhand dichte by, light de Syp, een Landt, de zee ontweldight en met dijcken bewaert. Niet verre van daer volghen de Dorpen het Ooge, ende Huysduynen. Tot Petten voornoemt daer bleef de wagen, haer loop voleyndight hebbende, zijnde een spatium van 14 Mijlen weegs, welcke wech desen Landt-looper ofte Wint-wagen in twee uren afgelopen heeft. En 'k en weet niet, of een Roof-vogel naer syn aes vliegende, snellicker soude konnen voortschieten, als dese Waghen dede.

De Paerden die te post de Waegen volgen wilden, schooten te cort; de Postillion des winds dreef denselven met sulcken gewelt voort, dat het 's menschen ooghe ontgingh. Eenmael, tot kortswijl, en om den Heeren een pots te doen, stierde sijn Excellentie de Wagen in Zee, waerover vele sich dapper ontsetteden; maer subijt het roer gewent zijnde, quam de Wagen weer op strandt en vloot sijn oude kours. Soo dat de toesienders op strand en insonderheyt die onverwacht dit doen saghen, kosten hun ooghen qualijck geloof geven, soo vloogh de Waghen hun voorby.

Daer zijn ontallijcke veel Menschen, die dit alles, wat ick in 't korte verhaelt hebbe ('t is waarlijk lang genoeg!) konnen betuygen; derhalven wilt niet meer een Leeser maer een beschouwer en kooper wesen van 't werck. Siet aen het Conterfeytsel dat u den Schilder met sijn pinceel, en Plaetsnijder met sijn graef-yser heeft gemaeckt, en siet eens, of ghy de kunst kunt naspeuren en Meester werden.

Neemt voor lief aen, 't gene wy u presenteren met alsoo goede affectie, als wy wenschen dat het van u mach aengenomen werden, en vaert wel."

Weet men tegenwoordig een zaak op te vijzelen, uit het bovenstaande blijkt dat ook reeds in 1612 die kunst niet meer onbekend was.

Bij de genoemde plaat en beschrijving behoort ook een afbeelding van het onderstel van den wagen, met het opschrift:

"Alhier hebt ghy die mate, met het Fondament, van die boven ghemelte Seylende Waghens van zijn Vorstelijcke G(enade) Graeff Mauritius van Nassau, gheinventeert door Symon Stevin, afghemeten naer onse Rhijnlantsche voet wtwijsende deser lijnien, sonder welcke mate het qualijck minder ofte meerder soude moghen zijn, opdat niet meerder swaerte soude tot traecheyt veroorsaecken, ofte minder swaerte tot hindernisse strecken mochte."

Deze afbeelding hebben wij in ons plaatje op verkleinde schaal weergegeven.

Bij het weinige, wat van den zeilwagen bekend is, geeft *dit* ten minste eenig begrip van de grootte aan. Het blijkt daaruit, dat het onderstel, de wielen daarbuiten gelaten, 10 Rijnlandsche voeten lang en 4 breed was. Ook geeft dit plaatje een voorbeeld, hoe men van een onbevallig onderwerp toch een plaatje wist te maken, wat genoegen doet om te zien, alleen door daaraan eenige beeldjes toe te voegen.

Van al deze platen bestaat ook nog een druk van 1652; [1] mogelijk ook is dit zelfs wel een derde druk, in ieder geval een geldend bewijs, dat de zaak der zeilwagens bizonder de aandacht moet getrokken hebben.

Bij al de nauwkeurigheid in de beschrijving van de dorpen die met den wagen gepasseerd werden, verzwijgt het bovenmedegedeeld relaas der reis bij de optelling der passagieren, dat een destijds vijftienjarig dichter, onze Huig de Groot, de reis medemaakte, die bij die gelegenheid de volgende verzen in 't Hollandsch en andere in 't Latijn vervaardigde.

"Doen hier de Walvisch lag zoo groot schier als (het strant, [2]
Daer Catwijck hout den naem van 't oude Vader- (landt,
En sagh men nergens nae den Zeeman soo ver- (schieten,
Als doen hij vlieghen sagh de wielen met de sprieten.
Hij seyd', is dat een werck als Argo, of noch meer,
Dat Pallas heeft gemaeckt haer grijsen Oom ter eer?
Is dit de Wagen niet, waer mêe den Heer der baren
Met sijnen drietandt heeft laetst over 't landt ge- (varen,
Doen al het volck verschrickt, als voor den jongsten (dagh,
Den omgeroerden gront van d'aerde beven sagh?
Sie ick de Nymphen niet daer onder 't vaenken (springen,
En Triton op den hoorn met heesche stemme singen?
't Magh zijn dat Boreas Erichthin dien hy mindt,
Of Chlooin Zephyrus gaet soecken met sijn windt.
't Magh zijn, dat Æolus in Hollandt is gekomen,
En van den Watergodt sijn afscheydt heeft genomen.
Hij rade meest al mis. Dan een ding was gewis,
Want dit een Wagen doch der groote Goden is.

---

[1] Deze platen enz. zijn allen te vinden in den rijken historieschen atlas van den Heer F. Muller te Amsterdam, aan wiens bereidvaardigheid "de Oude Tijd" zeer veel verplicht is.

[2] Over dezen Walvisch spreken wij later.

Maeckt Jupiter een plaets in 't Hemels vyer voor my,
Opdat ick by de twee een derde Wagen zy,
Gy mooght my mêe met haer in 't Noorden wel (gaen setten,
Dat mijn bestoove raên het water niet en letten.
Ick heb nu al geleert te mijden 's waterskant,
Dewijl ick hier mijn reys droogh vorder over strandt:
Soo sal my niet geschiên, dat my niet soude lusten,
Te raken 't Westersch nat omtrent de Spaensche (kusten.
Doet my de eer, dien ghy den Dolphijn en den Stier
Wel eertijdts hebt gedaen, en 't goudgevelde Dier.
't Ontvoeren Hellen, of Arions, of Europen,
Is 't meer als onder 't jock van sulck een Heer (te lopen?
Dit is genoegh: maer doch alleen de reden niet,
Alsoo de krans komt toe degeen die suelste vliedt.
Den Arendts vlucht en mijn en kan men niet (veel liegen:
Acht en twintigh zijn van dit Gespan gedragen.
't Getal alleen ons doet verwondren van de Wa- (gen:
Noch meer 't gewicht van dien doet schricken (ons verstant;
Oranjen is daer eerst des Hemels liefste paudt:
Den broeder van den Heer der Deenen is daer (mede:
Graef Hendrick: oock die naest sijn Broeder is (de tweede
Daer onse saeck op steunt: en 't Huys van Nas- (sous eer,
Veel krijghsliê wijt beroemt, en Duytsche Vor- (sten meer:
Den Heer van Busenvael die is daer oock 't aen- (schouwen
Des grootsten Koningsbeelt, mijn çiersel en ver- (trouwen:
Den bloem van Engeland en Vranckrijck vroom (gemoet

Het onderstel van den zeilwagen.

Oock Ledaes lief de Swaen en sal 't my niet (ontvliegen:
Noch Perseus snel gehieldt, die door den Hemel (vaert:
Noch oock Bellerophon uw ongetemde paert:
Is hy gesternt die ooyt de paerde-span versinde;
Deuckt wat dat ick verdien die eerst vaer met (de winden?
Men siet in 't hoogste dack het schip geschildert (staen,
Dat eerstmael dorst alleen door natte wegen gaen.
Doch wilt ghy niet, ick sal de bergen niet ver- (garen:
Maar met mijn As en Windt na 's Hemels perc- (ken varen.

Dit is een recht toonneel des Aerdrijcx. Waer (het mijn,
Ick sou gelijck den Ruis een Wagewooner zijn.

Zijn tegenwoordigh daer, en 't Hollandtsch edel (bloedt.
Den Spanjaert is getuygh gevangen hier te landen,
Die ooyt was Admirant der Arragonsche stranden:
En onder al het vreemdt dat hier is omgegaen,
Van sijn Gesanten, sal den Keyser dit verstaen.
Want wat wil ick hier doch de Stuurluy gaen (verhalen,
En 't Wagevolck, en dic 't zeyl hoogen en doen dalen?
Soo ick my noemen nu by sulcke Heeren magh,
't Is moogh'lijck dat men my meê onder allen sagh.

Deze vier gedichten zijn, naar mijn wijze van zien, niet ontbloot van de noodige hoeveelheid gezwollenheid en wind, hoewel een van de Groot's tijdgenooten zegt, dat deze groote poëet, door sijne onsterfelijcke lofrijmen, dese Zeijlwagen veel verder, dan de snelle winden met al haer blasen vermogen, voert en bekent maeckt.

De gevangen Franciscus de Mendoza, Admirant van Arragon, die te 's Hage gevangen zat en in 1602 tegen al de gevangen Nederlanders uitgewisseld werd, had vrijheid gevraagd en gekregen, om de reis mede te maken. Hem ook vergat de Groot niet. Op de volgende wijze richtte hij het woord tot hem.

Aan den gevangen Admirant.

O, Koninclijcke stam van Arragon, die Kleve,
En al 't Westfaelsche landt nu laetstmael hebt (doen beven,
En 't water daer den Rhijn sijn eerste hoornen (staen:
Hoe haest is uwe pracht Mendoza nu vergaen?
In onses Vorsts Triumph wert ghy geleydt ge- (vangen,
De Wagen die u voert is met een zeyl behangen,
En hadt ghy sulcken een gehadt op 't Vlaemsche strandt)
Ghy had misschien ontvloôn des Overwinners (handt."

Ofschoon er van den zeilwagen veel beweging werd gemaakt, schijnt er toch nooit eenig nut van getrokken te zijn. Of dit voortsproot uit de noodzakelijkheid, om altijd den wind mede te hebben, daar men er waarschijnlijk niet mede kon laveeren en dus bij tegenwind ten anker moest blijven, of wel uit de onmogelijkheid, om op oneffen wegen er mede te rijden, waartoe ook rails noodig zouden geweest zijn als bij onze stoomwagens, wier snelheid van vaart hij bijna evenaardde, — of dit of iets anders de oorzaak geweest is, dat er in 't vervolg zoo bitter weinig van gehoord werd, ik weet het niet.

Van tijd tot tijd echter schijnt er nog wel eens een pleiziertochtje mede gemaakt te zijn. Ons plaatje stelt er zulk een voor, in de tweede helft der 17e eeuw. Bij een reisje, dat de beroemde Fransche mathematicus F. de Peirese in 1606 er mede ondernam, betuigde deze daarbij zijne buitengewone verwondering over de uitvinding. Verder kan men er met zekerheid weinig meer van zeggen.

Met den kleinere, waarvan hier vóór gesproken is, is in 1790 bij gelegenheid van het huwelijk van Princes Frederika met den Erfprins van Brunswijk Wolfenbuttel nog eens een tocht gewaagd, maar hij mislukte. Die wagen werd, toen de inboedel van Prins Willem V in veiling kwam, verkocht voor *f* 60 of *f* 80, een prijs, die het tuig en want alleen wel waard waren. In 1802 was hij, hoewel gehavend, nog te zien in het eerste huis te Scheveningen, van 's Hage komende links. Het zou niet moeielijk zijn te onderzoeken of er nog iets van bestaat.

HET VROUWTJE VAN STAVEREN.

FRIESCHE LEGENDE.

De Friesen stonden reeds van oudsher bekend als bekwame zeelieden; vooral de bewoners der stad Stavoren waren als zoodanig zeer gezien. De stad maakte ook deel uit van het Hanze-verbond, dat krachtig verbond tot onderlinge hulp ter beveiliging en bevordering van den handel tusschen verschillende koopsteden gesloten, waardoor bijna alle deelnemers tot een buitengewonen trap van welvaart geraakten. Dit was ook het geval met de bewoners van Stavoren. Vooral belangrijk was hun handel op de Oostzee, waar zij groote voorrechten verkregen.

De stad werd zóó rijk, de weelde zóó groot, dat men hare bewoners "dy forwinde bern fen Steârum", d. i. de verwende kinderen van Stavoren noemde, ja, zegt de kronijk, hunne stoepen en kloppers waren met goud beslagen. Of het laatste waarheid is, of wel of wij voor stoepen niet stoopen (drinkkannen) moeten lezen, zullen wij in 't midden laten; in ieder geval, rijk en weelderig *was* de stad.

Hoe is het mogelijk, dat zulk een stad zoo zeer tot verval raakte, als het hier het geval was? De legende zegt het ons en leert ons tevens, dat hoogmoed en baldadigheid tot den val komen.

Rijk aan middelen, rijk aan schoonheid,

maar ook rijk aan trotschheid, woonde in Stavoren eene jonge weduwe. Verzadigd van alles, wat hare schatten haar tot nog toe hadden kunnen bezorgen, dorstte zij naar meer, naar iets nieuws.

Daarom rustte zij een schip uit en zond dat naar Dantzig, na den schipper op het hart gedrukt te hebben, om toch vooral niet terug te keeren, dan beladen met het allerkostbaarste, wat hij maar zou hebben kunnen bekomen.

Lang bleef het schip uit, vooral lang voor haar, die brandend van ongeduld en nieuwsgierigheid, wat schoons het toch zou zijn, waarmede zij de jalouzy van hare stadgenooten zou gaande maken, elken morgen naar tijdingen uit de haven uitzag.

Eindelijk, daar is haar schip in 't gezicht! De verheugde schepelingen zullen na eene moeielijke reis hunne huisgezinnen weerzien; de schipper, gelukkig dat hij niettegenstaande de veelvuldige stormen en gevaren het schip in veilige haven gebracht heeft, vleit zich reeds met belooning en de goedkeuring zijner meesteres, die, op het eerste bericht naar de haven gesneld, zich met moeite bedwingt om 't schip nog verder te gemoet te ijlen.

Nog is dat niet vastgelegd, of reeds roept zij den schipper toe: "Wat is uwe lading? Wat brengt gij mij?"

" 'k Breng u de beste tarwe, die 'k vinden kon. Daarmede is 't gansche schip gevuld!" is het antwoord.

Woedend van teleurstelling, zich zelve niet meer meester, schreeuwt de trotsche vrouw, die thans tot spot der stad zal strekken:

"Aan welke zij hebt ge ze ingeladen?" En op het met bedremmelde stem uitgesproken "Aan bakboord", krijscht zij:

"Werp ze er dan tot den laatsten korrel toe aan stuurboord weer uit."

En met tranen in de oogen gaat de schipper, die in zijn eenvoud meende de beste keuze gedaan te hebben, met zijne gezellen aan 't werk, en al worden de handen ook nog zoo langzaam geroerd, in de hoop bevel tot staking van dat hatelijk werk te krijgen, neen, geen tegenbevel wordt gegeven en weldra verzinkt de geheele lading in de diepte der zee!

Neen — *verzinken* deden de graankorlen niet; zij hoopten zich op en op, en vormden eindelijk een bank, waarop zich de nooit vruchtdragende aren verheffen. Zóó ontstond het *Vrouwezand*, een bank, die voortaan de haven van Stavoren voor groote schepen ontoegankelijk maakte.

Zóó strafte de hemel haar, die zijne kostbaarste gaven versmaadde, want van *dien* dag af dagteekent het verval van Stavoren.

Wat van de legende *waar* is?

Dat het Vrouwezand door die tarwe ontstaan is, zal wel *niet* waar zijn. Daarbij ligt het te ver van Stavoren, dat daaraan het verval der stad kan toegeschreven worden. Ook de zoogenaamde korenaren (waarschijnlijk de bekende helm) groeiden nooit, ten minste thans niet meer, op het Vrouwezand, wel op het Roode Klif.

Maar zooals niets op de wereld bestendig is, elk mensch, elk land, elke stad een tijd van opkomst en een tijd van verval heeft, zoo ook is 't met Stavoren gegaan. Oorlog, storm, brand, overstrooming en concurrentie, dit alles te zamen genomen, moet meer dan het Vrouwezand, als de oorzaak van Stavorens ongeluk beschouwd worden.

HARDE WINTER.

Het jaar 1670 kenmerkte zich in zijn aanvang door zware koude en buitengewoon veel sneeuw, zoodat een groot deel der straten en wegen geheel onbruikbaar werden.

In Antwerpen, waar destijds veel beeldhouwers woonden, vermaakten deze hunne stadgenooten en naburen door een menigte sneeuwen beeldwerken, die ze op de straten oprichtten. Op de Groote Markt stonden Venus, Cupido en de Koning van Spanje, voor 't Stadhuis een groote leeuw, en op de Oude Koemarkt een groote walvisch.

Aan "de Nonnekens" zag men (welk een spot!) een Centaurus met een naakte vrouw wegvluchtende. Op de Ossenmarkt waren een stier, een leeuw en een wild varken neergezet; in de Lange Nieuwstraat hadden

zich Jupiter en Mercurius, aan 't Zouthuis Hercules, op de Koestraat Sint Michel geposteerd, en zoo meer, zoodat tallooze kijkers, ook uit andere steden, kwamen toevloeijen. [1]

De Schelde was zóó dichtgevroren, dat er tenten en kroegen opgeslagen konden worden; 't geleek wel een boerenkermis. Barbierswinkels, de comedianten, Jan Potagie en Polichinel ontbraken niet, terwijl tot een bijzondere pret eenige rattenvallen, door slachters uit de hal mede op het ijs genomen, dáár geopend werden en de verschrikte gevangen dieren tusschen de opeengepakte menigte een goed heenkomen zochten, tot niet geringen angst voor de vrouwtjes.

Wat echter het mooist van alles was, de pest, die zoo vreeselijk geheerscht had, week geheel en al, wellicht wel ten gevolge van de koude, waarvoor allerwege dankzeggingen en te Deum's gezongen werden.

STAATS-LOTERIJ IN 1748.

Bij het oorlogvoeren is voorraad van klinkende munt een hoofdvereischte. Dit gevoelde ook onze regeering, toen in 1747 het Vaderland door den Franschman aangevallen werd.

Reeds waren verschillende middelen om *geld* te verkrijgen bij de hand genomen en hadden veel opgeleverd, maar, ofschoon ook nog daarenboven door vrijwillige bijdragen belangrijke sommen waren bijeengebracht, toch was er nog altijd meer noodig.

Daarom besloten de Staten van Holland en Westfriesland tot het houden van een loterij, bestaande uit 5000 loten à *f* 860. De inschrijving werd op 28 Januari 1748 opengesteld, en reeds dien zelfden dag waren alle loten geplaatst, zoodat vele liefhebbers onvoldaan terug konden gaan.

Alleen om die teleurgestelden te voldoen, zooals het heette, werd er op 10 Februari nogmaals gelegenheid gegeven tot het inschrijven op een tweede loterij, geheel op denzelfden voet geschoeid als de eerste. In twee dagen volteekend, liet ook deze nog velen onbevredigd.

Misschien doen wij met de mededeeling van de plannen voor die loterij eenig genoegen aan de een of andere maatschappij of vereeniging, die in haren nood toevlucht in een loterij mocht willen zoeken. Een goed plannenmaker kan uit zulk een oud loterijplan wellicht een nieuw scheppen, dat door zijne nieuwheid opgang zal maken.

De bewuste loterij dan bestond uit 5000 loten à *f* 860, leverende dus een kapitaal op van *f* 4 300 000.

De te trekken prijzen waren de volgende 145 stuks, als

1	prijs	à *f*	100 000
1	„	„	50 000
1	„	„	40 000
1	„	„	30 000
1	„	„	20 000
1	„	„	10 000
1	„	„	5 000
1	„	„	4 000
12	prijzen	à 3000	36 000
125	„	„ 2000	250 000
			f 545 000

terwijl de resterende 4855 afgelost werden elk met *f* 1000, dus werd er getrokken in 't geheel *f* 5 400 000.

Die trekking geschiedde als volgt:

Er waren gemaakt 30 lijsten, gemerkt N°. 1 tot en met N°. 30.

De 5000 nummers werden in een bus gedaan en vervolgens daaruit getrokken 115 nummers, die een plaats bekwamen op lijst N° 1. De lijsten N°. 2 en N°. 3 kregen elk eveneens 115 stuks. Op elke volgende lijst kwamen er telkens 5 meer te staan, zoodat de N°. 26 er 230 telde. N°. 27 echter had er 240 — N°. 28 weder 245. De tot nog toe uitgetrokken nummers bekwamen elk *f* 1000, maar de thans volgende 125 kregen elk *f* 2000 en werden op lijst N°. 29 opgeteekend. Lijst N°. 30 eindelijk bevatte de overgebleven 20 nummers, waaraan de kapitale prijzen ten deel vielen.

Elk nummer vindt dus zijn plaats op een der lijsten en trekt dus minstens *f* 1000 voor zijn *f* 860 terug. Wanneer worden de

---

[1] Het woord toe*vloeijen* is bij zulk een koude slechts gekozen, toe*glijden* zou wellicht beter passen. RED.

gelden uitbetaald? dat zegt het nummer der lijst; staat het getal op lijst 1, zoo ontvangt de trekker reeds het *eerste* jaar zijn *f* 1000, op de lijst 2 in het 2de jaar en zoo verder, zoodat de groote prijzen op lijst 30 eerst met 30 jaar uitbetaald worden.

Die dus de *f* 100 000 trekt, krijgt zijn geld eerst na 30 jaren, maar de renten van de getrokken sommen, berekend tegen 3%, worden jaarlijks vergoed, totdat het jaar der uitbetaling of aflossing daar is.

Die er lust toe heeft, kan thans eens narekenen, of het land aan zulk een loterij veel voordeel gehad heeft, of wel, of die loterij beschouwd moet worden als een onvoordeelige leening, alleen dienstig om voor 't oogenblik uit den brand te geraken.

HET ENGELEN-GEBED.

Dr. Münz deelt in de Annalen des Vereins für Nassauische Alterthumskunde und Geschichtforschung, IXer Band, 1868, S. 177, het volgende kinder-avondgebed uit de Lahnstreek mede:

Owends, wenn ich schlofe gehn,
Vierzehn engelcher m't m'r gehn,
Zwen ze kop,
Zwen ze foisz,
Zwen zer rechte,
Zwen zer linke,
Zwen, die mich decke,
Zwen, die mich wecke,
Zwen, die m'r de wehgh weize
Ins himmlische paredeis. Amen.

Dieser Gebet — laat hij er op volgen — ist merkwürdig wegen seines Alters, wegen seines Inhaltes, wegen seiner Verbreitung bei allen Germanischen Völkern und wegen seiner Varianten.

Om dit te bewijzen deelt hij de vormen mede, waaronder het gebed voorkomt te Ghiazza, eene Duitsche gemeente in de Venetische Alpen, in Tyrol, Neder-Oostenrijk, Zwitserland, de Aargouw, Swaben, den Elsas, aan den Middenrijn, in de Eifel, in Trier, in het Keulsche, het Marksche, het Munstersche, het Osnabruksche, in Holstein, Denemarken, Zweden, Noorwegen, Engeland.

De grootste afwijkingen bestaan in het getal engelen, waaromtrent in vele geleerde beschouwingen getreden wordt.

Wordt dit gebed ook op onzen vaderlandschen bodem gevonden? Ja, dan zoude de mededeeling daarvan kunnen strekken om den arbeid van Dr. Münz aan te vullen.

L. SL.

Zonder twijfel werd hetzelfde ook hier te lande gebeden en gezongen. In vroeger jaren hoorde ik dit lief gebedje meermalen, b. v. in Utrecht en ook in andere streken. Zelfs meen ik, dat het hier en daar nog wel in gebruik is.

Men zong:

's Avonds als ik slapen ga,
Volgen zestien[1] Engeltjes me na,
Twee aan mijn hoofdeneind
Twee aan mijn voeteneind,
Twee aan mijn rechterzij
Twee aan mijn linkerzij,
Twee die my dekken
Twee die my wekken,
Twee die my leeren[2]
Den weg des Heeren,
Twee die my wijzen
Naar 's Hemels Paredijse.

Ook in Vlaanderen is dit Engelengebedje bekend. De kinderen, die elken avond voor zij slapen gingen het trouw en goed gezegd hebben, vinden op kerstdag onder hun hoofdkussen een krentekoek, dien de aartsengel Gabriël hun dien nacht tot belooning gebracht heeft. Te Brugge noemt men dezen koek "koekenbrood of engelskoeken"; in Gent "engelbewaerderskoek."

DE RED.

---

[1] Soms veertien.

[2] Deze twee worden niet altijd er bij genoemd.

HET GANSTREKKEN.

Bij gelegenheid, dat de liefhebberijen en uitspanningen van onze natie besproken werden, noemde ik daaronder ook het trekken van de gans.

Ofschoon ik wel weet, dat geen mijner lezers onmenschelijk genoeg zou zijn, om, zoo zich ook al de gelegenheid daartoe voordeed, zulk een wreed schouwspel met zijne tegenwoordigheid te vereeren, doet het mij toch genoegen van zulk een zoogenaamd feest een afbeelding te kunnen geven, die in hoofdzaak gevolgd is naar de fraaie ets van Hans Bol, een beroemd landschapschilder, die, in 1534 te Mechelen geboren, in 1593 te Amsterdam stierf. Had ik de plaat in haar geheel kunnen geven, wat ongelukkiglijk het formaat van het tijdschrift niet toeliet, zoo zou men onder de toeschouwers aan den anderen oever ook een edelman en zijne dame te paard hebben kunnen zien, waarschijnlijk den heer en de vrouw van het dorp, die in de vreugde hunner onderhoorigen komen deelen.

Bij de beschrijving op blz. 69 vindt men, dat in de laatste helft der 18de eeuw dit vermaak zeer begon te verflauwen; in de 16de echter zien wij, was het in vollen bloei; en geen wonder, het strookte immers zoo geheel met de hardheid van een tijd, waarin men om een klein vergrijp, ja, om een verschil in denkbeelden, zijn evenmensch verbranden of op de wreedste wijze folteren

kon. Dat zulke menschen met genoegen het martelen van een beest aanschouwden, laat zich best begrijpen. Wat zouden zij wel gezegd hebben van onze maatschappij tot bescherming der dieren?

De arme gans hangt hier aan een touw gebonden boven 't water. Twee flinke roeiers geven met alle kracht een stevige vaart aan de schuit, onder begeleiding van de muziek van tamboer en pijper. Een planken schot achter op de schuit biedt den kampvechter eenige meerdere ruimte, om zijn sprong te

kunnen nemen. Zonder een sprong zou het hem niet gelukken de gans te bereiken; daartoe hangt ze te hoog.

De boer, die haar nu gevat heeft, klemt zich met alle macht aan het beest. Al ontglipt hem de schuit ook al, hij blijft hangen en zal niet loslaten voor hij met zijn buit, den met vet of zeep besmeerden ganzenkop, naar beneden in 't water tuimelt, zooals zijn voorgangers, minder gelukkig dan hij, de overwinnaar, ook al gedaan hebben.

Maar geen nood; na zulk eene inspanning is een koud bad zeer opfrisschend, en daarbij, hij zal wel in triomf opgevischt worden; over de andere mededingers immers hebben de deelnemende vrienden zich ook wel ontfermd. Juist deze waterkuren zullen de groote pret van zulk een feest uitgemaakt hebben! Laat ons hoopen, dat zij en niet de hardvochtigheid van het publiek het waren, die zoovelen naar het feest van 't ganstrekken deden verlangen!

BIJZONDERHEDEN UIT HET DRENTSCHE VOLKSLEVEN

DOOR

C. VAN SCHAICK.

DE ZOORE POAL.

Kom waar gij wilt, in Noord of Zuid, in Oost of West, gelijk ieder volk zijn eigen taal heeft, zoo heeft het ook zijn eigenaardigheden en zeden, gebruiken en spreekwoorden, liedjes en deuntjes, uitspanningen en vermaken, en dat in de steden zoowel als op het platteland. Hoe stil, ernstig en in zich zelven gekeerd de Drenth over 't algemeen en vooral in den boerenstand ook zij, toch is hij niet blind en doof voor gezellig verkeer en voor uitspanning en genot. Ik verzeker u, als hij loskomt durft hij er wezen, stout den besten student of elken vroolijken Piet.

En waarom niet? Een boer is immers ook een mensch, zoowel als de voornaamste edelman. De boog kan immers niet altijd gespannen zijn! Op kermissen en bruiloften weet hij zoowel van uithalen en pret maken als de stedeling. Genot en vorm verschillen, hij geniet op zijn wijs. Hij springt en danst, hij zingt en drinkt en haalt zijn hart op naar eigen smaak. En daarover valt niet te twisten. — En nu ter zake! wij mogen 't geduld onzer lezers niet te lang op de proef stellen.

Sedert onheuchelijke jaren was het ten platten lande in Drenthe het gebruik, om hem of haar, die met een ander in 't huwelijk zou treden, dan waarmee hij of zij gevrijd had en nu, zoo als men 't noemde, de bons kreeg, in de bruidsdagen een ouden dooden wilgen boom of groot stuk hout, soms in versleten mans of vrouwen kleeren gewikkeld, naar gelang van omstandigheden, met alle staatsie en onder allerlei gebaar en getier te huis te brengen. Zoodra zij, met hun last op de schouders, de woning der teleurgestelden naderen, nemen onze knapen een diep stilzwijgen in acht, om ongemerkt 't zij voor of achter, binnen te dringen. Gelukt hun dit, dat juist niet altijd het geval is, dan stuiven zij met woest alarm het huis in, werpen hun last van den schouder voor de voeten van hem of haar die zoo jammerlijk teleurgesteld is, ter vergoeding van zijn of haar gemis. Een der gasten vangt in aller naam aldus aan:

Hier brengen wij u een zoore poal
Van droefheid en van leed.
Het is wel meer gebeurd,
En ook wel meer geschied.
Waarom, eerwaarde maagd!
Zijt gij zoo hoog bedroefd?
Dat gij in stilheid klaagt,
Laat hangen zoo uw hoofd.
Dit hebben wij gezien
Die groote droefheid stof.
En om u troost te biên,
Zijn wij gekomen of,
Het is N. N. gewis
Waarom dat gij zoo klaagt
Die nu de bruigom is

Al met een ander maagd.
Zoudt gij daarom zoo treuren?
Gij frissche, jonge maagd
Komt dit u hier gebeuren
Al met den echten staat.
Zie dan de zoore poal
Zie dan de groene struik [1]
Die voor u neder staat
En kijk weer vroolijk uit.
Kies nu met volle vreugd
Een frisschen, jongen maat
Waarmeê gij leven meugt
Al in den echten staat.
Kom! hoor mijn reden aan,
Ga gij uw tranen droogen
En laat uw schreijen staan,
Al is uw hart bewogen
Al heeft uw liefste u verlaten,
Die u zoo menigmaal
Met minnelijke taal
Wist tot u toe te praten.
En nu tot uw verdriet
Als gij voor oogen ziet
Zal hij een ander trouwen;
En binnen korten tijd,
Al met zijn lief verblijd,
Een vroolijk bruiloft houden.
Die zaak gaat zoo aan 't end.
Kom, treur om hem niet meer!
Een ander, dien gij kent,
Dien geven wij u weêr.
Is N. N. u ontgaan
Laat A. B. er in plaats staan.
Het is een oud gebruik
Dat men een groene struik
Een zoore poal daarneven
Gaat zetten voor den mensch
Die het niet naar zijn wensch
In 't minnen heeft gekregen.
Kom leg de poal op 't vuur
En brand voor ons pleizier,
En wil daarbij tracteeren
Al voor dit rijmgedicht,
Dat voor u is gesticht
Het is voor u met eeren
En juist naar ons begeeren.

Onmiddelijk laten wij hierop volgen een soortgelijk rijm waar 't een teleurgesteld jonkman geldt.

Wij brengen u een dorre paal,
Ons dunkt het moet nu wezen,
Dient tot verbetering van uw kwaal
Die dient toch wel genezen.
Dit beeldt N. N. nu af
Die gij eens plag te vreijen;
Die gij zoo menig kusje gaf
Gaat nu een ander vleijen.
Is het N. N. die het doet
Nu moet het op een anderen voet,
Gij moet niet langer weenen.
Is N. N. u ontgaan,
Wil weêr een ander zoeken.
Ja, vriend! dat hebben we u te raân
Ga vrij in alle hoeken.
Daar zijn wel meisjes abondant
Die u wel mogen lijken.
Kom! wil dan nu maar heel plaisant
De kurk van 't fleschje strijken.
Schenk in, en drink de schrik van 't hart,
Wij zullen u wel helpen;
En drinken wij dan zonder smart
Dat zal uw droefheid stelpen.
Nu, vriend! nu scheiden wij er uit
En wenschen u veel zegen.
En wenschen u ook tot besluit,
Veel voorspoed op uw wegen.
Wij wenschen dat nu binnen kort
Dat wij haar dan als uwe bruid,
En u als bruîgom groeten.

Na afloop dezer formaliteit werden de wakkere maats, ondanks zich zelven, door den teleurgestelde getracteerd, ten einde allerlei onaangenaamheden voor te komen. Oudtijds op bier, stoet en brood — later op koffie — soms op jenever. Niet altijd gelukte het binnen te dringen. Menige malen kwam men voor een gesloten deur. In dat geval werd de *Zoore poal* voor 't huis neêrgelegd en allerlei straatrumoer gemaakt, soms grove baldadigheden gepleegd. Langzamerhand echter raakt het t'huis brengen van den *Zoore poal* in onbruik en zal wel spoedig behooren tot het verledene, naarmate de beschaving ten platten lande door goed geordend onderwijs veld wint.

Eer wij dit artikel besluiten, voegen wij er nog bij een fragment van een soortgelijk rijm, bedrieg ik mij niet, te Diever in gebruik, zoo wel bij jonkman als bij maagd.

Het is een oud gebruik
Dat men een groene struik
Of zoore paal daarnevens

[1] Niet altijd en overal werd de groene struik bij de zoore poal gevoegd. Op enkele plaatsen gebruikte men de struik niet. En waar die gewoonte in zwang was, hing het af van de meer of minder gunstige stemming en toegenegenheid waarin de teleurgestelde mocht deelen.

Gaat zetten voor den mensch,
Die niet naar hartewensch
In 't vrijen is bedreven.

En deze groene tak
Tot troost ik die afbrak,
Wilt hem ook zoo aanschouwen.
Ik wensch na korten tijd,
U gansch te zijn verblijd
Naar wensch te mogen trouwen. enz.

Wij zouden wenschen dat zij, die in 't bezit waren van soortgelijke rijmen, ze déponeerden in de *Oude Tijd*. De voorraad is met het geleverde niet uitgeput. Drenthe levert bouwstof op dat gebied in overvloed. Er is zeer veel dat verdient aan de vergetelheid te worden onttrokken.

HOE MEN IN 1663 LANDVERHUIZERS VOOR WEST-INDIE WIST TE KRIJGEN.

"Conditiën, die door de Heeren Bewindthebberen van de gheoctroyeerde West-Indische Compagnie ter kamer van Amsterdam ghepresenteert werden, aan allen den gheene, die haer als vrije Coloniers na Cayane, ghelegheu aan de vaste wilde kusten van West-Indien, sullen willen begheven."

De compagnie zal de Coloniers, als er gelegenheid toe is en zij het begeeren, met hunne bagage naar Cayane, gheleghen aan de vaste wilde kuste van West-Indien, transporteeren. Des verzoekende kan zulks ook geschieden met eigen ofte bevrachte schepen. De transportkosten zullen echter teruggegeven moeten worden, als de Coloniers weder terug- of naar een andere plaats willen.

De Compagnie zal zorgen, dat voor *niet* aan de Coloniers zooveel land zal verstrekt worden, als ze in vier jaren noodig zullen hebben. Dit land zal voor zoo verre het in die vier jaren bebouwd zal zijn, geheel als hun vrij eigendom te beschouwen zijn. Wat na dien tijd ongecultiveerd is, neemt de Compagnie weder terug.

Elke Colonier moet zich voorzien van een Musket en zijdtgeweer, om zich als 't noodig is als burgers te presenteeren.

Tien jaren vrijdom van tienden en andere heffingen wordt den Coloniers verzekerd. In het tweede tiental jaren valt de eene helft der tiende en verdere schattingen ten voordeele van de Compagnie, de andere wordt gebruikt tot uitvoering van werken ten gemeene beste. — Na twintig jaar zijn die voordeelen geheel voor de Compagnie.

Komt eenig Colonier een mijn of dergelijke te ontdekken, zoo trekt hij gedurende de eerste tien jaren geheel de voordeelen daarvan, later valt een tiende gedeelte der winst aan de Compagnie.

Van 't geen de Colonier noodig heeft gedurende de eerste tien jaren wordt geen de minste belasting of rechten geheven, evenmin als van de produkten, door den Colonier geteeld, die hij naar verkiezing met schepen van de Compagnie of met zijne eigene mag verzenden.

De Compagnie stelt tot een civiele prijs zooveel slaven beschikbaar als noodig zullen zijn, tegen contante betaling of op termijnen van 2—5 jaren.

De visscherij wordt den Colonier vrijgelaten.

Deze conditiën waren alzoo vrij uitlokkend. 't Duurde dan ook niet lang of er zeilde uit Texel een schip vol volcks, om Cayane te populeren.

STRAFREGT XVIe EEUW.

Extracten uit het *Camerbouck van Delft*, beginn. ao. 1546.

"6 Febr. 1547." "Up huyden is doir clachte van den rectoris van der groote scole geaccordeert, dat een burgemr. mit ij van de gerechte gaen souden in der selve scole, omme te doen corrigeren eenen gouart, (govert) scolier, die de correctie geresisteert hadde, mit hem nemende iij *cruyers*, die, ingevalle hij noch resisteerde, die correctie helpen volbrenghen souden, etc." —

Mr. J. S.

---

[1] Vgl. *Mededeel. uit het Archief d. stad Delft*, bl. 49 vv.

DE MUNNIKENBOOM TE UTRECHT.

Kinderen kunnen dikwijls meer vragen, dan wij, wijze menschen, hun kunnen antwoorden. Elk vader en elke moeder zal ondervonden hebben, hoe de kleinen vooral veel schijnen na te denken over 's menschen komst *in* en zijn vertrek *uit* dit leven, en wat het wonderlijkst is, het blijkt dat onze voorouders ook al diezelfde weetzucht gehad hebben.

Het zijn een paar lastige vragen, dat waar we van daan komen, en waar we naar toe gaan, wier beantwoording moeielijk genoeg is. Wat de eerste betreft, tot antwoord zoekt men den kinderen den mond te stoppen door allerlei vertelseltjes. Zoo hadden de Utrechtenaren er op bedacht, dat de kleintjes uit den Munnikenboom kwamen of daaraan groeiden.

Wat was die Munnikenboom? Een oude lindenboom van zulk een omvang, dat er acht man noodig waren om hem te omvademen. Hij stond in den tuin van het vroegere Karthuiser klooster, later een pleiziertuin, waar elk, die ooit in Utrecht kwam en er den tijd toe had, een bezoek bracht om het aangename, wat men er vond. De boom zelf stond op een weiland, tevens boomgaard, en 't kostte ons, jongens, heel wat moeite, om 't hek los te krijgen, dat den tuin van dien boomgaard scheidde. 't Was den

bewoner niet kwalijk te nemen, dat hij zijne appel- en peerenboomen tegen de lieve jeugd beschermde; maar wij van onzen kant vervuld van onderzoekingsgeest als wij waren, wilden ook wel eens zonder geleide onzer ouders den hollen boom van binnen en buiten op ons gemak bekijken. Ik heb het zelf nooit gehoord, maar 't is me wel verteld, dat men tusschen beiden de bede uit den boom hoorde klinken:

"Pluk mijn, pluk mijn!
"'k Zal alle dagen zoet zijn!"

De jongens, die dat gehoord hebben, waren zeker, dat ook zij eens uit dien boom zoo geroepen hadden; maar de wijzeren onder ons vertelden later, dat de eigenaar of hospes een boerenlummel in den boom verstopte, die die woorden moest uitspreken.

Maar aan alles komt een einde. In Utrecht komen de kinderen niet langer uit den Munnikenboom, want... de boom is in 1851 omgehouwen, en zijn hout voor brandhout gebruikt. De boom was in de latere jaren eens door den bliksem getroffen geworden; sinds dien tijd was zijn kruin gevallen, meer en meer verloor de boom van zijne schoonheid, eindelijk werd de bijl er aangelegd en... de Utrechtenaren moesten naar een anderen kinderboom uitzien. Zij schijnen dien dan ook gevonden te hebben; ten minste er worden te Utrecht nog altijd kinderen geboren, of misschien heeft men er iets anders op gevonden en voert men de kinderen van buiten aan, wat door de verbeterde spoorwegcommunicatie zeker veel vergemakkelijkt is.

EEN PAARD IN DE WIEG.

EENE KLEINIGHEID.

Zie bladz. 147

De heer P. J. Harrebomée schrijft ons daarover nog het volgende:

Donaes Idanac, anagramma van Joannes David, zegt in zijn "Lot van Wiisheyd ende goed gelvck," van dit spreekwoord:

Ten is gheen kleyn dinck, een peerdt in een wiege:
Dat seght men uyt spot, van sulke ver-waende,
Die een oliphant maecken van een vlieghe;
Deur d'ydel beroemen haer seer mis-gaende.
Hy staet onvast, die op sijn hooft is staende.

Zijn boekje is van 1606. Tuinman, bij wien het spreekwoord tweemaal voorkomt, verklaart het niet, maar brengt het de eerste maal bij, als hij van *een h... als een paard* spreekt, terwijl hij het de tweede maal in vereeniging met datzelfde spreekwoord opleest, als hij over maats als olifanten handelt. Verder wordt het bij geen anderen gevonden.

Het vermoeden, wat de redaktie in de noot op die bladzijde opperde, als zoude de naam van wieg aan eenig strafwerktuig, b. v. aan de draaikooijen gegeven geworden zijn, wordt door Dr. L. van Ysselsteijn bevestigd.

Werkelijk ontmoette die heer in Nürnberg onder andere foltertuigen ook een houten bak, van binnen voorzien van scherpe houten pennen en even als een gewone kinderwieg op een onderstel geplaatst. Dit werktuig droeg den naam van wieg. De veroordeelden werden daarin gewiegd en zoo van de eene pen op de andere gegooid tot zij het bestierven. Het laatst werd daarin een zekere vrouw Erdmann, die later bleek onschuldig geweest te zijn, doodgewiegd. Dit gebeurde nog in 1804. Voor welke misdaden deze straf bestemd was, wordt echter niet gemeld. Een ander, misschien nog verschrikkelijker strafwerktuig aldaar, wordt ook door den heer van Ysselsteijn beschreven. Het is de ijzeren jonkvrouw, een levensgroot hol ijzeren vrouwenbeeld in de kleeding van de vrouwen uit den Nürnbergschen burgerstand. De voorzijde in tweeën gedeeld, aan de zijden met scharnieren aan het achtergedeelte verbonden, slaat als twee deuren open.

In die deuren bevinden zich lange ijzeren pennen en messen, zóó lang, dat zij, als 't beeld gesloten is, bijna tot aan de achterzijde reiken. De ongelukkige veroordeelde wordt in het beeld gedrongen, en de deuren met kracht gesloten zijnde, zoo doorboren en kerven zij het slachtoffer op verschillende plaatsen met hare ijzeren pennen. Welk onmensch heeft zulk een straf kunnen uitdenken! En welk rechter heeft die ooit kunnen toepassen!

Onder het beeld is een luik of rooster, waardoor het zoo vernield en verteerd ligchaam later naar beneden valt! Om het gehuil en gejammer van den gemartelden evenmensch zooveel mogelijk te dooven, is dit werktuig in een afzonderlijk gewelf geplaatst, waar men slechts langs donkere zigzaggangen komen kan.

HOE IN INDIË EEN GROOT HEER BEGRAVEN WERD.

Relaas van de laatste Eerbewijzing en Statie met dewelke het lijk van wijlen den Edelen Achtbaren Heer Cornelis Besuijen, Directeur en Oppergebieder wegens den Staat en Vrije Vereenigde Nederlandsche geoctroijeerde Oost-Indische Comp. in Guzuratte, Hindostan in den aankleve van dien, mitsgaders Ambassadeur aan het Hof van den Grooten Mogol op den 20 Augustus 1710 tusschen 3 en 4 uren 's avonds te Suratte pompeuselijk ter aarde besteld is geworden.

1. Ging vooruit een Elephant met een zwart dekkleed en 's comp. rouw Standaart gevoerd door een Inlander.

2. De Subsistuut van den Ed. Independent Fiskaal Coenraad van Diepenbroek, in den rouw te paard; opvoerende Inlandsche roerschutters, die naar de Europeesche wijze in reijen en gelederen gerangeert, in een goede order marcheerden en gevolgd werden door:

3. Een Europeesch Paukier te paard, de pauken met zwart bekleed.

4. Twee trompetters nevens den anderen te paard in haar Ambassade montering, doch de trompetten met zwart overtrokken en behangen met zwarte bande-rollen, blazende op een sardijn.

5. Een rouwpaard van een Inlander geleid.

6. Een „ „ „ „ „

7. Een Europeesche Stalmeester Balthasar Lulofsz in de Ambassade montering te paard.

8. Zestig Inlandsche roerschutters in reijen en gelederen marcherende.

9. Een tournooypaard.

10. Vier standaarden en een wimpel met zwarte sloopen overtrokken, gedragen door 5 Inlanders.

11. Veertig vlaggetjes met vuurpijlen, gedragen door veertig Inlanders.

12. Een Vaandrig en Opperhoofd der Militie, Johan Godfried Nijdhart, in een Ambassade montering, en uitgetoogen degen in de vuist te paard opvoerende.

13. Twaalf granadiers in hare Ambassade montering, marcheerden in zeer nette order den snaphaan onder den linkerarm, en een tambour tusschen in het eerste en tweede gelid, de trom met rouw overtrokken, slaande de doodmarsch.

14. Een sergeant Ernst Otto Belouw, mede in Ambassade montering, dragende het rouw vaandel, met slepende punt, naar de militaire costume.

15. Twaalf granadiers met een tambour gelijk hier bevorens, en alle met rouwbanden voorzien.

16. Een korporaal die den troep sloot.

17. Een secretaris der Ambassade Sr. Herman Bruijningh op een rouwpaard, verbeeldende een Couragier met de regimentstaf in de regterhand.

18. De sporen aan een zwarte stok; gedragen door den Onder-chirurgijn Jan Coenraat Cock.

19. De handschoenen gedragen door den Soldy-Boekhouder Pr. Laurens Phoonsen.

20. Een rouwdegen met het gevest omhoog, gedragen door den Adsistent Jan Hendrik Colden.

21. Een dito met de punt omhoog, gedragen door den Onder-Meester Isaacq Los. [1]

22. De helm op een zwart fluweel kussen, gedragen door den Adsistent Ernst Coenraad Graeff.

23. Het groote wapen van zijn Ed. Achtbare Zal., gedragen wordende door den Dispencier Joan Cloot; achter dewelke volgde:

24. Twee Siobdaars of Zilveren Stokkendragers, op iedere voorzijde der lijkwagen, twee Heydi's of Koninklijke Afgezondene om den Ambassadeur ten Hove opwaarts te geleiden en:

25. Den Hofmeester Jan Tobias Gunter in den rouw, te paard vóór het lijk.

26. Het lijk van Zijn Ed. Achtbare op een wagen, getrokken door twee ossen, allen in den rouw en op iedere zijde van de kist drie wapenbeelden, een dito voor en een dito achter.

[1] Onder-Chirurgijn.

27. Nog twee stokkedragers, op ieder zijde van de wagen van achteren een.

28. Vier slippedragers in den rouw te voet, als: den Oppermeester Frans du Prée en den Oppermeester Hermanus Eppendorp, de tweede Pakhuismeester Isaacq van Riebeek en de Eerste gezworen klerk Hendrik de Jong.

29. Twaalf dragers in volle rouw, te weten:

De Adsistenten Pieter Martensz. Hendrik Bobbernik. Jan Marelus. Joannes Voorstadt. Jacob de Vries. Jacob Nagtglas. Abraham Agisz. Cornelis Camert. Cornelis Ingeman. François Baljou. Willem van Meekeren. Johan Groengrafft.

30. De palanquin van Zijn Edele Achtbare Zal. in den rouw.

31. De lijfkoets van Zijn Ed. Achtbare Zal. waarin den Onderkoopman Sr. Johan Hack alleen was zittende, als zijnde de naaste bloedvriend van denzelven, alles in den rouw.

32. Een koets in den rouw, waarin zaten, den Engelsche Heer President William Proby en den Opperkoopman Joan Josua Ketelaar.

33. Een dito waarin zich bevonden den Secunde der Fransche Comp. Monsieur Tissirau en een Secunde der Engelsche Monsieur Ephraim Bendal, mitsgaders den Opperkoopman en Hoofd-Administrateur dezer directie Daniel Hurgronje.

34. Een dito, waarin zaten, Monsieur Renard eertijds wegens de Ed. Comp. der Franschen het bestuur van zaken alhier bij provisie waargenomen hebbende, nevens den derden der Engelsche Comp. Bernard Wayt [1] en den Independent Fiskaal Joan Diodatie.

35. Een koets met een Fransche Pater, beneffens den Onderkoopman Sr. Jean Recortier.

36. Een dito, met den Franschen Secretaris Monsieur Partkan, den Engelschen dito Monsieur Thomas Wilscher en den Onderkoopman Rogier Bernards.

37. Een dito van de Engelschen, waarin zich bevonden de Engelsche en Fransche Cassiers Sr. Stort [2] en Lacataire, neffens den Onderkoopman Frederik Dudde.

38. Een dito dito, waarin het Opperhoofd van Brootchia Sr. Dirk Huysinghveld, den Onderkoopman en Secretaris Pieter Appels nevens twee Fransche officieren waren.

39. Een dito Fransche, daarin waren den Onderkoopman en Cassier Otto Cloot, nevens den Adsistent Simon Diodatie en eenige andere vrienden.

40. Een Inlandsche vierwielde wagen, waarin waren zittende, de Armenische kooplieden Stephano Diba, Silomightum, Giumal en Markario Difacarra.

41. Een dito, waarin zich bevonden de Armenische kooplieden Merfeber, D'Estifano en Abraham d'Isaacq.

42. Een dito, met de Armenische koopman Agabab Curerius en eenige andere kooplieden van die natie.

43. Een Inlandsche koets met eenige Armenische kooplieden daarin.

44. Verscheiden vrienden te paard en eindelijk:

45. Een Elephant, in den rouw op dewelke was zittende, het Hoofd der Cornacs genaamd Dooff, langs den geheelen weg onder de arme menschen spijzen uitwerpende.

Het lijk werd onder het schieten van drie charges der 's Comp. militairen, gezet in het graf van wijlen den Hoog Edelen Heer Commissaris-Generaal Hendrik Adriaan van Rheede G. G.

Gedurende de begravenis werd gedurig van de smalschepen geschoten.

De geheelen trein was zoo wel geregeld en geschiede alles van distantie tot distantie in zoo fraaije order, dat alle de alhier zijnde natien daarover verwonderd schëenen te zijn.

In het passeren zag men dat zelfs veel andere Heidenen dit droevig verlies beweenden.

Den afmarsch van gemelde trein geschiedde in even dezelfde order, als eenelijk dat de suite benevens de dragers van 't lijk van zijn Edele Achtbare Zal., te paard, haar achter voorsz. trein begaven en alzoo kwamen te sluiten.

Wordende daarop de vrienden naar gewoonte in het sterfhuis genoodigd en aldaar eenigen tijd met verscheiden stigtelijke discoursen onderhouden.

Uit een M. S. van dien tijd. P. A. L.

[1] Whayt?

[2] Steward?

HET VRIJEN EN HET TROUWEN.

(Vervolg van blz. 268).

Wij zijn thans genaderd tot den dag, waarop de trouwlustigen "ten Ondertrouw of ten Aanteekenen" zullen gaan. Op de eene plaats heette dat zús, op de andere zóó; men noemde het "op het stadhuis — voor Commissarissen — voor den Baljuw en Secretaris, of bij den Dominee gaan." In Amsterdam sprak niet door de wet geëischt of bekrachtigd; men sloot ze in huis in gezelschap van de wederzijdsche bloedverwanten; maar later in 1619, toen bij de Dordsche Synode het noodig geoordeeld werd, dat de burgerlijke overheid kennis droeg van de gesloten huwelijken, moest men er op uit. Gewoonlijk

In statie zitten.

men van "voor de Roode deur gaan", omdat het vertrek in de Oude Kerk, waar de Commissarissen voor de huwelijkszaken zaten, met een roode deur gesloten werd, waarboven geschreven stond:

"'t Is haest getrouwd
Dat lange rouwt."

Zeker geen aanmoediging voor hen, die op het punt stonden dien stap te doen.

Vroeger, zoolang men het huwelijk als een sacrement, dus als geheel kerkelijk beschouwde, werd die plechtige Ondertrouw werd dan de bruid door hare moeder en de bruidegom door zijn vader geleid, of wel bij gemis van dezen werd die plicht door de voogden, nabestaanden, vrienden of vriendinnen vervuld. Bij het terugkomen stonden soms de verwanten van den bruidegom vóór zijn huis, en werd de bruid, van *hare* famielje begeleid, alsdan door hen ontvangen en in de famielje ingeleid.

Al naar de beurs het toeliet geschiedden die plechtig- en feestelijkheden met meer of minder zwier en statie. De ceremoniën verschilden niet zoo bijzonder veel van de te-

genwoordige. Dit was ook het geval met de afkondiging der aangegane ondertrouw in de de *kerk*, zoo het paar de heerschende godsdienst beleed, en op het *raadhuis*, zoo het tot eenig ander kerkgenootschap behoorde. Meestal gebeurde zulks op de drie eerstvolgende zondagen. Dit "gaan der geboden" diende om elk die geldige redenen had, waardoor het huwelijk onmogelijk gemaakt kon worden, de gelegenheid te geven ze te melden en op die wijze "de geboden te stuiten." Niet licht zou een paar, vooral niet de bruid, het aflezen dezer geboden bijgewoond hebben. Het was een vooroordeel, waarom Cats dan ook zegt:

Hoewel men uwen naam hoort klaar en open lezen,
Dit kan u, teere maagd, geen smaad of hinder (wezen;
De schrik in dit geval is enkel onverstand,
Naardien het gansche werk is buiten alle schand.

Men noemde dat het "van de preekstoel vallen."

Wanneer het paar aangeteekend was, werd het met gelukwenschen overstroomd. De eigenlijke bruidsdagen waren thans ingetreden. Bezat de bruigom of een der ouders een fabriek, molen, schip of iets dergelijks, dan werd de vlag geheschen. De pronkpijp voor den bruigom, en de bruidstranen die de bruid moest schenken, stonden gereed.

Hoe mag men toch wel aan dat woord bruidstranen gekomen zijn? Zou het voor een meisje zóó moeielijk zijn, den maagdenkring te verlaten, om zich in de rei der getrouwde vrouwen te scharen? Zou dit haar zooveel tranen kosten? Of stort zij tranen van blijdschap, eindelijk hare bestemming bereikt te hebben, van als vrouw aan het hoofd van een huishouden te staan? Zeker is het, dat, zoo de bruid geene ontaarde dochter is, haar oog wel eens vochtig moet worden bij de gedachte weldra hare geliefde ouders en het huis, waar zij geboren en opgevoed werd, te moeten verlaten.

Het zij, hoe het wil, de bruidstranen zijn smakelijk, en de gasten zullen zich wel aan die dranken te goed gedaan hebben. Niet overal gebruikte men daarvoor de Ipocras of de wijnen. In Friesland, en ook hier en daar in Zuid-Holland, had men daarbij een zilveren kom met twee ooren, gevuld met brandewijn met suiker en rozijnen, die aan den gaanden en komenden bezoeker aangeboden werd, om daaruit met een daarin geplaatsten zilveren lepel een schep te nuttigen. Vele dier zilveren, nu eens meer dan weder minder fraai gedreven kommen, worden nog in famieljen en bij liefhebbers gevonden.

In en bij Kampen schonk men jenever met stroop, zoogenaamd klongel-eul of meisjes-bier. Maar bijna overal liet men zich daarbij een bitterkoekje (het bitter en het zoet van het huwelijk) en de bruidsuikers, de boonen en kapittelstokjes wel smaken.

In Amsterdam gaf de vader des bruigoms gewoonlijk op den avond van dien dag een onthaal: "het Commissaris-maal."

In de buurt van Groningen noemde men dat maal den "wijnkoop." Dien dag was er famielje-raad gehouden, daar de goedkeuring der famielje bij een huwelijk gevorderd werd. De wijnkoop besloot den dag.

Gedurende den tijd, dien het paar onder de geboden stond, volgde het eene feest op het andere.

In de eerste plaats moesten de gelukwenschen van verwanten, vrienden en buren afgewacht worden. Dan zat "de bruid in statie", zooals het plaatje hierboven dit afbeeldt.

Wij zouden dit de receptie noemen; andere namen schijnen wij daarvoor niet meer te hebben — zelfs van geringe burgerlui lezen wij immers dikwijls in de courant:

Ondertrouwd A. B. en C. D.
Receptie in de ... steeg.

Men beklaagt die arme sukkels, die zoo mal zijn om het geld, wat hun later zoo zal te stade komen, weg te gooien aan een advertentie, waar niemand acht op slaat, of 't moest hoogstens iemand zijn die medelijdend de schouders ophaalt over de zotheid van den minderen burgerstand, die naäapt wat de meer welvarende burger op zijn beurt weder van "de groote lui" heeft afgekeken, een zotheid, die een ongeluk voor allen wordt.

De gegoeden in vroegeren tijd maakten veel werk van die receptien, want, hoe meer bezoek hoe meer eer, hoe aanzienlijker personen zich daarbij lieten zien, hoe

liever; van daar dat hij, die iets in de wereld beteekende, door de zoogenaamde aansprekers of dienaars der begrafenissen aan de voornaamste huizen van zijne verloving deed kennis geven. Waarschijnlijk was dit echter slechts alleen in Amsterdam het geval.

Onze afbeelding vertoont ons zulk een receptie uit het midden van de vorige eeuw. Bruid en bruigom waren gewoonlijk onder een grooten en versierden spiegel gezeten, en 't behoorde tot de goede manieren, dat zij even als de naast hen geplaatste bloedverwanten en de verderop zittende gasten steeds een groote deftigheid bewaarden. Op de tafel was een berg of pyramide van gebak opeen gestapeld, waarvan van tijd tot tijd aan de gelukwenschenden werd rondgediend.

Vroeger, in de 17^{le} eeuw, zette men bruid en bruidegom onder een hemel, waaruit de bruidskroon afhing. Achter hen was een linnen laken opgehangen, met bloemen en takken geheel bedekt.

"De manspersonen" zegt Maubach, uit wiens beschrijving der godsdienstplichten enz. het plaatje even als het volgende is ontleend, "vertrekken na het afleggen van hunne gelukwenschen, terstond uit de kamer van bruidegom en bruid. Zij vergaderen in een andere kamer, daar men niets bijzonder ontwaar wordt behalven een groot gedruis en zomwijl eene onbesuisde vrolijkheit, die door de omstandigheit van den dag geoorloft is en niet weinig door den wijn onder een geduurigen tabaksrook wordt aangezet."

Laat ons thans voor een oogenblik de steedsche deftigheid verlaten en eens rondzien, wat er bij dezelfde gelegenheden op het platte land gebeurde.

In vele dorpen van Holland gingen in de vorige eeuw zondags na de eerste afkondiging van den ondertrouw de jongens en de meisjes van het dorp of de streek gezamelijk naar het huis der bruid, waar eerst de laatsten en daarna de eersten door de naaste buurmeisjes binnen geleid werden. Na de felicitatie onthaalde men de deernen op een kopje thee, de jongens op een glas wijn of bier. Zij bleven echter niet lang en trokken af, zoodra de bruigom aan den knapste van den troep eenig geld gegeven had, om daarvoor feest te vieren. Buiten de deur beraadslaagde men, waar en wanneer dat feest, het zoogenoemde "Vetje", plaats zou grijpen en benoemde een kommissie, tot regeling van 't feest, die zorgde dat het geld goed besteed werd. Gewoonlijk bestelde men daarvoor een half vat bier, en kaas en brood, en was de gift zeer ruim geweest, ook visch of vleesch, ham en wijn daarbij. Op den bepaalden dag kwam men dan bijeen en verdeelde zich in paren, zong en speelde, tot men aan 't schransen ging, waarbij het natuurlijk niet zeer fijn toeging. Spoedig was de gift verteerd en moest elk, die trek in meer had, zijn eigen beurs te baat nemen. Alleen als zij uit den minderen stand waren, maakten de bruid en bruidegom ook zelf er wat van te krijgen en woonden dus het Vetje bij; in elk geval dienden zij eens even te komen kijken en een enkel glas mee te drinken. Bij een huwelijk van een weduwe of weduwnaar kwamen ook getrouwde lieden op dat Vetje.

De kinderen uit de buurt moesten evengoed het hunne hebben, wilde men niet bij de buurvrouwen over de tong gaan; een papier met bruidsuikers of met gewone suiker alleen was reeds voldoende; zoo men al niet de kinderen bij zich aan huis vergastte op chocolade, saliemelk, koek en suikers. — Wilde de bruid geene "goore bruid" heeten, zoo had zij te zorgen hare buurvrouwen op bruidstranen uit te noodigen.

In Zaandam heetten die bezoeken gedurende de bruidsdagen het "Bruidje-ket". 'T liep daar soms zóó druk, dat de huizen te klein waren voor het groot aantal bezoekers.

Ongelukkig de bruid en bruigom, zoo zich omstandigheden voordeden, waaruit het bleek, dat ze wat al te laat ten ondertrouw waren gegaan! Dan vond men altijd spotters, die hun, in plaats van een groene bruidskroon, er een vereerden van gekapt stroo, of wel hier of daar aan hun huis een pop van stroo tot versiering hingen.

De meeste van deze gebruiken kunnen als in de provincie Holland geheerscht hebbende beschouwd worden, schoon ze naar de ver-

schillende streken wijzigingen ondergingen.[1]

Bijzonder vreemd en eigenaardig waren de gewoonten, die na de aanteekening te Markelo en in die buurten van den achterhoek in Overijssel gevolgd werden.

Tot den dag van den ondertrouw hadden aldaar bruid en bruigom weinig omgang samen gehad en waren alleen bij buitengewone feestelijkheden, als bij kermissen, op pinkster-, paasch-, kers- en nieuwjaarsdagen in meer direkte aanraking gekomen. De vrijer liet zich bijna niet aan het huis van zijn meisje zien, en 't was de herberg die tot nog toe nagenoeg uitsluitend de plaats geweest was, waar zij elkander spraken, en onder amor's beschermende vleugelen kwamen schuilen. De trouwlustige deernen gingen dan ook gewoonlijk op die dagen hand aan hand zingend en dansend naar de kroeg, in de hoop er haren vrijer te zullen vinden of er daar een op te doen.

Wij treffen het thans juist gelukkig: er is toevallig een paar, dat op trouwen staat; het zijn knappe, vrij welgestelde luidjes. Ziet gij haar daar niet, de jonge bruid? Een lieve aardige meid, niet waar, die best met een steedsche mee kan doen? Of hij, die haar daar aanspreekt, haar bruigom is? Neen, 't is de kapitein, die haar komt vragen of haar aanstaande present is. — Zij schudt van neen. — Maar wat is dat, wat vraagt hij haar nu, hoor ik het wel? of ze de *bokse* willen geschoten hebben? — Zeer goed hebt gij het verstaan. — Zij beantwoordt de vraag toestemmend. — De "bokse schieten", zult gij zeggen, wat beduidt dat?

Gij weet, dat het woord *bokse* zoowat hetzelfde beteekent als *broek*. Dat het in vele huwelijken een strijd is, wie eigenlijk de broek of bokse aan zal hebben, met andere woorden wie de baas zal worden, de man of de vrouw, dat weet gij ook. Of nu misschien dat *bokse-schieten* het openen van dien strijd om het meesterschap beteekent, ik weet het niet, maar wel kan ik u verzekeren, dat dat *bokse-schieten* en het zoogenaamde *boksenbier* daar te lande tot de vermakelijkheden aan het sluiten van een huwelijk verbonden behoorden en misschien nog behooren.

Wilt gij er meer van weten? Welnu dan; den kapitein hebt gij reeds gezien, met den tamboer zult gij morgen kennis kunnen maken. Alsdan zal deze zijn bekwaamheid toonen; want de bruigom heeft bepaald, dat het feest van 't *bokse-schieten* reeds morgen zal plaats hebben. De beide genoemde betrekkingen van kapitein en trommelslager zijn geen posten van eer of van vertrouwen, neen, zij worden gekocht. Het voordeel, wat zij afwerpen, zult gij later leeren kennen.

Zoo wij thans den kapitein volgen, dan zullen wij zien, dat hij zich naar de woning van den tamboer begeeft en dezen kennis geeft dat hij zich morgen van zijnen plicht zal hebben te kwijten. En zoo gij morgen nog hier zijt, dan zult gij tegen den avond den roffelaar al trommelend het dorp hooren doorkruisen, natuurlijk niet zonder escorte van al de jongens uit de geheele streek, schreeuwende en jolende, zooals dat bij de jongens te doen gebruikelijk is.

Op het hooren dezer krijgsmuziek, grijpen al de strijdbare jongelingen naar hunne vuurwapenen. Hebben zij zelf er geen, zoo zien ze er te leen te krijgen, want zonder dat kunnen ze niet mee doen aan de pret. Ge zult er om lachen, als ge morgen op de verzamelplaats (de kom der gemeente) dat leger bijeen ziet. Curieus is de bewapening; de een heeft een ganzeroer, de tweede een buks, een ander weer een pistool, alles wat maar vuur en een flinke slag kan geven, is daar welkom.

De kapitein met een degen of een sabel gewapend schaart zijn troepen in gelederen, wat natuurlijk niet gelukt voor de manschappen elkaar op de teenen of hakken ge-

[1] Wij kunnen niet genoeg aan een elk verzoeken, ons de gebruiken bij deze en andere plechtigheden en feesten, in zijn buurt heerschend, mede te deelen. Wat thans van dien aard *nog* heerscht, heerschte sinds lang, doch weldra zal alles verdwenen zijn. Helpt dus allen, die kunnen, mede, om de herinnering er van te bewaren! De "Oude Tijd" is daartoe het beste hulpmiddel. Vooral de onderwijzers en de godsdienstleeraars ten platten lande zouden ons hierin groote diensten kunnen bewijzen, door op te teekenen, wat zij van de buren te weten komen.

trapt hebben en deze en gene door een duw en stomp van den bevelhebber op zijn plaats gezet is. Eindelijk komt er orde in den troep. Op 't kommando van "zwenkt rechts!" keert de een zich rechts en de ander links. Maar daarom niet getreurd; gaat alles ook al niet zoo net als bij het staande leger en de mannen van de weerbaarheid, een enkele draai van een halven cirkel maakt alles weer goed. En nu "Voorwaarts, marsch!" Op de maat van 't tromgebrom marcheert men met stevige passen naar 't huis van den bruigom, waar men zonder andere ongelukken arriveert, dan dat den een of anderen held door een dikke tamboer, ofschoon reeds afgetobd door de geforceerde bewegingen van armen en beenen, blijft onder dat alles rusteloos bezig met aan zijn instrument de bekende liefelijke toonen te ontlokken; hij zwijgt alleen dan, als hij zijn glas naar binnen slaat. — Weder wordt er geladen, weder wordt er gevuurd, weder wordt er geschonken, weder worden de glazen geledigd, en weer ook zwijgt de trom, terwijl de tamboer zijn glas ter hand neemt. Is er ten derde male gevuurd en is er ten derde male geschonken, dan heeft het recht zijn loop gehad; maar meent het schiet- en dronkgrage leger, dat de jongelui wel een

Palmknoopen.

achterman de schoen of klomp uitgetrapt is.

"Halt, staat stil, jongens! front maken, laadt en vuurt!" Past op je laadstokken, laat in 's Hemels naam geen laadstok op de lading zitten!" Wat rinkelen de vensters! Geen nood. Al springen er ook nog zoo veel glasruiten, toch ziet men dit gaarne. Het is immers een bewijs dat ieder er van bewust is, dat het in dat huis niet op een stuk of wat gebroken glasruiten aankomt! Dus schiet maar gerust op!

Hoezee! daar komt het jonge paar buiten, en dat beteekent voor elk schutter zooveel als een glas bier, soms wel wijn of jenever. De glas of wat extra kunnen missen, zoo blijven ze nog wat aan 't vuren en aan 't drinken na elk schot, totdat eindelijk de kapitein den aftocht beveelt, na eerst van den bruidegom vernomen te hebben, wanneer het "*boksenbier*" zal gehouden worden. Van die boodschap geeft hij, op de loopplaats teruggekomen, kennis aan zijne manschappen, alsook van de plaats (altijd een herberg) waar het plaats zal vinden, waarop zij, onder een roffel van den tamboer tot besluit, uit elkander gaan. Hiermede is het *bokse-schieten* afgeloopen.

Het *boksen-bier* wordt eveneens door denzelfden tamboer aangekondigd, en weer ver-

zamelen zich de jongelingen, maar nu ook door de vrouwelijke jeugd vergezeld. Thans is de herberg de loopplaats.

De herbergier heeft reeds van den bruidegom een gulden of 3 à 4 ontvangen, tot goedmaking der groote onkosten; de rest wordt door het gezelschap zelf betaald, waartoe de hospes met een tinnen bord rondgaat. De jongens leggen er twee stuivers en de meisjes slechts één stuiver op.

Vrienden en famielje, door den bruidegom in 't bijzonder uitgenoodigd, zijn van die geldelijke bijdragen verschoond, daar de bruigom die voor hen op het bord legt. Ook de kapitein en de tamboer hebben vrij gelag; zelfs ontvangt de laatste nog vier stuivers toe en de kapitein vier maatjes of een oort jenever (vroeger was het zeker bier of wijn), om dat met den naasten buurvrijer van den bruigom op te drinken.

Begrijpt men nu, waarom die beide posten wat waard waren en daarom aan den meestbiedende verkocht of verpacht worden?

De herbergier kijkt nu eens na, wat de som is van het ontvangene, en berekent, wat hij daarvoor wel kan schenken, zonder zijne gasten, maar ook evenmin zijn eigen zak te kort te doen. De bruid en bruigom, alsook de door hen genoodigden — alléén, kregen vroeger extra koffie met klontjes. Is het geld verteerd, dan gaan de knapste en fatsoenlijkste jongelui naar huis, maar de echte liefhebbers, de plakkers, blijven dan nog wel op eigen kosten feesthouden. Hieruit volgt, dat dat *Boksen-bier* (niet te verwarren met het Bock's bier!) wel eens met een boks- en andere soort van vechtpartijen besloten werd.

Met dat al kostten die grappen, zoowel het *boksen-bier* als het *bokse-schieten*, aan de jongelui eenig geld, zonder dat zulks hun ergens toe dienstig was. Wel heette dat schieten een eerbewijs, maar 't was een eerbewijs dat betaald moest worden. Niet zoo was het bij het zoogenaamde *veerenmaal*, ook in die streken gebruikelijk, wat aan de bruid de veeren voor haar bruidsbed moest opleveren. Dat was een pretje, meer uitsluitend ten dienste van het vrouwelijk personeel uitgedacht.

Niet met trommelslag, neen, maar door de tongen van een paar door de bruid daartoe uitgenoodigde buurvrouwen, werden de vrouwelijke leden der famielje en van de geheele kerkelijke gemeente verzocht op een bepaalden dag het veerenmaal te komen houden. Voor de famielje en de noodnoaber [1] vrouwen gold die uitnoodiging voor den geheelen dag, de anderen kwamen alleen na den middag.

Behalve hare kinderen brachten die dames elk omstreeks een oud pond vederen mede, die door de naaste bloedverwanten der bruid in een sloop gestopt werden, wat men dan later als kussen der bruid ter hand stelde. Zij, die hare ganzen niet hadden willen plukken, gaven in plaats van veeren eenig geld in een toegevouwen papiertje.

Het veerenmaal werd bekostigd door de ouders of de naaste verwanten van de bruid; echter konden zij daarbij niet veel verspelen, daar zij, die den ganschen dag daar doorbracht, wilde zij eenigzins haar fatsoen houden, één gulden, en de gasten, die later kwamen, de helft of niet veel minder dienden te geven.

Eerst werd aan de vriendinnen koffie met stoete (mik) voorgezet, gevolgd van jenever met suiker in zulk een mate, dat de lieve vrouwtjes tegen den avond zoo luidruchtig vrolijk werden, dat er geen houden meer aan was en ze elkaar met de geledigde veerzakken om de ooren sloegen. De bruidegom, die wel genoodzaakt was daarbij te komen, had het dan erg en hard te verantwoorden, daar hij allerlei plagerijen moest verduren. Eindelijk trok dan de troep af, zonder trom, maar al klappende, jolende en zingende, en menig Evatje had al zwaaiende moeite ge-

[1] Komt men in die gemeente wonen, of betrekt men er een nieuw huis, zoo geeft men een noaber of burenmaal. De nieuwe bewoners kiezen tegen den afloop uit de buren een viertal gezinnen of noodnoabers, wien daardoor zekere verplichtingen opgelegd worden, waarvan zij zelfs niet bij verhuizingen ontslagen zijn.

Bij ziekten en ongevallen moeten zij alle mogelijke diensten verleenen, zoo noodig hunne noodburen in de werkzaamheden bijstaan; bij elke feestelijkheid of gastmaal, wat niet de gastvrouw maar zij moeten gereed maken, noodigen zij de gasten uit en bedienen hen. Voorwaar wel een schoon en nuttig gebruik!

noeg, om haar roer recht te houden en haar huisdeur te vinden.

In het Zutfensche is ook het boksen-bier bekend. Een der oudste boerenjongens komt daar den bruidegom de overgave van de broek, het kenmerk van het oppergezag in een huisgezin, afvragen. Eenmaal getrouwd toch zal de vrouw zich wel van dat gezag meester maken, en de broek wordt dus voor den eigenaar onnut, waarom de boerenjongens die dan ook maar van den bruigom opeischen. Deze echter heeft geen lust, onder de plak te staan, en koopt zich dus van den afstand der broek vrij door het geven van bier enz.

Schieten was bij die gelegenheden in de meeste dorpen zeer in trek.

In de buurt van Tilburg deden de buren het reeds 's avonds vóór en op den dag van het aanteekenen. Behalve dat was in Waalwijk het oprichten van een eereboog vóór het huis der bruid en het bestrooien van de stoep zeer gewoon. Maar dan ook moesten de jongens op bier, en de meisjes op koffie met mikkebrood getrakteerd worden; anders leiden zij voor het huis een groot vuur aan, en "staken zij aldus de bruid en den bruigom uit", zoo als ze dat zoo noemden. In zulk een geval werden te Dongen de buren door het blazen op den hoorn bij elkaar geroepen, om gezamelijk voor 't huis te gaan schreeuwen, zingen en dansen.

(*Wordt vervolgd.*)

VERZOENING.

"15 July 1549." "Up huyden ten daghe zijn by scepenen versoent Jan harmansz, brouwersknecht, mit zijnre huysvrouwe ende zijnre vriendens ende magen, als eyscher an deen zijde, Ende mgr. willem willemsz, scoelmgr. (*schoolmeester*), mit zijnre huysvrouwe ende vrienden ende maghen, verweerster an dandere zijde, in manieren naegescreuen [1], Te weten, dat alzoe die voersz (voorzeide) verweerder den voersz eyscher *gescelt* heyt te wesen een *scelm*, *verrader* ende *dief*. Ende zijnre huysvrouwe *gescelt* een *crayster* ende *hoere*, twelck hy den reghte genoech zijnde niet en bewyst. [1] Soe condempneren scepenen den voersz verweerder, dat hij gehouden sal zijn in openen vierschare (openb. zitting) te beliden, dat hij tgundt voiren verhaelt staet verziert heyt ende henluyden mit logentael tselue ouerseyt [2] heyt gehadt; biddende den voersz eyscher mit zijnre huysvrouwe ende vriendens ende maghen omme vergiffenisse. Condempneren voorts den voersz verweerder in de kosten van der scepenen zoen (verzoening der schepenen), condempnerende mede den seluen verweerder tot honorable emende te leueren bynnen een maent tijts die nyewekercke ij toertsen (*waskaarsen*) elxs van xij st., omme mede te verlichten deerwaerdighe heylighe sacrement. Ende te betalen deyscher voir zijnre costen viij. car. guld." —

"22 September 1549." "Mr. dirck pijnsz, scout, seit an ioen gielisz. alias iheroen, schoelapper van ghent, dat hij sittende in groote geselscappe hem beroemt heeft wel te weeten, wair *dauidt iorysz* was [3] ende wilde enige den seluen wijsen, sonder tselue hem eyscher van sheeren weegen (e. in naam v. d. graaf) te willen te kennen geuen, ende als noch gevraecht sijnde is onwillich omme tselue te doene. Concludeerde, dat hij gecondemneert sal sijn tselue te volcoemen (*volkomen verklaren*) ofte dair toe gebracht by rigoureuse examen ende torture [4], ofte ten minste uyt saecke van sijn temeraire woordens gecorrigeert criminelycken ofte ciuilycken, tot discretie van scepenen. Wair iegens soe heeft die geuangen geantwort, seggende, dat hij by eede bereit is te affirmeren niet geweeten te hebben gelijcke woordens gesproecken te hebben, bysonder soe hij, mit oick alle die laechgenoeten (*gelaggenooten*), *zeer mit drancke belaeden waeren*, ende of beuonden mochte

[1] Tot juist begrip van eenige in dit stuk voorkomende woorden, herinnere men zich de verwisseling van de v en de u, waarop vroeger reeds gewezen is. RED.

[1] Welke beschuldiging hij *niet genoegzaam* in regten bewezen heeft.

[2] *Beschuldigd*, dus: dat hij hen beschuldigd had van iets, dat *verzonnen*, *verdicht* en *gelogen* was.

[3] Zie BLEYSW. *Beschr. v. Delft*, bl. 764.

[4] Ook "scarp examen," door middel van de pijnbank.

werden, dat hij gelijcke woordens gesproecken soude hebben vuyt lichtuairdicheyt, bysonder soe hy tselue doir eenige vanteringe (*pochery*) van een wairsegger, hem groote dingen beroemende, gesproecken sal hebben gehadt, ende soe hij van alle deeser gheen memorie en heeft; soe bidt hij der justicie omme gracie, concluderende tot absolutie. All gehoirt, absolueren scepenen den geuangen van den eysch byden heer up hem genoemen, mits affirmerende niet te weeten gelijcke woordens gesproecken te hebben, noch oick te weeten, wair *dauidt iorysz* geweest is, ten tijde dat hij gelijcke woordens gesproecken soude hebben in der herberge van "*den lantman*" [1], ende te bidden van sinre (zijne) lichtuaerdicheyt der justicie omme verghiffenisse, mits betaelende die costen vander vangenisse, ende dit all, anscouw (in aanmerking) nemende up sijnn lange vangenisse." —

Mr. J. S.

RECTOERS VAN DER GROETER SCHOLEN.

['23 Julij 1541." "Mgr. ghysbrecht verus ende mgr. gouart van berghen, omme saken willen, beyde oirloff gegeuen, mits dat sy noch sullen moeghen bliuen (blijven) in hoirl dienste een quartier jairs, in zoe verre sy *wel* ende *eerlick dienen*." —]

Mr. J. S.

DE DRIE GEZELLEN UIT ROSENDAEL.

Wie wil horen een goed nieu liet?
Hoort toe ick sal 't u singhen,
Van drie ghesellen uit Rosendael,
Op vrijbuit was 't dat sy ghingen,

Sy ghingen byloo by nachte niet,
Maer sy ghingen op avonture
So langhen dat sy gheldeloos waren,
Dat duurde een cort hallifure, [2]

Als sy ter halver weghen quamen,
Een coopman quam haer teghen;
"Lech of, lech of jouw coopmansgoet,
Wilt ghijder behouden uw leven."

"Ick lech niet of mijn coopmans goet,
En daertoe mijn jonghe leven,
Ick hebber noch silver en roder gout,
En dat sal icker jou gheven."

Die coopman sijnen tas ontsloot,
En hy schonker wel hondert cronen:
"Houdt daer, ghesellen van Rosendael,
Verteertse met vrouwtjes schone!"

Doe sprack de jongste al van de drie:
"Die buit willen wy gaen klijven, [1]
En gheven den coopman sijn half goet weêr,
So mach hy een coopman blyven."

Doe sprack die outste al van de drie:
"Die buit willen wy gaen houen
En copen ons elck een appelgrau ros,
En rijden t' Antwerpen binnen."

Als sy t' Antwerpen binnen quamen,
t' Antwerpen binnen de muren,
Sy wierden op een pijnbanc gheleit,
Dat deder haer jonc hart truren.

'Nu sijnder al ons leden lam,
Wat sullen wy gaen beghinnen?
Ick wilder niet meer naer Rosendael gaen
En horen den nachtegael singhen.

O Nachtegael clein voghelkijn,
Hoe hebt ghy mijn bedrogen!
Ghy placht te singen onder een pereboom,
Daer veel schone vroutjes waren.

O Nachtegael, clein voghelkijn
Wilt ghy my leeren singhen,"
— "Ick singhen in 't wout, clein voghel stout
Niemant cander mijn bedwinghen."

— Sijt ghy int wout, clein voghel stout,
Can u niemant bedwinghen
So dwingt u de haghel, de coude sne,
Het loof al van de linde."

't Oudt Amsterd. Liedboeck.

[1] *Uithangteeken* der herberg.
[2] half uurtje.

[1] klieven, deelen.

DE ADVOKAAT.

DOOR

Mr. J. A. MOLSTER.

Het is niet vreemd dat er over den aard en werkkring der Advokaten zeer verschillend geoordeeld wordt, en het is tevens overbekend, dat dit oordeel niet altijd even gunstig is uitgevallen. Zij, die de vragen op dat terrein meer bepaald volgen, herinneren zich ongetwijfeld, dat nog niet lang geleden een lid der volksvertegenwoordiging de advokaten uit de vergaderzalen van den Raad van State wilde verbannen, onder den uitroep, "dat men die Trojaansche Paarden daar niet moest inhalen."

Vinnig was hierop het repliek, en zoo is van vroegeren tijd af dan eens de werkkring des advokaats verheven, dan weder door het slijk gesleurd.

Bij dien strijd werd veelal de geschiedenis niet vergeten. Terwijl de aanvallers verhalen te over hadden, om den advokaat te beschimpen, wezen de verdedigers op het aanzien, dat de regtsgeleerde te Rome genoot en de eer, die hem in Frankrijk te beurt viel.

Die historische herinneringen waren zeker nog het vruchtbaarste gedeelte van dien onvruchtbaren strijd, die zelfs hen koud liet, die tot de balie behoorden.

Toch was het dezen niet mogelijk *geheel* onverschillig te blijven, en hoewel die strijd — ik erken het gaarne — nooit ook bij mij een levendige belangstelling vond, deed hij mij toch met eenig interest vragen: hoe in ons vaderland vroeger de Advokaat werd beschouwd? of hij daar, even als de *patronus* of de *prudentes* te Rome, even als de fransche corijphaeën der Regtsgeleerdheid, werd gehuldigd; dan wel, of hij ook hier te lande, als een Trojaansch paard werd vermeden en veracht?

Om een antwoord op die vraag te erlangen, teekende ik nu en dan iets over dat onderwerp aan, dat ik later verzamelde en curieus genoeg vond om het mede te deelen.

Merula vermeldt in de *Maniere van Procederen* dat "der advocaten officie is zeer "noodigh in alle goede ende wel geformeerde "Republieken" en moet, volgens hem, "overmits "de noodzakelijkheijdt, met den crijcksdienst "vergeleken worden. Minder begrijpelijk is het, al acht men den advokaat even noodig als de soldaat dat die noodzakelijkheid van het officie, den schrijver doet vervolgen: "oversulck zijn deselve bij alle Princen, ook "bij onse Hooghe overichheydt vereert met "schoone Praerogativen ende Privilegien." Wanneer toch de noodzakelijkheid en onmisbaarheid van een beroep aanleiding geven om daaraan bepaalde voorregten te verbinden, dan zou dit evenzeer een reden zijn om de kleedermakers of broodbakkers met praerogativen te begiftigen.

Die privilegien echter genieten de advokaten, volgens Merula, alleen, zoolang zij zich bij "de Rechtsbehoeftigen ghewilliglijk "om redelijk loon laten gebruiken" en zich in hun beroep "met prijs ende eer verdragen hebben." Zoodra dus door hen de declaratien te hoog werden opgevoerd, schijnt het dat zij hunne privilegien verloren.

En welke waren die zoogenoemde voorregten? Vooreerst waren zij vrij van Accijnsen, volgens een oude keur van Willem van Beijeren, door Keizer Karel den vijfden vernieuwd. Ten tweede waren de Advokaten vrij van de Nachtwachtdienst. Verder mogten zij niet gegijzeld worden, hoewel men klaagde, dat dit privilegie dikwijls geschonden werd en de advokaten toch vaak den lijfdwang op zich zagen toegepast. Uit dit een en ander blijkt voldoende, dat men niet al te vrijgevig met privilegien was en de Advokaat geen reden had zich op zijn praerogativen buiten de pleitzaal hoogelijk te verheffen.

De vereischten om tot de balie toegelaten te worden, hetgeen geschiedde door den Pre-

sident of een der Raden van den Hove, daartoe gecommitteerd, die op den rug der acte van promotie de toelating aanteekende, waren de volgende:

Vooreerst moest degeen die zich aanmeldde, tot het officie "nut ende bekwaem wezen", waarom hij door den President eerst werd onderzocht. De fiducie op de academische graden schijnt niet al te groot te zijn geweest. — O, gruwel! Dit onderzoek had plaats "opdat deur sijne onbequaemheydt der par-"tijen Recht niet verhindert ende verachtert en werde," en daarom moest de president "neerstiglijk, getrouwelick ende sonder simulatie ondersoek doen naar het volgende:

1. Of hij met goede manieren, verstande ende rijp en raede begaafd was. — Een krankzinnige of een met boersche manieren, werd dus afgewezen.

2. Of hij van de Christelijke Religie was. [1]

3. Of hij uyt wettelijken huwelicke geprocreëerd was. [2]

4. Of hij gheleert was, den tijd, daartoe gheordineert, ghestudeert hebbende; ende of hij eenigh teeken van *toekomende* neerstigheyd is thoonende. [3]

5. Of hij in de Rechten gepromoveert is, ende in wat plaetse hij zijnen titel verkregen heeft.

Men ziet het onderzoek was veel omvattend, promotie in de laatste plaats, en wettige staat; een bewijs voor toekomstige naarstigheid en goed verstand, voleindigde studie, goede manieren, christelijke religie! Men moet den president van den Hove beklagen, die een zóó omvattend onderzoek moest instellen!

Als dit examen was afgeloopen, waarbij het den advokaat zeker het moeijelijkst moet gevallen zijn, een uiterlijk teeken te geven dat hij vlijtig *in de toekomst* zou zijn, moest de eed worden afgelegd. Deze eed hield in, getrouwheid aan den stadhouder, eerbied voor de Magistratuur, goede zorg voor de practijk, en dat hij geen zaak zou aannemen die onregtvaardig was. In zoover is de eed die thans door den advokaat wordt afgelegd, bijkans geheel uit de oude formule afgeschreven. Daarna evenwel volgen weder eenige staaltjes, die duidelijk doen zien, hoe men den advokaat beschouwde. Men vorderde toch den eed:

"dat hij niet soecken en sal eenighe onbe-"hoorlicke uitwegen of Delaijen." — De advokaat dus die zaken uitstelde, was meineedig.

"dat hij geen overkoemste maecken en sal "om deel of part in de zaak te hebben."

"dat hij te vreden sal wesen met den "taxe van den Hove" — ontevredenheid dus was meineed!

De eed moest jaarlijks hernieuwd worden binnen dertien dagen na den eersten regtsdag, welke termijn voor hen die elders woonden met nog twee dagen verlengd werd, alles op "poene van een gouden karolus gulden". Vroeger schijnt dit niet gevorderd te zijn geweest, terwijl ook vermeld wordt eene vernieuwing om de twee of drie jaren.

Even als heden ten dage werden de namen der toegelaten advocaten op een tableau aangeteekend. Naar de ordonnantien van Keizer Karel en de instructie bij enkele Hoven, was het getal beperkt, maar bij den Hove van Holland was dit het geval niet, en kon ieder, die gepromoveerd zijnde, toegelaten en beëedigd was, voor het Hof practiseren.

Als de advokaat als zoo was toegelaten en beëedigd, had hij slechts behoefte aan..... zaken. Evenwel had hij alweder een geheelen catechismus te onthouden, waar het de vraag gold, welke zaken hij mogt aannemen en welke hij moest weigeren. Niets ontsnapte, ook te dier zake, aan het vaderlijk toezigt onzer voorouders, die zoo gaarne alles codifeerden. Wanneer de kosten van een doopmaal bij keuren bepaald werden, is het niet te verwonderen, dat men ook het geweten van den advokaat bij willekeur en instructie de wet gaf. Hooren wij de naïve bepalingen:

Ten eerste. "Een advokaat, zoo wanneer hem "eenighe saken aengedient werden, behoort

---

[1] Advocaten van de Isr. Religie werden dus niet toegelaten! — Die goede oude tijd; RED.

[2] Hoe zou ook iemand die zonder toestemming der wet geboren was, eenig regt hebben door de behandeling der wet zijn brood te verdienen! RED.

[3] Van den President van den Hove werd dus verondersteld, de gave der profetie te bezitten! RED.

"hem wel te wachten, aan te nemen alsulcke, "die hij weet in sijne eyghene conscientie "voor seker onrechtveerdigh en qualick ge- "fondeert te zijn, ende op gheenderlei maniere "beweerlick, als met leugenen en valsche "allegatien gecoloreerd en overtrokken."

Hierbij echter bleef men niet staan. Dat de advokaat geen immoreele defensie deed met leugens en valsche allegatien overtrokken, dat hij, met andere woorden, geen bedrieger en leugenaar mogt zijn, dit kon hij in de Instructie leeren; maar dit was niet genoeg. Men stelde zich nog twee casuistische vragen. Wat toch als hij de "onrechtveerdigheydt der saecke eerst gewaar wordt, *na* de litis-contestatie, d. i. nadat de behandeling daarvan begonnen is? Ook dan zal hij geen bedrieger en leugenaar mogen zijn, maar zal hij "het processe verlaten en de partijen daervan verwittigen", terwijl — vreemd genoeg — zijn client geen anderen advokaat zal mogen vragen, om zijne zaak voort te zetten. — Nog curieuser is de quaestie, of de advokaat ("gelijkerwijze men in saecken van groot gewichte gewoon is"), die met een collega in een proces dient, genoodzaakt kan worden in die zaak te blijven, ook als hij deze "onrechtveerdigh" gelooft? Welnu! ook hierop is een antwoord. Hij die "in de zaak eenighe onrechtveerdigheyt bevind, sal daarvan afstaen: de andere, die hare conscientie niet overladen en gevoelen, daerin blijvende." Hoe teeder zorgzaam toch alles voorzien was! De client mogt het in dat geval voor het vervolg met den overgebleven raadsman doen, wiens geweten niet *overladen* was en mogt voor hem, die de zaak verlaten had, geen ander kiezen. De reden dezer laatste bepaling moet ieder een raadsel blijven.

Ten tweede mogt een advokaat geadmitteerd in eenige stad, geen geding voeren tegen die stad, dan alleen in zijne eigene zaak, en die van zijne familie tot den vierden graad ingesloten, of wel voor zijne pupillen, indien hij eene voogdij bekleedde. Wie dus een proces had tegen de stad Amsterdam, moest een advokaat uit Haarlem of Utrecht vragen, die zich daarvoor expresselijk moest doen inschrijven, indien hij voor een of ander Hof was toegelaten.

Een laatst en niet minder curieus voorschrift is dat de advokaat niet te vele zaken mag behandelen. Merula drukt dit aldus uit: "de advokaten en behooren gheen meer saken aen te nemen, dan sy met gemack, ende goede commoditeyt konnen expideeren ende ten eynde brengen sonder der partijen recht te seer te verachteren." Zeer vaderlijk is de contrôle hierop. De president laat de advokaten van tijd tot tijd komen en vraagt hun af, hoevele zaken zij hebben. Ziet hij, dat dit getal wel overeenkomt met de "diligentie, industrie, neerstigheydt ende trouwe," van den advokaat gevorderd, dan komt deze er met eene zedeles af, inhoudende dat hij "neerstiglijk in zijn officie moet voortgaan." Indien echter aan den president het getal der zaken, die de advokaat heeft, te groot voorkomt, dan klinkt er een ander lied. De president vermaant dan om die zaken, *zoo het mogelijk is* — staat er zeer naif bij — "wel te bewaren en ten eijnde te brengen," maar dan verbiedt de president den advokaat, nieuwe zaken aan te nemen zonder dat hij daartoe vooraf verlof verleent. De auteur, zoo straks genoemd, voegt er twee redenen bij waarom dit geschiedt: 1e "opdat partyen in hun Recht, door menigvuldigheydt van saecken, niet verslingert en werden ende eenigh hinder of letsel daaruit krijgen," en 2e "opdat de saecken soveel hetselve gevoegelijck kan geschieden, onder de advokaten gedistribueerd ende verdeelt werden."

Men wane niet, dat hiermede de vaderlijke zorg ophield; integendeel "indien de saeck "is van zo groote importantie ende gewicht, "invoeghe dat deselve by één advokaat alleen "niet wel en soude konnen bewaert werden," mag men twee of meer advokaten kiezen. Een voorbeeld geeft Merula in het geval, dat men tegen den *Fiscus* procederen mocht, hetwelk ook toen reeds door hem genoemd werd "eene harde ende sware Partije." Nu voorziet de ordonnantie en het gebruik alweder in de quaestie dat de eene partij zoovele advokaten nam, dat er voor de andere niets overschoot. Dit is verboden, opdat men door "faute van advokaten niet gansch onbe- "schermd ende ongevorderd blijve."

Dit gevaar was echter zoo groot niet,

want ook toen was er geen gebrek aan priesters van Themis. "Dan — zoo luidde het — "daer er groote menichte van advocaten is, "is voor sulcke gheene groote sorgen te hebben."

Het schijnt echter dat men in spijt van het streven om ieder even vele zaken toe te deelen, toch niet allen hetzelfde vertrouwen schonk, en dat er toen — zeker in volslagen afwijking van onze dagen — ook advokaten waren die niet veel van de regtsgeleerdheid afwisten. Ook daarvoor had men raad. Twee bekwame advokaten mogten tegen elkaar overstaan; twee onbekwame evenzeer, maar geen geleerd of welsprekende tegen een dommen of stotterenden advokaat. "Indien het mocht "gebeuren — zoo luidt het — dat d' eene "Partye in de voorsael sijnde, hem versa- "ghe van de beste ende voornaemste: sijne "adverse partije de wynigh-geestijleerdste ende "min-cloeckste latende: op hope van also "jeghens syne Partije te triumpheeren ende "het proces (want om de Victory te verkrij- "gen veel gelegen is in de cloeckheyt ende "ervarenheydt van den advokaat beneffens de "deugdelijkheydt van de sake — hoe prach- "tige tusschenzin!) te winnen, daer oock wel "op gelet moet worden bij den Raedt." — Ik moet erkennen dat dit *letten* van het Hof op deze omstandigheid niet zeer veel baten moest, terwijl ik niet begrijp, hoe dit alles in regten bleek. Zooveel is zeker dat indien het Hof hiervan in de uitspraak gewag maakte, dit zonder twijfel nog al onaangenaam voor den "min cloecken en weynigh gestyleerden" advokaat geweest moet zijn.

Met dit alles voor zich was de regtsgeleerde der zeventiende eeuw in onze geunieerde provincien nog niet aan het einde zijner verpligtingen. Veel was hem nog voorgeschreven, dat hij ook buiten de regtzaal had na te leven. In artikel 81 van de Instructie voor den Hove van Holland wordt den procureurs verboden "geen gelagen te "drinken op tauxatie, of kosten van pro- "cessen, op commissien of practyque, in wat "maniere dat het sy." Men ziet dat het voorschrift *alleen* de procureurs geldt, en het is dus een raadsel of de Instructie aan de advocaten vrij liet om op den afloop te drinken, dan wel of men het er voor hield dat de advokaat geen sterken drank in de voorzaal gebruiken zou. De jurist van dien tijd behoefde zich echter niet te verhoovaardigen op deze onderscheiding, want in hetzelfde artikel wordt verboden "partijen aan te loo- "pen om hen te dienen, en alsoo tot pro- "cessen te geraken: maar sullen verwachten "dat sy versocht worden." Dit verbod toch sluit de erkenning eener gewoonte in, die den jurist zoo wat met een marskramer gelijk stelt.

"De advokaat-fiscaal of procureur-gene- "raal bij het Hof behandeld zonder loon de "saken van onvermogenden sonder profyt er "van te hebben, maar hy sal tevreden zijn "met syn Wedde," zooals art. 25 der Instructie zegt. Indien echter een arme tegen den Fiscus te strijden had, in welke zaak de Fiscaal optrad voor den staat, werd aan den onvermogende een advokaat door het Hof toegevoegd, die "gratis moest dienen ende "om Godes wille, opdat de arme, in het "ongeluck van pleiten gevallen — (zeer karakteristiek uitgedrukt —) "niet overvallen "en werde met grootte onkosten, om het "proces uit te voeren." Later schijnt de uitzondering regel te zijn geworden en de arme altijd bediend te zijn door een toegevoegden raadsman. Het is mij onbekend of er toen ten tijde veel gebruik van het *pro deo*-proces werd gemaakt; indien echter, even als nu, het misbruik het gebruik overtrof, was de betrekking van den Fiscaal in oude tijden zeker niet te benijden.

Met al die verpligtingen bekend, wetende dat hij op den afloop der zaken niet mogt drinken, dat hij de clienten niet mogt naloopen, dat hij niet liegen of bedriegen mogt, dat hij ieder oogenblik vermaand stond te worden om "neerstigh" te zijn, dat hij de zaken moest be andelen en afdoen, maar als hij te veel zaken had geene nieuwe mogt aannemen zonder verlof van den Voorzitter van het Hof, tenzij het pro deo's waren — met de kennis zijner verpligtingen toegerust en trotsch op zijne privilegien, die hem van de betaling van accijnsen, van nachtdienst en gijzeling ontsloegen, treedt hij de regtzaal binnen.

Ik noodig U uit, hem ook daar te volgen.

(*Wordt vervolgd.*)

DRINKGEREEDSCHAP.

1. DE MOLENBEKER.

Wat moeten de vreemden toch eigenlijk van ons denken? Ik weet het evenmin als gij, lezer.

Altijd beschouwen ze de Hollanders (wat bij hen gelijkluidend is met de Nederlanders) als de Chinezen van Europa, als stijve en saaije lieden; vooral wordt er zoo gesproken over de Hollanders uit vroeger tijd. En toch — als ze al het drinkgereedschap van onze voorouders zien, met al de aardigheden, die door deze er bij bedacht werden, dan zeg ik nog eens, wat moeten ze van ons denken. Dan zitten ze zekerlijk verlegen, hoe ze dat stijve en deftige aan de ééne zij met het brooddronkene aan de andere overeen zullen brengen.

Daar hebt ge bv. den molenbeker: hoe drommel hoe kwamen de oudjes aan die zotte gedachte?

Ge kent immers de molenbekers, lezer?

Niet, zoo zal ik trachten hem te beschrijven, en het bijgevoegd plaatje zal de beschrijving verduidelijken.

Molenbeker.

De molenbeker bestaat uit een kelk zonder voet, of liever uit een kelk die tot voetstuk strekt aan een molentje met een wijzerbord, waarover een wijzer loopt, die door het blazen in een buis in beweging wordt gebracht.

De kelk wordt met wijn gevuld; door het blazen in de buis brengt men den wijzer in beweging, en vóór die wijzer stilstaat dient men den wijn naar binnen geslokt te hebben. Die nóg knapper, nog vlugger drinker is, maakt *eerst* den molen aan het draaijen' vult daarna den beker en drinkt hem leeg, alles voor de beweging van den wijzer ophoudt.

Gelukt dit niet, dan hebt ge slechts zoovele kelken tot poenitencie te drinken als de wijzer u uren aanwijst.

Een drinkersbaas heeft daar natuurlijk niets tegen, al bleef de wijzer ook op 12 uur staan, maar voor een ander was het slimmer.

Deze molenbekers waren van zilver, somtijds echter was de kelk van glas.— Bij de een zijn meer, aan den ander minder versiersels aangebracht; allen echter hebben de wieken en een afgaande trap, waarlangs de buis loopt. Op het dak zijn dikwijls duifjes, op de trap molenaars met zakken op den rug aangebracht, uit de vensters weder liggen andere figuurtjes. Op den hier afgebeelde zijn op twee der molenwanden voorstellingen van de weldadigheid te zien met de opschriften:

Die Honghert Begaeft
en
den Dorstigen Laeft.

Ook op den kelk zelf vindt men gewoonlijk 't zij alleen bloemversieringen of menschelijke figuren gegraveerd.

Ofschoon het maken van zulke malligheden aan de tafels van onzen tijd al een heel vreemd figuur zou maken, is het toch niet zoo heel wonderlijk dat een Hollander, wien de grond onder de voeten altijd door molens

---

[1] Deze en een tweede, weinig minder fraai, bevinden zich in het bezit van den Heer W. J. de Voogt.

en door malen boven water en droog gehouden moest worden, en voor wien in zijn houtzaag-, papier, olij- en andere molens zulk een groot deel van zijn welvaart gelegen was, dat die man zelfs bij zijne uitspanningen nog zijn beschermer, zijn vriend, zijn kostwinner, zijn molen niet vergeten wilde (zonder dat hij daarom juist aan 't malen behoefde te zijn): dat laat zich zeer goed begrijpen.

KINDERSPELEN EN KINDERDEUNTJES IN DRENTHE.

DOOR

C. VAN SCHAIK.

Bij het *water putten* plaatsen zich vier kinderen, bij voorkeur meisjes, kruisselings over elkander, vatten elkaâr bij de handen, en nu vraagt de een:

Moeder mag ik water putten?

De tweede antwoordt: Er is geen water in den put.

De derde zegt: Hoe liever!

De vierde: Kruip maar onder Diever (een Drentsch dorp).

Nu kruipen er twee onder de armen der beide anderen door, dansende en zingende:

Katje dansen! katje dansen! . . . Dit duurt tot het door iets anders wordt vervangen.

Een ander meisjesspel bestaat hierin, dat een zeker aantal een kring formeert, langzaam hand in hand rondloopt, zingende op sleependen toon:

Kloewentie, kloewentie goaren
Het duurt je nog zeuventien joaren,
Zeuventien joaren . . . ommekeerd,
Dat hef mooi meisie van my eleerd.

Alsnu keert zich beurteling eene der speelgenooten rugwaarts naar de overige.

Een ander, door jongens en meisjes gespeeld, is, dat men hand in hand vlugger rondloopt, zingende:

't Is hier al zoo glip-glap
Al onder miene voeten.
Al onder die, al onder da,
Al onder die mooi maechien Sa!
Maechie mit mooi Schulkien veur,
Mag ik es mit oe mallen?
Mallen, mallen wil ik niet!
Keer dy omme ik ken der oe niet,
Joa! Joa! die bist et wal.
Woar 'k van nacht bisloapen zal,
Neen! neen! doe bist et niet!
Keer dy omme ik ken oe niet.

Ofschoon blijkbaar een beurtzang, wordt het in den regel door allen te samen gezongen. Die zelfde deun wordt bij 't Paaschvuur branden (waarover nader) ook gebruikt.

Ook het *doekien leggen* is bij de schooljeugd zeer geliefd. Eenige meisjes vormen een kring en blijven stilstaan. Een van haar met een doek in de hand, loopt buiten dien kring en zegt op half zingenden toon:

Doekien leggen,
Zal niemand zeggen.
Kiek veur oe!
Kiek achter oe!
Kiek van oew beide zijdegies toe.

Nu laat ze den doek vallen achter een' van hare kameraden, die hem oprapen moet. Heeft deze het niet bespeurt, dan moet zij achteruit gaan, of zich verwijderen. Inmiddels loopt zij, die den doek neêrwierp, zoo spoedig mogelijk terug, om dien weêr op te nemen. Is echter een ander haar te vlug af, dan neemt zij hem op en vervangt de plaats der vorige. Dit gaat zoo voort tot allen *af* zijn, d. i. niemand in den kring overblijft.

Ook het *bikkelspel* wordt veel gespeeld. Men zingt er bij:

Moeder te vroog!
Hoe is 't er mien oog?
Anncke teêr,
Ik leg nou ien klein bikkeltien neêr.

Telken reis als zij een bikkel neêrlegt, herhaalt zij die woorden. Legt zij er twee, drie of al de bikkels te gelijk neêr, dan geeft zij 't getal op.

Bij het opnemen zingt zij:

Ik bouwde mien huussien van kalk en steen
Baksteen,
Glad as been
Ik neem er een.

Ook hier geldt wat bij 't neêrleggen gemeld is. Intusschen is er nog een ander deuntje:

Ik bouw der mien huus
Mit kalk en gruus.
Mit baksteen
Glad as been
Ik neem je der een ... twee ... drie .. vier.

Een ander kinderspel bestaat hierin, dat jongens en meisjes hand in hand rondloopen, zingende:

Rondom de kaetel
Wat zullen wi t' oavond aeten?
Broam, broam, sprikken.
Leer, leer! lappenleêr,
I der uut en ik er weêr.

Nu wordt een der speelgenooten uit den kring gestooten, die echter zich zoodra mogelijk er weêr indringt, tot dat ieder zijn beurt heeft gehad.

Wij laten hierop nog een paar kinderdeuntjes volgen, die zeer in zwang zijn:

Hoaken en oogen
Tikke takke tooge, ..
Wit pampier, zwart pampier,
Zoo komt Pouwel Jonas hier!

Somtijds zijn de beide laatste regels:

Zied pampier
Tiere liere lier!

Wijders: In 't voorjaar van den bast van dunne wilgentakjes fluitjes makende, zingen de jongens:

Siep sap siepien,
Wanneer bist du riepe?
Toekommen Meije
Als de veugelties eijeren leg,
Leg eijeren leg doppen.
Smiet de olle wieven vlak veur de koppen.
Heel of, half of!
Snied de koe et kalf of
Wil 't er dan niet of,
Snied et mit et blanke mes of.

Zóó luidde het te Dwingeloo: Op andere plaatsen heette het aldus:

Siep sap siepien,
Wanneer wordt doe riepie?
Te Meye, te Meye,
As de veugelties eijer leg.
Wat leg ze dan?
Leege, leege doppen,
Kaele, kaele koppen,
Toe 't kattien op 't diekien zat,
Zeute melk mit koaijers (beschuiten) at.
Kwam 'n benze hekse,
Dee wol 't kattien 't oor ofbieten,
Heel of, half of,
Toe heit kattien 't oor of.

Ofschoon de Drenthenaars niet bijzonder zanglustig zijn, hebben wij van tijd tot tijd hier en daar een jonge huismoeder, of ook wel de dienstmaagd het volgende wiegendeuntje hooren zingen, om den kleinen wereld-burger op schoot of in de wieg in slaap te maken:

Su! su! mien keentien!
Dein pottien steet in 't spintien!
Steet oew pottien in 't spintien niet,
Dan bist doe ook mien keentien niet!

Één kinderdeun hadden wij bijna vergeten. Zij wordt zoowat recitatief door een der speellustigen opgedreund, als men *krijgertje* zal spelen, en waardoor aangewezen wordt, wie 't eerst belast is om de anderen op te vangen. Bij elke syllabe wordt op de beurt af iemand aangewezen:

Ine, miene makker
Euliekoeken-bakker,
Vrouw kook brij,
Of bist dij?

Op dit laatste woord loopen allen hard weg, terwijl hij dien het treft, hen naloopt zoolang tot hij een ander gegrepen heeft eer hij de aangewezen rustplaats, of *'t honk*, bereikt heeft. Er is echter nog een ander:

Ine, miene melle!
Wie zal tellen?
Dark de heer.
Goat oppe trappen,
Loat de kanne flappen,
Goat inne hof
Plukt alle bloempies of.

Nog een paar volksdeuntjes te Dwingeloo en ommestreken in zwang, en wij stappen van dit onderwerp af.

Spin mooi meissien spin,
Spinst doe niet, dan winst doe niet,
Dan kriegst ok t' oavend oew vraijer niet.

Wijders:

Moeder zit mien musse wal recht?
T' oavend komp mien vraijer,
Komp i niet ik hoal um niet,
Al komp i van mien laevent niet.

Elders luidt het:

Moeder, zet mien musse te recht,
T' oavend komp Joap Janssen,
Die zal oppe trommel sloan,
Die leert oes et dansen.
Hier 'n stoel en doar 'n stoel,
Op elken stoel 'n kussen,
Doar mien vraijer op zitten kan
En 'n kleintien tusschen.

Voorts:

Pannekoeken bakken is zooveul schoa,
Zooveul vet en zooveul moal
Dan goan wi noa Katrientien toe
En drinken je koffie mit klonties toe.

Eindelijk:

Ik heb je 'n olle petemeui,
De weunt er in Amsterdam,
De wol je mit oes hnppelen,
Moar 't olle wief is lam.

VROUWENMOED.

Even goed als de stad Haarlem roem draagt op hare Kenau Simons Hasselaar, even goed zijn er meer steden, die naast hare mannelijke helden ook vrouwelijke kunnen noemen.

Ook Friesland kan een heldin toonen, die gelijk Baerte van IJsselstein als een man huis en have tegen een machtigen vijand tot het uiterste verdedigde.

Het was Bauck Poppema, die in de ongelukkige tijden leefde, toen elk deel van Nederland, in verschillende partijschappen gescheurd, aan moord en plundering blootstond. Schieringers en Vetkoopers voerden in Friesland den burgeroorlog. Tot de eerste partij behoorde Baucke's gemaal Doeke Hemmema, die zich op zijne door grachten en wallen versterkte state te Berlikum, vrij zeker tegen overrompeling kon rekenen. Eens echter toen hij in Augustus 1496 naar Franeker afwezig was, werd zijn state eensklaps besprongen door de Vetkoopers, in vereeniging met de Groningers, die, van drie groote stukken geschut en allerlei oorlogtuig voorzien, het huis met een enkelen storm meenden te bemachtigen. Gering was de bezetting, bestaande uit slechts 20 man, onder bevel van Alef, den broeder van Doeke doch zij vergoedden hun klein aantal door buitengewonen moed. Menig Groninger werd neergeschoten, de Friezen echter, als landgenooten werden verschoond. De aarden wal, waarin de kogels smoorden, en de diepe en breede gracht, die het naderen belette, zaten den belegeraars in den weg; wel zochten zij de gracht te dempen door er eenige wagens hooi in te werpen, maar, zoodra de belegerden dit bemerkten, schoten zij ze in brand.

Waar gevaar was, vertoonde zich ook onze Bauck, ofschoon zij zich in hoogst zwangeren toestand bevond, overal den moed der man-

[1] Baerte van IJsselstein verdedigde het slot van IJsselstein, nadat haar man, Heer Gijsbrecht van IJsselstein, Maarschalk en Leenman van den Bisschop van Utrecht, gevangen genomen was, met eene geringe bezetting tegen Wolfert van Borselen, die meende het kasteel door Hollandsch krijgsvolk te moeten bezetten, om daardoor een bolwerk tegen de invallen der Utrechtschen te stellen. Inziende dat het slot niet langer te houden was, bedong zij lijfsbehoud voor de helft der bezetting De andere helft, door loting aangewezen, werd dadelijk tot schande des belegeraars opgehangen.

schappen door haar voorbeeld aanwakkerende.

Doch al verdedigden zij zich ook nog zoo dapper, de vijand van zijn kant dacht er niet aan het beleg op te breken. Om de bezetting ook uit de hoogte te kunnen bestoken, vervaardigde hij, onder andere belegeringsgereedschap een zoogenaamde kat, een soort van toren met zolderingen, zamengesteld uit zware balken en op stevige rollen geplaatst, waardoor het werktuig over een vloer van planken tot aan de gracht werd voortgeschoven.

ten hulp te bekomen, maar daardoor ook was de bezetting nog meer gedund.

Hoe Bauck zich ook verweerde, eindelijk toch bezweek de state, de Groningers veroverden haar stormerderhand. Al de mannen werden vermoord. Eén slechts ontkwam, door zich met een stuk spek op zijn rug even als een der hunnen onder de plunderaars te mengen en zich zoo uit de voeten te maken.

Een droevig en onverdiend lot stond der arme vrouw voor de deur. Verwoed over den krachtigen tegenstand hun door haar geboden,

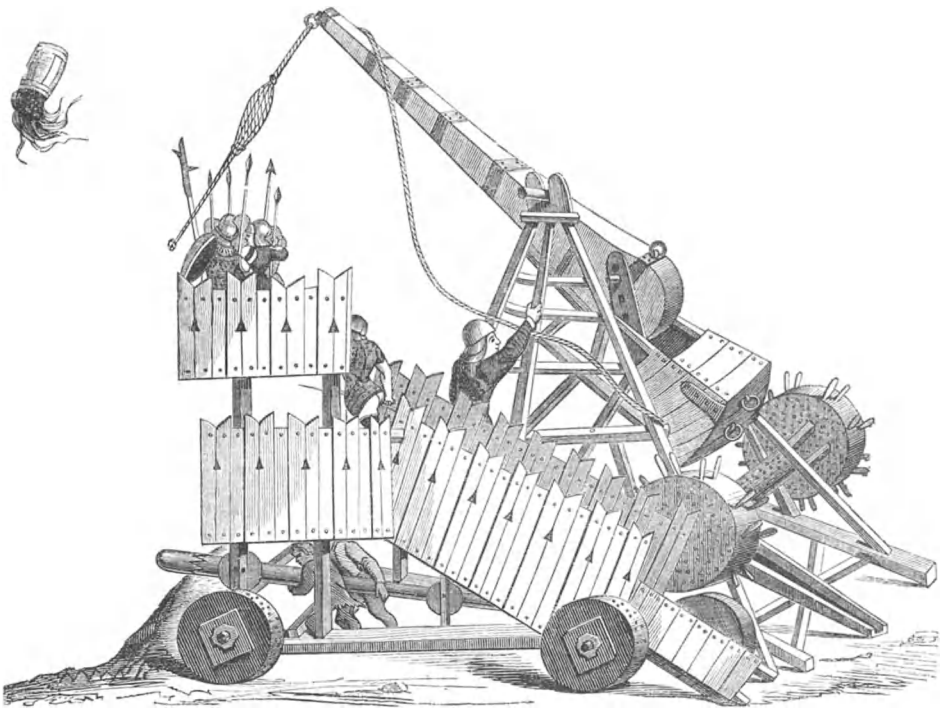

Blijde en Kat.

Toch hielden de verdedigers stand, en reeds besloten de belegeraars terug te trekken, toen zij versche hulptroepen zagen aanrukken in de Vetkoopers, die ten Noorden van Leeuwarden woonden en op de Hemmema-State schrikkelijk gebeten waren.

Thans werd het huis van drie zijden aangevallen. Nog altijd hoopten zij daar binnen op hulp van buiten. Alef met drie manschappen begaven zich op weg om te trach-

gaven de Groningers niet in 't minst acht op den belangwekkenden toestand, waarin de moedige vrouw zich bevond, sloegen haar in boeijen en voerden haar zóó naar Groningen in de gevangenis. Ja, toen het uur van hare bevalling naderde, weigerden zij haar van de ijzeren boeijen te ontdoen. In zulk een toestand, van alle hulp en bijstand beroofd, beviel zij van twee kinderen, die of dood ter wereld gekomen of dadelijk gestor-

ven zijn. Niet lang echter bleven de overwinnaars in 't bezit der state, die op het punt was geweest door de Vetkoopers gesloopt te worden, zoo de Groningers hen daarin niet verhinderd hadden. Niet zoodra toch was Bolsward door de Schieringers ingenomen, of het huis, in de haast door de Groningers verlaten, werd weldra weder door zijn rechtmatigen Heer in bezit genomen.

Bauck werd een jaar daarna bij uitwisseling tegen andere gevangenen ontslagen. Zij stierf kort daarna in 1501.

Het bijgaand plaatje geeft een paar van de krijgs-enginen of werktuigen, destijds bij belegeringen in gebruik, te zien.

Het achterste is een zoogenaamde Blijde, bestaande uit een zwaren, spits toeloopenden balk, die om een spil draait, die, op zijn beurt, op staande balken bevestigd is. — De spil verdeelt den eerstgenoemden balk in twee ongelijke deelen, zijnde het dunne eind veel langer dan het dikke, waaraan een bak met zware steenen gevuld is bevestigd. Aan het dunne einde zit, wanneer de Blijde dienen moest tot het werpen van steenen, een soort van schop, of wel een slinger met haak, wanneer het, als hier, op het werpen van brandstoffen aankomt. Met krachtsinspanning wordt door een touw of ketting het dunne eind naar beneden getrokken en in dien stand zóó gehouden, dat een kleine beweging dit touw kan doen schieten. Gebeurt dit, zoo trekt de zware bak met een verbazende kracht het dikke balkeinde naar beneden, het andere daarentegen vliegt naar boven, en de slinger werpt zijn lading ter bestemde plaats. Om het werktuig met juistheid te richten, was de taak des geschutmeesters, en eischte natuurlijk vrij wat oefening.

De tweede engien, een Kat van twee verdiepingen, is zeker niet van de meestzamengestelde soort. De naar boven voerende gang is van borstweringen met schietgaten voorzien, evenals de beide verdiepingen, waarop de krijgslieden geplaatst zijn. De krijgsknechten, die onder het werktuig een stormram hanteeren, zijn zekerlijk het best beschut; of ze echter, zij mogen ook nog zoo sterk zijn, met hun tweeën wel heel veel kwaad zullen uitrichten, zou ik betwijfelen. Misschien hebben ze slechts een zwakken wal te beuken.

De kat, waarvan bij de belegering van Hemmema-State gesproken wordt, zal waarschijnlijk van een andere soort, een Evenhoge, geweest zijn.

De Evenhoge was meer een toren, uit verscheidene verdiepingen bestaande, waarvan de bovenste tot de hoogte der wallen reikte, en waaruit men door het neerlaten van een brug op die wallen kon geraken. Tegen brandmiddelen van de zijde der belegerden op die engine geworpen, werd deze met natte huiden bekleed. Welk schrikkelijk bloedbad bij het neerlaten der brug aangericht werd, kan men denken; hij, die zich eens op de brug had begeven, moest overwinnen of sterven. Voorwaarts was de eenige weg, aan achteruit gaan was geen denken, opgestuwd als men werd door de drommen, die langs ladders uit de beneden verdiepingen kwamen opdringen.

ZORG VOOR EEN GOEDE REPUTATIE.

Van hoeveel belang onze Staten-Generaal het voor onzen handel rekenden, altijd goede waar te leveren, blijkt uit verschillende plakkaten door hen vastgesteld; b.v. van 24 Januarij 1617 en 30 Novemb. 1656. Zoo waarschuwden zij in 1669 tegen het vervalschen van specerijen, aangezien er hier veel "paille, pivezel, stof en poeder van peper, noten, macis", van buiten ingevoerd en onder de echte waar gemengd werd, waardoor de Bewindhebbers van de O. I. Compagnie "geblameert," de koopers "grootelijcks gefraudeert", en de waren van de compagnie in "merckelijke disreputatie" gebracht werden, niettegenstaande die compagnie gewoon was, alles wat niet deugde in het water te werpen. De straf voor hen die zulk goed "te scheep, te wagen, te peerde of op den hals" in- of uitvoerden, of die zulke waren onder zich hielden, verkochten of vermengden, was bepaald op 100 gouden rijders, behalve 't verlies van de voorn. poederen.

Onder de eerlijke Hollanders schijnen dus toen ook al knoeijers geweest te zijn, zou men haast zeggen.

WAT ER AL ZOO IN EEN BURGERHUIS VAN DE 17e EEUW TE VINDEN WAS.

(Vervolg van bladz. 294.)

"Wat hebben wij nu daar, Mijnheer Herman, is dat kinderspeelgoed? een trekpotje van een kinderserviesje?"

"Neen, vriend, dat ziet ge wel beter, daarvoor immers is dat oor véél te groot."

"Je hebt gelijk, maar wat is het dan?"

"Dat zal ik je zeggen, 't is een zoogenaamd upperken of proefpotje, ook wel vinkepotjen genoemd.

"In vroegeren tijd gingen de huismoeders zelve naar de markt, zelve naar de winkels. Zulks is thans uit; men laat dat meer aan de dienstboden over, of wel, de waren worden aan huis gebracht. Thans zijn 't nog alleen de verkoophuizen van manufacturen en galanteriën, die de eer genieten mogen, bezocht te worden door het burger- en het meer voorname gedeelte van de schoone kunne. In het buitenland echter gaan de dames grootendeels nog altijd zelve naar de markt om inkoopen te doen, ook van eet- en drinkwaren.

"Maar om op ons upperken terug te komen. Dat was een gereedschap, wat de huismoeder, vergezeld van hare dochters (ten einde ook deze kennis te doen krijgen van alles wat het huishouden betrof) met zich meedroeg, wanneer zij hare inkoopen van theeën ging doen. Zij vertrouwde niet genoeg op de mooie praatjes van den thee-negociant, en of hij al zei en verklaarde dat die en die soorten de beste waren, zij dacht: ieder heeft zijn eigen smaak — "ieder zijn meug", zei de boer — ik en mijn huisgezin moeten de thee drinken, dus daarom zullen *wij* eerst *proeven*, voor we koopen en betalen.

"Alzoo, het proefpotje maakte de reis mede, en vond de famielje soorten, waarvan de reuk en de prijs haar aanstonden, zoo behoefde er slechts een weinig in het proefpotje gedaan te worden; — men liet er wat water opschenken en proefde zoo staandevoets voor de toonbank, of smaak en geur aan de verwachting voldeden. Zoo ja, dan deed men zijne inkoopen er van, en de pakjes van de verschillende soorten werden in den armzak of in het baleinen hengelemmertje geladen.

"En 't was geen geringe eer, den naam van een goed theeproefster te hebben; de vrouwtjes beroemden er zich dan ook op, "eene dunne tongh te hebben, om de thee wel te kunnen proeven."

"Ook diende die soort van potjes, om op de theetafel naast den theepot gebruikt te worden, ten einde daarin de saffraan, die men algemeen in de thee gebruikte, te doen trekken.

"Dus geen kinderspeelgoed, ziet ge wel, waarde Heer, ofschoon het er fijn genoeg voor is. Met zijne aardige min of meer verheven ornamentjes en door zijn roodaard kleur, die zoo lief afsteekt tegen het zilver van het stopje op de tuit en de kettingjes, die van den dekselknop naar dat stopje en naar het oor afdalen, zou het op een schoorsteen of étagère als versiersel lang niet misplaatst zijn." —

"O, neen, 't was daar zeer goed voor te gebruiken. Maar gij praat daar al maar over thee, — dan kan dat ding immers toch nog niet zoo heel oud zijn, want ik heb mij altijd laten vertellen, dat het theedrinken nog niet lang in de mode is geweest, en dat juist aan dat theedrinken in *onze* dagen de beweerde verzwakking van het tegenwoordige menschelijke geslacht wordt geweten?"

"Neen, man, dan ben je verkeerd ingelicht. Wel is waar is de thee niet zoo lang bekend als het bier of de wijn, maar toch was ze al voor twee en een kwart eeuw hier te lande te bekomen. Maar daarvoor hadt ge niet naar den kruidenier moeten gaan: ge zoudt bij hem vruchteloos naar thee gezocht hebben; neen, destijds was het de apotheker, die ze er in zijn winkel op nahield, om ze als geneesmiddel tegen verschillende kwalen te kunnen verkoopen.

"Gij lacht over dat woord geneesmiddel; ja, zoo deden velen in dien tijd eveneens; zelfs bleef het niet bij lachen, maar juist

werd het al of niet gezonde van het theegebruik een twistpunt tusschen de geleerdste doctoren. De een verhief het als geneesmiddel boven de wolken, de ander waarschuwde er tegen als tegen 't zwaarst vergift.

"Zij, die zich voor de thee in de bres stelden, schreven haar de wonderlijkste eigenschappen toe. De bekende Amsterdamsche professor Nicolaas Tulp hield vol, dat men door het gebruik van geen kruid ter wereld zóó oud kon worden als bij dat der thee. Anderen beweerden, dat men thans wel alle andere geneesmiddelen kon afschaffen: thee was goed voor alles, zelfs trad ze in de plaats van purgeermiddelen en aderlatingen.

"Dr. Bontekoe van Alkmaar won het in zijne overdrijving van alle andere theebeschermers, zooals blijkt uit zijn "Tractaat van het Exellentte Cruyt thee." Volgens hem was het gebruik goed tegen de waterzucht en allerhande soorten van verstoppingen, het hielp voor het gezicht, verdreef de domheid, den slaap, zelfs de vrees, wekte den moed op en scherpte het geheugen; in één woord, geen gebrek ter wereld, of het werd door de thee overwonnen. Hoeveel men er ook van dronk, kwaad kon het nooit, op zijn minst moest men er dagelijks een kopje of 8 à 10 van gebruiken; maar wilde men er meer, men kon gerust zijn gang gaan, al wilde men er ook 50, 100 ja 200 kopjes achter elkaar van drinken. Volgens zijn zeggen, deed hij zelf zulks wel; — "maar — zeiden zijne tegenstanders ook weer — daardoor verdroogden zijne balsemieke sappen zóó zeer, dat zijne gewrichten schenen te rammelen als castagnetten, wanneer hij vóór den wind naar iemand toekwam." Misschien werd het wel aan de uitdroging zijner beenderen toegeschreven, dat hij, niet stevig genoeg ter been zijnde, in 1685 van de trappen viel in het Paleis van zijn meester den Keurvorst van Brandenburg, welke val hem het leven kostte. De kwade wereld vertelde daarenboven, dat hij voor zijne verdediging van de thee grof betaald werd door de Oost-Indische Compagnie, die door die aanprijzingen veel van die waar afzette.

"Of dat wel zeker is, gaat ons niet aan; wij weten dat de thee trots alle aanvallen in het begin der tweede helft van de 17e eeuw de overwinning behaalde.

"Thee, ja thee, die moet men roemen
"Ligchaams beste doktor noemen,
"Want die medicijnethee
"Komt ons alle daag ter snee.

"Komt dan, o, gij, drooge zielen,
"Komt rondom de theepot knielen,
"Zwelgt er ongeregelt graag
"Jaagt er thee door strot en maag."

Upperken of Proefpotje.

Wel is waar, bepaalde het gebruik er van zich aanvankelijk alleen tot de hoogere en rijkere standen; voor een burgerman was de prijs van de lekkernij wel wat al te hoog, daar men voor een pond zeer ordinaire soort wel *f* 10, en voor de betere tot zelfs *f* 100 toe betaalde. Het was waarschijnlijk niet voor in het begin der 18e eeuw, dat ook de burgerlui zich aan het theedrinken gingen verslaven." —

"Onder al uw praten over de thee, zoudt ge mij waarlijk doen watertanden bij de gedachte een kopje vóór mij te zien staan. Gij zelf zult ook wel naar een dronk verlangen; ge moet, dunkt mij, moe worden van al dat praten aan één stuk. 'K moet u waarlijk bewonderen over al uwe geleerdheid en uw goed geheugen. Weet ge er nog meer van? ik hoor er met genoegen naar." —

"Dank voor uw compliment, waarop ik, om niet vervelend te worden, maar niet veel antwoorden zal. Maar zoo ik je niet verveel, wil ik u met genoegen nog in 't kort mededeelen, hoe de thee destijds gebruikt werd.

"Had men vrienden op de thee genoodigd, zoo ontving men ze in het theesalet, in het theecomptoir, of eenvoudig in 't voorhuis, al naar den stand, waarin men leefde. Het kostte nog al wat, alles naar den aard en zooals 't behoorde bij elkaar te hebben. Over de soms zoo kostbare theetafel en het theebuffet zullen wij maar niet eens spreken, maar slechts een blik slaan op het gereedschap, waarin de drank klaar gemaakt en waaruit ze genuttigd werd.

"Zoo de porceleinkast, destijds een noodzakelijk meubelstuk, maar had kunnen spreken, die zou u wel met een cijfer gezegd hebben, welk groot gedeelte van hare ruimte door het theegoed werd ingenomen.

"Hoeveel verschillende trekpotten en potjes waren er niet bij een servies noodig! Gij zult zeggen twee, een voor groene, een voor zwarte thee, ja, en dan nog een voor de saffraan. Mis, vriend, dat ging zoo eenvoudig niet als tegenwoordig.

"Vooreerst kwamen eenige busjes, doosjes, of laadjes voor den dag van porselein, zilver, of ook wel bij de burgerlui van tin, die geborgen waren geweest in een grootere doos, zooals ge er een zeer eenvoudige op bijgaand plaatje ziet, waarover we later zullen spreken. Al die busjes waren met verschillende soorten van theeën gevuld; al die soorten moesten eerst door de gasten geproefd worden, opdat men bepalen konde, welke daarvan gebruikt zou worden. Elke soort werd getrokken in een bizonder porceleinen potje, met zilveren zeefje aan den mond der tuit, en daarna kreeg ieder persoon een klein kopje van elke soort te proeven. Alle soorten waren goed; de gastvrouw immers had ze geproefd, en zij zou geene slechte soort inkoopen. Toch vond men natuurlijk de eene nog lekkerder dan de andere, maar, — zooals wij ook doen zouden — men liet de beslissing aan de vrouw des huizes over, die eindelijk een grooten of een dubbelen theepot nam,

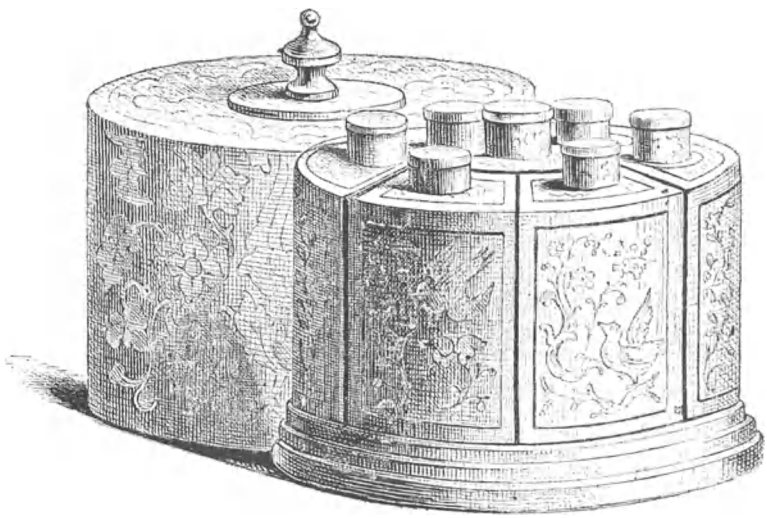

Tinnen Theebus.

waarin uit een groote bus de gekozene soort geschud en op een porceleinen stoofje of komfoortje te trekken werd gezet. Het saffraanpotje was inmiddels ook gevuld.

"Hoe netjes en in orde alles ook ware, zou ik wat hebben durven verwedden, dat gij, mijnheer Hout, toch wel een aanmerking gemaakt zoudt hebben." —

"Wat, ik? och hemel, ik ben nog al thuis op dameskransjes of theevisiten!" —

"Toch ben ik er zeker van, dat ge gezegd zoudt hebben: "de melkkan is vergeten." —

"Ja, als die er niet was, zou ik het misschien wel gezien hebben." —

"Nu, dan hadt gij iets te doen gehad,

want de melkkan was er niet, enkel en alleen omdat men geen melk in de thee gebruikte."—

"Een lekkere kost! dan drink ik nog liever camille." —

"Dat zeggen de Chinezen ook. Zij lachen om ons, wijl wij, die zooveel lekkerder kruiden hebben dan zij, hunne thee duur betalen en voor een lekkernij opdrinken.

"Suiker daarentegen werd niet vergeten. In navolging van de Franschen bracht men echter ook in 1680 de melkkan op het theeblad.

"Was de thee goed getrokken, zoo werd ze met wat aftreksel van saffraan, of in 't voorjaar van jonge perzieken-blaadjes, geschonken in grootere koppen met twee schotels, de een onder en de tweede boven den theekop, om de geur niet te doen ontsnappen, die door de gasten gretig en op hoorbare wijze opgevangen of opgegeurd werd. Wij zouden dit al zeer onfatsoenlijk vinden, maar deed men het destijds niet, zoo was 't een bewijs dat de thee niet voldeed. Maar daarentegen, zoo men sterk opgeurde en liet men dit zooals 't behoorde, door complimentjes over de deugd en geur verzellen, 't geen "Haegsche theecomplimenten" genoemd werd, en waardoor de gastvrouw zich gestreeld en gelukkig voelde.

"Wat wij alleen bij de boeren zien, het overgieten uit den kop in den schotel en het drinken uit den laatste of, zoo als men dat noemt, uit het bakje drinken, was in dien tijd niet onfatsoenlijk, maar gewoon. Vreemd zal het u ook voorkomen, dat men bij de thee kostbare Fransche drooge confituren gebruikte, die men met een gouden vorkje op schoteltjes leide. Marsepein, theekoek, theeletter, theebanket — later theerandjes en ulevellen (de tegenwoordige domine's-klontjes), waren minder kostbaar en toch ook smakelijk bij een kopje thee. Daar men het niet bij een paar kopjes liet, maar een twintigtal, een veertig à vijftig zelfs niets ongewoons waren, moest er nog al eens permissie gevraagd worden "een theebriefje te bestellen." Gevaarlijker was het, dat men na 't gebruik van zooveel flauw vocht niet alleen vol maar ook wee en laf in de maag werd. Om dat te verhelpen, en den moed wat op te wekken, moest er een afzakkertje komen, bestaande uit brandewijn met rozijnen, want — "een brandewijntje verdrijft de vapeuren." — Bij de rijkeren gaf men ook wel Rijnwijn. Wafels, koek, krakelingen en ander banket kwamen ook thans weer ter tafel.

"Die glaasjes sjampa brachten de vrouwenhoofdjes mooi in de war, — en met de hoofdjes ook de huishoudens.

"De theemanie of theewoede gaf de eerste aanleiding tot uithuizigheid. Vroeger bracht men elkaar wel eens een bezoek, ook was men geenszins afkeerig van tijd tot tijd een vriendenmaal bij te wonen, maar eerst de theevisites maakten dat men dagelijks nu naar de ééne, dan naar de ándere vriendin moest, en die wederkeerig aan huis diende te ontvangen. Men zocht elkaar in kostbaarheid van drank en lekkernij, in fraaiheid van theeservies en het verder daarbij behoorende te overtreffen, zoodat "naarmate de theedorst wonderlijck toenam en de ducatons verzwelgde, "de carolussen (car. guldens) uit het comptoir in de theebacken vlugten."

"En daar "de vrouw van huis gingh als eene pauwin en de menage aan den maert liet," ging de man, van zijn kantoor of zijn werk komende en "'t wijf van honc en 't spinnewiel leeg vindende", op zijn beurt ook zijn eigen weg en zocht de herberg op. Dus, behalve dat "thee een pestilentie is voor de borst en voor 't lijf", zooals men zei, bracht zij "honderden aan het inteeren en menig burgerman "in de vaert". In één woord, de thee werd "een onderganck van 't lant."

"Ook in andere opzichten nog werden die saletjes gevaarlijk, want waar zoo dikwijls en zoolang de dames bij elkaar waren, moest er natuurlijk ook wat gesproken worden. De gewone stof tot gesprekken raakte ten laatste uitgeput, en men was gedwongen de afwezenden te gaan bebabbelen. Een heerlijke gelegenheid voor de kwaadspreeksters! Een heerlijke gelegenheid om ook daardoor vele huishoudens ongelukkig te maken!

"Die theesaletten werden gewoonlijk tegen twee uur gehouden, maar meestal had men daaraan niet genoeg: tweemaal thee op één dag was niet te veel. In tegenoverstelling met den tegenwoordigen tijd dronk men toen

echter bij het ontbijt geen thee, maar koffie.

"Dat zulk een overmatig gebruik nooit heel best voor de gezondheid kon zijn, laat zich begrijpen. Dat zich ook daarom vele stemmen tegen die "dertelheid, tijd- en geldverkwisting, die nooit met zoovele vreemdigheden in het land moest zijn gekomen", verhieven en men het "theedrinken als goddeloos en nutteloos en de thee onwaard, dat ze uit verre landen gebracht werd en dat de gekken er zooveel voor uitgaven," uitkreet, is natuurlijk; zelfs het tooneel bemoeide zich er mede en vertoonde in verschillende kluchtspelen het belachelijke en onzedelijke der theesaletten. Maar 't was een epidemie, die geheel het volk had aangetast; dadelijke genezing was er niet, de ziekte moest uitslijten.

"Weet gij nu genoeg over het gebruik der thee hier te lande in vroegeren tijd?" —

"Ja, ja, nu weet ik er genoeg van; ik kan toch niet alles onthouden, wat ge me daar verteld hebt. Is dat ding, waar gij nu juist uw hand aan hebt, misschien zulk een theedoos of bus, waarvan gij zoo even hebt gesproken?"

"Juist, juist. Zooals gij ziet, is zij uit het fijnste tin gemaakt. Neemt men het deksel er af, zoo komen er zes busjes te voorschijn, die even als het deksel met vogels en bloemen kunstig gegraveerd zijn; de grond is met de poinçon gestippeld, zóó regelmatig als of het machinewerk ware, niettegenstaande alles uit de hand vervaardigd is. Is het niet geschikt en aardig bedacht om zooveel theesoorten bij elkaar en goed te bewaren, zonder daarmede veel plaats te verliezen?

"En nu, moet ik een oogenblikje rust verzoeken; want, waarlijk, als men niet gewoon is veel en lang te spreken, als zoovelen, die, zijn ze eens aan het woord, dit vasthouden en rekken zoolang ze maar kunnen, is men dat niet gewoon, dan wordt men moe. En dus, voor het oogenblik zullen wij het hier maar bij laten." —

(*Wordt vervolgd.*)

STUDENTEN-LEVEN,

DOOR

Dr. G. D. J. SCHOTEL.

(Vervolg en slot van bladz. 291).

BEGRAFENIS VAN EEN LEIDSCH STUDENT IN 1727.

De Pool Samuel Arnoldi kwam, door de kerk van Groot-Polen gezonden, den 13 October 1726, als student in het Statencollegie, werd den 26 Januarij 1727 geëxamineerd, vijf dagen later geadmitteerd, en stierf den 6 November daaraan volgenden in het ziekehuis van het collegie aan "een brandende ziekte." De Regent nam advys in bij curatoren van 't collegie "hoe met het lijk te handelen," waarop hem belast werd voor eene "eerlycke begraevenis" te zorgen. Twee bidders gingen toen het overlijden van den student aan de voornaamste ingezetenen der stad bekend maken, en toen het lijk gewaad en gekist was, noodigden drie bidders den rector magnificus, de burgemeesters, die van 't gerechte, de professoren, den kerkeraad en andere mannen van fatsoen, benevens de buren ten uitvaart. Den 10 November had deze plaats: veertien bursalen "met zwarte flourse stricken om den hoed" en "cabrette handschoenen" aan de hand, droegen het lijk, daarop volgden de Regent Robertus Aemilius en de onderregent Johannes van Rouveroy, voorts de rector magnificus, de burgermeesters, de professoren, "volgens oude gewoonte om dat de gestorvene een lid van de academie was," daarna de heeren van den gerechte, de kerkeraad, de genoodigde patriciers, de buren. Het lijk werd in de Pieterskerk begraven, en de stoet ten sterfhuize genoodigd, waar elk een geraspt broodje en een roemer Franschen wijn ontving. De kos-

ten der begrafenis beliepen volgens bijgaande rekening van den Regent *f* 134—9—4, die door de Gecommitteerde Raden voldaan werd.

	Gl.	St.	d.
Voor het begraefreght op het stadthuis voor een lick betaelt	3—	3—	6.
Voor het kerkreght en voor 't graft . . , ...	12—	6—	0.
Voor geraspt en ander broot	3.		
Voor lamfers en hantschoenen der drie bidders	4—	4—	0.
Voor erkentenis aen de buurt	1—	0—	0.
Voor de dienders	1—	2—	0.
Voor de klokluer.	0—	5—	8.
Voor de graftmaekers kneght	0—	11—	0.
Voor 't brengen van de berrie.			
Voor het kisten van het lijk hebbe ick (de regent) en oock van toemaeken van de kist eenige flesschen wijn gegeven.			
Voor de kneght van de buurt	0—	11—	0.
Voor inbrengen van de wijn en flesschen	0—	13—	0.
Tabak en pijpen voor de draegers	1—	9—	8.
Voor het waeden van het lijk door de buuren, en het naeyen van de waede, en brandewijn.	4—	10—	0.
Voor de draegers aan ider, op last van d'Heeren Burgem., een daelder voor het draegen gegeven.			
Ick hebbe de 21 gulden draeghgift, voor de geene welcke het lijck gedraeghen hebben, verdeelt onder alle de studenten, welke 21 in getal waren . . .	21.		
Voor 14 paar kalfsleeren hantschoenen, en roustricken voor de draegers	17—	10—	0.
Voor een Edamzi kaes voor de draegers	2—	18—	0.
Aen Sing^{r}. David du Torck voor wijn gelevert op de begraefenisse en voor de draegers . .	19—	0—	0.
Aen den Heer mr. J. van Aken, schaftmeester, voor het leveren van 't linne voor de waede en floersbint om het middel van het lijk	3—	12—	0.
Aen Pieter van Drong, timmerman van 't collegie voor het leveren van een eike kist . . .	14—	0.	
Aen Pieter d' Vrede voor 't leveren van kannen ende glaesen op de begraevenisse en voor eenige gebroken groene glaesjes	1—	14—	4.
Voor de moeite en loon van drie bidders	21—	0—	0.
Nogh voor een zegel, waerop deze rekening is geschreven aen hunne Ed. Mog. de Gecommit. Raeden gezonden	0—	7—	2.
	134—	9—	4.

HET KWEZELKEN.

OUD LIEDEKE.

Zeg Kwezelken, wilde gy dansen!
Ik zal u geven een ei,
Wel neen ik, zei dat Kwezelken,
Van dansen ben ik vry;
'k En kan niet dansen
'k En mag niet dansen,
Dansen is onze regel niet,
Begijntjes of Kwezelkens dansen niet.

Zeg Kwezelken, wilde gy dansen?
Ik zal u geven een koe,
Wel neen ik, zei dat Kwezelken,
Van dansen word ik te moe;
'k En kan niet dansen, enz.

Zeg Kwezelken, wilde gy dansen?
Ik zal u geven een paerd.
Wel neen ik, zei dat Kwezelken,
't En is my 't dansen niet waerd;
'k En kan niet dansen, enz.

Zeg Kwezelken, wilde gy dansen?
Ik zal u geven een man.
Wel ja ik, zei dat Kwezelken,
'k Zal al doen wat ik kan;
Ik kan wel dansen
Ik mag wel dansen,
Dansen is onze regel wel,
Begyntjes en Kwezelkens dansen wel.

VAN "OVER HET IJ."

DOOR

J. HONIG Jz. Jr.

(Vervolg van bladz. 286).

We zijn nog altijd buiten gebleven, ofschoon de stijf digtgeplooide gordijntjes toch wel zóó voor de ramen geschoven zijn, dat men het binnen moet opgemerkt hebben dat er iemand naderde. We zien dan ook een vrouwenkopje zich achter het dunne neteldoek bewegen, maar om even spoedig weder te verdwijnen.

Was het de dienstbode of de meesteres? Was 't een van de dochteren des huizes, die een bespiedend blikje op ons wierp? Wie zal het in menige woning van de zeventiende eeuw zoo schielijk onderkennen, met welken titel wij zulk een vrouwtje aanspreken moeten?

't Mogt ons eens gaan, vriendelijke lezer, als dien Amsterdammer, wien een wissel van zeer aanzienlijk bedrag uit Duitschland geremitteerd was ten laste van een Zaandamsch koopman; een wissel, dien onze man van de beurs beduidend genoeg rekende om zelf te gaan ontvangen. Met de schuit overgevaren,

Vrouw en kind van Zaandam 17e eeuw.

doet hij al dadelijk onderzoek naar de woning van den handelaar, en deze hem aangeduid zijnde, zóó juist als we weten dat ons zulks op eene vreemde plaats geschiedt, gaat hij op weg. In het eind begrijpt hij toch niet ver van zijn doel te moeten zijn, en daar hij aan gindsche woning een man bezig ziet met teren, vraagt hij dezen: of hier niet in de buurt sinjeur .... woont. "Tot uw dienst" antwoordt de man met den teerkwast, "wat is er van uw believen?" Met groote oogen ziet onze Amsterdammer hem aan. Hij maakt zich

bekend, — presenteert den wissel, en op de uitnoodiging van den Zaandammer, om hem in huis te volgen, nadat deze een blik op het papier geworpen heeft, voldoet hij er al hoofdschuddende aan. Die man met den teerkwast en zulk een wissel, die ter naauwernood aangezien wordt! In Amsterdam had hij zoo een man op de keizersgracht en niet in een buurt als deze moeten zoeken, en hem gewis ook daar gevonden in een kantoor met vijf, zes bedienden; en hier is zoo iemand bezig met zelf zijn huis te teren! En nu, welk een bekrompen vertrekje, waar hij binnen geleid wordt en wat die man nog wel zijn schrijfkamer noemt! De koopman biedt den bezoeker een stoel aan en vraagt toen, alsof 't eene gewone zaak ware, in welke specie hij betaling verlangde: zilver, goud of wel een kwitantie op den kassier. Wat hij antwoordde, onze Amsterdammer, meldt de overlevering niet, maar wel spreekt ze van zijne verwondering over den man, die zoo op staanden voet eene som uitbetaalde, waarvoor een reis noodig geoordeeld was. Om regtvaardig te zijn en dien eenvoud en dien rijkdom niet alleen aan een Zaandammer toe te schrijven, moeten wij erkennen dat dezelfde historie eveneens van een koopman te Broek verteld wordt. Dit is nu wel geen wonder, daar beide plaatsen steeds rijke stof voor de touristen opgeleverd hebben en ze er ons menig curieus verhaal van opdisschen! Och, als we eens den oorsprong wisten van dergelijke vertellingen — hoeveel zou er niet van het wonderlijke, onnatuurlijke wegvallen! — Wie weet of niet de man, die nu al ligt van gierigheid is beschuldigd geworden, op raad van zijn geneesheer in het teren eene ligchaamsbeweging gezocht heeft? —

Maar we zijn met dat al nog niet verder, en daar we veronderstellen, dat de vrouw des huizes, eer ze ons haar heiligdom zal binnenlaten, nog wat wil opruimen of toilet maken, zullen we het steegje, dat ons op het erf brengt, ten einde gaan, en daar die bank tot onze rustplaats nemen. En terwijl we dan zoo zitten, kunnen we den tijd niet beter doorbrengen, dan ons voor den geest te roepen, aan welke veranderingen de kleeding van de Zaansche vrouw al onderworpen is geweest, om te ervaren, of het ook hier de regel was:

Dat ieder haer profijt met sich te cieren doe.

Wij willen daarbij weder onze portefeuille in het geheugen roepen.

Eenvoudig was de kleeding der Zaansche vrouw. De oudste afbeeldingen toch doen al zeer weinig zucht tot pronk bij haar vermoeden. Immers op het plaatje bij Danckerts (zie het plaatje op de voorgaande bladzijde) is ze gekleed in een stijf om het lijf gespannen jak met lang breed pand; de bouwen of rok was ruim en hing tot de voeten neder. Aan de schouders was dit jak geplooid, en de naauwe mouwen bij de hand waren omgeslagen of met een linnen manchet prijkend. De stof van dit kleedingstuk was grein of sarsje, steeds van donkere kleur. Voor de borst was een slabbe of borstlap vastgespeld, die bij de aanzienlijken alras bij wijze van kraag over de schouders hing en dan aan de einden puntig uitgesneden, met akertjes versierd, tot ver over de borst afdaalde. Als voorschoot droegen zij een schort van dezelfde of minder zware stof dan het jak; dat schort hing strak neder tot de voeten, welke in dunne schoenen of zoogenaamde stille-gangers besloten waren, die, wanneer men zich naar buiten begaf, in klikken of muilen gestoken werden.

Het hoofd was gedekt door eene muts, waaronder de haren gladgestreken waren. Die muts, *hul* genoemd, was naauwsluitend en liet het voorhoofd vrij, even als den nek. Buitenshuis hing daarover een sluijer, niet van eene doorzigtige stof, maar van zwaarder allooi, daar hij als hoofddeksel dienen moest. Hij kon ook als de moeder of liever als de vader der latere kapers beschouwd worden, welke naam, ofschoon eerst later voorkomende, toch wel de oude benaming zal geweest zijn.

Het kind, op onze plaat, is in kleeding eene getrouwe copie der moeder; alleen draagt het een dusgenaamd lijfje of voorspelder over het jakje en heeft een doekje om den hals.

Tot het midden der 17de eeuw is deze kleeding dezelfde gebleven, al moge de stof ietwat beter en kostbaarder geworden zijn.

De portretten van Thopas toch (zie de volgende aflevering) teekenen ons de Zaansche vrouw in hetzelfde gespannen jak, doch met nog langer en breeder pand; het is van voren toegeregen en loopt tot hoog over den boezem; de mouwen zijn eng en laten den arm tusschen den elleboog en de hand bloot, waar ze het linnen van het onderlijfje te zien geven. Dat jak was bij de eene vlak, doch bij haar die iets meer met de mode vooruitging, op de zijden van de borst geplooid; ook was het bij haar van boven meer open, zoodat het fijn linnen of kanten hemdje zigtbaar werd, dat zedig tot den hals liep. Over dit jak was de borst gedekt, niet met de vroegere slabbe, maar met een doek, die het midden tusschen deze en een kraag hield, een bekleedsel, dat, om de schouders geslagen, van achter als een breede kraag afhing, en weder van voren in twee breede punten, aan welker einde akertjes of strikken hingen, uitgesneden, en áan en óm den hals breed geplooid was. Het breede voorschoot of schortel werd met ruime plooijen om de middel toegeregen.

Het hoofd was steeds door de hul of muts gedekt, maar nog meer sluitend dan vroeger. 't Scheen of men schroom gevoelde de kleur van het haar te doen zien, zóó zorgvuldig is ieder haartje weggestreken. En toch, die muts hier is reeds het begin der latere kap, maar in haar eenvoudigsten vorm. Wel is het linnen dier hul door een kanten strookje versierd, maar de breede zoom, die pracht der latere dagen, ontbreekt nog, even als het kostbare hoofdsieraad zelf. Evenwel de sporen er van zijn reeds aanwezig. De kap of hul, die het blanke voorhoofd vrij laat, daalt strak tot halverwege de wang- of jukbeenderen, en van den band, die daaronder om het hoofd sluit, komt een knopje of plat staafje zilver te voorschijn.

Wijlen Dr. J. H. Halbertsma heeft in den Overijsselschen Almanak van oudheid en letteren 1853 een zeer lezenswaardig opstel, door afbeeldingen opgehelderd, over de oorijzers, hun oorsprong en hunne verschillende hervorming geleverd. Hij wil den oorsprong van dit hoofdsieraad vinden in den diadeem of hoofdband van den heldentijd, en wat toen eene vereering of belooning was voor de dapperen uit het Noorden, werd later het sieraad der Noordhollandsche en Friesche vrouwen. En inderdaad, merkwaardig is die overeenkomst tusschen den Noordschen diadeem en de oorijzers.

Zoo droeg de Zaansche vrouw in het begin den smallen ring voor het hoofd met het platte staafje of den kleinen knop. Die ring werd later al breeder en breeder en toen hoofdbeugel genoemd, ofschoon het volk steeds den ouden naam van oorijzer er aan bleef geven. Het platte staafje of de knop werd eindelijk een vierkant, eerst klein, later al grooter en grooter en meer langwerpig. Op die vlakten kan men het ijzer of den beugel als op twee voeten overeind zetten op de tafel, waarom er alras de naam van pooten aangegeven werd. Die pooten, of vierkanten, werden later in het midden met drijfwerk gevuld. Bij aanzienlijke vrouwen prijkte meestal een juweelen steen daartusschen; soms had het gouden bloemwerk wel voor een enkelen diamant plaats gemaakt. De hoofdbeugels of oorijzers waren eerst van zilver, maar de toenemende rijkdom of weelde deed ze vervolgens van goud maken, in den beginne ligt, maar later al zwaarder en zwaarder, zoodat ze wel eene waarde van twee à driehonderd gulden vertegenwoordigden.

Vele vrouwen bezaten van dit hoofdsieraad een dubbel stel, één voor groot en één voor klein toilet. Er waren er ook, die in de week een zilveren, doch op zon- en feestdagen een gouden oorijzer droegen. Op hooge feesten evenwel kwam de fraaiste pronk voor den dag. Het was echter eerst in het midden der 18de eeuw, dat dit siersel zijn grootsten rijkdom ten toon spreidde. Toen kwamen ook de gouden naalden in gebruik, ter zijde van het hoofd en naar boven tusschen de kap gestoken. Langs het voorhoofd werd een breede naald gelegd, die, met het smalle einde onder de kap verborgen, op het zigtbare deel, 't zij met effen of met verheven bloemwerk versierd was, ten ware de rijkdom der draagster veroorloofde om die met tal van diamanten te voorzien. Die voornaald werd de trots der vrouwen, en een schat van juweel werd alzoo door menig voorhoofd gedragen.

De oorsprong van het dragen dier voornaald is te aardig om niet te vermelden. We willen hem mededeelen als een hulde aan de vrouw, die dit sieraad ter navolging aan hare zusters schonk. Klaartje van der Leij, de echtgenoote van den Purmerender Burgemeester J. C. Pereboom, althans dit is zij geworden, gaf het voorbeeld. Wel weten we niet of hare uitvinding vóór of na het huwelijk geschiedde — ofschoon we, om te denken redenen, het eerste zouden willen aannemen — maar in ieder geval, haar voorbeeld heeft vele navolgsters gevonden, al deed het gebruik er van meer dienst aan haar dan aan hare opvolgsters. Maar zoo is immers de oorspong van zoo menig sieraad of van een verandering in de mode geweest?

Juffer van der Ley dan had, helaas! een moedervlekje aan het voorhoofd, en men begrijpt hoe hinderlijk dit der schoone moet geweest zijn, als ze voor haar spiegel bezig was de kap op te zetten en altijd dat donkere stipje haar in de oogen viel. O, waarom was niet:

Voorhoofts aerdigh ommetrekje
Zonder voortje, zonder vlekje.

Hoe menig zuchtje werd er niet door de schoone geslaakt over dat

Troonijs gladde derde diel,

wijl het hartje alligt vreesde dat het geen "sullebaentje" voor de haar genegen ziel zou worden of blijven! Maar het vrouwelijk vernuft had alras het middel gevonden om het lastige vlekje te verbergen, en dat middel, de sierlijke gouden voornaald, verhoogde tevens het rijke toilet. Het pleit was gewonnen, en daarbij werd de naam der schoone draagster in het peereboomtje, zoo als men nog lang die naald noemde, voor later geslacht bewaard.

Melieve wat wilt ge nog meer!

Men zal zich door 't geen wij hierboven mededeelden, een begrip kunnen maken, hoe schitterend het toilet der Zaansche en Noordhollandsche vrouw was en welke schatten aan haar hoofdsieraad besteed werden. Het was als het ware de maatstaf geworden van de min of meerdere gegoedheid of stand van de draagster; want nog was de tijd niet daar, dat ook het fatsoen zijne regten gelden deed, maar er wel eens te veel zeil gevierd werd, met het noodlottig gevolg, dat zoo menig gouden hulkje gestrand is.

De mindere standen droegen dezelfde sieraden, maar van zilver en eenvoudiger. Het verkrijgen van de gouden naalden evenwel was steeds het ideaal van de vrouwen uit dien kring. Het onderscheid tusschen aanzienlijken en geringen bestond dus eigenlijk alléén in de waarde van het metaal der oorijzers, terwijl wat de kap zelve betreft het verschil alleen op te merken viel in de meer of mindere breedte of kostbaarheid der kant, waarmede dit hulsel versierd was.

De kap was in het begin vlak over het hoofd gestreken, waarvoor het haar onder de schaar moest vallen. Later werd die kap meer gekuifd, en dit gevonden door een bordpapieren voorwerp "pol" genaamd, waarboven een ondermutsje gespannen werd. Op deze wijze werd het bovenachterhoofd als het ware verlengd en meer gerond, en kon de breede kant aan de kap, die om het voorhoofd en langs de wang liep, zich te beter in al haar luister vertoonen.

Nog lang echter werden de regten van het hoofdhaar bij dit kapsel miskend. Al kon het, telkens in zijn weelderigen groei geknot, bovendien onder de naauwsluitende kap gekerkerd en nog door een hoofdband zamen gehouden, zijne boeijen niet verbreken, toch moet de eene of andere schoone er in het eind medelijden mede gehad hebben; althans de tijd kwam, dat het eerst aan de zijden, en daarna ook rondom het voorhoofd in zeer dunne krullen of lokjes, die zich als een krans van draadwerk voordeden, zigtbaar werd. Die krans begon smal op het voorhoofd en eindigde breed op de wangen, bij wijze van fuik. Hij werd door middel van gom gefatsoeneerd en vastgehecht. 't Was de roem eener schoone om die lokjes net en regelmatig te krullen; hoe hooger het voorhoofd, des te sierlijker kwamen die lokjes uit. En was 't te vreezen dat

De diepe rimpels met
Den tijdt, dat voorhoofd net
En gladt, heel zal ontslechten,

toch kon men niet zeggen, dat in 't bloeijen van de jaren

Decz woelderige vlechten

met veel "strikjens vertuit waren" of, zoo als Hooft elders zingt:

In strikjens van uw hair mijn geest niet is verwart.

Evenwel, ofschoon we thans andere eischen doen, toch wist de Zaansche schoone er wel een "minnefuikje" van te maken, even goed als de Rozemond of Clorinde van onzen Drost, van hem, die in zijn "Gespan van schoonheden" onze Zaansche als toezingt:

Braeve bekkenceelsieraetjes,
Welgevlochte dunne draetjes,
Zachter dan hetgeen uw bindt
Fijner, als de worrem, spint.

en dat al "om de minnaers te belaeghen".

Aan haar, die het tijdroovend en geduldoefenend werk ter hand nam om het kapje naar den eisch te zetten en die vele, vele lokjes te krullen, mogt het geluk dan ook wel ten deel vallen eene overwinning of een woordeke van lof te behalen.

De kaper.

Toen de handel en nijverheid ruimer middelen schonken, openbaarde dit zich wel het eerst in de kleederen. Lang echter bleef de oude stemmigheid heerschen, vooral bij de vele Doopsgezinden; en toen ook hierin verandering kwam, kon men nog aan de meer stille en minder sterk sprekende kleuren gemakkelijk het "menniste zusje" kennen. Omstreeks het midden der 18e eeuw, troonde de Zaansche vrouw in al de heerlijkheid van haar nationaal kostuum (zie de volgende aflevering). Wel droeg ze nog altijd het naauwsluitend jak of kassekien, maar het pand was reeds korter en liet meer van den prachtigen bovenrok zien. Was dat kassekien als pronkgewaad van zijde, met geborduurde bloemen, soms met goud- of zilverdraad gestikt, de rokken waren evenzoo van damasten zijde; en mogt die rok naauwsluitend schijnen, toch was het eene tamelijke hoeveelheid stof waaruit ze gemaakt werd, niet zooveel plooijen als er in gelegd waren. En onder dien prachtigen bovenrok schuilden er meerdere, die hunne waarde hadden, al waren ze slechts van grein, sarge of spiegeldamast. Die rokken, hier *wagden* genoemd, werden in verscheidenheid van kleur gedragen, en sommige vrouwen konden, door het getal dat zij over elkander droegen, den hoepelrok ontberen, al was er ook een tijd dat men hier het "omgehoepte pack" droeg.

Het jak of kassekien was laag bij de borst uitgesneden, en vandaar tot aan den hals met een kamerijkschen of fijn linnen doek bedekt, die dikwijls met kant omzoomd was. Als voorschoot werd een lang schortel van Oost-Indisch-, Haarlems- of zijden bont gedragen, 't zij van heele of halve breedte, om het ranke middel door een veter of band toegehaald of geknoopt, in welk laatste geval gouden haakjes tot sluiting dienden. Het lijf was in die eeuw door een keurs- of rijglijf, die

"Stege Walvis romp plat achter, spits van voren"

ingeperst, en hoe gladder het jak, hoe netter ook het kostuum geacht werd.

De mouwen van dat jak reikten even over den elleboog en waren daar, ruimer dan vroeger, iets of wat opgepoft en met kanten gegarneerd. Ze hingen even over de zijden of fluweelen wantjes of polsmouwen, die des winters met bont gevoerd en des zomers met goud- of zilverdraad doorstikt, gedragen werden.

De voeten staken in hooggehielde muiltjes, 't zij van zijde of fluweel, later in schoenen, die met kleine gouden gespen prijkten.

Wanneer de vrouw zich naar de kerk of op bezoek begaf, was het kostbaar hoofd door een kaper gedekt, 't zij van zwarte of

donker gekleurde zijde gemaakt, die door haren vorm het tooisel niet beschadigen kon. Het wijd uitstaande bovendeel werd door een tusschen de voering liggenden papieren vorm gestevigd, terwijl de zijden op de schouders vielen en het achterdeel den rug bedekte. Van die kaper (zie bladz. 341) hingen twee banden af, aan de einden met gouden haakjes voorzien, die bij winderig weêr om het lijf te zamen geknoopt werden, en alzoo met het lint om den hals dit eigenaardig deksel voor afwaaijen beveiligde. Eigenaardig noemden wij het, want het beschermde hoofd zoowel als boezem en rug, en was daardoor zeer voor een veranderlijk klimaat geschikt. Bij winter of bij regenachtig weêr zag men de vrouwen uitgaan met een zoogenaamd regenkleed of huik, welk kleedingstuk mede elders in gebruik was, en ook bij begrafenissen gedragen werd.

Slaan wij een blik in de catalogussen van inboedels dier dagen, dan staan we verbaasd over de hoeveelheid der kleedingstukken, welke de garderobe eener vrouw van eenig aanzien uitmaakten. Welk een menigte kassekienen en jakken van zijde, fluweel of katoen; welk een groot getal rokken en wagden van allerlei stof; hoeveel dozijnen schortels! Wij mogen hieruit opmaken, vooreerst dat er een regel moet geweest zijn, bij welke gelegenheid dit of dat kostuum gedragen werd; en ten tweede, dat er veel weelde en rijkdom heerschten, om toe te laten zooveel overtolligs te bezitten; waarbij we echter niet voorbij moeten zien de duurzaamheid der stoffen, zoowel als de nette en zindelijke vrouw, die dezen voorraad nog aan hare kleinkinderen kon nalaten. — Was dat kostuum van veelkleurige zijde met het prachtige hoofdsieraad rijk te noemen, daar werd toch door de vrouw nog menig kostelijk kleinood aan toegevoegd. Een spiegel en een sieradenkistje, wie der schoonen bezat ze niet? Om den blanken hals prijkte een enkel of dubbel snoer koralen, 't zij bloedkoraal, granaat of kornalijn; bij feestelijke gelegenheden werd een karkant gedragen, waarin de steenen in goud gevat waren; snoer en karkant beide werden gesloten door een boot of haak, 't zij een in goud gezette koraal, of wel een geheel slot van diamanten. Die haakjes of booten werden ook van langwerpigen vorm gedragen, en hadden dan achter glas een miniatuurschilderijtje of tafereel in verheven beeldwerk, soms voorstellingen van handel of nijverheid, en dikwijls in uit goud gevlochten letters de namen dergenen van wien dit geschenk afkomstig was. Voor de borst werd een veelkleurig met goud- of zilverdraad doorstikt lint gedragen en met een gouden of diamanten gesp vastgehecht; later werd het ranke middel door dit siersel omsloten, en daaraan prijkte dan de gouden of zilveren tiphaak. De wantjes of lange handschoenen waren mede door armbanden van edel metaal of door een kettingje koralen om den arm bevestigd. Voeg daar bij dan nog den sleutelring of het tuigje, aan een zilveren ketting van het jak afhangende; een sieraad, dat later door een zilveren of gouden beugeltas vervangen werd. Die tas, waarvan de beurs uit kostbare zijde en rijk geborduurd of van fluweel gemaakt was, droeg in dat omkleedsel soms een heelen schat met zich. Behalve het knipbeugeltje met zijn speldengeld, vond men er in het reuk- of muskusdoosje van zilver, meest met gedreven of verheven beeldwerk; een zilver stuiverdoosje, een dito tolletje en al wat de vrouw bij haar naaiwerk noodig had. Maar diezelfde tas, of neen eene zuster van dezen, die veroordeeld was om in een der geheime laden van het kabinet verborgen te worden, bevatte soms een schat van snuisterijen, of, om een deftig woord te bezigen: van souveniers. Het werd slechts aan eene heel intime vriendin vergund dien schat te mogen zien. Soms maakte een grootmoeder of oudtante er een feest van om de kleinkinderen of neefjes en nichtjes deze herinneringen harer jonge jaren te doen bewonderen. 't Was om zoo te zeggen het album onzer overgrootmoeders. Hoeveel herinneringen van lief en leed waren er aan al die kleine voorwerpen verbonden! Het een was een geschenk van die, het andere eene gedachtenis aan gene. En waren ze alle meest van edel metaal tot sieraad of pronk dienende, ook klinkende specie, glimmend of het zoo pas uit de munt kwam, ontbrak er evenmin. En het papiertje, waarin die gerande rijders, dukaten, dukatons enz. ge-

wikkeld waren, gaf te lezen, bij welke gelegenheid en van wie ze ontvangen waren; 't waren munten of penningen waaraan de bezitster te veel waarde toekende, om er den spaarpot mede te verrijken. En die spaarpot was reeds eene merkwaardigheid op zich zelve; niet om de doos welke de schat, bij kleinigheden te zamengebragt bewaarde, maar omdat er zoovele spaarpotten geweest zijn, wier inhoud nooit in circulatie kwam en na den dood der bezitster zeer dikwijls uit piëteit door de dochter-erfgename onaangeroerd gelaten werd

Mogt de man van zaken den spaarpot, door moeder voor hem aangelegd, als hij het ouderlijk huis verliet, tegen iets, wat meer profijt gaf, verwisselen, zóó niet de vrouw. Zij bewaarde wat zij ontvangen had in de dagen harer jeugd, en een reeks papiertjes in den spaarpot, even als die waarin de munten in den beugeltas bewaard werden, konden door hunne opschriften eene gansche familiegeschiedenis leveren. Als zoovéél uit den ouden tijd, behoort ook die soort spaarpotten tot de geschiedenis!

De tijdgeest heeft andere middelen ter herinnering te voorschijn doen komen, al zijn ze niet zoo duurzaam als het goud of het zilver, bij een jaar- of een huwlijksfeest ontvangen. Het album onzer dames en de cassetten der negentiende eeuw bevatten ligtere souveniers dan die, waarin hare overgrootmoeders trots stelden. Maar wie harer zou in staat zijn, om, zooals de overlevering meldt, uit dien tas voor een geliefd kleinkind een molen te koopen? of om als die andere, die, toen haar echtvriend, door het in gebreke blijven van een handelsvriend, een wissel van een aanzienlijk bedrag niet kon betalen, hem met dien spaarpot bijsprong en zijn krediet redde?

Maar de deur van het huis gaat open, en we hooren een vriendelijke stem ons noodigen om binnen te treden. We staan op en willen, nog vol van den indruk der schitterende kleedij, der huisvrouw onzen groet bieden; want kunnen we ons haar anders voorstellen dan in groot toilet? Zoo is ze ons immers steeds beschreven en afgebeeld; geen die ons haar leerde kennen in den huiselijken kring. Maar wij hebben het al doen opmerken: bij groote en plegtige gelegenheden alléén werden alle vlaggen bijgezet. De Zondag zelfs was nog de pronkdag niet. Waar dwaalden wij dus heen, ons voor te stellen haar ook thans in groot toilet te zullen zien naderen? Wij wisten het toch, dat de Zaansche vrouw in den regel op gewone dagen eenvoudig gekleed was; dat haar gewaad, ofschoon van dezelfde snede als het kostuum eischte, van ligter en minder stof was; dat de kap doorgaande door een muts van fijn linnen of gaas, met fijne plooijen om het hoofd en breed uitstaande om de wang, vervangen werd; en dat het, als niet het een of ander sieraad ons op den weg hielp, moeijelijk zijn zou om de vrouw van hare dienstmaagd te onderkennen, te meer, daar gij haar dikwijls in bezigheden zoudt kunnen verrassen, die men thans beneden hare waardigheid rekent, maar waarin men in die dagen geen kwaad zag en waartoe de eenvoudige leefwijs en inrigting der huishouding wel aanleiding gaven. En al ziet ge dien eenvoud in dat gewaad, geloof daarom niet dat het gierigheid is, die die vrouw het beste kleed doet sparen. Wel behooren zuinigheid en spaarzaamheid tot hare hoofddeugden, soms tot het malsentige toe, maar toch gierig is ze niet. Zij volgt slechts den regel, die algemeen door hare zusters is aangenomen, en waarin de mannen dan ook geen kwaad zien. Ook wij willen dat niet, en volgen het overigens proper en net uitziend vrouwtje over den dorpel.

(*Wordt vervolgd.*)

HUWELIJK TUSSCHEN HERVORMDEN EN ROOMSCH-CATHOLIEKEN.

Overeenkomstig eene ordinantie van Ridderschap en Steden, mocht in Overijssel in de 18de eeuw geen Roomsch-Catholiek man met eene Hervormde vrouw trouwen, voordat hij bij eede beloofd had, dat hij zijne vrouw geenerlei moeite zou aandoen in zake van godsdienst, en dat de kinderen, die uit zijn huwelijk mochten voortkomen, in den Hervormden godsdienst zouden opgevoed worden.

Als voorbeeld hiervan diene het navolgende feit.

In het jaar 1734 meldde zich bij den kerkeraad te Zwartsluis een zekere Jan Boumeester van Meppel aan, die zich in den echt wenschte te begeven met Jantjen Giesbers, weduwe van wijlen Hendrik Brillis. De man behoorde tot de Roomsch-Catholieke, de vrouw tot de Hervormde kerk. Op grond hiervan werd hem te kennen gegeven, dat zijn voorgenomen huwelijk niet kon voltrokken worden "voor en aleer hij volgens "ordinantie van Ridderschap en Steden en "resolutie van Christelijke Synodus zijn eed "voor den politieken Regter had afgelegd, "dat hij zijne bruid geene de minste mole-"statie zou doen, zijns levens, in 't stuk "van religie, en dat hij de kinderen, die "zij mogten krijgen in de Hervormde religie "zou ommetrekken."

Deze eed werd door Jan Boumeester den 23sten December afgelegd in handen van den Verwalter Scholtus Hendrik Olfen. Na gedane proclamatiën werd zijn huwelijk voltrokken.

Nog in het jaar 1755 werd, bij gelegenheid van eene kerkvisitatie, door de gedeputeerden der Classis de bedoelde ordinantie van Ridderschap en Steden aan de kerkeraadsleden voorgelezen, om hun te herinneren, dat geene huwelijksverbindtenis tusschen Hervormden en Roomschen mocht toegelaten worden dan na de vereischte eedsaflegging.

Zwartsluis. F.

SPREEKWOORD.

Noordenwind,
Akens kind,
Luiks bloed:
Nooit deed zulks goed.

In eene verzameling van spreekwoorden van 1611, teekent Gruterus dit spreekwoord op, dat later door een paar verzamelaars is overgenomen.

De drie dingen, in het spreekwoord opgenomen, dienen om aan te duiden, wat niet tot den lichamelijken welstand dienen kan, wat de ontwikkeling der verstandelijke vermogens tegenhoudt of verhindert, en wat de zedelijkheid stuit. Tot die verstoorders van het goede behoort in de eerste plaats: *de noordenwind*, als schadelijk voor de lichamelijke gesteldheid, de gezondheid. *Het Akens kind* is eene tweede hindernis. Aken werd vroeger voor de stad der dwaasheid gehouden. In de alleroudste verzameling van spreekwoorden, die van het einde der 15 eeuw dagteekent, en niet minder dan 10 drukken heeft beleefd, vindt men het spreekwoord: "*men vint menighen dwaes die nie taken quam*," dat zeggen wil: niet uitsluitend, niet alleen vindt men den dwaas te Aken, ook elders komt hij voor. Maar de dwaas werd, zijne afkomst niet kennende, allereerst te Aken gezocht. Alles trok eertijds naar Aken, daar deze stad, om hare gunstige ligging, al spoedig zeer veel aantrekkelijks had. Van alle kanten daarheen gevloeid, baarde die gemengde menigte een tooneel van dwaasheid, dat zekerlijk weinig tot de ontwikkeling des verstands kon leiden. En inderdaad, nog ten huidigen dage levert de taal, aldaar gesproken, een mengelmoes op van Platduitsch, Waalsch, Vlaamsch, Fransch, Hollandsch en wie weet wat meer. Eindelijk, als derde hinderpaal wordt van *Luiks bloed* gewag gemaakt. Luiks bloed is revolutiebloed. Ten bewijze hiervan moge strekken, dat Maximiliaan van Beieren, in 1685, op het midden van den Pont des Arches, eene der bruggen over de Maas, een versterkten toren bouwen deed, ten einde, in tijden van oproer, de gemeenschap van de beide deelen der stad af te snijden. In 1790 werd deze toren omvergehaald. En toen, gelijk op zooveel andere tijden, werden de Luikenaars door de revolutiekoorts aangegrepen: op de genoemde brug hielden de omwentelingsgezinden oproerige redevoeringen, geenszins bevorderlijk tot aankweeking der zedelijkheid.

P. J. Harrebomée.

EEN BEROEP OP HET VOLK VAN GEHEEL NEDERLAND,

EEN STUKJE, WAT MEN VERZOCHT WORDT TOT AAN HET EINDE TE LEZEN, LIEFST MET DE PEN IN DE RECHTER- EN EEN GEOPENDE BEURS IN DE LINKERHAND.

Van alle inteekenaren op "de Oude Tijd" en van ieder, die dit tijdschrift leest, mag en moet verondersteld worden, dat zij het bejammeren, ons Vaderland nog niet in het bezit te zien van een bewaarplaats voor zijne Oudheden, en dat zij van harte den wensch koesteren, dat toch *ooit* eens in dat gemis voorzien worde.

Vruchteloos echter zijn al die wenschen, wanneer men van onze *Regeering* de oprichting van zulk een Museum zou verwachten, ofschoon deze wel ten volle geneigd is hare verdere ondersteuning te verleenen, wanneer eens de zaak zal zijn tot stand gebracht.

De oprichting dus zal door de natie zelf moeten geschieden.

Van gebrek aan een voldoend aantal belangrijke voorwerpen om zulk een Museum te kunnen vormen, kan wel geen sprake zijn. Of zou de vereeniging van de verzameling van het Kon. Oudheidk. Genootschap met al de Oudheden, die het Rijk in verschillende gebouwen bezit, niet reeds een niet onbelangrijk Museum vormen? Zou de stad Amsterdam niet gaarne de Oudheden, die zij bezit, daar bij willen voegen? Zou niet tal van bijzondere personen, die slechts enkele daar behoorende voorwerpen bezitten, die niet liever ten geschenke of in bewaring geven op een plaats, waar ze nut kunnen stichten, dan ze in hunne kasten verscholen te laten? Is voor vermogende verzamelaars het denkbeeld hunne collectien te kunnen nalaten aan zulk een Museum niet veel verkieslijker, dan ze aan den hamer van den afslager te moeten prijs geven?

Alzoo, voorwerpen zijn er reeds genoeg en meer en meer zullen er toevloeien. Wat er echter gemist wordt, het is een *gebouw*, waarin dat Museum op een waardige en geschikte wijze geplaatst kan worden.

Om ook dit te bekomen, is er, naar men mag vermoeden, niets anders noodig dan dat de hand aan 't werk geslagen worde. Eenige mannen hebben zich slechts te vereenigen en zich aan het hoofd te stellen, en door de samenwerking van *alle* belangstellenden in den lande zal de som voor den bouw of den aankoop van een geschikt lokaal weldra bijeengebracht zijn.

Zoo meende, zoo meent *nog* het Bestuur van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap. In die meening verkeerende, nam het dan ook de taak op zich, in deze het volk van Nederland voor te gaan.

Het aanbod van een zijner leden om *f* 10000 bij te dragen, indien *voor het einde dezes jaars* door anderen nog *f* 40000 zou zijn bijeengebracht, gaf een voorbeeld, dat krachtig werkte, zoodat in weinig dagen door eenige leden des Genootschaps voor ruim *f* 10000 was ingeschreven, terwijl nog elken dag nieuwe giften toekomen.

Maar niet *alleen* mag noch kan dat Genootschap hier handelen. Het is een zaak, waarmede de eer van de geheele natie gemoeid is. Een ieder moet kunnen zeggen: "ook *ik* heb naar vermogen bijgedragen om dat gedenkteeken tot vereering mijner voorouders tot stand te brengen; ook *ik* heb getoond trotsch te zijn, mij afstammeling te mogen noemen van een volk, zóó klein en toch zóó machtig, van een volk, dat eens geëerd en gevreesd werd door de grootste machten, en dat tevens door zijne uitnemende mannen op het terrein van kunst en wetenschap voor de geheele wereld ten zegen was."

Daarom is dan ook thans een beroep gedaan op *geheel* het Nederlandsche volk.

Mag "de Oude Tijd" zulk een schoon pogen lijdelijk aanzien, of ligt het niet geheel

in zijn weg te trachten ook het zijne tot het welgelukken bij te dragen? Mag hij nalaten zijne lezers tot medewerking op te wekken? Voorzeker niet. Daarom ook wil hij hen op de minst omslachtige wijze in de gelegenheid stellen van hunne sympathie te doen blijken door *invulling* en *opzending* van bijgaand inschrijvingsbiljet. 'T zijn niet juist alleen *groote* sommen, die verwacht worden — men weet het immers, niet elk is in staat *f* 1000 of *f* 100 beschikbaar te stellen — maar veel kleintjes maken een groot en met 10, 5 en 3 guldens kunnen ook groote sommen bijeengebracht worden.

Op dezelfde wijze werd ook het thans zoo beroemd Germaansch Museum van Oudheden te Neurenberg opgericht, door samenwerking van groot en klein; op de lijsten der giften toch volgt dikwijls na een rijke gift van 1000 of 500 thaler van Vorst A of van Koopman B, er een van een klein aantal grosschen door den een of ander handwerker geofferd. Zelfs vormde zich te Berlijn een afdeeling van vrouwen, die geheel uit eigen bijdragen en die harer vriendinnen een gedeelte van dat Museum laten inrichten en stoffeeren met de vrouwelijke benoodigdheden van vroegeren tijd.

Zoo ook, Nederlanders, moet het bij *ons* gaan!

Gij, die standbeelden en monumenten oprícht ter vereering van *enkele* uwer groote mannen of tot herinnering aan *enkele* belangrijke feiten — zult gij thans achterblijven, nu het de vereering geldt van *geheel* uw voorgeslacht, nu er sprake is van een waardige plaats te bereiden voor die voorwerpen, waarin zich *geheel* het leven uwer voorzaten, waarin zich *geheel* uwe geschiedenis afspiegelt? *Dat* van u te vermoeden, zou u beleedigen zijn.

De algemeene sympathie, die "de Oude Tijd" mag ondervinden, is het beste bewijs, dat ons volk nog altijd met zijne voorouders dweept en het bewustzijn dezer waarheid maakt het onnoodig u nog krachtiger tot hulp aan te sporen. Toch mag een enkel woord over het praktisch nut van een Museum, als hier bedoeld wordt, niet achterwege blijven.

Voor hem, die weet wat er in het buitenland in het belang der nijverheid gedaan wordt, is dit onnoodig, maar niet elk is van de waarheid doordrongen, dat in ieder land, waar de nijverheid bloeit (d. h. *die* takken van nijverheid, die tot hare beoefenaren zelfdenkende wezens en niet slechts werktuigen verlangen), die bloei hoofdzakelijk geweten wordt aan de geschonken gelegenheid tot het zien en bestudeeren van goede modellen in de werken der ouden.

Daarom ziet men allerwege Museums van Oudheden opgericht; daarom heeft een groot deel van de Europeesche Vorsten een verbond gesloten tot onderlingen ruil van afgietsels der Oudheden, die hunne landen bezitten, en dat wel voornamelijk ten nutte der nijverheid.

Zoo danken steeds de rapporten over de verschillende wereldtentoonstellingen het hooger of lager standpunt van de nijverheid van het eene volk tegenover het andere voornamelijk aan de meer of mindere gelegenheid tot studie, die den ambachtsman in de Musea kan vinden.

Bestaat er hier te lande iets dergelijks? Of heeft onze nijverheid minder behoefte aan 't zien van goede smaakvolle voorbeelden? Beantwoordt gij, duizenden, die de laatste wereldtentoonstelling van Parijs bezochten, beantwoordt gij die vraag in onze plaats!

Mochten de gevormde plannen in hun geheel tot uitvoering komen, zoo zal de aan het Museum verbonden Bibliotheek niet alleen de werken op oudheidkundig terrein bevatten, maar ook door platen en teekeningen den handwerker in staat stellen de vormen en de vercieringen in de verschillende tijdperken te kunnen bestudeeren en nateekenen, om ze bij zijn arbeid te kunnen toepassen.

Daarin ligt het praktische nut van een dergelijk Museum voor den handwerker, terwijl het daarenboven geen enkel beschaafd mensch onverschillig kan zijn, of hem een gelegenheid te meer tot kuisching van zijn eigen smaak wordt aangeboden.

Ook voor den kunstenaar en den geschiedschrijver zou het in een wezenlijke behoefte voorzien, terwijl moeielijk een beter middel

tot bewaring van ons gevoel van nationaliteit zou kunnen gevonden worden.

Nogmaals dus, helpt allen te zamen mede, opdat Nederland niet *lang* het eenigste land in Europa blijve, dat zijn schoon verleden schijnt te vergeten! Wij zeggen het *eenigste*, want zelfs de Turk houdt zich, zoo lazen wij onlangs, met de oprichting van een Museum van Oudheden onledig.

Opdat men niet onkundig zij, op welke wijze er volgens onze opvatting der uitgegeven circulaire, met de ingeschrevene sommen zal gehandeld worden, mogen de volgende regels dienen.

Ofschoon wel het Bestuur van het Koninkl. Oudheidkundig Genootschap zich aan het hoofd der beweging heeft gesteld, wenscht het toch door de inschrijvers zelven te doen beslissen, langs welken weg de gelden het doelmatigst te besteden zullen zijn. Daartoe wil het, zoodra het blijken zal, dat het cijfer der benoodigde som bereikt wordt, uit het midden der inschrijvers eene commissie uitnoodigen, of wel zulks door de inschrijvers zelven doen geschieden, om in overleg met het Bestuur (wat natuurlijk het meest met de behoeften van zulk een Museum bekend is) te beslissen, of er een nieuw gebouw opgericht of wel een bestaand aangekocht zal worden en tevens te regelen, wat er verder te regelen zal zijn.

Mocht echter onverhoopt het benoodigde cijfer niet voor het einde der bepaalde termijn (ultimo December) bereikt worden en alzoo de toegezegde bijdrage van *f* 10000 verloren gaan, zoo zal die commissie te beslissen hebben, of de inschrijvingen eene som bedragen, belangrijk genoeg, om daaruit een bouwfonds te vormen, wat door bijvoeging der jaarlijksche renten en bijkomende geschenken op het tot stand brengen van een geschikt lokaal binnen een niet al te verwijderd tijdsverloop kan doen vertrouwen. Daar echter wellicht niet alle inschrijvers bereid zullen zijn hunne inschrijvingen ook in dat laatste geval gestand te doen, wordt men verzocht daarvan door het doorhalen van de daarop betrekkelijke regel in het inschrijvingsbiljet te doen blijken, ter besparing van latere onnutte moeite.

En nu, wij bidden het u, waarde lezers, helpt mede tot het welslagen van plannen, die bij mislukking wellicht nooit meer ter sprake zullen komen, — maakt het ons, wij verzoeken het u, door het terugzenden van de hierbijgaande en door u en uwe vrienden in te vullen inschrijvingsbiljetten, zoo lastig mogelijk!

Dat geen post aankome, zonder ons een tal ingevulde biljetten aan te voeren!

Dat de opgave van de sommen en de namen der inschrijvers de volgende afleveringen van "de Oude Tijd" door bijlagen een buitengewonen omvang doe bereiken!

Dat eer het een jaar verder is, "de Oude Tijd" u het Nationaal Nederlandsch Museum van Oudheden in woord en beeld van binnen en van buiten kunne vertoonen!

DE REDAKTIE.

DE ADVOKAAT,

DOOR

MR. J. A. MOLSTER.

(Vervolg van blz. 324.)

Wij zijn den advocaat in de regtszaal gevolgd en kunnen zien of hij zich naar zijne instructie weet te gedragen.

In de eerste plaats was het hem verboden op de zittingen de stilte te storen. Zeker niet zeer vleijend, dat men veronderstelde dat hij op den rol leven en geraas zoude maken. Als een staaltje, hoe men de eenvoudigste voorschriften in een oceaan van woorden verdrinken kon, schrijf ik de bepaling af, hierop

gemaakt. "Alle advocaten in het generael "behooren oock met aandachtichheyt te hoo- "ren, alsulcke hun Met-Broeders, dewelcke "pleytende hun saken den commissarissen, "sittende ter audientie op de Rolle, voort "dragen ende uyt-leggen: sonder onder elk- "anderen of andere toehoorders alsdan veel "woorden of gheruchts te maken: jae moe- "ten naer alles, dewijl de saken werden op- "geroepen, in sulcker voegen luijsteren, dat "een yeder ook onvermaent, als de sake hem "gherecommandeert, uitkomt, mach sonder "uitstel weten ende voortbrenghen 't ghene de "saken ende den noodt van syn meester is af- "vorderende." Dit alles om te bepalen, dat de regter de pleiters moge kunnen verstaan, zeker een niet onbelangrijk vereischte bij een pleidooi.

Artikel 86 van de Instructie van den Hove bepaalde dat al de stukken door den advokaat gesteld en geteekend moesten zijn; maar ook hier weder had het Hof eene proclamatie aan de advokaten doen uitgaan, hoe zich bij het stellen dier stukken te gedragen. De advokaat — zoo heette het — had zich daarin te wachten "omme eenighe prolixe "repetitie te doen van 't gheen dat in den "processe gededuceert is geweest: maer dat "hy alleeniglyck soude bevestighen, waer "het op aenkomt." Deed de advokaat anders, dan werd hij alweder vermaand, door den verschrikkelijken president.

Ook mogten in die stukken (zie art. 130 van de instructie van den Hoogen Raad) "geen "onnutte of scheldige propoosten voorkomen "ofte injurieuse woorden, 't sy jeghens par- "tije, ofte iemand anders, dan — dit voegde men er noch by — voor so veel als de nood "van de zaken dat is eisschende." Wie *onnutte propoosten* in de conclusien bragt of scheldwoorden gebruikte, verbeurde, voor de eerste reis 10 karolus-guldens, voor de tweede reis 20 karolus-guldens en voor de derde keer werd de schuldige gesuspendeerd, "naer ghelegenheyt der sake." Wat moeten de memorien toen ter tijde met angst zijn gesteld, want ieder argument, onnut naar 's Raads beslissing, kostte boete en drie van dergelijke argumenten zelfs suspensie! De advokaat van de verliezende partij liep dus groot gevaar om altijd gesuspendeerd te worden. Gelukkig dat men aan al die keuren zeker niet streng de hand hield.

Er bleef dus van de in Frankrijk zoo hoog geroemde *libre défense* niet veel over. Dit blijkt nog meer, als wij nagaan, wat over de pleidooijen is gecodificeerd. Wij zagen reeds dat de eene advokaat niet zooveel leven mogt maken, dat zijn tegenpleiter niet verstaan kon worden. Naast deze heilzame bepaling vinden wij nog eene andere in art 72 der Instructie. Daar luidt het: "Item die stadt- "houder, President ende Raedt sullen scher- "pelick punieeren d'advokaten, die irreveren- "telick ende met onghebonden woorden hare "saken verthoonen, of yet jeghens onse Hoog- "heydt voortstellen", en Merula teekent hierbij aan dat er vele pleiters gevonden werden, die "deur gebreck van goede allegatien ende "dringhende bewijsredenen hen seer onbedach- "telick begaven, tot eenen ongethoomden lust "van schelden ende qualick spreken; met een "ongemeestert en prachtigh ghemoet eer- "roerighe saken voorstellende, waarveur sy "oock groovelick gestraft werden." Het was dus een *gewoon* gebrek dat de advokaat schold en raasde, inplaats van sprak en betoogde, want er werden, zooals onze auteur zegt, *vele* daarvoor *groovelick gestraft*.

Nog andere voortreffelijke bepalingen bonden den advokaat. Als de memorien niet goed geschreven waren beliep hij eene *arbitraire correctie*; was hij met de stukken niet gereed, waarvoor acht dagen gesteld was, maar 14 dagen werd toegestaan als de client "over "het water" woonde, dan werd hij alweder "naar bevind van de sake gecorrigeerd."

De rol van den Hove werd ten tien ure des zomers en ten elf ure des winters gehouden. Als de advokaten zaken hadden, moesten zij daar tegenwoordig zijn; een advokaat zonder zaken mogt te huis blijven. De straf op het afwezig zijn bedroeg zes stuivers bij den Hoogen Raad, welke straf men echter kon ontgaan door den griffier vooraf kennis te geven. Deze bragt de redenen van verschooning in, en de Raad besliste of de zes stuivers zouden toegepast worden of kwijtgescholden; was de afwezigheid de schuld van den procureur, dan kon de advokaat de dertig cents op dezen verhalen.

De pleiter moest een tabbert dragen, zonder welke hij niet tot het pleidooi werd toegelaten, en als hij pleitte moest hij dit doen "staende ende reverentelyck bloots hoofds, "totdat hem van de commissarissen sittende "ter rolle gheheeten sal syn sich te decken."

De verordening op de advokaten ademt den geest van een krijgswet of streng schoolreglement uit de 17e eeuw. Waarlijk, het moet den juristen een genot zijn geweest, als zij, van den Hove teruggekeerd, zich vrij op hun bureau mogten bewegen, bezig om als vorst op hun terrein raad te geven of hunne declaratien op te maken!

Maar ook in dat laatste geval grimden hen vele bepalingen aan, die Draco's geest ademden.

Het tarief was als volgt: voor een consultatie 24 stuivers; voor een pleidooi en de volle dingtalen dezelfde som; voor zaken, onder de *f* 250.— werd dit tot de helft gereduceert en pleitte men voor twaalf stuivers. Voor een blad schrifts en het maken van een Inventaris werd zes stuivers gedeclareerd.

"Maer, indien de sake vereischte meerdere "salaris uit de importantie ende swarigheyt "van de motive, als gelegen wesende in "rechte, sullen sy dat den Hove moge ver-"toonen, by annotatie, houdende dat hij ver-"soekt tauxatie."

Men was voorzichtig. Zes stuivers voor iedere bladzijde was zeker eene mooije som; maar welk papier gebruikte de advokaat? Ook daarvoor was gezorgd. Het moest papier zijn "van bequam ende behoorlicke grootte", en men mogt de stukken niet "onbehoorlick uit te rekken", alles "op straffe van arbitrale correctie na discretie van den Hove," welke ook volgde bij schrijffouten, door de klerken begaan.

Voor salaris als de advokaat in de zaken reizen moest, werd hem daags drie gulden en vier stuivers toegekend, "boven haerlie-"den wagen ende schuitvrachten"; en wanneer de advokaat weigerde hiervoor op reis te gaan, ging de client naar het Hof en ordonneerde dit de reis. — Men ziet alles ging militairement.

De advokaat moest een salarisboek houden en dit telkens, als het vereischt werd, vertoonen en beëedigen. De vordering wegens het salaris verjaarde met twee jaar.

Wat hunne declaratien betreft, was het den advokaten alweder voorgeschreven om quitantie van het ontvangen salaris aan de clienten af te geven. Zeer naif is alweder de bepaling: "dat sy boven de ordonnantie "niet van partyen sullen mogen eysschen, on-"der eenig coleur, hoedanig dat het sy, op "poene van gepriveert te sijn van hare officien "en arbitraerelyck gecorrigeert te worden."

Ook was het verboden te gelijk de salarissen van procureurs of deurwaarders te innen, "maer sal elck hem met het syne alleen "onderwinden."

Werd de advokaat niet betaald, dan mogt hij de stukken niet onder zich houden tot dat de voldoening gevolgd was. "Werd ver-"boden — zoo luidt het — de voorzeiden "advokaten hare klerken, dienaren, of *huijsge-*"*sinne*, de munimenten, schrifturen, bewijsen "ofte saeken van partyen te onthouden, on-"der 't dexel dat zij van haer salaris niet "betaald sullen worden, op poene van arbitrale "correctie en sulcx om te schuwen concussie "ende verachtering der justitie."

Het tarief werd in 1583 nog eens vernieuwd. Toen werd er hier en daar iets bijgevoegd, b. v. het getal regels dat op eene bladzijde staan mogt en de zeer wijze bepaling dat de advokaat het papier, dat hij gebruikte, niet in rekening mogt brengen, maar dat hij dit deed "ten synen coste." Van pennen en inkt sprak men niet.

Ook gaf het tarief aanleiding tot zeer vele casuistische vragen. Zoo vermeldt Merula twee belangrijke quaestien, die hij beantwoordt met een tal van aanhalingen uit oudere schrijvers. De eerste is: of een advokaat in zijne eigene zaak optredende, salaris van de tegenpartij vorderen mag? Het antwoord is ontkennend, hoewel erkend wordt dat zij "ter "cause der ghedingspleginghe een ander ad-"vokaat hadden kunnen aennemen."

De tweede quaestie kost Merula nog meerdere moeite. Hij vermeldt dat het hier en daar gewoonte is "dat partijen hunne ad-"vokaten in den aenvangh van de Rechts-"pleghing behandtgiftigen ofte met een ken-

"penninck ofte yet anders vereeren", terwijl weder anderen hun advokaat "een jaarlijksch "pensioen constitueren". Nu werd gevraagd of dit alles van invloed was op de kostenberekening. Met aanhaling van een tal van schrijvers wordt geantwoord, dat de *handgiften* niet in aanmerking komen, als "synde onnoodigh", daar die als schenking beschouwd worden. Ook de jaarlijksche pensioenen bleven buiten aanmerking. Merula vermeldt hier nog bij dat vele Hoven de, volgens hem zeer loffelijke, gewoonte hebben den advokaat te vragen en zelfs "op poene van sekere som- "men penninghen te constringeren", om te verklaren wat zij "van hunne meesters ghenoten "hebben", ten einde dit in aanmerking te nemen bij de tauxatie der kosten. Hoe oeconomisch!

Dergelijke quaestien, bij welke men naauwelijks een glimlach kan terughouden, vindt men bij de auteurs der zestiende en zeventiende eeuw meer. In "de practijcke der Nederlandsche Rechten" van B. van Zutphen, die zelf advokaat was bij het Hof van Utrecht, kan men daarvan b. v. staaltjes ontmoeten. Er blijkt tevens uit hoe vreemd een denkbeeld men van den advokaat en diens werkkring koesterde. Hoort b. v. deze vragen:

"Een advokaat" — want ik laat den auteur zelf spreken — "dewelcke eens geadvyseert "heeft op de eene manier, mach naderhandt "wel advyseren het contrarie, indien hem "hetselve dunckt beter ende billijker te wesen." Het was dus niet verboden op een dwaling terug te komen.

"Bij sommige doctoren" — zoo luide het verder — "wort gedisputeert of een advokaat, "foverende eene rechtvaardige sake, moet "gebruiken cavillatien ende quade middelen, "omme sijne tegenpartije te doen succombe- "ren?" Met andere woorden: "mag men in eene regtvaardige zaak liegen en bedriegen?" Van Zutphen antwoordt zeer deftig: "Ende "alhoewel vele doctoren sustineeren, Ja, "waerder schijnt nogthans te wesen de con- "trarie sententie."

Verder wordt gevraagd of een advokaat getuige mag wezen in eenige zaak, in welke hij dient of gediend heeft? De auteur antwoordt ontkennend. Er is echter ééne uitzondering die allercurieus is, indien namenlijk "bij gebreck van getuighen, de waarheid "anders niet en kan geweten worden." In dat geval is de advokaat geloofbaar. Bij gebrek van beter!

Veel omvattend was het onderzoek naar de vraag of een edelman van den adelstand vervallen was, indien hij de toga aannam. Zelfs was daarover een arrest gewezen en werd in een werk over den adel die vraag in een afzonderlijk hoofdstuk behandeld. De beslissing was gunstig, en de adelijke advokaat bleef zijn adel behouden. Omtrent den procureur werd evenwel beslist, dat zijn betrekking onvereenigbaar was met den adelstand.

Dit een en ander is wet gebleven. In het beroemde werk van v. d. Linden over de judiciëele practijk, dat in 1794 verscheen, wordt nog naar de instructie en naar Merula verwezen als de bron voor dit onderwerp. Alleen is daar het tarief gewijzigd en meer in den geest gebragt van het tegenwoordige, zonder dat ik kan opgeven, wanneer die verandering heeft plaats gehad. Alleen weet men dat in Langendijk's kluchten reeds zes schellingen voor eene consultatie wordt betaald.

Uit alles blijkt voldingend dat men den advokaat, al behoefde hij geen nachtwacht te worden, toch op een lagen sport van den ladder der zamenleving plaatste. Het moge vreemd schijnen dat dit het geval was in onze vrije gewesten, daar Merlin teregt opmerkt dat in republieken de advokaat het meeste aanzien geniet, het feit blijkt echter uit de aangehaalde proeven. Waar de wetgever zelf den advokaat deels als een schoolknaap, deels als een bedrieger controleerde, bleven ook de klagten van het publiek niet uit. In de blijspelen — of laat ik liever kluchten zeggen — die onze letterkunde oplevert, laten de advokaten nu en dan een veer. In de puntdichten van Huyghens zijn zij niet vergeten, ja zelfs is er een boekje verschenen dat de quaestie bepaaldelijk behandelt.

Dit werkje dat zeer zeldzaam is, werd mij door een even kundig als welwillend geleerde voor eenigen tijd uit zijne boekerij ter lezing gegeven. De titel luidt:

"A. M. Holtermanni De Nequitia advo-
"catorum sive uber die Tucken und
"Bubenstucken der Advocaten und deren
"Gebet. Freienhagae Typis Freibergi-
"anis. Anno 1684.

Vergunt mij u daarvan nog het een en ander te vermelden.

De auteur begint met de verklaring dat het beroep van advokaat zeer eerbiedwaardig is, maar dat dit alleen geldt voor de goede advokaten, niet van hen die het geheele beroep door hunne slechtheid bederven en "das Rechte krum machen."

Daarna gaat de auteur, dan eens in het Latijn en dan weder in het Duitsch, al de gebreken van zijne regtsgeleerde tijdgenooten na.

Het eerste gebrek is, onbekwaamheid. Domme doctoren zullen hunne onbedrevenheid door hun bul niet kunnen bedekken, "und aus das Studiren wird eene Hanthierung gemacht." Beroemt u niet op uwe promotie, roept Holterman uit — want door eene plotselinge Metamorphose kan geen ezel een paard worden!

Men nam vele zaken aan zonder ernstig te onderzoeken of zij den toets der zedelijkheid konden doorstaan. Dit tweede gebrek noemt de auteur eene "Kunst, nicht um eine gute "Sache zu erhalten, sondern ein böse zu ge-"winnen." Van schikking wilden die juristen niet hooren. Zij zetten tot procederen aan en vergeten, dat wel de vreedzamen zalig zijn, maar de vredemakers nog veel gelukkiger.

De grief, dat niets werd afgedaan en de processen zonder einde waren, is reeds uit Huyghens bekend; maar met afgrijzen brandmerkt Holterman de gewoonte om zich een deel van het proces te bedingen of een vordering te koopen. Hij geeft echter verlof aan den advokaat dien koop te sluiten, als het proces verloren is. Van deze concessie is zeker weinig gebruik gemaakt.

Holterman's regtsgeleerde tijdgenooten schroomden niet, zoo als hij klaagt, door onwaarheden en cavillatien hunne zaken te winnen en hoop te geven op een gunstigen afloop, waar die hoop niet bestond. De pleidooijen waren veel te lang en duister gemaakt met voordacht. Dit raadt de auteur af, "opdat men den regter niet den gal in beweging brengt."

De laatste grief is zeker van bijzonderen aard; het is deze, dat de advokaten... op Zondag in hunne bureaux werken, en het geheel wordt besloten met een duitsch gebed op rijm, waarin gebeden wordt, dat toch aan den bidder het ongeluk niet mogt overkomen "ein Advokat zu werden."

Het boekje heeft als eene curiositeit zeker groote waarde, maar het doet toch, in verband met andere producten uit onze letterkunde, en vooral in verband met de wettelijke bepalingen op de balie en hare vertegenwoordigers duidelijk zien, dat, terwijl de wet den advokaat telkens dreigde met roede en stok of hem de meest beleedigende bepalingen voorschreef, het publiek niet achterbleef ook zijnerzijds dat voorbeeld te volgen.

In Frankrijk was het zeker anders. Van ouds reeds deelden de *avocats* daar de regtsmagt met de regters, die zij ter zijde stonden als consiliarii. In 1430 en 1514 reeds werden zij, als eene autoriteit in den staat, bij gewigtige gelegenheden ten Hove geroepen, en in de 17e eeuw hield de beroemde d'Aguesseau eene publieke rede, waarin hij den advokaat gelukkig prees met deze woorden: "Heureux de ne devoir ni les dignités aux richesses, ni les richesses aux dignités."

Toch schreef Racine zijne *Plaideurs!*

Processen en ziekten zijn twee abnormale en gehate verschijnselen. Is het wonder, dat men den advokaat en den doctor niet onder zijn vrienden telt? Is het wonder, dat men, den doolhof der codificatie en het labyrinth der medische wetenschap niet kennende, scheef oordeelt?

Dat is altijd zoo geweest — dat zal altijd zoo blijven!

GAREN ZIEDEN.

Ik vind in eene rekening van Hebberechtshospitaal, te Gent, over het jaar 1478—1479:

— "Item van asschen, daar men" *'t garen mede heeft ghezoden*, II scellinghen.

Weet iemand te zeggen wat dit garen zieden eigenlijk beduiden moet?

F. D. P.

DRINKGEREEDSCHAP.

(Vervolg van bladz. 325.)

2. FLUIT- EN LUIBEKER.

Toen, nadat in 1579 de Unie van Utrecht gesloten was, in 1581 door de Vereenigde Nederlanden de gehoorzaamheid aan den Koning van Spanje opgezegd en hij van alle rechten op deze landen vervallen werd verklaard, besloten de Staten der Vereenigde Nederlanden die afzwering van den dwingeland met een plechtigen maaltijd, even als naar het schijnt elke belangrijke zaak een eet- en drinkpartij na zich moet voeren.

Voor die gelegenheid, zoo leest men,[1] hadden de staten eenige glazen bekers doen vervaardigen, waarin, als in een klok, een glazen klepel hing. Nadat deze bekers geledigd waren op den voorspoed van de nieuwe republiek, werden zij omgekeerd en als een klok gebruikt. Helder klonk de klepel tegen de glazen wanden; die klank was het afscheid aan den Koning; hij en zijn rechterhand de Hertog van Alva, schoon die reeds lang naar Spanje was terug geroepen, werden uitgeluid. Dit voorbeeld, zegt men, werd daarop ook in andere gezelschappen, zelfs onder 't gemeene volk, nagevolgd, waarbij dan het volgende of een soortgelijk versje werd gezongen:

Fluit- en luibeker.

Duk d' Alf die heeft het te zwaar verbruid,
Wij luijen den Koning van Spanjen uit.

Door het "hertelijk en yverig uitluiden en door den tijd, zijn deze glazen meest alle verbroken en te niet gegaan", zegt het aangehaalde werk, zoodat er toen, in 1732, slechts een enkel overgebleven was.

Waarschijnlijk behoort de hier afgebeelde beker tot deze soort, schoon aan hem nog meer aardigheden verbonden zijn.

Wanneer men in den bek van den zilveren draak blaast, zoo geeft die een schrikkelijk schel gefluit; te gelijker tijd brengt de uit den rug van het beest ontsnappende lucht het daarboven staand rad in beweging. Onder het beest hangt een rinkelbel. Alzoo worden door dit kleine instrumentje, dat slechts in zijn geheel 21 N. duim hoog is, te gelijker tijd vier verschillende geluiden voortgebracht: het gelui van de glazen klok, het gerinkel der bel, het gefluit van den draak en het gesnor van het rad.

Of hierbij wellicht ook dezelfde aardigheid werd toegepast, als bij den molenbeker, namelijk dat het glas geledigd moest zijn voor het rad stilstond, is niet onwaarschijnlijk. Op dat rad vindt men het jaartal 1673.

Niet onmogelijk is het, dat deze uitluider niet voor de uitluiding van Philips, maar wel voor die van den Franschen Koning Lodewijk XIV gebruikt geworden is, nadat hij het in het vorige jaar veroverde, het grootste gedeelte van ons Vaderland, moest opgeven.

Van dit exemplaar, het eenigste wat mij ooit voorkwam, is het geheele bovenstuk of handvat van verguld zilver; alleen de kelk bestaat uit glas. Het behoorde aan den Heer L. Stokbroo van Hoog- en Aartswoud te Hoorn. Waar het thans berust is mij tot mijne spijt niet bekend.

[1] Nederl. Dischplegtigheden van van Alkemade en van der Schilling. d. 2. b. 512.

DE TURF.

Uit het water haalt men Brandt,
En van de Asse maakt men Landt,
Daerom sal ik schrijven durven
Dicht ontvoncken op de Turven;
Stutters tegen Winter-stoot,
Groot gerief in groote Noodt,
Turven Stof heeft in-saem waarde:
Lucht, en Vyer, en Vocht, en Aerde.

Turven-damp en heete vlam
Maakt verkleumde spiren klam;
Turven-glomsel, in een tesje,
Warmt de stoof van 't oude Besje.
Turven zyn oock aangenaam
In het Kinder-bedgekraam;
By de Turven, onder 't praten,
Leegt de drinkert kan en vaten,
Turven droogen, door haar Roock,
Vleys, en Haringh, Salmen oock.
Turven vollen Hollands Mynen,
Schoon sy schynen te verdwynen.

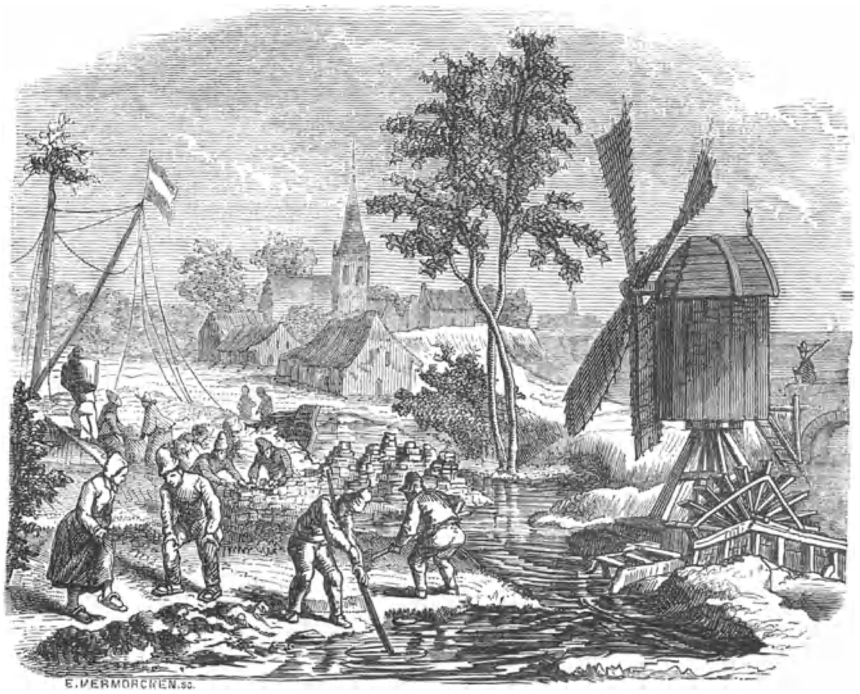

Het turfmaken.

Turven wysen (welbekent)
Eenmaal yder Element:
Turven, dienen Ryck en Armen,
Om te backen, of te warmen;
Turven, swart, en swaar en dicht,
Strecken verr', en branden licht.
Turven-kracht ontraeuwt de spyse,
Zoo als 't lekker best wil prysen,
Turven geven ook cieraet
Als de disch beschoteld staet.
Turven doen de bleecken blosen,
Schoner dan de Somer-Rosen,

Turven telt men tegen goud,
Daer men Hollands magt door houdt.
Dies moet Turf voor altoos proncken
Boven Hout en andere voncken.

Het brandbare der Veenaarde is hoogst waarschijnlijk reeds aan de eerste bewoners van ons vaderland bekend geweest; ten minste, bij de komst der Romeinen werd hier reeds turf gebruikt, niet van denzelfden vierkanten vorm, dien ze tegenwoordig heeft,

maar als kluiten, door handen aaneen gekneed. Met juistheid te bepalen, wanneer men aangevangen heeft, het turfmaken op grooter schaal en meer geregeld te drijven, wanneer men het baggeren, het trappen, het steken en al die verdere bewerkingen het eerst heeft toegepast, is niet mogelijk. Wel weten we, dat in den stichtings-brief van een vrouwenklooster in de 11e eeuw reeds van het turfdelven gesproken wordt, en bekend is het, dat in de 13e eeuw in Friesland een handel in turf bestond, die meer en meer toenam, naarmate door de vermindering der bosschen het hout zeldzamer werd en dus de behoefte aan andere brandstoffen vermeerderde, waardoor het maken der toen reeds vierkante turf in Holland en Friesland algemeen werd.

In Friesland togen destijds van tijd tot tijd geheele huisgezinnen naar de venen, om er te verblijven tot ze hunne eigen turf gegraven en bewerkt hadden en ze die na eenige weken naar huis mede konden voeren.

Ofschoon er over de betrekkelijke duurte van de turf in die tijden weinig te oordeelen valt, wijl men niet weet hoe groot de inhoud van een mand was en daarenboven het geld een geheel andere waarde had dan tegenwoordig, wil ik niet ongemeld laten, dat in 1380 vijftig manden turf voor 50 stuivers te koop waren.

Daar zoowel de handel zich verder en verder uitbreidde als de bereiding van de turf meer en meer verbetering onderging, werd de aftrek er van, ook naar buiten, voortdurend grooter, zoodat er reeds in de 14e eeuw in Holland werd voorgesteld om, niettegenstaande de verkoop van de privilegiën tot het vervenen voor de Graven van Holland een niet onbelangrijk deel hunner inkomsten uitmaakte, het vervenen op groote schaal wat tegen te gaan door den uitvoer van turf te verbieden, en ze daardoor in het land te houden, en verder om, ten einde in de behoefte aan brandstof te voorzien, het aanleggen van bosschen te bevorderen. Dit alles was veroorzaakt door de vrees, die men voedde, dat er door 't vervenen te veel water in 't land mocht komen.

Diezelfde vrees dreef er ook toe om in 1536 op een dagvaart der Staten van Holland voorslagen te doen tot het nemen van een resolutie: "dat men letten moest op't deluen van den Turfuen, om te scuwen poellen, ende ooick, dat door het baggeren van de Meeren, die te seer ontgront worden."

In 't vervolg bleef men ook voortdurend de meeste zorg dragen, om die verveeningen zonder nadeel en gevaar voor den lande te doen plaats grijpen.

Het prentje op de voorgaande bladzijde, wat het maken der turf vertoont, zooals zulks in de eerste helft der 17e eeuw hier geschiedde, is genomen naar een plaatje van Nicolaas Visscher. 't Is er een uit een achttal, waarop de uitoefening van verschillende bedrijven in dien tijd wordt voorgesteld, en wat ons door den Heer F. Muller uit zijn kostbaren atlas van Nederlandsche Historieprenten is afgestaan.

Is de voorstelling geheel trouw en waar weergegeven, dan zou men daaruit moeten opmaken, dat de turfvervaardiging destijds zeer eenvoudig toeging, ten minste als men daarmede vergelijkt de beschrijving door le Franc van Berkhey uit de tweede helft der 18e eeuw daarvan gegeven, toen er, zoo ik mij niet vergis, al weinig verschil meer bestond met de tegenwoordige wijze van bewerking.

Op den voorgrond is de *baggerman* of *veentrekker* bezig, achter hem de *bonker*, die het veen omwerkt, verder een *trapper* en *trapster*, met hunne treeborden aan de voeten. De *turfstikker* of *riemer*, die de turf afsteekt en er den vereischten vorm aan geven moet, ontbreekt. De *opbrekers* en *kaardzetters* zijn verderop bezig de turf te stapelen, terwijl eindelijk, nog meer verwijderd, het turfschip geladen wordt.

Het vervenen is een tak van nijverheid, die millioenen en millioenen aan ons Vaderland heeft opgeleverd, aan duizende monden het brood heeft verschaft en een middel van bestaan en van meer geweest is en nog is voor allen, die zich met de vervaardiging, den vervoer en verkoop bezig hielden.

Het lief tafereel, dat onze Berkhey ophangt van het leven aan de veenderijen, verdient hier wel een plaatsje.

"Moeijelijk, zegt hij, kan men zich een denkbeeld vormen van dien noesten en oplet-

tenden arbeid, dan door het met eigen oogen te gaan beschouwen.

Alles wat in en omtrent de veenen woont en leeft, komt er aan te pas, van den kleinsten tot den grootsten ingeslooten. De naarstige Huisvader gaat voor dag en dauw aan 't werk, zijne Huisvrouw vergezelt hem in dien arbeid: de kinders volgen ook; een klein schuitje, met een daarop getimmerd tentje en twee ligte roeispanen, is bij dag hun drijvend huis en het wiegbedde van den zuigeling, dien de moeder, terwijl zij het veen plat trippelt, daarin gerust ter nedervleit. Het tedere wicht gewent ongevoelig aan weer en wind en de zagte slaap weet den tijd, wanneer de zoogende moeder zal komen, af te meeten; eene schotel pap, een dikke boterham van roggenbrood met kaas, boter en spek, wordt des middags van de veldtafel, het vlakke aardrijk zelve, smakelijk en gretig opgegeten; men bidt en dankt er den gever der goede gaven eerbiedig voor. De natuur is de morgenwekker dezer lieden; als het leeuwrikje om twee uren des morgens zingt (en dat lieve beestje begint bestendig op dien stond) is men al te veld; de schaduw van de werktuigen der veeners is het uurwerk en de zonnewijzer dezer arbeiders; nooit zult gij missen met hun de stonden en uren af te vragen, zij weten genoegzaam op een stip te zeggen, hoe laat het zij. De avond valt, het is zes uren, de baggerman scheidt uit; dan een naarstig trapper vaart dikwijls voort, tot dat de scheemering hem zijn werk verbiedt. Hij gaat ter rust. Vier uren slapens is hem genoeg; van de avondschemering tot den dagschaduwe te slapen versterkt hem overvloedig. Het krielt er van veenploegen; een veentrekker, een bonker en een trapper, die te gelijk stikker is, maakt een ploeg uit, en schoon er vele Inlanders door dezen arbeid hun brood winnen, de naarstige Westphalingers, Lunenburgers en Hanoveranen vinden hier nog overvloedige gelegenheid, om, al werkende, een goede somme gelds te verdienen; en zonder dezen toevoer dier vreemdelingen, schoot men zekerlijk in 't veenen te kort. Ieder hunner tracht zijn medgezel met arbeiden den loef af te winnen, men werkt er bij de roede; die de meeste roeden afdoet, wint het meeste, en welk een prikkel is dit niet aan dat sterke en voor ons land hoog nuttig naburige volk? Zoo menigmaal ik het oog vestig op den arbeidzamen aard dezer lieden, word ik waarlijk gemelijk in mijnen geest, als ik gedenk, hoe ze menigmaal bij luije lediggangers ten voorwerp van spot verstrekken — daar men ze behoorde aan te zien als eerlijke arbeidzame menschen, zonder welke onze Land, Zee en Stad-arbeid, die nu door ijver bloeit, door loomheid te grond zou gaan. Dank zij veeleer hun ijver, die ons, in zoo vele gewichtige omstandigheden en bijzonder ook in het Turf maken, recht te stade komt!"

Hieruit blijkt ons, dat men in dien tijd ook al den spot dreef met de Duitsche arbeiders, die wij tegenwoordig meer en meer zien verdwijnen, daar ook onze landslieden zich meer met den zwaren arbeid, vroeger aan die Duitschers overgelaten, afgeven.

Wanneer de turf ook al gereed en geladen is, dan nog verschaft ze bij het ontladen weer aan duizenden werk. Wij hebben slechts te denken aan het groot aantal tonvullers en vulsters en turfdragers, die in gilden vereenigd waren, welke gilden in sommige der groote steden soms een belangrijke macht ontwikkelden en bij vele politieke gebeurtenissen grooten invloed uitoefenden.

Weinig denken wij er aan, wanneer wij een turf aan den haard of in den kachel werpen, door hoeveel handen zij al gegaan is, en welk een groot deel van den betaalden prijs er is besteed aan werkloon, polder-, sluis- en andere lasten. Thans ja is de belasting op de brandstoffen afgeschaft, maar vóór dien tijd werd er heel wat van getrokken, — de belasting toch, die voorheen slechts een halven stuiver per ton bedroeg, was in 1749 reeds tot vier stuivers geklommen, ofschoon er voor gemeene turf en voor die tot fabrieksgebruik veel minder betaald werd. Door al die kosten waren het vereischten voor een vervener, "een stijve beurs, een taai geduld" te hebben en — een goede markt te treffen.

'T was recht gezellig, als men zoo bij een haard zat, waarop een flink turfvuur brandde, zooals de schrijver van "Van over 't IJ" ons

dat op pag. 360 van "de Oude Tijd" schildert, zulk een opgestapelde berg van turf en hout, rustende op de vuurijzers, de zoogenaamde vuurpaardjes met hunne glimmende koperen standers, die dienden, om het vuur bij het invallen der onderste turflaag niet in de asch te doen uitdooven en eenige ruimte tusschen 't vuur en de asch te houden. Later bezigde men daarvoor ook vierkante en, opdat de asch er door zou kunnen vallen, van gaten voorziene ijzeren turven, die bij het stoken gloeijend werden, daardoor zelf warmte afgaven en tevens de versche turf spoedig deden ontbranden.

Sinds de steenkolen meer in trek zijn gekomen, en wij, in plaats van onze pijp aan een kooltje in het tabakskomfoor, onze sigaar aan een lucifer aansteken, heeft zeker de turf wel iets van hare belangrijkheid verloren, doch men heeft slechts met een Hollandsch huisgezin eenigen tijd in 't buitenland te vertoeven om te ondervinden, zooals ik het ondervonden heb, hoe lastig voor ons het gemis van turf is. Hoe zou 't ook anders kunnen? Wie is er niet gehecht aan den grond, waarop hij geboren werd, en hoe *wij* dan, die onzen grond *zoo* liefhebben, dat wij hem zelfs verbranden! Immers Vondel zingt:

't Gelukkig land
waar 't kind zijn Moêr verbrandt.

Wij zijn zoo gehecht aan onze turf, dat ze zelfs in onze spreekwoorden en spreekwijzen een belangrijke rol speelt; b. v.:

Het rouwde nooit man
dat hij turfde voor Sint Jan,

om aan te duiden, dat men alles op zijn tijd en nooit iets te laat moet doen.

Wind-turf, Slind-turf,

wordt gezegd van iemand, die groote vertooning, veel beweging, veel wind maakt, en toch niets beduidt en dus spoedig weer in 't niet moet verzinken.

Natte turf en nat hout
maken het hart benauwd.

Is het niet even lastig met lieden te moeten werken, die voor de taak, waartoe ze geroepen worden, nog niet geschikt zijn, even lastig als zich met natte turf of nat hout, wat niet dan na veel tobben tot branden geschikt is, te moeten verwarmen of er zijn pot op te moeten koken?

Van iemand, die erg zuinig is, wordt gezegd:

Hij klooft een turf in drieën.

Van een drogen Klaas zegt men, (anderen passen het op een huwbaar meisje toe):

Een drooge Turf brandt licht.

Gaat een paar trouwen, dat niet onbemiddeld is, zoo heet het:

Zij heeft een kluitje, hij zal er een turfje bij leggen.

Is iemand in goeden doen, rijkelijk van 't een en ander voorzien en wel vooral, als hij er zonder veel moeite aangekomen en daarbij niet karig voor een ander is, hoort men dikwijls:

Men ziet op geen turfje, als men in 't veen is.

En zoo zijn er meer. Alleen wil ik nog aanhalen, hoe men voorheen het onderscheid in 't karakter der Noord- en Zuid-Nederlanders schetste.

De laatsten vergeleken het karakter der eersten bij het branden der turf, die langzaam ontbrandt; zij spraken dus van

"de Hollandsche patientie",

in tegenstelling met *hun* brandstof, het hout,

"de Vlaemsche Victorie",

dat, als zij zelf, in eens in lichte laaie vlam staat, maar — 't was zooals de Hollanders op hun beurt zeiden:

Een Vlaamsch vuur
van korten duur.

Ook bij 't bouwen werd de turf gebruikt, soms wel om geheele binnenmuren er van op te trekken. Ook in oude torens vindt men dikwijls turven tusschen de steenen gemetseld, waarschijnlijk om het vocht daaruit tot zich te trekken, en de muren dus voor 't zoogenaamde kankeren van de steen te bewaren.

DRINKGEREEDSCHAP.

(Vervolg van bladz. 352.)

3. DE STORTEBEKER.

(17e eeuw.)

Even zonderling als de fluit- en molenbeker is de hier afgebeelde stortebeker. Werd bij de beide anderen op bladz. 325 en 352 vereischt, om het drinken der strafglazen te ontgaan, een flinke borst, hier daarentegen is het om een vaste hand te doen.

Niet alleen de beker zelf, maar ook het kommetje, dat onderaan hangt te balanceeren, worden tot den rand toe gevuld.

Om den beker aan den mond te brengen, zonder iets uit het kommetje te storten, is reeds niet gemakkelijk, vooral daar de dischgenooten al het mogelijke deden, om den kunstenaar, door hem aan 't lachen te maken, van de wijs te brengen; maar al is hij tot den mond gebracht, ook dan nog wordt de grootst mogelijke bedaardheid vereischt, om zonder schokken en uiterst langzaam, al drinkende den beker al meer en meer de horizontale richting te doen bereiken, ten einde het kommetje niet de minste beweging te doen maken. Alleen het beugeltje, waarin het kommetje hangt, maakt de beweging mede. Was de groote beker geledigd, zoo zal waarschijnlijk ook het kommetje denzelfden weg hebben moeten volgen.

De Stortebeker.

In een bolvormig korfje ziet men een dobbelsteen. Deze vervulde dezelfde post, die bij den molenbeker, door de wijzerplaat en den wijzer werd vervuld. De bovenliggende oogen bepaalden de grootte van de straf, die de arme drinker moest ondergaan.

Mij is geen tweede exemplaar van dezen geheel zilveren circa 22,5 Ned. duim hoogen beker, bekend. Hij berustte vroeger, en zoo ver mij bewust is ook thans.nog, in de familie van Assendelft de Coningh.

TOEZICHT OP DOODSADVERTENTIEN.

Onder koning Lodewijk werd er streng toezicht gehouden op de couranten. Een kurieus proefje, waarmede de regeering zich al niet bemoeide, is het volgende. Den 16den April 1808 verscheen er een aanschrijving van den Landdrost van Amstelland, om "geene geboorte- of doodadvertentiën in de couranten te plaatsen, waarin melding werd gemaakt van de moeielijkheid der verlossing, van de oorzaken des doods of andere omstandigheden, die na of voor de verlossing mogten hebben plaats gehad." Toen deze aanschrijving in 't vergeetboek scheen te geraken, herinnerde de landdrost (van Stirum) den 2len Jan. 1810 er de Burgemeesters van Amsterdam, Haarlem en Alkmaar aan, gebood hun de courantiers te ontbieden en er hen opmerkzaam op te maken, onder bedreiging van poene en boete, gestatueerd bij Art. 5 der Wet van 3 April 1807. Dat deze aanschrijvingen waren uitgelokt door de Departementale Commissie van Geneeskundig Toezicht, mag men afleiden uit de bijzonderheid, dat deze commissie in Februari op nieuw op het verbod aandrong.

A. TH. J.

VAN "OVER HET IJ."

DOOR

J. HONIG Jz. Jr.

(Vervolg van bladz. 343).

Wij treden het huis binnen. — Vergeten we niet om onze voeten met de vloermat kennis te doen maken, opdat we straks geen ontevreden trekje op het gelaat onzer geleidster mogen zien te voorschijn komen, als ze voor ons het heilige der heiligen ontsluiten zal.

Wij kennen te goed de zindelijkheid der Hollandsche Vrouwen en van onze Zaanlandsche in het bijzonder, om ons niet aan die gewoonte te onderwerpen. Bovendien we willen haar in een goed humeur houden, en ziet, onze handelwijs brengt reeds een vriendelijk lachje op hare wangen, dat ons een goede ontvangst voorspelt. We waren daarvoor dan ook wel niet bevreesd, want we weten dat onze vrouw hups genoeg is en niet tot degenen behoort, die zelven te naauwernood heur pronkvertrek durven binnentreden en het dan nog niet doen, tenzij met vilten muilen over de klikkertjes en een stofdoek in de hand. Zóó maltentig ziet ons blozend wijfje er niet uit, al is haar linnen zoo wit als sneeuw en verraadt het jakje geen oneffen plooi; maar we komen op haar domein en kennen de regten, welke men aan de vrouw heeft afgestaan.

Wij zijn in de woonkamer. De vloer is met matten belegd en het meublement moge solide zijn, weelderig zal het u niet voorkomen. Langs den wand staan hooggerugde stoelen met matten zitting, en een paar dergelijke rondom de geschilderde tafel, die voor den haard geplaatst is, al vraagt het zomergetij daar thans geene warmte van en al zoudt ge die zetels liever voor de beide vensterramen, die het uitzigt verleenen op het nette erfje met zijn bloemen en groen, hebben geplaatst gezien. Onder die ramen staat een smalle aanregtbank, die, van "bontjes" of kastjes voorzien, een veelzijdig gerijf aanbiedt en op wier bovenvlakte ruimte genoeg is, om het een of ander te plaatsen, dat voor het dagelijksch gebruik noodig is.

Het naaiwerk op de tafel verraadt de bezigheid, waaraan onze komst de vrouw des huizes onttrok en waarmede de dochter nog doende is. Maar bij ons binnentreden laat ook deze de schaar aan den zilveren ketting hangen en legt het "schabeljoen" of model neder, waarnaar het kleedingstuk geknipt wordt, dat vóór haar ligt. Vriendelijk heet ze ons welkom, al komt er ook een blosje op de wang bij het zien der vreemdelingen. Blank maagdelijn, wier zacht blaauw oog ons zedig aanziet, wier fijn besneden gelaat door de strak om het hoofd gespannen "snor" of muts als omlijst is, ge schijnt ons het beeld uwer moeder toe, zoo als ze was op uwe jaren, en de rankte uwer leest zal, wanneer ge op haar leeftijd zult gekomen zijn, wel wat verandering ondergaan hebben, al is 't ook, dat tengerheid van bouw het doorgaand kenmerk is van de blonde dochters dezer streek. Waren we huisvrienden, die roode lipjes zouden ons gewis den kus niet weigeren, dien de gewoonte bij ieder bezoek mede brengt.

Terwijl we daar staan en praten, valt ons oog op den zich als tegen de zoldering welvenden schoorsteen met zijne breede vleugels. De blaauw gekleurde tegelsteentjes uit Delfsche fabriek zijn er zóó digt en gelijk aan elkaar gemetseld, dat het u één geheel toeschijnt, in verschillende vakjes afgedeeld, op welk een vlug penseel een reeks bijbelsche voorstellingen schilderde. Maar als ge denken mogt dat die tafereelen, zoo als in de prentbijbels van Schabailje, Visscher of Luyken, u van Genesis tot aan de Apocalypsis

zouden voeren, dan zoudt ge u bedriegen. De metselaar heeft zich aan geen chronologie gehouden en de steentjes maar aangehecht zoo als ze hem gebragt werden, en daarom zult ge het O. en N. Testament steeds wonderlijk dooreen gemengd vinden. — En toch, hoe grillig die zamenvoeging ook wezen moge, die schoorsteenfiguren zijn in menig huisgezin, als vader of moeder met de kinderen om den haard zitten, de aanleiding om den kleinen het eerste onderrigt in de bijbelsche historie te geven. Die figuren mogen gewoonlijk geensins de meesterhand verraden, ja somtijds zelfs eene burlesque voorstelling van eene ernstige gebeurtenis geven — zooals we ons herinneren er onder anderen een gezien te hebben, die de hemelvaart van Jezus voorstellende, zeer duidelijk een paar op den berg achtergelaten muilen vertoonde; — toch gaven zij eene ongezochte gelegenheid om de kinderen des wintersavonds bezig te houden, en deze cursus, gevoegd bij de vele bijbelsche prentenboeken uit dien tijd, zullen wel niet zonder invloed geweest zijn tot het verkrijgen van die niet alledaagsche kennis der bijbelsche historie en van het wezen der godsdienst, die steeds eene der eigenschappen van de bewoners dezer streek geweest is.

De tegeltjes-schoorsteenen maakten werkelijk een pracht dier dagen uit. Wij hebben ze gezien, wier fijngekleurde steentjes van fraaije en uitvoerige teekening waren en, behalve de genoemde bijbelsche tafereelen, diverse landschappen voorstelden, of wel eene enkele figuur hadden, die men tot de oudste kunst in deze rekenen mag. In het midden van den schoorsteen vond men niet zelden een medaillon, of wilt ge, eene schilderij, waarop een landschap of zeegezigt, een tafereel uit de walvischvangst, een Groenlandsvaarder of eenig ander schip, een molen, een scheepstimmerwerf of iets dergelijks, met het bedrijf of beroep van den huiseigenaar in betrekking staande, door de verschillende steentjes voorgesteld waren. De blaauw gekleurde kunnen steeds als de schoonsten beschouwd worden en waren van fijner bewerking dan de bruin getinte, die daarom ook minder voorkwamen.

Aan den schoorsteen, welken wij beschouwen, ontbreekt zulk een middentafereel, maar daarvoor in de plaats hangt een spiegel, die misschien nog meer uwe aandacht trekken zal. De hoekige vorm doet de met gelaten figuren, waaruit de randen zijn zamengesteld, aardig tegen het heldere glas uitkomen. — Het bovendeel wordt ingenomen door in één gevlochten letters, van een bloemkrans omgeven; het beneden-einde prijkt met een wapen, alles op dezelfde wijze bewerkt als de randen. Ofschoon dat blazoen sprekend genoeg is om ons op het spoor te brengen, welke namen de letters moeten vormen, toch willen we der blondine onze aandacht niet ontzeggen, als ze ons vertelt, dat die letters de eerste in de namen harer ouders zijn, en die spiegel zelf een geschenk van haar is geweest op vaders verjaardag, maar die zilveren armblaker en een dito plaatje, aan het ondereinde bevestigd, *die* waren door moeder bekostigd; want, liet ze er naif op volgen, zoo ver strekten hare spaarduiten niet.

Zoo het kunststuk zelf geen lof verdiend had, of we het uit courtoisie dan toch niet geprezen zouden hebben? Gewis; al ware het ook op de kans af geweest, dat het meisje ons om die betuiging voor steedsche vleijers gehouden hadde. Maar toch glimlachte ze om het vleijend woordje en toonde daardoor, dat het ook in hare omgeving aan geene hoffelijkheid ontbreekt.

Die spiegels, voorheen het sieraad in de beste of huisvertrekken, werden in later tijd naar de keukens verbannen en door andere, van grooter afmeting in ebbenhouten karetten of vergulde lijsten, vervangen, ofschoon die zeker minder sierlijk of kunstig van vorm waren. Onze tijd heeft ze echter op hunne waarde geschat, al dienen ze ook thans meer tot opluistering eener oudheidkundige verzameling dan wel tot pronk der woonkamer. Er worden er gevonden, die in plaats van de familienamen of namen een schip, molen of iets anders tot siersel hebben. In mijn bezit is het bovenstuk van een dergelijken spiegel, die eene fraaije afbeelding van het weeshuis in mijne woonplaats bevat en van 1730 dagteekent.

Aan elke zijde van den schoorsteen is het benedendeel van den vleugel iets vooruitspringend en door eene marmeren plaat gedekt. Aan den eenen kant — en het verraadt ons de plaats van den heer des huizes bij den winter — vinden wij op het "hoogje" een tabakspot staan met den geliefden gouwenaar er nevens; en is de eerste van tin, de doos, die er bij ligt, daarentegen, en die anders in den zak gedragen wordt, is van zilver. Zulk één doos heeft een vorm lang en smal en als naar den dijzak gemaakt en is vol graveersel,

Op het andere "hoogje" van den schoorsteen liggen eenige boeken nevens een huisbijbel. De banden toonen ons, dat die boeken daar niet, als op zoo menigen hanger in onze dagen, enkel tot sieraad dienen, maar wel degelijk tot lektuur verstrekken. Aan een glad geschuurd knopje hangt een bezem en koperen vuilnisblik, en een dergelijk knopje aan de andere zijde draagt een zwavelstoklade. Op den gladgeschuurden ijzeren haardplaat is het ijzeren vuurhek door een porseleinen haardpot vervangen, even als de

Vrouwtje van Zaandam, bladz. 339.

dat wel onze bewondering mag wekken, al vindt gij het ook vreemd, dat de voorstelling hier al weder eene bijbelsche is. De mindere standen mogten ook voor den zondagspronk het bezit van zulk een doos als een toppunt van geluk beschouwen, de koperen, die zij in de week gebruikten, waren even goed als die van het kostbaarder metaal, en meest door eene bekwame hand van gravures voorzien. Toen de Groenlandsche Visscherij in volle fleur was, kwam het robbenvel voor tabaksdoozen, brillenhuisjes, étuis enz. in den smaak.

koperen doofpot, die er anders in het voor- en najaar prijkt, en waaronder dan een papier met uitgeknipte randen gelegd wordt.

Voorwaar, de ruime schouw uit vroegeren tijd mogt, onder den breeden mantel met zijn afhangenden val van gebloemde stof en de borden, die op de lijst prijkten, reeds den vader van den tegenwoordigen eigenaar dezer woning met zijn gezin om het hooge helder brandend turfvuur gezien hebben, het huisgezin, waarin we ons thans bevinden, zit in vrolijker omgeving en zal er wel zoo gezellig den winteravond doorbrengen als men dat voorheen in de don-

kere schaduw deed, ofschoon menig minnend paartje die ook gaarne opzocht. Ons, negentiende eeuwers, zou zulk een turfvuur te weinig warmte en te weinig gloed bij snerpende koude aanbieden, maar *waar* is het, dat 't toch een prettig gezigt moet geweest zijn, als de vlam zoo vrolijk en helder opsteeg en weêrkaatste op de groote staande ijzeren plaat achter of op de platen ter zijde van dat gemakkelijk huisschoeisel in onbruik geraakte, een kurkenblad op den haard gelegd werd, dat tevens de zindelijkheid er van bevorderde. — Aan de vrouw ontbrak de met een tegel voorziene stoof niet, en de glinsterende tang aan des huisheers zijde stond daar niet voor pronk, maar werd menigwerf door hem ter hand genomen om de turfjes te keeren en voor kolen te zorgen,

Vrouw van Zaandam, bladz. 341

den schoorsteenwand. En daarenboven, — de kinderen van de 17e—18e, ja van het begin der 19e eeuw waren van een geharder natuur, en gevoelden reeds eene koestering, waar *ons* nog eene huivering door de leden gaat. Ook bragt de groote plaat, die den kuil dekte, waarin zich de asch verzamelde, er het hare toe bij en gaf warmte aan de voeten, die ten overvloede nog in met lamswol gevulde muilen gestoken waren, terwijl later, toen waarvan de stoven van het vrouwelijk personeel immer haar deel kregen, en de rest in den doofpot ging om ter gelegener tijd haar dienst te doen. — Het poesje dat nu zoo rustig in dien hoek ligt te sluimeren, zal stellig wel eens gevoeld hebben hoe zwaar zulk een tang was, als het des winters, zijn plaats op den haard ingenomen hebbende, van tijd tot tijd al te digt aan den koesterenden gloed kwam.

Onze blik keert zich van den schoorsteen naar den bruin geschilderden wand of "weeg", verbastering van "wageschot", en aan dien wand hangen een drietal schilderijen in olieverw. Het eene stelt een tafereel uit de kleine visscherij voor, het andere een molen, en op het derde zien we een schip in volle zee. 't Is alweer de dochter, die ons vertelt, en moeder laat met kennelijk welgevallen de lieve praatster haar gang gaan, dat *dit* vaders molen en *dat* vaders schip is, dat hij boekhouder van dien walvischvaarder is, en welk een pret men heeft als dat schip gemonsterd wordt en zij bij den kommandeur te gast zijn.

Boven de deuren en op de lijst, die terzelfder hoogte langs de eene zijde van den wand loopt, staan verscheidene schotels en borden, zeker van aardewerk, maar fijn genoeg om ons porcelein te laten vermoeden, als de geschilderde spreuken op sommige ons niet aan de Delftsche fabrieken hadden doen denken. Maar daar, op die eikenhouten kast die vier kommen met één grootere in het midden, dat stel is ongetwijfeld porcelein, en al is het meubelstuk zelve niet van dien aard, zoo als we er straks hopen te zien, toch is 't de pronk van het vertrek of de "woonkamer". De glans er van verraadt de zorgende hand der huisvrouw, en de half openstaande deur doet ons zien dat de kast tot het meer dagelijksch gebruik dient en de rol linnen er uit te voorschijn gekomen is.

Naast den schoorsteen vindt ge de eikenhouten "turfpomp" of kist, en daar in den hoek een staand horlogie in notenhouten kast, met beweegbare figuren in een idyllisch landschap. Die "staanklok" slaat, en ons oor wordt vergast op een vrolijk deuntje. We zien te gelijk, dat er leven komt in het landschap; de molen draait, de hengelaar haalt zijn baarsje op, de koe graast, en de boerendeern ontlast een ander rund van de melk; de roeijer rept de riemen, en de zwanen, met hun opgeheven hals, schijnen zich trots te gevoelen van in zulk een kunstig tafereel op den voorgrond te zijn gesteld. Bovendien vindt ge er de maanden van het jaar, dag en datum, zon en maan op aangewezen en, wat alles zegt: ze loopt akkuraat, zooals de vrouw des huizes ons verzekert, en, naar zij ons verder mededeelt, worden die staande klokken in het dorp vervaardigd zoo goed als in de stad, even als die andere dusgenaamde friesche of hangklokken, de voorgangers van deze, gelijk ze er nog een in de keuken heeft, en wier slag op bedriegelijke wijze den koekoek nabootst. Onder die klokken, in haar ietwat gothieken stijl van zwart ebbenhout gemaakt, bevonden zich sierlijke exemplaren, en de koperen gewigten glansden u tegen. Dit laatste mogt de trots der dienstmaagd uitmaken, wij houden het meer bij de koperen beeldjes, zooals ze in grooter formaat ook op de staande klok prijkten, en de frontespies met hare zinrijke voorstellingen.

Tusschen de ruimte, door de beide deuren in het vertrek gelaten, doen de groen saaijen gordijnen ons eene bedstede vermoeden; de breede val er boven, even als de gordijnen zelven, zijn met rood passement afgezet. Zoo ver is de weelde reeds gekomen onder de hoogere standen, dat die bedsteden niet meer, zoo als vroeger, door deuren gesloten worden, en dat zij veel lager getimmerd zijn dan voorheen, toen een bankje noodig was om er in te stijgen.

Die "bedbankjes" evenwel, waren óók al weer sierlijke meubeltjes; ge vondt er van eikenhout met gedraaide pooten en de randen en oppervlakte kunstig gesneden, of wel beschilderd met een allegorisch, bij voorkeur echter een bijbelsch tafereel, sommige nog wel met spreuken of rijmpjes versierd.

Tegenover die bedstede is een "bontje" of kastje in den muur, door een glazen deurtje gesloten, dat onze aandacht trekt door al het fraaije porceleinen koffij- en theegoed dat daarin op die borden prijkt. Ook boven dit kastje is een vooruitspringend lijstje, waarop zes bordjes van Delftsch aardewerk gevonden worden, die in evenveel tafereelen "des stiers wreedheid gepleegt aan meester en vrouw te Sardam 29 Augustus 1647" afbeelden.

Wij hebben rond gezien en de vrouw des huizes opent eene deur, die niet, zoo als de andere in het vertrek van glasruiten voorzien is, en gaat ons voor. Dat mag ook wel, want we staan in een donkere hooge kamer en moeten zorgen dat we niet uitglijden,

zóó glad is het onder onze voeten. De vrouw is in die duisternis verdwenen, en lachend om onze onbeholpenheid treedt het meisje nader. — Op eens valt een hel en verblindend licht in de ruime kamer, dat naar binnen stroomt door een door de vrouw opengestoten vensterluik, en ze komt ons te gemoet met een blik die vraagt: "Wel nu! wat zegt ge van mijn beste end?" En al begrepen we welligt die eigenaardige uitdrukking niet, onze oogen toch zouden ons aan het verstand brengen, dat hier het beste einde of gedeelte van het huis, met één woord dat hier de pronkkamer is! —

We ontdekken nu, in de eerste plaats, dat de onzekerheid van onzen gang veroorzaakt wordt door de Spaansche matten, waarmede de geheele vloer belegd is, en wier gele kleur, door zwarte strepen en vakken in het fijne weefsel afgewisseld, aardig afsteekt bij den donkeren wand van eikenhout of wageschot, welke u als tegenglanst, en die evenzeer als de matjes ter zijner tijd den wrijfdoek zal geeischt hebben en er bij den algemeenen schoonmaak in het voorjaar en den stoftijd in het najaar wel weder om vragen zal, al komt het ons voor, dat alles reeds eene niet te overtreffen glans en gladheid bezit. Voor de deuren liggen voetmatjes, en een helder witte zeildoeksche looper doorsnijdt het vertrek en duidt ons de koers aan naar eene andere kamer, terwijl ze tevens onzen voet een vast standpunt op deze gladde oppervlakte geeft, van waar we, zonder gevaar van uit te glijden, het geheel overzien kunnen.

De eene zijde der kamer, buiten welke een gang loopt, die van de beschreven woonkamer naar voren tot de straat leidt, is in vroeger jaren ongetwijfeld een buitenmuur geweest en nu geheel met witte tegels opgehaald. Aan die zijde wordt hij echter als verborgen door eene groote notenboomhouten glazenkast met breede oploopende kuif, op welke een dusgenaamd "kaststel" van drie blaauw porceleinen potten en twee bekers prijkt. In die kast met hare naar de ruiten afgedeelde borden, zoo dat men op elke rij een vrij gezigt heeft, bevindt zich een voorraad van porcelein, dien de dames der negentiende eeuw met een glinsterend oog bewonderen zouden, en dat te regt. Daar toch zijn dozijnen bij dozijnen koffij- en theegoed van allerlei grootte en dessins, ronde en achtkante koppen, kandeel- en kraakkoppen, trekpotten, lampetten, drielingen, boterschoteltjes, vleesch- en vischschotels; en onder al die voorwerpen (meest van gezochte merken en fijne specie), digt aan een, voor en achter elkander in sierlijke orde opgestapeld en gerangschikt, trekt menig potje en kannetje door hun vreemd en grillig fatsoen de aandacht, en zeer zeker dat, wanneer ze eens in de negentiende eeuw étagère of schoorsteenmantel versieren zullen, er wel zes of meermalen de waarde voor betaald zal worden, dan de bezitster, die ze ons nu toonde, er voor besteedde.

En als we vragen: hoe die voorraad zich toch verzamelen liet, dan ontvangen wij ten antwoord: dat er veel erfstukken bij zijn uit de familie; dit of dat is als "boelgaaf" bij haar huwelijk ontvangen of op "boelhuizen" gekocht; want dat was een "uitje" dat menig Zaansche Vrouw niet verzuimde te genieten. De vroegere verkoopingen der O. I. Compagnie waren bovendien de gelegenheden geweest om zich dat porcelein aan te schaffen, en het werd in die dagen veel meer dan in latere tijden gebruikt, toen het allengs voor pronk begon te dienen en zelden anders dan bij eene feestelijke gelegenheid uit de schuilhoeken kwam. Worden nu de huizen als afgeloopen door de antiquaren uit Israëls stam, om die nalatenschap van den ouden tijd meester te worden, op het einde der achttiende eeuw was het juist omgekeerd. Toen toch werd het porcelein door de handelaars uit die natie langs de huizen met nog grooter welbespraaktheid te koop aangeboden, dan ze u nu den verkoop smakelijk trachten te maken.

Tusschen of voor dat porcelein staan pullen van allerlei grootte, en daarnevens in de eerste rij een magt van dusgenaamd zilverkinderspeelgoed, als: molentjes, scheepjes, paard en rijtuig, in het kort zoo als wij die voorwerpen kennen en de kunst bewonderen, die ze voortbragt en welke onze tijd zoo niet wedergeeft. Voorwaar eene collectie die ons verbaast, maar die, zooals de bezitster

verzekert, nog niet haalt bij die van vele harer kennissen. Immers zij mist nog dit of dat, maar kan daarentegen met zekeren trots op een eenig kunststuk aan de Zaan, zoo niet in het geheele land wijzen. En inderdaad, zij neemt het middenstuk op een der planken weg en laat ons een tafeltje van paarlemoer zien, waarvan de randen met fraaije paarlen omhangen zijn. 't Is waarlijk een kunstig werkstuk, maar we weten er nog niet alles van; ze toont ons een er bij behoorend ivoren doosje, en dit openschroevende vallen er twee kersenpitten in hare hand, en nu zij ook deze voorzigtig opengemaakt heeft, komen er uit de eene een menigte gouden en uit de andere eene zelfde hoeveelheid zilveren voorwerpen te voorschijn, maar zóó klein, dat we met het bloote oog niet onderscheiden kunnen wat ze beteekenen. Op een wenk der moeder reikt de dochter ons een vergrootglas, en nu zien we schotels, borden, lepels, vorken enz., in 't kort zoo als men ons verzekert, van ieder metaal een compleet tafelservies, elk van 365 stuks. Wel mogt zij er trotsch op zijn en onze bewondering als ongeveinsd aannemen, zoo voor het werk zelf als voor het geduld van den maker. En nu zij ziet hoe iets dergelijks ons oog doet schitteren, haalt zij nog eenige laadjes open en laat ons een paar waaijers zien, wier schilderwerk en versiersels prachtig te noemen zijn en waarvan de een met gouden beeldwerk prijkt. Verder doosjes van allerlei vorm en grootte, ivoor en email, messen en vorken in gemonteerde scheden en met kunstig gesneden ivoren hechten en velerlei andere voorwerpen, tegenwoordig rariteiten genoemd, maar die toonen hoever de kunst het gebragt heeft; rariteiten als toenmaals in elken deftigen inboedel voorkwamen. En nog hebben wij in die kast niet alles gezien. De benedendeurtjes worden opengesloten, en onder den rijken voorraad glaswerk, die zich vertoont, trekt menig fraaije bokaal van verschillenden vorm en graveerwerk ons oog, terwijl de sluitplaat eenige dozijnen borden en schotels draagt, te zwaar om ze door de planken in de kast zelve te doen dragen.

(*Wordt vervolgd.*)

VROUW JACOBA KANNETJES.

DOOR

Dr. G. D. J. SCHOTEL.

De kannetjes, kruikjes of snelletjes, gewoonlijk onder den naam van Jacoba kannetjes bekend, zijn zeer lomp, van een ligt grijze kleur, niet ongelijk aan verharde potaarde, uit een fijne soort van leem gebakken, sommige mat verglaasd, van onderscheidene lengte, naauw van hals, dik van buik. J. van Oudenhoven noemde ze *witte Sippersche drinkkannekens.* Zij werden op verschillende plaatsen, ook buiten ons Vaderland, opgedolven. Men vond ze in de grachten van het Huis Zant, tusschen Katwijk en Rijnsburg, waar de heeren van Wassenaar plagten te wonen en Jacoba van Beijeren eenigen tijd vertoefde, in de grachten van het Huis te Velzen, in de grondvesten van het Huis Rozenburg, bijzonder in het jaar 1638, gedeeltelijk gaaf, gedeeltelijk gebroken, te Puttensteyn, bij vergravingen op het erf van het voormalige slot Batesteyn, tusschen het muurwerk der zeer oude kerk van Groot-Ammers, waar vroeger het Maria-klooster stond bij Kampen, in het Haarlemmer meer. Men vischte ze ook op uit den vijver van het Huis Souburg, en in de grachten rondom het Huis Teilingen. Men heeft ze te Kleefsland, een oud slot in de Over-Betuwe, en in de grachten van 't Veluwsche Rozendaal en Grunsfoort gevonden. In den jare 1778 vond men er te Rozendaal eene zeer groote menigte: omtrent dien tijd werden er ook in den Haag, bij het opgraven van het Binnenhof en in het Voorhout bij de Kloosterkerk ontdekt. Te Arnhem vond men ze acht voeten onder den grond bij de Sabelpoort. "Ik heb er gezien, schreef Alkemade, die

zes of acht voet onder in 't afzanden der klingeduinen buiten den Haag gevonden zijn." Gansch ongeschonden baggerde men ze uit de vijvers van het huis Groeneveen, later Papenburg in Kennemerland, naast het huis te Velzen op. Men heeft ze ook uit de grachten van het Kasteel te Heusden, waar de gravin eenigen tijd vertoefd heeft, opgehaald.

Behalve in vele bijzondere Kabinetten, waren er zes onderscheidene, in de vijvers van Teilingen gevonden, op 's rijks Museum te Amsterdam, en in het koninklijk Kabinet te 's Gravenhage bevinden er zich vele van verschillende gedaante. Op de tentoonstelling van oudheden te Utrecht waren er onderscheidene, o. a. vier van verschillenden vorm, te Utrecht, Arnhem en Meurseberg gevonden. Niet minder groot was het aantal op de tentoonstellingen te Amsterdam en Delft, sommige met zilveren en tinnen deksels. O. a. een met de beeldtenis van Jacoba van Beijeren, het opschrift: *vrou Jacob*, en het randschrift *Rys. Hoeck. vrou. Jacob. is. gheen. bastaert.* Alkemade bezat drie Jacoba Kannetjes. No. 1 uit den boedel van Joachim Oudaan afkomstig, was zeven en een halven duim hoog, boven in zijn diameter bijna drie duim wijd en met een zilveren beslagen deksel voorzien. No. 2 was wat langwerpiger en, buiten den zilveren rand en bodem, tien duim hoog, boven langs zijn diameter bijna twee duim wijd. Op den bodem was gegraveerd eene zittende vrouw met hare regterhand een diergelijk kannetje aan den mond houdende, terwijl een ander, van hetzelfde maaksel, achter haar op den grond stond. Rondom stond met romeinsche letters:

Jacoba kannetje.

"Dat 's vrouw Jakobaas kannetje gelooft,
"Die hier maar eens uyt dronk:
"Smeet het dan over 't hooft
"In den vijver dat het sonck.

No. 3 was lomper van fatsoen, ruim acht duim hoog, en uit den vijver van het Slot Velzen gehaald. Het deksel en de bodem waren met zilver beslagen. Op eerstgemelden was de moord van Floris V, binnen hetzelve de straf van Gerard van Velzen kunstig gegraveerd. Op den zilveren rand aan den voet van het kannetje las men:

"Gegraven ben ik op uit de verzonken gracht
"Van 't Slot der Velser Heeren: de eerste van 't geslacht:
"Doode 's Lands Tyran, wilde (Hollant vrijheit geven,
"Moest in een ton gerolt, op (spijkers laten 't leven.

De opschriften en de zilveren versierselen getuigen van de hooge waarde die onze vaderen aan deze kannetjes hechtten; zij schreven ze aan Jacoba van Beijeren toe, die zich in hare eenzaamheid op het slot Teilingen, waar zij hare laatste levensjaren doorbragt, bezig zou gehouden hebben met ze te vervaardigen en ze, na er uit gedronken te hebben, over het hoofd te werpen, of wel ze in eene bij Teilingen aanwezige pottebakkerij van tijd tot tijd vormde en bakte. Tot de eerste meening kwam men, wijl men zich de ongelukkige gravin in eenzaamheid wegkwijnende voorstelde; tot de andere, wijl de menigte in de grachten van Teilingen gevonden snelletjes, die op den huize Warmond bewaard werden, het vermoeden deed ontstaan dat aldaar eene pottebakkerij moet bestaan hebben.

Doch Jacoba sleet hare laatste levensdagen niet in eenzaamheid op een verlaten slot. Zij leefde daar vorstelijk, omringd door een

talrijken hofstoet, en bragt den tijd met jagen en vliegen in den Haarlemmerhout, banketteren en dansen op haar eigen slot, de sloten der naburige edelen en in de abdij van Rijnsburg door. Van het bestaan eener pottebakkerij te Teilingen is geen spoor te ontdekken. Dat zij in den vijver van Teilingen in zulk een groote menigte werden opgebaggerd, getuigt dat het op het slot bijzonder vrolijk en lustig moet zijn toegegaan, wijl uit deze kruikjes de kostelijke wijn werd gedronken en men toen, gelijk nog lang daarna, gewoon was, ze vervolgens over het hoofd te werpen. Het vinden van dien buitengewonen voorraad heele en geschonden kannetjes aldaar gaf aanleiding tot het vermoeden dat Jacoba zich met het vervaardigen er van zou hebben bezig gehouden.

Bij de chronykschrijvers van haren tijd vindt men, voor zoo ver ik kan nasporen, geen spoor dezer legende. Eerst in den aanvang der 17e eeuw begonnen sommige geschiedschrijvers er van te gewagen.

Toen was het echter nog "men meent" of "men wil", later echter deelde men zulks als eene stellige waarheid mede. Zelfs Wagenaar meldt: "Hier (te Teilingen) sleet zij den tijd met het maken van aarden kannetjes, van welken er nog eenigen, vele jaren naderhand, in de vijvers van 't slot gevonden, en bij de liefhebbers met den naam van vrouw Jacoba's kruikjes bekend zijn." Doch van Wijn maakte te regt de aanmerking: "van de kruikjes, die ook onze Wagenaar aanstipt, zal ik hier niets zeggen, dan dat dezelven ook op verscheidene plaatsen, waar Jacoba zich nimmer ophield, gevonden zijn, buiten en in deze landen, dikmaals zeer diep in den grond; dat ook haar maaksel tot vroegere tijden schijnt te behooren, en dat niemand harer tijdgenooten, mijns wetens, 't verhaal van deze kannetjes op hare rekening stelt."

Te gelijker tijd deed van Hasselt bijzonder onderzoek naar den oorsprong dezer kannetjes. Hij is tot geen resultaat gekomen. Wel beweert hij dat zij, gelijk Cannegieter meende, niet van romeinschen oorsprong zijn, dat zij vóór 1300 reeds moeten bestaan hebben, doch meldt niet, wanneer en door wie zij in gebruik zijn gekomen.

Zij werden in de 16e eeuw niet meer algemeen gebruikt, maar vervangen door allerlei gebakken en glazen kroezen, flesschen, tinnen pimpels en ander drinktuig, waarin men uit rijk versierde en met zilver beslagene aarden flapkannen den wijn en het bier goot.

De Redaktie is het met Dr. Schotel geheel eens, dat men het geheele verhaal van Jacoba als pottebakster onder de sprookjes kan stellen. Dezelfde legende wordt ook van een zekere Duitsche gravin verhaald. Deze zou gevangen gezeten hebben in een slot aan den Rijn, zich daar met het maken van die kannetjes en daarna met ze in 't water te werpen den tijd gekort hebben. Of ook zij Jacoba heette en of wellicht het verhaal dier twee gravinnen dooreen verward is, laten wij in 't midden. Maar, of het vuile werk van 't pottebakken wel voor een dame als onze Jacoba geschikt was, betwijfelen wij zeer. Op Teilingen had ze wel wat anders te doen.

Wij voor ons zouden gerust durven verklaren, dat Jacoba uit zulk een kruik nooit wijn heeft gedronken, ten minste niet op Teilingen, en dat de aldaar in de gracht gevondene kannetjes water- en bierkruiken der bedienden zijn geweest.

De edelen gebruikten zulke onoogelijke kruiken, die geen glazuur hebben, stellig niet.

Men leze slechts hierover op bladz. 204 van dit tijdschrift: den inventaris der kleinoden enz. van Jacoba. Men vindt daar immers een aantal zilveren kannen, fleschjes, kroezen, drinkhoorns, koppen, kokosnoten en meer. Wie zooveel fijn drinktuig heeft, zet niet als een polderjongen een aarden kruik aan den mond.

De zilveren deksels op de Jacoba kannen zijn allen uit lateren tijd, en het graveerwerk daarop, als wij 't ons wel herinneren, niet ouder dan uit de 17e eeuw.

Wat den ouderdom der kannen zelf betreft, die juist te bepalen is niet wel mogelijk. De vorm van kannen was gedurende de middeleeuwen bijna voortdurend dezelfde, nu eens in licht, dan in donker-grijze kleuren. In geel en oranje-bruin, en dan veelal verglaasd, zijn ze meer zeldzaam.

Wil men ze volgens tijdsorde rangschik-

ken, zoo zou men de zoowel van buik als mond meer wijde kannen, die gewoonlijk donkergrijs van kleur zijn, tot de oudste soort kunnen brengen, de lichtgrijze en meer net bewerkte van slankeren vorm tot de jongste soort, de eigenlijke Jacoba kannen, kunnen brengen. Een juiste bepaling blijft echter voor als nog zeer moeielijk.

HET VRIJEN EN HET TROUWEN.

(Vervolg van blz. 319.)

Onder de beschikkingen in de bruidsdagen behoorde het noodigen der bruiloftsgasten, waarbij hier en daar al zeer vreemde gewoonten heerschten.

Vooral in Drenthe geschiedde het *Broedneugen*, of het ter bruiloft noodigen al zeer aardig, en wel op de volgende wijze. Zoodra er een paar "van de preekstoel was gevallen", of, anders gezegd, als er een voorgenomen huwelijk was afgekondigd, werd een ongehuwd persoon tot *broedneuger* bevorderd. Als teeken zijner waardigheid kreeg hij een hoed op en een stok met veelkleurige linten versierd in de hand. Zoo toegerust ging hij bij de vrienden en de verwanten rond, en noodigde hen op de volgende wijze.

Binnen gekomen ging hij zitten, alsof hij niets bijzonders te vertellen had. Maar de familie, lont geroken hebbende, maakte zich dien tijd ten nutte, om zich met behulp van groene zeep en heet water een zindelijk voorkomen te geven, en zich verder wat op te knappen, waarna men zich om den broedneuger schaarde. Meende deze nu, dat het rechte oogenblik gekomen was, dan begon hij een versje op te dreunen, waarvan de woorden in de verschillende streken van Drenthe niet overal dezelfde waren.

Een tweetal van die dichterlijke invitaties in het Drentsche taaleigen zijn aardig genoeg om hier mede te deelen. [1]

Goon dag in hoes, ik vrage met mien mond,
Of y zijt zond.
Ik spreke neet heel hard en ral,
Ik bin nog reed'lik wal.
Geef mij een weinig rust,
De zoaken sint oe tog bewust,
Als y dit hat vernomen en verstoan,
Woarom dat ik hier bin gekomen en ingegoan.
Ik bin hier neet gekomen om te soezen,
Of te boezen,
Ook neet om te pronken of te proalen,
Ook om geen appels of peren te hoalen,
Ook om geen dove neuten te kroaken,
Moar om een vrundelieke aansproak te moaken.
Wilt y weten wat ik heer wil doon,
'k Zal 't jou zeggen met een good fatsoon.
Hier stuurt me de brudegom N. N.
Zie hebben mij gezonden oet,
Of 't oe bleeft te komen tegen aanstoande (Zundag;
Hoesvaders, hoesmoeders en zusters en broo- (ders,
Nichten en neven, knegten en meiden,
De zik tot de brulefte bereiden,
Doar zal dan wezen te verteren,
Teen tunne beer, twintig vette ossen, dartig (vette weren,
Veertig vette kalvers, alsmede schinken.
Doar zult y vrunden wal eens lustig noa (drinken.
Doar lop een hart in het veld,
Doar hebben we noa gejoagd met geweld.
Wi konden het beest neet vangen,
't Welk neet was noa ons verlangen.
Snippen, patrisen en konien,
De zullen an 't spit gebroaden zien.
Doar bij suker, rosienen en banket,
Doar een eeder zien gerief van et.
Doar zullen dan stoolen en banken worden (bereid,
Kussen met veer hoeken doar op geleid.
Snippen met de lange bekken,
De kunnen over de toafel rekken,
Kunnen ze doar neet over rekken,

[1] De mededeeling van deze Drentsche gebruiken zijn wij verplicht aan den Heer Dr. Hoffman, te Haarlem.

Dan willen we z' er over trekken.
Dit is veur de tweede omslag,
Veur de genen de geen beer of brandewien mag,
Da klemt boven in de boom,
En drink water oet de stroom.
't Is wal mien vrunden, wil y eens om mij (denken,
Of y m' een seupien bleeft in te schenken,
En vroag dus met een good fatsoon,
Of y het met een piep tabak wilt doon.
Het is nog neet lank verleden
Dat ik oe so vrund'lik heb gebeden
Of 't oe bleeft te komen zeer,
Tegen aanstoande Zundag, dan is onze heer
Brudegom en broed van oe begeren,
Of y de heele nacht bij hen wilt verkeren,
Met alle vreugd en pleseer.
Om dan te moaken eens een zwier,
En as de keuken en de kelder 't vermag,
Dan zal 't duren tot de darde en veerde dag;
Moar as de het dan neet vermag,
Dan willen we moaken een eerder oetslag.
En kom v' ral (vooral) met groote vreugd,
Opdat we alle sint verheugd.
En breng dan mee veule goode vrunden,
De zik met ons te zaam verbinden.
En as y neet komt, zult y hebben verbeurd,
Teen tunne beer en twee anker brandewien,
Dat zal jou tot straffen zien.
Nou zeg ik tot besloet
Heer mede schei ik oet.

De tweede luidt:

Goon dag in hoes.
Zet my een stool met een kussen ter hand,
Of ik sloa jou al de scheutels van de wand.
Heer zend my de brudegom en broed,
De zenden my heer oet,
Om oe bekend te loaten maken,
Dat aanstoande Zundag zullen worden vol- (trokken
Alle huwelyke zoaken,
Om oe te loaten weten,
Dat y op hun bruloft zult komen,
Hoes gezeten,
Nums is vergeten.
En doar zal komen op de dis
Oet de zee de beste vis.
Teen tunne beer,
Drinken w' op ons pleseer.
Arften en boonen,
De willen we neet verschoonen.
Hoavergeurt en ries
Is ook goede spies.
Koffy en thee,
De drinken w' ook mee.
Jannever, beer en brandewien,
De moot er ook gedronken zien.
Vierentwintig vette schinken,
Doar moot men verscheiden vlessen wien noa (drinken.
Vierentwintig ossen de loopen in het land,
Tot ons pleizand.
De hazen in het veld,
De loopen der ongeteld.
De akster is van veren bont,
Hij moakt zijn hoes geheel in 't rond.
Als men eens regt goat bemerken
Hij vleegt d' er ook beziden in,
Geliek men goat in hoezen en in kerken.
De steurk is wat lank van beenen,
En een scharpe bek met eenen,
Hij hef ook een goo natuur.
Hij betoalt alle joar de huur:
Het een joar min en 't ander meer,
Het is als tot zien begeer.
De koekkoek de is van start wat lank,
Hij hold altied zien olde zank.
Moar de tiet is nou verstreken,
Hij reupt niet langer als twalf weken.
Korhooner en petrizen,
Kunnen we de neet kriegen,
Dan moeten we ze noa wieven.
Snippen met lange bekken,
Kunt ze neet over de toafel rekken,
Dan wil we z' er over trekken.
Heb ik mien boodschap niet wal of kwoa- (lik gedoan,
Doarom moot men de brudegom en broed (niet versmoan.

In de oostelijke deelen van Drenthe noemde men zulk een boodschapper den *Koddesleper*, naar de kodde of staf met drie linten, door de bruid hem ter hand gesteld, en waaraan elk meisje, dat de uitnoodiging aannam, een nieuw lint hechtte.

---

[1] Welk een schoone les in de Natuurlijke Historie! en zoo recht van pas!

Te Markelo werd het ter bruiloft noodigen door twee personen, één van de familie der bruid en één van die des bruidegoms, waargenomen.

Ze waren in hun zondagspak gekleed, hun hoed was van boven met bontgekleurde zijden linten versierd, waartusschen een met verguld papier omwonden taxistak en zes pauwenvederen waren gestoken. Als teeken van hun ambt hadden ze een dikken stok in de hand, waarmede zij, als ze aan de woning van een der gasten kwamen, met alle geweld tegen de huisdeur sloegen. Waren zij binnen en hadden ze hun "goeden dag" wensch uitgebracht, zoo begon een van hen het volgende rijm op te dreunen:

"Hier zet ik mienen stok en mienen staf,
"Nou weet ik nyt wat ik zeggen mag,
"Maar nou heb ik my weer bedach,
"Nou weet ik wat ik zeggen mag:
"Hier stuurt my de bruegeman en de brued,
"Dy laet ou verzeuken op jannever zat,
"En tonne bier of tiene schat,
"En iene wanne vol rosienen,
"Doar zult zich de bruegeman en de brued (op loaten verschienen,
"Hoes gezèten nummes vergèten,
"Al dat ik vergète zûlt de bruegeman en (de brued verbètren.

Alsdan kwam de jenever op tafel om de bruiloftsnoodigers te trakteeren; bij familie kregen ze daarenboven koeken van enkel eieren en spek, die in der haast gebakken werden.

Op sommige plaatsen schijnt het de gewoonte geweest te zijn, de geheele stad of het gansche dorp ter bruiloft te verzoeken. In Groningen maakte in het begin der 15e eeuw

Het bruidje van Jan Steen.

een keur daar een einde aan, door te bepalen: "niemant zel meer bidden ter werschappe dan hondert husen binnen Groeningen", op een boete van 10 mark, maar "wat van buten gebeden wort, dat en sine niet te rekenen."

'T was toch al heel wel, en 't moet vrij wat kosten, als de bewoners van honderd huizen, behalve die van buiten de stad, onthaald moesten worden!

In den zuidhoek van Friesland, in Hinloopen, Molkwerum en die buurten werden de uitnoodigingen door de zusters der bruid of andere jonge dochters, door de bruid ge-

kozen, huis aan huis gedaan. Overal moesten zij het een of ander nuttigen. De getrouwde vrouwen kwamen des Dingsdags avonds bij den bruigom, en de meisjes Vrijdags middags bij de bruid aan huis.

Trouwde er aan de Zaan iemand, zoo mocht bij het noodigen geen der nabestaanden, hoe arm hij ook ware, vergeten worden, en geen van hen mocht met eenige minachting behandeld worden.

Al de geboden-malen en felicitatie-bezoeken, die de jongelui in hunne bruidsdagen moesten houden en ontvangen, maakten het hun vrij lastig, te meer, wijl zij op vele plaatsen, b. v. in en bij den Alblasserwaard, aan elk die op den *daag*, d. i. het felicitatiebezoek op een bepaalden dag, geweest was — waarbij de *bruidskom* lustig rondging, en daarna de tafel zoutevisch met aardappelen, gebraden vleesch en ham met kroos en stopweg [2], eindelijk rijstenbrij met suiker en kaneel aanbood — een tegenbezoek moesten brengen; waarbij ze dan ook overal het een en ander ter hunner eere versierd vonden, en ook dáár aan het eten en drinken geen einde kwam, zoodat het stellig voor velen een uitkomst was, als de trouwdag en de feesten, die ook die dag nog na zich sleepte, afgeloopen waren.

Op vele plaatsen liep het zoo hoog met die geboden-malen, dat door keuren daarin moest voorzien worden. Zoo werd b. v. in Amsterdam bij een keur van 29 Januari 1655 bepaald, dat, op de gebodendagen geen gasterijen of maaltijden mochten gehouden worden, dan alleen van den bruidegom, de bruid en de speelnooten, mitsgaders de huisgenooten van beide zijden.

Maar men stoorde zich niet veel daaraan, en de welgestelden zullen er zeker weinig om gemaald hebben de boete te betalen, wannee zij zich eens zulk een feest in het hoofd gezet hadden.

Een of twee dagen vóór den trouwdag had men de groote pret van het Palmknoopen, op het plaatje bladz. 317 voorgesteld.

Dan kwamen nabestaanden en speelnooten bijeen, om de bruiloftstafel met palm, lovertjes en bloempjes te versieren. Deze palm was de maagdepalm, die door hare lange kronkelende takken tot versieren zoo bijzonder geschikt is. Men slingerde deze om kandelaars en kamerkroonen, om kannen, glazen en waar men ze slechts kon aanbrengen. Ook hing men, schoon dat later minder gebeurde, een groot stuk linnen aan den wand, het zoogenaamd Bruiloftskleed, achter de plaats van bruid en bruigom, en versierde dat heel en al met groen, bloemen en gouden en zilveren lovers. De servetten werden in verschillende figuren, zoo als men vroeger dat zoo netjes deed, gevouwen, ook met bloemen versierd en daarin de naambriefjes gestoken met prentjes en in den vorm van een hart geknipt, om de plaats van elk der gasten aan te duiden. Vervolgens werd de strooimand eveneens opgeschikt met palm en lovers en soms met eenig suikergoed gevuld. Het versieren van deze mand bleef bij de burgerlui nog zeer lang in de mode, maar bij de meer aanzienlijken werd die mand later vervangen door zilveren schotels, dikwijls uit filigrain gewerkt. Enkele familiën bezitten daarvan nog zeer schoone exemplaren.

Nu bleef er alleen nog over, de slaapkamer in orde te brengen, waarbij de speelmeisjes bij het versieren van het bed en de dekens steeds de een of andere plagerij wisten te verzinnen, zooals wij dat in de volgende aflevering zien zullen, terwijl de jongelingen hun best doen, om den sleutel der kamer machtig te worden, ook al tot plagerij van de jonggehuwden. Zoo trotsch was men op het moois, wat men gemaakt had, dat op den volgenden dag gewoonlijk de buren werden uitgenoodigd het aldus versierde, en vooral de tafel, in oogenschouw te komen nemen.

Het hier bijgaand plaatje is genomen naar de beroemde schilderij van Jan Steen, het *bruidje*, berustende in het zoo uitmuntende kabinet van Jonkhr. J. P. Six te Amsterdam. Welk oogenblik de schilder gekozen heeft, is mij niet duidelijk. Is het dat, waarop, zoo als in Friesland, de bruid ingeleid wordt bij de familie des bruigoms (zie blz. 313)?

[1] Een gebak van eieren, blom en boter met kruisbessen of pruimen, dat met suiker en boter gegeten wordt.

[2] Rijst met appelen en krenten.

Toch is dit niet denkelijk. Of zou in dien tijd de bruid den bruigom afgehaald hebben? Dit is evenmin aan te nemen, en toch schijnt het zoo. Sierlijk buigende komt de bruigom de trappen zijner woning af, onder het geblaas en getrom van de muzikanten daar binnen, terwijl een dienstmaagd beider pad met bloemen strooit. De statige bruid, geleid door een paar meer bedaagde vrouwen, meer op bloedverwanten dan op speelnootjes gelijkende, is prachtig in 't satijn gedoscht. Het ontbreekt daarbij niet aan nieuwsgierige toeschouwers, die door een wachter op een afstand worden gehouden. De geheele schilderij is ten volle den grooten karakterschilder waardig, ook wat kleur en compositie aangaat.

(*Wordt vervolgd*)

HET SCHOOLONDERWIJS EN DE ONDERWIJZERS VAN DEN OUDEN TIJD IN DRENTHE.

DOOR

Cs. VAN SCHAICK.

Wie dweepen moge met den goeden, ouden tijd, ten koste van den tegenwoordige, waar ook wel niet alles goud is wat blinkt, wij niet! Wel verre van met minachting op 't verledene en ons voorgeslacht neêr te zien, erkennen wij ten volle dat die dagen veel schoons opleverden, — maar ook niet weinig dat het daglicht niet velen kan, althans veel waarop wat af te dingen valt. Intusschen, en daarmeê uit: Zoo was 't, zoo is 't, en zal 't provisioneel wel blijven. Wie zal ook al het kromme recht maken?! Wie?.. primo: God! Secundo: wij, wij menschen; als wij maar wat meer doortrokken zijn van al wat goed is en liefelijk en welluidend. En zoo zal 't vroeg of laat toch komen. Er is in de negentiende eeuw reeds zooveel goeds tot stand gebracht, dat wij aan de zegepraal van 't licht over de duisternis geen oogenblik twijfelen, laat staan wanhopen. Dit geldt vooral ter zake het schoolonderwijs en 't onderwijzend personeel.

Hoe 't daarmeê voor een paar honderd jaren in Zeeland, speciaal te Goes, gesteld was, heeft Dr. Piccardt in de vorige afleveringen van dit Tijdschrift doen zien in een opstel: de School en het onderwijs in vorige eeuwen, ten gevolge der School-ordeninghe enz., vastgesteld door de Staten van Zeeland, 10 Junij 1582; en: Reglement tot directie ende beleijt van de Nederduytsche Schoolen binnen de stadt Goes en het ressort van dijen. Gearresteerd door den Raad der stad Goes 1 Nov. 1655.

Thans willen wij eens onderzoeken hoe 't daarmee in Drenthe gesteld was. Zoo uitmuntend het tegenwoordig mag genoemd worden, sedert het algemeen en verplichtend schoolonderwijs van zes tot dertien jaren is ingevoerd, zoo treurig zag 't er voor een paar eeuwen uit. De onderwijzer, in plaats van een zelfstandig wezen, was veeleer de knecht, ja, de slaaf van den dominé, — half geestelijk of kerkelijk en half wereldlijk persoon, die zijn orders van dominé, van den kerkeraad of van 't klassikaal bestuur ontving. Een afzonderlijke wet op 't onderwijs bestond er niet. Al wat met het schoolonderwijs en den onderwijzer in verband staat treft men aan in geschreven en gedrukte kerkenorders. De oudste van die, waarvan wij een afschrift bezitten, dagteekent van 1638, meer dan waarschijnlijk een uitvloeisel van het eerst gehouden Synode in Drenthe ten jare 1626. Genoemd stuk vangt aldus aan:

Drost ende Gedeputeerden der Landtschap Drenthe doen te weeten. Alsoo Ridderschap en Eygen-Erfden representerende de Staten van de voorsz. Landtschap, op den Landtsdagh gehouden binnen Assen, den 13 February laatstleeden, tot bevorderinghe van de Kerckelijcke ordre en discipline, goet gevonden, geresolveert en gearresteert hebben dat de hier navolgende kerkenordre bij en tot dat anders sal weesen geordonneert, in dese Landtschap sal vigeur en standt grijpen en bij het Synodus en respective Classen en voorts bij een ijgelijck soowel Geestelyke als Weereltlyke personen presijselyck en striktelyk

geagtervolgt en waergenomen worden, alles bij de correctien en proeven daarop bereijts gestatueert en hier namaals te statueeren; ende opdat niemandt hiervan eenige ignorantie hebbe te pretenderen, sijn vijf authentyque exemplaren desen gelyckformig verveerdigt, waarvan eene aan Sijn Gen. de Heer Stadhouder gesonden is en eene bij het Collegie &blijft en van de resterende heeft deze klassis eene ontfangen, sullende de respective predigers gehouden sijn elk voor haar een afteschrijven. Aldus gedaan binnen Assen den 8 decemb. 1638. Was geparapheert

R. VAN DEN BOETZELAAR.

Ter ordonnantie van de Welgemelte
H. H. Drost en Gedeputeerden,
(Get.) J. STRUIK. 1638.

Dit stuk bevat vier afdeelingen, als 1°. van de Kerkelijke bedieninge. 2°. van de Kerkelijke 't Samenkomsten. 3°. van de Sacramenten en de Ceremonien. 4° van de Censure en Kerkelijke Vermaninge. Elke afdeeling heeft onderscheidene hoofdstukken en doorloopende artikels, negen-en-negentig in getal. In 't vierde hoofdstuk van het eerste deel lezen wij:

Van de Schoolmeesters ende derzelver beroepinge.

A. 24. De Kerkenraad en Gëmte sullen alomme toesien datter mogen bequame schoolmeesters de bij den Classe daer sy onder staan goetgekent sijn aengenomen en in gestadigen dienst onderhouden werden.

Ampt.

A. 25. Dese Schoolmeesters sullen sijn Lidmaten der gëmte, en niet alleen de kinderen leren Leesen, Schrijven, Spraken en vrije Konsten, maer ook deselve in de Godsalighz en leere des Categismus onderwijsen met inscherpinge en &klaringe desselven ook voor de Predicatien een Capp. of meer uijt de Bijbel den Gemeynte voorleesen, de gesangen der Kerke aanheven en de schoolkinderen vlijtig ter Kerke leijden, voorts na haer &mogen den Kerkedienst helpen bevorderen en in haren gantschen ampt also dragen als hun van de Klasse sal worden voorgeschreeven.

Onderhoud.

A. 26. Waarvoor de selve sullen hebben te genieten al sulke jaerlijkse onderhoudt als by Ridderschap en Eijgen-Erfden laastmaal daerop is gestelt, of hier namaels gestelt mogte worden.

Sullen ook de Schoolmeesters, lezen wij in A. 68, gehouden sijn de artijculen als booven te onderteekenen, 't welk ook &staen wort van de Praeseptoren der Latynscher Scholen bij &weygeringe van sulx sal met haer geprocedeert werden als voorsz.

Bedoelde artikels luiden: A. 66, de dienaren des woords Gods, sullen de belijdenisse des geloofs der Nederlandsche Kerken, den heydelbergsen Catechismus en den Canonibus Synodi nationalis dordracenae, als o&eenstemmende met de profetische en apostolysche Schriften, elk hooft voor hooft onderteekenen, soowel in Classe als in Synodo. En de dienaars de sulx &weygeren, sullen defacto van haren dienst bij de Kerkeraad ofte classe gesuspendeert werden ter tijt dat sij sig daar in behoorlijk hebben &klaart. Ende indien sij obstinatel. in weygeringe blijven, sullen sy geheelyk van haren dienst afgeset worden.

A. 67. Maar indien een dienaar dit voorsz. onderteekent hebbende, eenig bedenken of gevoelen teegen de Leere en poincten voorsz. soude moge krijgen, 't welk God &hoede, sal 't selve nog opentlyk nog heymelijk voorstellen dryven prediken ofte schrijven, maar 't selve alvooren den Kerkeraad, Classi en Synodo openbaren omme van denselven geexamineert te worden, bereijd synde het oordeel derselver altijt sig gewillig te onderwerpen, bij poene in den voorgaanden art. &haalt.

In een stuk onmiddellijk volgende op deze kerkenordre en getiteld: nader en breeder &klaringe rakende het Ampt der Ouderlingen, Diakenen, Schoolmeesteren en Kerkvoogden conform den articulen in de geconcipieerde Kerken-ordinge over haarlieder bedieninge gestelt, lezen wij 't volgende:

Der Schoolmeesteren ampt is:

Art. 1. aangaande den Kerkedienst; de klocken ter regter tijt te luijden, de kerke op en toe te doen, deselve te suijveren, de

materialen of elementen tot de H. Sacramenten in de Kerke te brengen, als: 't water tot den H. Doop, Brood en Wijn tot dat H. Nagtmaal. Voorts in alle predicatien present te wesen, niet alleen om Gods woord te hooren, maar ook om de Psalmen aan te teekenen en 't gesang modereren en te helpen &sterken.

Art. 2. Het geheele jaar door eenige Capittelen, haar van den Prediger an te wijsen, voor alle predikatie voor te leesen. Tot welken eynde nodig geagt word dat de respective gemeenten eenen goeden Bijbel Conform Synodale resolutie in hare Kerken sullen bestellen, dewelke bij den Kerkeraad tot allen tijden wel sullen bewaard worden.

Art. 3. De kinderen ter Kerken te geleijden en na gedane predikatie den schoolkinderen uijt deselve examineren en te onderrigten.

Art. 4. Belangende in 't bysonder den schooldienst. — De kinderen niet alleen Leesen en Schrijven te leeren, maar ook deselve de vijf hoofdstukken der christelijke religie, 't morgen en avondgebed van buijten te laten Leeren, deselve gebeden haar 's morgens en 's avonds te laten bidden en daarneffens haar alle avonden eene vrage uijt de Heydelbergsen of Nederlantschen Catechismo in te setten en haar des anderen daags (soveel doenl. is) en met discretie deselve laten opseggen als de kinderen alle bij den anderen zijn en hare ordentlijke lection opgesegt hebben.

Art. 5. De kinderen ten minsten twemaal in der weke Psalmen te leeren singen en o& sulx, opdat zij selver deselve singen konnen, en ook 't gesang in de Kerke bequaaml. dirigeeren en sterken mogen, sig selver vlijtig in 't psalmsingen te oefenen.

Art. 6. En opdat de kinderen des te spoediger in 't lessen leeren mogen voort konnen komen, sullen in alle schoolen deser Lantschap stigtelijke boeken de met advis van de Predikanten in alle plaatsen geintroduceert worden, geleert worden. De kinderen de evenveel weeten eene lexe te laten leeren en als zij opseggen 't samen by hem (den meester) laten komen, also dat de eene opseggende d' anderen alle daarna hooren insiende op deselve hare lexioen de opgesegt hebben ook nog alle voor hem te laten blijven en toehooren op deselve lexen, totdat zij alle de in (één) lessen Leeren opgesegt hebben. —

Wij hebben intusschen nog niet alles vernomen om ons verzekerd te houden dat in die dagen een onderwijzer der jeugd een knecht, ja, slaaf van dominé in de heele gemeente mocht genoemd worden, die zoo karig beloond werd, dat op den Landtdag gehouden A°. 1679 den 14 Martis op het &soek van het Christel. Synodus A°. 1678 art. 133 is bepaald, dat de Carspels Serieuselijken sullen worden aangemaent om sodanige tractamenten aan hare schoolmrs. te geven waardoor zij bequame personen in dienste van Kerke en Schoole konnen bekomen en onderhouden. Volgens de Synodale resolutie de A°. 1653 art. 54 werd bepaald dat van de preedigers selve of van de schoolmeesters in hare presentie de jonge jeugt weekels in de schoolen sal werden gecatechiseert — Zoodoende werden zij ook als godsdienstonderwijzers gebezigd, ofschoon zij volgens art. 32 der vroeger vermelde Kerkenorde, evenmin als handwerksluijden of andere de niet gestudeert hebben tot het predikambt toegelaten werden, ten sij dat men &sekert is van hare singuliere gaven godzalighz. ootmoedighz. zedighz. goed verstand en discretie mitsgaders gaven van welsprekenthz. en een sonderlinge wetenschap der H. Schrifttuere en Theologische saken geschept uit de predigen en vlijtig leezen van duytsche boeken van welken haer ten vollen een goet register van den classe sal worden gegeven enzv. enzv. —

Intusschen, hier bleef 't niet bij. Was de schoolmeester ook catechiseermeester, hij was op zijn beurt ook verplicht om voor Catechisant op te treden Immers in 't Extract uijt de acten van het Drentsche Synode, gehouden tot Assen en aangevangen den 4 Juny 1683 Sessio 7 Art 42 lezen wij: Op den 153 Art. of het eerste gravamen &staat de Chrëlijke Synoden, dat de predikers alsnog on&brekelijk moeten nakomen en houden: en dat de Catechisatien in hare gëmten niet alleen sullen invoeren, maar ook de jeugd of bejaarde soo wel des winters als somers, des Sondaags in de Kerke na gehouden predicatie moeten doen. En daar geen bequame subjecten zijn te catechiseeren haar eygen

familien of *Koster de ook sulx onder poene van Censura niet sal vermogen te weijgeren &mits den inhoud van* 153 *art. Synod. prěd. albereijts gehouden is, de jeught weeckels in de schoole ter presentie van den prediker te catechiseeren.* [1]

Uit een en ander blijkt wat destijds de schoolonderwijzer was en 't schoolonderwijs bevatte. Wij veroorloven ons geene aanmerkingen en treden in geene bijzonderheden. Dit staat vast: het onderwijs stond op zeer lagen trap en.... er behoorde moed toe om schoolmeester te zijn, want och! och! als dominé of pastoor 't onderwijs in handen hebben; als de onderwijzers onder heerschappij en invloed staan van de mannen der kerk — de geschiedenis en ondervinding hebben 't geleerd — ziet het er bedroefd uit met de jeugd en 't onderwijs! Geen dominés of priesters die dingen, of juister gezegd, zulke hoogstgewichtige aangelegenheden in handen gegeven! 't Onderwijs en de schoolonderwijzer moeten vrij zijn. Voor de kerk zorge de man der kerk, dominé, rabbi of priester.

Leve de neutrale school! Beware God ons dat kerk en school weêr onder één rubriek komen, en de kerk heerschappij uitoefene op onderwijs en onderwijzers. Doch genoeg! 'k zou warm worden. Gave God dat alle secten van den aardbodem verdwenen waren en alles zich oploste in 't jubellied: één God aller Vader! Wij zijn allen Zijn' kinderen.

Nog dient vermeld te worden dat, blijkens meergemelde kerkenorde, waar sprake is van de kerkvisitatie in 't kapittel: van de visitatoren van den Synodus, art. 62, 'om de goede ordre in de Kerke Christi te onderhouden (gezegd wordt,): sullen uijt elke classe een visitator van den Synode gekozen uijt de geestelijke Predigers met behoorlijke Commissie uyt naam van sijn Gen. den Heeren Stadhouder &sien werden wiens ampt sal sijn jaarlijx alle kerken resorterende onder den Synode der Landschap sonder eenige voorbij te gaan te visiteeren en toe te sien of de Leeraars, Kerkenraden, Diaconen, *Schoolmeesters*, Costers, Kerkvoogden haar ampt getrouwelijk waarnemen bij de suijverheidz. der leere &blijven de aangenomen ordre in alles onderhouden en de stigtinge der Gemeente midsgaders de jonge jeugt sooveel hen mogelijk is, met woorden en werken te bevorderen ten eijnde sij de geene de nalatig in een of ander bevonden worden in tijts mogen broederlijk &manen en met raad en daad alles tot vreede opbouwinge en meeste profijt der kerken en schoolen en andersins helpen dirigeeren. —

Bewijs genoeg, dat kerk en school één was, althans de laatste een ondergeschikt deel der eerste uitmaakte.

(*Wordt vervolgd.*)

[1] Hernieuwd op 't Synode te Assen 9 Sept. 1721.

DE VRIJDAG EN PRINS WILLEM IV.

Heidensch of christelijk bijgeloof, de Vrijdag werd in vroeger tijden voor een ongeluksdag gehouden. Oudtijds geloofde men, dat de zeven planeten elk op haar dag de wereld regeerde, en men kwam van zelf tot het geloof, dat de eene dag beter voor *dit*, de andere meer voor *dat* werk geschikt was, al naarmate dat werk het meest met de geaardheid en de bijzondere liefhebberij van den planeet-God, die dien dag beheerschte, overeenkwam, waardoor dus eene dagverkiezing ontstond; en "daaruyt kunnen wij opmaaken of gissen," zegt een oud schrijver, "waarom de eene dag beter tot de ont-"fankenis en geboorte dan de andere geacht 'wierd." En ik waag het te veronderstellen of wellicht daarvan nog niet af te leiden is het oude gebruik van *Maandag houden*, met het spreekwoord: "Maandag spoed, gaat zelden goed", en het om werk rondgaan op dien aan de maan, de uitdeelster van de fortuin of van het goeder-geluk, gewijden dag. Men weet dat de gedachtenis van de namen der planeten [1] of beter der Godheden, die aan haar hare namen gegeven of ze van haar ontleend hebben, tot heden nog in de namen

[1] De aarde als middenpunt aannemende, rekende men oudtijds ook de zon onder de planeten, en men behielp zich met een aantal van zeven. Tegenwoordig kent men vrij grooter aantal en is de planeet-invloed dus zeker ook in de war.

der weekdagen bewaard wordt. "En," zegt de reeds aangehaalde schrijver, "zoo houd men "mede Freda (of Freija) voor een oude naam "van Venus van welke den Vrijdag bij ons "overgebleven is; die bij de Friezen nog "heeden alleen Freed, zonder dag daarbij "te doen, genoemd wordt en zoo mede bij "de Latijnen, Dies Veneris." — Vrijen, vrijer en vrijster zullen dan wel denzelfden naamsoorsprong hebben; doch hierin is niets ongelukkigs gelegen, en het blijkt niet dat juist daarom de dag, die aan Venus toegewijd was en die tegenwoordig door de Mahomedanen nog als rustdag wordt gevierd, voor bijzonder ongelukkig gehouden werd.

Het strijdt tegen de christelijke leer een onderscheid van dagen te maken; doch de dag-verkiezing en het geloof aan meer of min gelukkige dagen bestond nu eenmaal, en het blijkt niet onduidelijk uit de brieven van Paulus aan de Romeinen en de Galaten, dat men moeielijk van dat bijgeloof kon afstappen, gelijk van zooveel meer, wat later, zij het dan ook in andere vormen, in het christendom, toen dat zich als kerk vestigde, werd opgenomen of is blijven hangen. Zoo heeft men misschien al spoedig eene ongelukkige beteekenis gaan hechten aan den dag waarop een buitengewoon rein en rechtvaardig man, die zijn geheele leven aan de waarachtige veredeling der menschheid gewijd had, op wreedaardige wijze onschuldig ter dood gebracht werd, als slachtoffer van het dweepzuchtig drijven van eenige zoogenaamde vromen in den lande, die daardoor meenden te bewijzen, dat zij vasthielden aan de leer hunner vaderen. Of misschien ook stelde men, volgens een ander dogma, bijgeloovig vast dat de mensch juist op dien dag, die herinnerde aan het groote zoenoffer voor zijn schuld gebracht, nog altijd onder den ouden vloek gebukt ging, alhoewel daarentegen die dag ook tevens herinnerde aan de uitwissching van dien vloek en dus voor den mensch met meerder recht verblijdend te achten was.

Hoe dit zij, de Vrijdag werd oudtijds een ongeluksdag genoemd, en daar waren menschen die zelfs op dien dag hunne nagels niet geknipt, veel minder iets van meer gewicht ondernomen of op het touw gezet zouden hebben. De zeeluî vooral, die nog al met bijgeloof behebt waren, had men niet gemakkelijk er toe gebracht om op een Vrijdag uit te zeilen.

Er wordt verhaald, dat men in Engeland, waar zich toevallig eens een zeeman bevond, die den naam van Vrijdag droeg, op het denkbeeld gekomen is, om, hoewel met een zeer ongelukkig gevolg, een einde aan dat bijgeloof der zeelieden te maken. Men begon daarom op een Vrijdag een schip op stapel te zetten, plaatste de masten en volvoerde elke gewichtige gebeurtenis bij den bouw op Vrijdag; op Vrijdag liet men het van stapel loopen; het schip ontving den naam van Vrijdag; gemelde heer Vrijdag werd kapitein of gezagvoerder; elk zeeman, die op Vrijdag geboren was, bracht daardoor van zelf eene aanbeveling mede om op dat schip geplaatst te worden; eindelijk, het ging op Vrijdag in zee — en zoo vertelt men — nimmer is er iets meer van vernomen. Het geloof aan de kwade beteekenis van den Vrijdag werd daardoor dus meer versterkt dan verminderd. Ik geef het verhaal zoo als het mij is meêgedeeld geworden door een zeeman, die aan de waarheid daarvan niet twijfelde.

En behoort het geloof aan dien ongeluksdag nu tot den ouden tijd? Ik weet het niet; ook geloof ik niet, dat Prins Willem de Vierde een zooveel ongelukkiger Vorst uit het huis van Oranje geweest is, dan een zijner voorgangers of navolgers; ofschoon toch de Vrijdag eene bijzondere rol in zijn leven speelt, blijkens onderstaand versje, in het midden der vorige eeuw vervaardigd, denkelijk door een zekeren Jacobus van Egmont.

TER GEDAGTENISZE VAN WIJLEN ONZEN GELIEFDEN ERF-STAD-HOUDER EN DESZELFS DIERBAAR GEMALINNE, ME-VROUWE DE GOUVERNANTE, WILLEM DE IV. EN ANNA.

ô! Wonderlijk geval, dat elk wel mag onthouden!
't Was *Vrijdag*, toen onz' Prins het Tijdlijk Ligt (aanschouden; [1]
't Was *Vrijdag*, toen Hij nam, tot Echte Gemalin,
't Juweel van Engeland, de schrand're Kroon- (Vorstin: [2]

[1] In Leeuwaarden 1 Septemb. A° 1711.
[2] In Louden, 25 Maart 1734.

't Was *Vrijdag*, toen Hij wierd tot Neêrlands (Hoofd verkooren: [1]
't Was *Vrijdag*, toen Hem wierd een Helden-Zoon (gebooren: [2]
'tWas *Vrijdag*, toen Hij lag het dierbaar Leeven af. [3]
't Was *Vrijdag*, toen te Delf zijn Ligchaam daalde (in 't Graf. [4]
Geschied, al 't geen wij zien gebenren, bij Geval?

Schikt niet het Eeuwig en Aanbidlijk Wel-Behaagen
Den Loop der Dingen, in al 's Menschen Leevens- (Daagen?

Daar 't al bepaald is door den Maaker van 't Heel-Al!
't Was *Vrijdag*, toen Anna haar Ega heeft verloo- (ren: [5]
't Was *Vrijdag*, toen zij heeft haar Trouwe en Eed (gezwooren. [6]
't Was *Vrijdag*, toen zij voer ter Eindlooze Eeuwig- (heid. [7]
't Was *Vrijdag*, toen ze in 't Graf, bij Willem, wierd (geleid. [8]

Amst. JOH. HENDR. V.

[1] Den 2 Meij 1747.
[2] In 's Hage den 8 Maart 1748.
[3] Op het Huis in 't Bos, bij 's Hage, den 22 October 1751.
[4] Den 4 Februarij 1752.
[5] Den 22 October 1751.
[6] Dien zelven Dag heeft Wijlen Haare Koningklijke Hoogheid den Eed afgelegd als Gouvernante van de Uni en Voogdesse van den Erf-Prins, Willem V.
[7] Den 12 Januarij 1759.
[8] Den 23 Februarij 1759.

BLEEKERIJEN. (17e EEUW)

Een tweede plaatje van het achttal van Nikolaas Visscher is dat, wat wij hier boven weergeven, voorstellende het bleeken van 't lijnwaad. Op den voorgrond zijn tusschen zeepvaatjes en waschmanden een paar vrouwen druk in de weer met het wasschen van het goed, wat op den achtergrond op de bleek gelegd wordt. Links bevindt zich een zeepziederij, en in een tweede lokaal daarachter de persen. Of dit prentje de buurt van het om zijne bleekerijen zoo bekende Haarlem voorstelt, is moeielijk te beslissen.

ARMOEDE EN BEDELARIJ IN VROEGER TIJD.

Armoede is een oud en waarschijnlijk nooit uit te roeijen kwaad. Luiheid, ziekte en ongeluk zullen steeds voor haar strijden.

Wat men er ook tegen moge werken, welke liefdadige inrichtingen men ook tot hare vernietiging in 't leven moge roepen, overwonnen zal ze nooit worden, tenzij alle menschelijke zwakheden en ondeugden van de wereld konden verdwijnen, ieder schepsel wijs en verstandig, en de liefde onder de menschen algemeen mochten geworden zijn.

Hoevele middelen zijn er al niet aangewend, om de armoede te verminderen! Onzen tijd vooral strekt het tot eer, dat daarin geen moeite ontzien wordt om alles te bedenken wat het lot van den min gunstig bedeelden broeder kan verbeteren. Ons volk vooral mocht zich voor lang reeds boven anderen verheugen in tal van stichtingen ten nutte van de armen. Welk land kan zoovele huizen voor weezen, voor ouden en gebrekkigen aanwijzen? Hoevele van onze steden zijn in het bezit van allerlei soort van hofjes, waar de fatsoenlijke armoede een onderkomen en meer nog vinden kan? Zóó bouwde de liefde tot zijn naaste (de grondtoon van de christelijke leer) ware prachtgebouwen voor de armen, ofschoon de *bluf* er soms ook wel eens een steentje toe bijdroeg, en ook menig stichting haar ontstaan alleen te danken had aan iemand, die, nog gezond zijnde, meer van nemen dan van geven hield, maar op zijn sterfbed, als zijn geld hem onnut werd, door dat onnutte aan de armen te geven, een daad meende te doen, waarmede hij een plaats in den hemel zou kunnen koopen.

Bedelaars, naar van der Venne.

Maar over 't algemeen konden en kunnen de Nederlanders de beurs niet goed gesloten houden, wanneer ze begrijpen met geld hulp te kunnen bieden.

Bedelaars echter, bedelaars van beroep, deze zijn hier evenmin als elders erg gezien geweest, waarschijnlijk omdat zich onder hen zoovele luiaards, dieven, landloopers, spionnen en ander slecht volk bevonden. Daarom leefden ook de Magistraten van verschillende steden niet heel mak met dat volkje en stelden zelfs straffen vast voor hen, die het

ambt van bedelaar uitoefenden en ook voor hen, die die heeren herbergden.

Zoo vinden wij hoe gestreng de Regeering van de stad Arnhem van tijd tot tijd met hen rondsprong, alleen maar om de bedelarij te keer te gaan, b. v.:

1677. Die een bedelaar nachtverblijf verleende, werd gebannen en

1701. Zoo die bedelaar een vreemdeling was, kreeg zijn herberger nog een geeseling daarenboven.

1630. Die aan zulk een vreemden bedelaar een aalmoes gaf, kreeg dezelfde straf.

1711. Vreemde bedelaars mochten niet bedelen, op poene van 't schavot.

1701. Zoo zij binnen de stad vernacht hadden, werden ze met geeseling gestraft.

Voorzeker waren dit afdoende middelen om het bedelvolk te weeren, maar in onzen tijd zouden ze wel wat al te kras voorkomen. Stellig moet men groote vrees voor dat volk gekoesterd hebben, om er zulke krachtige middelen tegen aan te wenden. Dat in zulke landloopers de voortplanters van epidemische ziekten gezien werden, zal ook wel tot deze besluiten hebben medegewerkt.

Hoe lastig zij het in sommige streken maakten, zelfs nog in de vorige eeuw, toen de policie al zoo veel beter ingericht was dan voorheen, blijkt uit het navolgende:

"1710. Verscheidene inwoonders en geërfden deses Ampts (de Overbetuwe) klagen over de ondragelijke insolentiën, soo haar door allerhanden landloopers, bedelaars en Hijdenen, zoo binnen als buitenshuis, werden aangedaan, met *afpersen* niet alleen van eeten en drinken, maar zelfs van linnen en andere kleederen, verzoeken dat tot beveiliging van hunne personen en goederen wederom een ruim getal Amptsdienaren worden aangesteld.

"Is goedgevonden vier *arme jagers* aan te stellen, die zich ieder met eenen goeden hond zullen moeten voorzien, waarvan twee *boven* en twee *beneden* de grift zullen moeten patrouilleeren en zullen dezelve hebben roode kleederen met geel voeder, benevens een snaphaan, houwer of degen gegeven worden, met welke kleederen dezelve twee jaar zullen moeten toekomen."

Uit de keuze der roode kleur voor die kleederen zou men moeten opmaken, dat het meer te doen was om het bedelvolk weg te jagen dan wel om het te vangen; zeker uit hetzelfde beginsel, waarom men ook thans nog de dienaren der policie dikwijls met blinkende koperen platen op de hoeden uitgemonsterd ziet.

De kleermaker schijnt destijds met het maken der roode pakken niet heel duur geweest te zijn, maar toch *te* duur naar de zin van de Heeren; want we vinden 19 jaar later:

1729. "De kleermaker Reijers in 't toekomende niet meer te geven dan 4 gl. voor een pak kleeren van de Armenjagers te maken, anders door een ander laten maken."

De jagers schijnen vrij ijverig in de waarneming van hunne betrekking geweest te zijn, ten minste als men de klachten van den veerman van het veer van Heteren mag gelooven, want

"Hendrik van Versen vertoont, dat sedert den tijd, dat de Armenjagers zijn aangestelt, die de bedelaars over het Hetersche veer brachten, deze een getal van 335 stuks beliepen, verzoekt daarvan na redelijkheid veergeld. Habeat nihil, (met andere woorden: "hij krijgt niets." Die arme veerman!)

Maar 't laat zich best begrijpen. Die landloopers veroorzaakten reeds vele andere en groote kosten; daar kwamen b.v. ook al een paar chirurgijns opdagen met de rekeningen voor gedane diensten:

"Mrs. Jacob de Swert, Chirurgijn te Heteren, en Jacobus Raben, Chirurgijn te Elst, ieder een rekening voor het genezen van beenwonden, gebeten door de honden der Armenjagers *f* 22—16 —" (daarachter staat) "habeant *f* 20." Alzoo werden de rekeningen van de *Meesters* met 56 stuivers gekort.

Daar echter die gewone Armenjagers niet voldoende waren, moest er van tijd tot tijd een drijfjacht op bedelaars, landloopers en al dat volkje, waaronder wij ook de muzikanten mogen rekenen, die op ons plaatje zijn afgebeeld, gehouden worden. Juist ter gelegener ure ontvangen wij het hier volgend stuk van onzen geachten medewerker Mr. J. W. Staats Evers, waarin de wijze, waarop

zulk een jacht gehouden werd, wordt medegedeeld. Wij laten het dus.

Eene menigte plakkaten, die sedert het jaar 1545 tot in het begin dezer eeuw in Gelderland werden uitgevaardigd, doet ons zien dat de bewoners van het platteland aldaar in vorige eeuwen grooten overlast hebben gehad van herhaalde stoute bedelarijen en plunderingen, die onze voorouders raadzaam oordeelden met gestrenge straffen en andere krachtige maatregelen te keer te gaan. Deze plakkaten maken herhaaldelijk gewag van vele bedelaars, lediggangers, landloopers, landstrijkers, straatschenders, rabauwen, vagebonden, heerelooze knechten, enz. die steeds door hunne gewelddadigheden en plunderingen grooten schrik veroorzaakten. Er waren (dus lezen wij in een plakkaat van 1559) vele "uijtheymsche ende inheymsche bedelers, onnutte boeven ende andere vagebonden, landloopers, ledichgangers, gesont van leden ende anders gheen ampte doende oder sunst yetwes ter handen treckende, die dagelicx onderstaen te bedelen, in de herbergen op die bancken te sitten sonder dat men bedenken kan waer zij die teringe overkomen." Ook hadden sommigen hunner "de religie geïnfecteerd en waren zij besmet met secten en dwalingen dier tijden en waagden zij het te prediken, psalmen en andere liederen te zingen. — De afgedankte heerelooze knechten of soldaten (zoo lezen wij verder) zwierven door het land tot last van den armen huisman en de kloosters, werden brutael, daerenboven opten vischdagen en in den vasten vleijsch etende en wechnemende wat zij vonden, ende ook dickmael den reijsenden man beledigende ende ellendig ombrengende ende aan etlicken oirden mortbranderij aanrichtende."

Streng nu was de wijze, waarop men deze lieden strafte. Doodstraf, geeseling, brandmerk, pijniging, verbanning en tuchthuis werden herhaaldelijk op hen toegepast. Het plakkaat van 20 Februarij 1545 bedreigde de inheemsche bedelaars verder met opensplijting van den neus en gelastte de vreemden om binnen drie dagen te vertrekken; werden zij echter later terug gevonden, dan stond hun p niging en strenge geeseling, ter discretie van de officieren, te wachten.

Een later plakkaat van 4 December 1554 gaf in last om de bedelaars voor levenslang naar de galeien te laten brengen. Men moest hen daartoe naar Antwerpen opzenden, alwaar een kapitein-werver Johan Fernandez de Samora gestationneerd was. Inmiddels had de rechter deze gevangenen "soberlick te voldoen en onderhouden, en hen vervolgens, gekleet met slecht laken, dat men gewoenlijck heet pilaken (laken, waarvan pijen gemaakt werden?), op transport te stellen." Daar de gestrengheid dier straffen niet afdoende scheen te zijn om het land van deze vagebonden te zuiveren, werd in het volgende jaar aan de ingezetenen, onder bedreiging van straf, de verplichting opgelegd, met de ambtenaren der politie op klokslag hen te vervolgen; op het hooren luiden der klok in eenig naburig dorp moest men dit dadelijk mede doen. Bij deze gelegenheid mochten de vervolgers hen, die zich te weer stelden, straffeloos ter nederschieten. Deze vervolgingen gingen later in meer geregelde jachten over, die inzonderheid in het midden der vorige eeuw, en ook nog in het begin van de tegenwoordige, meermalen in Gelderland plaats grepen.

Uit het Arnhemsche Commissie- en Politieboek van 1740, dd. 15 April, blijkt hoe dergelijke jachtpartijen georganiseerd waren:

"Ingekomen ende verlezen (dus staat daar) een missive van den hove provintiael van den 2 dezes houdende dat tot agterhalinge en uitroijinge sooveel mogelyk van de vagebonden en andere verdagte personen, waardoor de publique veyligheijd en rust ten platte lande thans seer wierd getroubleerd, was vastgesteld, om binnen den furstendomb van Gelre en graefschap van Zutphen aen te stellen een generale jagt tegen Woensdagh den 20 deses en waervan mede aan de provincie van Overijssel, gelijk ook aan de regeringe van Cleef en Munster hadde kennis gegeven, versoekende oversulx, dat in dese stadt jurisdictie die jagt mede nae behooren gedaen mogt worden, beginnende met deselve op dien dagh des morgens, en laetende daerin twee nagten en daegen con-

tinueren. Waerop gedelibereert sijnde is goetgevonden ende verstaen, de heeren regerende burgemeesteren te versoeken en t' autorizeren, ende met den commandant van het guarnisoen te spreeken, en deselve te gelasten, eerstelijk tegens aenstaende dingsdag 's morgens aen de Rynbrug in plaets van een twee schiltwagten te setten, en alle verdagte personen aen te houden; dat ten anderen sal hebben te besorgen dat tegens Woensdag 's morgens met het openen van de poorten in gereetheyd syn drie detachementen van de militie, bestaende elk detachement in een onderofficier met vier ruyters en daerenboven in een sergeant met agt soldaten. Dat bij ieder detachement sal gevoegt worden een boode deser stad om de wegh te wijsen, en vervolgens te helpen visiteren alle herbergen, huisen, schaepskoijen, hooij- en koornbergen en schuuren, waerin men vermoeden mogt eenige verdagte persoonen off bedelaers te sijn, en die visitatie mede des donderdags te continueren, met ordre om soodaene personen aen te houden en gevankelijk binnen te brengen. Dat het eerste detachement syn route sal hebben te nemen de Velperpoort uit, langs de Steenstraet nae Praesikhave tot aan 't eynde van het Schependomb bij het Langewaeter, voorts door het Claerenbeeksche bosch nae Valkenhuisen en van daer door den Altereesse Enk langs de herbergh den Hommel weder nae de stad. Dat het tweede detachement haar route sal nemen de St. Janspoort uit langs den Rodenhaen, door Emaus, de Zijp, over de Waterbergh, Kemperbergh, Warnsborn, Menthenbergh, en soo over den Bergh van wijle mevrouw Muis weder nae de stad. Dat het derde detachement sal hebben te patrouilleren de Rijnpoort uit langs den ouden Kraan, Klingelbeek over Mariendael nae den Ligtenbeek en van daer door den Heyenoort langs Roteram. Dat vervolgens den commandant in de derde plaats sorge sal hebben te draegen dat op de gem. woensdag 's morgens gelijk mede des donderdags met het openen van de poort een corporael met vier man werd gesonden nae het Malburgsche vheer, om te beletten dat daer geen verdagte personen passeren.

En laetstelijk dewijl de Rigter der heerlijkheid Westervoort versogt eenige manschap om het vheer aldaer te besetten, dat hij commandant mede des woensdag 's morgens met het opengaen van de poort nae gem. vheer een detachement van een onderofficier en ses soldaeten sal hebben te senden, om aldaer tot des donderdags 's avonds te verblijven. En is verder goetgevonden dat den onderschout met syn dienaers mede op de gemelde daegen exactelijk binnen dese stad sal hebben op te passen en naauwkeurigh alle verdagte herbergen visiteren, en de bedelaers en andere vagebonden aen te houden, gevende daervan voort kennis aan de Regerende Burgemeesteren."

Uit de crimineele sententieboeken van het hof van Gelderland is te zien dat dit collegie na afloop der jachten telkens met vele bezigheden overladen was; een tal van aangeklaagden stond dan terecht, die, gelijk de vonnissen dit uitdrukken, "in de onlangs gehouden generale jagt of *opschuiming* waren aangehouden en gevonden." Aan bedelaars, welke, zonder meer, slechts om een aalmoes of een stuk brood hadden gevraagd, werd dan gewoonlijk eene geeseling met tuchthuisstraf en bannissement opgelegd, en was het "een sterke landstrijker, die met fameuse vagebonden verkeerd had, welke geradbraakt waren", dan was de straf bovendien een of twee brandmerken. Zeker had de provinciale scherprechter, dien het hof na afloop der jachten heinde en verre uitzond om de straffen in loco uit te voeren, bij de vangsten niet het minste voordeel. Onder de aldus gestraften kwamen niet zelden eenvoudige lieden, vrouwen en kinderen voor, die in weerwil van het verschoonbare hunner vergrijpen, toch lijfstraffen moesten ondergaan.

Wij lezen verder in het Arnhemsche Commissie- en Politieboek von 1760, dd. 26 Januarij:

"Ingekomen en geleesen een missive van den hove provinciaal van den 22 deeses, houdende, dat een missive van de regeeringe van Cleef ontvangen hadden, waarbij kennisse gaaven, dat van weegens de meenigte van roovers, dieven en moordenaars en ander quaad volk, hetgeen geattrouppeert aldaar

en daar omheen loopt, vastgestelt hadden een visitatie en jagt den eersten Febr. aanstaande en daarmeede drie dagen te continueeren. Dat 't voorsch. hof vermeent hadde, dat vereischt wierde, dat van deese sijds op deselve dagen ter plaatse, waar het van de meeste dienst sal konnen weesen, meede die visitatie en jagt op dit quade gespuis wierde gedaan; dat mitsdien versogten dat in deese jurisdictie ter noodige plaatsen hetselve werkstellig gemaakt mogt worden. Waarop gedelibereert synde is goedgevonden en verstaan de heeren regeerende Burgemeesteren te versoeken en te authorizeren om met den commanderenden officier van het guarnizoen alhier te spreeken en denselven te versoeken

Bedelaars-penning van Amsterdam.

om....." (Hetgeen nu volgt is bijna gelijk aan het hierboven medegedeelde.)

Uit officiëele bescheiden is mij gebleken, dat nog in 1785 te Doornspijk, 7 Jan. 1804 te Rheden en den 24 November 1808 binnen de gemeente Arnhem soortgelijke jachtpartijen werden gehouden, die thans gelukkig uit de mode zijn geraakt.

Dat het niet alleen de buurten van Veluwe en Betuwe waren, waar dat gespuis huisvestte, bewijzen de drijfjachten, die ook in andere streken gehouden werden; zoo bv. had er een belangrijke plaats in 1772, ten gevolge van een overeenkomst tusschen de staten-generaal en den Bisschop van Luik, waarbij de Kempen afgejaagd werden. Dat blijkt ook verder uit het plakkaat van de staten-generaal van 1695, waarin men leest, dat de dorpsklokken moesten geluid worden, wanneer de Landdrosten, en bij verzet van de bedelaars, hulp mochten noodig hebben, en waarbij verlof werd gegeven dat volkje, wanneer het resistentie bood, dood te slaan.

En wat nog meer zegt, zelfs het Haagsche Bosch, waar men thans even onbevreesd wandelt als in 't midden der bevolktste stad, was nog in 't laatst der 17e eeuw zóó onveilig, dat men er ernstig over dacht ook dáárin een jacht op menschelijk wild te houden. Verschrikkelijke zaken gebeurden in dien tijd in dat prachtige bosch. Hoe gevaarlijk het was, zich daarin alleen of met zijn tweeën te wagen, werd al te dikwijls ondervonden.

Het reizen zonder groot gezelschap was dan ook niet zeer geraden. Niemand zou er ook erg op gesteld zijn om alleen en op een eenzamen weg een paar tegen te komen, als van der Venne ons te zien geeft, en wat op het plaatje op bladz. 377 is weergegeven. Al doen zich deze twee als muzijkanten voor, al heeft ook de blindeman het vak van violist aangegrepen, even weinig stellen wij vertrouwen in zijne kunstvaardigheid als we aan zijne blindheid gelooven. Hoe gemeen, hoe liederlijk is zijne dierbare gezellin; ongelukkig degeen, die door zulk een lieve tante aangerand wordt!

Eenigsins in strijd met de strenge keuren

en plakkaten komt ons de handelwijze van de Amsterdamsche overheid voor; ten minste daar ter stede liet men zelfs toe, dat bedelaars van buiten de stad, "incomende bedelaars," de weldadigheid der ingezetenen inriepen, waartoe ze als bewijs tot vergunning aan de poorten een looden penning ontvingen, waarvan zich nog een ons goedgunstig afgestaan exemplaar bij den Heer M. H. Testas bevindt, wat hierbij afgebeeld wordt.

De eene zijde vertoont een bedelaar op krukken en het omschrift:

VOER . DE . INCOMENDE . BEDELAERS * —

terwijl de andere zijde het wapen der stad te zien geeft.

Volmaakt vrij echter was dat volkje ook in Amsterdam niet, en dat er wel degelijk een wakend oog over gehouden werd, is op te maken uit het volgend artikel uit de keur van 11 November 1597, "beroerende het bedelen ende d' aankleve van dien."

Art. VIII.

"Dat ook degeene, die consent sullen hebben verkregen om eenige armen te logeeren (een benijdenswaardig voorrecht!) gehouden sullen syn hen te regulieren volghende haer schriftelyck bescheyt, ende van de voorschr. personen, die t' haeren huyse comen logeeren, t' ontfangen *het loot met deser Stede Wapen, dat denselffden van de schrijvers in de poorten gegeven sal worden;* welck loot zij dagelycks sullen moeten leveren in 't Spinhuys aen de Clercq van voorsz. gecommitteerden opsienders der armen, ende aldaer schriftelyck over te leveren de namen ende toenamen van degene, die van nieuws t' hairen huyse comen logeeren, waer zij heenen comen, wat poorte sij ingecomen zijn ende waer zij t'huys behooren; gelyck sy oock gehouden zullen sijn, dagelycks in 't Spinhuys te brengen de namen van degeene, die eene wyle te vooren t' haeren huyse gelogeert hebbende, by haer noch te huys zyn.

Alles op poene van twintich stuivers voor elcken persoon telcken mael te verbeuren."

Later schijnt men er minder goedgunstig over gedacht te hebben; bij een keur toch van 13 Aug. 1654 werd vastgesteld, dat zulken, die op bedelarij betrapt werden, voor de eerste reize gedurende zes weken, voor de tweede maal drie maanden in 't Werkhuis gezet, en voor de derde keer gegeeseld en gebannen zouden worden.

In 't Werkhuis moesten de vrouwen touw pluizen, hennip kaarden, spinnen, weven, naaijen en dergelijke bezigheden verrichten, terwijl de mannen bezig gehouden werden met het weven van fijlen, peper- en verfhoutbalen, haren vloermatten, enz. Voor de Joodsche bedelaars was het een hard ding om daar ook op den Sabbat te moeten werken, en blootshoofds en met gevouwen handen te moeten bidden. Een verzoek, door hunne geloofsgenooten in 1695 aan de overheid gericht om daarvan ontslagen te worden, bleef onbeantwoord; in de volgende eeuw echter kregen zij verlof Zaturdags te rusten, indien ze dan slechts gezorgd hadden in 5 dagen evenveel gewerkt te hebben als anderen in 6 deden.

In dat huis zaten in 1765 negen en twintig vrouwelijke en veertien mannelijke bedelaars.

In een stad of land, waar welvaart heerscht, vindt men gewoonlijk, ten minste wanneer ze niet verdreven worden, veel bedelaars, wijl er meestal genoeg luiaards gevonden worden, die gaarne op kosten van een ander teren en die, op een min welvarende plaats, waar niet veel gegeven kan worden, wel tot werken hun toevlucht moeten nemen.

Werden zulke luiaards en verdere bedriegers niet gevonden en was men zeker zijne giften aan wezenlijk behoeftigen te besteden, waarlijk er zou weinig armoede in ons land te vinden zijn. Veel wordt er gegeven; nog meer zou er gegeven worden, zoo niet de ondervinding, zoo dikwijls bedrogen te zijn, ons min of meer onverschilliger maakte bij het zien van wezenlijke of schijnbare ongelukkigen.

Als een staaltje, hoe dit bedrog reeds in de 15e eeuw hier uitgeoefend werd, diene het volgende vonnis, te Utrecht op Zinte Margritendach geslagen, te vinden in het Buurtspraakboek van 1401.

"Een man gaet hier op 't de straten, die pleecht te zeggen *hout wat ende gheeft wat*,

die pynlicheyt pleecht te bedriven (hij deed of hij een gebrek had, wat hem pijn deed), die zelmen besluten in eenre tonne. En waer yemant die hem daer wt sloot ende los maakende (die hem uit de ton verloste) dat wou de raet van de stat zwaerlicken aen hem rechten na horen (haar) ghoetduncken."

De bedelaar het volgende jaar terugkeerende, zoo zeggen de Kameraars rekeningen, werd toen *gegeeseld ende gescupt* en vervolgens de stad uitgeleid. Op nieuw wederom binnen de stad gekomen, werd diezelfde straf herhaald:

"Noch hadde Bollaert (de scherprechter) van dat hi "*hout wat ende gheeft wat*" derdewarf gheselde ende scupte 1 pont IV gr.

Item hadden noch der stat vier knechten van dat zi "*hout wat ende gheeft wat*" dardewarf uter stat leyden elc V Sch. 1 gr. maect 1 pont IV gr."

Een bedriegster van anderen aard, een rijke die zich arm hield, "*Lyse met de lappen*" genoemd, werd op de volgende wijze gevonnisd.

Anno 1448 's Woendags den 10e dach in Aprille, sloten Scepene, Rade ende Oudermans, "dat Lyse mit den Lappen" niet meer bidden en sel om Godes wille, bi eweliken uit der stat te wesen: ten waar dat sy van goede, so arm werde, dat sy's van node behoefde, en sy sel der oversten Capelle tot Buer-kerk geven XV dusent steens. "(Een gewone straf, wanneer er iets gebouwd moest worden.)

Eindelijk deelt ook de heer Velthuijzen ons nog in het navolgende de bedriegerijen in lateren tijd mede.

"Gelijk in die welgereguleerde Stadt (Amsterdam) zeekere Armmeesters de gewoonte hebben, van Kerstijd tot Paasschen toe, aan hunne Huys-Zitten-Armen (dat zijn zulken, die van geen andere Komploiren yts genieten) Brood, Boter, Kaas en Turf, uyt te deelen, en daarin van sommige Steeden worden naagevolgd; alzoo zijn zij metter-tijd ontwaar geworden, dat zij onder de groote meenigte ook haare uytdeelinge deeden, aan Straatdwaalders, Lotwaagers en Slampampers of aan wanhaavige Slons-moers, Sluyp-Hoeren en Dronke Snollen, die 't uytgedeelde Roggenbrood niet zelfs willende eeten, dat aan andere goedkooper verkochten, en 't geld vertuijsten of in den Brandewijn verzoopen, zulk de Arm-verzorgers naar deugdelijk onderzoek, al sulke Smuijk-Smuijgers (onder welke niet zelden Hoopwerk van Zuijg-Maagen gevonden wierden, die gewoon waren, d'Aansienelijke Lijksleepen in de Middelsteert te vallen en met een digten drom van Makker-Slempers, de Sterfhuijzen in te dringen) afschaften en haare uijtdeelinge deeden, daar 't nutter en noodiger besteed was."

Zoo gaat het ook thans nog. Wel wordt er minder kaas en boter uitgedeeld, maar beproeft men het om in plaats van geld brood of spijskaarten aan de bedelaars te geven, al te dikwijls wordt men overtuigd, dat, hoe ze het tegendeel beweren, het niet de honger is die hen tot bedelen drijft. Het gekregen brood wordt hun tot last en is spoedig met de spijskaartjes tegen een paar centen ingeruild.

Welkom dus voor elk, die gaarne iets aan zijn ongelukkigen broeder mededeelt, de inrichting, die thans in de Hoofdstad tot stand gekomen is, "het informatie-bureau", waar aan ieder, die inlichtingen verlangt omtrent de gegrondheid der aan hem voorgedragen klachten, zich slechts te richten heeft, om binnen weinig tijds te weten of zijne weldaden goed besteed zullen worden.

EENE OVERSTROOMING IN 1682.

In de vorige eeuw was de Westkapelsche dijk, die Walcheren ten westen tegen de zee beschermt, een der beroemdste dijken hier te lande, ja, volgens de tijdgenooten, in de wereld bekend. Telkenmale werd hij, naar gelang de aandrang des waters de noodzakelijkheid deed inzien, verhoogd. In het midden der 18de eeuw was hij 890 roeden lang, van boven tot beneden met matwerk bezet, waartoe Walcheren het stroo leverde. Op verschillende punten, waar de Noordzee met meerder kracht dan elders aandrong, was tot versterking een groote menigte van klein paalwerk aangebracht. De paalworm, in onze dagen zoo berucht geworden, knaagde een

groot deel van dit werk af. Om de palen tegen dien vijand te beschermen, bespijkerde men ze met spijkers, die daartoe in het Luikerland werden vervaardigd. Welk een onkosten deze paalworm toen reeds veroorzaakte, kan men nagaan, als men opgegeven vindt, dat tot elken paal meer dan honderd ponden spijkers noodig waren. Gelukkig waren ze niet duur, daar ze slechts elf gulden de honderd ponden kostten.

Deze dijk werd den 26 Januarij 1682 door de zee doorbroken. Het gat was 20 roeden lang. Onmiddellijk werden van Middelburg zoo veel zeilen, zakken, schoppen, kruiwagens en dergelijke materialen als men maar kon bekomen, derwaarts gezonden. Tevens werd bepaald, dat tweemaal per dag, des morgens om negen, en des namiddags om drie uren, een gebed zou gedaan worden, om den grooten nood af te bidden. Gekommitteerde Raden van Zeeland vergunden aan de Walchersche steden om zoo veel zoetelaars aan te stellen als zij wilden, ten einde bij en omtrent den dijk te verkoopen allerhande drank en eetwaren, vrij en exemt van alle impositie, uitgezonderd alleen wijn.

De nood, waarin door deze doorbraak Walcheren verkeerde, bepaalde zich niet tot dit eiland. Ook in Schouwen, Zuid-Beveland enz. hadden gelijke doorbraken plaats. De jammer, die deze overstrooming veroorzaakte, en de algemeenheid van het gevaar, is door een tijdgenoot op eigenaardige wijze bezongen. Het vers mist alle dichterlijke waarde, maar is door den naiven eenvoud en de frischheid der teekening zeer karakteristiek. Het teekent beter, dan menig uitgewerkt relaas, den nood en den angst, en tevens het nuchter gezond verstand des rijmelaars, die, zonder zich te beklagen, erkent, dat het met dit lijden, te midden waarvan hij blijkbaar deze regelen schreef, gaat, als met zoo vele menschelijke smarten: die 't niet aangaat, en trekt niet ter hert.

OP DE INUNDATIE, VOORGEVALLEN ANNO 1682.

"Als men schreef sestien hondert tachentig twee,
Soo wasser in Zeelandt groot jammer en wee,
Op Paulus bekeeringe, en maandag daer aan
Sach men Zeelandt op veele plaetsen besouten [1] (staen.
Daer verdroncken veel menschen, beesten en (hnd en.
Wilt u bekeeren en aflaeten van sonden.
Weest aendagtig en hoort verder mijn bediet [2]
Wat datter in yder eilandt is geschiet:
In Walcheren was den Westkappelschen dijk groot
Op dry steden [3] door, waer mede wij waren in noot.
Tot Vlissingen was het water gevloeyt seer hoogh,
Maar 't eerste is berent [4], en Vlissingen is nu droogh.
In Zuit-bevelant, wil wel aanmercken,
Volgens den brief aen dhr. de Coninck, vloeyden (huyzen en kerken,
Twee prochien en negentien polders daar by
Liepen allen in, waar door zy waren in lij.
t Lant van Schouwen met Oosterland vloeyde,'
Bommenede, Bloys en Bruinisse daar men door (roeyde,
Sirjansland, Brouwershaven waren in verdriet,
Soo dat het een nog dryft, en 't ander byna tot niet.
Nog vele Polders, die wij met berouwen
Tot twintig toe sagen dryven tot groot benouwen,
Twelk een yder certain moet zijn bekent,
Om alzoo te kennen ons grooter elendt.
Philippilandt tot allen stonden
Is van alle kanten door 't water verslonden,
Soo dat menschen op boomen en daken
Met menigte saten; wie con se genaken?
En vele door 't water verslonden minsoot [5],
Soo dat die toen leeffden en vele zijn doot.
Tat Tholen, wilt mercken, ons groot verdriet,
Vosmaer was deur, en Schakerloo tot niet.
De stad die was seer sober en desolaet;
Men voerde met schuyten, 't was goed of quaet,
Deur straten, markten; daer wel op let,
De wall viel aff, 't geen yder verset
De kerk die dreeff; de menschen en santen
Spoelden uit 't graff, de Predicanten
Verschrikken, en angsten van soo een vloet,
Soo dat men kon hooren nog bitter nog soet. [6]
't Was alles elent; men damde nog dijckte;
Men gaf er geen geld, nog broot: men beswijckte.
Hoe het aff sal lopen is niemant bekent.
Daarom swijg stille en hoore na het ent.
Alle menschen herte, alwaerse van steenen,
Die 't wel inziet, die moet het beweenen,
Dat Zeelandt heeft gedragen sodanig een smert;
Die 't niet aengaet en trekt niet ter hert.
Laet ons dan seggen, en doen besluijt,
Dat hier de plagen me mogen zijn uijt.

[1] onder het zoute zeewater bedolven.
[2] verhaal.
[3] plaatsen.
[4] toegedamd.
[5] minnelijk.
[6] Er werd niet gepreekt.

A. Th. J.

FRANSCHE HUIZEN EN DE FRANSCHE GEMEENTE TE DWINGELOO IN DRENTHE,

DOOR

Cs. VAN SCHAICK.

Dwingeloo, oudtijds Dwingelue, ook Dwingelde, Dwingel, Dwingelo geheeten, een half uur gaans van de Smildeger-, Asser- of Meppelervaart gelegen, en bestaande, behalve uit het eigenlijke dorp, uit de gehuchten Eemster, oudtijds Eemshoorn of horn, Leggeloo ook wel voorkomende als Leeggeloo, Leggelt, Leggelde, Leggele, — voorts Lhee: in vroegere jaren Lehe en Lhee of Lehebroek, — Dwingeloo, zeggen wij, wordt verdeeld in de brink, heuvelenbrink, de nieuwstad, of nijstad of stede, en het westeinde.

In vroegere jaren strekte zich deze gemeente niet verder uit dan tot den stroom of Havelther Aa, die ontspringt bij Westerbork, door Beilen, Dwingeloo en Havelthe heen loopt, en na onderscheidene kronkelingen zich door het Meppeler diep en 't Zwarte Water in de Zuiderzee ontlast. In 't algemeen noemt men dit water den Beiler- of Dwingelerstroom.

Dat Dwingeloo is een der meest welvarende, der schoonste en bekoorlijkste dorpen in de Landschap van Drenthe. Zij het al niet het grootste, en wat de bevolking aangaat het talrijkste, het is ongetwijfeld een dorp, dat, waar 't op geld en beschaving aankomt, als een der voornaamste Drentsche dorpen mag genoemd worden. Waarom wij er van gewagen?... Omdat het in de geschiedenis eene merkwaardige plaats bekleedt en vrij wat bevat dat aan de vergetelheid dient onttrokken te worden. 't Is niet slechts door de Sint Anthonie-gilde of Vicarye, dat het zich boven andere en zelfs grootere plaatsen in die provincie onderscheidt, o neen! Maar 't was niet alleen het lustoord van meer dan een voormalig Drost der Landschap, 't was ook het toevluchtsoord van vele Protestanten, die, na de herroeping van 't Edict van Nantes door Lodewijk XIV in 1685, hun vaderland verlaten en zich in de Nederlanden en elders

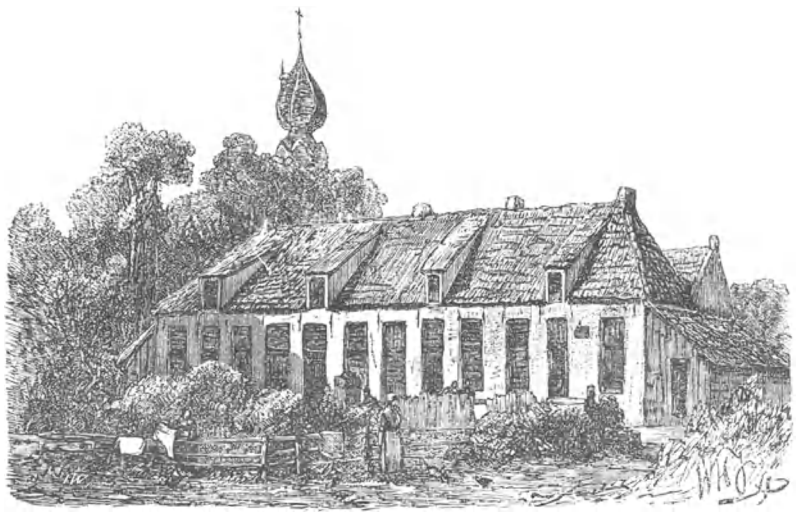

Fransche huizen.

gevestigd hebben. Gezwegen, voor als nog, van meer — waarop wij later hopen terug te komen.

Als gij van Dieverbrug af dit dorp inkomt, treft gij rechts af, ter hoogte van de Brug-esch, al zeer spoedig een blok huizen aan, dat den naam draagt van de *Fransche huizen*, ook wel van de *Fransche hoek*, stichting van Elbert Anthonij baron Van Pallandt, Drost dezer Landschap en bij acte van overdracht d.d. 4 Aug. 1685 Heer der Havezathe Bathinge, met al derzelver rechten en praerogativen. Hij overleed plotseling op Zondag den 2en Maart 1710, diep betreurd door die van Dwingeloo, als een man van reine zeden, edele beminnenswaardigheid en onbekrompen menschenliefde. Genoemde heer van Pallandt, bewogen met het lot dier vluchtelingen, zonderde een belangrijk stuk gronds af, waarop men van het huis Batinghe onmiddellijk het uitzicht had en liet aldaar een gebouw onder één dak oprichten, waarin van acht tot tien huisgezinnen konden opgenomen worden. Het heeft zoowel van voren als van achteren vier deuren, één gemeenschappelijke welwaterspomp op het voorplein, en een flink stuk gronds achterwaarts, om tuinvruchten te verbouwen. Het uitwendige is op eenige kleinigheden na bij 't zelfde gebleven. Inwendig echter heeft het naar gelang van omstandigheden groote veranderingen ondergaan, en zelfs is het in 1811, 12 en 13 gebezigd tot caserne en wachthuis der gens-d'armes. In latere jaren, ofschoon Batinghe gesloopt is en slechts in naam bestaat, wordt het door den Heer van Oldengaarde en Bathinge perceelsgewijze verhuurd.

Hoe groot het getal dier vluchtelingen geweest is en wie de Fransche huizen bebewoond hebben, is niet uit te maken. Dit staat vast, 't waren er meer dan die woning kon bevatten. Menigeen vestigde zich in het dorp, b. v. in de buurtschap Lhee en elders. De Fransche huizen waren uitsluitend voor min gegoeden en behoeftigen ingericht, die er kosteloos opgenomen en in den beginne verpleegd werden door meergemelden heer van Pallandt, die voor het meerendeel ook in het predikantstractement voorzag. Evenzeer droeg hij zorg dat het onderhoud dier woningen niet ten laste der bewoners konde komen, tot dat einde bij testementaire dispositie eene som vaststellende, ten eeuwigen dage daarvoor beschikbaar.

Reeds vóór 1690 bestond hier eene vrij talrijke en niet onbemiddelde Fransche gemeente, bediend door een eigen predikant, Mons. Isac du Soult of du Soul, weleer als zoodanig bij de Hervormde Gemeente te Fontenay-le-Comte in Poitou werkzaam, uit zijn vaderland verbannen en tusschen 1685 en 86 hier te lande aangekomen.

Men vindt hem genoemd in de naamlijst van Hervormde Predikanten die uit Frankrijk in de Republiek zijn overgekomen ten gevolge der verdrukkingen van Lodewijk XIV, voorkomende in 't werk van Mr. H. J. Koenen, p. 395 en v.v. Terwijl op de Waalsche Synode te Rotterdam in April 1686 gehouden, bleek, dat in het tijdsverloop van één jaar tweehonderd twee predikanten der uit Frankrijk verbannen Evangeliedienaars hier te lande waren aangekomen.

Doch ter zake! Wanneer du Soult zijn dienstwerk hier aanvaard heeft, is ons niet gebleken. Alleen dit vinden wij aangeteekend, dat hij in Aug. 1690 in zijne Gemeente gedoopt heeft en den 3 Junij 1707 begraven is in de Hervormde kerk niet ver van den preekstoel. Zooveel is zeker, dat hij ongeveer twintig jaren hier ter plaatse werkzaam is geweest en met zijn Hollandsche ambtgenooten Otto de Haart en Abraham Lakens, later met derzelver opvolgers Herman van de Wall en Laurent le Brun, op een zeer goeden voet stond en zich met allen ijver en gemoedelijke trouw van zijne verplichting gekweten heeft.

Opmerkelijk is het echter, dat hij geen dienst deed in 't gewone kerkgebouw, maar op 't huis Batinghe in de gewone kapel, aldaar aanwezig volgens sommigen, daartoe speciaal ingericht volgens anderen. Wat ons betreft, wij geven aan de eerste lezing de voorkeur. Immers waartoe twee predikanten voor één gemeente, die destijds geen zeshonderd zielen telde, zoo wij niet denken aan een huisprediker of kapelaan, die uitsluitend met de dienst voor de adelijke familiën van Batinghe, Oldengaarde, Weset-

rop enz. belast was. Te meer worden wij in onze meening gesterkt, als wij in aanmerking nemen, dat hier zekere vicarygoederen bestonden, waarvan later een gedeelte aan de kerk en pastory zijn overgedragen. Die kerk of kapel was oorspronkelijk de groote zaal op de tweede verdieping en bevatte alles wat in eene kerk noodig is. De preekstoel bestond nog tijdens de slooping der Havezathe in 1832. De Fransche preekstoelbijbel is verslingerd en eindelijk verloren geraakt.

Na het overlijden van du Soult is in de vacature niet weêr voorzien. Langzamerhand toch hield de behoefte aan een Franschen predikant op. Van tijd tot tijd kromp de gemeente door sterfte en vertrek naar elders in, terwijl men door 't dagelijksch verkeer met het Hollandsch meer bekend werd en door huwelijken met Hollanders het Fransch verdrongen raakte. Met rassche schreden naderde sedert het oogenblik dat de Fransche gemeente ophield een zelfstandig genootschap uit te maken. Na den negentienden October 1710 zoekt men te vergeefs naar verdere berichten over haar. Zij loste zich op in de Hollandsche, waaraan menigeen onder die vluchtelingen bereids door banden der liefde en des bloeds verbonden was en in later dagen zelfs in kerkelijke betrekking is geweest. Onder hen tellen wij b.v. Isac Foucquet, ook Foucet en Fousset, in de wandeling *Isaak* de *bakker* geheeten. Blijkens het Diakony-kasboek oefende hij dat beroep uit en vervaardigde hij uitnemend fijn tarwe- of zoogenaamd Fransch brood. Hij en zijne nakomelingen waren wel bemiddeld en stonden hier hoog aangeschreven. Bedriegen wij ons niet, dan zou zijn naam moeten gespeld worden Fouçet. Hij was gedurende den 6en Mei 1722 tot den 14en Mei 1724 diaken en later boekhouder-diaken der Hollandsche gemeente, 't geen waarlijk in Drenthe als een hoogst eervolle onderscheiding was te beschouwen. Zijn' dochters Marietien en Benine waren reeds in 1712, de laatste in 1718 bij ons als Lidmaten aangenomen.

Het baart intusschen eenige bevreemding, dat na den vijftienden April 1708 geen Avondmaalsviering weêr plaats had dan op den negentienden October 1710, terwijl die plechtigheid na den dood van du Soul, blijkens aanteekeningen in een oud kasboek der Hollandsche gemeente, door Ds. Laurentius le Bruyn, ook Laurent le Brun, bediend werd, en wel, den 7en Aug. en den 17en Octob. 1707, voorts den 1en Januarij en den 15en April 1708, wanneer hij den 1en Mei van dat jaar als predikant naar Maastricht is vertrokken. Ten behoeve der Fransche Gemeente? Wij weten 't niet. Dat hij echter de Fransche taal genoegzaam machtig was om daarin dienst te doen, lijdt geen twijfel. Hoe zou hij zich anders te Dwingeloo gered hebben? Te meer daar van den toenmaligen tweeden Hollandschen predikant in deze zaak geen sprake is of melding gemaakt wordt. Wij houden 't voor meer dan waarschijnlijk, dat sedert zijn vertrek geen dienst meer in 't Fransch gedaan werd, eensdeels uit gebrek aan een daartoe bekwaam predikant, anderdeels omdat de nog aanwezige vluchtelingen meer en meer gemeenzaam waren geworden met het Hollandsch, en er zoodoende minder behoefte aan hadden dat voortaan in 't Fransch gepreekt werd, en zij naar de Hollandsche kerk gingen, waar menigeen reeds zijn kinderen had laten doopen, ja, aannemen.

Zou nu de viering dier plechtigheid des Avondmaals op den voormiddag van den 19en October 1710, juist vijfentwintig jaren en acht dagen na de herroeping van 't Edict van Nantes, ook daarmede in verband staan, en veellicht gedient hebben om elkander aan die treurige gebeurtenis te herinneren? Of.... zou 't ook de verjaardag zijn geweest van hunne vestiging en van de eerste predikatie te Dwingeloo, waarom zij zich, voor zoo verre zij waren overgebleven, nog eens broederlijk aan dien heiligen disch vereenigden?... 't Een is zoowel mogelijk als het ander. Dat zij een voor dien tijd belangrijke som in 't bekken op tafel ten offer brachten, en wel de som van veertien gulden vijf cents, staat vast en pleit voor hunne christelijke liefde, zoowel als van gegoedheid op 't finantieel gebied, daar de hoogste collecte anders slechts bedroeg twee gulden zestig cents.

Of ons behalve Fouçet of Isaak de bakker nog anderen bekend zijn die zich hier

gevestigd hebben en tot de Fransche gemeente te Dwingeloo behoorden? Ongetwijfeld. Maar, ofschoon 't wellicht sommigen welgevallig zou zijn, op deze plaats past het ons niet een dorre lijst van namen en van geboorte- en sterfdatums te geven.

Intusschen verdient het opmerking, dat, niettegenstaande de Fransche gemeente opgeheven was, Dwingeloo nog jaren later aan vele Fransche familiën tot tijdelijke verblijfplaats heeft gediend en in 't begin dezer eeuw het Fransche element er nog werd aangetroffen.

Zoo bevond zich daar van Sept. 1732 tot 13 Nov. 1735 Benedictine Labaer. Zij kwam met attestatie van Vollenhove en vertrok met attestatie naar Deventer.

In Junij 1747 kwam hier Jufvrouw Jeanne Sam, met attestatie naar Groningen vertrokken 17 Mei 1753.

Ook de familiën de Valat, Matthiae of Matthieu, Mad. Louis, de familie Du Mesnil en de l'Estril, Huguenin, Huber, Davrançe of Davrançé verplaatsten zich van elders in 't stille, echt landelijke, schoone Dwingeloo. Doch genoeg. Eéne vraag echter nog. Zij is deze: wat toch mag den baron van Pallandt bewogen hebben, den Franschen huizen het aanzijn te geven? Het antwoord ligt voor de hand en hoeft waarlijk niet ver gezocht te worden. Reeds voor er nog gedacht werd aan of eer er sprake was van de herroeping van 't édict van Nantes en van Nimes trokken hier vele huisgezinnen van Fransche Hervormden door. Vele hunner riepen de hulp en ondersteuning der Dwingeler gemeente in en werden geholpen. Die aanvragen namen dagelijks toe en 't getal hulpbehoevenden vermeerderde onophoudelijk, vooral naarmate het noodlottige jaar 1685 naderde. Nu eens vertoonden zich die ongelukkigen en corps, soms kwam slechts een enkel persoon. Uit de aanteekeningen der armverzorgers dier dagen vinden wij som voor som niet zelden van belangrijke beteekenis aangeteekend, aan één of meer zulke doortrekkende personen verstrekt. Nergens is ons gebleken, dat men die zwervers in den vreemde met leêge handen wegzond, ofschoon men wel eens klaagde over toenemend bedelen en geven. Het is juist hieraan dat wij vrijmoedig den oorsprong dier stichting toeschrijven. De edele, rijke, menschlievende van Pallandt, zooveel ellende ziende, wilde geen ledig toeschouwer, maar een dader des woords zijn. Van daar dat zoo spoedig na 't herroepen édict die gemeente als zoodanig tot stand kwam en van woning, dominé en kerk was voorzien. Van Pallandt had in tijds gezorgd.

Wij aarzelen niet te verklaren, wat wij vroeger ten aanzien van Dwingeler Sint-Anthonie gezegd hebben: zij was éénig; maar ook de Fransche Gemeente met hare Fransche huizen te Dwingeloo is éénig en vruchteloos zou men naar een tweede van dien aard rondzoeken. 't Is waar, te Dalen in Drenthe trof men ook vluchtelingen aan, maar dit geldt evenzeer van andere dorpen en plaatsen in die provincie. Nergens echter is ons uit gebleken, dat die vluchtelingen èn zóó goed ontvangen en verpleegd zijn — èn eene eigen gemeente met eigen predikant uitmaakten, zoo als hier.

AANTEEKENING BIJ HET OPSTEL OVER DEN ZEILWAGEN VAN SIMON STEVIN.

(Zie afl. 9, pag. 297.)

Het schijnt niet bekend — stellig niet algemeen bekend — te zijn, dat de zeilwagen vermoedelijk niet door Stevin is uitgevonden, maar door hem werd vervaardigd naar eene aanduiding, voorkomende in het toen pas verschenen boek van Jan Huygen van Linschoten, getiteld: "Itinerario, ofte schipvaert van Jan Huygen van Linschoten, naer Oost ofte Portugaels Indiën, inhoudende enz."

Op pag. 31 van den herdruk van 1644 (een exemplaar van den eersten druk 1595 vindt men — als ons geheugen ons niet bedriegt — in de Utrechtsche Bibliotheek) leest men: (cap. 24 *van de provinciën, steden, ende ander ghedenckweerdige dingen van 't Coninghryck van China.*)

"De Chinen zijn grooste (sic) Constenaeren, ende seer vernuftigh, als men sien mach aen alle die wercken die daer van daen comen: Sy maecken ende ghebruycken Karren met zeylen, in maniere van Schuy-

ten, met wielen, met sulcken subtylheydt, datse met de windt op een vlack veldt voort-gaen en ghedreven worden als oftse in 't water waren."

Bekend is, dat ook andere zaken, als de drukkunst, het buskruid, het kompas, zelfs het papieren geld in China reeds lang bekend waren, voor dat men die in Europa *uitvond*. Jan Huygen spreekt ten deele daarvan in hetzelfde hoofdstuk. Hij zelf putte waarschijnlijk uit het boek "dat een Spaensch Moninck gemaeckt heeft, met namen Frayluam gonsales de mendoça."

A. G. C. v. D.

VAN "OVER HET IJ."

DOOR

J. HONIG Jz. Jr.

(Vervolg en slot van bladz. 364).

Vol bewondering hebben wij dien schat aangestaard. Waren we handelaars in het vak, we hadden al ligt eene raming van de waarde gemaakt, of, waren we koele rekenaars geweest, ons beklaagd over het kapitaal, dat daar als renteloos lag, over eene bezitting, die niet productief was. Maar daaraan dacht men in den ouden tijd niet en willen ook wij niet, maar wèl hem gelukkig prijzen die zonder bekrimping zooveel bezitten mogt. 'T was eene bezitting die, al moge bij velen de ijdelheid er niet vreemd aan gebleven zijn, toch toonde dat er genoeg smaak en kunstgevoel bestond, om iets dergelijks bijeen te brengen.

"Maar ge hebt nog niet *al* mijn porcelein gezien," zegt onze geleidster, die met welgevallen bemerkt hoeveel genoegen ons het beschouwen geeft. "Dit porcelein is slechts het blaauwe. In het voorkamertje is nog eene glazenkast met gekleurd, en boven, onder het schuin van het dak, zijn nog verscheidene kasten vol. Daar heb ik onder anderen een geheel porcelein tafelservies van dezelfde merken," en er is weêr eenige trots te bespeuren in die laatste woorden — "en ook een van Delfts, maar Delfts dat *ook* gezien mag worden, al is 't maar alleen om de teekeningen er op." En zij noemt ons de maanden des jaars, de groote en kleine Visscherij en verschillende landschappen, ja ook met de afbeelding van Sardam en den molen van haar man.

Wij hunkeren er naar om ook dat te zien, maar zijn hier nog niet ten einde. Wij gaan een tafel voorbij met marmeren blad en kunstig gebeeldhouwden voet, waarop eenig gekleurd porcelein prijkt, en treden voor een eikenhouten kast met ebben en sakerdaanhout ingelegd, zwaar en massief ja — maar toch zóó schoon bewerkt en van snijwerk voorzien, dat men den vervaardiger een man van smaak en kunstenaar in zijn vak mogt noemen. Veel van die kasten hadden wij gezien en steeds eene verscheidenheid daarin opgemerkt, zoo dat we tot het besluit moesten komen, dat zeer zelden de eene tot model voor de andere genomen is en de werkman met zijn werk schaars ten einde raad was. Er was een tijd, dat deze en dergelijke meubelen aan de Zaan zelve gemaakt werden.

Terwijl we het viertal kolossale kommen of lampetten bewonderen, die boven op de kast staan, heeft onze geleidster de deuren ontsloten, en wijl dit ons den voorraad linnen bloot legt die er opgestapeld is, wordt ons de uitroep ontlokt: dat daar wel voor een menschenleven genoeg is! En glimlachend wordt ons verzekerd, dat dit niets als het zoogenaamde kastlinnen is en dat voor ieder stuk, wat men in gebruik neemt, steeds een nieuw wordt in de plaats gelegd. En bij dit lijf- en bedlinnen, zoo gemaakt dan ongemaakt, voegden zich de fijne damasten tafellakens en servetten. We prezen de vrouw, die zóó de oudhollandsche gewoonte, welke ook overdragtelijk tot een spreekwoord werd:

"zoo goed als linnen in de kast", dus handhaafde en daarbij de andere eer haar toegekend, die van orde, reinheid en spaarzaamheid, niet logenstrafte.

Eene orde, die ons op nieuw bleek nu eene andere deur der kast zich opende en we in de verschillende laden eene gansche garderobe zagen. Zijden Kassekienen, Jakken, Wagden, Rokken, Schortels, kortom alle de kleedingstukken van de wakkere vrouw des huizes, die, moest zij ze afdragen, een zeer langen leeftijd nog in het verschiet kon hebben.

Van daar werden wij geleid naar een kabinetje, een miniatuur van de latere spiegelkabinetten. Het staat op eene ladetafel van bruin hout, waarvan de sloten en hengsels u zilver toeschijnen. 't Is nu niet de moeder, maar de dochter die het opensluit, en geen wonder: 't is *haar* schat die we zien zullen, even als de ladetafel *haar* beste kleedingstukkken bewaart.

Maar we hebben ons reeds zoolang opgehouden, dat we slechts een vlugtigen blik op een en ander kunnen werpen. Veel toch dat we in denzelfden vorm reeds zagen of nog zullen zien, al heeft reeds de mode over sieraad of kleed haar adem laten gaan. Iets willen we echter niet verzuimen te noemen; het zijn de liedboekjes in fluweel of segrijn gebonden met hunne zilveren slootjes.

Er is nog een kastje, dat reeds door het fraai getuigd scheepje er boven geplaatst en weerkaatsend in den breeden spiegel met zijn breeden karetten lijst onze aandacht getrokken heeft, even als door de narwaltand die er nevens staat. Ook dit kunstig gebeeldhouwd meubel op zijne gedraaide pooten glimt u tegen als alles wat wij zien, maar nog glanzender is de inhoud, dien men ons toont. 't Is de zilverschat. Koffij- en theeserviezen, mat doch met gedreven werk, aan de deksels met vogels of bloemen versierd, tabakspot en komfoor, schenk- en presenteerbladen, trommeltjes, confituur- en suikermandjes en zoo menig ander stuk, dat dan eerst in gebruik komt, als er eens feest of een bruiloft is... en hoog zien we de wangen der twintigjarige kleuren, nu moeder ons dien uitleg geeft. Het is of de foliant, die daar op het pultrum ligt, ons uit een zijner bladen toeroept:

> Wilt ge zien een schoone maagd,
> Ziet haar als ze liefde draagt.

En de schoone trekt haastig eene lade open, als of ze door die bezigheid hare verwarring wil verbergen — en het tafelzilver ligt voor onzen blik, elk dozijn met een rood bandje te zamen gebonden. Massief is het ja, maar het trekt minder onze aandacht dan die lepels, welke er nevens liggen, wier gedraaide stelen aan het einde een beeldje dragen, of die doorgewerkte suiker- of gedreven roomlepeltjes. En als of dit alles nog niet genoeg ware, in het midden dier kast zien we een effen vlak, en nu een verborgen veer door een enkelen druk een deurtje doet openspringen, komt een kistje van Japansch lakwerk te voorschijn en al de sieraden onzer geleidster liggen voor onze oogen in de laadjes — sieraden, waarbij de gouden hoofdbeugel met de naalden geene plaats konden vinden; een ander eveneens verborgen deurtje heeft die schat besloten, en rustig daarnevens ligt de beugeltas en het tuigje.

Die kostbaarheden zijn weder aan onze oogen onttrokken, maar die oogen zijn nog onvermoeid. Er is nog meer te zien. De noteboomhouten stoelen met hunne roodtrypte kussens en hooge ruggen zouden wel tot rust noodigen, en als we onzen lust mogten bot vieren, zouden we dien leunstoel naar gindsche pultrum schuiven, ten einde op ons gemak den foliant die er op ligt te kunnen openen en zoo gaarne de eerste bladen er van willen lezen. Die foliant toch, in stevig juchtleer gebonden, met zijne koperen hoeken en sloten, is de statenbijbel, de bijbel die reeds van vader op zoon is overgegaan en familiebijbel *blijven* moet, want die eerste bladeren van het gewijde boek behelzen het geslachtsregister van den heer des huizes. Wij zouden daar vinden den naam van den man, die het geslacht in eere bragt, wanneer hij geboren en gehuwd was, wanneer zijn echt door kinderen gezegend werd; maar naast dat leven stond ook de dood.

Die bladeren leerden een geboren worden en een sterven, zoo als het lot aller menschen is. Dat moge daarom voor een vreemde al van zeer weinig waardij zijn; al gevoelde *hij* zich niet aangetrokken door den eenvoud en het vertrouwen, waarmede de verschillende gebeurtenissen geboekt zijn, voor de familie die het aangaat heeft het eene onschatbare waarde en door haar wordt het in hooge eere gehouden. Die bijbel en de Cats, waarop we reeds wezen, zij waren ja een pronk in de kamers onzer vaderen, maar hunne huisboeken tevens.

Aan den wand hangt eene rij portretten. We behoeven bij het eene niet te vragen wie het voorstelt. Inderdaad, Thopass was niet alleen een goed teekenaar, maar gelijkend moeten zijne portretten ook geweest zijn, als we naar dat van de vrouw des huizes besluiten mogen — en grootvader en grootmoeder, naar ons de dochter verzekerde, 't is of ze leven; en vader... nu dat zullen de vrienden straks zelf beoordeelen.

Het ruime ledikant, dat den wand aan de andere zijde der kamer voor een deel inneemt en wat we wel opmerken moesten, alhoewel het ons nog niet gewezen is, vraagt thans onze oplettendheid. De geel damasten gordijnen hangen van den hemel af en plooijen zich, door roode banden vastgehecht, aan de gebeeldhouwde stijlen en beschermen het donzen bed. 't Is of we een altaar zien, zoo hoog zijn de zachte kussens met hunne van kant voorziene sloopen er in opeen gestapeld, en het witte linnen schakeert zich aardig aan de gekleurde dekens. Nevens het ledikant staat een beddetafeltje, terwijl ter wederzijde aan den wand een koperen beddepan en een lange bezem met een kunstig gedraaiden steel hangen.

Wij hebben rondgezien en denken nu het witte loopertje te moeten volgen. Maar eene aanwijzing onzer geleidster doet ons weten, dat dit regts naar den kelder voert, terwijl de deur die zij ter linkerzijde opent ons den toegang naar een opkamertje wijst, dat boven dien kelder gelegen is, en waar wij eene ruimte voor een paar bedsteden vinden, benevens een drietal stoelen en een nachttafeltje, slaapplaatsen alzoo, waarvan wij negentiende eeuwers schromen zouden gebruik te maken, doch waartegen het voorgeslacht in het minste geen bezwaar had. Uit dit kamertje leidt een wenteltrap naar boven. En die zolder? zullen we eene beschrijving geven van wat wij er zagen? Maar waartoe, wanneer onze schets geene inventarisatie van een inboedel zal gelijken, u gewezen op de kasten in het schuin met haar voorraad porcelein en delftsch, dien we reeds noemden, op de andere met kleedingstukken, zoowel voor de mannelijke als vrouwelijke leden des gezins, op die welke koper, verlakt, tin en ijzerwerk op hare borden droegen. Die zolder, wiens vloer met matten van inlandsch fabrikaat belegd is, bevat nog een drietal kamertjes, waarvan een voor een warschips of logeerkamertje dient, en de anderen tot slaapvertrekken door de kinderen gebruikt werden. Ook deze vertrekjes hebben hun eigenaardig ameublement en zijn met verschillende kleuren beschilderd, waarnaar ze dan ook genoemd worden. Boven den zolder is de zoogenaamde vliering, die hoofdzakelijk voor het droogen van de wasch dient en des winters bovendien voor het bergen van den voorraad ooft gebruikt wordt.

We dalen weder af langs den gemakkelijken trap, en beneden wordt ons nog een kijkje gegund in het kleine vertrek aan den weg, dat aan de pronkkamer paalt en waarin zich de dooddeur bevindt. Hier zien we de glazen kast van rozenboomhout met het gekleurd porcelein, waarvan onze geleidster vroeger sprak en dat door de frissche tinten en het email meer tot de zinnen spreekt dan het deftige blaauw, dat we vroeger bewonderden; juist aan dat deftige mogelijk is het toe te schrijven, dat, vooral voor het tafelgoed, aan de Zaan daar meer de smaak op viel dan op het zooveel schitterender gekleurde. Ook deze kast prijkt met het onmisbare kaststel; doch hier bestaat het niet uit potten, bekers of kommen, maar uit vreemd gefatsoeneerde vogels. Wij hadden in dit kamertje met zijn glad gewreven eikenhouten wand, nog gaarne de schilderijen en platen, die er hingen, wat oplettender beschouwd, vooral die stop- of werkdoeken, die testemoniums als het ware der jonge dochters, wanneer ze de naaischool verlieten,

maar we merken aan het gelaat onzer anders zoo geduldige en voorkomende geleidster, dat het tijd wordt om te gaan. Een oogenblik te voren hebben wij de klok in de woonkamer hooren slaan en spelen, en dit schijnt het sein reeds geweest te zijn voor de dochter om ons te verlaten. Wij oordeelen het dus onzen tijd om een vriendelijk en dankend afscheid te nemen.

Maar dat is een dooven gepredikt. Neen, zóó mogen de vrienden niet gaan. Wat zouden ze denken van de Zaansche gastvrijheid! "Ge wilt gaan," zegt de vrouw des huizes, "nu de koffie klaar is en mijn man van den molen komt? Hij zou 't mij nooit vergeven en ik 't mij zelve evenmin, dat ge zoo droogvoets den drempel weêr overgingt."

Hoe gaarne wij ook nog eenigen tijd vertoefd zouden hebben, en hoe veel moeite het ons ook kost om verlof tot ons vertrek te verkrijgen, toch moeten wij thans afscheid nemen, daar men ons t'huis verwacht. Alleen de stellige belofte van spoedig terug te komen en alsdan hare gastvrijheid te beproeven, kan de lieve gastvrouw er toe bewegen om ons na een hartelijk afscheid en welgemeende dankbetuiging te laten gaan.

WAT ER AL ZOO IN EEN BURGERHUIS VAN DE 17e EEUW TE VINDEN WAS.

(Vervolg van bladz. 335.)

"Zoo gij nu nog iets te vertellen hebt, waarde vriend, wordt het tijd, dat gij voortgaat; de duisternis begint zoo langzamerhand te vallen. Wat dunkt u dus over het een en ander wat daar nog op tafel staat?"

"O ja, 'k zou er nog veel van kunnen meedeelen, maar ik zal mijn best doen, het zoo kort mogelijk te maken.

Vooreerst hebben we daar een glazen pistool, zooals de dames van voorheen er in of aan den gordel droegen, wel niet tot verdedigingswapen, maar alleen als reukfleschje. Van daar heeft dit pistool aan den mond een tinnen schroefstopje in den vorm van een kogel. Gelooft ge niet, dat het daartoe gediend heeft, welnu, schroef dan slechts even den kogel los en riek eens, welk een heerlijke geur er zelfs thans nog uitkomt.

Zie, daar hebt ge ook nog een ouden pronkschotel, die zeker te midden van fraaie Delftsche borden eens in het gebeeldhouwd bordenrek stond.

Olij- en azijnstel en Schommelflesch.

Wat leest men op den schotel? "Eert God." Voorwaar een herinnering, die nooit te onpas komt. Zoo waren de oudjes; waar ze slechts konden, (wij hebben het reeds meer gezien) brachten zij bijbelspreuken en lessen en voorstellingen uit de in den bijbel verhaalde geschiedenissen te pas. Zeer prijselijk zonder twijfel, mits men het daarbij niet late.

Geheel wat anders was die kolossale beker, die thans aan de beurt ligt. Van hem, die zulk een glas uitdrinkt, kan men zonder schroom verklaren dat hij drinken kan, want zonder eenige moeite waarlijk daar — zal wel een kan vocht in gaan. Ik begin nu haast te gaan gelooven, geëerde erfgenamen, dat uwe voorouders het schoone ambacht van herbergier uitoefenden, want zulk een glas behoorde bij ons in Noord-Braband thuis op de bovenste plank van het buffet der herberg, te midden van allerlei glazen en flesschen. Men noemde het *den Beer*. En wanneer denkt ge, dat dat ding in handen genomen werd?

"Ge weet, dat als men op de dorpen 's avonds ééns in de herberg zat, het dan zeer moeielijk was er weer uit te komen; er waren vele gasten, en zulke zijn er nog, die zich maar nooit herinneren konden, dat er een tijd is van komen en ook een tijd van gaan, die steeds vergaten naar de klok te zien, in één woord rechte plakkers. Op het laatst werd het dan natuurlijk een dronkemansboeltje, en de hospes, voor wien er nu verder toch niet veel meer te verdienen viel, begon dan niet zonder recht bang te worden, dat spoedig een vechtpartijtje zou volgen, waarbij voor hem slechts stukken van glazen, bekers en kannen zouden overblijven. De dienders of veldwachters toch kon hij moeielijk vinden; daarbij waren ze toen der tijd ook zeer schaars, en hadden bovendien toch bitter weinig te zeggen. De hospes dan nam voorzichtigheidshalve dat groote glas ter hand en riep vervolgens met een forsche stem: Komaan vrienden! ik geef den beer rond, wat wilt ge hebben? Waarmede wilt ge hem gevuld hebben?

"Bravo!! bravo! leve de hospes uit *de halve maan*, of hoe zijn herberg anders mocht heeten, klonk het den waard tegen, en hij tapte het glas boordevol. Daarna ging de *beer* rond, iedereen nam er een teug uit, tot dat de beer geledigd was. En nu moesten de drinkebroers opstappen of ze wilden of niet, en zoo goed en kwaad dit gelukte hun leger opzoeken. Wilde er ook al een achterblijven, de hospes had niet de minste vrees te koesteren en kon gerust zijn bed gereed maken; de andere gasten namen den onwillige mede, hoe hij ook mocht tegenspartelen. Het rondgaan van *den beer* werkte meer uit dan een sommatie van de policie kon doen.

Chocoladepot.

"Deze bekers zijn gewoonlijk van eene inscriptie voorzien, b. v. *op 't welvaren van 't Vaderland*, — *dit is den beer uit de halve maan* — *leve de vriendschap*, *de handel* etc.

"Lieve Hemel, wapenen vinden wij hier ook al in de kast. Een sabel! Welk een fraaie schede met koperen beslag en begraveerd met wapens, vlaggen, tropheën en een inscriptie.... laat zien.... *Deze sabel behoort*

aan den kapitein van Ste Barbara-gilde.

"Ja, ja, ze waren niet onaardig, die optochten van de gilden, waarbij zulk een sabel of degen pronkte in de hand van den kapitein, die vóór den Koning van het gild reed. Het kapitein's paard werd gewoonlijk geleid door twee gildeknechten of boden, 'tgeen ook zeker hoog noodig was, want zulk een paard was zoo weinig gewoon zich in zijn hoogen stand te schikken, dat het soms bij een enkelen slag op de trom of bij een geweerschot reeds van de wijs raakte en kolderig werd. En dat gebeurde nog al eens, want wanneer de stoet het huis voorbijkwam, waar de beminde van een der gildebroeders woonde, viel er ter harer eere gewoonlijk een schot, waarvan het gevolg was, dat het paard en met het paard de geheele optocht in rep en roer kwam.

"Voor zulk een plechtigheid heeft dus ook die sabel gediend, en uw overgrootvader, de kapitein, schijnt zijn wapen in eere gehouden te hebben, anders was het zeker al voorlang gebruikt als snoeimes door den een of anderen tuinman, of wel bij het vogelsnijden of bij 't hanenspel, om later in een hoek geworpen te worden en te verroesten tot de sabel niet meer uit hare schede kon.

"Ja, zoo gaat het in de wereld wel meer. Hoevelen die een schitterende rol gespeeld hebben, die der wereld tot nut geweest zijn, worden na gebruikt te zijn weggeworpen en welhaast geheel vergeten!

"Maar vriend Hout, dat begrijp ik zeer wel, houdt niet van zulke droefgeestige bespiegelingen; ik zal hem maar met dien chocoladepot in zijn humeur zoeken te brengen. Dat is heel wat anders, niet waar, vriendje? Ja, ik wist het wel, daar zou hij zijn lachen niet bij bedwingen kunnen." —

"Ja, neem het me niet kwalijk, maar *dat* vind ik toch zóó mal, dat ik moet lachen of 'k wil of niet." —

"'k Neem het u in 't minst niet kwalijk. 't Is ook machtig zot, dat vischwijf van Delfts aardewerk! Ik voor mij houd zulk een ding voor wansmaak; het beeld van een mensch of ander levend wezen is niet geschikt om als chocoladeketel dienst te doen.

"En toch stond deze pot zeker ook eens op tafel, om daaruit voor een uitgelezen dameskring de geurige melkchocolade te tappen. Van dien drank zelf kan ik u niet veel vertellen; 'k weet alleen dat hij hier, ja, in het laatst der 17^e^ eeuw bekend was en men hem koopen kon daar, waar men ook de thee en koffie kocht, en dat de prijs er van zóó hoog was, dat geen burgerman zich het gebruik van de chocolade kon veroorloven. Langzamerhand echter daalden de prijzen, zoodat in 't midden der 18^e^ eeuw, vooral Zaturdags en Zondags avonds, de chocolade als een extra drank gebruikt werd, en in de burgerhuisgezinnen de salie- en anijsmelk afwisselde. Met water aangemaakt gebruikte men hem echter nog niet.

"Hier hebben wij weder iets van anderen aard en voor ander soort van vloeistoffen geschikt. Het eerste is de *schommelflesch*, waarvan de verschillende afdeelingen de juiste maat van de olie en azijn aangeven bij het gebruik van salade en van 't geen men verder daarmede wilde gebruiken.

"De onderste grootste bol werd gevuld met azijn, de tweede met slaolie — had men daaraan niet genoeg, dan werd ook de derde gevuld, die weder de hoeveelheid azijn, noodig om een goede verhouding te bekomen, bepaalde. En zoo ging men verder. Daarna werd alles goed door elkaar geschommeld, en men kon verzekerd zijn dat de salade juist vet en juist zuur genoeg was. Goed uitgedacht niet waar? Even praktisch was het volgende tafelgereedschap, een *olie- en azijnstel.*

"De eene bol werd met olie, de andere met azijn gevuld. Welnu, zie eens goed; is het niet zoo eenvoudig en gemakkelijk mogelijk? Op die wijze heeft men geen twee fleschjes noodig. Gebruikt men de olie, zoo is de mond van het azijnfleschje of de azijnbol naar boven gericht; keert men *die* daarentegen, om de azijn te gebruiken, naar beneden, zoo komt de mond van de olieflesch boven. Zoo doende kan er ook nooit iets gemorst worden."

"Maar, vriend, hoe denkt gij er nu over? Blijven wij nog langer hier, zoo is 't volslagen donker en wij zullen alle kans loopen den hals te breken in zulk een ons onbekend huis. Het belangrijkste uit die kast hebben wij dan ook al gehad, en gaan wij

voort zooals wij nu begonnen zijn, zoo moeten wij met een nieuwen dag aanvangen." —

"Je hebt gelijk, wij zullen gaan; wel spijt het mij, morgen niet van uw gezelschap te kunnen profiteeren. Mijne zaken verhinderen mij hier langer te vertoeven, zoodat ik voor dag en dauw weg moet; maar van avond blijven wij, hoop ik, nog te zamen?" —

"Zeer gaarne, niets liever dan dat." —

"Neef, zullen wij de luiken niet sluiten?" —

"Dat is in de kleine steden minder noodig dan op grootere plaatsen. Zoo gemakkelijk komt men ook niet binnen, en daarbij, wij moeten toch kunnen *zien*, om naar buiten te komen. Maar wat anders — de deur met haar opengestoken slot, dat is lastiger; wat kunnen wij daaraan doen?" —

"Voor 't oogenblik zullen we moeten trachten ons met een hangslot te behelpen. Morgen kunnen we andere maatregelen nemen."

HET VRIJEN EN HET TROUWEN.

(Vervolg en slot van blz. 371.)

En nu is de laatste dag voor de voltrekking van het huwelijk aangebroken. Niets staat er meer in den weg. Zoo de bruigom een oom van de bruid ware geweest, zou dit alles in de war gestuurd hebben, want zelfs huwelijken met de dochter van den broer of zuster van zijn overleden vrouw, zijn in 1664 verboden. En ook het bruidje is geen weduwe, die binnen te korten tijd na haar mans dood wil gaan trouwen; iets wat in de goede stad van Leiden maar al te dikwijls plaats greep, zoodat de overheid in 1624 elk huwelijk binnen zes maanden na 's mans dood verbieden moest, tenzij de weduwen in dien tijd bevallen mochten zijn. Men was genoodzaakt tot dien maatregel over te gaan, om verwarringen met kinderen te voorkomen. Tegenwoordig moeten de weduwen langer wachten.

Ook behooren onze bruid en bruigom niet tot de bijgeloovigen, die zich laten tegenhouden door het oude bijgeloof, dat zij, die in de maand Mei trouwen, niet lang leven zullen. Zij storen zich ook niet aan het oude spreekwoord, dat alleen vrouwen van een slecht leven in die maand ten huwelijk gaan.

Neen, gelukkig is *hier* niets van dat alles aan de hand, dus wij kunnen gerust den dag van morgen afwachten. Waren wij in Twente, dan hadden wij op den dag vóór de bruiloft nog heel wat drukte met het *kistenmaal*. Alsdan wordt de bruid naar bruigoms huis afgehaald, nadat vroeg in den morgen hare dienstmaagd in een korfje aan den bruigom een nieuw fijn linnen hemd en zakdoek, aan de andere mannen in dat huis ook ieder een hemd van grover stof, en aan de vrouwen zooveel nieuw katoen als noodig is voor een jakje heeft gegeven, wat een en ander niet onbeloond wordt gelaten. Vervolgens rijdt de bruigom op een met vier paarden bespannen wagen naar zijn bruid, vergezeld van de jongelui uit de famielje en de noodnoabers, al zingende en wuivende met hunne zakdoeken. Aan 't huis gekomen wordt er eerst gedronken en gegeten, en daarna gaat men de huwelijksgoederen der bruid op de wagens laden, 't geen bij den terugtocht drie of vier wagens vordert, waarvan twee altijd met vier paarden bespannen. Is alles gereed, zoo gaat de voerman van 's bruigoms wagen naar hem toe en zegt: "Nou zint de lunsen veur den wagen weg, nou deynen wy wel noar den smid te gaon om te zyn of wij nye lunsen veur den wagen kunnen kriegen." Na bekomene vrijheid gaat hij daarop naar den broer der bruid of naar den knecht, die de lunsen heeft verborgen, steekt ze weer aan den wagen en zegt dan tot den bruigom: "Bruegeman, hier heb ik den smid, die de lunsen weer veur den wagen emaakt hef", waarop een belooning aan den zoogenaamden smid volgt.

Nadat alles opgestapt is, volgt het jonge paar, en dan:

"Nou varen wij in Godes Heeren naam
"Zonder umvallen en zonder gebrek.

Wel zonder omvallen, maar toch niet ongestoord, kunnen ze de reis voortzetten, daar de jongelui van het dorp, zoodra de trein nadert, in allerijl een boom of eenig ander stuk hout in den weg werpen. De voerman moet dan stil houden, en tot belooning voor het wegruimen van den hinderpaal krijgen ze allen een teug uit de jeneverkruik. Vele zulke slagboomen moeten op die wijze uit den weg worden geruimd. Ten laatste komt men toch thuis. Na nog eens gedronken, gezongen en gedanst te hebben, gaat men aan het ontladen van het bruidsgoed. Nu volgt een spiegelgevecht tusschen de vrouwelijke verwanten, wie het bed zal hebben, de familie van den bruigom of die der bruid. De eerste moet het winnen en het bed aan de noodnoaber-vrouwen geven, om het op te maken, die uit plagerij het opstoppen met steenen en hout, om het den jongelui in den eersten huwelijksnacht niet al te gemakkelijk te doen hebben. Zóó eindigt het kistenmaal.

De geschenken, in Noordholland *boelgaven* geheeten, werden gegeven zoowel in de bruidsdagen als na den trouwdag.

In eenige dorpen in Groningerland kwamen allen, die lust hadden om op de bruiloft te komen, bij elkaar op het zoogenaamde *huisraadsbier*, en trokken gezamenlijk ieder met zijn geschenken beladen naar de feestvrienden, voorafgegaan van twee personen, die onder een witten doek een schotel met een ommelet droegen, die wel erg gesuikerd maar ook erg gezouten was, den zoogenaamden soltekoek, het zinnebeeld van het huwelijk, waarmede men immers afscheid neemt van de kinderachtige laf heid en de ernst des levens aanvangt.

In Rijnland behoorden bij de giften een kop frissche room en een stuk versch gekarnde boter.

De weelde in het geven van geschenken moest wel eens tegengegaan worden. Zoo vindt men in het keurboek van Nijmegen uit den aanvang der 15e eeuw:

"En zal men geenre bruytt op oeren bruytstoel meer geven dan VI groot. (Op boete van III lib.)"

Maar wáár nu moest getrouwd worden? In kerk, of in raadhuis alleen, of wel in beiden?

Ofschoon in de middeleeuwen, vooral in Gelderland, reeds door het schenken van een ring of een stuk geld een huwelijk als echt beschouwd werd, kon hij, die zóó getrouwd met zijne vrouw leefde, zonder de kerk daarbij te hulp geroepen te hebben en daardoor in den "heiligen" echt getreden te zijn, nooit tot eenig ambt of in een gild geraken.

Zoo als dan ook bekend is, wordt bij de Roomsch-Catholieken het huwelijk als een sacrement beschouwd; de burgerlijke overheid had dus vroeger daarbij niets te zeggen, zoolang tot de synode van Dordrecht in 1574 het huwelijk als een zaak van burgerlijk belang verklaarde.

Toch werd het toen nog in de keus van het echtpaar gelaten, om òf in de kerk òf op het stadhuis te trouwen. Amsterdam had reeds in 1578 vijf commissarissen voor huwelijkszaken benoemd, die aanteekening hielden van de verloofde paren, maar toch was men vrij, om of voor den predikant of voor schepenen te trouwen.

In Utrecht werd in 1585 een wet afgekondigd, dat wie niet door hervormde geestelijken in den echt mocht willen verbonden worden, zulks, na de afkondiging van het raadhuis, voor gecommitteerden van den raad en den secretaris der stad konde doen.

In Hasselt werd in 1590 hetzelfde bepaald, "volgende die exemplen van andere nabuere steden."

En wel schijnt dat in die troebele tijden hoog noodig geweest te zijn, daar zij, die aan het oude geloof vasthielden, op die plaatsen, waar hunne geestelijken niet geduld werden, niet wisten tot wien zich ter bekrachtiging van hun huwelijk te wenden.

Dat het voormeld besluit daar te Hasselt ook hoog noodig was, lijdt geen twijfel; al dadelijk toch deden zich voorbeelden op, hoe knappe en eerzame menschen daar jaren lang zamen gewoond hadden als getrouwde lieden, zonder gehuwd te zijn. Deze maakten, om hunne kinderen geëcht te krijgen, gretig van de aangeboden gelegenheid gebruik.

Wanneer echter alleen het burgerlijk hu-

welijk verplichtend en dat in de kerk aan de willekeur der echtelingen overgelaten werd, kunnen wij niet met juistheid zeggen.

Hier en daar in Twente werd de bruid niet van haar huis gehaald om te gaan trouwen, maar zij kwam met haar bruigom in de herberg bijeen.

In sommige Drentsche plaatsen moest de bruid 's morgens eerst geschaakt worden. De bruigom, vergezeld van zijne famielje, van den koddesleeper en den raads- of weks-

In Friesland gingen de echtelingen ter kerke onder eerepoorten door en onder 't schieten uit geweren en kanonnetjes. Gewoonlijk was het gekleed in rouwgewaad, de bruigom met een rouwmantel om, de bruid met het zwarte schort als bij een begrafenis over 't hoofd geslagen.

Op andere plaatsen had de bruid in plaats van zulk een zwart schort een sluijer over 't hoofd geslagen, als blijk van schaamte en eerbaarheid, een overoud gebruik, wat ook nu nog niet vergeten is. Immers, "wat

Het trouwen in de kerk, 18e eeuw.

man, reed naar 't huis van zijn geliefde, doch kreeg daar geen gehoor, zoodat hij genoodzaakt was de groote deur op den deele open te rijden. Binnenkomende vond hij, ja wel een stoel voor hem klaar gezet, maar zijne bruid scheen ontvlucht. Al zoekende echter vond hij haar spoedig weer en zette haar in triomf op den wagen. Bij den terugtocht zwaaide de koddesleeper met zijnen staf over de omstanders, en elk, die een der linten van dien staf kon bemachtigen, bond dat om den arm en was daarmede ter bruiloft genoodigd.

wast van noode, datze den volcke getoont soude worden, die eenen Man ghevonden hadde. 'T is genoegh datze eene alleene bekend is, die maer aen eenen behagen moet."

Buchelius zegt over het trouwen van de Utrechtschen omtrent het jaar 1600: "Nadat het huwelijk is vastgesteld en de dag daarvoor bepaald is, wordt in de kerk gedurende de drie eerstkomende zondagen, daarvan de aankondiging gedaan.

Heeft zich niemand opgedaan, om het huwelijk te beletten, zoo trouwen zij voor een geestelijke en getuigen, of ook in te-

genwoordigheid der gemeente, door het wisselen van een ring en het geven van een kus. Doch die niet in de kerk willen trouwen, gaan naar het raadhuis, opdat hun huwelijk niet geheim zoude zijn en begeven zich aldaar voor den raad of voor den tot deze zaken afgevaardigde, die als getuigen het voltrokken huwelijk in de openbare akten doet inschrijven, in gebreke waarvan zij gestraft en het huwelijk voor nietig zoude gehouden zijn. Van den dag der aanteekening af tot aan het voltrekken van 't huwelijk verlaat de bruid hare kamer niet."

Aldaar gingen de voornamen, zoowel bruid als bruidegom, op den trouwdag in witte kleederen gekleed ter eere van de maagdelijke reinheid. De bruid had hare haren golvend langs den rug neerhangen, zooals de Heilige Maagd gewoonlijk afgebeeld wordt, en wij bij Cats en anderen de bruidjes voorgesteld zien. Op die loshangende haren werd het bruidskroontje geplaatst. In Utrecht zette men een maagdenkrans op het hoofd, wat echter omstreeks 1600 uit de mode raakte.

Hoe het in Amsterdam toeging, vertelt ons Maubach:

"Den trouwdag, waartoe men zeer dikwijls den Zondag verkiest, verschenen zijnde, begeeft de Bruidegom zich uit zijn huis naar dat van de Bruid: maar ik moest vooraf zeggen, dat men wel zorg draagt van eerst den ingang van zijn huis, alsmede de stoep en zelfs de straat te bestrooijen met loveren en vergulde maagdepalm, buiten twijfel om aan de voorbijgangers te verkondigen, dat hy zich op dien dag zal in den Echt begeven. Uit zyn huis tredende, werpt een jonge dochter hem loveren en palmblaadjes in het aangezicht, waarna hij in een zeker rijtuig stapt, getrokken van één paard, 't welk een mooije quispel of kuif op heeft, met een fraai paardekleed overdekt, en veeltijds met kostbare striklinten en bloemen is opgeschikt. Die sleede moet altoos op eenigen afstand van het Bruidshuis blijven staan, opdat de toekomende Echtgenooten van alle de buren en van een menigte volks, 't welk van alle kanten op dat huis aandringt, in hun vollen praal zouden kunnen gezien worden."

Inmiddels is ook de bruid gekleed en heeft te midden van hare bloedverwanten en speelnooten op haren troon plaats genomen, waarnaast ook haar bruidegom zich neerzet. Vervolgens wordt het boeket op de borst van de bruid gehecht en het kroontje opgezet, en terwijl de genoodigde buren zich verlustigen met de bruidstranen en het banket te nuttigen, stappen de aanstaande echtelingen naar de sleede of de statiekoets onder een regen van bloemen, door de strooiers en strooisters over hen uitgestort. De voertuigen der speelnooten volgen een eindweg den stoet, maar verlaten dien, om, tot het ontvangen van het bruidspaar, tijdig in de kerk te zijn.

Het was echter niet onverschillig hoeveel koetsen bij zulk een tocht gebruikt werden. Wie boven het door keuren bepaalde getal ging, moest voor elke koets extra betalen, b.v. te Dordrecht wel *f* 50 à *f* 80. Middelerwijl werd bij het verlaten van het huis onder het volk bruidsuikers en ook wel geld gestrooid.

Voor den minderen burgerman waren deze vervoermiddelen te duur, hij ging alzoo natuurlijk te voet. Evenwel bewoog zich zulk een stoet niet minder feestelijk; immers toch werd er den geheelen weg over (naar en van de kerk) onophoudelijk door de strooisters voor de voeten van bruid en bruigom gestrooid, en de destijds meer heerschende vriendschap tusschen de bewoners van dezelfde buurt maakte dat zulk een geheele buurt in de vreugde deelde en van hare belangstelling deed blijken.

Bij de boeren was paard en zweep altijd versierd; hier en daar had de bruid zelf een met een groene kroon bedekte mand met suikergoed op den schoot, wat ze onder de buurtkinderen rondstrooide.

In de middeleeuwen ging hêt trouwen in de kerk zeer eenvoudig toe. Wij lezen daarover: [1]

"Drie dagen vóór de voltrekking van den echt begaven zich bruidegom en bruid, van hunne naaste verwanten verzeld, naar het

---

[1] W. Moll. Kerkgeschiedenis van Nederland, enz., deel 1, pag. 429.

portaal hunner parochie-kerk. Daar ontmoetten zij den priester, in wiens tegenwoordigheid zij elkander wederzijdsche trouw beloofden, waarna de bruid een door den geestelijke gezegenden ring ontving, dien zij aan haren vinger stak. Als de priester een kort gebed had uitgesproken, leidde hij het paar in de kerk en de huwelijksmis ving aan. Bij het begin van den miskanon bogen de echtelingen hunne knieën op den benedentrap des altaars en over hunne hoofden werd een purperen sluier gehangen. Terstond na het "pater noster" wendde de priester zich tot hen en nu sprak hij op nieuw een zegenbede uit, die de heiligheid van den echt verkondigde en om een gelukkig, vroom en vruchtbaar leven voor de gehuwden smeekte. Na dit gebed stonden beiden op, zij gaven elkander den vredekus en communiceerden. Op den derden dag na de plegtigheid kwamen de echtgenooten weder ter misse. Nu echter communiceerden zij niet, en eerst na *dezen* kerkgang leefden zij te zamen als wettige man en vrouw."

Uit 1554 vindt men een trouwformulier, 't welk door zijn kortheid opmerkelijk is. De priester gebruikte slechts de woorden: "Ick bynde u tsamen mytten band, daer Got Adam ind Eva myt bonde"; daarna noemde hij de dus gehuwden "echte getrouwde luyde vur Got ind die werlt."

Het trouwen op een graf bracht, zoo meende het bijgeloof, rust aan de ziele van hem, die daarin lag. Daaraan is het toe te schrijven, dat de vermaarde Maarten Heemskerck een som vaststelde voor "schamele doch eerlycke jongelieden, die op zijn graf in de groote kapel te Haarlem zouden trouwen."

De hervormde kerk, die steeds met alle ceremoniën zoo zuinig mogelijk was, maakte van de inzegening des huwelijks ook niet veel beweging. Toch wist men hem, die schitteren en dus ook goed betalen wilde, genoegen te geven, door voor hem de gelegenheid open te stellen des avonds bij fakkel- en kaarslicht te trouwen, door een meer of minder kostbaar tapijt op de trouwplaats te spreiden, door fraaiheid van de zitplaatsen, door 't groenmaken van een gedeelte der kerk, door orgelspel enz. Daardoor ontstond groot verschil in de kosten van het trouwen.

Bij die plechtigheden stond de kerk voor een elk open. De voorlezer begon met eenige stukken uit de brieven van Paulus te lezen. Daarna volgde psalmgezang, waarbij dan de stoet, in de kerkekamer bijeengekomen, de kerk in en naar het koor trad. De leeraar, het formulier gelezen hebbende, liet de jongelui de gelofte afleggen, waarop men, na de armen bedacht en een psalm gezongen te hebben, weder in dezelfde orde, de pasgehuwden voorop, de kerk verliet en huiswaarts keerde.

Een trouwpartij zonder dat daarbij plagerijen voorvielen, zou iets ongehoords geweest zijn. Daarin was men van ouds ook zeer bekwaam, waarvan het *schutten* der bruid een bewijs was, schoon dat tevens moest dienen om een lekkeren mond of een flinken dronk van den bruidegom te verkrijgen.

Dat schutten of keeren is al zeer oud. Het bestaat in het opwerpen van beletselen tegen het binnenkomen van de bruid in het huis des bruigoms.

Een bezem dwars voor die deur geworpen, zoodat het bruidje er over heen moest stappen, diende om alle kwade voorteekens te bezweren en af te wenden. Vervolgens belette een met een zwaard gewapend man haar naar binnen te gaan; dit moest haar leeren eer en kuischheid te bewaren, daar haar man haar in een tegenovergesteld geval met zulk een zwaard mocht dooden. — Met een kleinigheid was zulk een zwaarddrager echter tevreden te stellen.

Soms werd er een dwarsbalk voor het huis aangebracht, of wel men spande een met groen versierde lijn over de straat, waarbij men met een dronk wijns de echtelingen opwachtte. Tot belooning werden die schutters dan op de bruiloft genoodigd.

Op Texel, waar de bruid dadelijk na het trouwen tot teeken van onderdanigheid aan de linkerzijde van den bruigom liep, heette het dan niet "de beurs of het leven", maar "de bruid of een vaatje?"

Vooral wanneer de bruidegom van een andere streek was en dus de bruid kwam ontvoeren, bleef dat schutten bij hun vertrek nog lang in trek.

Wat echter uit jok en voor een grap werd begonnen, voerde wel eens tot hoogen ernst. De een kan beter tegen plagen dan een ander; zoodoende ontstonden dan meermalen uit dat schutten vechtpartijen en ongelukken. Wie ook zou het kunnen uitstaan, dat zijne voor hem heilige bruid door anderen ruw aangepakt werd?

Daardoor moest de overheid, die reeds zooveel te doen had, zich ook daarmede bemoeien. De Nijmeegsche keuren van het begin der 15e eeuw luidden dus ook:

"Als men een bruytt trouwet, soe en sal nyemant den anderen slaen, noch in kyrcken noch in straten, bij 1 lib." (boete).

De Arnhemsche keur voegt er nog bij "in spot ofte in ernst."

In 1604 en 1620 werd gelast, "dat hem niemand zal vervorderen, eenige bruidegoms of bruids te schutten of beschutten of anders eenig drinkgeld af te vorderen.

De keuren van Schieland, die zelfs nog in 1720 moesten hernieuwd worden, stelden op zulk een feit 6 pond boete.

Ook andere steden waren genoodzaakt dergelijke keuren te stellen, zoo mede op het schieten met roers of bussen. — De vermeerderde beschaving deed hier echter het meest af, zoodat reeds in de 17e eeuw al die aardigheden veel van hare ruwheid hadden verloren en alles meer op een beleefde wijze toeging.

Het akkoord in 1523 tusschen Monnikendam en Edam, deze zaken betreffende, gesloten, is nog al vreemd. Wanneer toch "eenige bruydegom zoude halen zyne bruyd uit de andere zyne stede, die geburen van de bruyd nog iemand anders en zullen van den bruydegom meer mogen eyschen dan een tonne biers met een ham en roggebrood, en dat te mogen lossen en betalen met een goudgulden."

In Utrecht noemde men, wanneer er niet genoeg gegeven was, de bruid "een koude bruid."

In Amsterdam bestrooiden de knechts der slachters, als het bij een huwelijk van hun baas of een zijner dochters niet rojjaal genoeg toeging, de pas getrouwden bij hun terugkomst met paardeboonen.

Aan de Helder en op Wieringen stonden de ouders voor de deur het echtpaar af te wachten, waar het door de speelnooten een versierd glas met wijn werd aangeboden. Na geledigd te zijn werd zulk een glas onder de verzamelde menigte geworpen. Een stuk van zulk een glas was zoo goed als een entreekaart voor de bruiloft.

In Alkmaar en in de omstreken ging men des namiddags in statigen optocht door de straten, de jongens met lange pijpen in den mond, de meisjes met ruikers op de borst of in de hand, soms van muziek, zang en vaandels begeleid. Vroeger droegen zij, die aan 't hoofd van den trein gingen, allerlei toestel voor 't eten en drinken.

Eindelijk volgt nu de bruiloftsdisch. Maar wie kan in weinig woorden daarvan een beschrijving geven, en ook wat geeft het, allerlei heerlijke spijzen te hooren noemen, zonder ze te proeven. 'T zou slechts dienen, de lekkerbekken onder de lezers te doen watertanden.

Bij een bruiloft werd het beste beentje voorgezet, en hoe men de Hollanders ook moge beschuldigen van zuinig- en gierigheid, hij, die een bruiloft van vroegeren tijd had bijgewoond, zou eer aan roekelooze geldverspilling gedacht hebben.

Geen wonder dan ook, dat geestelijk en wereldlijk gezag met alle macht tegen die overdaad te velde trok; het eerste door geschriften en leerredenen van den kansel, het andere door keuren, zoowel tegen de weelde als tegen het groot aantal bruiloftsgasten, zaken, waardoor "die gemeinte onverdachtelic ende sonder bevoelen, zoe mede verachtert, belast ende beschaedicht wort", zeggen de keuren van de Briel van 1445. Deze bepaalden dus dat slechts 48 personen de bruiloft bij mochten wonen, en dat alle festiviteiten en maaltijden zich bij die enkele bruiloft moesten bepalen.

Leiden beval in 1400, dat elk die ter bruiloft zou komen eten, zelf zijne vertering moest bekostigen, en 's avonds alleen gasten van *buiten* de stad mochten blijven eten.

In 1575 verbood de Baljuw van Rijnland, dat behalve het huisgezin, meer dan 12 personen ter feest kwamen.

In 't land van Putten werd in 1587 een getal van 20 gasten toegestaan.

Zoo vond zich bijna elke stad genoodzaakt hare maatregelen tegen die weelde te nemen en te bepalen, hoeveel maal er opgedischt en hoeveel schotelen gediend mochten worden. De Groninger keuren of willekeuren noodzaakten den bruigom een verklaring af te leggen, dat ze bij zijn bruiloft niet overtreden waren.

"Ende alse dye bruloft gedaen is, soe sal dye brudegom ten naesten Manindages, ofte alse dye Scepen op dat Huys comen, dye wyle dat sy dair sitten, ende zweren ten hillygen, dat sie alle desse wilkoeren geheholden hebben, ende noch holden willen ende geholden syn nae synre witscap alce van synre bruloft."

Ook werd dikwijls het getal pijpers en speellieden bepaald, die men op een bruiloft mocht nemen.

In de 17e en 18e eeuw waren er weinig bruiloften waarop bij het nagerecht niet de noodige bruiloftsdichten werden voorgedragen. Onze grootste dichters hebben hun deel daaraan geleverd; ofschoon het gros der bruiloftsverzen toch van weinig of geen waarde is.

Dikwijls werden die soms zeer onkiesche dichten prachtig gedrukt en met platen versierd aan de gasten rondgedeeld. Ook werden dan de liederboekjes ter hand genomen, wier inhoud ook niet altijd van de fijnste soort was. Vervolgens wisselden allerlei spelen en dansen elkander af, tot het eindelijk tijd werd voor het echtpaar om zich te verwijderen.

De meergenoemde schrijver zegt van de Utrechtschen: "Hierop (na den maaltijd) begint de maagd te weenen, hetzij uit schaamte hetzij uit gewoonte, want zij hebben hare oogen geleerd tranen te storten, (voorwaar geen compliment.) Hierna worden de dansen tot midden in den nacht voortgezet, terwijl de jongelingen haar trachten naar de bruidskamer te voeren en de meisjes zich hier tegenkanten, totdat de bruidegom zelf toeschietende, den gewenschten buit als het ware met geweld verovert en wegvoert.

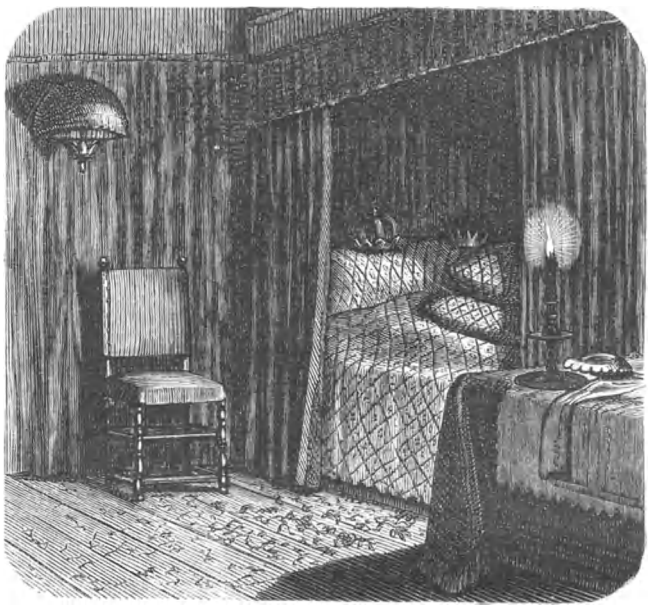

Het bruidsbed, 17e eeuw.

In Friesland werd de bruid "naar bed gedanst" d. i. door de jongelingen naar de slaapkamer gedragen, waar de moeder en de *speelmeisjes* haar wachtten.

In het Zutfensche zegt er een als het

tijd wordt: de schoenen moeten gelapt worden. Alsdan trekt men het paar de schoenen uit en draagt het zoo naar het slaapvertrek. Dezelfde persoon zet zich daar op den grond, klopt zoo lang met die schoenen, tot hij moe wordt, en roept eindelijk: ze zijn gelapt. — Daarop verwijderen zich allen.

Óp vele plaatsen ging het zóó woest toe, dat de bruigom zijn rok en de bruid hare kousebanden verloren, en als losprijs een vischmaal moest toegezegd worden.

De dolle bruiloftsgasten kwamen weder in de bruiloftskamer terug; het groen werd afgerukt, de bruidskroon naar beneden gehaald, op den grond gezet en men danste om 't kroontje van de bruid, ieder zijn best doende een stuk groen of lintje van die kroon machtig te worden, om daarmede opgepronkt huiswaarts te keeren.

Maar niet overal hadden zij daaraan genoeg; soms moest bruid en bruigom nog uit de kamer gehaald worden en willig of onwillig een dansje medemaken, al hadden ze ook, als in de Beemster en de Rijp, een schuilplaats of nachtverblijf bij een vriend of gebuur gezocht. De bruiloftsgasten, gewapend met allerlei geraasmakend gereedschap, voorafgegaan door één met een takkebos, waarin brandende kaarsen gestoken waren, gingen naar het huis waarin het echtpaar zijn toevlucht gevonden had, richtten daar zulk een spektakel aan, dat dit ten laatste genoodzaakt was uit hun vertrek te komen en, onder 't genot van de op brandewijn en suiker getrokken rozijnen, zoolang om de takkebos te dansen, dat èn die èn de kaarsen verteerd waren. Dit gebruik schijnt zeer oud te zijn, daar de meergenoemde Nijmeegsche keurboeken reeds in den aanvang der 15e eeuw daarvan spreken:

"En sal nyemant den brudegomme noch die bruyt des nachts ophelpen (noodzaken voor den dag te komen) noch schenken mit crude (eenige gekruide dranken) noch mit geenerhande drancken nae der tijt, dat zy yerst te bedde gaen bij 41 lib. van een ygelicken, die daermede is geschencken."

En nu, het bruidsbed, wat op bijgaand plaatje uit de Brune's Emblemata of Zinnewerck genomen is, — wij hebben 't reeds gezegd, ook daarbij waren de plagerijen niet achterwege gebleven, versierd als het was met kroontjes en bloemen en groen, gedekt met fraaie spreijen en kanten, en wat niet al meer. Lezen wij het niet, hoe b. v. te Utrecht, op de plaats der bruid bloemen en welriekende kruiden gelegd waren, terwijl op die van den bruidegom enkel stroo te vinden was?

Maar wij breken hier onze beschouwing af. Ook voor ons, die zoo heel jong niet meer zijn, wordt het tijd naar huis te gaan. Wij zullen later de jongelui nog wel eens ontmoeten in hun jonge huishouden.

HET SCHOOLONDERWIJS EN DE ONDERWIJZERS VAN DEN OUDEN TIJD IN DRENTHE.

DOOR

Cs. VAN SCHAICK.

(Vervolg en slot van bladz. 374.)

Bij den aanvang dezes spraken wij van een gedrukte: "kerkenordre der Landschap Drenthe; gearresteert en geapprobeert op de ordinaris Lands-dag binnen Assen den 14 Martij 1730, gedrukt te Meppel bij Lensink, ordinaris drukker van de Landschap Drenthe en Boekverkoper A°. 1730," beslaande acht en zestig bladzijden in kwarto, afgedeeld in vier hoofddeelen, terwijl deze weder verschillende onderdeelen en vijf en negentig artikelen bevatten. Het eerste deel houdt in de kerkelijke bedieningen. Het tweede gewaagt van de vergaderingen in het algemeen; het derde van de sacramenten en ceremoniën, voorafgegaan door een paar artikelen: van de Leere des woords Gods, catechismus, confessie en canones; terwijl in

't vierde deel gehandeld wordt over de censures en kerkelijke vermaningen.

Deze kerkenordre moest de vroeger geschrevene van 1638 vervangen en is hier en daar gewijzigd, uitgebreid en verbeterd. Ter zake het onderwijs en de onderwijzers lezen wij in 't achtste capittel van het eerste deel:

Van de Schoolmeesters, derzelver beroepinge en ampt.

Art. 23. De Kerkeraad en Gemeinte zullen alom toezien, dat er bekwame schoolmeesters, die bij de Classis, daar zij onder staan, goetgekeurt zijn, mogen aangenomen, en in gestadigen dienst onderhouden worden. Ook zal ieder Buurschap, verder als een quartier uir gaans van de Carspels-Schole gelegen, vrijstaan, bijscholen te houden, zonder dat de Ingezetenen van de Klaften, daar de bijscholen gehouden werden, aan den schoolmeester van het Carspel iets van het schoolgelt behoeven te betalen; mits dat de bijschoolmeesteren door Predikant en Kerkenraad behoorlijk werden geëxamineert.

Art. 24. De vaste schoolmeesters zullen zijn Ledematen van de Gemeinte, zomer en winter in persoon school houden, daar het bekwaam geschieden kan, en een getal van 8 à 10 kinders te bekomen is, en niet alleen de kinderen leeren lezen en schrijven, maar ook dezelve in de Godzaligheit en lere van de Catechismus onderwijzen. Voorts, voor alle predikatien een Capittel voorlezen; de gezangen in de Kerke aanheffen; ook na haar vermogen den Kerken-dienst helpen bevorderen, en zig in haar gantsch Ampt alzo gedragen, als haar van den Classis zal worden voorgeschreven. Vooral zal de Classis daarop letten, dat de hooftpoincten van de Christelijke Religie door de schoolmeesteren, voor de Catechismus-predikatiën, worden voorgelezen. In het bijzonder bestaat het Ampt van Schoolmeesteren in de volgende stukken.

§ 1. Aangaande den Kerken-dienst; de klokken ter regter tijd te luiden. En zullen de schoolmeesters zorge dragen, dat geen luiden op ontijden geschiede, en gehouden wezen, de Contrasenteurs aan de Schulten bekent te maken, opdat de Schulten zoodane luiders op de Goorspraken mogen aanbrengen. Voorts, de kerke te openen, en te sluiten, en dezelve te zuiveren. De materialen, of elementen tot de H. Doop en wijn tot het H. Avondmaal, in de kerke te brengen. Vervolgens in alle Predikatiën praesent te wezen, niet alleen, om Gods Woord te horen, maar ook de Psalmen aan te teikenen, en het gezang te modereren. Ook voor publique Catechisatien te luiden, en voor en na dezelve voorzingen; zulks, dat de onwillige bij den Heer Drost zullen worden aangebragt.

§ 2. Het gehele jaar door enige Cap^{s}., haar van den Predikant opgegeven, voor alle Predikatien voor te lezen: Tot welken einde nodig geägt word, dat de Gemeintens een Bijbel hebben, welke in de Kerke zal bewaard worden.

§ 3. Zullen ook den Kinderen, de vijf hoofdstukken van de Christelijke Religie, het morgen en avondgebed van buiten laten leren, dezelve gebeden haar 's morgens en 's avonds laten bidden, en daarnevens haar alle avonden een vrage uit den Catechismus in zetten, en haar des anderen daags (zooveel doenlijk, en met discretie) dezelve laten opzeggen, als de Kinderen alle bij den anderen zijn, en hare lessen ordentelijk opgezegt hebben.

§ 4. De Kinderen ten minsten twemaal ter weke Psalmen leren zingen, zooas daartoe bekwaam zijn, en genegenheit hebben: En, dat zulks geschiede buiten de gewone Schooltyd. Zullen ook, daar uîrwerken in de torens zijn, op den zelve passen, en zorge dragen, dat tijdelijks worden opgewonden.

§ 5. En opdat de kinderen spoediger in het leren lezen mogen voortkomen, zullen in alle scholen dezer Landschap stigtelijke boeken, met advis van de Predikanten in alle plaatsen te introduceren, geleest worden: Ten welken einde de Predikanten ten minsten alle maanden de Scholen behoorden te bezoeken, om te zien, of daar alles, na de Ordre voorsz; verrigt werd.

Art. 25. Waarvoor de zelve zullen hebben te genieten al zulken jaarlijkschen onderhoud, als bij Ridderschap en Eigen-Erfden de laatste maal is gestelt of namaals mogt gestelt worden: waarom de Carspels Serieuselijk worden aangemaant, om zodanige trac-

tementen aan hare Schoolmeesteren te geven, waardoor zij bekwame personen in dienst van Kerk en School konnen bekomen, en onderhouden. Ook zullen alle ouders gehouden zijn, hare Kinderen ter Schole te zenden, en te gedogen dat in den Catechismus onderwezen worden. Zullende van ieder Schoolkint, voor ordinaris Schoolgeld, jaarlijks betaalt worden, een Caroli gulden en tien stuivers. Dit Schoolgelt zal ook moeten betaalt worden van zodanige kinderen, welke boven de zeven en onder de twaalf jaren oud zijnde, niet ter School mogten worden gezonden; ten zij de Ouders Praeceptoren in huis houden, om hare Kinderen des te beter te doen onderwijzen, wanneer aan deze ordre niet gehouden zullen wezen.

Ongeveer honderd jaren te voren was op Landsdag, gehouden in 1630 door de Ed. Mog. H. H. Ridders en Eyg. Erfden geresolveert dat bequame Schoolmrs des winters en des somers, School houdende tot haar ordinair jaarlyx tractement sullen hebben te genieten hondert Caroly guld waartoe alle ordinarisse goederen en opkomsten sullen dienen. Daarenboven sal een ijgelijk mudde Lands in het respective Kaspel daartoe geeven een Str. jaarlyx, en de daar weijnig gesaai is en de Lasten na de duijsenden gedragen werden, sal een ygelijk ook soo veele na dese proportie daartoe hebben te contribüeren, het overige defect is belooft uijt de Klooster goederen te sullen gesuppleert werden."

Ook genoot hij vrije woning, en nog voor elk schoolkind vijf en zeventig centen 's jaars. Immers "in den Synodo Ao 1657 art. 52 is &klaart dat volgens Landschaps resolutie aan den Schoolmrs voor een jegelijk Schoolkint tot Schoolgelt sal betaalt worden vijftijn stuijvers."

Die geenzins nieuwe resolutie dagteekende van 1630, maar werd niet naar behooren nageleefd; daar vele ouders hunne kinderen t' huis hielden om 't bepaalde schoolgeld uit te winnen. Geen wonder dan ook, dat in den Synodo gehouden Ao 1678 art. 75 is &staan dat den Schoolmrs om dies te meer de kinderen tot de school te trecken en hen den Catechismum te doen Leeren haar sullen dienen van de Landschaps resolutien de Ao 1630, inhoudende dat van de kinderen booven 7 jaren tot schoolsalaris van vijftijn stuijvers moet worden betaalt, 't zij deselve ter schoole gehouden (gezonden?) worden of niet."

Die bepaling schijnt echter weinig in acht genomen. Trouwens op 't zelfde Synode wendde men zich tot de wereldlijke overigheid; zoodat "Op den Landsdag gehouden Ao 1679 den 4 Marty op het &zoek van het Christel. Synodus Ao 1678 art. 133 dat de Schoolmsr het effect van dese resolutie door ordre van haar Ed. mog., mogten genieten, is bij deselve alleen geresolveerd dat de Carspels serieuselijk en sullen worden aangemaant om sodanige tractementen aan hare schoolmsr te geven waardoor zij bequame personen in dienste van Kerke en Schoole konnen bekomen en onderhouden."

Toch werd het doel niet ten volle bereikt. "Extract uijt de acten van het Synodus van Drenthe gehouden tot Assen en aangevangen den 31 Octob. 1693, Sessio 9 Art. 4 § 6, rakende het ten school senden der kinderen word &staan dat de resolutie Ao 1630 genomen behoorde &nieuwt te worden en alomme gedrukt van den predikstoel gelesen te worden en word de Schoolmeesters sulx gelast door de schultissen te laten invorderen onder poene van Censure."

Voor wij van dit onderwerp afstappen veroorloven wij ons nog meê te deelen, dat wij, in Drenthe bekend, de heerlijkste vruchten hebben gezien van 't sedert ingevoerd algemeen en verpligtend neutraal onderwijs. Waarom dan die maatregel niet alom genomen en de jeugd van zes tot volle dertien jaren schoolpligtig gemaakt? Heeft de Staat regt om den jongen man dienstpligtig te verklaren in 't belang van 't Algemeen, met hetzelfde regt en in 't zelfde belang kan hij ons verpligten onze kinderen school te doen gaan. Immers onderwijs en opvoeding zijn de grondzuilen der maatschappij en van haar welvaart.

REGISTER.

A.

Aalmoezenier, 71.
Aanbinden, 167.
Aansprekers, 315.
Aanteekenen, 313.
Aardewerk, 261, 389.
Academie, 90.
Adeldom, 55.
Admiraliteit, 4.
Advokaat, 185, 321, 347.
Afloopen van 't Scheepje. 85.
Akenskind, 344.
Alboutshuis, 204.
Albums, 55, 286.
Alfen, 104.
Alman, 126.
Almanak, 208.
Aloë, 251.
Ambassadeurs, 164.
Anprayen, 77.
Anthoniegild, 237.
Armband, 268.
Armenjagers, 378.
Armoede, 377.
Arquebuse, 22.
Aubade, 126.
Avondmaal, 8, 98.
Azijnstel, 392.

B.

Baanderheer, 194.
Baggerman, 354.
Bajonet, 25.
Bakermand, 89.
Bakkershage, 16.
Baljuw, 313.
Ballet, 235.
Ballon, 14.
Bals, 60.
Baltense, (Frans) 47.
Bandelier, 25.
Banieren, 194.
Bank, 97, 131.
Banket, 201.
Bannissement, 148, 244.
Barbara-gilde, 394.
Bathinge, (huis) 238.
Batterijslot, 23.
Beambten, 83, 202.
Beddegoanslied, 237.
Bedelarij, 377.
Bedelaarsbedrog, 383.
" penning, 381.
Bedieningen, 83.
Beeldhouwkunst, 7, 13, 211, 302.
Beeldschrift, 209.
Beer, (den) 392.
Begrafenis, 311, 335.
Begraafplaatsen, 34.
Begraven, (levend) 149.
Bekers, 279, 325, 352, 357.
Belasting, 42, 355.
Belter, 34.
Bestrating, 282.
Beleediging, 44.
Beleg van Alkmaar, 156.
Belooningen, 83, 98.
Beul, 98.
" zwaarden, 133.
Beurzesnijder, 54.
Bezoldiging, 28.
Bluffer, 37.
Bier, (Boksen-) 316, 318.
" (Meisjes-) 314.
" (prijs van) 28.
Bikkelen, 326.
Blauwtje loopen, 75,
Bleekerij, 376.
Bloemliefhebbers, 62.
Blokker, 203.
Blijde, 329.
Boeijer, 62.
Boeken, (school) 264.
Boksen-bier, 316, 318.
Bokse-schieten, 316.
Bonker, 352.
Borgstelling, 131.
Borstharnas, 58.
Boter, 28, 239.
Boterham, 291.
Bourgondisch hof, 12.
Bouw, (kerk) 145.
" (meester) 145.
Borch, (v. d.) 55.
Brabander, 151.
Brandewijnskom, 314.
Brandmerk, 44, 148.
Bras, 168.
Brievenrol, 122.
Broederschap, (Studenten) 162.
Broedneugers, 367.
Broek, (Flodder-) 56.
Bruid, (Goore) 315.
" uitsteeken, 319.
Bruidegomspijp, 61, 268.
Bruidjeket, 315.
Bruidsbed 401.
" dagen, 265,
" kleeding, 267
" koffertje, 173.
" kom, 370.
" kroontje, 267.
" mand, 267.
" suikers, 314.
" stuk, 266.
" tranen, 314.
Bruiloftskeuren, 369, 370.
" kleed, 370.
Bruidstafel, 370.
Burgerhuis, 38.
Busdrager, 57.
Bussen, 22, 57.
Bijbel, 391.
Bijgeloof, 294, 326.

C.

Casquet, 157.
Cathechismus, 153.
Ceulenaar, 151.
Chirurgijn, 378.
Chocolade, 393.
Cleeffman, 151.
Collatiezolder, 201.
Commando's, 26, 59, 80, 125, 157.
Commedie, 190.
Commissaris, 313.
" maal, 314.
Communisten, 179.
Concerten, 60.
Correctie, 348.

D.

Daag, (den) 370.
Dansen, 60, 112, 194.
Dedingsluiden, 168.
Degen, 25.
Degensman, 75.
Deur, (Voor d. roode) 313.
" klopper, 40, 73.
Diefhenker, 98.
Dienstboden, 171.
Dieren veroordeeld, 46.
Disputen, 214.
Doekienleggen, 326.
Dominee, 7, 313.
Doodsadvertentien, 357.
Doop, 63, 92.
Draagband, 25.
Driekoningenfeest, 274.
Drilkooi, 149.
Drilmeester, 26.
Duimlingen, 104.
Duimpjes, 104.
Dukatenkop, 42.
Dukaton, 168.
Duurte, 28.
Dijken, 282.

E.

Eed, 322.
Eereridder, 195.
Eijerboer, 10.
Elf, 102.
" schot, 120.
Erasmus, 6, 10.
Examen, 214.

Exercitie, 22.
Ezel, 149.

F.

Faculteiten, 213.
Feesten te Gent. 82.
Flesch, (Kruit) 58.
" -drager, 58.
Flodderbroek, 56.
Foltertuigen, 310.
Formaliteiten, 132.
Formulieren, 245.
Frans Baltense, 47.
Fransche gemeente, 385.
" huizen, 385.
Furquet, 25.

G.

Gaan der geboden, 314.
Galeien, 379.
Galgen, 132.
Ganstrekken, 69, 305.
Garen-zieden, 351.
Geboden gaan, 314.
Geboortehuis, (Erasmus) 11.
Geeselen, 148.
Geestelijken, 44.
Gekken, (Vorsten-) 84.
Geld, (duurte van 't) 28.
Geldersman, 151.
Gelukwensch, 314.
Gemeente, (Fransche) 385.
Genootschap, (K. Oudh.) 11.
Gerecht, (Hoog en laag-) 131.
Gerievertje, 78.
Geschenken, 98, 279.
Geuzen, 3.
Gevangenen, 215.
Gevel, (Houten) 129.
Gevrijde, 25.
Gewelven, 93.
Gezangen, 209.
Gezegden, 208.
Gezellen, (Drie) 320.
Gilden, 13, 95, 98, 237.
Gildewet, 270.
Glasschilders, 231, 260.
Glasruiten (Geschilderde), 230.
Glazenmakers, 229.
" gilde, 231.
Godsdienst, 263.
Godspenning, 170,
Grabbelbakje, 292.
Grafzerk, 145.
Grasjesbinden, 113.
Gratie v. d. doodstraf, 134.
Graven van Vianden, 18.
Groen, (de) 115.
" maken, 267,

H.

Haakbussen, 22.
Haan, 23.
Haantje-pik, 118.
Haar, 183.
Haarpoeder, 42.
Haken, 22, 57.
Handroeren, 22.
Handschoenen, 28.
Hangman, 98.
Hausje in den kelder, 84, 262.
Hanzeverbond, 302.
Harddraverijen, 62.
Haring, 136.
Heemskinderen, 64.
Heksenkringen, 295.
" weide, 294.
Hellebaard, 79.
Hellebaardiers, 131.
Helmen, 195.
Henewier, 151.
Hoenderen, 28.
Hof (Bourgondisch), 12.
" ('t oude) 14.
Hofbeer, 143.
Hollander, 151.
" (Vliegende) 241.
Hond opgehangen, 47.
Hondenhuis, 129.
Hongersnood, 71.
Honk, 327.
Hoofddoek, 195.
Hoogeschool, 93.
Hopman, 25.
Houwelyck (Zitten op 't, 167.
Huis, 38, 95, 229, 281.
" v. Erasmus, 10.
Huizen, (Fransche) 385.
" (Zaansche) 359.
Hunebedden, 119,
Hunnenberg, 18.
Huwelijk, 343.
Huwelijksgoed, 170.
" voorwaarden, 167.
Hypocras, 268.
Hylickmakers, 110.

I.

Illuminatie, 84.
In statie zitten, 313.
Instructie, 99.
Intocht, 193.
Ipocras, 268.

J.

Jacobakannen, 365.
Jachten, 62.
Jachten, (Bedelaars) 378.
Japon, 189.
Jufferboekjes, 111.
" van Monferland, 35.
Juffers, (witte) 54.

K.

Kaaijen, 111.
Kaap de Goede Hoop, 44.
Kaardezetters, 354.
Kaaszolder, 284.
Kabinetten van Oudheden, 10.
Kamprechters, 192.
Kaper, 341.
Karthuizer-klooster, 309.
Kast, 262.
Kast, (Porcelein-) 61.
Kastje, 12.
Kat, 329.
Katkneppelen, 69.
Kees, (Jonge) 191.
Kerk, 161.
Kerkeraad, 7.
Kerkrumoer, 179.
Kermis, 70, 77.
" koek, 110.
Keurvorst, 165.
Kinderbad, 209.
Kinderdeuntjes, 326.
Kinderspelen, 326.
Kinniken in 't spinneken, 85.
Kleederen, (Nieuwe) 84.
Kleeding, 22, 31, 35.
" (Bruids) 267.
" (Kinder) 31, 226.
" (Scherprechter) 98.
" (Weelde in) 182.
" (Zaanlandsche) 226, 338.
Kleermaker, 378.
Kleinoden, 204.
Kloewentie garen, 326.
Klok, 83, 362, 392.
Klooster, 309.
Knipkunst, 60.
Knoopenliefhebber, 61.
Knoopleggen, 167.
Knottedoek, 170.
Koddesleeper, 368.
Koe onthalsd, 46.
Koek op 't hoofd, 76.
Kogel, 23.
" zak, 58.
Kolfbaan, 62.
Kolkringen, 295.
Kombof, 284.
Kommando's, 25.
Kooleters, 155.
Koorzangers, 275.
Kortegerdjen, 76.
Kouseband, 166, 402.
Kraamfleschje, 291.
Kransjes vlechten, 112.
Krasser, 25.
Kringen, (Hekse-) 295.
Kredensen, 12, 53.
Krijgertje, 327.
Krijgsliedcn, 28.
Krijgsrecht, 164.
" wezen, 22.
Kruitfleschje, 25.
" horentje, 25.
" maten, 25.
Kruk, 57.
Kunstnijverheid, 12.
Kussentje, 23.
Kweesten, 110.
Kwezelken, 336.

L.

Lafaard, 68.
Lakenwinkel, 257.
Lanspesaat, 25.

Ledige wieg, 89.
Legenden, 154, 203, 301.
Leunstoel, 165.
Levensmiddelen, 71.
Leverantie van vrouwen, 44.
Lichtelfen, 118.
Liedjeszangers, 60.
Liefhebberijen, 60, 69.
Lierdraaiers, 60.
Lievertje, 78.
Lievevrouwebeeld, 18.
Lindeboom, 158.
Lollepot, 293.
Lontslot, 23.
Lontverberger, 25.
Losverkeer, 76.
Loterij, 158, 303.
Lotgevallen, 6.
Luchtballon, 14.
Luchthuis, 283.
Luercorf, 89.
Luickenaar, 151.
Luiken, 229.
Luiks-bloed, 344.

M.

Maakkoop, 75.
Maaksman, 77.
Macht der staten, 186.
Maicken in 't schapraicken, 86.
Majoor, (stads-) 131.
Makelaar, 77.
Maliebaan, 189.
Mallejan, 60.
Marforio, 10.
Markt, 9, 331.
Maskarade, 278.
" kleeren, 60.
Maurits, (Exercitie ten tijde van) 22.
" huis, 11.
Medailje, 51, 159.
Meester v. d. Zweerde, 98.
Meiden gaan, (Uit) 76.
Meisjeskleeding, 45.
Melkboer, 147.
Metselaarsloon, 180.
Minnelied, 200.
Misverstand, 126.
Mode, 56.
Moerbeziënboom, 274.
Moeskoppen, 122.
Molenbeker, 325.
Monferland, (de juffer van) 35.
Moorden te Dordt, 28.
Mousquetaire, 22.
Mosquets, 22.
Mnizenkeuteltjes, 291.
Munnikenboom, 309.
Museums, 11.
Musket, 22.
Musketier, 22.
Mysteriespelen, 274.
Mythologie, (Germ) 103.

N.

Nachtelfen, 118.
Nachttabberd, 189.
Nagebed, 244.
Narren, (Hof-) 84.
Nassau's, (de) 16.
Nederland, (de Vlag van) 1.
Nieuwe kleederen, 84.
Nikolaas, (Sint) 70.
Nomen, (Winkel v.) 257.
Noadnoabers, 318.

O.

Olie- en azijnstel, 392.
Ommenpot, 293.
Omroeper, 78.
Ondertrouw, 313.
Onderwijs, 153.
Onkosten, 156.
Ontvluchting, 207.
Oorkonde geteekend, 128.
Opbreeker, 354.
Oppassen, 266.
Opzitten, 77.
Ordening, (School-) 153.
Oudheden, (Museums) 10, 11, 171.
Oudheden, (Genoots.) 11, 171.
Overstroming, 381.

P.

Paard in de wieg, 147, 310.
" geschoten, 156.
" en (Beroemde) 62.
" en van een kleur, 235.
Pachten, 238.
Palingtrekken, 69.
Palmknoopen, 370.
Pandspelen, 112.
Patientie, (Hollands) 356.
Pasquin, 10.
Penning, (Bedelaars-) 381.
Pertuisaan, 81.
Pidarmen, 124.
Piek, 79.
Pikeur, 51.
" stal, 235.
Pinkster, (Lange week voor) 147.
Pistool, (Glazen) 392.
Plukking, 126.
Porcelein, 363.
Porceleinkast, 61.
Preekstoel, (Vallen v. d.) 314.
Prentbijbel, 269.
Proefpotje, 331.
Pronkschotel, 392.
Provenhuis, 12.
Pijniging, 132.
Pijpen, (Bruilofts) 61, 268.
Pijper, 193, 268.

R.

Radslot, 23.
Rang in 't nagebed, 245.
Rappier, 157.
Rebus, 269.
Rectoers, 320.
Rederijkers, 83.
Redevoeringen, 146.
Rekening, 260.
Rekenvoorstellen, 61.
Renbaan, 51.
Reputatie, 330.
Reukbal, 168, 171.
Revolutie, 146.
Riemer, 354.
Roededrager, 131.
Roerdrager, 57.
Roeren, 23.
Römerberg, 18.
Rom. heerbanen, 18.
" kasteelen, 18.
Rondas, 125.
Ruiker, 74.
Rustige spiesen, 79.
Rijdermeester, 51.
Rijnpoort, 122.
Rijp, (de) 154.
Rijschool 51.

S.

Sabel, 393.
Saffraan, 334.
Samaritane, 48, 151.
Sanderbout, (Stoel) 52.
Schaatsenrijder, 68.
Schapen, (Prijs van) 28.
Scheen, (Blauwe) 75.
Scheepslading,(Vreemdsoort.)44.
Schenkketeltje, 101.
Schermerhorner kermis, 77.
Scherprechter, 98.
Schilden, 319, 131.
Schildknaap, 195.
Schoenliefhebber, 62.
Schommelflesch, 392.
Schooijen, 76.
School, 153, 220, 371, 402.
" boeken, 263.
" -gebeden, 153.
" -gaan te Gent, 57.
" (Hooge) 90.
" houden, 221.
" (Illustre) 90.
" meester, 153, 221, 371, 372.
" ordening, 371, 402.
Schoorsteen, 211.
Schriften, (Erasmus) 7.
Schrijnwerkersgild, 13.
Schutter, 58.
Serenade, 74.
Sieden, (Garen) 151.
Sieraden, 205.
Slaapkamer, 89.
Slagzwaarden, 79.
Sleden, 114.
Sleutels, 41.
Sloten, 41.
" (Geweer) 23.
Slijpmolen, 124.
Smeden, 95.
Snaphaan, 23.
" slot, 23.
Sneeuwbeelden, 302.
Soldaat, 149.

Soltekoek, 395.
Soorepael, 164, 306.
Speeldagen, 154.
" nooten, 266.
" reisjes, 70.
Speer, 79.
Speldekussen, 168, 171.
Spelen, (Mysterie-) 274.
Spelevaren, 112.
Spies, 79.
Spiegeltje, 169, 171.
Sponton, 81.
Spotterijen, 37.
Spreekwoorden, 44, 59, 86.
Stamper, 25.
Standbeeld, 6.
Staten, 185.
Statie, (Zitten in) 313.
Steekspelen, 192.
Steen, 28.
Ster, (Zingen met de) 273.
Stichtman, 15.
Stocker, 98.
Stoel van Sanderbout, 52.
Stoep, 189.
Stokbewaarder, 131.
Stormhoed, 25, 58.
Straatvechten, 44.
Straatvoogd, 68.
Straffen, 37, 164, 244, 378.
Strooiers, 266.
Strooijonkers, 266.
Strunen, 76.
Studentenkamers, 114.
" leven, 90.
" reizen, 286.
" taal, 114.
" uitspanningen, 187.
" vechtpartijen, 188.
Studie, 213.
't Swaantje, 86.

T.

Tamboer, 193.
Targe, 157.
" drager, 157.
Tarief, (Advokaats) 349.
Tegels, 96, 358.
Teilingen, (Huis) 247.
Tentoonstelling, 11.
Testament, 128.
Theebriefje, 334.
" buffet, 333.
" bus, 333, 335.
" complimenten, 334.
" comptoir, 332.
" pot, 333.
" proeven, 331.
" prijs, 332.
" salet, 332.
" tafel, 333.
" visite, 333.
Timmerman, 13.
Titels, 235.
Tolleken in 't holleken, 86.
Tonvulsters, 355.
Toovermiddel, 166.
Tournooi, 135, 192.
" mortel, 135.
" veld, 135, 193.
Traktementen, 98.
Tralievenster, 40.
Trapper, 354.
Trekvaart, 136.
Trompetter, 193.
Trouwkoffertje, 170.
" penning, 170.
" ring, 72.
Tuchthuis, 133.
" meester, 131.
Tuigje, 168.
Turf, 264, 353.
" drager, 355.
" stikker, 354.
Turkenvrees, 127.
Twaalf, 103.
Twist, 164.

U.

Uitdagen, 195.
" deeling, 71.
" einde, 87.
" meiden gaan, 76.
" spanningen, 60, 187.
Upperken, 331.

V.

Vaandel, (Studenten) 156.
Vallen van den preekstoel, 314
Vanteringe, 320.
Varkensteert, 25.
Vastverkeer, 76.
Vauxhalls, 61.
Veerenmaal, 318.
Veerman, 378.
Vensters, 229, 259.
Verblijf van Czar Peter, 258.
Verlichting, 230.
Versiering, 73.
Verzoek ontvangen, 76.
Verzoenen, 319.
Vetje, 315.
Vianden, 16, 18, 49.
Victorie, (Vlaamsche) 356.
Vierschaar, 91.
Vischbank, 86.
Vlag, (Nederl.) 1.
" (Staten) 4.
" (Prince) 4.
Vlaming, 151.
Voeding, 215.
Vogelsnijden, 69.
Volksoverleveringen, 241.
Vonnissen, 68, 127.
Voorrechten, 91, 321.
Vorketstok, 23.
Vrees voor de Turken, 127.
Vriendenrollen, 55.
Vreemdsoortige lading, 44.
Vrouwen, (Leverantie van) 44.
" (Witte) 34.
Vrouwenmoed, 328.
Vrouwtje van Staveren, 301.
Vrijdag, 374.
Vrijen, 72.
Vrijerdrager, 75.
Vuurroer, 58.
Vuursteen, 23.

W.

Wapenhaak, 81.
Wapenheraut, 192.
Wapening, 22.
Wapenkoning, 192.
Wapens, (Sprekende) 269.
Wapenvork, 81.
Wapenzeis, 81.
Wassenaar, (Heer Jan van) 35.
Waterputten, 326.
Weddingschappen, 36.
Wedvaarten, 62.
Weelde in kleeding, 182.
Wegen, 282.
Werkhuis, 382.
Werkloonen, 181.
Wieg, 89.
Wievenbelter, 34.
Wimpels, 4.
Winkels, 30, 257.
Witte Elfen, 118.
Witte wijven, 33.
Wollewever veroord., 244.
Woonhuisjes, 22.
Woonkamer, (Zaanl.) 358.
Woonplaats, 98.
Wijven, (witte) 33.

IJ.

IJsschuitjes, 63

Z.

Zaanlander, 181.
" sche kleeding, 226.
Zak, (De-krijgen) 75.
Zangwijzen, 198
Zaturdagavond houden, 76.
Zeelander, 151.
Zeegevecht, 191.
Zeilwagen, 297, 388.
Ziel verkocht, 127.
Zilverwerk, 202, 390.
Zingen, (Straat) 60, 273.
Zitplaatsen, 264.
Zitten, (Op 't huwelijk) 167.
" (In statie) 313.
Zwarte Elfen, 118.
Zwavelkies, 23.
Zweepen, 61.
Zwijnspieken, 81.

200866_005

_oud002186901

De oude tijd. Jaargang 1869